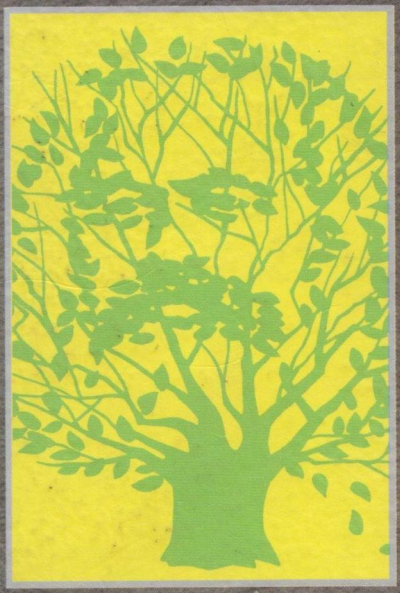
Derleyenler: G.N. Demirer
M. Duran / G. Özgür

MARKSİZM ve EKOLOJİ

ÖTEKİ YAYINEVİ

ÖTEKİ YAYINEVİ

Öteki
ARAŞTIRMA - İNCELEME

Yapım
ÖTEKİ AJANS

Kapak Tasarımı
KORAY ARIKAN

Redaktör
SEVAL BOZKURT

Baskı ve Cilt
ÖTEKİ MATBAASI

Birinci Basım
OCAK 2000

YÖNETİM YERİ
Ataç-2 Sokak No: 65/1
06420 Kızılay/ANKARA
Tel: 312 435 38 33
Fax: 312 433 96 09

ISBN 975-584-156-3

MARKSİZM ve EKOLOJİ

Derleyenler

Göksel N. Demirer-Metin Duran-Gökçer Özgür

Michael Albert, Ted Benton, James O'Connor, Temel Demirer,
Yücel Demirer, Jean-Paul Deléage,
John Bellamy Foster, Arran Gare, Mehrdad Izadi,
Özgür Orhangazi, Sibel Özbudun,
Gunnar Skirberkk, Lester Thurow, Ethem Torunoğlu

Önce;
"Kovalamayın beni yatağa
Hiç uykum yok
Daha lâfınıza karışacağım
Ortalığı dağıtacağım
Televizyonu kapatacağım
Ayçiçeği resmi yapacağım daha
Başparmağıma şiir okuyacağım
Islık çalacağım
Daha çok işim var
Gecenizi karartacağım
Kütahya vazonuzu kıracağım
Vakitsiz yatırmayın beni
Daha çok erken,"
diyen Can Yücel'i kaybettik...
Sonra da;
Ağustos 1999'un 17'sinin saat: 03.02'sinde
Marmara Depremi çıkageldi...

Acılarıyla sarsıldık...

Bu kitabı;
"Sonsöz" adlı dizelerinde;
"Nükleer desantrilizasyon!
Nükleer santrallere son!
Diye höykürürken dört iklim dört köşe
Yarının Çernobil şehitleri
Three Miles Island gazileri
Siz bre nalçın ağızlılar
Patates suratlılar
Nefesi kükürt kokanlar
Şapkası boktan kaptanlar
Hallaç osuruğu hatunlar
Akkuyu'ya radyasyon işemeye kalkanlar
Kalın kafanıza dangetsin ki,
Hormonlu domates gibi bebeler istemiyor bu millet,"
diye haykıran Can Baba'ya;
ve İMO'nun,
"Körfez Depremi Değerlendirme Raporu"nda,
"Kayıpların nedeni rant düzeni"[1] belirlemesine,
ve de ÇMO'nun,
"Yazıklar olsun! Bedava yaşıyoruz, bedava"[2] haykırışına karşın,
hâlâ "Depremde kudreti ilahiye sığının,"[3] diyen Süleyman Demirel'e inat;
yaşadığımız bir deprem felaketi değildir,
fay hattı üstüne karton kentler kuran kapitalist iktidarın insanlık suçudur,
vurgusuyla;
Marmara mağdurlarına da ithaf edip, ekliyoruz:
Unutmayacağız, unutturmayacağız...

---

1 Cumhuriyet, 7 Ekim 1999, s.9.
2 Çevre ve Mühendis Dergisi, Deprem Özel Sayısı, 1999, s.2-3.
3 Süleyman Demirel, Cumhuriyet, 5 Ekim 1999, s.8.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 11

I-) SÜRDÜRÜLEBİLİR KAPİTALİZM MÜMKÜN MÜ?
James O'Connor 15
1.1-) GİRİŞ 15
1.2-) ÇEVRE POLİTİKASI ve SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ÜZERİNE 19
1.3-) TALEP KRİZİ: YAYILMA ve TÜKETİM 25
1.4-) FİYAT KRİZİ: ÜRETİM KOŞULLARI 30
1.5-) MALİYET KRİZİ YÖNETİMİ 38
1.6-) GENEL EKONOMİK DEPRESYONUN ÇEVRESEL SONUÇLARI 41
1.7-) GÜNEYDEKİ KOŞULLAR 43
1.8-) POLİTİK OLANAKLAR 44

II-) MARKSİZM ve EKOLOJİ
Gunnar Skirberkk 49

III-) EKONOMİ-POLİTİĞİN EKO-MARKSİST ELEŞTİRİSİ
Jean-Paul Deléage 61
III.1-) GİRİŞ 61
III.2-) EKONOMİK FAALİYETLERİN İLK ve SON AŞAMASI OLARAK DOĞA 62
III.3-) ENERJİ ve ÜRETİM GÜÇLERİ 68
III.4-) KAPİTALİZM 72
III.5-) VAROLAN SOSYALİZM 74
III.6-) EKO-MARKSİZME DOĞRU 76
III.7-) SONUÇLAR 80

IV-) MARKSİZM ve DOĞAL SINIRLAR: EKOLOJİK BİR ELEŞTİRİ ve YENİDEN YAPILANDIRMA
Ted Benton 82
IV.1-) MARX ve ENGELS'DE DOĞAL SINIRLAR: EKOLOJİK BİR ELEŞTİRİ 82

IV.2-) EMEK 84
IV.3-) EKODÜZENLEME 87
IV.4-) KAPİTALİST ÜRETİM 91
IV.5-) SOMUT MAKSATLI YAPI 94
IV.6-) "ÜRETİMCİ (PRODUCTIVIST)" İDEOLOJİNİN KAYNAKLARI 99
IV.6.1-)DOĞA, KAPİTALİZM ve ÖZGÜRLEŞME 99
IV.6.2-)SANAYİ KAPİTALİZMİNİN KENDİLİĞİNDEN OLUŞAN İDEOLOJİLERİ 102
IV.7-)YEŞİL BİR TARİHSEL MATERYALİZME DOĞRU 104
IV.7.1-)DOĞA-TOPLUM BAĞLANTISININ GÖRECELENDİRİLMESİ 104
IV.7.2-)EMEK SÜREÇLERİ ve EKOLOJİK SİYASET ÜZERİNE YENİDEN DÜŞÜNMEK 108
IV.7.3-)MARX ve ENGELS'İ TEMEL ALMAK 112
IV.8-) KAPİTALİZMİN EKOLOJİK KRİZ EĞİLİMİ? 114
IV.9-) SONUCA DAİR BAZI KAYGILAR 118

V-) SOVYETLERDE ÇEVRECİLİK: İZLENİLMEYEN YOL
Arran Gare 121
V.1-) GİRİŞ 121
V.2-) SOVYET ÇEVRECİLİĞİ 122
V.3-) BOGDANOV 126
V.4-) PROLETKUL'T HAREKETİ 132
V.5-) SOVYET BİLİMİ 135
V.6-) EKOLOJİNİN DURUMU 139
V.7-) SONUÇ 146

VI-) MARX ve ÇEVRE
John Bellamy Foster 147

VII-) MARKSİST EKOLOJİ ANLAYIŞI ÜZERİNE
Göksel N. Demirer-Metin Duran-Ethem Torunoğlu 166
VII.1-) GİRİŞ 166
VII.2-) DİYALEKTİK MATERYALİZM ve DOĞA 168
VII.3-) MARKSİST EKOLOJİ ANLAYIŞI 172
VII.4-) TEKNOLOJİ ve ÇEVRESEL YIKIM 176

VII.5-) KAPİTALİST ÜRETİM BİÇİMİ ve EKOLOJİ 179
VII.6-) EKOLOJİ İLE UYUMLU BİR SOSYALİZME DOĞRU..... 183
VII.7-) SONUÇ 188
VII.7.1-) BELİRLEMELER..... 191
VII.7.2-) ÖNERİLER..... 192

VIII-) KÜRESEL ÇEVRE KİRLENMESİ ve TÜRKİYE
Özgür Orhangazi-Gökçer Özgür..... 194
VIII.1-) DÜNYA..... 198
VIII.1.1-) KÜRESEL ISINMA İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİ NASIL ETKİLİYOR?..... 201
VIII.1.2-) DÜNYAMIZI SARAN NÜKLEER TEHLİKE..... 202
VIII.1.3-) YENİ NÜKLEER SAVAŞLARA DOĞRU..... 209
VIII.2-) TÜRKİYE..... 213
VIII.2.1-) Ve "MEMLEKETİMDEN ÇEVRE MANZARALARI"..... 221
VIII.2.2-) KARADENİZ ÖLÜYOR..... 224
VIII.2.3-) KARADENİZ ÇEVRE YOLU 228
VIII.2.4-) AKDENİZ KARARIYOR... 230
VIII.2.5-) "HER YER BERGAMA, HEPİMİZ BERGAMALIYIZ!" 232
VIII.2.6-) ENERJİ 239
VIII.2.6.1-) NÜKLEER ENERJİ ve AKKUYU..... 241
VIII.2.6.2-) BAK YAKLAŞIYOR FIRTINA! (YA DA ÇAMLIHEMŞİN FIRTINA VADİSİ HİDROELEKTRİK SANTRALI)..... 249
VIII.2.6.2.1-) "SON DURUM" 254
VIII.2.6.3-) ÇANAKKALE -ÇAN-..... 255
VIII.2.6.4-) GÖKOVA..... 257
VIII.3-) MARMARA DEPREMİ ve SONUÇLARI..... 259
VIII.3.1-) FELAKETİN ASIL SORUMLULARI 262

VIII.3.2-) DEPREM SONRASININ "AKSİLİKLERİ"! 270
VIII.3.3-) DEPREMLE GELEN ÇEVRESEL SORUNLAR 277
VIII.3.4-) DEPREMİN BAZI SONUÇLARI ÜZERİNE..... 281
VIII.4-) "SONSÖZ" YERİNE..... 282

IX-) SÜRDÜRÜLEMEZ "MODERN ZAMANLAR" ve MARKSİZM
Temel Demirer-Yücel Demirer 283
IX.1-) KÜRESELLEŞME "FATURASI" 285
IX.1.1-) NEDEN?..... 289
IX.1.2-) "SÜRDÜRÜLEMEZ KALKINMA"..... 294
IX.1.3-) "YDD" VUKUATI!..... 300
IX.1.4-) TÜKETİM ÇILGINLIĞI..... 303
IX.1.5-) "İYİ DE, NE OLUYOR?" 305
IX.2-) "YDD"NİN PANZEHİRİ: MARKSİZM 313
IX.2.1-) KAPİTALİZMİN KRİZİ ve DEVRİMİN GÜNCELLİĞİ 317
IX.2.1.1-) "SOSYALİZM ELEŞTİRİLERİ" 320
IX.2.2-) "KOMÜNİST MANİFESTO"NUN DÜNYASI . 324
IX.2.2.1-) KOMÜNİST PARTİ MANİFESTOSU..... 329
IX.2.2.1.1-) MANİFESTO'NUN ÖNEMİ..... 332
IX.2.2.1.2-) DİYALEKTİK MATERYALİST MANİFESTO..... 337
IX.2.2.1.3-) MANİFESTO'NUN GÜCÜ..... 340
IX.2.2.1.4-) MANİFESTO'NUN GÜNCELLİĞİ..... 345
IX.2.2.1.5-) SAVAŞARAK YAŞAYAN MANİFESTO..... 354
IX.2.3-) 2000'LERİN EŞİĞİNDE MARKSİZM 358
IX.2.3.1-) ÖNEMLİ ve ÖNEMSİZ... 360

IX.2.3.2-) ONCA TERSLİKTEN SONRA... 362
IX.2.3.3-) BAŞKALDIRI UFUKTA... 364
IX.2.3.4-) ŞİMDİ MARKSİZM ZAMANI! 367
IX.3-) EKOLOJİK SORU(N)LAR BÜYÜRKEN 368
IX.3.1-) İKLİM DEĞİŞİMİ KONFERANSI FİYASKOSU..... 368
IX.3.2-) SUSUZ GÜNLER EŞİKTE..... 371
IX.3.3-) BİYOTEKNOLOJİ ve ULUSLARARASI TEKELLER (YA DA KAPİTALİZMİN ZEHİRLİ BESİNLER DÜNYASI!)..... 372
IX.3.4-) SİLAHLAN(DIRIL)AN YERKÜRE 378
IX.3.4.1-) SAVAŞ(LAR)LA SARSILAN DÜNYA 381
IX.3.4.2-) KAPİTALİZMİN NÜKLEER ve KİMYASAL TEHDİDİ 383
IX.3.5-) EGZOZ GAZI ÖLDÜRÜYOR! 387
IX.3.6-) NÜKLEER ve RADYASYON! 390
IX.3.7-) KENTLEŞME 399
IX.3.8-) VE TÜKETİLEN TÜRKİYE..... 411
IX.4-) EKOLOJİ..... 414
IX.4.1-) EKOLOJİK FELAKET ve MARKSİZM..... 417
IX.4.2-) MARKSİST EKOLOJİ..... 424
IX.4.2.1-) BİR "İTİRAZ"A KISA NOT 427
IX.4.3-) ÇEVRECİ REFORMİZM ve TOPLUMSAL MUHALEFET (YA DA "YEŞİLLER"E GÜVENİLEBİLİR Mİ?)..... 435
IX.5-) "YENEN BİZ OLACAĞIZ!" 441

EKLER:

EK-I: DEVLET ve DEPREM - Sibel Özbudun..... 446
EK-II: KAHROLASI BARAJLAR - Mehrdad Izadi 451
EK-III: SINIFA DÖNÜŞ - Michael Albert 468
EK-IV: "ORTA SINIFIN SONU" - Lester Thurow 474

ABSTRACT and CONTENTS 477

ÖNSÖZ

Günümüzde, Marx ve Engels'in dünya görüşünün temelinde doğanın teknoloji aracılıyla boyunduruk altına sokulması olduğu, belirli alanlarda ekolojik duyarlılık sergilemiş olsalar da; "Marx ve Engels'in teorik birikimlerinin teknoloji mükemmeliyetçiliğine dayandığı; bu nedenle de, ekoloji ve Marksizm'in kesinlikle uyuşmaz olduğu yaygın olarak dile getirilen bir eleştiridir."

Özellikle Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa Bloku'nun likidasyonuyla kurulabilen Reel Sosyalist Ülkeler Topluluğu'nda yaşanan ekolojik bozulmanın, kapitalist ülkelerdekinden pek de az olmadığının ortaya çıkmasıyla birlikte, bu eleştiriler daha da şiddetlenmiştir. Ancak bu sürecin olumlu yanı, tarihin sonunun geldiğine şiddetle karşı çıkanlara ve gelecekteki sosyalizmin geri çekilen birinci dalganın olumlu yönlerini taşırken hatalarından ders çıkararak daha kalıcı olacağına halen inananlara (dinozorlara!) Marksist teoriyi ve yaşanılan sosyalizm deneyimini ekolojik bir perspektifle masaya yatırma olanağı sunmasıydı.

Elinizdeki kitap böylesi bir değerlendirme sürecine önemli düşünsel katkılar sağlamış bazı uluslararası yazarların, kilometre taşları sayılabilecek çalışmalarının çevirilerinden oluşan bir derlemedir. İlk makale James O'Connor'ın "Sürdürülebilir Kapitalizm Mümkün mü?" çalışmasıdır. Bu makalede O'Connor, günümüzde yaşanan ekolojik krizin mimarı kapitalist üretim biçiminin neden doğa uyumlu olamayacağını bu üretim (ve yaşam) biçiminin yapısal uyumsuzluklarından yola çıkarak göstermeye çalışmaktadır. O'Connor'ın kapitalist toplumlarda çevre koruma adına yapılanların sorunu çözmekten öte çelişkileri artırdığı konusundaki örnek ve analojilerini ilginç bulacağınızı tahmin ediyoruz.

Marksist teorinin ekolojik bir perspektifle gözden geçirilmesi olarak nitelendirebilecek "Marksizm ve Ekoloji" isimli makalesinde, Gunnar Skirberkk'in sosyalizm-faşizm ikilemi tanımlaması, ekolojik taleplerle karşılaşan kapitalizmin yöneleceği doğrultuyu çarpıcı bir biçimde ortaya koymaktadır (Bu noktada MAI tartışmalarının konuyla olan yakın ilgisi göz önünde tutulmalıdır). Ayrıca Skirberkk, ekolojik krizin farklı toplumları ve bu toplumlardaki farklı kesimleri değişik boyutlarda etkilediği ve bu nedenle de eko-kriz kökenli enternasyonal bir dayanışmanın zorluğu konusunda ilginç bir açımlama yapmaktadır.

Kapitalist üretim sürecinin emek, üretim ve doğaya bakışının, yaşanılan sosyalist deneyimin neden ekolojik açıdan başarısız olduğunu ve yeniden yapılanma sürecinde göz önünde tutulması gereken noktaları incelediği "Ekonomi-Politiğin Eko-Marksist Eleştirisi" makalesinde Jean-Paul Deléage, günümüzde sıkça tartışılan tektoloji ve emek-değer teorisinin termodinamik yasalar çerçevesinde yeniden değerlendirilmesi konusuna da değinmektedir.

Kapitalizmin sürdürülemezliğinden yola çıkan Ted Benton Marksizm'in eko-eleştirel bir yorumunu sunarken teorik yeniden yapılanmanın gerekliliğine dikkat çekmekte ve bu yönde öneri ve görüşlerini dile getirmektedir.

"Sovyetlerde Çevrecilik: İzlenilmeyen Yol" makalesi Arran Gare'in devrim öncesi ve devrimin ilk 10 yılında Sovyetler Birliği'nde ekoloji biliminin gelişimi üzerine bir değerlendirmesi. Gare bu makalesinde tektoloji kuramının Sovyetler'de ortaya çıkışını ve devrimin ilk yıllarındaki hızlı gelişimi kronolojik bir şekilde sunmaktadır.

Marksizm'in teknoloji hayranlığı olduğu ve bu nedenle de "ekolojik toplum" modeli ile uyumlu olamayacağı eleştirilerine cevap niteliğinde olan "Marx ve Çevre" isimli makalesinde John Bellamy Foster, Marx ve Engels'in sürdürülebilir ekonomi üzerine, günümüzde devam etmekte olan tartışmalara ışık tutacak nitelikteki, önemli öngörü ve saptamalarını Marx ve Engels'den göndermelerle ortaya koymaktadır.

Göksel N. Demirer, Metin Duran, Ethem Torunoğlu'nun birlikte kaleme aldığı "Marksist Ekoloji Anlayışı Üzerine" başlıklı çalışmada Marksist ekoloji üzerine görüş ve öneriler dile getirilmektedir. Bölüm, -olası eksikliklerine karşın- konuya yönelik tartışmalara katkıda bulunmayı hedefleyen mütevazı bir adım niteliğindedir.

Özgür Orhangazi ve Gökçer Özgür'ün, "Küresel Çevre Kirlenmesi ve Türkiye" başlıklı yazılarında ekolojik soru(n)ların reel boyutları sergilenirken; konunun vahim aciliyeti gözler önüne serilmektedir.

"Sürdürülemez 'Modern Zamanlar' ve Marksizm"de Temel Demirer ve Yücel Demirer, "Yeni Dünya Düzen(sizliğ)i"nin ("YDD") "Modern Zamanlar"ında ekoloji ve Marksizm konusuna değinmekteler.

Kitaptaki makaleleri sosyalist-çevreci kesimden geniş bir yelpazedeki çeşitli düşünceleri yansıtacak şekilde seçmeye özen gösterdik. Ancak son kertede tarafsız olmak gibi kaygımız yoktur. "Marksist Ekoloji Anlayışı Üzerine" ve "Sürdürülemez 'Modern Zamanlar' ve Marksizm" adlı yazılarda görülebileceği üzere bizler, bir grup radikal sosyalistler olarak, günümüzde yaşanan ekolojik krizin çözümünün ancak ve ancak Marksist bir bakış çerçevesinde mümkün olacağına inanıyor ve bu nedenle de şunun altını özenle çizmekte sakınca görmüyoruz: Marx ve Engels sadece kapitalizmin sistem olarak sürdürülebilir olamayacağını öngörmekle kalmadılar, sürdürülebilir bir yaşamın ancak doğa ile insan arasında kurulacak diyalektik (tahakkümcü olmayan) bir ilişki ile mümkün olabileceğini de dile getirdiler.

Bu nedenle Marx ve Engels ya da Marksist teori ekolojik bir perspektifle eleştirilecekse bu teorinin doğal kaynakların değerini yeterince hesaba katmadığı ya da insanın doğaya tahakkümünü öngördüğü yönünde değil, sadece ekolojik krizin kapitalizmi tehdit edebilecek boyutlara ulaşabileceğini göremediği yönünde olabilir. Kronolojik olarak bakıldığında doğal sınırların bugünkü boyutlara ulaşabileceğinin, yani kapitalizmin, sınırsız kaynak ve atıkların boşaltılabileceği bir alıcı ortam olarak gördüğü doğa tarafından sınırlandırılabileceğinin, Marx ve Engels'in döneminde görülebilmesi neredeyse imkânsızdı. Bu ise Marksist teorinin eksik ya da hatalı olduğunu değil, sadece günümüz koşullarında yeterince iyi yorumlanamadığını göstermektedir.

Göksel N. DEMİRER-Metin DURAN-Gökçer ÖZGÜR
Ankara, Ekim 1999

I-) SÜRDÜRÜLEBİLİR KAPİTALİZM MÜMKÜN MÜ?[1]

JAMES O'CONNOR

I.1-) Giriş

"Sürdürülebilir kapitalizm" ve uzantıları; "sürdürülebilir tarım", "sürdürülebilir enerji", "sürdürülebilir kaynak kullanımı" ve "sürdürülebilir kalkınma" kadar muğlak ve tartışmalı kavram sayısı pek fazla değildir. Bugün bu muğlaklık, ekonomi ve çevre üzerine sürmekte olan önemli bütün tartışmalarda görülmektedir; BM ve hükümet raporları, bilimsel araştırmalar, popüler basın ve yeşil politika. Bu kavram karmaşası, birçok insanın defalarca "sürdürülebilirlik" üzerine konuşup yazmasına yol açıyor; kelime, kullanan ne istiyorsa o anlama gelecek biçimde kullanılabiliyor ki, bu da onun çekiciliğinin bir parçası.

[1] "Is Sustainable Capitalism Possible?", Is Capitalism Sustainable?: Political Economy and Politics of Ecology, Editör: Martin O'Connor, The Guilford Press, New York, NY, 1994, sf: 152-175. Çeviren: Özgür Orhangazi.

Bu bağlamda "sürdürülebilir kapitalizm"in hem pratik hem de ahlaki bir boyutu var. Kim "sürdürülebilirlik"e karşı olabilir ki? Sustain'in en eski anlamı "desteklemek", "düşmesine engel olmak" ya da "muhafaza etmek"tir. Hangi şirket yöneticisi, hazine bakanı ya da uluslararası kamu görevlisi bu anlamı benimsemeyecektir? Bir başka anlam ise "yiyecek, içecek ya da yaşam gereksinimlerini sağlamak"tır. Hangi düşük ücretli kent işçisi ya da topraksız köylü bunu kabul etmeyecektir? Kavrama yüklenen diğer bir anlam da "boyun eğmeden katlanmak"tır. Hangi küçük ölçekli çiftçi ya da işletmeci büyük sermayenin yayılımcı eğilimlerine "boyun eğmek"i reddetmez ve bunun sonuçlarına "katlanırken" gurur duymaz. "Sürdürülebilir kalkınma"nın ya da "sürdürülebilir kapitalizm"in nasıl tanımlanacağı ve bu tanımın ulusların zenginliği tartışmasında nasıl kullanılacağı üzerine dünya çapında bir mücadele sürüyor. Bu ise "sürdürülebilirlik"in ilk planda ekolojik ya da ekonomik değil ideolojik ve politik bir sorun olduğu anlamına gelmektedir.

Günümüzde sustain sözcüğü yukarıda tanımlanan üç alana da uyarlanmaktadır; kapitalist birikimi küresel boyutta "desteklemek", "insana yaşamın gereklerini" sağlamak ve kapitalizm tarafından yaşamları altüst edilen insanlar için "boyun eğmeden katlanmak". O halde sürdürülebilir kapitalizm sorunu kısmen, yukarıda söz edilen üç alanda "sürdürülebilirlik"e ulaşılıp ulaşılamayacağı ya da hangi yollardan ulaşılacağı şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Sustain'in bir dördüncü bir anlamı da "çevrenin sürdürebilirliğidir". Ancak çevrebilimciler arasında bu ifadenin anlamı üzerinde tam bir uzlaşma yoktur. Örneğin ideolojiler üstü evrensel kavramlar olarak algılanan "biyoçeşitlilik" ya da "sağlıklı dünya" nadiren çevrebilim ve bu bilimi şekillendiren ideolojiler ışığında tartışılmaktadır. Keza popüler yazarlar tarafından açık bir tanımı yapılmadan kullanılan "ekolojik kriz" ifade-

si de aynı durumdadır. "Ekolojik kriz"in bir tanımı "bir türün, ekosistemin, biyobölgenin ya da bir bütün olarak gezegenin yaşamasının veya ölmesinin belirlendiği dönüm noktası" olabilir. Ancak bu şekilde tanımlanan "ekolojik kriz" çevrebilim içerisinde bir statüye sahip değil (ekolojinin yaşayan doğayı yöneten yasalar hakkında atomistik ve holistik varsayımların muğlak bir kombinasyonu olduğu göz önüne alındığında zaten olamazdı da). Normalde popülasyon ekologları ve korumacı biyologlar belirli bir türün popülasyonundaki değişimi (bu noktada değişim, dar bir alanda, o türün ihtiyaçlarındaki ya da diğer bir deyişle "taşıma kapasitesi"ndeki değişim olarak tanımlanmaktadır) söz konusu tür ve "taşıma kapasitesi" ile, türün dolaylı yollardan bağımlı olduğu ekosistemin geriye kalanı arasındaki ilişkiyi ölçmeye yarayan bir katsayıyla bağlantılandırırlar. Bu tarz yöntemler belirli ölçülerde açımlayıcı olabilir. Ancak, belirleyici öğelerin çokluğu, bir türe yönelik tehdidin söz konusu türün kendisinden mi, yoksa ekosistemin bütünündeki değişikliklerden mi kaynaklandığını bilmemizin çok zor olduğu anlamına gelmektedir. O halde bu koşullar altında belirli bir türün "sürdürülebilirlik"i konusundaki tartışma ve "çevre krizi" kavramı, yüzeysel bakıldığında görüldüğünden daha girift ve daha problemlidir.

Sosyal ve ekonomik faktörlere biyofiziksel boyutu da ekleyerek, bütün ekosistemin ya da biyobölgenin "sürdürülebilirliği" tartışılmaya başlandığında kavramın müphemliği daha da belirginleşmektedir. Örneğin California Monterey Körfezi'nde aşırı kullanım sonucu yeraltı suyu yüzey kotu öylesine düştü ki, sonuçta yeraltı suyuna deniz suyu karıştı ve tuzlu su nedeniyle bölgedeki tarım faaliyetleri riske girdi. Sizce bu bir "kriz" mi? Ekonomi gözlüğünden bakıldığında, eğer bölgeye dışarıdan su getirilirse bu bir kriz değildir. Aslında dışarıdan getirilen su tarımı canlandırabilir, ev işlerini kolaylaştırabilir ve hatta ticari

ve ekonomik gelişmeye katkıda bulunabilir. Eğer kesin sınırlarla ayrılmış biyobölge perspektifiyle bakılırsa "sürdürülebilir tarım" başka bir anlama gelir. Yok eğer bu perspektif başka biyobölgeleri kapsayacak şekilde genişletilirse bu durumda tanım tamamıyla farklılaşır. Monterey Körfezi bazında başka bölgelerden su getirilmesi üzerine yapılan tartışmaların bölgedeki tarım sermayesinin ya da su kalitesinin "sürdürülebilirliği" ile uzaktan ya da yakından fazla bir bağlantısı yoktur. Asıl sorun bölgede yaşayan insanların ne tür bir birliktelik ve kültürel yapı istediğidir (diğer bir deyişle sorun ya Pajero Vadisi'nde orijinal Meksika kültürünün yaşatılması ya da bölgenin özellikle sahil kesiminin Silicon Vadisi'nde çalışanlara açılması.)[1]

Sustain'i böyle dört şekilde tanımladığımızda, "Sürdürülebilir kapitalizm mümkün mü?" sorusuna verilecek kısa yanıt "hayır"dır. Uzun yanıt ise "galiba hayır"dır. Kapitalizm kendi kendini yok eder ve kriz dönemlerinde dünya ekonomisi daha fazla sayıda insanı aç, yoksul ve sefil hale getirir. Köylü ve işçi kitlelerinin krize sonsuza dek tahammül etmeleri beklenemez ve "ekolojik sürdürülebilirlik" nasıl tanımlanırsa tanımlansın, doğa her yerde saldırı altındadır.

Bu yazıda, yeşiller ve büyük holdingler tarafından ortaya atılan farklı sürdürülebilirlik kavramlarına dikkat çekerek "sürdürülebilir kapitalizm" sorunu üzerine bazı önemli ispatlar sunacağım. Ekonomik (ya da kâr ve birikim) sürdürülebilirliğin şartlarının kısa bir açıklamasını sunarken, kapitalizmin "içsel" ya da "ilk" çelişkisini ve kapitalist birikimin kriz yüklü ve krize dayalı doğasını, 1980'lerdeki dünya krizinin kısa bir tekrarı ile birlikte, tartışacağım. Burada savlanan, küresel ekonominin

[1] California'daki Silicon Vadisi Bill Gates'in en kârlı kuruluşu olan MicroSoft'un karargâhıdır. 150 yıl önce Meksika'nın bir parçası olan California günümüzde Hollywood'uyla, ayrıcalıklıların yaşadığı banliyölerle Amerikan kültürünün önemli bir merkezi haline dönüşmüştür. (Ç.N)

geleceğinin küresel çevrenin geleceği kadar karanlık olduğudur. Daha sonra bugün kapitalizmin yüz yüze olduğu ve kolayca kontrol edemediği bir problemden ("ikinci" bir çelişki) bahsedeceğim. Bu kapitalizm ve doğa (ve üretimin diğer girdileri) arasındaki çelişkinin yarattığı "maliyet yönünden" kâr marjının azalmasıdır. Bu azalmada sermayenin çevreci ve diğer toplumsal hareketler üzerindeki negatif etkileri de pay sahibidir. Sermayenin bu problemlere karşı tavrı da yine burada irdelenmektedir. Kapitalizmin birinci ve ikinci çelişkiyi atlatma kapasitesi olduğuna inanmıyorum. Bunu liberal demokratik devletin ve sermayenin doğaşına borçluyuz. Buradan hareketle ekonomik bir sarsıntının belirsiz politik -dolayısıyla ekonomik ve ekolojik- sonuçlarına değineceğim. En sonunda da, yoksul ülkelerdeki (Güney) çevre koşullarının kısa bir tahlilinden sonra radikal çevreci ya da "kızıl-yeşil" sosyal ve politik hareketlerin doğuracağı olası sonuçları değerlendireceğim. (Bazı iddialara göre) "ekolojik sosyalizm" benzeri bir hareketin geleceği pek parlak görünmese de, "sürdürülebilir kapitalizmin" geleceği daha da karanlık.

I.2-) Çevre Politikası ve Sürdürülebilirlik Üzerine

"Yeşil ürünler", "yeşil tüketim", "seçici ormancılık", "düşük-girdili tarım" ve benzeri söylencelerin bolluğuna rağmen eldeki veriler (kanıtlar) kapitalizmin ekolojik olarak sürdürülebilir olmadığına dair yargıyı haklı çıkarıyor. 1992 ABD başkanlık kampanyaları sırasında üç büyük adaydan hiçbirisi "çevre"nin önemi üzerine vurgu yapmadı. Reagan ve Bush hükümetleri federal otlakların kullanımı, yaşlı ormanların yok edilmesi ve aşırı kirlilik gibi konulara (kirlilik kontrolü konusunda denenmiş olan doğru yöntemleri terk edip "pazar çözümleri" arayışına girmek dışında) dokunmadı dahi. Devletler ve yerel hükümetler, kıt sermayeyi kendilerine çekebilme rekabeti içeri-

sinde çevreyi giderek daha fazla ihmal ediyorlar. Federal yasada "sulak alan"ın ve "nesli tehlikedeki türler"in tanımı daraltıldı. Onlarca yıllık süreçlerde oluşturulan mesleki sağlık ve güvenlik uygulamalarının içeriği boşaltıldı. Giderleri karşılamak için gelir artırıcı yöntem arayışı içerisine giren federal ve ulusal parklar şimdi daha da ticarileşti. Bu duruma karşı çıkan muhalif harcketler ise parçalanmış durumda. Doğru, Clinton yönetimi kamusal otlak alanlarının kullanımı reformunda "yeşil" görünüyor; nükleer yarış geçici olarak durdu; büyük sermayeli kâğıt sanayileri daha temiz teknolojilere yönelmeye başladı, pestisit içermeyen ürünlere karşı artan tüketici talebi organik tarımı ilerletti. Ancak, sendika liderlerinin çoğunluğu bir çok çevreci talebe karşı duyarsız ya da kayıtsızlar. Çoğu çevreci hareket (birkaç istisna dışında) "ekonomik büyüme" adına taleplerinden vazgeçmeye hazır.

Yeşil partiler, birçok ülkede ya güdük kalıyorlar ya da taleplerini ulusal ve yerel politikaya uygun hale getiriyorlar. Yeşiller'in Avrupa Parlamentosu'nda temsil edilmelerine rağmen çevre, Avrupa Komisyonu'nu yönlendiren güçlü bürokratların merkezi ilgi alanı değil. Ozon tabakasındaki incelmeye yönelik uluslararası anlaşmalar zayıf ve işlevsizken küresel ısınmaya dair alınan tedbirler sadece sembolik. Havzalar, ormanlar, nehirler, göller, kıyı şeritleri, okyanuslar ve hava kalitesi gibi "ortak" dünya değerlerini korumaya yönelik anlaşmalar sonuç doğurmamakta ve uygulama bazında anlaşmalara sadık kalmama daha yaygın hale gelmektedir. Ekonomik zenginliğin ve ulusal gücün bir aracı olarak petrol, her zamankinden daha büyük önem taşıyor. Enerji ve madencilik firmaları (genelde ikisi de aynı) Wisconsin'den Siberya'ya her yerde daha fazla minerali sömürme peşinde. Güney'de birçok hükümet, genelde büyük dış borçların baskısı altında, doğuştan kazanılmış haklarını çokuluslu şirketlere "kalkınma" adına satma hevesindeler. Kent

yoksulları ve topraksız köylü kitleleri yaşamlarını sürdürebilmek için kaynakları tüketmeye ve havayı ve suyu kirletmeye zorlanıyorlar. Doğu Asya "kaplanlarının", Güneydoğu Asya "minik kaplanlarının", ve Meksika, Brezilya ve diğer Latin Amerikan büyüme merkezlerinin çevresel durumu hiç de iç açıcı değil.

Pratik anlamda sürdürülebilir bir kapitalizme -bu bağlamda ekolojik açıdan rasyonel ya da optimal olan şeklinde tanımlanabilir- ulaşmak için atılması gereken bir adım hammaddelere (örneğin kömür, petrol, azot) ve belirli ürünlere (örneğin benzin, kimyasal bileşimler) uygulanacak yüksek vergiler, çevreye zararlı ürünler (arabalar, plastik malzemeler, geri dönüştürülemeyen teneke kutular) üzerine koyulacak yüksek katma değer vergileri ile ulusal bir bütçe oluşturmak, bu uygulamaları "yeşil"in üretim, dağıtım ve tüketim sürecinin her safhasında çevresel etki bağlamında kesin olarak tanımlandığı, yeşil ürünlere ayrıcalık tanıyacak ve çevre dostu olmayan ürünleri tamamıyla dışlayacak bütünsel bir "yeşil etiket" uygulaması ile desteklemek olabilir. Diğer adımlar ise; güneş ve diğer çevre dostu alternatif enerji türlerini, toksik kimyasalları ve diğer zararlı maddeleri kaynağında ortadan kaldırmaya yönelik teknolojik araştırmaları ve toplu taşımacılıktaki yenilikleri yoğun olarak sübvanse eden ulusal bütçeleri oluşturmak, mesleki sağlık ve güvenlik şartlarını iyileştirmek ve bunu ulusal ve bölgesel ölçekte kontrol edecek ve uygulanması konusunda yaptırım gücü olan prosedürleri geliştirmek ve nihayetinde bilimsel ve teknolojik öncelikleri genel olarak yeniden tanımlamaktır. Marjinal bazı yeşil ekonomist ve aktivistin kâğıt üzerindeki çalışmalarını saymazsak, sadece birkaç politik oluşum bu tür bir yeşil bütçe -ulusal gelir hesaplama yöntemlerinde gerekecek değişiklerle birlikte- üzerine eğilmektedir.

"Sürdürülebilirlik" tartışmaları açısından ekolojik anlamda rasyonel ve çevreciler tarafından kabul edilebilecek bir kapitalizmin geleceği, en iyisinden problemli görünmektedir. Kullanılan jargonun ortak bir noktaya doğru gittiği görüngüsünün ardında gerçekte kapitalist ve yeşil kamplar arasındaki derin uçurum durmaktadır ve her iki kampın sakinleri de farklı tellerden çalmaktadır. Problemlerden birisi yeşil hale gelmeye ya da en azından öylesi bir kamu imajı yaratmaya çalışan şirketler tarafından desteklenen birçok çevreci hareketin yaklaşımıdır. Bu hareketler, holdinglerin ekonomik aktivitelerini biyoçeşitlilik açısından zengin ormanların, su kalitesinin, yabanıl yaşamın, atmosferik koşulların ve benzerlerinin sürdürülebilirliği ile uyumlu hale getirecek arayışlar içerisindedir. Ana vurguları üretim prosesi, teknoloji, geri kazanım ve yeniden kullanma ve enerji verimliliği üzerinedir. Tüketim alışkanlıkları, pazarlama, holding yapısı ve hükümet politikaları gibi geniş tabanlı sorular ilgili alanları dışındadır. Örneğin, reformcu Dünya Kaynakları Enstitüsü (World Resources Institute) yakın bir geçmişte sürdürülebilirliğin teknolojide "eşi benzeri görülmemiş bir dönüşüm/değişim" öngördüğünü açıkladı. O halde reformist yeşiller için asıl soru sermayenin, doğanın sürdürülebilirliği ile uyumlu bir hale gelecek şekilde, nasıl yeniden yapılandırılacağıdır.

Ancak birçok şirketin idare odalarında sorun, yüzeysel olarak, tüketicilere ve kamuoyuna makul bir yeşil imajın nasıl sunulacağı ekseninde tartışılıyor (ABD kimyasal endüstrisi kendisini çevreciliğe uygun ve dostane bir renge boyamak için 1992'de 10 milyon dolar harcamayı planladı.[1]) Enerji ve hammadde tasarrufuna yönelik pratik uygulamaların üretim sürecine nasıl dahil edileceği de ayrı bir sorun. Bütün bu uygulamalar geniş ölçüde ekonomik güdülere dayanmaktadır. Bırakın ciddi

[1] New York Times, 12 Ağustos 1992.

bir problem olmayı, enerji ve hammadde verimliliği sermaye için düşük büyüme dönemlerinde (ya da kârı tehdit eden küresel bir resesyon döneminde) ekonomik olarak arzulanan bir olaydır. Tek bir örnek; bugün ABD şirketleri tarafından üretilen alüminyumun yüzde 75'i geri dönüşümlü alüminyum teneke ve diğer ürünlere dayanıyor. Bir diğer örnek; yeni ağaç endüstrileri kereste için çok küçük olan ağaçlardan kazık ve kiriş yaparak geçmişte çöp olarak atılanı kâra dönüştürüyor.

Ayrıca, "geri kazanım" retoriği ve uygulamaları, çevre dostu görüntüsü altında eskiyeni yeniden kullanma furyasını kolaylaştırabilir ve böylece tüketim fetişizmini meşrulaştırıp kârlılığın devamına hizmet edebilir.[1]

Ancak daha derinlere inildiğinde, şirketler çevre sorununu, yeşillerin tipik reform düşüncelerine taban tabana zıt bir çerçevede yorumluyorlar; sürdürülebilir kâr ve kapitalist birikimin devamı yönünde doğanın yeniden yapılandırılması. Yeniden yapılandırmanın anlamı doğanın "lavabo" ve "musluk" olarak daha kolay kullanılabilir hale getirilmesidir (lavabo atıkların boşaltılması, musluk da hammadde kullanımı anlamını taşıyor -ç.n.-). Bu yaklaşım politik ve ideolojik boyutları yanında ekonomik ve ekolojik yönler de taşımaktadır. Yerel insanlara karşı yürütülen taciz buna iyi bir örnek oluşturuyor. Doğanın yeniden yapılandırılması onun yeniden keşfedilmesi ve şekillendirilmesi anlamına da geliyor ki bunun politik ve ideolojik yansımaları da önemli. Örneğin ABD'nin Güney ve Kuzey sahillerinde even-age plantation yöntemiyle ananas ve çam ağacı yetiştirilmesi ("şehirlerdeki gökdelenlerin eşdeğeri ormancılık" olarak adlandırılan monokültür); ekin kayıplarını azaltmak ve mahsulü artırmak üzere yiyecek genetiğinin değiştirilmesi; yarı-iletken

[1] Örneğin bkz. Simon Fairlie, "Long Distance, Short Life: Why Big Business Favours Recycling", Ecologist, 22, no:6, Kasım-Aralık 1992, sf. 276-283.

endüstrilerinden çıkan toksik atıkları "yemek" üzere üretilen mikroorganizmalar; genetik olarak kurşun ve diğer ağır metallerle kirletilmiş toprakları temizlemek üzere programlanmış bitki örtüleri.[1] Bu ise sermeyenin, doğayı sadece (Marx'ın kategorizyonunu kullanacak olursak) sabit ve değişken sermayenin bileşenleri olarak hareket eden bir mala dönüştürdüğü değil, aynı zamanda onu ve onun ürünlerini biyolojik ve fiziksel (politik ve ideolojik) olarak kendi düşüncesi (amaçları) çerçevesinde yeniden yarattığı bir dünyadır.[2] Böylece doğanın kendisi de kapitalistleştiriliyor. İşçi hareketi nasıl sermayeyi mutlak artık değerden göreli artık değere geçmeye zorladıysa (örneğin uzun çalışma saatlerinden düşük ücrete geçiş) yeşil hareket de sermayeyi doğrudan doğa sömürüsünden kendi çıkarları doğrultusunda yeniden yapılandırdığı kapitalistleştirilmiş doğaya geçmeye zorlayabilir.

Bu koşullar altında doğa bugün algılandığı biçimden çıkar ve tanınamaz hale gelir: [Maddi] değer yasalarına tabi fiziksel bir doğa olur. Bu durum ise kalem ya da fast-food üretmeye benzeyen, sermayenin krizden beslenen [kapitalist] birikim sürecidir. Böylece sermayenin yeşil imaj yaratma çabası sürdürülebilirlik konusunda politik ekonomi ve ekoloji bilimi kadar etkili hale gelecektir. Çünkü doğayı kapitalistleştiren sermayenin bilim ve teknolojiyi de kapitalistleştireceği açıktır. Kapitalistleştirilen bilim ve teknolojinin yeni imajı, bu imajın nasıl sunulacağı, doğanın o anki imajı, toplumsal dayanışma prob-

[1] Ormancılık üzerine bkz: Edward Goldsmith, The Imperialist Planet (Cambridge, Mass: MIT Press, 1991), sf. 94. ABD'de kerestenin büyük bölümü endüstriyel plantasyonlarda üretiliyor.

[2] Bu artık sermayenin doğada varolanı kullanma sorunu değil, aksine doğayı parçalarına ayırma ve bu parçaları daha önce var olmayan değişik mallar biçiminde yeniden birleştirme sorunudur. Aslında bu ikisi arasında kesin bir sınır yoktur. Ekstremleri karşılaştırırsak sadece nitel farklar olduğunu görürüz.

lemleri, yaratılan yeni imajın nasıl legalize edileceği ve bilim ve üniversite topluluğunun gücü gibi karmaşık sorunlara bağlı olacaktır.

I.3-) Talep Krizi: Yayılma ve Tüketim

"Ekolojik olarak sürdürülebilir bir kapitalizm mümkün müdür?" sorusuna verilecek sistematik yanıt; "sermaye; bankacılar, para yöneticileri, girişimci kapitalistler (risk kapitali) ve holding yöneticileri tarafından tanınamayacak bir biçimde suretini değiştirmediği sürece hayır!" olacaktır. Ulusal politikacılar ve büyük işletme sözcüleri tarafından genel olarak reddedilen bu iddianın haklılığını gösterebilmek için kapitalizmin nasıl işlediğine, işlediği zaman neden işlediğine ve işlemediği zaman neden işlemediğine kısaca değinmek gerekiyor.

Ekolojik ekonominin yükselişine dek -her ne kadar öncülleri bir yüzyıldan eskiye dayanıyorsa da ekolojik ekonomi mesleği henüz yenidir- iktisatçılar, kapitalizmin sürdürülebilirliğini sermaye, yatırım ve tüketim, kâr ve ücretler, maliyet ve fiyatlar gibi tümüyle ekonomik terimler çerçevesinde tartıştılar. Fiziksel veya maddi dünya ekonomik büyüme modellerinde iki biçimde görüldü; birincisi yerleşim ve kira teorisinde, ikincisi de "hızlandırıcı" kavramı ya da diğer bir deyişle yeni üretken kapasitenin ortaya çıkaracağı tahmin edilen fiziksel ürün miktarında (örneğin verili bir kullanım oranında, şu kadar buzdolabı üretmek için şu kadar makine gerekir).

İktisadi bakış açısıyla, sürdürülebilir kapitalizm mutlaka genişleyen bir kapitalizm olmalıydı (ve öyle gösterildi). Marx'ın "basit yeniden üretim" olarak tarifllediği ve birçok yeşil grubun "koruma" (maintenance) adı verdiği türde bir kapitalist ekonomi düpedüz imkânsızdır -bu noktada (ücretsiz) ev işleri ve devlet tarafından organize edilen (ücretli) işler istisnadır. "Ko-

ruma"da kâr ya çok azdır ya da hiç yoktur. Oysa kapitalist sürdürülebilirlik kâra dayanır. Genel kâr oranları toplam ürünün (kapitalist ulusal gelir hesaplarıyla "gayri safi milli hasıla"nın) artması anlamına gelir. Kâr, genişlemenin -ve örneğin yeni yatırımların, teknolojilerin- aracıdır. Ayrıca bir genişleme güdüsü olarak da işlev görür. Dolayısıyla kâr ve büyüme birbirinin aracı ve sonucudur ve ortalama bir para yöneticisi ikisi arasındaki farkı görmez ya da umursamaz. İktisadi büyüme teorisinin birçok varyasyonu olmasına karşın, bunların hepsi öncelikle kapitalizmin durağan olarak yaşayamayacağını varsayarlar; sistem genişlemeli ve daralmalıdır. Yani hem kriz yüklü hem de krize dayalı bir sistemdir ve son tahlilde Marx'ın sözleriyle "biriktirmeli ya da ölmeli"dir.[1]

---

[1] Bütün büyüme teorileri, bir yanda "gerçek" ve para ekonomisi, fiziksel üretim ve gelirler ve yatırım ve tüketim mallarındaki artış arasında öte yanda da kârla ücretler arasında belirli ilişkileri öngörürler. Çevreci ekonomiler gelişmeden önce, "büyüyen tam olarak nedir?" sorusu göreli olarak ihmal ediliyordu. Bugün daha çok sayıdaki ekonomist büyümenin sadece bir grup çıktıyı (mallar, hizmetler ve malların uzun süreli stokları) değil, "atık" ve uzun süre kalıcı atık stoklarındaki artışı da içerdiğini itiraf etmektedirler. Bu, zaten karmaşık ve keyfi olan gelir hesaplamasını daha da karmaşıklaştırıyor.

Klasik terimlerle, yatırım/tüketim malları ve kâr/ücret oranları arasındaki dengesizlikler ekonomik dertlere neden olabilir ("orantısızlık krizleri"). Ancak kapitalizme içsel olan ana kriz "realizasyon krizi"dir. Marksistlere göre kapitalizm, "kriz yüklü"dür. Ama, ekonomik krizlerin maliyetleri azaltmaya, "yeniden yapılanma"ya, işten atmalara ve sistemi daha "etkin" yani daha kârlı yapan diğer değişikliklere zorlaması anlamında sistem, aynı zamanda "krize dayalı"dır da. Marx, "sermaye krizler yoluyla birikir" diye yazmıştı. Bunun anlamı krizlerin bazı sermayelerin likidasyonu ve yeni sermayelerin ortaya çıkması ve eski sermayelerin yeniden örgütlenmesi için fırsatların doğmasıdır. Bu arada sistem içinde yeni ve daha "etkin" teknolojilerin, mesela bilgisayarlaştırmanın yaygınlaşmasından söz etmeye bile gerek yok (aşağıya bakınız).

Kapitalizmin en basit modelinde büyüme oranı ya da sermayenin birikim oranı kâr oranına dayanır.[1] Kâr oranı ne kadar yüksekse (bunun dışındaki her şey aynı olmak üzere) kapitalizm o kadar sürdürülebilir. Negatif bir kâr oranı ekonomik bir sıkıntıya işaret eder. Bu sıkıntı en azından bir resesyon en fazlasından da genel bir kriz, sermaye değerinin deflasyonunu ve depresyonu olabilir. Bu modele göre, kâra, yeni yatırımlara ve genişleyen pazarlara zarar veren herhangi bir şey ya da kimse, sistemin sürdürülebilirliğini tehdit eder. Yani bilinmeyen ve bilinemeyen ekonomik, toplumsal ve politik sonuçlarıyla bir iktisadi kriz ortaya çıkar.

Geleneksel Marksist teoride, sermayenin en büyük düşmanı yine kendisidir. Sermaye, Marx'ın "toplumsal üretim ve özel mülkiyet arasındaki çelişki" olarak tanımladığı şeyden ötürü kendi kârlılığını tehdit eder. Bunun anlamı ise, sermayenin emek üzerindeki siyasi gücü ne kadar büyükse emeğin sömürü derecesi (ya da artıdeğer oranı) de o kadar büyük olacak ve o kadar fazla potansiyel kâr üretileceğidir. Ancak tam da bu nedenle bu potansiyel kârları pazarda realize etmek veya başka bir deyişle malları, üretim maliyeti artı ortalama kâr oranını yansıtacak bir fiyatla satmak da daha güç olacaktır. Burada sermayenin politik gücü ile kapitalist ekonominin sorunsuzca işlemesi

[1] En basit model olması, kısmen, farklı endüstriyel kollardaki kâr oranının kabaca da olsa birbirine yakın olması yönündeki bir genel eğilime rağmen (bu olay, sermayenin düşük kâr oranından yüksek kâr oranlarına kayması yoluyla ortaya çıkar) bu oranların endüstriden endüstriye, hatta birim sermayeden birim sermayeye önemli farklılıklar göstermesinden kaynaklanır. Bunun birçok nedeni vardır ve bunlar arasında birisi (muhtemelen de en önemlisi) büyük sermayenin küçük sermayeye göre daha fazla kâr elde etmesi yanında kâr oranının da küçük sermayeye göre yüksek olmasıdır. Bunun nedeni ise küçük sermayenin büyük sermayeyle rekabet edememesine rağmen büyük sermayenin küçük sermayeyle (ve birbiriyle) rekabet edebilmesidir.

(ya da sadece işlemesi) arasındaki çelişkiyi ortaya koyduk. Bu "kapitalizmin birinci çelişkisi" ("realizasyon çelişkisi", "talep krizi")dir. Yani, sermaye emek üretkenliğini yükseltip işi hızlandırarak, ücretleri düşürerek ve daha az işçiden (aynı zamanda onlara daha az ödeyerek) daha fazla üretim sağlayarak kârı yükseltmeye ya da korumaya çabalarken, ortaya çıkacak istenmeyen sonuç tüketim mallarına olan talebin buna koşut olarak azalmasıdır. Emek sürecinde daha fazla üreten, daha az sayıdaki işçi, teknisyen ve benzerleri, tanım gereği, fiyatlarda bir düşüş olmadığı sürece tüketim güçlerini yitirirler. Böylelikle, diğer değişkenlerin sabit kaldığı koşullarda, üretilen kâr ya da emeğin sömürüsü arttıkça, oluşan kârlar ya da pazar talebi küçülür. Şüphesiz diğer değişkenler hiçbir zaman aynı kalmaz; hükümetin bütçe açıkları, ipotek ve tüketici kredisi, iş kredisi ve saldırgan bir dış ticaret politikası ve benzerleri sermayeyi sürdürülebilir kılmak üzere talebi su yüzünde tutabilir.

Bugün, sürdürülebilir bir ekonomi kapitalizmin bu "ilk" ya da "içsel" çelişkisini tanımlayıp düzenleyebilecek bir küresel politik ekonomik sistemi gerektirir. Bu da en başta, küresel ölçekte ya da en azından endüstriyel güçler olan G7'lerin arasında makroekonomik düzenleme kapasitesi anlamına gelir. Yani 1950'lerden 1970'lerin sonlarına kadar önde gelen ulusal ekonomilerde düzenlenen türden bir uluslararası Keynesçilik. Bu tanımıyla dünya kapitalizmi birçok ekonomistin düşündüğünden çok daha az sürdürülebilir olabilir. Birincisi, uluslararası Keynesçi düzenleme sistemleri 1970'lerin sonlarından beri güçsüzleşti ya da kendi kendini tahrip etti. İkincisi, ABD'nin soğuk savaş sonrası döneme kadar olan merkezi rolü sona erdi. Bunun anlamı şudur: 1990-91 resesyonundan sonraki güçsüz canlanmaya kadar ABD ekonomisi tüketici ve askeri harcamalar ve özel ve kamusal borçlanma tarafından sürükleniyordu. Ancak, şimdiki canlanma 1876'dan beri ilk defa ihracat harca-

ması ve onu yakından izleyen yatırım harcamasına dayanıyor. Almanya'nın yakın zamandaki bütün canlanmalarında ihracat başta geliyordu ve Alman hükümeti, şu anki ekonomik durgunluktan sonra gelecek her canlanmanın ihracata dayalı olacağını söyledi. Eğer Japonya şimdiki ekonomik sıkıntılarından kurtulursa bu, ihracatı yerel tüketim, yatırım ve hükümet harcamasından daha hızlı genişlerse olacaktır. Son olarak, yeni sanayileşen ekonomiler olarak adlandırılan tüm ekonomiler ihracata dayanıyor. Tüketimci ABD'nin bundan böyle dünyanın artık değerlerini ememediği bir dönemde, genel bir deflasyon ve depresyonun önüne geçmek için Keynesçi türden bir küresel makroekonomik yönetim gerekecektir.

Aslında, G7'lerin maliye bakanları, IMF, Dünya Bankası ve GATT'tan oluşan bir çeşit küresel makroyönetim mevcut. Ancak, bu yarı küresel kapitalist devlet genelde büyük sermayenin ve özellikle de finans sermayesinin ellerinde. Dolayısıyla global devlet (G7'lerin faiz oranlarını düşürme ve ihraç fazlası olan ülkelerde -özellikle Japonya'da- talebi canlandırma çabaları hariç), tek tek sermayeleri ve genel anlamda bütün ülkeleri maliyetleri azaltmaya, verimliliği arttırmaya ve hükümet harcamalarını düşürmeye zorlayan anti-Keynesçi bir politika izliyor. Ancak, bu politikanın küresel ölçekte -Marx'ın çok önce tanımladığı türden- aşırı sermaye üretimi üzerindeki etkileri genelde göz ardı ediliyor. Bu arada ticari kapışmaların, komşudan dilenme politikalarının, gittikçe büyüyen sosyal çürümenin, politik istikrarsızlıkların ve bölgesel ticari bloklaşmaların tehlikelerinden söz dahi edilmiyor. Başka bir şekilde ifade edersek, asgari ücret yasalarını ve koruyucu uygulamaları yasalaştıracak küresel bir parlamento, Dünya İşçi ya da Sosyal Refah Bakanlıkları, Dünya Çevre Bakanlığı ya da Keynesçi öğretiyi uluslararası ölçekte yayacak meşru bir güç yok. Bunun yerine, örneğin, eski Başkan Bush, ABD'nin bir "ihraç süper gücü" olması-

nı talep ederken, şimdiki Başkan Clinton'un ekonomik danışmanları "artarak saldırganlaşan" bir ihraç politikasından bahsediyorlar.

Bugün için gerçekten işbirlikçi bir ruhla örgütlenmiş küresel düzenleme umutları, 1890'ların krizindeki ulusal düzenlemeler kadar zayıf, yani sıfırdır. O günlerin damping, tekel ve sömürgecilik gibi ulusal politikaları, emperyalist rekabetin iki dünya savaşı ve Büyük Buhran'ı yaratmasına yol açtı. Yüzeysel bir bakışla bugünkü koşullarda iki hafifletici faktör olabilir: Birincisi Avrupa'nın ekonomik bir varlık olması; örneğin Fransa, Almanya ile savaşmak değil, birleşmek istiyor. İkincisi, sermaye artık ulusal değil dolayısıyla teorik olarak küresel düzenlemeye daha açık. Ancak G7'ler makroekonomik düzenlemede bugüne kadar zayıf kaldılar. 1970 ve 1980'lerde biriken büyük borç kümelerinin faiziyle yaşayan küresel mali sermaye ve rantiyeci sınıf, hükümetlerin ekonomik önlemler almalarını engelleyecek güçte.

I.4-) Fiyat Krizi: Üretim Koşulları

Bugün, bu tür iktisadi düşünce hâlâ geçerliyse de tek yanlı ve sınırlıdır (aslında hep öyleydi). Bunun nedeni modelin, Marx'ın "üretim şartları" olarak adlandırdığı koşulların, sınırsız bir arzı olduğunu varsaymasıdır. Bu geleneksel model, kapitalizmin arz tarafındaki darboğazları önleyebileceğini, büyümenin yalnızca taleple sınırlı olduğunu varsayar. Ancak, eğer emek, doğa, altyapı ve mekânın maliyeti önemli oranda artarsa, sermaye, olası bir "ikinci kriz"le, maliyet tarafından yükselen bir ekonomik krizle karşı karşıya kalır. Bunun en bilinen örnekleri, ABD iç savaşı sırasındaki İngiliz "pamuk krizi"; 1960'larda üretkenlik artışının üstüne çıkan ücret artışları ve 1970'lerdeki "petrol şokları"dır. Ancak, biz burada bu yalıtıl-

mış örneklerden ziyade daha planlanmış ya da geniş kapsamlı olgularla ilgileniyoruz.

Maliyet yanlısı krizler iki şekilde ortaya çıkarlar. Birincisi, tek tek sermayelerin, uzun vadede üretimin maddi koşullarını koruyamayacak ya da bozacak stratejilerle kısa vade kârlarını savundukları ya da restore ettikleri zamandır; örneğin, çalışma koşullarını ihmal ettiği (dolayısıyla sağlık faturasını kabarttığı), toprağı bozduğu (dolayısıyla toprağın üretkenliğini azalttığı), veya çürüyen kentsel altyapılara sırtını döndüğü (dolayısıyla izdiham ve kalabalığın maliyetini yükselttiği) zaman.

İkincisi, toplumsal hareketler sermayeden hayat şartlarının korunmasını ve restore edilmesini talep ettikleri zaman. Aynı üç örnekle sınırlı kalırsak; daha iyi sağlık hizmeti istedikleri, "çevresel koruma" adına toprağın harap edilmesine karşı çıktıkları ve kentsel alanları savundukları ve bunu maliyetleri artıracak ya da sermayenin esnekliğini azaltacak yollarla yaptıkları zaman. Burada işçi hareketlerinin, kadın hareketlerinin, çevreci hareketlerin ve kentsel hareketlerin kapitalist çıkarlara yönelik potansiyel zarar verici ekonomik etkilerinden söz ediyoruz. Bu "ekstra maliyet" -ve kârlılığın tehdit edilmesi- sorunu klasik düşünce tarzına sahip iktisatçılarla kapitalist ideologların zihnini meşgul ediyor. Ancak işçi ve toplumsal hareket liderleri bunu kamuoyu önünde tartışmaya pek istekli değiller.

Gerçek hayatta, maliyet yanlısı krizlerin her iki türü de şimdiye kadar hiç kimsenin sistematik olarak teorize edemediği, karmaşık ve çelişkili biçimlerde bir araya gelerek hareket ederler. Örneğin nicel bir bakış açısıyla, hiç kimse kentsel izdiham maliyetinin ne kadarının sermayenin otomobili kutsaması ve kentsel toplu taşımacılığı ihmal etmesinin sonucu, ne kadarının da insanların kendi yaşadıkları bölgeleri otoyolların ürkütücü yönlerinden (gürültü, egzoz gazları ve benzeri) koruma çabalarının sonucu olduğunu bilemez.

Polanyi'nin "toprak ve emek" olarak adlandırdığı soruna yönelik daha rafine bir teorik yaklaşıma ihtiyacımız var. Marx, "üretim şartları" kavramıyla, bilinçsizce de olsa, bu tür bir yaklaşımın öncüllerini sundu.[1] Üretim şartları, piyasa yasalarına (değer yasasına) uygun olarak üretilen metalar olmayan, ama meta olarak işlem gören şeylerdir. Yani "kurgusal fiyatları" olan "kurgusal metalar"dır. Marx'a göre üretimin üç şartı vardır; birincisi, insan işgücü, ya da Marx'ın deyişiyle "üretimin kişisel şartları; ikincisi, çevre ya da Marx'ın deyişiyle "üretimin doğal ya da dışsal koşulları"; üçüncüsü, kentsel altyapı (buna "mekân"ı da ekleyebiliriz) ya da Marx'ın deyişiyle üretimin genel, toplumsal şartları." İşgücünün kurgusal fiyatı ücretken, çevresel ve kentsel altyapının ve mekânınki kiradır. Ücret ve kira teorilerinin üretim maliyetleri üzerine kurulmadığı ve kurulamayacağı düşünülürse hem burjuva hem de Marksist iktisadi ücret ve kira hesaplamalarının genel iktisadi literatürdeki en az gelişmiş ve en az tatmin edici konuları olduğu anlaşılabilir.

Sürdürülebilir kapitalizm, her üç üretim şartının da doğru zamanda, doğru yerde, doğru miktarda, doğru nitelikte ve doğru kurgusal fiyatlarla bulunmasını gerektirir. Daha önce işaret ettiğim gibi, işgücündeki, doğal kaynaklardaki ve kentsel altyapı ile mekândaki ciddi darboğazlar, sermayenin tekil birimlerinin

[1] Burada "bilinçsizce" sözcüğünü kullanıyorum çünkü Marx, "üretim şartları" kavramını değişik ve tutarsız biçimlerde kullandı ve hiçbir zaman benim bu bölümde kullandığım biçimde kullanılacağını ya da kullanılabileceğini düşünmedi. Aslında Karl Polanyi'nin Büyük Dönüşüm (The Great Transformation, Farrar and Rinehart, New York, 1944) adlı yapıtına dek hiç kimse kavramı bu şekilde kullanmadı. Tabii ki "toprak ve emek" teması köylünün yaşam mücadelesi, yerli ya da "İlk Halk" konularıyla ve kadın, kapitalizm ve çevre ilişkileri ile ilgilenen önemli yazarlar tarafından çeşitli biçimlerde ele alındı -örneğin Claduia von Werlhof, "Kapitalizmde Doğa ve Toplum Kavramlarına Dair" ("On the Concept of Nature and Society in Capitalism", in Women: The Last Colony, ed. Maria Mies, Zed Books, London, 1988, pp. 92-112).

-ve hatta tüm sektörel ya da ulusal kapitalist programların- yaşayabilirliğini tehdit ediyor. Genelleştirirsek, bu darboğazlar maliyetleri artırarak ve sermayenin esnekliğini zayıflatarak kapitalizmin sürdürülebilirliğini tehdit edecektir. Böylelikle "büyümenin sınırları" ilk bakışta işgücü, hammadde, temiz su ve hava, kentsel alan ve benzerlerinin eksikliği olarak değil, yüksek maliyetli işgücü, kaynak, altyapı ve mekân olarak belirmektedir. Kârlılığa yönelik bu içsel tehdit, devleti ve sermayeyi üretimin maliyetini düşürmek amacıyla emek piyasalarını, arzı, yakıt ve hammadde piyasalarını, kentsel ve kırsal toprak kullanma biçimlerini ve toprak piyasalarını rasyonalize etme çabasına götürüyor.[1]

Arz yönlü darboğazlar ya da yetersizlikler, özellikle ekonomi güçsüz olduğunda veya talep yönlü bir krizle ya da diğer ülkelerden gelen rekabetle karşılaştığında, girişimci sermaye ve politikacılar için önemli sorunlar doğurur. Durgun ya da düşmekte olan kârlar bireysel sermayeleri, sermayenin çevrim sü-

[1] Bu rasyonalizasyon, ücretli işçilikten evde ve toplumda ücretsiz işçiliğe geçiş ya da işgücünün ve yaşamın çevresel ve kentsel koşullarının yeniden üretilmesi yükünü sermayenin olmadığı alanlara iten ideolojilerin yeniden canlandırılması olarak tanımlanan yeniden özelleştirme olayını da kapsamaktadır. Martin O'Conner'ın "anonim geçim" olarak adlandırdığı -bir derece anonim olan (ancak eşzamanlı olarak sömürülen) ev işleri, köylü ve toplum yaşamı ve üretim/yeniden üretim çabaları- sermaye birikimi için gerekli alt desteği sağlar. Bu olay özellikle kriz dönemlerinde oldukça önemlidir ve bir yandan sermayeye yeniden yapılanma sürecinde özgürlük kazandırırken, diğer yandan kriz dönemlerinde safra olarak görülüp daraltılan sosyal refah koşullarında insanlara yaşamlarını sürdürme olanağı tanır. Bu durumun incelenmesi daha derin bir olan konu olan yaşam alanları ve sermaye arasındaki bu ilişkinin teorizasyonu sorununu doğuracaktır. Ücretsiz ev işçiliğinin erkeğin kadını sömürmesi anlamına gelip gelmediği ya da öyle ise bunun nasıl olduğu ve bu olayın sonuçta sermayenin yaşamını sürdürmesine nasıl katkı sağladığı bu konuya bir örnek teşkil etmektedir. 1970'lerden bu yana bu ve benzeri konular feministler, Marksistler, Marksist feministler ve ekofeministler tarafından yoğun olarak tartışıldı.

resini düşürme çabalarına iter. Yani, üretimi hızlandırmaya ve ürünlerin satılması için gerekli zamanı kısaltmaya yöneltir. Düşen kârları tazmin etmek için para kazanma sürecini hızlandıran bu saplantı, sendika örgütlü emek pazarları, OPEC etkisindeki petrol pazarları ve geleneksel tarımın toprağın ve suyun "verimsiz" kullanımını sürdürmedeki ısrarı gibi engellerle karşılaşır. Bu durumlarda para sermayesi daha fazla para bulma arayışını hızlandırır. Ancak öte yanda Polanyi'nin "toplum" olarak adlandırdığı ve sermayenin toprak-emek kullanımının ve toprak-emek pazarlarının çağdışı yönelimleri olarak addettiği faktörler, kapitalist rasyonalizasyona karşı direnen işçi ve toplumsal hareketlerle birleşerek sermaye tarafından aşılması gereken engelleri oluştururlar. Böylece sermaye en azından toplumsal kayıtsızlık ve hareketsizlikle uğraşmak zorunda kalır.

Sermayenin çözümlerinden biri, en azından kısa vadede, oldukça basit ve ekonomik anlamda kendi kendini yok edicidir. Para sermayesi, "sermayenin genel çevrimi"ni -yani, fabrika sahası kiralamak, makine ve hammadde satın almak, toprak kiralamak, doğru işgücünü bulmak, organize etmek ve üretimi uygulamak ve metaları pazarlamaktan oluşan uzun ve yorucu süreci- terk eder ve her türden spekülatif şans işlerine yönelir. Kredilerin genişlemesine dayanan para sermayesi ya da gerçek mal ve hizmetlerde yolunu bulamayan para, tabiri caizse toplumun üzerine atlar ve toprak alım satımı, tahvil ve hisse senedi piyasaları ve diğer mali piyasalarda kolay yoldan genişlemeye çalışır. Dolayısıyla bugün yaşanan ekonomik anomali ortaya çıkar; artı değer ya da kârlar üzerindeki hakların değeri yükselirken sabit ve çevrim sürecindeki sermayenin gerçek değeri duraklar ya da düşer. Bu ise, büyüyen bir borçluluğa ve mali çöküş tehlikesine yol açarak kötü bir ekonomik gidişi iyice çıkmaza sokar. Bunun yanında mali çıkarlar, üretim koşulları (ya da üretim çıkarları) üzerinde bir hegemoni varsaymaya

başladıklarından üretimin çevresel ve diğer şartları daha da kötüleşir ve çevre giderek daha fazla ihmal edilir.

Kapitalist gelişmenin erken dönemlerinde, ki bu dönemde kapitalizm fonksiyonel terimlerle tanımlanıyordu, yeterli derecede işgücü ve henüz sömürülmemiş doğal zenginlik ve mekân vardı. Bu gerçekten doğruydu ve burjuvazinin ilk kuşakları da olayı böyle görüyordu. İşgücünün, doğal kaynakların ve mekânın (kurgusal) fiyatları böylelikle kontrol altında tutuluyordu. Çevreci ya da kentsel hareketler de sermayenin önüne (emperyalizmin ve devlet baskısının yardımıyla) aşamayacağı politik ve toplumsal engeller çıkaramıyordu. Zamanla sermaye, her şeyi ve herkesi kapitalize etmeye çalışır; yani her şey, potansiyel olarak, kapitalist maliyet hesabına dahil olur. İnsanoğlu, bin yıllardır doğayı "insanlaştırıyor" ya da "ikinci bir doğa" yaratıyor. Bu ise genellikle yıkıcı sonuçlara yol açıyor; Roma tarımsal ekim sistemi altındaki ormansızlaştırma ve sonuçta ortaya çıkan kurak ve aşırı yağış döngüsü, Punic Savaşları'nın yıkıcı çevresel sonuçları, Maya uygarlığında toprağın verimsizleşmesi ve su kıtlığı. Ancak "ikinci doğa"yı meta haline dönüştürüp fiyatlandıran kapitalist, aynı zamanda onu yok eder. Kapitalizmin ekolojik olarak sürdürülebilir olmasını isteyen bakış açısıyla bu, sorunların başladığı andır. Bu durumda emek pazarları daralır ve Kuzey, Güney'den ithal ettiği emeğe dayanır -tabii ki bunun ortaya çıkaracağı ekonomik ve toplumsal maliyet ve sorunlarla beraber. Farklı dil kullanan (Güney'den) yabancıları yerleştirmenin ekonomik maliyeti ve ırkçılığın yeniden boy vermesi bu toplumsal ve ekonomik maliyetlere verilebilecek örneklerdir. Hammadde ve kirletilmemiş ortak değerler azalır, ve sonuçta Marx'ın "kapitalist bileşenlerin bedeli" olarak tanımladığı bir noktaya ulaşır; örneğin ABD'deki yerli petrol ürünleri, ağaç ve kereste ve temiz su temini olayları. Sonuçta, aşırı kalabalık nedeniyle kentsel altyapı ve mekân yetersiz hale

gelirken, yer kiraları ve oluşan çevresel kirliliğin maliyeti artar. Bu konuda Los Angeles iyi bir örnektir. Ancak Mexico City ve Taipei daha da iyi örneklerdir.

Böylece, genelde üretim şartlarının ve özelde de çevre ve doğanın kapitalistleştirilmesi sermayenin maliyetini artırmaya ve esnekliğini düşürmeye başlar. Daha önce işaret ettiğim gibi bunun iki genel nedeni var: Birincisi, bütün sistemi etkileyen bir neden; sermaye özellikle ekonomik sıkıntı dönemlerinde üretim şartlarını sürdürülebilir bir biçimde kullanmaktan vazgeçer ya da çok az düzeyde kullanır. İkincisi, özellikle de birinci nedenden ötürü, emekçi, çevresel ve diğer toplumsal hareketler, sermayenin işgücü, çevre ve kent (özellikle Güney'de artan bir biçimde kırsal alan) üzerindeki kontrolüne meydan okur. ABD'deki bölgesel Toksik Koalisyonu oluşumu, işyeri sağlığı ve güvenliği ve öğrenme hakkı mücadeleleri, doğal nehir ve ormanları korumaya yönelik hareketler ve otoyol ve gelişme karşıtı hareketler bu olaya verilebilecek örneklerdir.

Özetle, bu açıdan bakıldığında kapitalizmin bir değil iki çelişkisi olduğu, sadece bir değil iki tür ekonomik kriz ve sadece bir değil iki kriz çözümü olduğu görülür. Kapitalizmin "ikinci çelişkisi" talep yönünden değil, maliyet yönünden bir ekonomik krize yol açar. 1960'lardan beri, solcu ve sağcı, birçok iktisatçı XX. yüzyılın son dönemlerinin maliyet yönünden (ve aynı zamanda talep yönünden) krizlerle dolu olduğu tezini savunmaktadırlar. Örnek olarak ücret artışları, üretkenlik karşıtı mücadeleler, refah devletinin genişlemesi, yüksek petrol fiyatları ve benzerleri nedenlerle ortaya çıkan maliyet-itkili karlılık krizleri gösterilebilir.

Basitçe ifade edecek olursak, kapitalizmin ikinci çelişkisi; bireysel sermaye maliyeti azaltarak ya da dışsallaştırarak kârı savunmaya ya da restore etmeye çalıştığında, bunun istenmeyen sonucunun üretim koşullarının "üretkenliği"nin düşmesi ve

böylece de ortalama maliyetlerin yükselmesi olacağını söylemektedir. Bu durumda maliyet söz konusu sermaye için, diğer sermayeler için ya da bir bütün olarak sermaye için yükselebilir. Örneğin, tarımda böcek zehirlerinin kullanımı ilk başta maliyetleri azaltır. Ancak daha sonra böceklerin kimyasal direnci arttıkça ve kimyasallar toprağı zehirledikçe maliyet eninde sonunda yükselir. İsveç'teki sürekli aynı düzeyde ürün veren tek kültür ormanlarının maliyetleri aşağı çekmesi bekleniyordu. Ama zamanla, tek kültür nedeniyle biyoçeşitliliğin azalması sonucu orman ekosistemlerinin verimliliğinin düşmesi ve ağaç boylarının kısalması sonucu maliyet daha da arttı. ABD'de nükleer güç, enerji maliyetlerini düşürmeyi vaat ediyordu. Fakat kötü tasarım, finans problemleri, güvenlik önlemleri ve hepsinden öte nükleer karşıtı toplumsal muhalefet maliyetleri artırdı. "Komünal" üretim şartları bağlamında, taşımacılığın ve işe ulaşımın maliyetini azaltmak üzere tasarlanan yeni otoyolları, daha fazla trafik ve izdihama yol açarak maliyeti artırmaktadır. Benzer şekilde, "kişisel" üretim şartları bağlamında bireysel çalışma potansiyelini artırmaya yönelik ABD eğitim sistemi öğrenim aptallığı yaratmak, çalışma disiplinini bozmak ve üretkenliği azaltmaktan başka bir işe yaramadı.

Üretim şartlarının pazar yasalarına göre üretilmediği fikrini vurgulamak önemlidir. Üretildiği koşullarda da pazarın sermayenin üretim şartlarına erişimini düzenleyeceği de söylenemez. Bu nedenle, görevi üretim şartlarını oluşturmak ya da sermayenin bu şartlara erişimini düzenlemek olan bir kuruma gereksinim vardır. Kapitalist toplumlarda bu kurum devlettir. Bütün birimlerini ve bütçe kalemlerini içermek üzere devletin her faaliyeti, sermayenin işgücüne, doğaya ya da kentsel alan ve altyapıya erişimini sağlamaya yöneliktir. Örneğin, ABD'de iş ve eğitim bürokrasileri, Tarım Bakanlığı, ulusal ve federal park hizmetleri, ABD Toprak Yönetimi Bürosu, ABD Islah Bürosu,

kentsel planlama organları ve trafik otoriteleri vardır. Üretimin üç şartıyla ilgili devletin özel fonksiyonlarından ilki işgücüyle ilintili olarak çocuk işçi yasaları ve çalışma saatlerini-şartlarını ve iş güvenliğini düzenleyen yasalardır. İkinci fonksiyon çevreyle ilgili olan federal topraklara erişim ve kıyısal kalkınmayı ve kirlenmeyi düzenleyen yasalardır. Üçüncüsü ise kentsel altyapı ve mekâna ilişkin olarak bölgelere ayırma yasaları, trafik planlaması ve toprak kullanımının düzenlenmesidir. Değişik yollardan üretimin bir ya da daha fazla koşuluyla ilgili olmayan bir devlet faaliyeti ya da bütçe kalemi bulmak zordur. Buna, kapitalist maden şirketlerinin, bankaların, tüccar ve diğer girişimcilerin gerekli kaynak ve pazarlara "meşru" erişimini koruyucu ve kolaylaştırıcı parasal ve askeri fonksiyonlar da dahildir. Bush'un Basra Körfezi Savaşı, ordunun kapitalist toplumlardaki rolü konusunda en son ve en çarpıcı örnektir. Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (uluslararası seviyede) kapitalist genişlemeye ilişkin parasal fonksiyonların en açık örnekleridir.

I.5-) Maliyet Krizi Yönetimi

Bireysel sermayeler ve bir bütün olarak sermaye açısından maliyet yanlısı krizlere çözüm nedir?

En kötü durum, yüksek maliyetler ve düşük taleplerle karşılaşan bireysel sermayenin maliyeti azaltması ve sonuçta hem birinci hem de ikinci çelişkiyi daha da derinleştirmesidir. Ama bu sonuç tek ihtimal değildir. Daha önce de işaret ettiğim gibi, çevresel açıdan sermaye birçok yolla yeşil tüketimciliğin taleplerine cevap verebilmektedir. Atıkların azaltılması ve geri kazanım yönündeki toplumsal baskılar ve sonuçta atıklar için yeni kullanıcılar bulunması bunun iyi bir örneğidir. Ayrıca, kirletici yönlerini azaltmaya zorlanan şirketlerin sermaye araçlarının kalitesini yükseltmeleri ve çevre konusunda uzmanlaşmış birçok şirketin ortaya çıkması da örnek olarak verilebilir.

Bütünsel olarak sermaye için en iyi çözüm üretim koşullarını "verimliliği" artıracak biçimde yeniden yapılandırmaktır. Tabii ki bu ne toplum ne de "doğa" adına üretilen bir çözümdür. Doğal olduğu üzere toplum ya da "doğa" adına üretilecek bir çözüm, kapitalizmin değişim değeri mantığını değil karşılıklı değişim (reciprocation) mantalitesini gerektir. Bu şartları ürettiği ya da sermayenin bunlara erişimini düzenlediği için yeniden yapılandırma süreçleri politik olarak devlet tarafından örgütlenmekte ve/veya düzenlenmektedir. Şehir merkezlerinde kalabalık ve kirlilikten doğan maliyetleri azaltmak için arabaların yasaklanması, yiyecek ve hammadde maliyetlerini düşürmek için tarımda entegre zararlı böcek mücadelesinin sübvanse edilmesi, sağlık harcamalarının düşürülmesi için vurgunun iyileştirici sağlık hizmetlerinden koruyucu sağlık hizmetlerine kaydırılması (örneğin ABD'deki AIDS'e karşı savaş) bunun örnekleri arasındadır. Ancak, üretim şartlarının "üretkenliği" koruyarak ya da artırarak yeniden yapılandırılması için -yani gerçek bir çözüme ulaşmak için- çok büyük miktarlarda paralar harcanması gerekir. Uzun vadede üretkenlik artırılabilir, ancak bunun bedeli kısa vade kârlarıdır. Yeni sanayiler çevre dostu ürünler, kentsel ulaşım ve eğitim sistemi (yukarıda örnekleri verildiği üzere) sermaye bileşenlerinin, tüketimin ve hatta arsa kiralarının, maliyetini etkin bir biçimde düşürecektir. Aynı zamanda potansiyel olarak enflasyonist olmayan yollardan birinci çelişkiye saldırarak toplam talebi artıracaktır (Tezat bir biçimde eğer yeni orman yönetimi, kirlilik kontrolü harcamaları, kentsel planlama ve benzerleri maliyetler üzerinde etkili olmazsa sonuç efektif talep ve enflasyonda artış ya da kârlarda düşüş şeklinde olacaktır).

Sürdürülebilir kapitalizmin teorik kısmı için söylenecekler bu kadar. İşin pratik yönü ise bambaşka bir sorun. Liberal demokratik devletlerdeki çoğulculuk ve uzlaşma politikalarının

normal mantığı kapsayıcı çevresel, kentsel ve toplumsal planlamanın gelişmesini önler. Devlet yönetiminin veya bürokrasinin mantığı demokrat değildir ve dolayısıyla da tabandan yükselen çevresel ve benzeri taleplere karşı duyarsızdır. Kendi kendini genişleten sermayenin mantığı da anti-çevresel, anti-kentsel ve anti-toplumsaldır. Bu üç mantık bir araya geldiğinde ortaya çıkan yapı üretim şartları krizine karşı üretilecek politik çözümlerle çelişkilidir ve bu yüzden ikinci çelişkiye sistematik bir "kapitalist çözüm" bulunması şansı yoktur.

Başka bir şekilde ifade edecek olursak, gelişmiş kapitalist ülkelerin hiçbirinde kapsayıcı çevresel, kentsel ve toplumsal politikayla uğraşan bir devlet birimi ya da işbirlikçi bir planlama mekanizması yoktur. Ekolojik kapitalizm ya da sürdürülebilir kapitalizm fikri halen tutarlı bir biçimde teorize edilmediği gibi, kurumsal bir altyapının somutlaşmasından da söz edilemez. Rasyonel bir çevresel planlamaya sahip devlet nerede? Ya kentler arası ve kent içi planlama? Çevresel ve kentsel planlamaya organik olarak bağlı durumdaki sağlık ve eğitim planlamasına sahip devlet nerede? Hiçbir yerde. Bunun yerine parçalı yaklaşımlar görüyoruz; en iyisinden bölgesel planlama kırıntıları, en kötüsünden de irrasyonel, kısa vadeli politik çıkar sistemleri.

Bundan ötürü her gün yeni bir manşetle başka bir sağlık krizini, çevresel krizi ya da kentsel krizi duyuruyorlar. Birçok bölgedeki görüngü kirlenmiş bir şehirde korku içinde yaşayan, temiz su bile bulamayan, tıkalı trafiğe saplanmış, birçoğu düşük ücretler ve yüksek kiralar nedeniyle evsiz olan ve giderek cahilleşen geniş bir işgücü. Bu manzara henüz Roma'yı ya da New York'ı açıklamıyor olabilir, ancak her boyutuyla kapitalist dünyanın parçaları olan Mexico City ve Yeni Delhi'yi çok iyi tariflemektedir.

I.6-) Genel Ekonomik Depresyonun Çevresel Sonuçları

Çevresel bakış açısıyla sürdürülebilirlik nasıl tanımlanırsa tanımlansın, eğer kapitalizm uluslararası makroekonomik sistem bağlamında sürdürülebilir değilse, küresel bir krizin kaçınılmaz olduğu ve sermaye değerlerinin genel bir deflasyona ve depresyona uğrayacağı aşikârdır. Bu durumda hiç kimse, bireysel sermayelerin, hükümetlerin ya da uluslararası kuruluşların nasıl tepki vereceğini bil(e)mez.

Olası bir senaryo, aşırı üretimden (eksik üretimden ya da her ikisinden de) kaynaklanan talep yanlısı (maliyet yanlısı ya da aynı anda her ikisi birden) büyük ekonomik baskıların bireysel sermayeleri, maliyeti daha fazla dışsallaştırarak, kârlarını korumaya zorlamasıdır. Yani, devletlerin ve uluslararası kuruluşların aciz bakışları altında maliyet daha fazla oranda çevreye, toprağa ve topluma kaydırılır. Aslında, 1970'lerin ortalarından beri süren yavaş iktisadi büyümenin özellikle çokuluslu şirketleri bu tür maliyet kaydırmalarına nasıl yönlendiği konusunda çok sayıda örnek vardır. Birçok durumda bu plan, belirli bir sermayenin yaptığı maliyet kaydırması diğer sermayeler için maliyeti artırma anlamına geldiği için, geri tepti. Ayrıca çoğu kez, çevreci hareketler ve çevresel düzenlemeler sermayeleri çevreye yükleyecekleri maliyetleri içselleştirmeye zorladı. Çevreci hareketlerle sermaye arasında süregelen bir tür savaş var. Bu savaşta sermayeyi maliyet kaydırmanın kısa vadedeki negatif etkileriyle uğraşmaya zorlayan çevresel hareketler, nihayetinde (isteyerek ya da istemeden) onu uzun erimde karşılaşacağı problemlerden kurtarabilecek bir etkiye sahip olabilirler.

Düşük olsa da, gerçek bir ekonomik depresyonun genel bir çevresel restorasyon programı fırsatına dönülebilme ihtimali var. 1930'larda ABD'deki New Deal politikası iki tip çevresel değişikliğin koşullarını yarattı. Bunlardan ilki Great Plains (Büyük Ova) bölgesinin ve güney ve batıdaki otlakların ekolo-

jik restorasyonu için gösterilen büyük çabalardır. Bu açıdan bakıldığında depresyon, "çevresel olarak iyi" bir olaydı. İkinci çevresel değişiklik ise büyük baraj, köprü ve tünel gibi dev altyapı projelerine başlanması ya da bunlara hız verilmesi idi. Bu projeler kentleşmenin vazgeçilmez koşuluydu ve bu büyük projeler olmaksızın 1950 ve 1960'larda yeşermeye başlayan tüketicilik ve otomobil kültürü ortaya çıkamazdı. Bu projeler, çevresel açıdan yıkıcı niteliklere sahip olan bireysel tüketimciliğin şimdiki yapısını yaratmaya birçok önemli açıdan katkıda bulundu.

Bundan sonraki depresyon çevresel şartları daha kötü hale getirebilir ya da bireysel ve toplumsal tüketimin yapısında büyük bir değişiklik fırsatı olabilir. Örneğin, yeşil kentler, şehirler ve çevrelerindeki tarım alanları arasında entegrasyon, toplu taşımacılık vesaire. Ya da farklı bölgelerde bu ikisinin değişik düzeylerdeki kombinasyonu. Tabii ki gerçekte ne olacağı politik mücadelelerin akışı, kurumsal adaptasyon ve hatta teknolojik buluşların türüyle belirlenecektir.

Bütün bunlar, çevresel yıkımın, çevreci ve bununla bağıntılı toplumsal hareketlerin, hükümet politikaları ve bütçelerinin, uluslararası yapıların politikaları ve iktisadi koşulların, profesyonel ekolojistler tarafından modellenen karmaşık ekosistemler kadar birbirine bağlı olduğu anlamına gelmektedir. Bu bağıntılar üzerine düşünmeye çalışan bir kimse, ekolojistlerin belirli bir türün akıbetini modellemeye çalışırken karşılaştıkları türden epistemolojik ve metodolojik problemlerle karşılaşacaklardır. Yani atomizm ve indirgemecelik sorununa karşılık bütünsellik. İşin kötüsü, kel kartallar ve mikroorganizmalar politik açıdan toplumun bireyleri biçiminde örgütlenemezken insanlar bunu yapıyorlar. Dolayısıyla, genel bir depresyonun çevresel etkilerinin tahmini konusunda detaylı sistem teorisi yaklaşımının ne kadar yararlı olacağı tartışma götürür. Son kertede her şey poli-

tik güçler ve doğayla ve dolayısıyla birbirimizle olan maddesel alışverişimizi dönüştürmeye çalışan bakış açısı arasındaki dengelere bağlı. Kısacası bütün sorun çevreci, emekçi, feminist ve diğer toplumsal hareketlerin politik erekleriyle ilintili. "Sürdürülebilir bir kapitalizm mümkün müdür?" sorusu ilk ve son tahlilde politik bir sorudur.

I.7-) Güneydeki Koşullar

Üretim koşulları krizi özellikle Güney'de daha şiddetlidir. Zaten bu da "sürdürülebilir kalkınma"nın giderek şiddetlenen bir ideolojik ve politik tartışma alanı olarak Güney'de ortaya çıkışını yeterince açıklamaktadır. Daha önce de dikkat çektiğim gibi pratikte herkes bu ifadeyi farklı amaç ve anlamlarla kullanıyor. Sürdürülebilirlik, çevreciler ve çevre iktisatçıları tarafından sadece yenilenebilir kaynakların kullanılması ve düşük ya da birikmeyen kirlilik seviyesi olarak tanımlanıyor. Aslında bu bakımdan Güney, "sürdürülebilirlik"e Kuzey'den daha yakın görülüyor. Ancak Kuzey, sürdürülebilirliğe ulaşmak için Güney'den daha fazla sermaye ve teknolojik kaynağa sahip. Tabii ki sermaye, bu terimi sürdürülebilir kâr anlamında kullanıyor. Bu, sömürünün, yenilenebilir ve yenilenemez kaynakların ve "Küresel Ortak Değerler"in uzun vadeli planlanmasını gerektiriyor. Ekolojistler sürdürülebilirliği, doğal sistemlerin, vahşi hayatın, hava kalitesinin ve de benzerlerinin korunması olarak tanımlıyorlar. Ancak bu tanımların kârlılığı sürdürmekle ilgisi ya hiç yok ya da çok az var. Aslında, ekolojik sürdürülebilirlik ile kısa dönem kâr arasında genelde ters bir ilişki var. XX. yüzyılın sonlarındaki uzun ekonomik krizi baz alırsak, kırsal ve kentsel varoluşun, yerli halkların dünyalarının, kadınlar için hayat şartlarının ve güvenli işyerlerinin sürdürülebilirliği de kârın sürdürülebilirliğiyle ters ilişki içerisindedir.

Arzulanıp arzulanmadığını bir yana bırakırsak, Güney'in bu anlamda "sürdürülebilir"liğe ulaşmasının olası bir yolu Kuzey'in endüstriyalist tüketimci çizgisini izlemesidir. Sürdürülebilirlik nasıl tanımlanırsa tanımlansın Hindistan, Brezilya ve Meksika'daki sanayi kapitalizmi, büyük açlık ve sefaletler ve çevresel istikrarın erozyonu pahasına ortaya çıkmıştır. Ekonomik olarak Doğu Asya iyi gidiyor ve bazı Güneydoğu Asya ülkeleri daha iyisini yapıyor (gayri safi milli hasılanın büyümesi anlamında). Ancak bu bölgeler henüz endüstriyel güç merkezleri olabileceklerini, iyi ücretler ödeyip iyi çalışma şartları, ilerici toplumsal politikalar, iyi kentsel hayat şartları ve anlamlı çevre koruması sağlayabileceklerini kanıtlayamadılar. Güney'in geri kalanının büyük çoğunluğu (Kuzey'in ve Doğu Asya'nın iç kolonileri de dahil olmak üzere) ekonomik, toplumsal ve çevresel bir felaket bölgesi. Güney'de kapitalist kalkınmanın önünde birçok engel var. Örneğin, büyük gelir eşitsizliklerinden kaynaklanan zayıf pazarlar; küçük ve orta boy çiftçilerin yararına tarım reformlarının yokluğu; hammadde arz ve talebindeki istikrarsızlıklar. Dış borç ve ödemeler dengesiyle ilgili sorunların yanında kişisel çıkarlara dayalı yönetimler ve istikrarsızlıktan söz etmeye dahi gerek yok. Bu sorunlar, özelde çevresel koşulların ve genelde üretim şartlarının durumundan bağımsız olarak varlar. Bu durumun süreğen toplumsal ve politik istikrarsızlık, Kuzey'e yönelen yeni göç akımları, daha fazla ekonomik ve çevresel mülteci ve benzerlerini yarattığını söylemeye gerek yok. Bu durumun, sonrasında Kuzey için çeşitli sorunlar yarattığı ortadadır.

I.8-) Politik Olanaklar

1970'lerin sonları ve 1980'lerin başlarından beri dünyayı yöneten merkez-sağ ve sağcı hükümetlerin çoğunluğu, kapitalist kalkınmayı hayat, çalışma, kent ve çevre şartlarını geliştire-

cek biçimde idare etme yeteneğinden yoksunlar. Bu hükümetler daha çok "serbest piyasa"yı genişletmeye ve uluslararası işbölümüne; sanayiyi özelleştirmeye ve deregülasyona; Güney'e iktisadi "uyumlar" dayatmaya ve eski sosyalist ülkelere "şok terapi" uygulamaya ve dolayısıyla da bazı üçüncü dünya ülkelerinin nüfuslarının neredeyse yarısını marjinalleştirip "piyasa" ve neoliberalizmin büyüyen iktisadi krizi çözmesini beklemeye fazlasıyla heveslidirler. Ancak, özellikle Güney'de, işler iyiye gideceğine daha da kötüleşiyor.

Aynı zamanda, değişik ülkelerde çeşitli yeşil ve "kızıl yeşil" hareketler gelişmeye başladı. Politik açıdan bakıldığında, bu hareketlerin muhtemelen en gelişmişi Yeni Zelanda İttifakı'dır.[1] Bazı ülkelerdeki az sayıda işçi sendikası, çevre sorunlarına ciddi olarak işaret ediyor. Tersine, çevreci hareketler, beş on sene önce ihmal ettikleri ekonomik ve toplumsal sorunlara işaret ediyorlar. İşçi hareketleri, feminist hareketler, çevreci hareketler ve baskı altındaki azınlık hareketleri kendilerini çeşitli biçimlerde hayat şartlarına dair genel meseleler etrafında örgütlediler. Müphemleşen sürdürülebilir kapitalizm beklentileri, bir tür ekolojik sosyalizm için, yani çevreye ve bunun yanı sıra insanların gündelik yaşamlarındaki ihtiyaçlarına, feminist meselelere, anti-ırkçılığa ve toplumsal adalet ve eşitlik sorunlarına yakın ilgi gösteren bir toplum için umut doğurabilir. Kapitalizmin yukarıda bahsettiğim çelişkileri ve kapitalist devletin doğası bağlamında açıklanabilecek bir hareket/organizasyon ve ajitasyon/aksiyon bu sorunlar etrafında şekillenecektir.

---

[1] Bu konuda bkz. Wayne Hope ve Jose Jesson, "Contesting New Terrain: Red Green Politics in New Zeland", CNS, 4(2), no: 14, Haziran 1993, sf. 1-17. (Eski Batı) Almanya'da güçlü bir gelişim gösteren ve yüksek bir profil çizen politik yeşil hareket, işçi soluyla ittifaklar kurmakta çok sınırlı bir başarıya ulaştı; bkz: John Ely, "Red Green Ecological Reconstruction in Germany: A Project on Hold", CNS, 2(3), no:8, Ekim 1991, sf. 111-126.

Politik olarak bunun anlamı, er ya da geç işçi, feminist, kentli, çevreci ve diğer toplumsal hareketler, politik anlamda aktif ve ekonomiyi, politikayı ve toplumu radikal olarak dönüştürebilecek tek bir güçlü, demokratik kuvvet etrafında birleşmek zorunda.[1] Küresel sermayenin totaliter gücü karşısında toplumsal hareketler tek başlarına çaresiz kalmaktadırlar. Bu durum birbiriyle bağlantılı ve genel üç stratejiyi gerektirir:

İlki, azınlıkların, işçilerin, kadınların, kentsel ve çevreci örgütlerin ekonomik ve politik olarak birlikte hareket edebilecekleri, bir tür ikili güç şeklindeki ortak bir kamusal alanın ve politik düzlemin gelişmesidir. Burada, hareketler ve hareket liderleri arasında bugün görüldüğü biçimiyle geçici taktiksel ittifaklar değil, seçim ittifaklarını da içeren stratejik birleşmeler

[1] "Tek, güçlü bir demokratik kuvvet"in ne zaman gelişeceğini, hatta, gelişip gelişmeyeceğini hiç kimse bil(e)mez. Oldukça zor birtakım teorik ve pratik soruların cevaplanması gerekiyor. Örneğin böylesi bir "güç" konsepti kaçınılmaz olarak modernist-hümanist Batı politik felsefesi temellerinde mi yatmaktadır? Pratik anlamda bu "liberal" felsefe "farklı" olana tahammül konusunda problemler yaşarken, bu felsefenin bir parçası olan liberal demokratik devletin amacı birey haklarını korumaktır. Martin O'Conner'a göre bazılarının inancı, "günümüzde (XX. Yüzyıl sonlarında), sadece ve sadece kapitalizmin baskısı altında ezilmişlik ortak paydasında birleşen farklı seslerin çoğulcu birlikteliklerinin ne anlam taşıdığının bilinmesi oldukça önemlidir ve bu daha kötüye gitme eğiliminde olan şeylerin gerçekliğidir" yönündedir. Burada sorgulanan kısmen "birleşik" bir gücün bileşenlerinin ne olması gerektiği ve kısmen de eğer böyle bir birleşme arzulanıyorsa bu birleşmenin kendi başına ortaya çıkıp çıkmayacağı ya da çıkarsa nasıl olacağıdır. Diğer bir yandan, günümüzdeki toplumsal hareketlerin duruşlarına bakıldığında böylesi bir birleşmenin gerekliliği kabul edilse dahi, birleşecek güçlerin birilerini dinlemeleri ve tam olarak anlamaları için yeterli zaman olduğu da söylenemez. Benzer şekildeki günümüz politik güçlerinin oluşumlarına bakıldığında kapitalizme karşı birleşme ve sömürüsüz, sosyal açıdan eşitlikçi ve ekolojik bir topluma duyulan ihtiyaç, küresel kapital ve yarı küresel devlete (IMF, DB ve benzerleri) karşı acilen bir araya gelecek politik bir hareketi oluşturma çabalarının ertelenmesi açıdan, çok büyük talepler olabilir.

geliştirilebilir. Kendisini "ortak değer"leri, dayanışması ve sermaye ve devletle mücadelesi, demokratik itkileri ve ittifak ve koalisyonların -ve her örgütün kendi içindeki- örgütlenme şekilleri bağlamında tanımlayan güçlü bir sivil toplum, sürdürülebilir toplum ve doğa için ilk önşarttır. İkincisi, bu kamu alanında iktisadi ve ekolojik alternatiflerin ya da "yeni ortak değerler"in gelişimidir. Bu alternatifler yeşil şehirler, kirlilikten arındırılmış üretim, biyolojik çeşitliliğin korunduğu tarım ve ormancılık olabilir ki bütün bunların teknolojik boyutları günümüzde bilinmektedir. Üçüncüsü de üretim alanlarını ve devlet yönetimini demokratikleşmek için mücadele etmektir ki bu da liberal demokrasinin ekolojik gelişime yönelmesini sağlayacaktır. Bu, toplumsal hareketlerin sadece politik araçları ekonomik, toplumsal ve çevresel amaçlar için kullanmalarını değil, aynı zamanda bazı ulusal ve uluslararası devlet aygıtlarının demokratikleştirilmesi ve diğerlerinin elenmesi gibi politik amaçlar üzerinde fikir birliği yapmalarını gerektirir.

Yukarıdaki düşünceler ekolojik bir kapitalizm kadar gerçek dışı görünebilir. Belki de öyledir. Ancak unutmamalıyız ki var olan sermaye ve devlet yapısı dönemsel reformlar dışında bir şey yap(a)mazken toplumsal hareketler dünya çapında günbegün büyüyor. Dolayısıyla, belirli bir noktada bu hareketlerin taleplerinin var olan kâr kökenli iktisadi ve politik yapılarla çatışacağı genel bir toplumsal ve politik krizin ortaya çıkması mümkündür. Eğer bu noktaya ulaşılırsa, her türlü "toplumsal hastalık biçimleri" ortaya çıkacaktır. Bazıları, bunun tam da bugün yaşananlar olduğunu söyleyecektir; sosyal ve politik yapı dağılıyor, ırkçılık, yerelleşme, yabancı işçi düşmanlığı, cinsiyet ayrımcılığı ve diğer toplumsal anomaliler gittikçe daha büyük bir tehlike oluşturuyor. Bazıları ise sağ kanat popülizminin canlanışını politik ve ekonomik alandaki sağa yönelişe bağlıyor. Mevcut politik duruma ilişkin farklı bakış açıları da

var. Örneğin bazıları varlıklı olanların yoksulların taleplerine karşı savaş açtığı görüşündeler. Bütün bunlar doğru olabilir. Durum ne olursa olsun, gelişimci (progressive), kızıl ya da sol yeşil, feminist açıdan bakıldığında ihtiyaç duyulan en son şey kurguculuk, sekterlik ya da "doğru yol"culuktur. Asıl ihtiyaç duyulan bütün geçmiş zaman politikalarının sıkı bir analizi, farklı yanların kabulü ile birlikte "ortak değer"lere sahip çıkma ya da yeni "ortak değer"ler geliştirme ve sonuçta birleşmeci bir ruha ulaşmadır.

II-) MARKSİZM ve EKOLOJİ[1]

GUNNAR SKIRBERKK

Ekolojik kaygılar ve ekolojinin bir çalışma alanı haline gelmesi oldukça yenidir. 1974-1975 kışında yaşanan petrol krizi insanlığı ekolojinin önemi konusunda uyarmaya başlamış olsa da konu henüz politikaya yansımadı. Politik liderlerin biyolojiden daha çok felsefe ve siyaset bilimi temellerinde eğitildiği bir gerçektir. Bunun yanında alışılagelmiş talepler ve ilgi alanları ekolojinin önemli bir politik alan olmasını engellemektedir. Ancak ekoloji ve politikayı etkileşime getirme zamanı gelmiştir. Ben bunu Marksist açıdan yapmaya çalışacağım ve çabamın, iki sistemin (kapitalizm ve sosyalizm) bu açıdan daha iyi anlaşılmasına yol açacağına inanıyorum.

Öncelikle, ekoloji uzun erimli bir perspektifle incelenmelidir. Eğer sorun Seine'deki kirliliğin 5 yılda temizlenmesi ise, bu mümkündür ve kapitalizm sınırlı boyutlardaki ekolojik

[1] "Marxism and Ecology", The Greening of Marxism, Editör: Ted Benton, The Guilford Press, New York, NY, 1996, sf: 129-136. Çeviren: Metin Duran.

problemleri çözecek güçtedir. Ancak asıl problem, ne kapitalizmin ne de Sovyet Sosyalizminin yüzleşmeye hazır olduğu küresel boyutlu, süregelen bir ekolojik tehdittir. Burada belirtmeliyim ki ben küresel bir "eko-felaket"ten ziyade çeşitli ülkeleri ve çeşitli toplumsal sınıfları farklı zaman dilimlerinde ve farklı boyutlarda etkileyecek bir "eko-kriz"e inanıyorum. Eğer "kapitalizm"i serbest pazar içerisinde kâr maksimizasyonuna dayalı bir ekonomik sistem olarak tanımlarsak, gelecekte herhangi bir toplum ekolojik gerekçelerle ekonominin politik kontrolünü talep ettiği anda, böylesi bir sistemin varlığını sürdürmesi imkânsızlaşacaktır. Bu yüzden, uzun vadede sorun "kapitalizm ya da sosyalizm" değil "sosyalizm ya da faşizm" ikilemidir. Bunun anlamı ise ya küresel eşitlikçi-demokratik kontrol ya da küresel totaliter-otoriter ve muhtemelen faşist kontroldür. Kendisi de ekolojik kaygılardan uzak bir biçimde kaynakları sömürdüğü için Sovyet Rejimi bize böylesine gerekli bir sosyalizm modelini sunamamaktadır. Eğer bu gözlemler doğru ise, bunların Marksizm üzerindeki etkileri nedir?

Marx, ekoloji sorununa şu şekilde değinmektedir: "Kapitalist üretim biçimi insanları büyük merkezlerde toplar ve böylece kentsel nüfusun sürekli artmasına yol açar. Bu, bir yanda toplumun tarihsel hareket gücünü yoğunlaştırırken, diğer yanda insanın toprakla arasındaki metabolik ilişkiyi bozar. Yani, toprağın insan tarafından yiyecek ve giyecek olarak tüketilen elementlerinin tekrar toprağa dönmesini engeller. Sonuçta toprağın sürekli verimliliği için zorunlu olan doğal döngü koşulu işlemez hale gelir... Belirli bir süre için toprak verimliliğini artıracak gelişmelerin tamamı, gerçekte bu verimliliğin asıl kaynağını yok etmeye yönelik gelişmelerdir. Amerika Birleşik Devletleri gibi, gelişmelerini daha fazla endüstrileşmeye dayandıran ülkelerde bu yok ediş daha da hızlanır. Yani kapitalist üretim tarzı, üretimi bu üretimin ana kaynağı olan emeği ve toprağı

sömürerek artırır..."[1] Burada Marx doğal koşuldan (Naturbedingung) bahsetmektedir[2].

Bir araştırma konusu ve bir kriz olarak ekoloji (kronolojik nedenlerle) Marx'a hemen hemen tamamıyla yabancıydı. Ancak, bugün ekolojik olarak tanımlanan yetersiz beslenme, hava ve su kirliliği, gürültü, çevrenin bozulması ve nüfus artışı Marx döneminde proletaryanın sorunlarıydı ve Marx bunları çok iyi analiz etti. Aslında yeni olan bu sorunların bugün ulaştığı evrensel boyutlarıdır. Her şeyden öte, yeni olan günümüzdeki gelişmelerin seyir yönü ve boyutu küresel bir tehlikeye işaret etmektedir. Marx o dönemde bu gelişmeleri göremedi. Aslında Marx'ın kapitalizmin gelişme teorisi bu gelişmeleri görmesini engelledi. Marksist teoriye göre kapitalizmin yarattığı insan sömürüsü ve yeryüzünün fakirleştirilmesi, sosyalizmin yaratacağı rasyonel-uluslararası yönetimlerce engellenecekti. Kapitalizm fakirliği artıracağı ve fazla üretimden kaynaklanan bir kriz yaratacağı için devrim kaçınılmazdı ve sosyalizmin bu rasyonel-uluslararası yönetimleri yaratması göreli çabuk olacaktı. Ancak en azından bugün için kapitalizm üretim fazlası sorununu gelişmiş ülkelerde kitlelerin çoğunluğu için tüketimı artırarak çözdü. Yani kapitalist üretim Marx'ın öngöremediği bir

---

[1] Okonomische Schriften, Erster Band (ed.), Stuttgart, Cotta Verlag, 1971'deki Marx Das Kapital bölümünden alıntı (sf. 594-596). Almanca'dan İngilizce'ye çeviri; Ben Fowkes, Penguin, New York, Vol. 1, sf. 637-638, 1976).

[2] Fransızcadan çevirenin notu: Yazar (Gunnar Skirberkk -ç.n.-) bir dipnotta Bedingung (çoğul hali Bedingungen) sözcüğünün Fransızcaya çevrilmesindeki zorluktan bahsetmekte ve bu sözcüğün Fransızca karşılığı olarak (J.J. Lentz'i takiben) "conditions existantes" (varolma koşulları -ç.n.-) kullanmaktadır. Yazar bu terimi kullanırken parantez içinden Fransızcasını da verir ve bu terimin Kapital'in çevirisinde olmadığından söz eder. Skirberkk'in yazısının bundan sonraki bölümlerinde bu terimin tekil formu (Bedingung) kullanılmıştır ve terim karşılığı olarak Ben Fowks'ın çevirisindeki "natural condition" (doğal koşul -ç.n.-) benimsenmiştir.

yönde gelişti ve bu gelişme bir ekolojik krize yol açtı. Planlanmış kapitalizme dönüşen liberal kapitalizm okullar, hastaneler ve sosyal kurumlar inşa etmektedir. Kapitalistler sendikaların da yardımıyla üretim ve tüketimin artması için çabalamakta, bu da maaşların ve özel sektör/devlet yatırımlarının rasyonel planlamasını gerekli kılmaktadır.

Kapitalist ülkelerin yaşadığı, gittikçe boyutları büyüyen eko-kriz Marksist terimler çerçevesinde analiz edilebilir, ancak bu Marksist terimler ekolojik bir çerçevede yeniden incelenmelidir. Kapitalizm, kendisini de yok edecek bir krize doğru ilerlemektedir. Ancak bu kriz daha önce tahmin edilen (aşırı üretim krizi -ç.n.-) değil, ondan daha önemli ve evrensel boyutlu olan eko-krizdir. Bu nedenle Marksizm'in bazı yönleri üzerinde yeniden düşünmek gerekmektedir.

"Doğal koşul" (natural condition) kavramı yeniden analiz edilmelidir. Temel bileşenler sadece üretici güçler ve üretim ilişkilerinden oluşmamakta ve doğal güçleri (forces of nature) de kapsamaktadır. Bu, sadece üretici güçler ve üretim ilişkileri arasındaki uzlaşmanın, yani geleneksel sosyalist devrimin, yeterli olmadığı ve bu iki faktör ve doğal güçler arasında bir uzlaşmanın zorunlu olduğu anlamına gelir. Yani sosyalist ekonomi ekolojik olmalıdır.

Marx'a göre üretici güçler ve üretim ilişkileri arasındaki diyalektik çatışma tarihsel devinimin ana nedenidir ve varolan doğa koşulları üretimin değişmez girdisidir. Yani, doğa toplumsal gelişim sürecinde sabit, statik bir elementtir. Doğal kaynaklar, o dönemde sınırlı oldukları bilinmediği için, üretimin sabit girdisi olarak ele alınırlar.

Ancak varolan doğa koşullarının ekolojik bakış açısında önemli bir yeri vardır. Teknolojik-endüstriyel gelişme, üretici güçler ve doğal güçler arasında bir çatışma yarattı. Bu çatışma dünyanın geleceğinde belirleyici bir rol oynayacak. Bu neden-

ledir ki artık üretici güçler ve üretim ilişkileri arasındaki çatışmanın tarihsel gelişimin yegâne bileşenleri olduğu kabul edilemez.

Ekolojik perspektif aynı zamanda artı değer teorisinde de rol oynar. Kapitalist işleyiş içerisinde değer, üretici güçler tarafından yaratılır. Üretilen malın fiyatı ise hammadde fiyatı, üretici güçlerin devamlılığı için gerekli harcamalar, vergi, yönetsel harcamalar, var olan toplumsal koşullar içerisinde emekçilerin ve emekçi ailelerinin idamesi için gerekli harcamalar ve artı değerin toplamıdır. Buradaki artı değer kârdır ve kapitalizmin rekabetin zorunlu kıldığı yeni yatırımlar aracılığıyla ulaştığı birikim ve yayılmayı temsil eder. Bu açıdan bakıldığında artı değer kapitalizmin çekirdeğini oluşturur ve kapitalist sömürü ve adaletsizliğin temelidir. Yani değer sadece ve sadece emekle yaratılır. Doğal kaynaklar emek için kesinlikle gerekliyse de, değer yaratamazlar. Doğal kaynaklar varlıklı olmanın temelini temsil eder (varlıklı olmak doğal bir gerçeklik değil, bir toplumun teknolojik ve bilimsel gelişimine bağlı bir zenginliktir). Buraya kadar tamam. Ancak doğal kaynakları sömüren kapitalist ekonomide (extractive capitalism)[1], sadece emekçiler değil, kaynaklar da sömürülür. Doğa, kaynakların üretimin bir girdisi olarak sömürülmesi sonucu yok edilir ve bu kaynakların büyük bir bölümü yeniden üretilmeden ya da eşdeğerde bir zenginlik doğaya döndürülmeden kullanılır. Kaynakların sınırlı olduğu ve dünya nüfusunun giderek arttığı düşünülürse bu şekildeki kullanım gelecek kuşakların da fakirleştirilmesi demektir.

Sorunun çözümü için bugün çok az değeri olan doğal kaynaklara belirli bir fiyat biçilmesi düşünülebilir. Bilindiği gibi bu

[1] Çevirenin notu: Burada kullanılan extractive sözcüğünün sözlük anlamı çıkarıcıdır. Ancak kullanıldığı biçimiyle extractive capitlism tamlamasının Türkçe karşılığı olarak doğal kaynakları sömüren kapitalizm deyimini kullanmak daha uygundur.

hem teorik hem de pratik açıdan oldukça hassas bir konudur. Güzel bir yörenin ya da bir hayvan türünün hayatı, bir yakıt türünün ya da elektriğin fiyatlandırılması ile nasıl karşılaştırılabilir? Değeri ölçülemeyen varlıklar için ortak bir kriter bulunması teorik bir açmazdır. Bunun yanında tam bir eko-ücret ödemenin sonuçları ne olacaktır? Bu bazı firmaların rekabet gücünün yok olması ve sonuçta iflas, işten çıkarma ve işsizlik krizi anlamına gelebilir. Bu açıdan bakıldığında pazar ekonomisinin sınırları açıkça görülmektedir.

Şimdi hayal gücümüzü kullanarak ekolojik ücret kavramını inceleyelim. Bunun için herhangi bir ürünün fiyatı üzerine, yine pazar ekonomisi normlarıyla belirlenmiş bir çevresel ücret ekleyelim. Bu ücret, ürünün yarattığı kirliliğin temizlenmesi, ürünün geri kazanılabilir nitelikteki bileşenlerinin tekrar doğaya gönderilmesi ve üründen zarar gören eko-sistemin restorasyonu için gerekli bütün harcamalar olsun. Vergilendirme yoluyla her ürünün kullanımından ve atık haline dönüşümünden dolayı ortaya çıkacak çevresel harcamalar bu ürünlerin fiyatına eklenebilir. Ancak böylesi bir eko-ücretlendirme kârı belirli bir oranda azaltacaktır. İlk aşamada ürün üzerindeki kâr azalırken, üretim halen kârlı olacaktır (burada üretiminin kârlı olması, ürünün faydası olarak algılanmaktadır -ç.n.-). Eko-ücret kârı ortadan kaldırırken, ekolojik açıdan üretim çevreye zararsız hale gelecektir. Ancak, kârın bu şekilde ortadan kaldırılması eşzamanlı olarak bütün sisteme uygulanmadığı ve bu yolla rekabet yok edilmediği sürece, bu tarz üretim kapitalizmin normları içerisinde işlemez. Bu durumda eko-ücret, emekçi gelirinin emeğin yeniden üretilmesi için gerekli minimumun da altına düşmesine yol açacaktır. Herhangi bir malın üretimi bu koşullar altında devam ederse, bu sadece kapitalistlerin emekçileri sömürmesine ve gelecek kuşakları yoksullaştırmasına değil, aynı zamanda

emekçilerin de gelecek kuşakları yoksullaştırmasına yol açacaktır.

Bu hipotez bazı örneklerle güçlendirilebilir. Bir vahadaki palmiye ağaçlarının kesilip satılmasını ele alalım. Vahada belirli sayıda palmiye ağacı vardır ve kesim doğanın yeniden üretebildiği ağaç sayısı ile sınırlandırılabilir. Ağacın yeniden üremesi sürecine insanın da ağacın bakımı yoluyla katkıda bulunduğunu varsayalım. Öte yandan büyüyen sayıdan fazla palmiye ağacı kesilebilir. Her iki durumda da ağaç kesimi pazar ekonomisi normları içerisinde kârlı bir iştir. Kesimin büyüyen ağaç sayısıyla sınırlandırılması sadece ekolojik açıdan sağlıklı olacaktır. Ağacın çeşitli ölçeklerde yeniden üretilmesi (kesilen sayıda ya da daha fazla ağaç üretimi -ç.n.-) için gerekli emeğin ücreti kesilen ağacın fiyatına eklendiğinde, ekolojik açıdan farklı kârlılıklar doğacaktır. Net kâr ve ücretin olmadığı, yani ^kesilen ağaçların yerine yenilerinin dikildiği ve yeniden dikme maliyetinin fiyata yansıtıldığı koşullarda hem kapitalistler hem de proletarya sınırlı bir kaynak üzerinde parazit olarak yaşamlarını sürdürecektir (bu doğal kaynak kullanımı (extraction) dır ve gelecek kuşaklar için zararlıdır).

Açıkça görüldüğü üzere tekil bir ağaç kesme faaliyetini pazar ekonomisinin bütününden koparark inceleyen bu örnek soyuttur. Kuveyt'in petrol üretimi bu konuda daha iyi bir örnektir. Hem devlet olarak Kuveyt hem de büyük petrol şirketleri petrol çıkarımından büyük kârlar elde etmektedirler. Bunun yanında petrol işçilerinin ücretleri bölgedeki diğer sektörlerden birkaç kat daha fazladır. Halbuki petrol emekçiliği fiziksel olarak diğer işlerden daha zor değildir. Bu durumda petrol işçilerinin bütün bu değeri (hem yüksek ücret hem de aşırı kâr) tek başına yarattığı söylenebilir mi? Birileri buna cevaben fiyatların tekellerce belirlendiği koşullarda, petrol fiyatlarının aslında petrolün neden olduğu ekolojik yıkımın ücreti de fiyata eklendi-

ğinde olabileceğinden daha düşük olduğunu söyleyebilir. Açıklayacak olursak, emek üzerine kurulu Marksist değer teorisi, üretimin yeniden üretilebilen formları için geçerlidir. Ancak yeniden üretilemeyen formlar için (yazar bunu extractive production, yani doğal kaynaklar kullanılarak yapılan üretim olarak tanımlamaktadır -ç.n.-) değer kaynaktan kâra aktarılmaktadır ve bu değer kaynağın artı değeri (extractive surplus) olarak tanımlanabilir. Bazı koşullarda kaynak artı değeri öylesine büyük boyutlarda olabilir ki bütün üretim süreci emeğin tek başına yarattığından fazla bir değer kazanabilir.

Bu durumda her türlü kârın emeğin sömürüsüne dayandığı söylenemez. Kârın satış fiyatı ve ürünün maliyeti arasında fark olduğunu düşünürsek, bu kâr satış fiyatını artırarak ya da maliyeti düşürerek yükseltilebilir. Maliyet ise emeğe ödenen ücretin düşürülmesi, çalışma saatlerinin artırılması, otomasyon, üretim verimliliğinin artırılması, rasyonalizasyon, hammadde üzerinde tekelleşme ya da sosyal harcamaların ve ekolojik restorasyon giderlerinin azaltılması yoluyla düşürülebilir.

Peki bu kaynak artı değeri kimi sömürmektedir? Tabii ki doğayı ve dolaylı olarak gelecek kuşakları. Kaynak artı değeri geleceğin fakirleştirilmesi demektir. Örneğin petrol şirketleri sadece günümüzdeki ekolojik ücretin sorumluluğundan kaçmamakta, aynı zamanda gelecek kuşakların yaşamsal kaynaklarını sömürmekte ve onlara ödeyeceği eko-ücretten de kurtulmaktadır (Geleceğin sömürülmesi kavramı kaynakların sınırlı olduğu ve dünya nüfusunun giderek arttığı ön kabulüne dayanmaktadır. Bunun yanında protein açısından zengin olan petrolün insan için yiyeceğe dönüştürülebileceği ve gelecekte protein kıtlığı yaşanacağı da unutulmamalıdır).

Bu hipoteze çeşitli açılardan itiraz edilebilir. Örneğin pazar ekonomisi normlarıyla fiyatlara yansıtılan eko-ücret, sırf pazar ekonomisi mantığı olması nedeniyle sorunludur. Emekçilerin

tüketimi de kapitalist ekonominin bir parçasıysa da, kapitalizmin açmazları için emekçiler suçlanamaz. Sistemin ürettiği yapay ihtiyaçlar bir yana, yüksek ücret ve dolayısıyla daha iyi yaşam koşulları talebi anlaşılabilir ve adil bir istemdir. Kişi başına düşen yıllık gelir ile ölçülen bu sözüm ona iyi yaşam koşulları, insan faaliyetlerinin ticarileşmesi anlamına gelse de böylesi bir talep yadsınamaz. Ancak pazar ekonomisi bugüne dek yaşam koşullarını iyileştirmedi ve bugün iyileştirilmiş yaşam koşulları olarak tanımlanan olgu gerçekte pazar ekonomisinin yarattığı çevresel yıkımın gerekçelendirilmesine yönelik bir çabadır. Bu nedenle emekçilere ve tüketicilere ücretlerin ve tüketimin düşürülmesi gerektiği vaazını vermek doğru değildir. Üretim tüketimle beraber gider ve tüketim aynı zamanda emekçilerin üretimi anlamına gelir. Eğer üretim ve tüketim ilişkileri değiştirilecekse, bu sadece belirli bir tüketim grubuna yapılan sosyal baskılarla olmaz. Ancak daha iyi organize olmuş üretici kesim, yani kapitalistler, sendikalar ya da işçi partileri bunu yapabilir.

Ancak sorun bununla kalmıyor. Ekonomi ekolojik bir perspektifle ele alınırsa anti-kapitalist politika üretme zorunluluğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu tarz politikalar kesinlikle sendika ve işçi partilerini içermelidir. Ancak daha iyi ücret için yürütülen organize sınıf mücadelesi de ekolojik açıdan problemli bir hale geliyor. Günümüzde tıpkı planlanmış bir ekonominin zorunlu ancak tek başına yetersiz olduğu gibi, daha iyi ücret mücadelesi de tek başına yetersizdir. Gerekli olan daha büyük boyutlu bölgesel ve tarihsel dayanışmadır. Ekolojik düşünce tarzı kitlelere, yöneticilere, teknokratlara, sendikalara ve siyasi partilere benimsetilmelidir. Böylesi bir düşünce tarzı günümüz Marksist entelektüelleri ve militanları için bir zorunluluktur.

Bu açıdan bakıldığında Marksizm'in sürekli kriz, fakirleştirme ve devrim teorisi gibi bazı ana kuramlarının yeniden değerlendirilmesinin zamanı gelmiştir. Özellikle az gelişmiş Gü-

ney ülkelerinde ve bazı gelişmiş ülkelerdeki belirli toplumsal gruplarda gözle görülür bir fakirleşme vardır. Buradan hareketle gelecekte ciddi bir kutuplaşma ve güçlü bir sınıf mücadelesi beklenebilir. Ancak eko-kriz farklı sınıfları farklı ölçülerde ve farklı zaman dilimlerinde etkilemektedir. Bu nedenle ortak bir zeminde (eko-kriz zemininde -ç.n.-) küresel bir proletarya dayanışması zor görünüyor. Yani zengin ülkelerde iyi ücretle çalışan emekçilerin faşist eğilimler gösterme tehlikesi söz konusu olabilir. Kapitalizmin kendi kendisini yok edeceğine işaret eden kriz, fakirleştirme ve devrim teorileri oldukça önemlidir. Ancak bu kuramların içerikleri yeniden gözden geçirilmelidir.

Emekçi sınıfı kavramı da yeni bir analiz gerektiriyor. Hindistan ve Detroit'te yaşayan, üretim araçları elinden alınmış ve sadece üretim sürecinin bir girdisi haline getirilmiş iki emekçinin birbirini yoldaştan öte hasım olarak görmesi için nesnel (materyal) gerekçeler vardır. Biraz dramatize edersek, birisi ekmek yerken diğerinin ekmek alacak parası yok. Farklı emekçi gruplarının farklı olanaklara sahip olduğu koşullarda salt üretim ilişkileri ekseninde tanımlanan bir emekçi kavramı, çoğu politik kavramlarda yetersiz kalmaktadır. Bu tanım sadece bütün proletaryanın az ya da çok eşit nesnel koşullara sahip olduğu durumlar için geçerlidir. Ancak ekolojik açıdan bakıldığında bunun gerçekleşeceği şüphelidir. Diğer bir değişle, fakirler Avrupa ve ABD'deki vasıflı işçilerin tüketim düzeyine hiçbir zaman ulaşamayacaklardır.

Yani emekçi sınıfı kavramı sadece üretim araçları ekseninde değil, aynı zamanda doğal koşullar ekseninde yeniden tanımlanmalıdır.

XIX. Yüzyıl burjuvazisi gelişime olan inancı çerçevesinde o dönemde yaşanan materyal eşitsizliğe katlandı. Önünde sonunda herkes rahata kavuşacaktı. Bugüne değin sosyalist hareket de fakir ve zengin arasındaki eşitsizliğe aynı açıdan yaklaştı. Her

iki durumda da gelecekteki bir gelişme ve büyümeye olan inanç söz konusu ve sosyalistler, sosyalizm mücadeleyi kazandığında bunun gerçekleşeceğini düşündüler. Ancak, sosyalist ya da sosyalist olmayan bir gelecekte fakir ve iyi yaşayan emekçiler arasındaki fark daha da büyürse ne olur?

Az gelişmiş ülke emekçileri uluslararası kapitalizmi nasıl etkileyebilir? Örneğin grevler, başka ülkelerde konuşlanmış karar verici konumdaki kapitalist merkezlere karşı bir silah olarak kullanılabilir mi? 1974-1975 Döneminde Araplar'ın uyguladığı petrol politikası hammadde ihraç eden az gelişmiş ülkelere bir örnek oluşturuyor. Gelişmiş ülkelere karşı birleşen az gelişmiş ülkeler, kaynakları üzerinde daha çok söz sahibi olabilir ve böylece bu kaynaklardan daha iyi gelir elde edebilir. Bazı az gelişmiş ülkeler için bu sonuç alıcı olabilir. Ancak bu politikaların az gelişmiş ülkelerde sadece elit tabakadan daha geniş kitlelere avantaj sağlayıp sağlamayacağı bir soru işaretidir. Bu açıdan Arap örneği pek ikna edici değildir.

Soyut düşündüğümüzde herkesin olası bir eko-yıkımı önleme ortak paydasında birleştiği söylenebilir. Bu, sınıf mücadelesi açısından da önemli. Kapitalist ya da proleter, zengin ya da yoksul herkes yaşamak ister. Ancak bu istemin herkes için aynı anlama geldiği söylenemez. Eğer eko-kriz eşitlikçi bir tabanda değil de etnik bir tabanda çözülmeye çalışılırsa, çatışma (bu Ortodoks anlamda bir sınıf çatışması olmayabilir) şiddetlenecektir.

Sosyalizm ve klasik Sovyetler Birliği Modeli üzerinde iki önemli değişiklik gerekiyor. Birincisi, geleneksel ekonomik büyüme kavramından ekolojik stabiliteye ve doğal kaynak kullanımından (extraction) otonom ve kendi kendine yeterli toplulukların üretimine geçiş. İkincisi de teknotrat (pan-teknolojik) yapılanmadan tarımın endüstriye göre daha ağırlıklı olduğu bir yapılanmaya geçiş.

Üretken ve tarımsal sosyalizme doğru bu geçiş gelişmenin ne olup olmadığı konusunda da bir değişime karşı gelir. Aynı zamanda bu, temel kavram ve yaklaşımların da değişmesi demektir. Yani, doğa yasalarına karşı saldırgan ve sömürgeci değil, yapıcı bir yaklaşım ve geleneksel ekonomik büyüme yerine kültürel, sosyal ve politik değerlerin daha fazla önemsenmesi.

Bencil ve etnik değil, eşitlikçi, israf ve sömürü değil, emek ve duyarlılık üzerinde kurulu bir yaşam biçimi için dayanışma ve disiplin gerekmektedir. Bu yüzden belki de devrim öncesi ve sonrasında Platon ve Aristo gibi eko-lojik (oiko-logical) düşünce adamlarından ideal yaşam hakkında öğreneceğimiz şeyler vardır.

Yukarıdakiler Marksist teori ve uygulamanın yeniden analiz edilmesi gereken birkaç ana bileşenidir. Tabii ki sorun "Marksist Sistem"e birkaç yeni kavram eklemek ya da birkaç eski kavramı çıkarmakla bitmiyor. Asıl olan teori ve pratiğin ekolojik sorunlar ışığında yeniden analiz edilmesidir. Bu analiz süreci farklı konum ve coğrafyalarda Marksist hareket içerisinde yer alan, teorisyen ve aktif politikacı, herkesi içermelidir.

III-) EKONOMİ-POLİTİĞİN EKO-MARKSİST ELEŞTİRİSİ[1]

JEAN-PAUL DELÉAGE

III.1-) Giriş

Sanayi Devrimi sonrasında farklı bir doğa görüşü (anlayışı) aşama aşama geçerlilik kazanmaya başladı. Bu görüş doğayı, teknoloji yoluyla, ekonomik ve parasal ölçütlere uygun olarak, fayda sağlanacak fiziksel ve biyolojik bir gerçeklik olarak kavrıyordu. Bu anlayışa zıt olarak da, birçok doğa bilimci, insan topluluklarının evriminin toplumsal yönlerini tamamen göz ardı eden ve 'doğa yasaları'nı insanlık tarihinin nihai sınırları ("ultima ratio") sayan teoriler geliştirdiler.

Her iki görüş açısı da dünyanın içinde bulunduğu çift yönlü (ekonomik, ekolojik) ve uzun dönemli krizin tarihsel perspektifinden incelendiğinde; eksiktir ve savunulamaz. Her iki görü-

[1] "Eco-Marksist Critique of Political Economy", Is Capitalism Sustainable, Editör: Martin O'Connor, The Guilford Press, New York, NY, 1994, sf: 37-52. Çeviren: Gökçer Özgür.

şün sınırları ötesine geçmek ve bir "bütünlük anlayışı"nı kabul etmek, doğa ile toplum arasındaki ilişkilerin incelenmesine ciddi bir temel işlevi görebilecek tek yöntemsel seçenektir.[1] Bu yazının asıl amacı, bu sorunun incelenmesi ile ekonomi-politiğin Marksist ve biyoekonomik eleştirilerinin ortaya attığı bazı konuları tartışmaya sunmaktır.[2]

III.2-) Ekonomik Faaliyetlerin İlk ve Son Aşaması Olarak Doğa[3]

Başından beri kapitalizm doğayı sınırsızmış gibi kullandı. Bu anlayış kapitalist teorisi ve burjuva ekonomisinin de temelini oluşturdu. Geçen yüzyılın ekonomistleri doğal kaynakların getirilerini rant olarak gördüler. Bu ekonomistler toprak sorunu üzerinde odaklandılar; çünkü o zamanlarda toprak, kısıtlı olan en önemli doğal kaynaktı. David Ricardo'ya göre "pek çok endüstriyel sektör üretim sürecinde ardı arkası kesilmeden hava ve su kullanıyor; fakat girdilerin arzı sınırsız olduğundan, bu doğal kaynaklar için herhangi bir ödeme yapmıyordu. Eğer dünya üzerindeki toprağın tümü aynı özellikleri taşısaydı, yani nitelik olarak tek tip ve nicelik olarak da sınırsız olsaydı, topra-

---

[1] Bu görüşü enerji ile bağıntılı olarak kullanmaya çalıştım; bakınız J. C. Debair, J. P. Deléage ve D. Hémery, In the Servitude of Power-Energy and Civilization through the Ages (London: Zed Books, 1991)

[2] Bu ilişkilerin tarihi için M. Weber'in Gessammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehrer içindeki "Energetische Kultur-theorien" (1909) yapıtına ve özellikle de J. Martinez Allier ile K. Schluepman'ın Ecological Economics (London: Basil Blackwell, 1987) yapıtına bakınız. Bu bölümde daha çok R. Kauffman'ın "Biophysical and Marksist Economics: Learning from Each Other," Ecological Modelling, 38, 1987 yapıtından faydalanılmıştır.

[3] Yazarın burada kullandığı orijinal başlığın Türkçesi "Musluk ve Lavabo ya da Ekonomik Faaliyetlerin İlk ve Son Aşaması Olarak Doğa"dır. Burada "musluk" kaynak ya da hammade kullanımı, lavabo da atıkların verildiği ortam anlamında kullanılmaktadır. (ç.n.)

ğın kullanımı için herhangi bir ücret konulamazdı."[1] Bugün insanlar tarafından tüketilen kaynakların ve insan faaliyetlerinin neden olduğu çevre sorunlarının büyüklüğü nedeniyle, sorunlara bu biçimde yaklaşmak kesinlikle savunulamaz. Ekonomik faaliyetlerdeki jeolojik boyutları göz önünde tutmak artık sadece teorik bir zorunluluk değildir, insanlığın yaşamsal çıkarları ve gezegenimizin güvenliği buna dayanmaktadır.

Kapitalizmle birlikte, ekonomik süreçler ile doğa arasında tarihte hiç görülmemiş yeni bir ilişki biçimi kuruldu. Sanayi Devrimi'nin yükselişiyle birlikte Adam Smith şunları yazdı: "Her insan yaşamak için değiş tokuş ya da bir ölçüde tacirlik yapar ve toplumun kendisi de aslında ticari bir toplum olarak büyür."[2] Bu merkantalist davranış biçimindeki işbölümünün getirisi, Adam Smith tarafından bu yeni toplumun en büyük avantajı olarak görülür. Diğer taraftan Marx bu tip bağımlılığı kesinlikle eleştirir: "Bir diğerine kayıtsız kalan bireylerin karşılıklı ve evrensel bağımlılıkları onları bir araya getiren toplumsal ağı oluşturur. Toplumsal uyum, tek başına her bir bireyin faaliyeti olarak ya da (birey) için bir getiri olarak, 'değişim değeri' ile vurgulanır."[3] Adam Smith'den beri klasik ve neoklasik ekonomi-politik değişim değerinin teorisi olarak gelişti. Bu teori ekonomiyi kapalı bir sistem olarak algılar ve ekonomik uyum yalnızca değişim tarafından garanti altına alınır. Böylece ekonomi, ürünlerin ve hizmetlerin akışı ile bu akışı karşılayan, zıt yönlü, finans akışı olarak görülüyordu. Ekonomik analizler de tam olarak para akışının durduğu yerde bitiyor. Ekonomik

---

[1] David Ricardo, On the Principles of Political Economy and Taxation, Piero Sraffa editörlüğünde Works and Correspondence (Cambridge: Cambridge University Press, 1951) sayfa 73-77.

[2] Adam Smith, The Wealth of Nations (Oxford: Clarendon Press, 1976) ,cilt 1, sayfa 37.

[3] Karl Marx, The Grundrisse, David McLellan editörlüğünde (New York: Harper, 1971), sayfa 66 (Grundrisse'de sayfa 73-77).

gerçeklikleri bu şekilde kavrayışın eleştirileri iyi bilinir: İnsan faaliyetleri tarafından üretilen mal ve hizmetler ekonomik sistem içinde, ürün biçiminde varoldukları sürece yer alıyor; bu niceliği kaybettikleri anda (sistem içindeki) görüntülerini de kaybediyorlar.

Üretim ve tüketim faaliyetleri biyofiziksel dünya ile nasıl birleşebilir? Biyoekonomik anlamda, hammaddelerin elde edilmesi ve atık madde olarak yok edilmesi bütün ekonomik faaliyetlerin ilk ve son aşamasını oluşturur. Kendi doğal durumlarında hammaddeler az ya da çok yoğunlaştırılmış stoklar veya akışlar biçiminde bulunur. Genel bir kural olarak, bu kaynaklar doğada düşük konsantrasyonlara sahip parçasallıklara dağılmıştır. Bu durum, biyolojik kaynaklar için de geçerlidir; çünkü tarım, balıkçılık ve ormancılık gibi bu kaynakların dağılımı sadece dünyanın belli bölgelerinde kârlı olmaktadır. (Örneğin, balık üretiminin yüzde 99'u –tüm okyanus yüzeyinin sadece yüzde 10'unu kaplayan- okyanus kıyılarında yapılmaktadır). Aynı durum mineraller ve fosil yakıtlar için de geçerlidir (Dünyadaki kristal kayaların bir tonunda ortalama 50 gram bakır bulunmaktadır; fakat günümüzde bakır madenciliğinin kârlı olabilmesi için bundan 100 kat daha yoğun kaynaklar gerekmektedir, böyle alanlar ise kıt miktardadır).

Kaynakların yoğunluğunun derecesi –bu ölçüm jeolojik ya da ekolojik olarak yapılmış olsun- bu kaynakların ekonomik kullanımında temel belirleyicidir; çünkü kaynağın yoğunluğu, kaynağın hammaddeye dönüştürülmesi için gerekli olan emek miktarını büyük ölçüde belirlemektedir. Bu yoğunluğa ulaşmak için "doğa tarafından harcanan emek" hesaplanabilir; çünkü bu emek söz konusu kaynağı doğadan elde etmek için kullanılan enerjiyle ters orantılıdır. Örneğin, bir porphyritic cevherinden elde edilen bakırın oranı yüzde 1 yoğunluktan, yüzde 0,5'e ve daha sonra da yüzde 0,3'e düştüğünde, bir ton metal elde etmek için kullanılan enerji miktarı 22 500 kilovattan sırasıyla 43 000

kilovata ve 90 000 kilovata çıkar. Tükenmez bir rezervuar olarak görülen deniz suyundan bir ton bakır elde etmek içinse 560 000 kilovat enerji gerektiği hesaplanmıştır. Yoğunluk düştükçe maliyetin artması maden çıkarılan bölgelerin çoğunda görülmüştür. Örneğin, kazılan her bir metre başına 50 yıl önce bugün çıkan petrolden 10 kat fazlası elde ediliyordu; 30 000 feet (yaklaşık 9.1 km)'lik bir kuyunun keşfinin maliyeti, 5 000 feet (yaklaşık 1.5 km)'lik bir kuyununkine göre 120 kat daha fazladır.[1]

Üretken faaliyetin bir diğer sonucu da, doğa tarafından artık özümsenemeyen (kabul edilemeyen) atıkların geri dönüşümünün insanlar tarafından yapılmasıyla birlikte, atıkların geri dönüşüm maliyetlerindeki artıştır. Klasik örnekler su arıtma tesislerinin ve hava kirliliğini azaltmayı amaçlayan çalışmaların artan maliyetlerini içerir. Fakat bugün bunların en müthişi nükleer atıkların artan depolanma maliyetleridir; özellikle de uzun yarı-ömürleri olan actinides gibi ağır elementlerin. Bu elementlerin en iyi bilineni 22.600 yıllık yarı ömrü olan plütonyum 239'dur; tamamen zehirli olan bu element kemiklere yerleşen alfa parçacıkları salar. Depolandığında bu atıklar milyonlarca yıl sonra bile hâlâ aktif olacaktır. Bu yüzyıl sonuna kadar –sadece- Fransız Nükleer Programı her yıl 100 ton plütonyum üretecektir. Eğer bu maddelerin yüzde 99'unun üstesinden gelinse bile (ki işlem gerçek anlamda teknolojik bir ustalık ister), bu işlem sonrasında 1 ton atık kalır. Bu actinidesleri –teknolojik ve ekonomik bir fiyasko olan- breeder reaktörlerle

[1] Bu paragraftaki bütün ampirik bilgiler J. H. Ryther, "Photosynthesis on Fish Production in the Sea," Science, 166, 1969; P. F. Chapman, "Cout énergétic de la production primaire d'aluminium et de cuivre" Cuivres, laitons, alliages,130, no.3, 1974; C. Guiillemin, "A propos de énergy...," Revue du Palais de la Découverte, 4, no.32, 1975; ve C. A. S. Hall, C. J. Cleveland ve R. Kaufman, Energy and Resources Quality: Ecology of the Economic Process (New York: John Wiley, 1986)'dan alınmıştır.

dönüştürme olasılığını düşündükten sonra, Fransızlar şimdi bu atıkları -belli olmayan bir gelecekte bu atıkların geri dönüştürülebileceğini vurgulayan jeologlara rağmen- jeolojik katmanların derinliklerinde depolamayı planlıyorlar. Hangi çözüm kabul edilirse edilsin yüzyıllar boyunca "sürekli denetlenen bölgeler" oluşturmak zorunda kalacağız; zengin actinides atıkların olması durumunda ise milyonlarca yıl için böyle bölgeler olacak.

Hiçbir ekonomi teorisinin bu konuda söyleyebilecek herhangi bir sözü yok. Hiçbir ekonomik model geleceğe yerleştirilen bu bombanın maliyetini içeremez.

Aynı zamanda, özellikle sanayileşmiş ülkelerde tarım, kendine has özellikleri olan bir madencilik girişimine dönüştü. 1950'lerden bugüne değin kaydedilen ürün artışı tarımdaki makineleşmenin sonucu olarak hızlı bir şekilde artan enerji girdileri ile ürünlerin geniş ölçüde gübrelenmesi ve ürünlere uygulanan karmaşık tekniklerin kullanılmasıyla açıklanabilir. Bugün sanayileşmiş ülkelerde tarım tamamen petrol ürünlerine bağımlıdır. Tarım ve gıda ürünleri göz önüne alındığında enerji verimliliğindeki kayıp etkileyicidir. İngiltere'de (1963 yılında) gıdalarda bulunan her bir kalori için 6,5 kalori fosil yakıtı harcanıyordu; bu oran Fransa'da (1975'te) bire 6,1, ABD'de ise (1970'te) bire 9,6 idi. D. Pimental ve M. Pimental'e göre 1980'lerin başında ABD'de tüketilen enerjinin yüzde 16,7'si tarım ve gıda işlemeciliği sektörlerinde kullanıldı.[1] Harcanan emek zamanı hesaplandığında bile ABD'nin iddia edilen verimliliği bir yanılsamadır. Eleştiriler, "bir Amerikan çiftçisinin 38 kişiyi beslediğini" iddia etmenin ne kadar gülünç olduğunu belirtir; çünkü gerçekte Amerikan nüfusunun yüzde 20'si doğrudan ya da yan sektörlerde gıda endüstrisi için çalışıyor.[2]

---

[1] Alıntı kaynağı Debeir, Deléage ve Hémery, In the Servitude of Power, sayfa 146.

[2] F. Ramade, "Crise de l'énergy, resources naturelles et production alimentaire," Économie rurale, 124, 1978.

Sanayileşmiş ülkelerdeki çelişki ise, tarımdaki reel enerji verimliliğindeki müthiş düşüşün hektar başına elde edilen üründeki ve emek verimliliğindeki büyük artışla aynı zamanda olmasıdır. Ekonomik anlamda enerji, sürülen arazi yerine geçmekte; ve ekolojik olarak da fosil enerji güneş enerjisi yerine geçmektedir. Sanayileşmiş ülkelerde bir kişinin gıda ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılan fosil enerji miktarı yılda 0,6 ton (Fransa) ile 1,1 ton (ABD) arasında değişmektedir. Şu anda Kuzey Amerika'da sürdürülen bu üretim normlarını dünyanın tamamına yaymak mümkün değildir. Böyle bir genişleme dünya enerji kaynaklarının neredeyse tamamının gıda sektörüne ayrılması demektir.

Enerji alanındaki bu olgulara ekolojik bir görüş eklenmelidir. Gıdalarımızın üretiminde bulunan bitkisel ve hayvansal potansiyelde sabit bir azalma olmaktadır. Modern ekim ve hayvancılık teknikleri genetik tek tipliliğe yönelmektedir; öte yandan genetik farklılıklar türlerin gücünü artırır ve geleceğin tarım potansiyelini saklı tutar.

Sorunların çoğu üretimin son safhasında atık maddeler olarak ortaya çıkar. Bu, örneğin, gübrelemede kullanılan nitratların tarımsal topraklarda bulunan küçük parçacıklar (colloidler) tarafından daha fazla tutulamayıp suyla akmasıyla olabilir. Bu saçma durum, Avrupa'nın yoğun tarımın uygulandığı birçok bölgesinde büyük ekolojik felaketlere yol açmıştır. 1988 Mayısı sonunda Kuzey Denizi'nde Norveç'in ve İsveç'in güney kıyılarından Danimarka'nın kuzey kıyılarına kadar olan bölge –yaklaşık 7,5 milyon hektar- okyanus yüzeyinin 10 metre altındaki bütün hayatı yok eden chrysohromulina polylepis adındaki bir yosunun ani istilasına uğradı. Bu ekolojik felaketin nedeni deniz suyunun nutrientlere (hücre gelişimi için gerekli besi maddelerine) doymasıydı; özellikle Kuzey Denizi bölgesinde çiftçilerin kullandığı nitratların yüzde 50'si yağmurlar ve nehirler

yoluyla denize taşınmaktadır.[1] Bütün bunlara yoğun tarımın uygulandığı bölgelerdeki nehirlerin ağızlarında meydana gelen kazalar da eklenmelidir. Fransa'nın Breton kıyıları boyunca bu tür kazalar her sene olmaktadır. 1987 Aralığı'nda Atlantik boyunca Saint Lawrence Nehri ağzında, diatomların (phylum chrysophyta türünden deniz algleri -ç.n.-) yayılması üç insanın ölümüne ve yüzlerce gıda zehirlenmesine yol açtı.

Dolayısıyla sorun çift yönlüdür: İlki hammaddelerin elde edilmesiyle ortaya çıkan, ikincisi ise atıkların çevreye fazla miktarda bırakılmasıyla oluşan problemdir. Kullanabilir ve yüksek yoğunluklu alanlarının tükenmesiyle birlikte ya daha az kârlı (yoğunluklu) alanlarını harekete geçirmek için daha fazla enerji kullanmak gerekecektir; ya da büyük teknolojik yenilikler gerektiren yeni teknikleri geliştirmek zorunlu olacaktır. Bu artan maliyet modeli, fosil yakıtların çıkarılmasıyla olduğu kadar balıkçılık ve tahıl üretimi gibi enerji dışı kaynaklarla da ilgilenmektedir. Doğa yeni atıkları dönüştüremediğini kanıtladığında, atık yönetiminin maliyetinde de benzer artışlar gelişecektir; örneğin kimyasal ve nükleer atıkların depolanmasında, suyun ve havanın temizlenmesinde... Fakat pek de uzun olmayan bir süre önce Ricardo, bu iki doğal kaynağı "tükenmez" olarak tanımlıyordu; böylece "herkes bunları kullanabilirdi." Devletler neoklasik ekonominin prensiplerine dayanan çevre politikalarını desteklediler; ancak bu uğraşılar sorunların kaynağını çözecek toplumsal ve ekonomik işlemleri etkilemek yerine oluşabilecek zararların sınırını çizdi ve bu zararları bir ölçüde azalttı.

III.3-) Enerji ve Üretim Güçleri

Biyoekonomistler ekonomik işlemi termodinamik prensiplerin bakış açısından görüp bu prensiplerin hem doğal sistemlere

[1] R. Rosenberg, "Silent Spring in the Sea," Ambio, 17, no.4, 1988.

uygulanabileceği hem de bu sistemlerin insanoğlu tarafından tekrar düzenlenip dönüştürülebileceğinde ısrar ediyorlar. Termodinamiğin ikinci yasası bütün üretken işlemlerin önemli bir yönüne dikkat çekiyor: Ekonomik faaliyetler insan ihtiyaçlarını karşılamaya çalışır ve evrenin genel eğiliminin tersine, evreni büyük bir düzensizliğe ve entropiye iter. İnsan emeği, fiziksel dünyanın düzensizliğini artırarak bu eğilimin tersine çalışır. Emek, doğada uyuyan enerjiye hareket kazandırarak vahşi enerjiyi yararlı enerji haline getirir. Fakat bu yararlı enerjiyi mümkün kılabilmek için bir miktar insan enerjisi harcamak gerekmektedir; bu ya makine içinde depolanmış insan enerjisi biçiminde ya da doğrudan insan emeği olacaktır.

Tanım olarak, herhangi bir üretim işlemiyle ortaya çıkan entropi artışı, bu işleme denk düşen yerel entropi azalışından daha büyüktür. Dolayısıyla ekonomik faaliyetler fizik yasaları dışına çıkamaz: Ekonominin örgütleyici konumu bir bütün olarak evrenin örgütleyici konumu azaldıkça artar.[1] Nicholas Georgescu-Roegen'in gözlemine göre "Entropi perspektifinden bakıldığında bir insanın ya da bir organizmanın hareketi, hatta doğanın işlemesi bütün bir sistem içinde sadece bir gediğe yol açabilir." Ve devam eder "Otomobilinizin deposunda bulunan benzinin her bir litresi çevredeki entropi artışına yol açmaz; otomobilinizi kullanmayıp, depoda bıraktığınız benzinin içinde bulunan serbest enerjinin önemli bir bölümü daha fazla entropi artışına yol açacaktır. Bakır cevherinden bakır plaka elde ettiğimiz zaman bakır cevherinin düzensizliğini azaltırız; ama bu-

[1] Ekonomik işlemin entropik boyutu için bakınız: Nicholas Georgescu-Roegen, The Enropy Law and the Economic Process (Cambridge. Mass.: Harward University Press, 1971); Barry Commoner, The Poverty of Power (New York: Alfred A. Knopf, 1976); R. Passet, L'Économique et le vivant (Paris: Payot, 1979); E. Tiezzi, Tempi storici biologici (Milan: Garzanti, 1984)

nun maliyeti evrenin kalan kısmındaki daha fazla entropi artışı olur." Canlılar da bu yasaya bağlıdır. Her canlı organizma, insanoğlu da dahil olmak üzere, varlıklarını doğada –özellikle gıda biçiminde- bulunan düşük entropiyi sabit bir biçimde alarak sürdürmeye çalışır. Georgescu-Roegen'e göre "Ekonomik ya da biyolojik girişimlerin entropi olarak maliyeti her zaman (ortaya çıkan) üründen daha fazla olur; bu faaliyetler özellikle termodinamik açıklar biçiminde yansır."

Emek, Marksist Teori'de anlaşıldığı gibi, kendi kendini yenileyebilen ana güç değildir. Emeğin kendini yeniden üretebilmesi tamamen düşük entropi enerjisinin sürekli akışına dayanmaktadır. Bu enerji, doğrudan (ışınlar, ısı) ya da dolaylı (rüzgâr, hidrolik) olarak güneşten alınır veya fosil yakıtları (petrol, kömür, gaz) içinde bulunan radyasyon ile jeotermal ve nükleer enerjiden elde edilir. Enerji makine ya da insan tarafından üretilemez; her zaman doğadan alınır. Bu çıkarma da bazı sınırlamalar tarafından kontrol edilir. Emeğin üretimi için emek gerektiği gibi, doğadan enerji elde edebilmek için de enerji gerekmektedir. Ve tıpkı büyüyen bir ekonomide emeğin kendini yeniden üretebilmesi için gerekli olandan daha fazlasını ürettiği gibi, doğadan elde edilen enerji de –genellikle- enerji elde edebilmek için gerekli olandan daha fazladır. Ekonomide, elde edilen emekle harcanan emek arasındaki oran kritik bir rakamdır; bu oranın birden büyük olması zorunludur. Benzer bir biçimde, elde edilen enerji ile harcanan enerji arasındaki fazlalık net enerjidir.[1]

Dolayısıyla enerji, üretken güçlerin gelişiminde önemli bir belirleyicidir. Üretim, doğal fiziksel enerjiyi insana yararlı enerji haline getirmektir. Ürün biçiminde açığa çıkan enerjinin

[1] Bu konu için bakınız: Debeir, Deléage ve Hémery, In the Servitude of Power, sayfa 146.

toplumsal (sosyal) değeri onun fiziksel miktarına eş değildir; ama bu enerjiyi elde etmek için harcanan enerjiyle bir miktar ilişkilidir. Fakat bu ilişki reel toplumsal değerin sadece bir yönünü oluşturur. Bir diğer yön ise insan emeğinin üretkenliğidir ve bu üretkenlik insanın doğal enerjiyi dönüştürebilme ve kullanma yeteneğinden gelir. Bu yetenek mekanik değil, bilgiye dayalıdır. Bilgi akışı ile ya da insan düzenini ayrıntılandırarak, toplum kozmosun enerjisini kullanabilir ya da insanlar "evrenin sahibi" olabilirler. Yararlı ve kullanıma hazır enerji çeşitleri, bir dizi dönüştürücü olmadan vahşi enerjiden elde edilemez. İlk tarla sürümü olmasaydı dünya, yel değirmensiz bir rüzgâr kadar ya da nükleer reaktörsüz bir uranyum kadar el değmemiş olacaktı.

Sanayileşmiş modern ekonomilerde, biyolojik kaynaklı olmayan enerjiler hem insan emeğinin hem de biyolojik kökenin kaynaklarının yerine geçti. Sonuç olarak, II. Dünya Savaşı sonunda Fransa'da tüketilen toplam enerjinin üçte birini oluşturan biyolojik enerji (odun, bitkisel kaynaklar, hayvan gücü), bugün enerji bilançolarında yüzde 5'ten daha az olarak hesaplanmaktadır. Aynı süre içinde, bugün, insan enerjisinin toplam enerji içindeki payı yüzde 7'den yüzde 1'in altına düşmüştür.

ABD'de 1980'lerin başında sanayide kullanılan insan emeği, kullanılan mekanik enerjinin yüzde 1'inden daha azdı.[1] Ampirik çalışmalar gibi tarihsel data da tüketilen fosil enerji miktarı ile ekonomik faaliyet biçimi ve ekonomik ürün arasında yakın bir bağlantı olduğunu doğruluyor. Bu bağlantı ekonomik sistemin doğasından bağımsızdır. Küçük ölçekli çalışmalar bir saatlik emeğin tükettiği enerji ile emeğin üretkenliğinin bağıntılı olduğunu göstermiştir. Cleveland, ABD tarihinin uzun bir

[1] Hall, Cleveland ve Kauffman, Energy and Resource Quality.

dönemi için (1909-1981) bu bağıntı üzerine çalışmıştır.[1] Aynı durum çok uzun dönemler için tarım sektöründe de geçerlidir.[2] Emeğin üretkenliğini artırarak ve makineleri insan enerjisinden bağımsız bir motor gücü tarafından kullanmayı mümkün kılarak, teknolojinin gelişimi, bu değişikliklerin aracı olmuştur. Marx'ın bir asır önce belirttiği gibi: "Tek bir insanın gücü ile çalışan makine önemsiz (güdüktür) ve buhar motoru gelişip hayvan, rüzgâr ve hatta su gibi daha önceki güç kaynaklarının yerini geçmeden önce hiçbir makine olması gerektiği gibi geliştirilemedi. Benzer şekilde modern sanayinin başat özelliği olan makine insanın kişisel gücüne, yeteneğine, kas gelişimine, görüş keskinliğine ve elinin kurnazlığına dayandığı sürece modern endüstrileşmenin tam gelişimi sakatlanmış demektir."[3]

Toplumsal etkenler, üretken çabaya dağıtılan enerji miktarını belirlediği gibi bu çabanın işçilerden alınan artı değerdeki payını da belirler. Öte taraftan, çeşitli kaynaklardan elde edilen net enerji miktarının, bütün ekonomik faaliyetlerin fiziksel matrisini oluşturduğu hâlâ doğrudur.

III.4-) Kapitalizm

Endüstriyel kapitalizmin gelişimiyle birlikte kaynak kullanma ve atık bırakma (üretimin ekolojik maliyeti) oranları aniden arttı. Bu patlama, kapitalizm tarafından üretim hedefleri biçiminde başlatılan devrimin sonucuydu. Marx'a göre geçmişteki bütün üretim biçimleri, "satın almak için yenilenen ya da tekrarlanan satış anlaşmaları sayesinde (kendini) belli sınırlar içinde tutarak; tüketimi ya da belirli istekleri tatmin etmeyi amaçlı-

---

[1] C. J. Cleveland, "Energy and the U.S. Economy," Science.

[2] Bu konu için bakınız: Debeir, Deléage ve Hémery, In the Servitude of Power, sayfa 146 ve 255-258.

[3] Karl Marx, Capital: A Critique of Political Economy (New York: Charles Kerr), kitap 1, kısım 1, bölüm 17, sayfa 417.

yordu; bu amaç dolaşım alanının tamamen dışındaydı".[1] Kapitalizmin gelişimiyle, "(bir şeyi) satmak için aldığımızda, (işi) başladığımız aynı şeyle bitiriyoruz; para, değişim değeri, dolayısıyla (yapılan) hareket sonsuz bir özellik kazanıyor". Sermayenin dolaşımındaki sınırların kalkması, kaynakların biriken oranlarda atık maddeye dönüşmesinin ani artışına denk düşüyor. Bence bu durum, üretkenliğin ya da üretim için yapılan üretimin sırrıdır; yani ekolojik hareketin sanayi toplumuna yaptığı en gözde eleştiridir. Daha önceleri dağınık, hiyerarşik ve küçük merkezlerde toplanmış olan pazarlar ile birbirlerine uyum sağlayamayan pazarları, dünya çapındaki bir sistem içinde birleştirerek kapitalist üretim biçimi "farklılıkları bir araya getirme"yi başardı.

Bu birleşme her yerde çift yönlü bir krize neden oldu; ekolojik ve sosyal. Bu durum, yüksek kirlilik oranları taşıyan ve sıkı bir biçimde denetlenmesi gereken sanayi etkinliklerinin III. Dünya ülkelerine taşınmasında da geçerlidir. Fakat bu yeni çift taraflı krizin dünyadaki bütün köylüler üzerinde daha yoğun bir etkisi oldu. Bugün merkezdeki (sanayileşmiş ülkeler) tarım emeğinin verimliği çevredeki (sanayileşmemiş ülkeler) tarım emeğinin verimliğinin ortalama 100 katıdır; hatta bazı durumlarda daha da fazladır. Fakat dünya pazarlarının birleşmesi, temel ürünlerin (tahıl, et ve benzeri) fiyatlarının dünya çapında eşitlenmesi anlamına da gelir. Sonuç kaçınılmazdır. Merkezde ya da çevrede verimliliği düşük olan çiftçiler yok olacaktır. Kapitalizmin tarihi boyunca defalarca kez görülmüş olan, zayıf köylüleri yok eden mekanizma, bugün, tarih boyunca görülmemiş bir biçimde dünya çapında bir yıkım sürdürüyor. Bir milyar köylünün işi yok edildi; bu rakam sulamadan yapılan tarımın ve hayvanlarla yapılan hafif tarımın sayısına eşittir. Bu

[1] a.g.e. kitap1, kısım 2, bölüm 4, sayfa 168-169.

bir milyar insan, şimdi, şehirlerde verimliliği düşük kayıt dışı sektörlerde görülebilir. Köylü ekonomisinin bu büyük krizi hiçbir sınır tanımaz; III. Dünya'ya yaydığı büyük yoksulluk gibi dünyanın tamamında da etkileri hissedilir. Bu arada merkezde, emek gücünün sömürüsü sınıra gelince –yani tükenince- tek çıkış yolu, genellikle, doğada bulunan sermayenin çılgınca yok edilmesi olur. Lemechev'in belirttiği gibi "Toplumsal gelişmenin yüzeyinde bulunan ekonomik büyüme, aslında insanın yaşam alanının değersizleştirilmesi ve çevrenin tahribatı pahasına elde edilen sadece bir Pirüs zaferidir."[1]

III.5-) Varolan Sosyalizm

Çevrenin tahribatını sadece özel kar mantığına eşitlemek eksiklik olur. Özel karı kaldıran ya da sınırlayan toplumlar, en kötü ekolojik kriz boyutlarının dışında değildir. Politik ekoloji, bugün, eski Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleri üzerine sürdürülen hararetli tartışmalara odaklanmıştır. Bu durum, sadece, bu toplumların "sosyalizme ulaştığını" sanan "sosyalizmin eski inananlarını" şaşırtır; ya da en azından yıkılışa başlayanları. Aslında bu ülkeler, kullandıkları üretim sistemleri, metotlar ve hedefler göz önüne alındığında -ekonomik gelişmenin getirdiği büyük miktardaki atıklardan kaçınan- gelişmiş kapitalist ülkelerden çok az farklıdırlar. İster serbest kapitalist olsun, ister devlet sermayesinin kuralları tarafından yönlendirilsin sanayileşme, sermaye birikimi ve yoğunlaşması kendi mantığı içinde her iki örnekte de -herhangi bir ideolojiden ve teoriden bağımsız olmak üzere- aynıdır.

Devlet tarafından yönlendirilsin ya da yönlendirilmesin sanayileşmiş ekonomiler, aynı doğal, ekolojik ve termodinamik

[1] M. Lemechev, "Sans dégrader la nature," Les Nouvelles de Moscou, 7, 14 Şubat 1988, sayfa 8.

sınırlar içinde işlerler. Varolan sosyalist ülkelerde özel kar mekanizmasının ortadan kaldırılması üretimde sadece devlet kontrolünü getirdi. Her iki durumda da herhangi bir toplumun emek kapasitesi, teknoloji ve doğa tarafından dayatılan sınırlar içinde mümkün olan net enerjinin küresel değerine bağlıdır. Üretim biçiminin devletin mülkiyetinde olması kapitalist üretim biçimi anarşisinin yarattığı atıklara karşı teorik bir garanti değildir. Aslında sosyalist ülkeler kendilerini dünya kapitalist pazarına tamamen sokarak, kapitalist üretim biçiminin ve teknolojisinin çelişkilerine benzer eğilimleri –kendi içlerinde- güçlendirdiler. Bir kez daha Marx'tan alıntı yapacak olursak, "kimse buğdayın tadından o buğdayın özenli bir kapitalist tarafından mı; yoksa sıkı bir bürokratın sıkı kontrolü altında mı yetiştirildiğini anlayamaz."

"Resmi Marksizm" doğaya ve yaşama ilgisizliği artırarak, Newton paradigmasından kaynaklanan ve burjuva ekonomi politiğinin mazeretli biçimlerince desteklenen mekanik dünya görüşünü kabul ederek, gelişme alanındaki ve dolayısıyla kaynak kullanımındaki en usdışı seçenekleri onayladı.[1] Üretim biçiminin devlet mülkiyetinde olması, Sovyet ekonomisindeki yöneticilerde "geçici işçi fikri"ni güçlendirdi; teorinin alt konumu Sovyet ekonomistlerindeki köleci düzenciliği haklı çıkardı.[2] Mülkiyetin ve gücün devlet tarafından istimlak edildiği bir toplum, Marx'ın "soyut kapitalizm" dediği rolü oynar; yani özel çıkarlar, bürokratik birim çıkarlarının çarpık biçimleri olarak ortaya çıkar. Sonuç, Batı toplumlarındaki mücadeleci toplumsal isteklerden kaynaklanan frenlerden yoksun olduğu için, bütün insancıllığını kaybetmiş bir üretkenliktir. Ekonomist M. Lemechev'e göre: "Büyük miktarlarda doğal kaynaklar kullanan modern teknoloji ile birlikte, üretim kendisi için daha da

[1] R. Passet, L'Économique et le vivant.
[2] B. Komarov, Le Rouge et le vert (Paris: Le Seuil, 1981).

fazla çalışmaya başladı. Tek başına demir cevheri örneği bu duruma yeterli bir kanıttır. Ülkemizde 250 milyon ton (...) 'gelişmiş' yüzeyin sıyrılması (**stripmining**) yöntemiyle çıkarıldı; binlerce hektar verimli arazi yok edildi ve birçok bölgenin hidrolojik su devinimi tahrip edildi... Ayrıca çelik endüstrisi havayı ve suyu kirletiyor. (Madenden) elde edilen metal, yaprak metal üretmek için gerekli olan dev çelik silindirlerin yapımında kullanılıyor; dev çelik metal silindirler ise demir cevheri çıkarmak için gerekli olan ekskavatörlerin yapımı için metal yapraklar üretiyor. Bu ekskavatörleri üretkenliği, birçok mühendisin gurur kaynağı olsa da bunlar gerçekte birer canavar yok edici güçtür. Böylece bir kısırdöngü yaratıldı ve bu teknolojik döngü insanoğluna, yararlılık adına zarar getirirken, doğaya yaptığı etkiler trajik oldu."[1]

III.6-) Eko-Marksizme Doğru

"Varolan sosyalizm"in acı verici ekolojik kayıtları, kapitalizminki kadar can sıkıcı. Ekolojik ekonomiyi ve ekolojik yönü olan sosyal politikaları anlayabilecek bir Marksizm, bu gerçekleri hesaba katmalıdır. Marx'ın, insan emeğiyle elde edilen doğal kaynakların değeri ile doğanın kendi başına oluşturdukları arasındaki farkı ayırt ettiği ünlü hatırlatmasıyla başlamak gerekiyor:

"Bu güne kadar emek, kullanım değerinin yaratıcısı ve faydalı emek olmuştur, bu önemli durum bütün toplum biçimlerinden bağımsız olarak, insan soyunun varolabilmesi içindir. Bu doğa tarafından koşullandırılmış, yokluğunda doğa ile insan arasında hiçbir maddesel değişimin, dolayısıyla hayatın olamayacağı, sonsuz bir zorunluluktur. Gördüğümüz gibi (...) emek maddesel zenginliğin (ve) emek tarafından üretilen kullanım

[1] M. Lemechev, "Sans dégrader la nature."

değerinin tek kaynağı değildir. William Petty'nin dediği gibi emek babası ve dünya da anasıdır."[1]

Marx çalışmalarını sermaye emek ilişkisine odaklandırdı. Bu yol toplum-doğa bütünlüğü kavramı tarafından açıldı; toplumsal ve doğal belirlemelerin etkileşimleri üzerine canlı yansımalar yapılmasına önderlik edebilecekken daha sonra yok oldu. Marx'ın Marksizm'inin bu potansiyeli keşfedilmemiş olarak kaldı. Teorik çalışmalarında ana olarak kapitalizmin sınırlarının içsel olduğu ve kapitalizmin kendini doğanın sınırlarından kurtarabileceği görüşü üzerine yoğunlaşan Marx'ın kendisi bu gözden kaçışın en büyük etkenlerinden oldu (1857-1858 Grundrisse'den itibaren).

Sınıf mücadelesi sadece toplumsal anlamda düşünüldü; maddesel üretim katı bir şekilde ekonomik bir iş düzeyine indirgendi. Fakat her ekonomik işin üç boyutu vardır: Ekonomik, sosyo-kültürel ve doğal. Daha önce de belirtildiği gibi üçüncü boyut, bir yandan, kaynaklardan çıkarılan bütün enerji ve maddeleri; bir diğer yandan da üretim sisteminin çevreye bıraktığı bütün atıkları içerir. Fakat bu boyutlar, Marksist üretim ve dolaşım şemalarında neredeyse hiç yoktur. Marx üretimin doğal kökenini "Kapital"de birkaç kez açıklar: "Emek, her şeyden önce, hem insanın hem de doğanın yer aldığı ve insanın doğa ile kendi arasındaki maddesel etkileşimi başlatıp düzenleyip kontrol ettiği bir işlemdir. (İnsan) doğaya –doğanın kuvvetlerinden biri gibi- karşı koyar; doğanın üretimlerini kendi isteklerine uygun bir şekilde elde edebilmek için kollarını, ayaklarını, kafasını ve ellerini –vücudunun doğal kuvvetlerini- harekete geçirir."[2] Ne Marx, ne de onun takipçileri, ne yazık ki, bu problemleri geliştirmediler.

[1] Marx, Capital, kitap 1, kısım 1, sayfa 50.
[2] a.g.e. kitap 1, kısım 2, bölüm 7, sayfa 197-198.

Marx'ın çalışmalarının mihenk taşı, Ricardo'nun düşüncesinin de çekirdeğinde yer alan, değer kaynağı ve onun tek kaynağı olan emekti: "Metalar, dolayısıyla, içinde eşit miktarda emek bulunanlar ya da aynı süre içinde üretilebilenler aynı değere sahiptirler."[1] Bu tanımlama doğal kaynaklara hiçbir gerçek değer mal etmez. Ricardo'yu doğrudan takip etmekle Marx, bu noktayı defalarca kez açık bir biçimde vurgulamıştır: "Şu gayet açıktır ki, üretim biçimi ürüne emek işlemi sırasında ürünün kaybettiği kullanım değerinden fazla değer aktarmaz... Bu sınıfa insan yardımı olmadan doğa tarafından sağlanan toprak, rüzgâr, su, metaller ve bakir ormanlardaki keresteler gibi üretim biçimlerinin tamamı dahil edilmiştir."[2] Dolayısıyla insanlar rüzgâr, demir cevheri, ağaçlar ve bunlara benzer doğal kaynakları, "ekonomik nesneler"e dönüştürür; fakat sadece içinde emek ihtiva eden "nesneler" diğerlerine değer (daha doğrusu değişim değeri) kazandırır. Bunlar, emek tarafından yaratılan değerin elde edilme biçimlerinin Marksist analizinin öncülleridir; işçilerin ürettikleri ile tükettikleri arasındaki fark artı değerdir, yani bütün birikim çeşitlerinin kaynağıdır. Fakat ekonominin ilk şaşkınlığı, yani artı değeri oluşturan gizli mekanizma ile –Marx'ın şüphelenmediği- ekolojik sistemden çıkarılan şeylerin gizli maliyetleri arasında bir paralellik kurulamaz mı? Ekolojik maliyetin bu kavramının teorik statüsü, artı değerinki ile birlikte derecelendirilemez mi?

Marx, "emek işleminin ilk etkenleri 1) insanın kişisel faaliyetleri, yani çalışmanın kendisi, 2) bu çalışmanın nesnesi, ve 3) kullanılan araç ve gereçler"[3]dir der. Marksist analiz, nihayetinde, bütün üretim işlemlerinin bu üç kutbundan (doğa, insan ve aletler) son ikisi üzerinde yoğunlaşır. Doğa daima gizlidir; doğanın varlığı ana ve değişmez unsur olarak görülür. Marksist

[1] a.g.e. kitap 1, kısım 1, sayfa 46.
[2] a.g.e. kitap 1, kısım 2, bölüm 8, sayfa 227.
[3] a.g.e. kitap 1, kısım 2,bölüm 7, sayfa 198.

düşünce pazar kurallarına ve sömürünün nesnesi olarak üreticiye bağlı bir meta olan insan emek gücü üzerine odaklanmıştır. Doğal çevrenin -bireyler ya da devlet tarafından- aşırı sömürülmesi ve kullanılması, egemen sınıfların ya da toplumu yöneten grupların emeği sömürmesi kadar önemli olduğu halde bunlara aynı önem verilmez. Sadece birkaç Marksist (örneğin Ukraynalı sosyalist S. Podolinsky), emeğin nesnesinin (doğanın) üretimdeki rolünün bu zor analizini yapmaya çalıştılar. Podolinsky termodinamiğin yasalarını kullanarak, emek değer teorisinin bu yasalarla uyum halinde olup olmadığını inceledi[1]: "Marx tarafından formüle edilen ve sosyalistlerce kabul edilen üretim teorisine göre insan emeği, fizik dilini kullanacak olursak, ürünüyle işçilerin (fiziksel) gücünü üretmek için gerekli olan enerjiden çok daha fazlasını ortaya çıkarır. Bu üretim neden ve nasıl meydana geliyor?"[2] Engels'in Marx'a yazdığı bir mektuba göre bu soru cevapsızdır: "Üretimin maliyetine göre hesaplanan bir vidanın, bir çekicin ya da bir iğnenin enerji değeri imkânsız bir değerdir. Bence ekonomik ilişkileri fiziksel büyüklüklerle belirtmeye çalışmak tamamen imkânsızdır."[3] Marx ve Engels, eleştirmek istedikleri diğer ekonomistler gibi, değer kavramı çalışmalarına pek fazla düşünmeden katıldıkları için Podolinsky tarafından ortaya atılan sorunu göremediler. Fakat çevre ile bu tür ilişkiler kurmak insan nüfusunun çoğunluğuna ve gelecek kuşaklara giderilmesi çok güç zararlar veriyor. Emek gücünün sömürülmesi gibi şimdiki ve gelecekteki toplumun kolektif çıkarları ile kısa dönemli özel çıkarlar arasında farklılıklar oluşturuluyor. Bu da üçlü çelişkiye yol açıyor:

---

[1] Bu konu bu kitapta yer alan Alan Gare'ın "Sovyetlerde Çevrecilik: İzlenilmeyen Yol" adlı makalesinde ayrıntılı olarak incelenmektedir. (ç.n.)

[2] S. Podolinsky, "Le Socialisme et l'unité des forces physiques," La Revue socialiste, 20 Haziran 1880, sayfa 353.

[3] K. Marx ve F. Engels, Lettres sur les sciences de la nature (Paris: Éditions Sociales, 1973), sayfa 109-110.

- Kolektif kaynakların aşırı sömürülmesi yöneten sınıflara fayda sağlıyor; yani özel ya da kişisel çıkarlar çoğunluğun çıkarının üzerinde bulunuyor.
- Kazanç ve maliyetlerin zaman içindeki dağılımında, gelecek kuşakların zararı pahasına günümüz kuşağı kâr sağlıyor.
- İnsan türü kendi çıkarlarını artırarak -eko sistem içinde karmaşık yollarla etkileşim içinde bulunduğu- binlerce canlı türüne zarar veriyor.

III.7-) Sonuçlar

Bugün birikim süreci global çerçevede tekrar düşünülmeli ve dahil olduğu ekolojik ilişkilerin ve doğal kaynakların çerçevesinde tekrar yerleştirilmelidir. Dolayısıyla büyümenin fiziksel sınırları ve ekonomik faaliyetlerin entropik doğası daha da derin sorgulanmalıdır. Son 20 yıldaki çalışmalar doğanın sömürülmesi ile insanın sömürülmesi arasında yakın bağlar olduğunu gösteriyor. Yoksulluk, kırsal kesimin boşalması ve işsizlik gibi keskinleşen toplumsal sıkıntılar, genellikle doğal kaynakların ani yok edilmesinin bir diğer yönüdür. Doğal kaynakların tükenmesi her zaman ekonomik maliyetleri artırır; çünkü yok olan doğal üretim ve kaynaklar enerji ya da daha fazla teknik çaba ile tazmin edilir. (Buradaki söz konusu maliyet çevreye ve insan sağlığına verilen zararın tamiri için yapılan masraflar değildir.) Büyük biyojeokimyasal döngüleri ve eko sistemin evrimini idare eden yasalar hakkında bilgi sahibi olmamak gelecekteki insan yaşamının geri çevrilemez yıkımına ve yok olmasına yol açabilir. Bu yüzden sosyalizme geçişi -insanlık ve doğa arasında uzun dönemli sürdürülebilir bir dengenin restorasyonu yönünde- yeniden belirlemek gereklidir.

Tarihsel ekoloji açısından ele alınca sanayi uygarlığının büyümesinin, antik yerel ve bölgesel ekolojik dengeleri altüst ettiği görülür. Bugün bu altüst oluşun etki alanı tüm gezegene ya-

yılmıştır ve bu durum insan topluluklarını doğa ile yeni bir ilişki kurmaya iter; bunun adı da "dünya ekolojisi"dir.[1]

Yüzyılın sonunun gelmesiyle beraber, doğa bilimleri üretici güçlerin, gezegeni şekillendiren jeolojik ve biyolojik güçlerle karşılaştırılabilecek bir güce ulaşmalarını mümkün kıldı. Kapitalizmin temel prensibi, bugün, ekonomiyi çevrenin dünya çapında yok edilmesine itiyor. Bu mantığı kırmak için yapılan sosyalist müdahaleler, kendisinden önceki sistemlerden çok şey aldıkları için başarısız oldu. Sanayi Devrimi'nden doğan üretim sistemlerinin eğilimi bir felaket senaryosuna işaret etmektedir. Bu üretim tarzını haklı çıkardığı iddia edilen üretimci ekonomi ideolojisi iflas etmiştir. Toplum tarafından bulunacak çözüm ne olursa olsun üretimci ideolojinin hayli revize edilmiş halini içermek zorundadır.

Bu yüzyılın en büyük ekonomistinin formülünü biliyoruz: "Uzun dönemde hepimiz ölmüş olacağız." Bir zamanlar sadece bir espri olan bu söz, şimdi, ekolojik ve biyoekonomik sorunların ekonomiye yönelttiği en büyük meydan okuma oldu. Büyük bir iş bizi bekliyor: Emek gücünü sömüren mekanizmaları parçaladıktan sonra, doğayı yok eden mekanizmalara yönümüzü çevirmeliyiz; türümüzün gelecekteki maddesel garantisi olan doğaya. Bu iki problem dizisini birleştirmek en acil işlerden biri olarak duruyor. Ekonomi ve ekoloji kelimeleri aynı kökten "oikos"tan gelmiyor mu; yani "yuva", "yuvamız" dünya gezegeni değil mi?

[1] "From Ecological History to World-Ecology," adlı makaleme bakınız. P. Brimblecombe ve C. Pfister'in editörlüğünde The Silent Countdown (Berlin/Heidelberg: Springer-Verlag, 1990), sayfa 21-36.

IV-) MARKSİZM ve DOĞAL SINIRLAR EKOLOJİK BİR ELEŞTİRİ ve YENİDEN YAPILANDIRMA[1]

TED BENTON

IV.1-) Marx ve Engels'de Doğal Sınırlar: Ekolojik Bir Eleştiri

Bu yazıda, Kapital'deki ekonomik teorileri oluşturan belirli ana kavramlardaki bir dizi çelişki, belirsizlik ve eksikliklere dikkat çekerken; bu sorunların doğrudan sonucu olarak bu teorilerin ekolojik koşulları ve insanın ihtiyaçlarını karşılamak üzere ilişkiye girdiği doğanın sınırlarını algılamak ve bunları kavramsallaştırmak için yeterli olmadığını göstermeye çalışacağım. Aynı zamanda, bu teorik eksikliklerin hangi yollarla düzeltilebileceğini de belirteceğim. Açıkça belirtmek gerekirse asıl amacım, Marx'ın düşüncelerini kavramsal "hammadde" olarak kullanıp ekolojik olarak kabul edilebilir bir ekonomi teo-

[1] The Greening of Marxism, Editör: Ted Benton, The Guilford Press, New York, NY, 1996, sf:157-183. Çeviren: Gökçer Özgür.

risi inşa etmektir. Nesnel olmak gibi bir kaygı gütmüyorum ve Marx'ın tarihsel materyalizminin birçok açıdan ekolojik perspektife uygun olduğunu kabul ediyorum. Buradaki asıl odak noktam, ekonomik teorinin eleştirel dönüşüme ihtiyaç duyan yönleri üzerinde olacaktır. Burada (iddialı olmasam da), ekolojik durumu ve insanın toplumsal ilişkilerinin sınırlarını yeterli derecede kavrayan herhangi bir teorinin yapılandırılmasında Marksist ekonomik kuramların vazgeçilmez bir başlangıç noktası olduğunu savunuyorum.

Ricardo'nun uyarlaması da dahil olmak üzere, klasik ekonomi-politiğe (KEP) karşı genellikle eleştirel bir tutum sergilemelerine rağmen Marx ve Engels, KEP'in "sermaye birikimindeki doğal sınırları"yla çelişkili olan yönlerini kabul etmiş ve hatta derinleştirmişlerdir. Ricardo'nun dolaylı bir biçimde de olsa bir doğal sınırdan bahsetmesi, Malthus'un nüfus teorisini kabul etmesi demekti ki bu da Ricardo'nun kendisini inkâr etmesi anlamına geliyordu. Marx ve Engels bu 'doğal sınırlar' argümanını sürekli bir biçimde ve şiddetle eleştirdi. Marx ve Engels'in ekonomik teorilerinde, doğal sınırların sermaye birikiminde önemli bir yeri olduğu düşüncesine karşı Ricardo'dan daha fazla direndiğini belirtmek gerekir. Bu elbette ki önemli bir iddiadır ve daha fazla kanıta ihtiyacı vardır. Burada, bunu sadece dar bir çerçevede ve şematik bir biçimde yapacak kadar yerim var.

İlk olarak, Marx'ın insan yaşamının tarihsel belirleyicisi olarak tanımladığı soyut 'emek' (labor process) kavramını ve ikinci olarak da Marx'ın emeğin özellikle kapitalist ekonomik ilişkiler altındaki biçimleri üzerindeki düşüncelerini inceleyeceğim. İlerleyen bölümlerde tartışacağım gibi, Marx emeğin değiştirilemeyen (verili) doğal koşullarını yeterince dikkate almazken insanın bilinçli olarak doğayı değiştirebilme gücünü abartır. Sonuç olarak bu durum Marx'ın ekonomik yaşamın

bütün biçimlerinin doğal koşullara bağımlı olduğunu ve bu bağımlılığın özellikle kapitalist birikim sayesinde nasıl biçimlendiğini yeterince teorize etmesini engellemiştir.

IV.2-) Emek

O halde ilk olarak Marx'ın emek kavramını incelemek gerekir. Bu kavram Marx tarafından "insan varoluşunun doğa tarafından düzenlenen sonsuz biçimi" olarak tanımlanmıştır. Bu soyutluk düzeyinde Marx, emek sürecindeki bireyler arasındaki toplumsal ilişkilerin tarihsel süreçte değişken olan faktörlerini dışarıda bırakır. Yani, ilişkilerin emek süreci için mi gerekli olduğu ya da bu ilişkilerin (mülk sahipliğinden kaynaklanan ilişkilerde olduğu gibi) toplumsal olarak mı düzenlendiği sorusu sorulmaz. Buradan hareketle emek sürecinin başlangıç etkenleri olarak; 1) İnsanın kişisel faaliyeti, yani yapılan işin kendisi, 2) yapılan işin nesnesi, 3) yapılan işin araçları tanımı ortaya çıkmıştır.[1]

Emeğin kendisi, bu öğelerin birbiriyle uygun ilişkiye geçirildiği ve hareket kazandırıldığı bir etkinliktir: "Emek sürecinde... insanın etkinliği, emeğin araçlarının da yardımıyla, üzerinde çalışılan maddenin (...) başkalaşmasına yol açar. Üründe emek kaybolur; ürün kullanım değeridir; yani doğadaki maddenin, biçimindeki bir değişiklik yoluyla, insan isteklerine uygun hale getirilmesidir."[2] Marx burada, insan ihtiyaçlarını karşılama eyleminin, ki bu eylem sürecinde insan bir madde veya nesne üzerinde çeşitli değişiklikler yapmak için araçlar kullanmaktadır, doğa üzerindeki etkilerini tanımlamaya çalışmaktadır. Marx, doğa ile yapılan bazı temel işlerin (alışverişlerin) suni araçlar gerektirmediğini ve burada, insan uzuvlarının 'üretimin

[1] K. Marx, Capital (London: Progress, 1961) cilt 1, s.178.
[2] a.g.e., c.1, s.180.

araçları' olarak işlev görebileceğini kabul eder. Emeğin 'hedefi' -üzerinde çalışılan madde ya da şey- 'doğa tarafından kendiliğinden sunulabilir' ya da çoğunlukla, 'geçmişte harcanan emekle' ortaya çıkarılmış olabilir. Burada Marx, (biraz da yanlış anlaşılmalara yol açacak şekilde) 'hammadde'den söz etmektedir. Hammaddeler iki kategoriye ayrılmıştır; ürünün 'asli maddesi" ve emek sürecine giren ama ürünün 'asli maddesi'ni oluşturmayan (yakıt, boya gibi) hammaddeler. Marx ikinci kategoriye 'ikincil' (accessory) hammaddeler demiştir. Bu noktadan itibaren ben birinci kategoriyi "A hammaddeleri" ve ikinci kategoriyi de "B hammaddeleri" olarak niteleyeceğim.

Buraya kadar belirttiğim üzere, Marx, hem insan uzuvlarını hem de nesne ve maddeleri emeğin araçları olarak kabul eder ki "emekçi bu araçları emeği ile emeğinin hedefi arasına yerleştirirken aynı zamanda bu araçlar emekçinin yaptığı faaliyeti yönlendirme işlevi görür".[1] Ancak emek sürecinin içinde yer aldığı çevrenin diğer öğeleri ve özellikleri nelerdir? Marx ("emekçiye bir yerleşim alanı sunan ve faaliyeti için iş sahası olan"[2]) yeryüzünü ve atölyeler, kanallar ve yollar gibi daha önceki emeğin sonuçlarını, sürece doğrudan dahil olmasa da, emeğin koşulları olarak görmektedir. Marx ("daha geniş bir çerçevede") bu koşulları emeğin araçları olarak kabul etmeyi önerir. Marx'ın yaptığı gibi, "emeğin bu araçlarının" geniş bir çerçevede "doğa tarafından verilmiş" veya "daha önceki emeğin sonuçları" olabileceğini kabul ediyorum ve bundan sonra "doğa tarafından verilen" araçlara emeğin "doğal" koşulları ve "daha önceki emeğin sonucu" olan araçlara da emeğin "üretilmiş" koşulları diyeceğim.

[1] a.g.e., c.1, s.179.
[2] a.g.e., c.1, s.180.

Marx'ın soyut emek kavramının merkezinde bir A hammaddesinin belirli bir dönüşüm sonucu kullanım değeri yaratması yatmaktadır. Bu dönüşüm, hedefe ulaşmak üzere B hammaddesini ve emeğin araçlarını kullanan insan emeğinin sonucudur. Bu süreç, hem insanın bilinçli faaliyetlerini, hem bazı madde ve nesneleri hem de diğer insan dışı şey ve koşulları içerir. Bu nedenle, emek sürecinin öğeleri üçlü bir sınıflandırmaya tabidir. İnsan dışı öğeler, emeğin "hedefi" (yani üzerinde çalışılan şey) ve emeğin araçları (yani insanın bilinçli faaliyetinin ileticisi) olarak ayrılır. Daha sonra bu ana kategoriler alt sınıflara bölünür (örneğin A hammaddesi ve B hammaddesi gibi). Burada çok açık bir biçime görülmektedir ki hem ana hem de alt sınıflandırmada emek sürecinin öğeleri, maddesel özelliklerine göre değil de bu öğelerin emek sürecinin amacıyla olan ilişkilerine göre dağıtılmıştır. Belirli bir madde farklı zamanlarda ve farklı emek süreçlerinde ürün, araç ya da hammadde olabilir. Herhangi bir zamanda hangi kategoriye girdiği, benim emek sürecinin maksatlı yapısı olarak adlandırdığım şeye bağlıdır.

Açıkça görülebileceği üzere Marx'a göre emek sürecinin maksatlı yapısı dönüştürücü (transformative) bir özellik gösterir. Marx'ın modelinin el sanatı üretimi olduğunu düşünmek makul olacaktır. Örneğin halı dokuma bu tür bir aletsel-dönüştürücü maksatlı yapının temsilcisi olarak görülebilir. Bazı değişikliklerle birlikte bu örnek genel olarak tüm üretken emek biçimlerini de temsil edebilir. Ancak burada sanayideki emek sürecinde emeğin her bir öğesine belirli bir görev ya da yer veren bilincin, süreç içerisindeki kişisel özneler olmadığını unutmamak gerekir. Buradaki asıl nokta, Marx'ın kuramının sadece geniş bir çerçevede insanın ihtiyacını karşılamak üzere doğayla ilişkiye girmesini değil, evrensel bir "insan varoluşunun doğa tarafından belirlenmiş koşulları"nı temsil ediyor olmasıdır. Marx, aslında, ağaç kesimi, balık tutulması, cevherinin çıkarıl-

ması ve tarım gibi faaliyetleri de emek süreci olarak kabul eder. Ancak Marx emek sürecine genel kavramsal yapıyı, doğayla ilişki bazında böylesine geniş bir yelpazedeki insan faaliyetlerinin de bu genel kavramsal yapı içerisine girdiği görüşü üzerine oluşturdu.

IV.3-) Ekodüzenleme

İlk olarak tarımsal emek sürecini ele alalım. Bu emek sürecinde toprağın temizlenmiş ve ekime hazır olduğunu, tohum veya -daha önceki emek tarafından üretilmiş ya da seçilmiş- hayvanların kullanıldığını varsayıyorum. (Aslında bu varsayımları kullanmamak Marx'a uygun düşmeyecektir.) Bu varsayımım hem tarımsal emek sürecinin şekillendiği mülkiyet ilişkilerini (ya da "üretimin toplumsal ilişkilerini") hem de kullanılmış ve/veya kullanılabilecek olan tarımsal teknolojileri soyutlamaktadır. Elbette, bu koşulların (mülkiyet ilişkileri ve teknoloji -ç.n.-) önemsiz olduğunu düşünmüyorum. Tam aksine bu düzeyde bir soyutlamanın, bu faktörlerin öneminin daha açık bir biçimde kavranmasına yardımcı olacağını umuyorum. (Örneğin, "yeşil devrimin" tarımsal teknolojilerde ve tarımın modern kapitalist "sanayileştirilmesi"ndeki ekolojik sonuçlarıyla ilişkili olarak.)

Üretken ve dönüştürücü emeğin aksine, tarımsal emek sürecinde insan emeği bir hammaddenin maksatlı bir dönüşümünü sağlamak için değil, –tohum ekerek ya da hayvan yetiştirerek- çevresel koşulları sürdürmek veya düzenlemek için harcanır. Burada emek sürecinin dönüştürücü bir özelliği söz konusudur. Ancak bu dönüştürme, insan emeğinin kullanımıyla değil, varolan doğal bir organik mekanizma tarafından gerçekleştirilir.[1]

[1] Adam Smith bir şeyi çok önceden kabul ediyor ve diyor ki; "tarımdaki en önemli işler... doğanın verimliliğini -insana en çok faydası olan bitkilerin ü-

Dolayısıyla, tarım ve diğer "ekodüzenleyici" emek süreçlerinin maksatlı yapısı, üretken ve dönüştürücü emek süreçlerinden farklıdır. Bu, modern kapitalist tarım gibi ekonomik faktörler ve dinamiklerce belirlenen ve üretken-dönüştürücü yapıya daha yakın olan süreçler için de geçerlidir. Aslında modern kapitalist tarımın ekolojik sorunlarının ana kaynağını, bu özellikler ile kapitalist tarımın -benim "ekodüzenleme" uygulamaları olarak tanımladığım- maksatlı yapısının ortaya çıkardığı sınırlamalar arasındaki gerilim oluşturur. Ekodüzenleme ve üretken uygulamalar arasındaki fark, Marx'ın soyut emek süreci kavramının yetersizliğini göstermektedir. Çünkü daha önceden gördüğümüz gibi Marx'ın modeli bütün emek süreçlerini "üretken" model tanımında toplar. Buradaki amacım doğrultusunda ekodüzenleme uygulamalarının ayırt edici özellikleri şöyledir:

1. Emek asıl olarak dönüşüm için gerekli koşulların optimizasyonu için kullanılır ki bu dönüşümler temelde organiktir ve bilinçli değiştirmeye daha az açıktır. (Marx'ın terminolojisinde) "emeğin hedefi", ürünün "aslı"nı oluşturacak olan hammadde değil, ürünün içinde büyüdüğü ve geliştiği koşullardır.

2. Organik gelişmenin ve büyümenin koşullarından en iyi şekilde faydalanan bu emek, (tarım yerleştikten sonra) dönüştürücü emek değil, devamlılık sağlayıcı (sustaining), düzenleyici ve üretici bir emektir (örneğin, toprağın fiziksel yapısını üretim için korumak, su kaynağını düzenlemek ya da devamlılığını sağlamak, ihtiyaç olan besi maddelerini uygun zamanlarda ve uygun miktarlarda sağlamak ve toprağa diğer organik canlıların verdiği zararları engellemek gibi).

---

retimi yönünde- artırma değil. (Toprağın) ekimi ve sürülmesi doğanın etkin verimliliğine hayat vermekten çok doğanın düzenini sağlar. Ekim ve dikimdeki bütün bu emeğe (kullanıldıktan sonra dahi) karşı işin büyük bir kısmı doğanın kendisi tarafından yapılır." Alıntı Marx tarafından yapılmıştır. Capital (London: Progress, 1970) 2:365.

3. Emeğe dayalı faaliyetlerin zamansal ve mekânsal dağılımı, büyük ölçüde, emek sürecinin vuku bulduğu koşullar ve organik gelişim sürecinin ritimi tarafından şekillendirilir.

4. (Su kaynakları ve iklimsel koşullar gibi) doğa tarafından belirlenen koşullar, hem emek sürecinin koşulları hem de emeğin hedefi (subject) durumundadır ve emek sürecinin "bileşenleri"ni oluşturur. Bu kategorizasyon Marx'ın üçlü sınıflandırması (emek, emeğin araçları, hammaddeler) ile tam olarak uyumlu değildir.

Bu dört özellik, "ekodüzenleme uygulamalarının", bu uygulamaların vuku bulduğu koşulların özelliklerine, ki bu koşullar emeğin temel "hedefidir", ve hedeflenen organik sürece olan bağımlılığının derecesine dikkat çekmektedir. Tarımın herhangi bir teknik düzenlemesi söz konusu olduğunda bu dört özellik maksatlı müdahaleye/değiştirmeye karşı görece kapalıdır ve hatta bazı durumlarda bunlara müdahale edilemez. Örneğin, güneşten gelen enerjiye mutlak olarak müdahale edilemez. Dolayısıyla tarımdaki emek süreci, fotosentez yapan bitkilerin büyümesinin optimizasyonu ya da fotosentezin yerine geçecek suni enerji biçimleriyle sınırlıdır. İnsan tarafından değiştirilebilen sıradan mekanizmalarla karşılaştırıldığında, bu koşullar altındaki müdahale edilemezliğin sürece dahil olan doğal mekanizmaların sonucu olduğu görülür. Bazı durumlarda insan müdahalesinin boyutu oldukça etkili olabilir (örneğin, sera etkisi). Ancak bu etkiler maksatlı müdahale boyutuna ulaşamaz. Epistomolojik engeller ve problemin boyutu birleştiğinde hava sistemleri üzerindeki etkimiz büyük oranda bilinçsiz ve istenmeyen düzeyde olacaktır.

Fakat diğer bazı durumlarda –büyüme ve gelişmenin organik sürecinde- biyoteknolojideki son gelişmelerin, ekodüzenleme uygulamalarının ayırt edici özellikleri olarak tanımladığım özellikleri ortadan kaldıracağı iddia edilebilir. Organik gelişim

sürecine müdahale amacıyla yapay hormon kullanımı ve genetik mühendislik bu yönde ilerliyor. Bu argümana yanıtım; biyolojideki yeni gelişmelerin gönüllü bir Promethean ruhu içerisinde sunulduğu ve bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak da tarımsal sistemin sınırlarının, yeni teknolojilerin yetersizliklerinin ve istenmeyen sonuçlarının göz ardı edildiğidir. Örneğin, genetikçilerin de genel olarak kabul ettiği gibi bir organizmanın, tarımsal fayda amacıyla, genetik olarak değiştirilmesi genellikle karşı bir "bedel" doğurmaktadır; ürün miktarının artırılmasıyla birlikte ürünün hastalıklara karşı direncinin azalması ya da çevreye verilen daha büyük zarar gibi. Organizmalar, sadece rastlantısal olarak bir araya gelmiş, rahatça değiştirilebilir genetik parçacıklar değildir.

Şimdi avcılık, toplayıcılık, madencilik ve bunlara benzer ilkel emek süreçlerinin maksatlı yapılarına dönelim. Bu örnekler, bir yönleriyle ekodüzenlemeden daha çok üretim süreçleridir: Emek kullanım değerini içeren bir madde ya da nesneye doğrudan uygulanmaktadır. Diğer taraftan, bu örneklerle üretken emek süreci arasında iki önemli fark vardır: İlk olarak, "emeğin hedefi"nin kullanım değerine dönüşümünü "doğal bir maddenin biçiminin insan isteğine göre değiştirilmesi" olarak açıklamak yeterli olmaz. Bu dönüşüm daha çok doğal çevredeki öğelerin, başka faaliyetlerde kullanılmak üzere (örneğin üretim ve tüketim süreçlerinde), seçilmesi, toplanması ve dağıtılmasıdır. O halde bu tür temel emek süreçleri dönüştürmek değil, tahsis etmek/düzenlemektir. İkinci olarak, bunlar, diğer ekodüzenleme süreçleri gibi, önemli ölçüde hem sürecin vuku bulduğu doğal koşullara hem de emeğin hedefinin özelliklerine bağlıdır. Bu uygulamalarda, asli ve ikincil hammaddelerin yerini "doğanın sunduğu" madde ya da canlılar alır ve bu madde ya da canlıların yeri ve erişilebilirliği maksatlı müdahaleye göreceli ya da mutlak suretle kapalıdır.

O halde ekodüzenleme ve ilkel toplayıcılık, Marx'ın soyut "emek süreci" kuramıyla açıklanamayacak maksatlı yapıları olan emek süreçleridir. Bunun nedeni Marx'ın üretken ve dönüştürücü emeğin maksatlı yapısını, yeterince açık olmayan ve "Procroustean"* bir yaklaşımla, aşırı genelleştirmesidir. Marx'ın sınıflandırmasında, maksatlı yapısı emeğin değiştirilemez koşul ve nesnelere bağımlı olan ve bu nedenle de emeğin dönüştürmek yerine devamını sağlamak ve düzenlemek suretiyle kendisini bu koşullara uydurduğu emek süreci ayrı ve bağımsız bir kavram olarak yer almamaktadır. Sonuçta bu tür emek süreçlerinin insan ve doğal koşullar arasındaki "metabolik" ilişki içerisindeki önemi düşünülemez hale gelir.

IV.4-) Kapitalist Üretim

Elbette ki Marx'ın, insan varoluşunun tarihsel koşulu olarak gördüğü soyut emek kavramı, onun Kapital'deki vurgusunun merkezinde değildi. Bu nedenle bir tek bu kavramda yatan sorunlarla çok fazla ilgilendiğim söylenebilir. Marx ve Engels "üretim güçleri"nin tarihsel gelişimi görüşünde yoğunlaştılar. Çalışmalarında, şimdiye kadar açıklamaya çalıştığım, dönüştürücü olmayan emek herhangi bir toplumun ekonomik yaşamında belirli bir "dönem" olmaktan çok doğa ile girilen ilişkinin bir biçimi olarak görülmektedir ki bu da insan tarihinin geçmiş dönemlerini tanımlamaktadır. İlkel toplayıcılık insanın üretken güçlerinin gelişiminin en alt düzeyini oluşturmaktadır. Tarıma geçiş ise doğayı, insanın yaşam koşullarını sürdürmek için gerekli olanı vermek üzere zorlayacak olan gücün ele geçirilmesine karşı gelir. Bu aslında, emeğin işbölümünün daha kapsamlı

* Procroustes Yunan mitolojisinde kendi yatağına sığmaları için insanların el ve ayaklarını kesen ya da uzatan zalim soyguncudur ve Procroustean da "zulüm ve zorla yola getiren" anlamına gelmektedir. (ç.n.)

hale gelmesi ve sonunda modern endüstriyel üretimin ortaya çıkmasıdır.

Marx ve Engels, zamanlarının diğer birçok ekonomik ve sosyal teorisyenleri gibi, modern endüstriyel üretimin dönüştürü gücünden derin bir biçimde etkilenmişlerdir. Marx ve Engels'in modern endüstriyel üretim ve bu üretim tarzına ait sosyal ilişkiler üzerinde odaklanmaları ve bütün bu durumu yaşadıkları dönemin ana tarihsel dinamiği olarak görmeleri anlaşılabilir. Fakat, Marx ve Engels'in hiçbir zaman tam olarak teorize edemediği (ama hiçbir zaman da unutmadığı) şey, XIX. yüzyıl Avrupa ekonomik hayatının bu dinamik ve büyük sektörünün hangi derecede enerji kaynakları, hammadde, yiyecek ve benzerleri bazında ekodüzenleyici ve temelde toplayıcılığa dayalı emeğe ve bir dizi değiştirilemeyen dışsal koşullara dayandığıydı.

Bunun nasıl ve neden olduğunu göstermek için Marx'ın kapitalist üretim kavramını göz önünde bulundurmak gerekir. Marx'ın analizinin merkezinde, kullanım ve değişim değeri üreten kapitalizm ayrımı yatar. Birincisinde kapitalist üretim, belirli bir tür emeğin yararlı bir ürün oluşturmak üzere belirli bir hammaddeyi dönüştürdüğü "somut" bir emek sürecidir. İkincisinde ise kapitalist üretim, dönüşüm değerinde nicel bir artış sağlamak amacıyla "soyut" (abstract) emeğin sömürüldüğü bir süreçtir. İkinci süreçte geçerli olan maksatlı yapı; ürünün maddesel özelliklerinin, ürünü biçimlendiren emeğin niteliğinin ve ürünün karşıladığı ihtiyacın, ana amaç olan değişim değerindeki nicel artışla herhangi bir bağlantısının olmaması nedeniyle soyut kabul edilir. Kapitalist ekonomik faaliyetler sosyal-yapısal koşullar bazında, değişim değerini artırmayı amaçlayan ikinci maksatlı yapıyı gerektirir ve bu yapının kullanım değeri üreten emek sürecinde geçerli olan maksatlı yapıyı bastırıp yıkması zorunludur. Bu iki yapı arasındaki asimetrik ilişki, ü-

retilen ile ihtiyaç duyulan arasındaki ayrımı ve insan ihtiyaçları bazında emeğin ve maddesel kaynakların küresel dağılımındaki irrasyonelliği yaratan kapitalist ekonomik ilişkilerin temel dayanağıdır.[1] Kapitalist ekonominin uzun erimde farklı üretim sektörlerinde üretim ve tüketimi dengelemesi ve kullandığı emeğin yaşamını devam ettireceği minimum koşulları sağlaması zorunlu olmasına rağmen Marx'ın analizi, bunun faydalı bir "görünmeyen el" tarafından düzenlenen bir süreç değil, istikrarsız, yıkıcı ve krizlerle yaşayan bir süreç olduğunu göstermeyi amaçlar.

Çünkü Marx sermaye birikiminin genel dinamiklerinin ve bu sürecin çelişkilerinin temellerinin kapitalizmin soyut, artı değer üreten yönlerinde olduğuna inanıyordu. Zaten bu düşünce Kapital'deki analizlerinin baskın konusunu oluşturur. Marx, belirli araçlarla belirli özelliklerdeki emeğin çeşitli "somut" kombinasyonları olan emek süreciyle çok daha az ilgilenmiştir. Marx, yaşayan emeği makine ile ikame eden ve emek sürecinin teknik tabanını değiştiren kapitalist eğilime önem vermiştir. Fakat asıl ilgisi, bu eğilimlerin değer çerçevesinde algılanan sermaye birikimi üzerindeki sonuçları ve sermaye ile emek arasında büyüyecek olan düşmanlıktı. Bu odaklanış Marx'ı takip eden diğer teorisyenler tarafından da "emek-süreç tartışması" olarak devam ettirildi. Bu tartışmalar öylesi bir yolda yapıldı ki sonuçta eksen doğayla sosyal değişim biçimleri olan emek süreçlerinden –kapitalist üretimdeki süreçler de dahil olmak üzere- başka alanlara kaydı.[2]

---

[1] İleride daha belirginleşeceği gibi, burada sadece bu tür irrasyonalitelerin kapitalist üretimin çelişkili yapısı ile açıklanabileceğini iddia ediyorum. İddiam, bu tür irrasyonalitelerin sadece kapitalizme özgü olduğu değildir.

[2] Harry Braverman'ın Labor and Monopoly Capital (New York: Monthly Review Press, 1974.) adlı eseri günümüzdeki emek süreci tartışmalarında çığır açıcı bir eserdir. Burada söz ettiğim vurgu Braverman'ın ilk sayfasında mevcuttur: "Yaşamın bütün biçimleri kendi doğal çevresi (içinde) sürer;

IV.5-) Somut Maksatlı Yapı

Eğer kapitalist üretimi, kapitalizme tabi olmasına karşın onun zorunlu bir parçası olan, maksatlı yapısının somut bir emek süreci olduğunu kabul ederek ele alırsak, Marx'ın analizinin üretken/dönüştüren emek süreçleri için dahi eksik olduğunu göstermek mümkündür. Emek sürecinin, Marx tarafından eksik teorize edilen ya da hiç açıklanmayan beş ana özelliği vardır:

1. Hem emeğin araçlarının, hem de hammaddelerin maddesel doğası, bunların insan amaçları doğrultusunda kullanılabilirliğini/dönüştürülebilirliğini sınırlandırır. Bu sınırların kabul edilmesi etkili uygulamaya yönelmenin koşuludur.

2. Bazı durumlarda mevcut olan hammaddelerin ya da emeğin araçlarının kaynağı daha önceki emek olabilir. Ancak, tümünün kaynağı -dolaylı olarak- doğadır (yani asıl kaynak doğadan "elde edilen"dir). Sonuç olarak, belirli üretim süreçlerinin devamı sadece ikincil üretim süreçlerine değil, aynı zamanda doğadan elde edilene de bağımlıdır.

---

dolayısıyla bu biçimler bütün faaliyetlerini, doğal ürünleri kendi kullanımlarına tahsis etmek için yürütürler.," fakat şöyle devam eder: "Ancak, insan işinin önemi, diğer hayvanların işleriyle olan benzerliği değil; tam tersi bu işlerden onu ayıran özelliklerdir." Braverman'ın (emeğin) "vasıfsızlandırılması" tezinden yola çıkan konular hakkındaki makalelerin değerli bir derlemesi için; bkz. S. Wood, ed., The Degradation of Work? (London: Hutchinson, 1982). Ayrıca bkz. P. Thompson, The Nature of Work: An Introduction to Debates on the Labour Process (London: Basingstoke Macmillan, 2nd ed., 1989) ve D. Knights, H. Wilmott ile D. Collinson, eds., Job Redesign (Aldershot, U.K.: Gower, 1985). Bitmek bilmeyen emek süreci tartışmalarına ilginç bir yorum getiren S. Cohen kapitalist emek süreci hakkındaki çalışmaların, sabit değer (valorization) ve sömürünün sosyal ilişkileriyle birleştirilmesi gerektiğini iddia etmiştir. ("A Labour Process to Nowhere" [New Left Review, 165, September-October 1987, 34-35]) Bu yorum, her ne kadar, tartışmanın bugünkü yönelimi üzerinde etkiye sahip olsa da; söz konusu yorumlama emek süreçlerinin doğanın elde ediliş biçimleri olarak varolan yönlerini sorgulamamaktadır.

3. Emeğin kendisi, emek sürecinde zorunlu bir öğedir. Marx emeğin kullanımını emekçinin çalışma kapasitesinin ya da "emek-gücü"nün "tüketilmesi" olarak tanımlar. Bu ise emekçinin yaşamının devamı için gerekli olanın bir başka emeğin ürünü olduğu kabulünü getirmektedir. Marx, çağının diğer politik ekonomistleri gibi, işçilerin çalışma kapasitesi üretmelerini ve bu kapasiteyi devamlı kılmak için bir başka emeğin ürününü kullanmalarını, işçilerin tüketim araçlarının (kapitalist) üretimine denk tutmaya meyilli idi. Bu yaklaşım ev içindeki üreme ve besleme gibi faaliyetleri göz ardı etmiştir ve, haklı olarak, feministler tarafından eleştirilmektedir. Bir sonuca ulaşmamasına rağmen "ev içi emek tartışmaları", Kapital'de özellikleri belirtildiği haliyle kapitalist ekonomik ilişkilerin dışında bulunan ayrık emek süreçlerinin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Çünkü bu tür emek süreçlerinin varolması, kapitalist emek pazarında emek gücünü satmaya hazır işçilerin bulunmasını ve emeklerinin yeniden üretilmesini mümkün kılar. Farklı bir maksatlı yapıya sahip olan "ev içi" emek süreçleri, kapitalizmin üretken emek süreçlerinin varolması için gereklidir.[1] Bu süreçler organik üreme (doğum) ve gelişmeye bağımlı olduklarından ekodüzenleme eylemlerine benzer. Ancak duygusal olmaları ve yapıları itibariyle bu süreçler bütün diğer emek süreçlerinden oldukça farklıdırlar. Marx'ın, biraz da kapalı bir biçimde, bu süreçleri üretken süreçlere dahil etmesi, Malthus'a karşı oluşunu ve "doğal sınırları" kabul etmek istemeyişini tamamlar niteliktedir.

[1] "Ev içi emek tartışması" hakkındaki literatür oldukça geniştir. Bu konuya kapsamlı bir bakış, M. Barrett'in "Women's Oppression Today: Problems in Marxist Feminist Analyses" (London: Verso, 1980), bölüm 5, sayfa 173-180; eserinde bulunabilir. Bu konudaki yorumlarım için bkz. The Rise and Fall of Structural Marxism (London: Macmillan, 1984), 135-139.

4. Üretici faaliyetlerin varolan dış koşullara olan bağımlılığı üretken güçlerin hesaplanmasında daha az görülse de bu uygulamalar, en az doğadan elde etme, ekodüzenleme ve insanın üremesi kadar varolan dış koşullara bağımlıdır. Marx bu koşulların bazılarının doğal olarak varolduğunu ve (fabrikalar ve yollar gibi) bazılarının da geçmişteki emeğin sonucu oluşturulduğunu kabul eder. Ancak bu koşulların gerekliliğini kabul ederken, onları genel "üretim araçları" kategorisine dahil ederek, bu koşulların önemini yeterince kavrayamaz. Bu koşullar emekçi faaliyetlerin "yürütücüleri" (conductors) olarak görülemez. Kavramsal olarak bu koşullar, hiçbir emek sürecine dahil değildir. Bunun yanında "üretim araçları" kavramı insan amaçlarına tabi olmayı ima etmektedir ki bu üretimin dışsal koşulları için geçerli olamaz. Özellikle jeolojik, coğrafi ve iklimsel doğal koşullar söz konusu olduğunda insan amaçlarına tabi olma mümkün değildir. O halde üretken/dönüştürücü emekte dahi dışsal koşulların "üretim araçları" olarak kabul edilmesi bütün emek süreçlerinin en azından belirli bir oranda müdahale edilemeyen (değiştirilemeyen) bazı dışsal koşullara bağımlı olduğu gerçeğini ret anlamına gelmektedir. Marx, kendinden önce gelen Ricardo gibi, üretimin varolan koşullarının "hazır" verildiğini kabul ederek bu sorundan kurtulmuştur. Bunu da verili koşulları, maksatlı müdahaleye gerek duymayan ya da etkisinde kalınmayan koşullar olarak kabul ederek yapmıştır.

5. Son olarak, Marx'ın maksatlı ya da "fonksiyonel" sınıflandırması, emek sürecinin bileşenlerini bu öğeler insan tarafından belirli bir amaca erişmek üzere kullanıldığındaki özelliklerine (tesadüfi güçler, sorumluluklar ve eğilimler) göre tanımlamaktadır. Herhangi bir emek sürecinde sürecin öğelerinin bu özellikleri, sürecin gerçekte sahip olduğu özelliklerin sadece sınırlı bir altkümesidir. Geriye kalan özellikler, çok geniş bir "artık" (residual) kategori oluşturur. Emek sürecinin bileşenle-

rinin belirlenmesi açısından bakıldığında bu kategori, emek sürecinde yer alan özneler tarafından bilinebilir veya bilinmeyebilir; ya da emek sürecinin nihai amacıyla ilintili olabilir veya olmayabilir. Bu kategorinin özellikleri Marx'ın tanımladığı emek sürecinde yer almamıştır ve Marx, doğal kaynakların kullanımının doğa üzerindeki istenmeyen ve beklenmeyen sonuçlarını görememiştir. Bu nokta yazının devamında geliştirilecektir.

Bu beş özellik de aynı noktaya işaret etmektedir; Marx'ın kavramlarında, üretken emek sürecinin dahi, potansiyel dönüştürücü özellikleri abartılmış ve bu arada süreçlerin bağlı bulundukları verili ve/veya göreceli olarak değiştirilemeyen/müdahale edilemeyen durumlar ve sınırlar eksik teorize edilmiştir. Konuya ekolojik eleştiri noktasından bakabilmek için Marx'ın teorilerinde üç önemli düzeltme yapmak gerekir. İlk olarak, verili dışsal koşullar emeğin araçlarından ayrı olarak, bağımsız bir "başlangıç koşulları" kategorisinde ele alınmalıdır. İkincisi, verili dışsal koşulların üretimin sürdürülebilirliği ile olan ilgisi, ekodüzenleyici uygulamalarda olduğu gibi, teoriye dahil edilmelidir. Bu, söz konusu verili dışsal koşulların hazır elde edilebilir olma durumlarının sona erebileceği ve bu durumda üretkenliğin devamı için doğal çevreyi düzenleyip-onaracak yardımcı bir emek sürecine ihtiyaç duyabileceği ihtimalini düşünülebilir kılması açısından önemlidir. André Gorz, kâr oranı düşme eğiliminde olan bir çevre vakfı örneği ile bu olasılığı ilginç bir biçimde teorize etmiştir.[1] Üçüncü olarak, emek sürecinin doğa üzerindeki bazı istenmeyen ya da hesapta olmayan sonuçları, sürecin verili dışsal koşullarının ve/veya hammaddelerinin yeniden üretilmesini ya da devam ettirilebilmesini imkânsız kılabilir. Hammadde arzının sınırlı olduğu ve-

[1] A.Gorz, Ecology as Politics (London: Pluto, 1980), 20-28.

ya ancak belirli bir hızda yenilenebildiği durumlarda (yani organik gelişme sürecine bağımlı olma durumu), emek süreci hammaddenin sürdürülebilirliğini -yukarda 2. maddede belirtilen yollarla- tehdit etmeye başlayabilir.

Diğer taraftan, emek sürecinin amacına ulaşmasıyla ilgisi bulunmayan geçici mekanizmaların emek süreci tarafından harekete geçirildiği durumlarda gelecekteki sürdürülebilirlik başka yollarla da yok olabilir. Örneğin üretim sürecine dahil oldukları halde ürünün içinde doğrudan yer almayan enerji ve bazı maddeler Marx tarafından "gerekli" hammaddeler olarak tanımlanmıştır. Marx, üretimin maksatlı yapısı hakkındaki görüşlerinde bu maddelerin "daha sonraki serüvenlerini" ya da emek sürecinin içsel amacına ulaşılmasından sonra, bu maddelerden arta kalanları görmezden gelir. Yaptığı soyutlamada bu maddelerin "daha sonraki serüvenleri"ne yer vermeyişini, bu serüvenlerin söz konusu emek sürecinin sürdürülebilmesiyle herhangi bir ilişkisi olmadığı savıyla açıklamıştır. Ancak üretken emek süreçlerinin varolan koşullara bağımlılığını kabul ettikten sonra, süreçlerin kendi doğal istenmeyen sonuçları tarafından yok edilmesi olasılığını göz önünde bulundurabiliriz. Bu istenmeyen sonuçlar, yardımcı hammaddelerin ve atıkların, hatta artık enerjinin, su kaynakları, atmosfer, iklim koşulları ve benzerleri üzerindeki etkileri olabilir.

Buraya kadar farklı biçimlerde, Marx'ın kapitalist üretim modelinin, sınırlı ve hatalı bir üretken emek süreci kavramı kullandığını göstermeye çalıştım. Her bir kısıtlama ve hata, genel olarak, emek süreçlerinin potansiyel dönüştürücü gücünün abartılmasına yol açıyor. Bu ise süreçlerin, diğer üretken olmayan emek süreçlerine, görece ya da mutlak olarak müdahale edilemeyen koşullara ve doğal olarak ortaya çıkan istenmeyen sonuçlara olan bağımlılığının ve bu bağımlılıkların yarattığı kı-

sıtlamaların göz ardı edilmesi pahasına yapılıyor.[1] Buraya kadar "kapitalist üretimin iki yönlü (dual) maksatlı yapısı"; yani kapitalist üretimin değerin kendi kendini büyüttüğü bir süreç olduğu, konusundaki argümanımın sonuçlarını irdelemedim. Bu incelemeyi yazının ilerleyen bölümlerine bırakıyorum.

IV.6-) "Üretimci (Productivist)" İdeolojinin Kaynakları

Şimdi, Marx'ın emek süreci hakkındaki görüşlerinin zayıflığının, sadece birtakım "hatalar"dan ve görüş eksikliklerinden dolayı olmadığını göstermeye çalışacağım. Tam aksine bu zayıflıklar, Marx ve Engels'in teorik perspektifleriyle uyum içerisindedir ve yaşadıkları tarihsel dönem göz önüne alındığında bu zayıflıkların anlaşılabilir/kabul edilebilir olduğu görülecektir.

IV.6.1-) Doğa, Kapitalizm ve Özgürleştirme

Öncelikle, Marx ve Engels Malthus'a yönelttikleri eleştiriler yoluyla muhafazakâr "doğal sınırlar" iddiasını reddetmiştir. Sermaye birikiminin sınırları olduğu görüşünü tamamıyla kabul ederken, bu sınırların kapitalist ekonomilerin yarattığı çatışık sosyal yapılar ve sınıf mücadelesi tarafından konulacağını savundular.

İkinci olarak, kapitalizmin sistematik ahlaki eleştirisinde ve kapitalizmin geçici bir yapı olduğu yönündeki analizlerinde Marx ve Engels, kapitalizmin insanları özgürleştirecek koşulları yaratması yönündeki tarihsel rolüne oldukça "iyimser" yaklaştılar.[2] İlerici (progressive) tarihsel rolünde kapitalizm, üretim

---

[1] Burada, üretken emek/üretken olmayan emek kavramlarını, Marxist ekonomideki teknik anlamıyla değil, emek süreçlerinin maksatlı yapılarını ayırt etmek için kullandım.

[2] Bkz. G.A. Cohen, Karl Marx's Theory of History: A Defence (Oxford University Press, 1978), Bölüm 7.

güçlerini, özgürlüğün ve gerçek özgürlük koşullarının tarihsel bir imkân olarak yaratılması noktasına kadar geliştirir. "Sosyal emeğin üretken güçlerinin gelişmesi, sermayenin varlığının gerekçesi ve tarihsel görevidir. Kapitalizm, bu yolla farkında olmadan bir üst üretim biçiminin koşullarını hazırlar."[1] Kapitalist ekonomik ilişkilerle varolan modern sanayi üretimi gelecekteki komünist toplumun önkoşuludur. Kapitalizmin tarihsel görevi, daha önceki salt doğayla ilişkiye dayalı üretim biçimlerinin sınırlarının aşılmasıdır. O halde endüstriyel kapitalist emek süreçlerindeki sosyal emeğin dönüştürücü gücüne yapılan vurgu, Marx'ın tarihsel sürece genel bakışındaki asli bir öğedir. Yukarıdaki alıntının da gösterdiği gibi bu sadece kapitalizmin "tarihsel görevi"yle değil, aynı zamanda kapitalizm ötesi (post-kapitalist) geleceğin kavramsallaştırılmasıyla da ilişkilidir.

Marx ve Engels, bu komünist geleceğin özellikleri hakkında fazla yorum yapmadılar. Fakat yaptıkları kısa açıklamalarda, kapitalist dönemden miras kalan gelişmiş üretim biçimlerinden yararlanmak suretiyle doğanın komünal kullanımının özgürleştirici potansiyelini merkez almışlardır. Engels'in Socialism: Utopian and Scientific eserindeki yorumlar bunun çarpıcı bir örneğidir:

"İnsanı saran ve bugüne değin onu kontrol altında tutan yaşam koşulları, artık insanın hâkimiyeti ve idaresi altındadır. İnsan ilk kez doğanın gerçek ve bilinçli tanrısı olmuştur; çünkü insan artık kendi sosyal yapısının da hâkimidir. Artı, tıpkı doğa gibi, bugüne değin insanın karşısında olan ve onu kontrol altında tutan toplumsal kurallar tam olarak anlaşılacak ve insan bu-

[1] Marx, Capital (London: Progress, 1962), 3:254.

nu bu toplumsal kuralları kontrolü altına alma yönünde kullanacaktır."[1]

Bu paragrafta ve benzerlerinde vurgulanan özgürleşme anlayışı kabaca şöyledir: Tarihin daha önceki dönemlerinde insanlar özerklik (autonomy) eksikliğini iki yönlü olarak yaşadılar. Doğa karşısındaki dönüştürücü güçlerin gelişimi sınırlıydı ve insanlar doğal güçlerin kontrolü altındaydı. Bunun dışında insanlık, ikinci doğa olarak tanımlanan toplumun da hâkimiyeti altındaydı. İnsanın sosyal yetilerinin tarihsel gelişimiyle her iki baskı kaynağının da tersine çevrilebilme olasılığı ortaya çıktı: İnsanlar sosyal ilişkileri üzerinde komünal bir kontrole ulaşabilir ve bu sayede doğayı da kontrol edebilir.

Ancak, eğer insan anatomisi doğa üzerinde kontrol kurmayı gerektiriyorsa (doğayı kontrol altına almak insanın doğasında varsa -ç.n.-) bu insan ile doğa arasında bir düşmanlığa karşı gelir; ya doğayı kontrol ederiz ya da doğa bizi kontrol eder! Eğer bu doğruysa doğa ile insanın birbirine bağımlı olarak barışçıl bir ortak yaşam kurması, birbirine zarar vermeme ya da benzer ilişki biçimleri mümkün değildir. İlk bakışta, doğa ile insan arasındaki bu düşmanca ilişki doğal sınırlar retoriğini vurgulamaktadır. Ama bu yanlış bir anlayıştır. Engels'e göre, en azından bu pasajda, daha önceden dışsal sınırlar olarak karşımıza çıkan unsurları bilinçli insan kontrolüne dahil edebildiğimiz ölçüde üretken güçlerimizin gelişimini sağlarız. Marx ve Engels zaman zaman, tıpkı bu metinde olduğu gibi, bu sürecin herhangi bir sınırı yokmuş gibi söz ederler. İlk Elyazmaları (Manuscript)'ndaki "doğanın insanlaştırılması" metaforu (benzetmesi), doğanın insan amaçları doğrultusunda hemen hemen tamamıyla kontrol altına alınmasına işaret etmektedir. Başka yerlerde, ya-

[1] K.Marx ve F.Engels'in Basic Writings on Politics and Philosophy, ed. C.S. Feuer (London: Fontana/Collins, 1984), 149-150, içindeki Engels, "Socialism: Utopian and Scientific".

şanın gerekleri için doğa ile yapılan mücadelenin bazı öğelerinin kaçınılmaz olduğu kabul edilir ve insan açısından özgürleşme bu mücadelede harcanan zamanın minimuma indirilmesidir. Her iki durumda da insanın özgürleşmesinin koşulu, bir araya gelmiş insanların dönüştürücü-üretken güç potansiyellerinin doğal sınırların aşılması yönünde kullanılması ve insan amaçlarının etkinlik gösterdiği alanın genişletilmesiyle açıklanmıştır. Bu özgürleşme kavramı, Marx ve Engels'in Malthus'a yönelttikleri eleştiriler ve Marx'ın emek süreci kavramındaki hatalar arasındaki uyum, sanırım, şimdi daha iyi anlaşılıyor.

IV.6.2-) Sanayi Kapitalizminin Kendiliğinden Oluşan İdeolojileri

Bu soruya tekrar döneceğim; ama öncelikle insan etkinliğinin doğayla ilişkisindeki potansiyel dönüştürücü gücünün, Marx ve Engels tarafından sistematik bir biçimde abartılmasını anlaşılır kılmak istiyorum. Probleme bu tarz bir yaklaşım, bilakis Marx ve Engels tarafından sıkça kullanılan, "karşılıklı ilişkilerin bu ilişkide yer alan oyunculara sunulan yapısı, sistematik olarak yanlışa yönlendiren bir görüngü oluşturur" düşüncesini kullanmaktadır. Bu 'yanlışa yönlendiren görüngü'den etkilenen oyuncular kendi faaliyetleri hakkında hatalı veya çarpıtılmış inanışlara kapılırlar. Bu hatalı veya çarpıtılmış inanışlara 'kendiliğinden oluşmuş ideolojiler' diyebiliriz. Özellikle sanayi üretiminde, üretken emek süreçlerine katılanlar, varolan koşulları restore etmek veya devam ettirmek zorunda değillerdir. Bu nedenle mutlak hammadde kıtlığıyla karşılaşmazlar ve kendi faaliyetlerinin dışsal ve istenmeyen sonuçlarını görmezden gelebilirler. Bu bağlamda potansiyel değişken güçlerinin abartılmasına meyillidirler. Bu açıdan bakıldığında Marx XIX. yüzyıl

sanayileşmesinin kendinden oluşan ideolojisinin bir kurbanı olarak görülebilir.

Fakat hikâyenin tamamı bu değil. Burada, kapitalist üretimin maksatlı yapısına geri dönmemiz gerekiyor; kendi kendini büyüten değerin maksatlılığına. Önceki bölümlerde gösterildiği üzere Marx ve Engels üretim güçlerinin kapitalizm altında gelişimini kapitalizmin ana maksatlı yapısının gerekli, ancak ikincil bir yan ürünü olarak gördüler. Burada, sermaye birikiminin temel dinamiğini belirleyen bu özellik, emek sürecinin nitel karakterlerini göz önüne almaz. Üretimin sürekli büyümesi, sermayenin ve bütün olarak sistemin devamlılığı için bir zorunluluktur. Değişim değerinin maksimizasyonu amacı açısından ne üretildiği ve hangi kaynaklarla üretildiği önemli değildir. Marx'ın, klasik ekonomi politik alanında kendisinden önceki teorileri önemli oranda değiştirerek benimsemiş olduğu, değerin emek teorisi, sermaye birikiminin sınırları, çelişkileri ve krizlerinin doğrudan sosyal ilişkiler bazında açıklanmasında merkezi bir önem taşır. Ricardo gibi Marx da değerin emek teorisinde, doğal sınırları ya göz ardı etmiş ya da ekonominin içsel ve sosyal ilişkiler yapısı altında görünen biçimiyle algılanmasına yol açmıştır.

Marx'ın kapitalist üretimdeki merkezi vurgusunun, emeğin sömürülmesi yoluyla değişim değerinin maksimize edilmesi ve emek sürecinin sosyal ilişkileri üzerinde olması oldukça baştan çıkarıcıdır. Ancak bu "doğal sınırlar"ın önemi pahasına yapılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında XIX. yüzyıl sanayileşmesinin kendiliğinden ortaya çıkan ideolojisi, kendi kendini büyüten ve (doğal) sınırları olmayan kapitalizm tarafından belirlenmiştir. Yukarıda açıklanan ve doğal sınırları görmezden gelen sanayi ideolojisi kapitalizmin, hammaddeyi, emeği ve ürünü göz önüne almayan maksatlı yapısı tarafından somutlaştırılmış ve derinleştirilmiştir.

IV.7-) Yeşil Bir Tarihsel Materyalizme Doğru

Bu noktada Marx'ın sermaye birikimine yönelttiği eleştirel görüşlerin açıklayıcı faydalarını görebileceğimiz bir aşamaya geldik. Bu faydaları görebilmek için öncelikle Marx'ın emek kavramındaki eksiklerin giderilmesi gerekiyordu. Tahlillerimizin faydalı olabilmesi, ancak bundan sonraki argümanımızın doğruluğuna bağlı.

IV.7.1-) Doğa Toplum Bağlantısının Görecelendirilmesi

Bu teorik yeniden yapılanmanın ilk adımı Marx ve Engels'in Malthus'a verdikleri cevabı tartışmaya açmak olmalıdır. Daha geniş olarak, "doğal sınırlar"ın epistemik muhafazakârlığına, sosyal yapısalcılığa geri dönmeden, karşı koyulabileceğini kabul etmek gerekir. Aslında bu Marx ve Engels'in yaptığı hatadır. Onlara göre "göreli artık nüfus" ya da "hazır bekleyen emek ordusu" sermaye birikiminin dinamik eğilimlerinin bir sonucudur. Marx'ın iddiasının Kapital'de aldığı biçimiyle artık nüfus, toplam sermayenin bir oranı olarak yükselme eğiliminde olan sabit sermayenin bir etkisi durumundadır. Ama bu görüş, çalışan nüfusun biyolojik olarak üreme oranı hakkındaki varsayımlara dayanmaktadır.

Diğer taraftan, Marx ve Engels'in Malthus'a karşı stratejilerindeki öğelerin en azından biri kabul edilebilir. Bu da Malthus'un teorisini belirli tarihsel devirlere (ve toplum biçimlerine) görecelendirmeleridir. Daha önce gösterdiğim gibi[1], Marx ve Engels tarihsel/sosyal görecelendirmeyi sosyal yapısalcılığın bazı biçimlerini belirtmek için ele almışlardır. Bunun gerekli olduğuna inanmıyorum. Aslında gerekli olan şey; sosyal/ekonomik yaşamın çeşitli biçimlerinin, varoluşlarının dışsal koşullarıyla, hammaddeleriyle, enerji kaynaklarıyla ve ("atık"

[1] Bu makalenin orijinal metninde, s. 56-60.

ve "kirlilik" biçiminde) doğal olarak oluşan istenmeyen sonuçlarıyla ilişkili olduğunu kabul etmektir. Sosyal ve ekonomik yaşamın herhangi bir biçiminin ekolojik sorunları, doğal/sosyal birleşmenin kendi öznel koşullarınca belirlenen yapısının bir sonucu olarak teorize edilmelidir.

Bu yaklaşım hem epistemik muhafazakârlığın Scylla'sını hem de "sosyal-yapısalcı" ütopyacılığın Charybdis'ini engeller.[1] Sosyal ve ekonomik yaşamın her biçimi kendi öznel koşulları ve sınırları içinde ele alınmalıdır. Bu koşullar ve sınırlar, başka türlü gerçekleşemeyecek olan bir dizi sosyal uygulamalar ile insan amaçlarını mümkün kıldıkları ve bunların sürdürülebilmesi için gerekli olan sınırları belirledikleri için önemlidir. Bunun yanında dışsal koşulların (doğal koşullar da dahil) ve sınırların bu biçimde teorik olarak kabul edilmesi, özgürleştirici stratejiler ve doğal sınırlar arasındaki ilişkinin alternatif biçimlerde kavramsallaştırılmasını da olası kılar.

İlk olarak, Marx ve Engels'in diğer birçok gelişmeci (progressive) teorisyen ile paylaştıkları (ve halen oldukça etkili olan) teknoloji konusundaki iyimser varsayımlarına tekrar göz atabiliriz. Bu, insan amaçlarının gerçekleştirilmesi ile doğa güçleri arasında sürekli bir düşmanlık olduğunu savunan varsayımdır. Fikrin kendisini zaman zaman eleştirmişlerse de, Marx ve Engels'in üretim güçlerinin tarihsel gelişimi ile insanın nihai özgürleşmesi arasında bulunan ilişkiye bakış açılarının temelinde bu ön kabul vardır. Marx ve Engels, doğal koşulları ve sınırları insanın bağımlılığının ana kaynağı olarak görme eğilimindedirler. Yani üretim güçlerinin gelişiminin ilerici rolü, bu

[1] Scylla ve Charybdis klasik mitolojideki iki dişi canavardır. Burada ise deyim olarak kullanılmıştır. Anlamı Türkçedeki "aşağı tükürsen sakal; yukarı tükürsen bıyık" deyimine benzer. Ama yazar, yukarıda, böyle bir duruma gerek olmadığını her iki sorundan da aynı anda kurtulabileceğini belirtmek istiyor. (ç.n.)

rolün insan maksatlılığının içinde bulunan doğal koşullar ile birleşerek doğal sınırlar üzerinde hâkimiyet kurması biçiminde ortaya çıkar. Sonuç; doğanın kontrolü altında olmak ya da doğayı kontrol etmek.

Diğer taraftan, emek süreçlerinin benim savunduğum şekilde yeniden kavramsallaştırılması doğal süreçlerin, mekanizmaların ve koşulların insan ihtiyaçlarını karşılama yönünde kullanılmasını mümkün kılar ki bu başka türlü gerçekleşemez. Fakat herhangi bir gerçekçi (realist) ya da materyalist yaklaşımda, koşulların olumlu hale getirilmesi kavramı bir yüzü sınırlar ve kısıtlamalar olan madalyonun diğer yüzü olarak anlaşılmalıdır. Doğal koşul ya da mekanizmanın belirlediği sosyal ilişkilerin insanlara vereceği herhangi bir gücün faaliyet alanı yine aynı ilişki tarafından sınırlandırılacaktır. Bir su kaynağının, örneğin bir nehrin, bir insan nüfusu tarafından hem tarımsal sulama hem de balıkçılık için kullanılması, her iki faaliyet için de koşulların uygun olması nedeniyledir. Ancak doğayla bu biçimde olan bir ilişkinin bir kez kurulduktan sonra da devam etmesi, koşulların belirlediği sınırlara bağlıdır. Örneğin, yoğun bir biçimde gübrelemenin ya da düzensiz sulamanın nehirdeki balık popülasyonu üzerinde etkisi olacaktır. Doğa ile insan ilişkilerinde söz konusu bu tür sınır ve imkânlar, emek süreçlerinin yalnızca önerdiğim şekilde yeniden kavramsallaştırılmasıyla incelenebilir. Bu görüşler çerçevesinde devam edilirse "doğal sınırlar" tartışmasının özgürleştirici projelerle çelişmediği görülür. "Doğal sınırlar"ın tarihsel, coğrafi ve sosyal görecelik içinde kavramsallaştırılması ancak ütopik 'özgürleştirici olabilir' stratejileri için geçerlidir.

İkinci olarak bu yaklaşımda "doğal sınırlar" belirli doğal koşulların, kaynakların ve mekanizmaların fonksiyonu olarak teorize edildiğinden, belirli bir türdeki doğa-toplum ilişkisinde doğal bir sınır oluşturan bileşenler bir diğer ilişki türü için her-

hangi bir sınır oluşturmayabilir.[1] Diğer bir değişle bir toplumun doğa ile olan ilişkilerinin dinamiklerinin ve biçimlerinin radikal bir biçimde yeniden düzenlenmesi, daha önceki üretim biçimlerinde geçerli olan doğal sınırların aşılmasını sağlayabilir. Örneğin, yenilenemeyen kaynakları doğal sınır olarak kabul edersek, bir toplum bu durumda kaynak türünü değiştirebilir ya da üretim sürecinin maksatlı yapısına kaynağın geri dönüşümünü dahil edebilirse daha önceki üretim yapısında karşısına çıkan doğal sınırları aşabilir. Belirli sosyal ve ekonomik yapıların doğal sınırlar sorunuyla karşı karşıya kalacağını savunmak, doğal sınırlar muhafazakârlığına teslim olmak değildir. Tam tersine, bu kabul ediş, günümüzde baskın durumda olan toplum-doğa ilişki biçiminin dönüşümü için güçlü bir tartışmanın başlamasını da sağlayabilir. Elbette bu yeni biçim de olanakların ve sınırlamaların yeni bir kombinasyonu olacaktır. Böylece, toplumdaki farklı teknolojik yaklaşımlar insan gelişiminin alternatif biçimlerinin sınırlandırılması olarak anlaşılmalıdır. Bu tür alternatiflerin teorize edilmesi "gelişme"nin, üretim güçleri sayısının lineer bir biçimdeki miktarsal artışı değil; toplumun alternatif üretim biçimlerinin bir dizi farklı gerçekleşme biçimleri olarak anlaşılmasına da yardımcı olur.

---

[1] Bu öneri W.H. Matthews'un önemli bir katkısı olan "The Concept of Outer Limits" makalesine denk düşmekteder. Outer Limits and Human Needs, ed. W.H. Mathews (Uppsala: Almqvist and Wiksell, 1976): "Konuya bakış açısı ne olursa olsun, (doğal) sınırlar bütün durumlarda -hatta birçok durumda- belirgin (ya da) tahmin edilebilir değildir, her ne kadar felaketler ortaya çıksa da. Kafamızdaki imge, bir uçurumun kıyısında tek bir adımın aşağı düşmeye yettiği bir yerde olmamalıdır. Bu kavram daha karışıktır ve bu kavram düşünülürken insanın (doğal) sınırların belirlenmesinde oynadığı rolün hesaba katılması gerekmektedir. Çünkü bu (doğal) sınırlar iki yolla belirlenir: (a) varolan doğal kaynakların miktarı ve doğa yasaları tarafından; ayrıca (b) insan doğadaki konumuna göre faaliyetlerini yürütmesi yoluyla."

Son olarak, savunduğum yaklaşımın özgürleştirici stratejilerle doğal sınırlar arasındaki ilişkileri açıklayan bir üçüncü yönü var. Emek süreçlerinde göreli ya da mutlak olarak değiştirilemeyen koşulların ve öğelerin varlığının teorik olarak kabul edilmesi, doğal sınırların 'dönüştürülmesi'ni sağlayan teknolojilerle maksatlı faaliyete geçit vermeyen koşullara 'uyum sağlanması'na olanak tanıyacak teknolojiler arasındaki farkı açığa çıkarır. Dönüştürücü (transformative) teknolojilerden farklı olan uyum sağlamaya yardım eden (adoptive) teknolojiler insan ekolojisinin en köklü ve belirgin özelliklerinde görülmektedir; barınak yapımı, giyinme, ulaşımda suni araçlar (taşıtlar) kullanma. Bu faaliyetler her türlü çevresel koşullar altında hayatta kalmayı ve mutlu olmayı sağlayan sıcakkanlılık gibi biyolojik özelliklerin sosyo-kültürel yansımalarıdır. Uyum sağlamayı geliştiren teknolojiler üzerine odaklanmayı seçen bir strateji, daha az özgürleştirici bir strateji değildir ve sürdürülebilir olma özelliği, günümüzde baskın olan dönüştürücü teknolojilere göre kesinlikle daha fazladır.

IV.7.2-) Emek Süreçleri ve Ekolojik Siyaset Üzerine Yeniden Düşünmek

Bu oldukça soyut ve bütünüyle geleceğe yönelik bakış açısı, yeniden teorik yapılanmanın faydalı olabilmesi için iki yeni öneri ortaya çıkarmaktadır. Birincisi yukarıda, emek sürecinin gelecekteki çehresini tanımlayarak ve sürecin maksatlı yapısını sunarak yapmaya çalıştığımı genişletmektir. Bu, doğadan yararlanmanın sosyal biçimi olarak emek süreçlerine dikkat edilmesini sağlayacak ve böylece de emek süreci tartışmalarında merkezi vurgunun, günümüzdeki biçimiyle, emek sürecindeki sosyal ilişkiler üzerine yapılmasını engelleyecektir. Bu 'sosyal ilişkiler sorunu'nun ihmal edilmesi anlamına gelmez. Tam tersine emek sürecindeki ve daha geniş olarak toplumdaki sosyal

çatışmalar ve güç ilişkileri dinamiklerinin emek sürecinin yeniden kavramsallaştırılması ile farklı bir biçimde ele alınmasını olası kılacaktır.

Bunun iki örneği hemen akla gelmektedir. Birincisi, işçilerin yeni teknolojilere direnmede kullanabilecekleri olanakların yapıları büyük ölçüde teknolojinin maddesel özelliklerine ve gücüne bağımlıdır ki bu özelliklerin çoğu emek sürecinin maksatlı yapısının dışındadır (yani teknolojinin uygulanma amacı dışındaki özellikleri ve gücü). İkinci örnek daha geniş anlamda emek sürecinin çevresel değerler üzerinde istemeden yarattığı sonuçlarla ilgilidir. Bunların bir kısmı, farklı kategorilerdeki sosyal bireylerin (aktörlerin) yaşam tarzları üzerinde çok farklı etkiler yaratır. Bu etkilerin cinsiyet, yerleşim alanı, mesleki durum ve yaşam tarzı bazındaki ayrıma ilişkin çelişkiler açısından siyasal öneminin anlaşılması ve "üretim noktasındaki" sınıf çelişkileri çizgisindeki geleneksel bakış açısıyla birleştirilmesi gerekmektedir. Örneğin, tarımdaki "yeşil devrim" teknolojileri, ortaya çıkışlarının siyasi, ekonomik ve sosyal koşullarına bağlı olarak, bölüşüm eşitsizliğinin ve kırsal sınıf yapısının sonuçlarının ortaya çıkmasından sorumludur. Yüksek kapital gerektirmeleri, ekonomik ölçekleri ve krediye ulaşmadaki avantajları nedeniyle büyük çiftlikler küçük ölçekli olanlarına göre daha çabuk ve daha fazla kazanır. Tarımın kapitalistleştirilmesi ivme kazanmış ve köylüler (küçük toprak sahipleri) mülksüzleştirilmiş, topraksız kırsal ya da şehir emekçileri haline getirilmiştir. Bu süreçler iyi bilinir ve çok tartışılmıştır. Ancak tartışmalar, yeni tarım teknolojilerinin doğal olarak ortaya çıkan ve istenmeyen sonuçlarının sosyo-ekonomik etkileri çizgisinde yapılmaktadır. Yöreden yöreye birçok farklılıklar olsa da, tarımda yoğunlaştırıcı metotlar kullanılması ve yerel ekosistemlerin basitleştirilmesi, doğa ile basit toplayıcılık ilişkileri içerisinde olan (odunculuk, balıkçılık, avcılık, meyve ve tohum toplayıcılı-

ğı gibi) geleneksel alışkanlıklar üzerindeki baskıyı da artıracaktır. Su alanlarına ve balıkçılık sahalarına pestisit ve besi maddelerinin karışması bu süreçlerin etkisini artırarak, tarım ve tarım dışı nüfusa farklı ek maliyetler getirecektir. Gıda işlcme ve saklama faaliyetlerinde kullanılan koruyucu kimyasallar, ki bu kimyasallar tarımdaki 'yeşil devrim'in vazgeçilmez parçalarıdır, tüketicilerin sağlıkları ve beslenmeleri üzerinde doğrudan etkiler yaratmaktadır. Yani tarımın yeniden yapılandırılması sadece bunun sosyo-ekonomik sonuçlarına doğrudan maruz kalan sosyal grupları değil, bütün insanlığı etkilemektedir. Bu farklı sosyal gruplar arasında ne tür ittifakların oluşacağı ve bu grupların ne tür amaçlara yöneleceği ileride görülecektir. Ancak "doğal olarak ortaya çıkan ve istenmeyen sonuçlar" sosyal ve ekonomik teorilere katılmadığı sürece bu önemli incelemelere başlanamaz dahi.

Teorik çalışmalar için ikinci bir olası alan da Marksist üretim biçiminin, üretim ilişkilerinin ve güçlerinin birleştirilmesi olarak yeniden kavramsallaştırılması olabilir. Böylece her iki durumda da emek sürecinin maksatlı yapısı ile her üretim biçiminin sosyal ilişkileri (Marx'ın söyleyişiyle, her üretim biçiminin karakteristik güçleri ve ilişkileri) belirlenmiş; hem de istenmeyen sonuçları yaratan dışsal koşulların maksatlı olmayan yapıları analizlere dahil edilmiş olur.[1] Diğer bir değişle emek

[1] Bu öneri, farklı bir biçimde kavramsallaştırılmasına rağmen, çağdaş Marksizm'deki insanın doğaya olan bağlılığı hakkındaki materyalist tezinin reddedilmesi gerektiğini savunan Timpanaro'nun yorumlarıyla uyum içindedir: "Çağdaş Marksizm'in bugünkü durumu bir binanın birinci katında oturan ve ikinci kattaki kiracıya: 'Kendini bağımsız ve kendi kendine yeter mi sanıyorsun? Yanılıyorsun? Oturduğun daire benimkinin üzerinde ve eğer benimki çökerse senin dairen de çöker,' diyen ve zemin katta oturan kiracıya da: 'Ne diyorsun? Demek benim dairemi taşıyorsun ha? Ne kadar berbat bir illüzyon! Zemin kat birinci katın zemin katı olduğu için varolmaktadır' di-

süreci biçimlerinin her biri doğa-toplum ilişkilerinin somut bir örneği olarak ve kendi ayırt edici ekolojik bölgesi içerisinde düşünülmelidir. Her biçim kendine has sınırlar, kısıtlamalar ve kendi yarattıkları çevre krizleri ile çevresel etkenlerin sebep olduğu sosyal çatışmalar biçiminde kavramsallaştırılmalıdır.

Böylesi bir yaklaşım, günümüzdeki çevre krizi hakkındaki iki yaygın yanlış anlamanın ortadan kaldırılmasına yardımcı olacaktır. Öncelikle, bu incelemeden de görüldüğü gibi günümüzdeki kriz ne "nüfus"un ne de "sanayileşme"nin doğrudan sonucu olarak görülebilir. Çevresel etkiler, sosyal pratiklerin ve bu pratiklerin içinde bulunduğu koşulların karmaşık bir bileşkesidir ve sadece kişilerin ve isteklerinin sonucu değildir. İkinci olarak, en azından iki tür sosyal-yapısal sanayi toplumu şekliyle karşı karşıyayız: "Batı Kapitalizmi" ve "Devlet Sosyalizmi". Bunun yanında tam olarak her iki kategoriye de girmeyen birçok yapı söz konusu. Bu her iki türün de kendi çevresel çelişkileri olduğu çok açık. Aynı derecede açık olan bir diğer şey ise bu yapıların biçim, dinamik ve sosyal-ekonomik sınıflandırmalarının birbirinden çok farklı olduğudur. Bunlara ek olarak, çevre felaketlerinin hem sanayi öncesi hem de sanayileşmemiş toplumları etkilediğine dair güçlü kanıtlar olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Daha önceden belirtildiği gibi, kapitalizmin bütün ekolojik felaketlerin kökeni olduğunu düşünmek büyük bir hatadır. Bence kapitalizmin ekolojik krizlerden sorumlu bir (üretim) biçimi olduğu gösterilebilir. Ancak diğer (üretim) biçimlerinin de ekolojik kriz eğilimleri taşıdığı unutulmamalıdır.

---

yen bir adama benzemektedir." (bkz. Timpanaro'nun On Materialism [London: New Left Books, 1975], s.44).

IV.7.3-) Marx ve Engels'i Temel Almak

Son olarak, Marx ve Engels'in bu soru(n)lar hakkındaki yorumlarına döneceğim. Marx ve Engels'in "üretimci", "Promethean" bir tarihsel bakış açısına sahip olduğu iddia edilir. Bu tartışmanın amaçları için bu yorumu kabul etme eğilimindeydim ve bu anlayışı destekleyen kavramsal "altyapılar"ı araştırdım. Marx ve Engels'in çalışmalarının -yukarıdaki belirtildiği gibi- ekolojik olarak eksiklikleri bulunduğunu düşünüyorum. Ancak farklı bir yorumlama yapmak için dahi Marx ve Engels'in açık ya da kapalı olarak kabul ettikleri ekolojik argümanlara başvurulmalıdır. Örneğin Engels sosyal Darwinizm'i eleştirirken, yukarıda eleştirmiş olduğum "dönüştürücü" emek yerine daha geniş bir "üretim" kavramını benimser.[1] Burada üretim ile toplayıcılığı karşılaştırır ve üretimi, doğanın sağlamadığı yaşam araçlarını hazırlayan uygulamaların tamamı olarak tanımlar. Engels'in bu yaklaşımı, dar anlamdaki "hammadde/araç/dönüşüm" üretim modeli ile sınırlı değildir; ayrıca doğa toplum ilişkilerinin uyum sağlayıcı ve düzenleyici modelleriyle ve "hâkimiyet/kontrol/dönüşüm" modelleriyle de uyumludur.

Marx ve Engels, gelecekteki toplumun özelliklerinden bahsederken "üretimci" bakış açısının (doğa karşısında -ç.n.-) "zafer kazanma"cılığından ve ütopyacılığından kaçınmışlardır. Engels bu konuda ilginç bir örnek vermektedir:

"Sonuç olarak, attığımız her adım bize doğa karşısında yabancı toprakları zapt eden bir fatih gibi ya da sanki doğanın dışındaki birisi gibi doğayı kontrol etmediğimizi hatırlatmaktadır. Aslında etten, kandan ve beyinden oluşan bizler doğaya aidiz

[1] Bkz. T.Benton, "Natural Science and Cultural Struggle: Engels on Philosophy and the Natural Sciences," adlı makalesi, Issues in Marxist Philosophy, Volume 2, ed. J.Mepham ve D.H. Ruben (Brighton, U.K.: Harvester, 1972), s.2.

ve doğada varoluyoruz. Diğer varlıklara göre üstünlüğümüzün tek kaynağı doğa yasalarını bilme ve bu yasaları uygulayabilme gücümüzdür".[1]

Kapital Cilt III'de yer alan aşağıdaki paragraf, çoğunlukla, tarihsel mücadelenin doğa kuvvetlerini dize getirmek ve kontrol etmek olarak gören Promethean bakış açısını doğruluyormuş gibi anlaşılır:

"(İnsanın) Gelişimi ile birlikte fiziksel zorunluluk alanı da, isteklerin sonucu olarak, genişler. Ancak, bu istekleri karşılayacak olan üretim güçleri de buna paralel olarak artar. Bu alanda özgürlük, sadece toplumsallaşan insanda bulunabilir. Bir araya gelen üreticiler doğayla ilişkilerini düzenleyebilir ve kör ve bilinmeyen bir güç olarak doğa tarafından yönetilmek yerine onu kendi ortak kontrolleri altına alabilirler".[2]

Ancak bu paragraf, doğayı ortak kontrol altına almak olarak değil de "doğayla değiş tokuş yapmak" olarak okunduğunda, buradaki ilişki, (doğanın) kendi maksatlı yapısı içinde, ekolojik anlamda kendi kendine düzenleme sürecinin işlediği bir tür doğa-insan ilişkisi düşüncesi ile uyumludur. Bu yorumu destekleyen başka yazılı kanıtlar da bulunmaktadır. Daha sonra tekrar döneceğim bir örnekte Marx, kapitalist tarımın toprağın verimliliğine verdiği zararları tartışmaktadır: "Bu faaliyetler sonucu hem şehirli emekçinin sağlığı hem de kırsal emekçinin entelektüel (kültürel -ç.n.-) yaşamı zarar görmektedir. Ancak madde

[1] Marx ve Engels'in Selected Works (London: Lawrence and Wishart, 1968), s.361-362, eserinden "Part Played by Labour in the Transition from Ape to Man". Engels'in ilk çalışmalarından birinin kapitalist sanayileşmenin çevre üzerindeki etkilerini incelediği unutulmamalıdır; bu konu için Marx ve Engels'in Collected Works (London: Lawrence and Wishart, 1975), s.4, içindeki Engels'in "The Condition of the Working-Class in England" adlı eserine bakınız.

[2] Marx, Capital, 3:820.

çevriminin devamını sağlayan doğal koşulların altüst edilmesi, doğanın bütünsel bir sistem ve sosyal üretimin bir yasası olarak, insan ırkının tam gelişimine uygun koşullar altında restore edilmesini zorunlu kılmaktadır."[1]

Bu alıntılar Marx ve Engels'in, insanın toplumsal faaliyetlerinin doğal koşullara ve sınırlara tarihi bir zorunlulukla bağlı oluşunu kabul ettiklerini gösteriyor. Marx'tan yapılan ikinci alıntı, sosyalist tarımı tanımlayacak olan "düzenleyici yasa"dan bahsederken açıkça ekolojik sürdürülebilirliği savunmaktadır. Bu, Marx'ın ilk yazılarında ana tema ile uyumludur ve onun bir devamı şeklindedir; insanlar ve doğa arasında yabancılaşmaya yol açan özel mülkiyet rejimlerinin eleştirisi. İnsan ve doğal koşullar arasındaki dışsal ve araçsal (instrumental) bir ilişki insanın doğaya yönelmesini sağlar ki böylesi bir ilişki türü insanın estetik, zihinsel ve manevi tatmininin kaynağını oluşturur. Komünizm, insanın dış dünya ile olan ilişkilerinde yitirilen bu yönleri restore edecektir.

IV.8-) Kapitalizmin Ekolojik Kriz Eğilimi?

Şimdi Marx'ın kapitalist üretime bakış açısının, ekonomik bir model olarak kapitalizmin yaşanılan ekolojik krizden sorumlu olduğunu göstermek amacıyla, nasıl yeniden ele alınması gerektiğine değineceğim. Buraya kadar yapılan açıklamalar kapitalizmin neden böyle eğilimler taşıdığını çok kaba bir çerçeve içerisinde göstermiştir. Dönüştürücü bir maksatlı yapıya sahip olan kapitalizmde geçerli olan (baskın) emek süreci, ekonomik öznelerinde emek sürecinin bağımlı olduğu verili koşulları ve sınırları dışlayan ya da yok sayan ideolojiler taşımaktadır. Marx da dahil olmak üzere ekonomi-politikçilerin bakış açıları ekonomik öznelerin bu çerçeve içerisinde ele alınma biçimlerini

[1] a.g.e., 1:305-306.

yansıtmaktadır. Bunun yanında artı değer maksimizasyonuna dayalı maksatlı yapı, ki bu üretken maksatlı yapıyı hâkimiyeti altına almıştır, sürecin özelliklerini göz ardı eden bir karakter taşımaktadır ve üretken yapının maddesel koşullara, kaynaklara ve sınırlara olan bağımlılığının daha da göz ardı edilmesine yol açar. Kapitalist birikiminin genişlemeci dinamiği, kullanım değeri üretiminin de sürekli artmasını gerektirmektedir. Yani kapitalist üretimin içsel (yapısal) dinamikleri, sürdürülebilirlik koşullarını aşma eğilimindedir ve bunu da varolan ekonomik öznelerin hesaplanma biçimlerini dışlayarak ya da görmezden gelerek yapar. Ekonomik öznelerin ideolojilerindeki bir değişiklik sayesinde bu hesaplama biçimlerinin mümkün kılındığı varsayılsa dahi, ekonomik koşullara içkin kısıtlamalar, "eko-düzenleme" merkezli bir değişimi engeller.

Bu, elbette, kapitalizmin ekolojik kriz yaratan mekanizmasının çok şematik ve soyut bir açıklamasıdır. Bunu daha belirgin ve somut hale getirmek için, yeniden üretim koşullarını incelerken Marx'ın yolunu izlemeli ve kapitalist üretim konusunda tikel örneklere değil bütünsel olarak toplam sosyal sermayeye bakmamız gerekmektedir. Bu Marx'ın Kapital Cilt II'de üzerine eğildiği konudur ve burada söyledikleri oldukça açımlayıcıdır. Marx'ın belirttiği üzere üretimin bireysel sermaye boyutunu, toplam sosyal sermayenin dolaşımı çerçevesinde ele aldığımız zaman, daha önce "verili" olarak kabul ettiğimiz koşulların teorize edilmesi gereken problemler olarak görülmesi gerekmektedir:

"Hem birinci hem de ikinci bölümlerde sorun, tikel sermayenin, sermayenin bireyselleşmiş kısmının hareketiydi. Ancak iç içe geçmiş tikel sermayeler bir grup oluşturur ve bu gruplardaki tikel bir sermaye bir diğerinin varlığının ön kabulüne da-

yanır ve bir diğerini gerektirir. Bu iç içe geçmişlik sosyal sermaye hareketini oluşturur".[1]

Marx'ın bireysel (tikel) sermayelerin birbirlerine karşılıklı olarak ihtiyaç duyması hakkındaki teorisi, onu, tikel sermayelerin kullandığı ürünlerde ve maddelerde bulunan kullanım değerleri kavramını geniş bir çerçevede ele almaya götürmektedir. Marx'ın Bölüm I ve II (Bölüm I üretim araçlarının oluşturulması ve Bölüm II tüketim mekanizmalarının yaratılması) arasında yaptığı ayrım da tam olarak budur. Kapitalist üretimin bir "bölüm"deki devamlılığı ve ölçeği diğer bölümün devamlılığı ve ölçeğine bağımlıdır. Örneğin Bölüm II'nin çıktısı Bölüm I ve II'de kullanılan değişken sermayenin (emek gücünün) toplamına eşdeğer olmalıdır (burada kolaylık açısından kapitalistin tükettiği ihmal edilmiştir). Böylece Marx, sermayenin ve emeğin üretimin farklı kollarındaki oransal dağılımını belirleyebilmektedir. Bu dağılım önce sabit bir oranda ve sonrasında genişleyen bir ölçekte olmaktadır.

Marx, yeniden üretimin koşullarına üretken sermayenin "hem değer hem de tikel bileşenleri"nin dahil olduğunu kabul etmesine rağmen, açıklamaları temelde yalnızca değer bazında olmuştur. Marx incelemelerinde kapitalistin "başlangıçta sermayesinin bileşenlerini, mal satarak paraya dönüştürebileceği ve sonra da pazardan yeni üretim öğeleri alarak parasını üretken sermayeye dönüştürebileceği" koşullar üzerinde yoğunlaşmış-

[1] a.g.e., 2:357. Bu konuda, sadece, Marx'ın toplam sosyal sermayenin (total social capital) yeniden üretim koşulları hakkında söylemek istedikleri hakkında bir giriş yaptım. Marx'ın yeniden üretim şemalarının, kapitalist sermaye birikimine bir sınırlama getirdiği hipotezini geliştirmek için bu şemaları kullanan Rosa Luxemburg'un çalışmalarına bakılması ekolojik bir eleştiri için ilginç bir bakış sağlayacaktır. Bkz. R.Luxemburg ve N.Bukharin, "Imperialism and the Accumulation of Capital", ed. K. Tarbuck (London: Allen Lane/Penguin, 1972).

tır.[1] Açık olduğu üzere bu sürecin gerçekleşebilmesi için gerekli birincil (immediate) koşul yeterli miktarda değişim vasıtası (para) olması ve sermaye ve emeğin üretimin farklı kolları arasında uygun biçimde dağıtılmasıdır. Gerekli olan diğer bir koşul da (yazar bunu ara -mediate- koşul olarak nitelemektedir -ç.n.-) doğadan enerji, hammadde ve yaşam idame ettirici araçları sağlayan emek süreçlerinin önemli miktarlarda kullanım değeri üretmesidir. Marx bunu inkâr etmez. Aslında Marx bu konuda Quesnay'in düşüncesi onaylamaktadır; "Sosyal yapısı ne olursa olsun yeniden üretimin ekonomik süreci, her zaman bu alandaki (tarım alanındaki) yeniden üretimin doğal süreciyle örtüşür. Yeniden üretimin doğal sürecinin açıkça görülen koşulları yeniden üretimin ekonomik sürecini aydınlatmaktadır ve (para ve meta) döngü(sü)nün büyülü yapısının yol açtığı yanlış düşünceyi ortadan kaldırmaktadır."[2]

Marx, her ne kadar üstü kapalı bir biçimde toplam sosyal sermayenin iç içe geçmiş döngüsünün kendi doğal koşullarına ve doğadan enerji, hammadde ve yaşam idame ettirici araçları sağlayan emek süreçlerine bağımlı olduğunu kabul etse de, bu durumun daha sonraki evrelerde ne tür etkiler yaratabileceği ile ilgilenmemiştir. Marx'ın emek süreci kavramı önerdiğim düzeltmeler ve eklemeler doğrultusunda ele alındığında, bu anlamlar sermaye birikiminin ekolojik kriz yaratan birçok eğilimini açıklayabilir. Öncelikle ekolojik krizin gelir dağılımında ve kaynak kullanımındaki eşitsizliğin nedenlerinden olduğunu görme yolu açılır. Ekolojik krizin kaynağı sömürücü (extractive) ve ekodüzenleyici emek süreçleridir ve bu süreçler toplam sosyal sermaye ve toplam sermayenin verili (doğa tarafından belirlenmiş -ç.n.-) koşulları arasındaki sınırdadır. İkinci olarak ilkel toplayıcılığın ekonomik faaliyete dönüştüğü çeşitli

[1] Marx, Capital, 2:397.
[2] a.g.e., 2:363.

"üretim" dallarının (enerji üretimi, doğal maddeleri işleme endüstrileri, tarım ve ormancılık gibi) anlaşılması mümkün hale gelir. Bu dallarda yürütülen ekonomik faaliyet kapitalist üretimin doğal sınırlarını aşmayı amaçlayan genel eğilimi üzerinde yoğunlaşır. Bu dalları, diğer bütün sosyal faaliyetlerin sürekli artan madde ihtiyaçlarının giderildiği ve bütün bu faaliyetlerin yöneldiği "basınç noktaları" olarak algılayabiliriz. Üçüncü olarak, daha önce gördüğümüz gibi özellikle bu faaliyet alanlarında maksatlı yapılar, değer maksimizasyonunun hesaplama biçimleri ve dönüştürücü faaliyetler bu faaliyetlerin sürdürülebilirliği açısından uygun değildir. Belki de bu nedenle, Marx kapitalizmin kendi varoluşunun "doğal" koşullarını yıkma eğilimini, sadece tarım sektörü için kabul etti:

"Kapitalist üretim... insan ve toprak arasındaki madde dolaşımını altüst eder. Yani toprağın ürettiği ve insanın beslenme ve giyinme biçiminde tükettiği maddelerin toprağa geri dönmesini engeller; böylece toprağın verimliliği için gerekli olan koşulları bozar.... Ayrıca, kapitalist tarımdaki bütün ilerleme bir bilim ilerlemesidir; sadece emek değil toprak da soyulmaktadır, belli bir zaman için toprağın verimliliğinin artırılması, uzun dönemde verimliliğin kaynaklarını yok eden bir ilerlemedir."[1]

Son olarak, ekolojik kriz yaratan mekanizmaları tanımaya ve tanımlamaya başlayarak sonunda -salt ampirik eğilimlerden temelsiz anlamlar çıkaran- günümüz ekolojik analizlerin metodolojik zayıflığının ötesine geçebiliriz.

IV.9-) Sonuca Dair Bazı Kaygılar

Yukarıdaki incelemeler, elbette, çok kısmi ve soyut. Çalışma, genelde emek süreçleri özel de kapitalist üretimin üzerinde odaklanmaktadır. Örneğin sosyalist devletlerde yaratılan eko-

[1] a.g.e., 1:505-506.

lojik krize değinilmedi. Ekolojik bir perspektifle bakan her türlü siyasal strateji için oldukça önemli bir konu olmasına rağmen tüketimciliğin dinamiklerinin ve biçimlerinin ekolojik etkilerinden sadece yüzeysel olarak bahsedildi.[1] Kapitalist üretimin ve kapitalizmin yeniden üretiminin küresel düzenleyicileri olan kapitalist devletlerin ekonomik müdahale güçlerini de ele almadım. Kapitalist ekonomilerin ekolojik kriz yaratan içsel bir eğilimi varsa, devlet müdahalesi ve yasalar yoluyla bu ekolojik krizlerin ve daha belirgin olarak karşımıza çıkan ekonomik krizlerin üstesinden gelinip gelinemeyeceği henüz belli değil. Şu anda karşı karşıya kaldığımız büyük ekolojik felaketlerin, ekonomik ilişkilerin ve dinamiklerin doğrudan ya da dolaylı etkileri sonucu değil de ulus devletlerin (kısmen kendiliğinden ortaya çıkan bir karakter arz eden) politik ve askeri yaklaşımlarının bir sonucu olduğu iddia edilebilir. Son olarak, yaptığım çalışma yaşadığımız ekolojik krizin en tehlikeli yönü olan küreselliğe dikkat çekse de, krizin bu yönünü tam olarak açıklamamaktadır. Sorun sadece belirli bir ekonomik ve sosyal yaşam biçiminin ekolojik kriz eğilimlerini tanımlamak değil. Çünkü sorun bunun da ötesinde hayal edilemeyecek ölçüde karmaşıktır. Asıl olan bu farklı mekanizmaların birleşik ve bir-

[1] KPE'nin sermaye birikimi için öznel koşullar olarak gördüğü "sınırsız istekler" varsayımının eleştirel olarak ele alınması yararlı bir başlangıç noktası olacaktır. (Bu varsayım, bu makalenin orijinal metninde Ricardo'dan bir pasaj alınarak açıklanmıştır.) Bunun için de insan ihtiyaçlarının ve bu ihtiyaçları tatmin etme biçimlerinin sınırlarının nasıl kavramsallaştırıldığı sorusuyla uğraşmak gerekecektir. İhtiyaçlar teorisi hakkında yeni bir çalışma bulunuyor: W.Leiss, The Limits of Satisfaction (London: Marion Boyars, 1978); ve L.Doyal ve I.Gough, "A Theory of Human Needs," Critical Social Policy (No.10, Summer, 1984). İhtiyaçlar teorisi hakkındaki doğal, ama eksiltici olmayan kendi iddialarım için bkz., Humanism vs. Speciesism," Radical Philosophy, 50, Autumn, 1988, s.13-15 ve bu konudaki ikinci çalışmam için bkz. Natural Relations: Ecology, Animal Rights, and Social Justice (London: Verso, 1993).

çok açıdan farklı olabilecek etkilerini ekoküre düzeyinde anlayabilmek ve yorumlamaktır. Yani sorun sadece neyin ekolojik krize yol açtığını belirlemek değil, aynı zamanda nasıl yol açtığını anlamak ve bunun da ötesinde "onu değiştirmektir".

V-) SOVYETLERDE ÇEVRECİLİK: İZLENİLMEYEN YOL[1]

ARRAN GARE

V.1-) Giriş

Doğası gereği kapitalizm kendi varoluş koşullarını yok edene dek genişleyen bir sistemdir. Bu nedenle Sovyetler Birliği Marksistlerinin "yaşanılan çevresel kriz, sosyalizmin kapitalizmin yerine geçmesinin bir zorunluluk olduğunu açıkça göstermektedir" argümanı şaşırtıcı olmasa gerek. Philosophy and the Ecological Problems of Civilization'ın (Felsefe ve Uygarlığın Ekolojik Sorunları) editörü D. Ursal bunu şu şekilde ifade ediyor:

"Hemen hemen her yerde büyük boyutlara ulaşan çevresel kriz aslında kapitalizmin genel krizinin son aşamasıyla örtüşüyor. Dünya genelinde, doğal kaynakların akılcı kullanımı ve doğa ile optimum ilişki için gerekli olan köklü ve geniş çaplı

[1] The Greening of Marxism, Editör: Ted Benton, The Guilford Press, New York, NY, 1996, sf: 111-128. Çeviren: Metin Duran.

toplumsal dönüşümlerin, sadece kapitalizmin çöküşü ve sosyalizmin zaferi sonucu ortaya çıkacağına olan inanç giderek yaygınlaşıyor... Varolan sosyalizm ve sosyalist ülkelerin çevre politikaları, toplum ve doğa ilişkilerinin optimizasyonu için sosyalizmin zorunlu olduğunu göstermektedir."[1]

Ancak Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte Sovyet komünizminin liberal-demokratik Batı toplumlarından daha ileri ve daha çevreci bir sosyal yapıya dönüşeceği umutları yok oldu. Alvin W. Gouldne'nin modernlik belası tanımı şimdi daha acı veren bir hale geldi: "Yaşadığımız çağın politik açıdan benzeri yok. Çünkü bizler politik ve toplumsal bir çöküntüyü yaşarken, sorunu çözeceğini düşündüğümüz devrimci dönüşümün de sonunu gördük".[2] Bu açıdan bakıldığında Sovyetler Birliği'nin çevre konusundaki hataları daha ayrıntılı olarak incelenmelidir. Acaba başka türlü olabilir miydi? Eğer farklı bir yol varsa, bu bugün için bir çıkış noktası olabilir mi? Ben burada, 1920'lerde Bolşevikler tarafından Sovyet toplumu için hazırlanan, kısmen uygulanan ve çevreciliği merkezi bir konuma getiren alternatif bir modeli inceleyeceğim. Ayrıca bu alternatifin gelecek için en umut vaat eden yol olduğunu göstermeye çalışacağım.[3]

V.2-) Sovyet Çevreciliği

Sovyet komünizminin hatalı yönlerinden birisi Rusları kendi geçmişlerinden uzaklaştırmasıydı. Sovyetler Birliği'nin son 10

---

[1] A.D. Ursal, ed., Philosophy and the Ecological Problems of Civilization, trans. H. Cambell Creighton (Moscow: Progress Publishers, 1983), sf. 10

[2] Alec Nove'nin The economics of Feasible Socialism (London: George Allen&Unwin, 1983) çalışmasında referans verilmeden söz ediliyor.

[3] Bu nokta Arran E. Gare'in Beyond European Civilization: Marxism, Process Philosophy, and the Environment (Bungendore, Australia: Ecological Press, 1993) adlı eserinde ayrıntılarıyla incelenmektedir.

ila 20 yılında geniş bir çevreci hareket başladı.[1] Bu salt çevreci bir hareket değildi. Ursal gibi bazıları Batı'daki çevresel yıkımı politik bir mücadele aracı olarak kullanırken Boris Komarov gibileri bu yıkımı komünizmi çevreyi yerle bir eden bir sistem olarak lanetleme noktasına taşıdılar.[2] Bazıları ise bu çevresel krizi bütün insanlığın ortak bir sorunu olarak gördü. Ivan Frolov (Gorbaçov döneminde Komünist Parti'nin teorik yayını olan Kommunist'in editörü), küresel boyutlu çevresel yıkımı soğuk savaşın sonlandırılması, dünyanın efendiliğine soyunulması yerine insanlığın yararı doğrultusunda işleyen toplumsal yapının oluşturulması ve daha da önemlisi insan merkezciliğin "biyo-merkezcilik" ya da "biyosfer-merkezcilik"le ikame edilmesi için yeterli bir neden olarak görüyordu.[3] Reel komünizmin yıkılmasıyla birlikte yeni birçok çevreci hareket ortaya çıktı. İster aşırı milliyetçi sağ kanattan, ister ırkçı çizgide, isterse de sol kanattan anarşist temalı olsun bu hareketlerin çoğu anti-Marksist bir bakış açısı taşıyor. Ancak bu hareketlerin hiçbirisi 1917 Devrimi'nin bir sonucu olarak 1920'lerde gelişen güçlü

---

[1] Bkz. Philip R. Pryde, Conservation in the Soviet Union (Chambridge: Chambridge University Press, 1972, 1991); Joan Debardeleben, The Environment and Marxism-Leninism: The Soviet and East Germany Expererience (Boulder, Colo: Westview Press, 1985); and Douglas R. Weiner, "The Changing Face of Soviet Conservation" The Ends of the Earth: Perspective on Modern Environmental History, ed. Donald Worster (Chambridge: Chambridge University Press, 1972, 1988), 252-273.

[2] Boris Komarov, The Destruction of Nature in the Soviet Union (London: Pluto Press, 1978). Yazar şimdi İsrail'de yaşamaktadır.

[3] Ivan T. Frolov, "The Marxist-Lenisist Conception of the Ecological Problem", Philosophy, ed. Ursal ve I.T. Folov ve V.A. Los, "Filosofkie osnovaniia sovremenio ekologii", Ekologischeskaia propaganda v SSSR (Moscow: Nauka, 1984). Bu makale Douglas Weiner'in "Prometheus Rechained: Ecology and Conservation in the Soviet Union" , Humanistic Dimesions of Science and Technology in the Soviet Union, ed. Loren R. Graham (Chambridge, Mass.: Harvard University Press, 1989) adlı çalışmasında kısmen tercüme edilmiş ve ayrıntılı olarak tartışılmıştır.

bir çevreci hareketten haberdar değil.[1] Bu hareketin Bolşevizm'den çıktığını ve sosyalizm ile anarşist sendikacılık arasında bir senteze ulaşmayı hedeflediğini de bilmiyorlar. Bu hareket, toplumun serbest pazar ekonomisi tarafından kontrolüne ve merkezi devlet bürokrasisi altında ezilmesine karşı çıkan Batılı Marksistlerin de desteğini aldı.

Rusya'daki çevresel hareketlerin başlangıcı Devrim'in çok öncesine uzanır. Bolşevik çevre hareketi içinde birçok farklı bakış açısı vardı. 1935'e kadar olan dönemde Sovyet çevreciliğini mükemmel bir biçimde inceleyen Douglas Weiner, Lenin'in [çevre] korumacı politikalara olan bağlılığından söz eder. 1919'da Kochak'ın ordusu Uralları aşıp Sovyet kontrolündeki Rusya'nın merkezine yöneldiğinde bu sorunla uğraşmakta olan Lenin, koruma tartışmalarına büyük zaman ayırmayı ihmal etmedi.[2] Lenin'in koruma politikası ve hükümete olan genel bakışı, büyük ölçüde Birleşik Devletler'de Theodore Roosevelt döneminde gelişen İlerici (Progressive) çevre hareketine yakındı.[3] Roosevelt gibi Lenin'in de bilime sonsuz bir inancı vardı ve verimli bir şekilde yönetilen bir toplum yaratmaya çalışıyordu. Lenin'in çevreciliği önemli ve aydınlatıcı olsa da bizlere yeni bir şey sunmuyor. Gerçekte anti-Bolşevik komünist Anton Pannekoek'in "Leninizm Ruslar için geç kalmış bir endüstrileşmeden öte bir şey değildir" saptamasında

---

[1] 1985 Yılı'nda Frolov'un Boston University'deki bir konuşması sırasında Douglas Weiner Stanchinskii üzerine yazdığı bir makaleyi Frolov'a veriyor. Davranışlarından Frolov'un 1920'li yıllardaki çevre korumacılardan haberdar olmadığı anlaşılıyor.

[2] Douglas R. Weiner, Models of Nature: Ecology, Conservation, and Cultural Revolution in Soviet Russia (Bloomington: Indiana University Press, 1988), 27.

[3] Bu, Samuel Hays tarafından Conservation and the Gospel of Efficiency: The Progressive Conservation Movement, 1890-1920 (Chambridge. Mass: Harvard University Press, 1959) adlı çalışmada tanımlanmaktadır.

haklı taraflar var.[1] Struve, Plekhanov ve Lenin'in kullandığı biçimiyle Marksizm, Ruslar için (ve diğer üçüncü dünya ülkelerindeki birçok politik lider için) teknolojik gelişmede Batı modelinin alınmasıydı ve gelişmiş kapitalist Batı ülkelerinin boyunduruğuna karşı mücadelede gerekli ideolojiyi sağladı. Sovyetler Birliği tarihi bu mücadelenin bir devamı şeklindedir. Bu nedenle Batı'dan gelen süreğen istila tehlikesi göze alınmadıkça Sovyetler Birliği'nin baskıcı, teknoloji merkezli politikalarını anlamak imkânsızdır. Ancak, Sovyetler Birliği'nde Lenin'in desteklediğinden çok daha radikal [çevreci] hareketler taraftar bulmuş ve hatta kısmen hayata geçirilmiştir. Bu radikal hareketlerin ana teması sosyalist bir toplum yaratmak için yeni bir kültürün, özellikle de insan ve çevre ilişkilerini dönüştürecek yeni bir kültürün zorunlu olduğu idi.

Eylül 1918'de Proleter Kültür ve Eğitim Derneği ya da diğer bir değişle Proletkul't, radikal Marksistlerin proleter kültürü yaratma düşlerine hayat vermek üzere "Tüm Rusya" (All Russian) konferansını düzenledi. Radikal Bolşeviklerin lideri Aleksander Aleksandrovich Bogdanov idi. Bogdanov'un düşüncelerini ve bu düşüncelerin önemini tam olarak anlamak için onun çalışmaları yanında Lenin ve Lenin'e yakın Bolşeviklerin idealist bularak göz ardı ettikleri filozof ve bilim insanlarının politik çalışmalarına da bakmak gerekir. Bu düşünürler büyük ölçüde termodinamik ve enerji fiziğinden etkileniyorlardı. Ampirik düşünce tarzları, dünyaya mekanik bakan düşüncelere dayalı, madde ve düşünce arasındaki düalizmi aşma çabalarının bir uzantısı olarak öne çıkıyordu.[2] Hepsi o veya bu yönde sos-

[1] Anton Pannekoek, Lenin as a Philosopher (1932; yeniden basım, London: Merlin Press, 1975).

[2] Rasyonel positivizm tarihi ile ilişkili görülmesi nedeniyle, felsefeleri geniş ölçüde yanlış anlaşıldı. Mach üzerine çalışan Paul Feyerabend onu "diyalektif rasyonelci" olarak tanımlamaktadır; bkz. "Mach's Theory of

yalistti ve Juan Martinez'in bugün "ekolojik ekonomi" olarak tanımladığı kuramın öncüleri arasındaydılar. Bu yöndeki düşünceleri ilk geliştiren, Marx'ın ekonomik görüşlerinden oldukça etkilenen ve Ukraynalı bir Narodnik olan Sergie Podolinsky (1850-1891) idi. Podolinsky 1872'de Marx ve Engel'le tanıştı ve 1880'li yıllarda Marx'la yazışıyordu. Marx'ın artı değer teorisini "kullanılabilir enerjinin tahsisi" gibi fiziksel bir çerçeveye oturtmaya çalıştı. Böylece Podolinsky dikkatini doğal çevrenin sınırlarına, işçilerin nasıl sömürüldüğüne ve bazı bölgelerin diğer bölgeler tarafından nasıl sömürüldüğüne çevirdi. Daha sonra bu düşünceler Edward Sacher, Leopold Pfaundler, Josef Popper-Lynkeus, Wilhelm Ostwals, Ernst Mach, Frederick Soddy ve Otto Neurath'ın bağımsız çalışmalarında yeniden formüle edildi.[1]

V.3-) Bogdanov

Bogdanov kimdi? Tıp öğrenimi sırasında Narodnik olan Bogdanov 1894'de doğduğu şehir olan Tula'ya sürgün edildiğinde halen Narodnaya Volya'nın (1881'de II. Alexander'ı öldüren Peopele's Will grubu) görüşlerine sadıktı.[2] Bu dönemde Tula'daki politik tartışma sürecine katıldı ve orada Marksist düşünceyi benimsedi. Ancak çoğu Rus Marksistlerin aksine Bogdanov Narodniklerle savaşma taraftarı değildi ve işçilerin kendiliğinden reaksiyonlarına sıcak bakıyordu. 1904'de "İşçiler

---

Research and Its Relation to Einstein, in Farewell to Reason (London: Verso, 1987), 192-218.

[1] J. Martinez-Alier ve J.M. Naredo, "A Marxist Precursor of Energy Economics: Podolinsky", Journal of Peasant Studies, 9, January 1982; ve J. Martinez-Alier, Ecological Economics, (Oxford: Basil Blackwell, 1987).

[2] Bogdanov'un politik düşüncelerinin gelişme dönemleri için bkz. James D. White, "Bogdanov in Tula, Studies in Soviet Thought, 22, February 1981. Ayrıca bkz. John Biggard, "Bogdanov and Lunacharskii in Vologda", Sbornik, 5, 1980.

tecrübeleriyle sömürülmenin ne olduğunu çok daha iyi biliyorlar" diyen Bogdanov "emekçilerin daha büyük kitleler halinde birleşmesi" için sendikaların kurulması ve grev yapılması gerektiğini savundu.[1] 1905'te politik liderlerin fazla bir etkisi ve yönlendirmesi olmadan ortaya çıkan ayaklanma sırasında işçiler neredeyse yönetimi ele geçiriyorlardı. Bu ayaklanma sonrasında Bogdanov, Maxim Gorki ve Anatoly Lunacharsky gibi bazı Bolşevikler anarşist sendikacıların düşünce ve eylemlerinden oldukça etkilendiler.[2] Bogdanov özellikle Georges Sorel'den (Sorel'in Şiddetin Yansımaları kitabı 1907'de Rusça'ya çevrilmişti) çok etkilendi. Sorel, işçilerin harekete geçmesi için toplumun bilimsel analizinden daha çok efsaneye gereksinimleri olduğunu savunuyordu. Bogdanov Lunacharsky'nin sosyalizmi anarşist sendikacılıkla birleştirme çabalarına ve politik organizasyonların "Genel İşçi Sovyetleri" türü, sınıf kökenli bir sendikal organizasyon etrafında birleşmesi çağrısına sıcak bakıyordu. Bu ayrışma sonucu Lenin Materyalizm ve Ampirik Eleştiri çalışmasında Bolşevik karşıtlarının düşüncelerine saldırdı. 1909'da Bogdanov, "Proletarya bir parti, bir sendika ya da benzeri 'yaşayan kolektif' türü bir çatı altında toplanmadığı sürece sosyal bir yapı olarak işçi sınıfının gerçekleşmesi mümkün değil" diyordu.[3] Pannekeok ve Gorter gibi bazı Batı Avrupalı sol Marksistlerle birlikte Bogdanov da bir işçi düşünürü olan Joseph Dietzgen'in (1826-1888) görüşlerini savunuyordu.

---

[1] Robert C. Willims "Collective Immortality: The Syndicalist Origins of Proleterian Culture", Slavic Review, 39, September 1980, 395 (Riadovio [Bogdanov]'un O sotsializme, Geneva: 1904, çalışmasından alıntı, 15, 17, 21.

[2] Sendikacılığın Bogdanov ve diğer Marksistler üzerindeki etkisi için bkz: Williams "Collective Immortality", 389-402. Ancak bu Marksistlerin hiçbirisi Peter Kropotkin'in çalışmalarından etkilenmemiştir.

[3] A. Bogdanov, "Filosofiia sovremennago estestvo ispytatelia", White'ın Orcherki filosofi kollektivizma, (St. Petersburg, 1909), 133, kitabındaki "Bogdanov" bölümünden alıntı, 397

Dietzgen "bir işçinin sınıfını özgürleştirme mücadelesi içinde yer alabilmesi için... her şeyden önce başkalarından öğrenmeyi reddetmesi ve kendi başına öğrenmesi gerekir" düşüncesini savunuyordu.[1] Dietzgen bilinçli ve tecrübeli bireylerin önemini vurgulayan tekil (monist) bir felsefeyi savundu. Ancak Marx'ın maddeyi emeğe (ya da harekete) karşı gören düşüncelerini savunan Bogdanov, maddeyi ana unsur olarak gören Dietzgen'in bu felsefesinin insanın düşünsel yönünü fazlasıyla öne çıkardığına inanıyordu. Bogdanov'un bütün bu çok yönlü kaygıları tek bir çatıda birleştiren kendi felsefesini oluşturmasında esin kaynağı Wilhem Ostwald'ın tekilcilik ve enerji kavramlarıydı.

Bogdanov'un entelektüel kariyerinde iki ana aşama vardır: Öncelikle Bogdanov, ikinci baskısı 1904 ve 1906 yıllarında çıkan eseri Empiriomonism'de ampirizm karşıtı Ernst Mach ve Richard Avenarius'un epistomolojik kuramlarına sosyal bir boyut ekledi. Ernst Mach ve Richard Avenarius'un görüşlerine karşı Ostwald, bilimsel yaklaşımın temelinin madde değil de enerji olması gerektiği görüşünü savundu. Ampirizm karşıtlarının pasif deneyim kavramına karşı çıkan Bogdanov, düşünsel evrenin bireysel deneyimin bir ürünü olmasına karşın fiziksel evrenin sosyal deneyimin bir ürünü olduğu görüşünü savundu. Bogdanov'a göre bu iki evrenin farklı biyolojik-düzensel (organizasyonal) eğilimleri vardı.[2] Batılı Marksistlere paralel (Lenin'in düşüncelerine zıt) olarak Bogdanov, insanların yaşadıkları dünyaya ve birbirlerine karşı yabancılaşmalarıyla ve sosyalist toplumu oluşturacak kültürel koşullarla ilgileniyordu.[3]

---

[1] D.A. Smart, Pannekoek and Gorter's Marxism (London: Pluto Press, 1978) 18.

[2] Bkz. Kenneth Jensen, Beyond Marx and Mach: Aleksander Bogdanov's Philosophy of Living Experience (Dordrecht, Holland: D. Reidel, 1978)

[3] Bkz. Zenovia, A. Sochor, Revolution and Culture,: The Bogdanov-Lenin Controversy (Ithaca, N.Y.: Cornell University, 1988)

O'na göre bireysel deneyime dayalı değer farklılıkları, toplumdaki sınıf, ırk, cinsiyet, dil, milliyet, uzmanlık gibi bölünmelerin ve her türlü egemenlik ilişkilerinin bir dışavurumuydu. Yeni bir komünal bilincin ortaya çıkabilmesi ve bazı temel değerler üzerinde uzlaşılabilmesi için öncelikle bu çelişkilerin ortadan kaldırılması gerekiyordu. Bunun yapılabilmesi için sınıf ayrımının ortadan kaldırılması gerektiği düşüncesinde olan Bogdanov yine de Marx'ın sınıf ayrımı üzerine fazlaca vurgu yaptığını düşünüyordu. Cinsiyet ayrımı ve düzenleyici ilişkilerin de içinde olduğu diğer çelişkilerin de üstesinden gelinmeliydi. Bogdanov'a göre bunun gerçekleşmesi için proletaryanın varolan burjuva kültürünü yıkması gerekiyordu ki bunun da yegâne yolu deneyimi yeniden düzenleyecek yeni bir kültürün yaratılmasıydı.[1] Bogdanov burjuva kültürü eleştirisini bilime de yansıttı. Kapitalizmin yönlendirdiği bilime yöneltilen Marksist eleştirilerin bilincinde, mekanik dünya görüşünü, madde ve düşünce arasındaki ayrımı ve maddecilik ve idealizmi kapitalist sistemin toplumsal uygulamaları, pazar ilişkileri içerisindeki mülkiyet fetişizmi ve emeğin düzenleyici ve yürütücü fonksiyonları arasındaki bölünme olarak görüyordu. Bogdanov kol ve beyin emeği ayrımı da dahil olmak her türlü bölünmenin üstesinden gelinmiş bir toplumda, toplumsal yarar anlayışını geliştirecek yeni bir kültürel yapılanmanın gerekliliğini savunuyordu.

Bogdanov entelektüel kariyerinin ikinci aşamasını bu tarz bir anlayışı gerçekleştirecek temel yaklaşımları geliştirmeye adadı. Düşüncelerini 1913-1922 yılları arasında yayınlanan üç ciltlik Tektology: The Universal Organizational Science[2]

---

[1] Öyle görünüyor ki Gramsci'nin fikirleri nihayetinde Bogdanov'a dayanıyor. Bkz. Zenovia A. Sochor, "Was Bogdanov Russia's Answer to Gramsci?", Studies in Soviet Thought, 22 February 1981.

[2] Bu henüz çevrilmedi. Ancak bu felsefenin iyi bir tanımı Essays in Tektology: The General Science of Organization (Çev. George Gorelik,

(Tektoloji: Evrensel Düzenleyici Bilim) adlı çalışmasında bir araya getirdi. Bogdanov bu çalışmasında enerji kavramını düzenlemenin (organizasyonun) genel teorisi yönünde geliştirdi. Bu yeni proleter bilim anlayışı Ludwig ve Bertalanffy'nin sistem teorisinin öncülüydü ve muhtemelen de bu teoriden daha üstündü.[1] Tektoloji, bütün bilimsel ve diğer faaliyetleri "emek kolektifi"nin çıkarları doğrultusunda düzenleyecek ve bu kolektifin ruhsal, kültürel ve fiziksel deneyimi arasında harmonik bir bütünlük kuracak şekilde düzenlenmişti. Bunun gerçekleşmesi içinde de bütün geçmişin, burjuva bilimi de dahil olmak üzere, yeniden yapılandırılmasını öngörmekteydi. Tektoloji, en çelişkili fenomenleri tek bir kavramsal çerçeve altında birleştirerek insanları, ortak bir dil oluşturma uğruna, birbirleriyle mücadele etmeye ve birbirlerinden kopmaya yönlendiriyordu. Çelişkilerin kaynağı salt ekonomik olmadığı için ortak dilin Marksizm'den daha geniş olması gerekiyordu. Tabii ki Marksizm, ekonomik çelişkiler bazında, özel bir durum olarak genel çerçeveye eklenecekti. Bu felsefeye göre bütün nesneler farklı düzensel (organizasyonel) derecelere göre sınıflandırılabilirdi. Sorun dünyanın nelerden meydana geldiği değil, düzenin doğasıdır. Organize olmuş karmaşık yapı ya da sistemler birbirleriyle ilişki içerisindeki parçalardan (elementlerden) oluşur (bütün paçalardan daha büyüktür) ve bu olay faaliyet olarak tanımla-

---

Seaside, California: Intersystem Publications, 1980) çalışmasında bulunabilir. Ayrıca bkz. George Gorelik, "Bogdanov's Tektology: Its Basic Concepts and Relevance to Modern Generalizing Sciences", Human Systems Management, 1, December 1980)

[1] istem teorisi ve tektoloji arasındaki ilişki için bkz. İlmari Susiluoto, The Origins and Development of Systems Thinking in the Soviet Union: Political and Philosophical Controversies from Bogdanov and Bukharin to Present-Day Re-evaluations (Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 1982) ve George Gorelik, "Bogdanov's Tektology: Its Nature, Development, and Influence", Studies in Soviet Thought, 26 July 1983.

nır. Canlılar ve otomatik makineler dinamik olarak yapılan(dırıl)mış komplekslerdir ve kompleks içerisindeki "biyolojik düzenleyiciler" düzenin devamını sağlarlar. Bogdanov, evrendeki parçaların farklılarından (ister elektron, atom, şey; ister insan, fikir, gezegen, yıldız) ve bu parçaların kombinasyonundaki görsel çeşitlilikten bağımsız olarak, parçaları birleştirecek küçük, genel yöntemlerin oluşturulabileceğine ve bu yöntemlerle parçaların birbirine bağlanabileceğine inanıyordu.

İnsanı doğanın içinde ve onun bir parçası olarak ve sadece kullanılabilir enerjiyi elde etme ve kullanma kapasitesi sayesinde var olan bir canlı olarak gören Bogdanov, doğal çevrenin yetersizliklerini keskin bir biçimde masaya yatırdı. Bogdanov'un bu kaygısı, fikirlerini ortaya koyduğu Red Star (Kızıl Yıldız) ve Engineer Menni (Mühendis Menni) adlı romanlarında görülmektedir.[1]

Her iki eser de Mars'ta geçen olaylar üzerine kurgulanmıştır. Mars'ta "Sendikalar Konseyi" tarafından yönetilen sosyalist bir toplum yapısı çoktan kurulmuştur. 1908'de yayınlanan Red Star, 1905 devrimci ayaklanması sonrasında Mars'a sürülen komünist devrimci Leonid'in hikâyesidir. Leonid başlangıçta, devrimci değişimin yarattığı uyum ve bütünsellikten oldukça etkilenir. Ancak kısa süre içerisinde bu uyumun yüzeysel olduğu ve gerçekte Mars'ın başarıların getirdiği sıkıntılar içerisinde kıvrandığını fark eder. Endüstriler çevreyi o kadar fazla kirletmektedirler ki nihayetinde yeraltına taşınırlar. Hızla artan nüfusla birlikte gelecek birkaç on yıl içerisinde ciddi yiyecek yetersizliği, hatta kıtlıklar beklenmektedir. Ana enerji kaynakları olan doğal kaynaklar, radyoaktif maddeler de dahil olmak üzere, hızla tükenmektedir. Ormanlar yok edilmektedir. En kötüsü

[1] Alexander Bogdanov, Red Star: The First Bolshevik Utopia, ed. Loren R. Graham and Richard Stites, çev. Charles Rougle (Bloomington: Indiana University Press, 1984)

de sosyalist Mars yönetimi bir "Koloni Komisyonu" kurmuş ve tükenmekte olan Mars'ın kaynaklarını yenilemek üzere Dünya-da ve Venüs'te sömürüler kurmayı planlamaktadır. Red Star'ın en can alıcı bölümü iki Marslının daha fazla doğal kaynağa ulaşabilmek için Dünyalıların öldürülüp öldürülmemesi üzerine yaptıkları tartışmadır. Sterni, Dünyalıların evrimsel geçmişlerinden oldukça uzaklaştıklarını ve bu nedenle Dünyadaki az sayıda sosyalist azınlığın dahi Marslı sosyalistlerle dostluk içerisinde birlikte hareket etmelerinin mümkün olmadığını düşünmektedir. Bu nedenle de Sterni'ye göre Dünyalılar ölüm ışınlarıyla topyekûn acısız bir biçimde yok edilmeli ve Dünya kaynakları Mars'ta daha insani bir sosyalizmin geliştirilmesi için kullanılmalıdır. Buna karşın Netti, Sterni'yi "hiçbir zaman yeniden yaratılamayacak ya da yerine başka bir şey koyulamayacak bir yaşam formunu" ortadan kaldırmayı önerdiği için azarlamaktadır.[1] Netti'ye göre Sterni "fırtınalı olduğu kadar güzel olan bu yaşam okyanusunu sonsuza dek sömürebilir. Dünyalıların bizim gibi olmadığı gerçeğini göremiyor. Dünya medeniyetleri bizden daha düşük ya da zayıf değil, sadece farklıdır."[2]

V.4-) Proletkul't Hareketi

Bogdanov tarafından başlatılan ve yönlendirilen Proletkul't hareketi iyi dönemlerinde 40.000 üyeli, 20 dergi yayınlayan ve geniş bir yelpazeden birçok Rus müzisyen, sanatçı ve yazarın desteğini alan bir hareketti.[3] 1919 yılında Bogdanov Moskova'da 400 öğrencisi olan bir proletarya üniversitesi de kurdu. Proletkul't hareketinden kısmen etkilenen insanlar "Worker's

[1] age., 116.
[2] age., 117.
[3] Bkz. Lynn Malley, Culture of Future: On the Proletkult Movement in Revolutionary Russia, (Berkeley and Los Angeles, University of California Press, 1990).

Opposition" (İşçi Muhalefeti)ni kurdular. Bu grup, yeni hükümetin bürokratik eğilimlerine, Yeni Ekonomik Politika'nın (NEP) içerdiği "kapitalizme dönüş"e ve Troçki'nin toplumu militarize etme çağrılarına karşı çıktı. Worker's Opposition endüstrinin işçiler tarafından kontrol edilmesini savunuyordu. Batılı Marksist düşüncelere paralel gelişen bu hareket, Lenin tarafından kendi politik felsefesine ve oluşturmakta olduğu kurumlara yönelen sendikalist bir tehdit olarak görüldü.[1] Tarihi düalist terimler çerçevesinde, kendiliğindenlik ve bilinç arasındaki diyalektik bir çatışma olarak gören ve gelişmenin ancak bilincin kendiliğindenciliği kontrol etmesiyle olabileceğini düşünen Lenin, Marksistler arasındaki sendikalist eğilimleri "çocuksu düzensizlik" olarak lanetlemekteydi.[2,3] Özellikle Bogdanov ciddi saldırılara maruz kaldı. Robert Williams'ın işaret ettiği üzere Lenin, 'deneyim', 'enerji', 'kolektivizm' terimleriyle

---

[1] Lenin'e gönderdiği bir mektupta Peter Kropotkin şu tahminde bulunmaktadır; "sendikal hareketler... gelecek 50 yıl içerisinde çok büyük bir güç haline gelecek ve devletsiz komünist toplumu kuracak"; Robert C. Williams'ın Chilhood Diseases: Lenin on 'Left' Bolshevism", Sbornik, 8, 1982 çalışmasında referans göstermeksizin yaptığı alıntı. 1920'de epidemik bir sendika üyesi tutuklama olayı başladı, anarşistler Parti'nin Moskova Merkezi'ni bombaladı ve Ukrayna'da anarşist Makhnovity taraftarları, siyah bayrak sallayarak, hem Kızıl Ordu hem de Beyaz Ordu ile çarpışıyordu. 1920 sonlarında Rusya'daki anarşist örgütler tamamıyla dağıtıldı.

[2] Lenin'in politik felsefesinin en iyi analizi Neil Harding'in Lenin's Political Thought (Atlantic Highlands: Humanities Press, 1983) adlı çalışmasında bulunabilir. Ancak diyalektik kendiliğindencilik ve bilincin bunun Sovyet kültürü üzerindeki etkileri üzerine en iyi analiz Katarina Clark'ın The Soviet Novel: History and Ritual, (Chicago: Universitu of chicago Press, 1981) çalışmasıdır.

[3] .Robert C. Tucker The Lenin Anthology (New York: Norton, 1975) eserinden V.I. Lenin, " 'Left-wing' Communism- An Infantile Disorder" (April 1920). Lenin sol Marksistlerle ilişkisi için bkz. Willam "Chilhood Diseases".

dolu Aesop* dilinin arkasında doğrudan müdahalenin sendikalist politikalarının yattığını iyi biliyordu ve Bogdanov'un otoritesini yıpratmak üzere Materialism and Empirio-critisism (Materyalizm ve Ampirizm Eleştirisi) çalışmasını yayınladı.[1] Lenin'in tarih ve politika felsefesine paralel olarak bu çalışma, bilinç ve dünya arasındaki katı düalizmi iyiden iyiye onaylarken, bilginin gerçek dünyayı açıklayan tek parametre olduğu bakışını pekiştirdi. 1920 sonlarında Lenin Proletkul't hareketinin Aydınlanma ya da Eğitim Komiserliği'ne bağlanması yönünde baskı yaptı ve nihayetinde Proletkul't tamamıyla yok oldu. 1922'de Tektoloji tamamlandığında Bogdanov bütün prestijini yitirmişti. Ancak çalışmalarının etkisi özellikle Aydınlanma Komiserliği ve kayın biraderi ve düşüncelerinin en büyük destekçisi olan Anatoly Vasilyevich Lunacharsy sayesinde devam etti.[2]

Lunacharsy 1917'de aydınlanma komiseri oldu ve bu görevi 1929 Eylülündeki istifasına dek sürdürdü. Bu dönem Sovyet kültüründe altın çağ olarak anılmaktadır ki bunda Aydınlanma Komiserliğinin etkisiyle Lunacharsy'nin politikaları önemli rol oynamıştır. Bu dönemdeki başarı, eğitim ve diğer kültürel faaliyetlerde devlet desteğinin artırılması, Lunacharsy'nin çoğulcu politikaları ve kültüre verilen büyük önem ve dolayısıyla kültürel sorunların tartışmaya açılması sonucu ortaya çıkmıştır. Kültür alanındaki ilerlemeci tartışmalar bilime de yansımıştı.

---

* Ezop. Yunan hikâyeci ve bu hikâyenin kullandığı dil.

[1] Williams, "Collective Immortality", 397

[2] Lunacharsky'nin politik düşünceleri ve bunun etkileri için bkz. Sheila Fitzpatrick, The Commissariat of Enlightment (Chambridge: Chambridge University Press, 1970).

V.5-) Sovyet Bilimi

Academy of Sciences of Soviet Union (Sovyetler Birliği Bilim Akademisi) adlı çalışmasında Alexander Vucinich, 1920'li yıllarda Sovyet bilim insanlarının I. Dünya Savaşı ve İç Savaş kaosu sonrasında bilimi yeniden kurma ve Marksizm'in bilimi kontrol etme çabalarına karşı mücadele etme uğraşı içinde olduklarından söz etmektedir. Vucinich'e göre Sovyet Yönetimi'nin ilk on yılında bilim I. Dünya Savaşı ile yitirdiği büyüme hızını yeniden yakalama çabası içerisindeydi ve ancak 1928'de bilimsel yayın sayısı savaş öncesi düzeyine ulaşabildi.[1] Yine Vulcinich'e göre bilimin ekonominin bir enstrümanı haline indirgenmesi Sovyet biliminin Stalinistleşmesi ile birlikte ortaya çıktı ve bilim Marksist bilime dönüştü. Kanımca Lunacharsky'nin Aydınlanma Komiserliği yönetimi sırasında bilim alanında yaşanan gelişmeler bize gerçek sosyalist bilimin ne olması gerektiğine dair ipuçları vermektedir. Bu dönemden sonra yaşanan gelişmeler Sovyet nihilizminin yeniden canlanması olarak görülmektedir.[2] 1920'li yıllarda bilim alanında yaşanan gelişmeler Sovyet toplumunu doğal çevresi ile olan ilişkileri bağlamında yeni bir boyuta taşıyordu. Bu gelişmeler çevre koruma (conservation) hareketi ile yakından ilintilidir.

Aydınlanma Komiserliği başlangıç dönemlerinde, çoğunlukla Marksizm karşıtı bilimsel kuruluşlardan beslenen ve belirli alanlarda yoğunlaşmış özel Araştırma Enstitüleri kurdu. Ü-

---

[1] Alexander Vucinich, Empire of Reasons (Berkeley and Los Angeles: University of Califomia Press, 1984), 122.

[2] Stalinizm'in 1860'lı yılların nihilizmine geri dönüş olduğu James H. Billington tarafından öne sürülen bir görüştür (The Icon and the Axe [New York,: Vintage Books, 1970], İlk baskısı 1960. Stalinist biyoloji ve 1840 ve 1860'lı yıllardaki biyologlar (Nihilistlerin övdüğü dönem) arasındaki bağıntı Douglas Weiner tarafından ortaya çıkarılmıştır ("The Roots of 'Michurinism': Transformist Biology and Acedemicitization as Currents in Russian Life Sciences", Annals of Sicence, 42, 1985).

niversitelerdeki Marksistler, bilimin insan bilincinin en büyük ürünü olduğu görüşünü savunuyorlardı. Bilime bakışları geniş ölçekte pozitivistti ve bilimin mekanik, felsefeden üstün ve bağımsız olduğu düşüncesi hâkimdi. Pavlov Psikolojisi tarzındaki indirgeyici teoriler destekleniyordu ve Marksistler (ve Troçki), bilimin nihai görevinin dünyayı fiziksel ve kimyasal terimler içerisinde açıklamak olduğu görüşündeydiler. Ancak kısa bir süre içerisinde bu "mekanik" bakış açısı yeni bir entelektüel akım tarafından eleştirilmeye başlandı. 1918'de komünist yönetim Socialist Academy of Social Science'ı (Sosyalist Sosyal Bilimler Akademisi) kurdu ve bu kurumun adı 1923'te Communist Academy olarak değiştirildi. Faaliyet alanını kısa sürede oldukça genişleten Komünist Akademi, geleceğin Marksist bilimcilerini yetiştirecek birçok merkez kurdu. 1921'de kurulan Red Professoriat Institute (Kızıl Profesörlük Enstitüsü), hızla yükseköğrenimde ekonomi, sosyoloji ve felsefe alanlarında eğitim verecek Marksist eğitmenler yetiştirmeye ve böylece de yeni bir Marksist entelektüel kültür yaratmaya başladı. 1924'te Society of Militant Dialectical Materialists (Militan Diyalektik Materyalistler Topluluğu) kuruldu. Topluluğun başkanı, aynı zamanda Komünist Akademi'de görev yapan A.M. Deborin, Kızıl Profesörlük Enstitüsü'nde verdiği seminerlerle pozitif bilimlerin felsefesi ön kabullerini masaya yatıran yeni bir akımın doğmasına yol açtı.[1] Böylece Bogdanov'un proletarya bilimi düşüncesi yeniden canlandırılmıştı.

Mekanikçiler indirgeyici bilimin başarılarının kendi konumlarını güçlendirdiğini düşünürken Engels'in 1925'te yayınlanan Dialectics of Nature adlı çalışması diyalektçileri güçlendirdi. Diyalektçiler hem mekanikçilerin indirgeyici görüşlerini

[1] Mekanikçiler ve Deborin taraftarları arasındaki çatışmalar David Joravsky'nin Soviet Marxism and Natural Sciences 1917-1932 (New York: Columbia University Press, 1961) çalışmasında açıklanmaktadır.

hem de Batılı anti-mekanikçilerin organik analojilerini reddediyorlardı. Bogdanov'un benzer görüşlerini de reddeden Diyalektçiler, doğanın nihayetinde dinamik ve yaratıcı olduğu, sürekli yeni kalitatif prosesler yarattığı ve bu proseslerin sadece ortaya çıkış koşulları çerçevesinde anlaşılamayacağını savlıyorlardı. Bu çerçevede insanlar doğanın, kendi kaderini (destiny) belirleyecek güçte, yaratıcı bir parçası olarak görülüyordu. 1926 sonrasında Diyalektçiler sadece bilimsel gelişmeleri eleştirmekle kalmıyor, aynı zamanda bilimsel araştırmaları da yönlendiriyorlardı.

1928'de Troçki, Kamenev ve Zinoview'in parti liderliğini engellemek üzere NEP destekçileriyle ittifak yapan Stalin, bu arada kendi yaşam koşullarının sürekli kötüye gitmesi ve köylülerin artan zenginliği arasındaki çelişkilerden rahatsız olan ve NEP'i devrime ihanet olarak gören işçilere kucak açtı. İşçilerin taleplerini karşılamak üzere bir kültür devrimi başlatan Stalin, toplumdan her türlü burjuva düşüncesini silmeye girişti.[1] Bu girişim başlangıçta Deborin taraftarlarını, etki alanlarını genişletmeleri bazında, iyi bir konuma getirdi ve 1929'da Komünist Akademi ve diğer enstitülerde kontrolü ellerine geçirdiler. Bütün bilim felsefi ön kabuller bazında masaya yatırıldı.

Ancak, Stalin'in ana gündemi ekonomik büyümeyi hızlandırmaktı. Batı Avrupa merkezli tehditlere karşı ekonomik büyümenin zorunlu olduğu ve büyüyen işçi ihtiyaçlarının karşılanması için toprağın kamulaştırılması gerektiğini savunan Stalin, bilinçli düşüncenin kendiliğinden işleyiş karşısındaki üstünlüğünün bir kez daha onaylanmasının kabul edilmesini istiyordu. Stalin diğer Bolşevik liderlerin politik güçlerini tama-

[1] Bkz. Sheila Fitzpatrick, "Cultural Revolution as Class War" ve Moshe Lwein, "Society, Stateand Ideology during the First Five-Year Plan" her iki çalışma da Cultural Revolution in Russia, 1928-1931, ed. Sheila Fitzpatrick (Bloomington: Indiana University Press, 1978) kitabında yer alıyor.

men ortadan kaldırmaya çalışıyordu ve sonuçta Deborin'in düşünceleri önemini yitirdi.[1] "Burjuva profesörlüğü" duvarlarının yıkılması ve bilime doğrudan politik müdahalelerle birlikte Deborin ve destekçileri, devrime hizmet etmedikleri gerekçesiyle, başlangıçta Deborin taraftarı olan ve M.B. Mitin'in önderliğindeki grupların ağır eleştirilerine uğradılar. 1930'a gelindiğinde hümanist eğitim ve çoğulcu kültür düşüncelerinin reddedilmesini protesto eden Lunacharsky, Aydınlanma Komiserliği'nden istifa etmiş ve Deborin çoktan gözden düşmüştü.[2] Bilim alanında yetkin olan mekanikçiler felsefe alanında yetersizken, felsefede yetkin olan Deborin ve taraftarları da bilim alanında yetersiz kalıyordu. Mitin ve destekçileri ise hem bilim hem de felsefede yetersiz kalmanın diyalektik bir sentezine ulaştılar. Yetersiz kalmadan daha önemlisi, Mitin ve taraftarları bilimi teknolojik gelişmenin bir enstrümanı haline indirgeyen, 1860 ve 1870'li yılların nihilist düşünce tarzını yeniden canlandırdılar. Mitin'in bu görüşleri kendisini Stalin'e oldukça yaklaştırdı ve sonuçta Deborin ve destekçilerini "Menşevik idealistler" olarak nitelendiren Stalin, Deborinist düşünce ve uygulamaları tamamıyla yok etti. Böylece mekanik olmaktan çıkan proletarya bilimi, beş yıllık planlarla doğanın tahakküm altına alınması amacına yönlendirildi.

---

[1] Stalin'in en büyük rakibi, Bogdanov'un çalışmalarından oldukça etkilenen Bukharin'di. Eğer Bukharin yaşasa ve Stalin'i yenmiş olsaydı korumacıların konumu çok daha güvencede olurdu. Bukharin'in Bogdanov'la ilişkisi, politik düşünceleri ve kariyeri için bkz. Stephen F. Cohen, Bukharin and the Bolshevik Revolution: A Political Biography, 1888-1938 (Oxford: Oxford University Press, 1980).

[2] Bkz. Leszek Kolakowski, Main currents of Marxism, Vol. 3: The Breakdown, çev. P.S. Falla (Oxford: Oxford University Press, 1981).

V.6-) Ekolojinin Durumu

Devrim öncesi Rusya'da Batı Avrupa ve ABD'dekine benzer, geniş bir yelpazede yer alan çevreciler vardı.[1] Öncelikle doğayı sadece ekonomik bir kaynak olarak gören ve çevresel yıkımından salt yitirilen kullanım değeri bazında rahatsızlık duyan bir kesim vardı. Diğer yandan Ivan Parfen'evich Borodin ve Andrei Petrovich Semenov-tian-shanskii'nin içinde yer aldığı, doğanın varoluşundan kaynaklanan değerini öne çıkaran ve salt yaşadıklarından dolayı bütün canlıların hakları olduğunu savunan bir grup vardı. Üçüncü bir grup ise phytosociology'nin (bitki toplulukları bilimi) gelişimiyle ortaya çıkan bilimsel topluluktu. Bitki ekolojisinin kurucuları bakir doğayı, tarıma dayalı toplumu savunanların örnek alacağı bir uyum, verimlilik ve üretkenlik modeli olarak görüyorlardı. Argümanları sağlıklı tarım için gerçek doğal toplulukların incelenmesi gerektiği ve koruma altına alınmış doğa rezervleri (zapovedniki) içindeki doğal bölgelerin (etaloni) model olarak tutulması ve tarım alanlarının bu modellere uygun olarak yönetilmesi şeklindeydi. Bu grup devrimden sonra başta fikirlerini Lenin'e kabul ettiren Lunacharsky ve çevrecileri desteklemek için elinden geleni yapan Lenin olmak üzere birçok çevreden çok büyük destek gördü. İlk zapovednik'i 1919 yılında onaylayan Lenin kuruluş ve yönetim sorumluluğunu Lunacharsky yönetimindeki Aydınlanma Komiserliği'ne verdi. Komiserliğin amaçlarından biri de zapovednik'leri kısa vadeli ekonomik kaygılardan uzak tutmaktı. 1929 yılına gelindiğinde Sovyetler Birliği'nde toplam 4 milyon hektar (40.000 km^2) alanda 61 zapovednik faaliyet

[1] Sovyetler Birliği'nin ilk dönemlerindeki ekoloji ve doğa korumacılığı konusunda bkz. Weiner, Models of Nature. Profesör Weigner'e Rus ekoloji ve çevreciliği üzerindeki engin bilgilerini benimle paylaştığı için müteşekkirim. Aslında Rus kültürünün dinamiklerini anlamam da kendisi sayesinde olmuştur.

gösteriyordu.[1] Amaç ülke yararına doğal koşulların bütünsel ve kapsamlı bir çerçevede incelenmesi ve anlaşılması idi. Başlangıçta Tarım Komiserliği (Narkomzen) ve Ticaret Komiserliği (Narkomtorg) ile yaşanan itilaf ve mücadelelerden sonra, zapovednik'ler sayesinde ekoloji hızlı bir biçimde gelişti. Bununla birlikte ekoloji üniversitelerin ders programlarına konuldu ve 1920'li yılların sonunda ekolojistler ülke ekonomisini önemli ölçüde etkiler hale geldiler.[2]

Devrim öncesinde Rus ekolojisi temel olarak bitki ve toprak ekolojisi üzerinde yoğunlaşmıştı. Zapovedniki'lerle birlikte Sovyet ekolojistleri bitkilerin (fauna) doğal toplulukların gelişimdeki rolünü daha iyi kavramaya başladılar. Doğal topluluklar, eşit öneme sahip ve birbiriyle etkileşim içindeki üç bileşenin; flora, fauna ve abiyotik (cansız) çevre, oluşturduğu karmaşık sistemler olarak görülmeye başlandı. Bu çerçevede bir çok ayrıntılı teori üretildi. 1931 yılında Daniil Nikolaevich Kashkarov oldukça önemli bir inceleme olan Çevre ve Topluluk (Environment and Community) kitabını yayınladığında (bu kitap daha sonra İngilizceye çevrildi) Sovyetler Birliği'nin ekoloji alanında dünyada başı çektiği söylenebilir. Sovyet ekolojistleri tarafından geliştirilen fikirlerin önemini anlamak ve bu gelişimin komünist devrimle ve Proletkul't'un fikirleriyle olan ilişkisini görmek için sadece 1931 yılına gelindiğinde Sovyetler Birliği'nin en önde gelen ekolojistlerinden olan Vlademir Vladimirovich Stanchinskii'nin çalışmalarına bakmak yeterli olacaktır.

---

[1] age., 61.

[2] 1920'lerde Sovyetler Birliği'nde ekolojinin hızlı gelişimi ve buna bağlı olarak ekolojinin üniversitelerin ders programlarına konulması konusunda (Weiner'in çalışması yanında) bkz. J. Richard Carpenter, "Special Rewiev: Reent Russian Work on Community Ecology", Journal of Animal Ecology, 8, 1939.

Stanchinskii doktora derecesini 1906 yılında Heildelberg Üniversitesi'nden aldı. Ancak daha sonra bu derecenin Rusya'da geçerli olmadığını öğrenerek Moskova Üniversitesi'nde bazı sınavlara girmek zorunda kaldı.[1] Stanchinskii ancak devrimden sonra Aydınlanma Komiserliği'nin yarattığı özgür entelektüel ortamda başarılı bir çalışma hayatı başlattı. Stanchinskii İç Savaş sırasında Rusya Sovyet Federe Cumhuriyeti (RSFSR)'ne bağlı Narkompros'un (Aydınlanma Komiserliği) Smolensk Oblast şehrindeki El'ninsks bölgesi şubesinin başında idi. Bu dönemde Narkompros tarafından kurulan yeni Smolensk Üniversitesi'nin kurucuları arasında yer aldı. Smolensk'deki entelektüel yaşam üzerindeki önemli katkıları nedeniyle Smolensk Üniversitesi'nde profesörlüğe yükseltildi ve Zooloji Bölümü'nün başkanlığını yaptı. Aynı zamanda kendi kurduğu Smolensk Doktor ve Natüralistler Topluluğu'nun başkanlığını yürüttü. İnanılmaz derecede geniş bir vizyona sahip olan Stanchinskii kısa bir süre içerisinde biyolojide önemli bir teorik problem olan türlerin ayrılması mekanizması üzerinde çalışmalara başladı. Daha sonra o günlerde Sovyetler Birliği'nde diğer önemli bir teorik sorun olarak görülen biyolojik toplulukların doğası konusuna eğildi. Bu çalışmadaki başat düşünce Bogdanov'un enerjiye dayalı filozofi kuramı ile örtüşüyordu. Stanchinskii'ye göre doğası gereği bütün türler bulundukları çevrede madde ve enerji arasında sürekli bir değişim yaşadığı ve sürekli olarak kendi içlerindeki maddeleri değiştirdiği, yok ettiği ve yeniden sentezlediği için "doğa ekonomisi" (bir bütün olarak doğa -ç.n.-) içerisinde kendilerine özgü biyokimyasal ve fizikokimyasal bir rol oynuyordu. 1926'da Askania-Nova'daki zapovednik'i ziyaret eden Stanchinskii, buranın biyolojik topluluklar üzerinde yürüttüğü çalışmaları için mükemmel bir yer

[1] Stanchinskii'nin kariyeri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Weiner, Models of Nature.

olduğuna karar verdi. 1929 ilkbaharında koruma bölgesinin ve buradaki bilimsel çalışmalar bölümünün yöneticiliğine getirildi. Aynı zamanda Khar'kov Üniversitesi Bitki Zoolojisi Bölümü başkanlığına atandı.

Daha önceleri biyolojik topluluklar çiçek kompozisyonuna, bazı yapısal özelliklerine ya da gözlemlenebilir benzerliklerine göre sınıflandırılıyordu. Stanchinskii doğadaki toplulukları sınıflandırmak için besin zincirlerini inceledi. İncelemelerini bitkiler ve diğer ototroflar tarafından güneş enerjisinin dönüştürülmesi sürecinde kullanılan biyokimyasal mekanizmaların, enerji tamamıyla kullanılana dek izlenmesi esasına dayalı olarak gerçekleştirdi. Teorik olarak üstel biçimde çoğalması beklenen biyolojik türlerin dinamik bir denge içerisinde olduklarını ve göreli bir istikrar çevresinde sayılarının uzun süreler boyunca değişmediğini gösterdi. Her bir organizmayı besin piramidinin bir basamağına yerleştiren Stanchinskii, besin piramidinin alt basamağındaki organizmaların bir üst basamaktaki organizmaya göre daha fazla enerjiye (besin yoluyla alınan enerji) sahip olduklarını ve her basamakta enerjinin azalmakta olduğunu gösterdi. Stanchinskii bunun, bir üst basamaktaki organizmaların beslenme bazında bir alt basamağa bağımlı olmasından kaynaklandığını da biliyordu. Ampirik çalışmalarını ileriye götürmek için basit bir biyolojik topluluğun yıllık enerji bütçesini çıkaran matematiksel bir model geliştiren Stanchinskii, böylece biyolojik bir topluluk içerisindeki çeşitli grupların toplam biyokütlesini belirleyebilen bir metot da buldu.

Kendi dönemindeki Amerikalı ekolojistlerin (Stanchinskii'nin Amerikalı ekolojistler üzerinde çok büyük etkisi vardır) 10 yıl ilerisinde giden Stanchinskii'nin asıl önemi ekoloji bilimine katkılarından öte kariyerini komünist rejimin otaya çıkardığı değişikliklere borçlu olması ve düşüncelerinin Sovyetler Birliği politikalarıyla tam bir uyum içerisinde olmasıdır. Görü-

nen o ki eğitimin yaygınlaştırılması, yeni bilimsel kurumların ve zapovedniki'lerin kurulması gibi uygulamaları başlatan komünist rejim olmasaydı büyük bir olasılıkla Stanchinskii'nin çalışmaları ortaya çıkmazdı. Ekolojinin gelişmesini olası hale getiren 1920 ve 1930'lu yıllardaki geniş tabanlı teorik çalışmaların savaş öncesi Rusya'sındaki katı bilimsel kurumlar içerisinde yeşermesi pek mümkün değildi. 1930'lu yıllarda yaşanan, ekolojinin de bir parçası olduğu gelişmeleri rejimin bilim ve kültüre verdiği büyük öneme ve özellikle yerleşik bilimsel yapıları oluşturan ön kabullere karşı geliştirilen Marksist eleştirinin ortaya çıkardığı özgür düşünce ortamına bağlayabiliriz. Bu Stanchinskii'nin çalışmalarında açıkça görülmektedir. Stanchinskii'nin ilham kaynağı Bilim Akademisi'nin saygın bir üyesi olan ve Marksizm'e pek de sıcak bakmayan Vladimir Ivanovich Vernadskii idi.[1] Vernadskii'nin jeokimya ve jeobiyoloji üzerindeki çalışmaları onu detaylı bir biyosfer tanımına götürdü ve bu çalışmalar Bogdanov'un tektoloji kavramıyla tam bir uyum içerisindeydi. Proletkul't ve Aydınlanma Komiserliği bu tür düşünce ve çalışmalara sıcak bakıyor ve gelişmeleri için özgür bir ortam yaratıyordu. Vernadskii bazı Marksistler tarafından eleştirilse de düşünce ve çalışmaları Sovyet bilim politikalarının ana hattını oluşturuyordu. O dönemde Batıda benzer düşünce ve çalışmalara hiç önem verilmediği göz önüne alındığında Vernadskii'nin Sovyet bilimindeki önemi daha da çarpıcı bir hale gelmektedir.[2] Bilime ve bilim içerisinde de özellikle enerji kavramına dayalı ekolojiye atfedilen büyük

[1] Stanchinskii ve Vernadskii arasındaki bağlantılar için bkz. Weiner, Models of Nature, sf. 80.

[2] Bkz. Lynn Margulis ve Edward Goldsmith, "Discussions", Gaia: The Thesis, the Mechanisms, and the Implications, ed. Peter Bunyard ve Edward Goldsmith (Camelford, UK.: Wadebridge Ecological Society Centre, sf. 166), 1988.

önem Stanchinskii'ye Sovyet toplumunda diğer ülkelerin ekolojistleriyle karşılaştırılamayacak bir yer kazandırdı.

Atfedilen bu önem Deborin taraftarlarının da dikkatini çekiyordu. Komünist Akademi tarafından ekolojistleri araştırmakla görevlendirilen I.I. Bugaev insanı biyoloji çerçevesinde tanımlayan düşüncelere saldırdı. Pachoskii'nin doğadaki türler arasında varolan ve varolması gereken eşitsizliği kanıtlama çabaları ve bunun insana uyarlanması konusundaki görüşleri sansüre uğradı. Ancak Stanchinskii düşüncelerini Deborin'in sıkı kurallarına uyacak şekilde formüle etmeyi başardı ve bu süreçte teorilerini ve çalışma programını güçlendirdi. Biyolojik topluklar arasındaki denge kavramını "nispilik" (proportionality) ile değiştirdi ve biyolojik toplulukların devamlı olarak kendisini yenileme özelliğini vurguladı. Stanchinskii'ye göre kendini yenileme özelliği biyolojik topluluğun bileşenlerinin kendi aralarındaki ve abiyotik (cansız) çevreleriyle ilişkileri sonucu ortaya çıkıyor ve sürekli olarak yeni sentezlerin doğmasına yol açıyordu.[1] Böylece Deborin taraftarları Stanchinskii'nin düşüncelerini kabul etmekle kalmadı, bu düşüncelerin doğanın diyalektiğinin kanıtı olduğuna inandı.

Ekolojik teorisinin desteğiyle Stanchinskii ekolojinin ekonomide önemli bir rol oynadığı konusunda argümanlar geliştirdi. Enerji akışı incelenerek belirli bir biyolojik topluluğun üretim kapasitesinin saptanabileceğini ve insani ekonomik aktivitelerin buna uygun olarak düzenlenebileceğini savlıyordu. Ayrıca, biyolojik topluluklar üzerinde yapılacak böylesi çalışmaların ekili alanların korunması amacıyla da kullanılabileceğini ve böylece zararlı pestisitlere gerek kalmayacağını düşünüyordu. Eylül 1929'da düzenlenen I. Rus Doğa Koruma

[1] Dauglas Weiner, "Community Ecology in Stalin's Russia", Isis, 75, 1984, sf. 684-686, 692.

Kongresi'nde (First All-Russian Congress for the Conservation of Nature) önemli bir rol oynayan Stanchinskii, Beş Yıllık Plan'ın hazırlanmasında ekolojistlerin başat rol üstlenmesi gerektiğini, korumacı kuruluşların oluşturulan planları gözden geçirmesi ve bu planların uygulanması sorumluluğunu üstlenmesi gerektiğini savundu. Bu görüşleri kabul eden kongre delegeleri şu sonuç bildirgesini yayımladı:

Ne formda olursa olsun insanın ekonomik aktivitesi doğal kaynakların sömürülmesidir... Ekonomik büyümenin boyut ve temposunun doğru bir biçimde belirlenmesi sadece ve sadece doğanın ve doğal üretim kapasitesinin koruma amaçlı olarak detaylı araştırılması ve anlaşılması sonrasında olasıdır. Korumanın gerçek anlamı budur.[1]

Ancak, Stalin'in endüstrileşme politikaları çerçevesinde kültürel alana müdahalesi bu politikalara ters düşen birey ve kuruluşları derinden etkiledi. Ekoloji biliminin tamamı da bundan etkilendi. Ekonomik planlamada yer alma çabaları sonuçsuz kalan ekolojistler Beş Yıllık Plan'ın en ateşli eleştiricileri oldu. Nehirlerin ekolojik kaygıdan uzak bir biçimde kirletilmesine, tarımın kolektif hale getirilerek mekanikleştirilmesine, özel bitkilerin alıştırılma ve yetiştirilmesi çabalarına ve ekolojik açıdan kırılgan bölgelerde yaşayan geleneksel toplulukların yaşam tarzlarına müdahale edilmesine hararetle karşı çıktılar. Böylece Stalin taraftarlarının hışmına uğrayan korumacı ekolojistler "sosyalist yeniden yapılanmanın heyecanıyla yanan aktif gençliğe ve özellikle de Sovyet gençliğine karşı yabancı" olmakla suçlandılar.[2] 1931'de V.L. Komarov "bitki topluluklarının"na ilişkin bütün referansların biyolojiden çıkarılması gerekti-

[1] Dauglas Weiner, The History of the Conservation Movement in Russia and the U.S.S.R. from Its Origin to the Stalin Period (Ph.D. Thesis, Columbia University, 1983), sf 348.

[2] age, 275.

ğini savlayarak I.I. Prezent tarafından ekolojistlere karşı açılan savaşın tohumlarını ekti. Bütün kariyerini özel türlerin alıştırılarak yetiştirilmesine adayan Prezent, Lysenko'nun mesai arkadaşıydı ve "yaşayan bütün türlerin insanın istek ve tasarımı çerçevesinde yaşayacağı, gelişeceği ve öleceği" bir dünya yaratmayı hedefliyordu.[1] Stanchinskii işini kaybetti, Askania-Nova'daki araştırma merkezi kapatıldı ve nihayetinde 1934'te tutuklandı. Yayınlamak üzere olduğu kitabının dizgileri yok edildi. Korumacıların başkaldırmaları sonuç vermedi ve ekoloji bilimi 20 yıllık bir süre için rafa kaldırıldı.

V.7-) Sonuç

Proletkul't, Bogdanov, Lunacharsky ve ekolojistlerin hikâyeleri Sovyetler'de izlenilmeyen yolun hikâyesidir. Ancak bu yol eğer Stalin'in uyguladığı Leninizm zafere ulaşmasaydı neler olabileceğini gösterdi. İzlenmeyen yol aslında post-düalist (post-mekanik) kavramlar üzerine kurulacak kültürel devrimin yoludur. Bu kültürel devrimin oluşturacağı dünyada insanlar doğanın karşısında değil onun bilinçli ve aktif katılımcıları konumundadır. Bu dünyada düalizmi, yani dünyanın metalaştırılmasını, insanların beyin ve kol gücü bazında sınıflandırılmasını ve insanlar arasındaki hükmetme ve boyun eğme ilişkilerini var eden sosyal yapıya karşı mücadele vardır. Bu izlenmeyen yol modern çevrecilerin unutmaması gereken yoldur.

[1] age, 517.

VI-) MARX ve ÇEVRE[1]

JOHN BELLAMY FOSTER

Bir eleştirmenin sözleriyle, "son yıllarda ekolojik bilincin yükselişini aydınlanma ya da bilimsel gelişme sürecinin postmodernist sorgulanması ile tanımlamak çok popüler hale geldi".[2] Yeşil düşüncenin en temel perspektiflerinden olan bu yaklaşımları özellikle yeşillerin Marx ve Engels'e yönelttiği bazı eleştirilerde açıkça görüyoruz. Marx ve Engels tarafından ortaya atılan tarihsel materyalizm, bazı yeşil çevrelerce Bacon'un doğaya hükmetme (mastery) nosyonunun modern dünyaya aktarılmasının aracı olarak nitelenmektedir. Bu yorumun yaygınlığı, solun kendi içindeki değerlendirmelerinde de sıkça görülmesinden anlaşılmaktadır. Sosyalist Ekofeminist Carolyn Merchant'ın sözleriyle "Marx ve Engels kapitalizmin ekolojik 'faturası'na karşı olağanüstü bir kavrayış ve hassasiyet

---

[1] Monthly Review, Temmuz-Ağustos 1995, 108-123. Çeviren: Göksel N. Demirer.

[2] Zaher Baber, "The Vulnerable Planet" (Review), Contemporary Sociology, Ocak 1995, 82.

göstermiş olmalarına karşın, ... Aydınlanmacı/Bilimsel Gelişmeci doğaya hükmetme yaklaşımını benimsemişlerdir".[1]

Marksist dünya görüşüne sahip olduğunu söyleyen pek çok kişinin doğayı kullanılacak bir nesneden başka bir şey olarak görmediği reddedilemeyecek bir gerçektir. Günümüzde, Marx ve Engels'in dünya görüşünün temelinde doğanın teknoloji aracılıyla boyunduruk altına alınması olduğu, belirli alanlarda ekolojik duyarlılık sergilemiş olsalar da Marx ve Engels'in teorik birikimlerinin teknoloji mükemmeliyetçiliğine dayandığı ve bu nedenle de ekoloji ve Marksizm'in kesinlikle uyuşmaz olduğu yaygın olarak dile getirilen bir eleştiridir.

Bu genel eleştirinin dayandığı nokta sosyalist çevreci Ted Benton'a göre Marx'ın "Prometheus'çu prodaktivist (üretimci) tarih anlayışıdır".[2] Reiner Grundmann Marksizm ve Ekoloji isimli çalışmasında bu görüşe katılmakta ve "Marx'ın ekolojik önermelerinin Prometheus'çu doğaya hükmetme" anlayışı doğrultusunda olduğunu belirterek, bu anlayışı savunmaktadır.[3] Liberal Victor Ferkiss'e göre Marx'ın doğanın insan tarafından Prometheus'çu bir ruhla fethedilmesi yaklaşımını savunmak olası değildir.[4] Toplumsal Ekolojist (Ekolojik Anarşist) John Clark daha da ileriye giderek şöyle demektedir: "Marx'ın Prometheus'çu ... 'insanı' kendisini doğanın parçası hissetmeyen ve dünyayı ekolojinin evi (household) olarak görmeyen bir yaratıktır. Doğayı kendini gerçekleştirmek için inatla kullanan

[1] Carolyn Merchant, Ecology, Atlantic Highlands, New Jersey, Humanities Press, 1994, 2

[2] Ted Benton, "Marxism and Natural Limits", New Left Review, 178, Kasım-Aralık 1989, 82.

[3] Reiner Grundmann, Marxism and Ecology, New York: Oxford University Press, 52 ve "The Ecological Challenge to Marxism", New Left Review, 187, Mayıs-Haziran 1991, 120.

[4] Victor Ferkiss, Nature, Technology and Society, New York: New York University Press, 1993, 108.

bir ruhtur. ... Böyle bir yaratık için doğa ister kendi içsel doğası ya da içinde yaşadığı dışsal doğa olsun, dize getirilmelidir.[1]"

Buna ek olarak, Marx ve Engels'in ekoloji ve doğaya ilişkin görüşlerine yöneltilen başka eleştiriler de vardır. Örneğin, Benton Marx'ı "şüphe götürmez bir insan-merkezci (antroposentrik) yaklaşım" ile "ekonomik gelişmeyi doğal limitlere tercih eden bir çerçevede ısrar etmek"le itham etmektedir. Kimi eleştirmenlere göre "Marksist değer teorisi, emeği tüm değerlerin asıl kaynağı olarak göstermenin yanında, doğanın kendi içsel değerini reddetmektedir". Sonuçta, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'daki diğer sosyalist devletlerin sönük ekolojik uygulamaları Marx'ın eserlerinde ekolojik kaygılara yeterince yer vermediğine bağlanmaktadır.

Yeşillerin Marksizm eleştirilerinin temelini Prometheus'çu yaklaşım oluşturmaktadır. İnanmamız istenilen, gerçek çevreciliğin modernizmin tümüyle reddinden geçtiğidir. Sonuçta Prometheus'çuluğu suçlamak Marksizm'i modernizmin bir versiyonu olarak suçlamanın dolaylı bir yolu hale gelmekte ve Marksizm liberalizmden bile çok daha kolay lanetlenir bir hale gelmektedir. Postmodern çevreci Wade Sikorski "Marx ... çağımızın makineye en ciddi tapınanlarından birisidir. Kapitalizm tüm günahları nedeniyle affedilmelidir çünkü ... o makineyi mükemmelleştirme sürecindedir" demektedir.[2]

Marx'ın eserlerinin Prometheus'çu yaklaşıma dayandığı önermesi yeni değildir. Burjuva eleştirmenler Marx'ın eserlerinde kaynak olarak sıkça kullandığı Aeschlus'un Prometheus Bound adlı eserine dayanarak, Marksist bilimsel anlayışın altında mistik ve dinsel bir temel var olduğunu öne süregelmek-

[1] John Clark, "Marx's Inorganic Body", Environmental Ethics, 11, No:3, Güz 1989, 258.

[2] Wade Skorski, Modernity and Technology, Tuscaloosa: University of Alabama Press, 1993, 138.

tedirler.[1] Ancak Marx'ın Prometheus (romantik çağ boyunca baskın olan kahraman) hakkındaki Yunan mitolojisinden etkilenen tek düşünür olmadığı ve Prometheus'un Batı kültüründe asıl olarak teknoloji ile değil; yaratıcılık ile tanrılara karşı başkaldırı ve devrim motifleri ile özdeşleştirildiğinin hatırlanması çok önemlidir. Rubens, Titian, Dante, Milton, Blake, Goethe, Beethoven, Byron, Shelley ve diğer pek çoğu Prometheus'u eserlerinin temel motifi olarak kullanmışlardır.[2]

Marx eserlerinde Prometheus'u bir teknoloji sembolünden çok bir devrim sembolü olarak kullanmıştır. Yunan mitolojisine göre Prometheus ateşi tanrılardan çalarak insanlığa hediye etmiştir. Ama Marx'a göre daha önemlisi Zeus'un buna misilleme olarak Prometheus'u sonsuza kadar zincire vurarak cezalandırmış olmasıdır. Ellen Meiksins Wood'un Peasant-Citizen and Slave isimli kitabında yazdığı gibi, büyük trajedi ustası Aeschylus'a göre "Atinalıların köleliğe ve baskıcı yasalara muhalefeti, Prometheus'un Zeus'un tiranlığına karşı direnişinde vücut bulmuştu". Buna ek olarak, Aeschylus'un Prometheus Bound adlı eserinde yücelttiği teknoloji (bugünkü anlamıyla değil; el sanatları, zanaatkârlık vb. anlamında. -ç.n.-) değil, Prometheus'un kişiliğinde yansıttığı Atina demokrasisi idi. Yani esas olarak, bu eserin merkezinde demokrasiyi savunan emekçi yurttaşlarla, demokrasiye karşı çıkan aristokrasi arasındaki sınıfsal çelişki işlenmiştir. Bu çelişkinin sınıfsal karakterinden hareketle, Marx eserlerinde Aeschylus'un anlattığı ve devrimci bir sembol olan Prometheus'u kullanmıştır.[3]

---

[1] Leonard P. Wessel, Jr., Prometheus Bound: The Mythic Structure of Karl Marx's Scientific Thinking, Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1984, 3.

[2] Linda M. Lewis, The Promethean Politics of Milton, Blake and Shelley, Columbia, Missouri: University of Missouri Press, 1992, 2.

[3] Ellen Meiksins Wood, Peasant-Citizen and Slave, London, Verso, 1988, 141-144.

Tüm bunlar, Marx'ın eserlerinde kullandığı Prometheus sembolünün gerçek niteliğini anlamak dışında, konumuzla ilgisiz gibi görünebilir. Ancak, Batı uygarlığının başlarına kadar giden bu çok eski ve zengin kültürel altyapı, Marx ve Engels'i "Prometheus'çu yaklaşımları" nedeniyle eleştiren bugünkü çevrecilerin eserlerinde, eleştiri boyutu dışında, yer almamaktadır. Tarihsel ve kültürel anlamından büyük ölçüde kopartılan Prometheus mitolojisi böylesi çevreci eleştirmenlerce dönüştürülerek, salt modernizmin, aşırı üretimin ve doğaya hükmetmenin bir sembolü haline getirilmiştir. Aslında, Yunan mitolojisindeki Prometheus'da sembolize olan insanın yaratıcılığı düşüncesinin, bugün pek çok postmodern eleştirmen tarafından ham bir üretkenlik ve teknolojik hükmetme sembolüne dönüştürülmüş olması, günümüz egemen kapitalist dünya görüşünün düşünce biçimlerini nasıl etkilediğinin çok çarpıcı bir göstergesidir.

Prometheus Mitolojisinin klasik bir yeniden formülasyonu Herbert Marcuse'un Eros and Civilization isimli çalışmasında bulunabilir. Marcuse'a göre: "... Avrupa kültüründe baskın bir kahraman olan Prometheus, tanrılara karşı başkaldıran bir asidir ve kültürü ebedi ıstırap karşılığında yaratmıştır. Üretkenliği ve yaşama hükmetmek için sonu olmayan bir çabayı simgeler. ... Çabanın, üretkenliğin ve baskıcı gelişmenin (progress through repression) kültürel kahramanıdır."[1]

Batı'nın tek taraflı modernizm vurgusuna karşı Marcuse şöyle demektedir: "...karşı kutuptaki diğer bir gerçek prensip görülmelidir. Orpheus ve Narcissus ... çok farklı bir gerçekliğe karşılık gelirler. Onlar Batı dünyasının kültürel kahramanları olmamış, eğlenceyi ve tatmini temsil etmişlerdir... Onlar hük-

[1] Herbert Marcuse, Eros and Civilization, New York: Vintage, 1962, 146-149.

medilecek ve kontrol altına alınacak değil, özgürleştirilecek bir dünyanın temsilcisi olmuşlardır..."[1]

Marcuse bu çalışmasında endüstriyel Batı kültürünü (hem kapitalizmi hem de Roy Medvenev'in deyimiyle "kışla yarı-sosyalizmini"[2] kapsayan) bir bütün olarak ele alan araçsal gerçeklik eleştirisini geliştiriyordu. Asıl vurgusu kimileri tarafından özellikle Marx'ın keskin bir eleştirisi olarak görüldü. Marcuse'nin çalışması Marshall Bermann'ın All That Is Solid Melts into Air isimli kitabında tam da bu şekilde algılandı. Marx'ın Prometheus'çuluğun bir savunucusu olarak görmenin yanlış olduğunu söyleyen Bermann'a göre, "... Eğer Marx herhangi bir konuda fetişist ise, bu çalışma ya da üretim değil; bunlardan çok daha karmaşık ve kapsamlı olan 'gelişme' (fiziksel ve ruhsal enerjinin özgür gelişmesi) dir. ... Marx Prometheus ve Orpheus'u kucaklamak istemektedir. Marx'a göre komünizm uğrunda savaşmaya değer, çünkü komünizm tarihte ilk kez olmak üzere insanlığa ikisine (Prometheus ve Orpheus -ç.n.-) birden sahip olma şansını sağlamıştır. ... Marx çelişkilerin ötesindeki yolun modernizme gideceğini biliyordu..."[3]

Sosyalist çevreci Kate Soper'in de Greening Prometheus[4] isimli makalesinde yaptığı gibi "Marx'ın Prometheus'u ele alışında kendi düşüncesinin bugün yeşillerce yorumlandığı gibi yorumlanmasına yol açabilecek belli bir belirsizlik olduğu"nu öne sürmek olasıdır. Ancak, ilk bakışta belirsizlik gibi görünen,

---

[1] a.g.e.

[2] Roy Medvelev, Let History Judge, New York: Columbia University Press, 1989, 852-859.

[3] Marshall Bermann, All That Is Solid Melts into Air, New York: Simon and Schuster, 1982, 126-129.

[4] Kate Soper, Greening Prometheus in Peter Osbome, ed. Socialism and the Limits of Liberalism, New York: Verso, 1991.

Marx'ın Prometheus'u ele alış tarzı "üretim" ve "doğaya hükmetme" gibi kavramların Aydınlanma (Enlightenment) Dönemi'ndeki ele alınış tarzlarını aşma çabasından kaynaklanan diyalektik bir sürecin ürünüdür. Marcuse'un öğrencisi William Leiss'in The Domination of Nature (Doğaya Hükmetme) isimli çalışmasında gözlemlediği gibi "doğanın kontrolü" ve "doğaya hükmetme" gibi kavramlar XIX. yüzyıl düşüncesinde ve yazınında yaygın olarak kullanılmaktaydı. Dönemlerinde böylesine çok sık kullanılan kavramların Marx ve Engels tarafından da kullanılmış olması, onların aşırı üretimi savunan bir bakış açısına sahip olduklarını göstermez. Aslında, Marx ve Engels'in eserleriyle paralel olarak düşünüldüğünde Leiss "Marx ve Engels'in XIX. yüzyıl sosyal bilimlerinde çok sık kullanılan 'doğaya hükmetme' kavramını sarmalayan karmaşık konulara ilişkin çok etkin anlayışa sahip olduklarını" iddia etmektedir.[1]

Marx'ın analizlerine bakıldığında açık olarak görülen şey insan ve doğanın sürekli etkileşim içerisinde olduğu ve bu ilişkinin çeşitli tarihsel dönemlerde geçerli olan üretim biçimleri tarafından belirlendiğidir. Marx Economic and Philosophic Manuscripts of 1844 (Ekonomik ve Felsefi Yazılar) isimli eserinde şöyle yazmıştır:

"...İnsan doğaya bağlı olarak yaşar. Doğa insanın vücududur. İnsan ölmemek için doğayla iyi ve sürekli bir diyalog içinde olmalıdır. İnsanın fiziksel ve beyinsel yaşamının doğaya bağlı olduğunu söylemek aslında doğanın kendisine bağlı olduğunu söylemek demektir. Çünkü insan doğanın bir parçasıdır."[2]

Üretimciliğe (aşırı üretime) tapmak bir yana, Marx ve Engels üretimciliğin en önde gelen karşıtları arasındaydılar.

---

[1] William Leiss, The Domination of Nature, Boston: Beacon Press, 1974, 85, 198.

[2] Karl Marx, Early Writings, New York: Vintage, 1975, 328.

Engels'in 1844'te yazdığı üzere "... eşi ve benzeri olmayan ve varlığımızın ana koşulu yeryüzünü seyyar satış tablasına koymak, kendisini satış tablasına koymaya giden yolda atılan son adımdır. ..."[1] Marx'a göre kapitalizm koşulları altında doğa ve insana ait tüm ilişkiler parasal ilişkilere dönüşmüştür. Marx, maddi ilişkiler ve üretimin sürekli artırılması gereksinimiyle yönetilen değil, insani yeteneklerin pek çok alanda gelişmesine ve insanın parçası olduğu doğa ile rasyonel bir ilişki içinde yaşayabileceği bir toplumsal düzen arayışındaydı. Kapital'in III. Cildinin sonuç bölümünde yazdığı gibi, insanın özgürleşmesi "toplumsal insana, yani doğayı kör bir güç olarak kontrol etmeye çalışan değil, doğa ile maddesel değişimini akılcı olarak yürütebilen ve bunu ortak (komünal) denetim altında tutabilen" bir sürece yol açacaktı.[2]

Marx, insanlığın kendini varoluşunun doğal koşullarını göz önüne alma gerekliliğinden çok, doğa ile etkileşimini kontrol altına alması gerekliliğinden daha fazla kaçamayacağına inanıyordu. Ancak, doğa ve insan arasındaki ilişkinin akılcı bir kontrolü, üretimin sürekli artırılması için sergilenen doğaya hükmetme anlayışı (kapitalizm -ç.n.-) ile çelişiyordu. Marx'a göre tümüyle özgür olarak örgütlenen üreticilerden oluşan bir toplumda toplumsal hayatın amacı -bugünkü mülkiyete dayalı ve bireysel (kapitalist -ç.n.-) toplumun yüklediği dar anlamıyla- çalışma ve üretim değil, insanın yaratıcılık potansiyelinin her yönden gelişebilmesine olanak vermektir. Bunun için olmaz koşul ise çalışma gününün kısaltılmasıdır. Bu ise gerçek anlamda bir özgürlüğün oluşturulabilmesi ve insanlığın kendi i-

[1] Frederick Engels, "Outlines of a Critique of Political Economy", in Marx, The Economic and Philosophical Manuscripts of 1844, New York: International Publishers, 1964, 210.

[2] Karl Marx, Capital, 3. Cilt, New York: International Publishers, 1967, 820.

çinde olduğu kadar doğa ile de bütünleşebilmesi için gerekli aşamayı oluşturacaktır.[1]

Marx'a göre bu koşulların gerçekleşmesi insan-doğa ilişkisinde radikal bir dönüşümü gerektirmekteydi. Toprağın özel mülkiyetinin ortadan kaldırılması ve özgürce örgütlenmiş üreticilerden oluşan bir toplumun oluşturulması ile insan-doğa ilişkisinde, ilk kez olmak üzere, küresel bir sürdürülebilirlik olası hale gelecekti. Yeryüzünü gelecek kuşaklar için korumanın bir zorunluluk olduğunu söyleyen Marx şöyle devam eder: "...Daha yüksek bir ekonomik toplum biçimi bakımından, doğa parçalarının bireyler tarafından özel mülkiyet altına alınması, en az insanların diğer insanlar tarafından özel mülkiyet altına alınması kadar anlamsızdır. Bir toplum, bir millet, hatta dünya üzerinde varolan tüm toplumlar doğanın sahibi değildirler. Onlar sadece geçici olarak yararlandıkları doğayı daha da geliştirerek, kendilerinden sonraki kuşaklara devretmek zorundadırlar..."[2]

Yine Marx'a göre tarımın gerçek amacı "en kısa sürede para kazanma üzerine kurulmuş kapitalist üretimin ruhuna zıt olmak üzere, yaşamın gerektirdiği kalıcı tüm gereksinimlerin birbirini izleyen kuşaklara sağlanması" idi. Yani kapitalizmin doğal kaynakları kullanarak kendini idame etme dar görüşü ile uzunvadeli ve gerçek anlamda sürdürülebilir bir üretim tarzı arasında doğrudan bir çelişki vardı. "Özgürce örgütlenmiş üreticilerden oluşan bir toplumda ekonomik ilerleme", Marx'ın sürekli tekrarladığı gibi, "gelecek kuşakların yaşamlarının bağlı olduğu doğal ve küresel koşulları tahrip etmeden gerçekleşmek zorundadır."[3] Marx'ın bu yorumu, Our Common Future (Ortak Gele-

[1] Karl Marx ve Frederick Engels, The Communist Manifesto, New York: Monthly Review Press, 1964, 5-6.
[2] Karl Marx, Capital, 3. Cilt, New York: Intemational Publishers, 1967, 776.
[3] Karl Marx, Capital, 3. Cilt, New York: Intemational Publishers, 1967, 617.

ceğimiz) adlı Brudtland Komisyonu'nun ünlü raporunda "bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını sağlamalarını engellemeksizin yürütülen gelişme"[1] olarak tanımlanan sürdürülebilir kalkınma kavramıyla tümüyle örtüşmektedir.

Marx eserlerinde kapitalizmin ekolojik eleştirisine yoğunlaşmadıysa da (bu durum çok anlaşılır çünkü Marx ekolojik sorunların ciddi boyutlara ulaşmasından çok önce, kapitalizmin özgürce örgütlenmiş üreticilerden oluşan bir toplumsal düzen ile değiştirileceğine inanıyordu), sürdürülebilirliğe ilişkin fikirleri, (kapitalist -ç.n.-) sistemin ekolojik tahribatından tümüyle haberdar olduğuna işaret ediyor. Bu konudaki ilgi alanlarının merkezini kapitalist endüstrileşme sürecinin toprağı kirletmesi oluşturuyordu. Kapital'in I. Cildinin "Büyük Ölçekli Endüstri ve Tarım" isimli bölümünde bu konuda yazdığı ve çok iyi bilinen bir pasajda Marx şöyle söyler; "... Kapitalist tarımdaki gelişme sadece işçiyi değil, toprağı da soyma sanatıdır. Bu 'gelişme' belli bir zaman dilimi içinde toprağın verimliliğini aşırı arttırarak, bu verimliliği yaratan ve çok uzun süreler kullanılabilecek olan, doğal kaynakların yok edilmesi anlamında bir 'gelişme'dir. Bir ülke, Birleşik Devletler örneğinde olduğu gibi, gelişmesinin temelini ne kadar büyük-ölçekli endüstrileşmeye dayandırırsa, yok olma süreci o kadar hızlı olur. Bu nedenle, kapitalist üretim sadece yeryüzündeki tüm zenginliğin kaynağı olan toprak ve işçiyi paralel olarak sömürecek teknikler ile toplumsal üretim süreçlerinin kombinasyon derecesini geliştirir..."[2]

---

[1] World Commission on Environment and Development, The Brundtland Commission Report, Our Common Future, Oxford: Oxford University Press, 1987, 43.

[2] Karl Marx, Capital, 1. Cilt, New York: International Publishers, 1967, 637-638.

Marx'ın bu yorumları tesadüfi olmayıp toprak kimyasının kurucusu sayılan, Alman kimyacı Justus von Liebig'in çalışmalarına dayanıyordu. 1860'ların başlarına kadar Marx kapitalist tarımdaki çok hızlı gelişmeye dayanarak, tarımın diğer endüstriyel sektörlerin önüne geçeceğini düşünüyordu. Ancak Kapital'i yazdığı dönemde, Liebig ve diğer bazı uzmanların çalışmalarını inceleyen Marx, bu düşüncesinden vazgeçti. "Büyük Arazili Mülk" isimli Kapital'in kapitalist tarım hakkındaki en önemli bölümünde Marx şöyle der; "... (kapitalizm -ç.n.-) tarımsal üretimi sürekli azalmasına ve endüstriyel sektörde çalışan kesimin sürekli olarak büyük kentlerde toplanmasına neden olur. Yani, yaşamı düzenleyen doğa yasalarıyla belirlenen toplumsal değişimin ritminde onarılamaz kopukluklara yol açacak koşullara neden olur. Sonuçta, toprağın canlılığı heba olur, üretkenliği ve sağladığı zenginlik ticari amaçlarla normalin çok üzerinde bir düzeye taşınır (Liebig)..."[1]

Kapitalist sistemde ağır sanayi ve tarım uygulamaları aynı şeye yol açtı: Çalışanların sömürülmesi ve toprağın doğal gücünün (verimliliğinin -ç.n.-) yok edilmesi. Marx'a göre; "... kapitalist sistem akılcı (rasyonel) bir tarım uygulamasının karşısında yer alır; ya da akılcı bir tarım uygulaması, kapitalist sistemle (tarım sektöründe geliştirdiği ve uyguladığı pek çok teknolojik yeniliğe karşın) uyumlu değildir. Akılcı bir tarım uygulaması ancak kendi emeği ile geçinen ve özgür olarak örgütlenen çiftçilerin ellerinde olasıdır..."

[1] Liebig'in Marx'ın eserlerindeki kapitalist tarımın eleştirilerine yaptığı çok önemli etkiler için bakın; Kozo Mayumi, "Temporary Emancipation from Land: From the Industrial Revolution to the Present Time", Ecological Economics, 4, no.1, October 1991, 35-56.

Marx için "ebedi ve komünal bir niteliği olan toprağın akılcı kullanımı, insan ırkının kuşaklar boyu varoluşunun ve kendini idame ettirebilmesinin yadsınamaz bir önkoşuludur"[1].

Marx ve Engels ekolojiyle ilgili tartışmalarını sadece toprakla sınırlamadılar. Ormanlar, ırmaklar, atıklar, hava kalitesi, toksik maddeler gibi konular bazında ekolojik sürdürülebilirliği de işlediler. Marx'a göre, "genel olarak kültür ve endüstrinin gelişimi, kendisini ormanların yok oluşu biçiminde ortaya çıkardı, oysa ormanları koruma çabaları ihmal edilebilir düzeyde azdı." Marx, endüstriyel atıklar bazında ise şöyle yazmıştı:

"Atıkların önlenmesi bazında yapılacak bir ekonomi (tasarruf -ç.n.-), üretim sürecinden kaynaklanan kayıpların en aza indirilmesi ve üretim için gereken tüm hammadde ve diğer elementlerin gerektiği kadar kullanılmasını sağlayacaktır."[2]

Marx ve Engels'e göre kapitalizm koşullarındaki ekolojik yıkımın ana kaynağı kır ve kent arasındaki aşırı farklılık (antagonizma) idi. Kapitalist ve emekçi örneğinde olduğu gibi, bu da kapitalist örgütlenme sisteminin temeli olan bir özellikti. Engels bu konuda şöyle yazdı; "...sadece burada, Londra'da, tüm Saksonya Krallığı'nda üretilenden fazla hayvansal atık (manure) denize dökülüyor ve bu atığın tüm Londra'yı zehirlememesi için nasıl çok büyük yatırımlara mal olan sistemler gerekiyorsa; bu kır ve kent arasındaki antitezin yok edilmesi ütopyasına pratik bir dayanak oluşturmaktadır..."

XIX. yüzyıl düşünürleri arasında oldukça alışılmamış olan böylesi ekolojik öngörüler, Marx ve Engels'in gelecekteki top-

---

[1] Karl Marx, Capital, 3. Cilt, New York: Intemational Publishers, 1967, 121, 812-813. Ronald Meek, "Introduction" in Marx and Engels, Malthus, New York: Intemational Publishers, 1954, 13-14, 28*31.

[2] Karl Marx, Capital, 3. Cilt, New York: Intemational Publishers, 1967, 101-103. Karl Marx, Capital, 2. Cilt, New York: Intemational Publishers, 1967, 244.

lumlar için sürdürülebilirliğin ancak insanın doğa ile olan ilişkilerinden geçtiğini kavramış olmalarından kaynaklanıyordu.

Dolayısıyla, Ted Benton'un yaptığı gibi, "Marx ve Engels'in kapitalist ekonomi politiğinin kapital birikiminin doğal limitlerine karşı olan düşmanlığını derinleştirerek sürdürdüğü"nü[1] öne sürmek yanlıştır. Marx ve Engels'in yeryüzünün kesin doğal limitleri hakkında söyleyebilecekleri pek az şey vardı. Bu bağlamda Benton'un da içlerinde olduğu bazı araştırmacılar Marx'ın analizlerini, dünyadaki nüfus artışıyla yiyecek kaynakları arasındaki ilişkiyi inceleyen (asıl olarak ekolojik ya da kaynakların taşıyabilirlik kapasitelerine göre değil, maaş düzeylerinin aynı düzeyde tutulabilmesine ve İngiliz Yoksulluk Yasasını kaldırılmasına yönelik) Malthus'un analizlerine göre daha önemsiz gördüler.[2] Ancak Marx ve Engels, üretimin doğal

---

[1] Ted Benton, "Marxism and Natural Limits", New Left Review, 178, November-December 1989, 64.

[2] Çevirenin Notu: Malthus 1803 tarihli kitabında "nüfus geometrik olarak artarken, besin kaynaklarının aritmetik olarak arttığı ve bunun sonucu dünya çapında açlığın kaçınılmaz olduğu"nu öne sürmüştü. Malthus'un bu görüşleri "güncelleştirilmiş versiyonlarıyla" Roma Kulübü ve benzeri kuruluşların yayınlarında sık sık yinelendi. Kuzeyli zenginler, geri kalmışlığın ve çevre kirliliğinin nedenlerini yoksul ülkelerdeki nüfus artışına bağlamalarında kendi görüşlerine vazgeçilmez "bilimsel" bir içerik katan Malthus'a çok şey borçlular!
Son 30 yılda tarımsal üretimde gerçekleşen büyük gelişmeler sonucu hızla yükselen tarımsal üretim bugün, eşit olarak bölüşüldüğü koşullarda, tüm dünya nüfusuna günde 3.000 kalori eşdeğeri besin sağlayabilecek düzeye ulaşmıştır (Hartmann, 1987). Kişi başına günlük minimum kalori gereksiniminin 2.200-2.500 arasında olduğu da göz önüne alınırsa, Malthus'un 200 yıl önceki kehanetlerinin yanlış olduğu ve hiçbir sava "bilimsel" bir dayanak sunamayacağı açıktır. Buradan yola çıkıldığında, tarımsal üretimdeki bu artışa karşın, başta Afrika ülkeleri olmak üzere, Güneyin yoksul ülkelerinde görülen gizli ve/veya açık beslenme yetersizliği ve açlık koşullarının sorumlusu, sınırlı kaynaklara karşın hızla artan nüfus değil, belirli bir kesimin bu kaynakları tekelinde bulundurması ve dilediğince kullanmasıdır.

koşullarına verdikleri önem ve sürdürülebilir bir ekonominin küresel anlamda doğa ile sürdürülebilir bir ilişki gerektirdiği bağlamlarında çağdaşlarından oldukça farklılaştılar. Bir anlamda, "doğal limit" kavramı Marx ve Engels'in pek çok görüşünün önemli bir parçasını oluşturdu.

Diğer doğal limitlerde olduğu gibi, nüfus artışının neden olduğu limitler de, Marx ve Engels'e göre, sosyalizme giden süreci hızlandırıyordu. Engels'in ekonomi-politik konusunda yazdığı ilk makalede belirttiği gibi "Malthus dünyadaki nüfus artışı ve yiyecek kaynakları arasındaki ilişkiye dair savlarında tümüyle haklı olsa bile, bu ancak insanların 'üretim ve tüketim' etkinliklerinin sadece talep ile belirlenen bir mübadele (mal değişimi) olmayacağı bir toplumun yaratılması için gereken bir 'toplumsal dönüşüm' hakkında ek bir sav oluşturur."[1] Tabii ki ne Marx ne de Engels Malthus'un "tümüyle haklı" olduğuna inanıyordu. Marx ve Engels'e göre, Malthus'un "yeryüzündeki yiyecek kaynaklarının karşı konulmaz bir biçimde sürekli artan nüfus için yetersiz kalacağı ve ekilebilir alanların sınırlılığı" savları; ticari, tarımsal ve endüstriyel devrimlerle ortaya çıkan kapitalist tarımın dinamizmini göz ardı ediyordu. Bunun asıl nedeni, ironik bir biçimde, Malthus'un beklentilerinin boşa çıkması ve eski dönemlerde yaşanan kıtlıkların tarihte ilk kez olmak üzere XVIII. yüzyıldan başlamak üzere aşılmış olmasıdır. Ancak, nüfus artışının bugün ulaştığı boyut bugün gezegenimizin ekolojisini bir bütün olarak tehdit eder hale gelmiştir. Buna ek olarak, eğer tarımsal üretimin bugün sürekli artmakta

---

Her tarihsel üretim biçiminin kendine has nüfus dinamikleri olduğunu savunan Marx (1954), Malthus'un tezlerini "nüfus artışının farklı üretim biçimleriyle değiştiği gerçeğini ve konunun içerdiği toplumsal ve ekonomik etkileşim faktörlerini yok sayarak, basit matematiksel denklemlere indirgediği için tümüyle yanlış olduğunu" söyler (Marx, 1973).

[1] Frederick Engels, "Outlines of a Critique of Political Economy", 221.

olan dünya nüfusunun temel gereksinimlerini karşılamakta yetersiz kaldığına dair bir gerekçe varsa, bu Malthus'un Ricardo'dan esinlenerek öne sürdüğü üzere sürekli daha fazla alanın tarıma açılması sonucu tarımsal üretkenliğin sürekli azalması değil; Marx'ın -toprağı soyan- kapitalist tarımın sürdürülemezliğine ilişkin savlarıdır.[1]

Marx'a yöneltilen eleştirilerden (ya da yanlış anlamalardan) birisi de, örneğini sosyalist ekolojist Jean-Paul Délage'de gördüğümüz gibi, değer teorisinde "doğal varlıkların içsel değerlerini önemsemediği"[2]dir. Marx'a göre değer yasası, kapitalist toplumun tarihsel bir özelliğidir. Marx'ın değer ilişkileri üzerine yorumları onun ne doğanın içsel değerlerini önemsemediğine, ne de kapitalizmi desteklediğine bir dayanak oluşturur. Marksist teori açık bir biçimde şöyle söyler: "Kapitalist değer ilişkileri doğal değerleri kendisine sunulmuş bedava (gratis) bir 'hediye' olarak görür." Bu Marx'ın diğer söylemleriyle kesinlikle tutarsız değildi; "toprak kapitalist sistem tarafından soyulmaktadır" ya da "doğanın kendisini yeniden üretilmesine bağlı olan sürdürülebilirlik koşulları kapitalist sistem tarafından şiddetli olarak ihlal edilmektedir".[3]

Marx için en genel anlamda maddesel zenginlik (kullanım değeri anlamında), kapitalizm koşulları altındaki değer üretiminden (değişim değeri anlamında) ayrı tutulmalıydı. Marx'a göre kullanım değeri üreten emek, maddesel zenginliğin tek kaynağı değildi. William Petty'ye göre emek (maddesel zenginliğin -ç.n.-) babası, doğa ise annesiydi. Doğal çevreyi ve doğanın üretkenliğini içeren kullanım değeri ve maddesel zengin-

[1] Karl Marx, Capital, 1. Cilt, New York: International Publishers, 1967, 505.
[2] Jean-Paul Deleage, "Eco-Marksist Critique of Political Economy" in Martin O'Connor, ed. Is Capitalism Sustainable?, New York: Guilford, 1994, 48.
[3] Karl Marx, Capital, 3. Cilt, New York: International Publishers, 1967, 745. Karl Marx, Capital, 1. Cilt, New York: International Publishers, 1967, 505.

liğin kalitatif koşullarını ihmal etmek, değişim değeri (kâr) peşinde olan kapitalizmin bir çelişkisidir. Marx'ın son yıllarda Barry Commoner ve başka yazarlar tarafından sıkça kullanılan[1] ve "hiçbir şey yoktan var edilemez" diye özetlenebilecek olan temel ekolojik ilkeyi benimsediği eserlerinden açıkça bellidir. Marx şöyle yazar; "Lucretius'un söylediği açıktır: 'nil posse creari de nihilo'; hiçbir şey yoktan var edilemez. Değerin yaratılışı emek gücünün emeğe dönüşümüdür. Emek gücü insan organizmasına gıda almak yoluyla transfer edilen enerjidir..."[2]

Marx ve Engels'in ekolojik düşüncelerinin tarihsel önemini Lewis Mumford tarafından XIX. yüzyılın en büyük ekolojisti ve doğa korumacılık hareketinin kaynağı olarak nitelenen çevreci George Perkins Marsh'ın düşüncelerine bakarak daha iyi anlayabiliriz. Klasik eserlerinden birisi olan Man and Nature[3]'daki (İnsan ve Doğa) bir pasajda Marsh şöyle yazmaktadır: "...İnsan faaliyetleri Anadolu (Asia Minor), Kuzey Afrika, Yunanistan ve hatta Avrupa Alpleri'nin bazı bölümlerini öylesine bozdu ki buralar şimdi aya benziyor. Bir zamanlar ulu ağaçlar, yeşil otlaklar ve verimli topraklarla kaplı olan yerler, insanlar tarafından "tarihsel takvim" olarak adlandırdığımız kısa bir zaman dilimi içerisinde geri dönülemez bir şekilde bozuldu... Yeryüzü hızla en değerli varlık (insan -ç.n.-) için yaşanılamaz hale getiriliyor. İnsan tarafından işlenen böylesi suçlarla (çevresel yıkım -ç.n.-) dolu yeni bir dönem... yeryüzünü üretimin aşırı derecede azaldığı, toprağın çatladığı (madencilik ve benzeri faaliyetler sonucu -ç.n.-), iklimsel anomalilerin sıkça

---

[1] Bu konuda bakınız: John Bellamy Foster, The Vulnerable Planet, New Yor: Monthly Review Press, 1994, 118-120.

[2] Karl Marx, Capital, 1. Cilt, New York: Intemational Publishers, 1967, 43, 215.

[3] George Perkins Marsh, Man and Nature, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1965, 42-43.

yaşandığı ve bütün bunların barbarlığı ve çılgınlığı ortaya çıkacağı ve hatta türlerin neslinin tükenebileceği bir noktaya getirecektir..."

Marsh'ın bu görüşleri Engels'in konuyla yakından ilgili ve uzun vadeli ekolojik gelişmeleri inceleyen "The Part Played by Labor in the Transition from Ape to Man" (Emeğin Maymundan İnsana Geçişte Oynadığı Rol) isimli makalesi ile karşılaştırılabilir; "...Doğanın insan tarafından fethedilmesi fikri ile çok övünmeyelim. Böylesi her fethediş bizden intikamını alır... Mezopotamya, Yunanistan, Asya ve diğer yerlerde insanlar tarım alanı açmak için ormanları yok ettiler. Ormanları ve su kaynaklarını yok ederek, ülkelerinin bugünkü harap olmuş durumuna yol açtıklarını hayal bile etmiyorlardı. Alp dağlarında yaşayan İtalyanlar, dağların yamaçlarındaki palmiye ağaçlarını kullandıklarında bölgelerindeki hayvancılık sektörünün kökünü kurutmakta olduklarının farkında değillerdi.... Yani her aşamada doğa bize, sanki onun dışında yaşayan bir varlık gibi, kendisini fethedemeyeceğimizi; bizim de etten, kandan ve kemikten oluştuğumuzu; ve doğaya ait olduğumuzu hatırlatıyor. Bizim (insanın) diğer türlere göre tek avantajımız onun (doğanın) yasalarını öğrenebilme ve uygulayabilme yetimizdir..."[1]

Bu pasajın yakından incelenmesi bize Engels ve Marsh'ın ekolojik yıkım konusuna büyük bir benzerlik içinde yaklaştığını gösterecektir. Her ikisi de ayrıntılı bir biçimde ekolojik felaketlerle karşılaşan uygarlıklara değinmektedirler. Her ikisi de bu durumu asıl olarak bir sürdürülebilirlik sorunu olarak ele almaktadır. Marsh'ın değimiyle, doğanın kullanılması anlamında böylesi bir tedbirsizlik sonlandırılmalıdır. Engels de "doğaya ait olduğumuz" gerçeğini ısrarla vurgularken, "doğanın yasala-

[1] Frederick Engels, Dialectics of Nature, New York, International Publishers, 1940, 291-292.

rını doğru olarak kullanmamız"ı öğütlemektedir. Her ikisi de, ekolojik felaketlerin sonuçlarının insanlığa olan zararını vurgulamaları bazında insan merkezci bir yaklaşımı benimsemişlerdir.

Burada tartışılan nokta ekoloji bilimini algılayış anlamında, Marx ve Engels'in tek başlarına ya da birlikte, Marshı ile aynı düşüncede olduklarını söylemek değildir; çünkü değildiler. Ancak, ekolojiye bakış açıları yaşadıkları dönemin en büyük ekolojisti sayılan Marsh ile uyumsuz değildi. Buna ek olarak, gezegenimizin ekolojik yıkımı üzerine XX. Yüzyıldan önce yazılan en önemli eser "Man and Nature"ın (1864), Marx'ın Kapital'in I. Cildini yazmasından (1867) sadece 3 yıl önce yazılmış olması bir rastlantı değildi. Marsh'ınki çok bilinçli olmamakla birlikte, her ikisi de Sanayi Devrimi'nin olumsuz etkilerine tepki bazında kaleme alınmışlardı. Marx'ın çalışmaları emekçi sınıfın başkaldırılarına esin kaynağı ve dayanak oluştururken, Marsh'ın fikirleri doğa için verilen geniş bir mücadeleye hayat verdi. Ancak bu analizleri birleştirerek, endüstriyalist kapitalizmin bütünsel bir ekolojik eleştirisine ulaşabiliriz. Bunun nedeni, tabii ki, Marsh'ın yaşadığı dönemin en önemli ekolojist düşünürü olması ve Marx ve Engels'in de XIX. yüzyıldaki ekolojik yıkımın altında yatan tarihsel koşulları en iyi tahlil eden düşünürleri olmasıdır. Gerçekten, küresel ekolojik krizin nedenleri doğada değil, toplumda bulunduğundan; bu ekolojik krizin çözümü için neler yapılabileceği konusunda Marsh'a göre Marx ve Engels'den öğrenebileceğimiz daha fazla şey vardır.

Marx ve Engels'in modern toplumu kavrayışlarındaki anahtar, sermaye birikimi eleştirilerinde yatmaktadır. Onlar kapitalizmin ekonomik ve politik olarak sürdürülemez olduğuna inanmışlardı. Bu durum nihayetinde kapitalizmi yıkacak olan devrimci güçlerin de oluşmasına neden olacaktı. Sermaye birikimine bu bakışları onları kapitalizmin doğa ile sürdürülebilir

bir ilişki yürütemeyeceği sonucuna ulaştırdı. Ancak, Marx ve Engels analizlerinde ekolojik sorunların kapitalizmin geleceğini etkileyebilecek bir büyüklüğe ulaşabileceğini öngöremediler (onlar kapitalizmin bünyesinde taşıdığı ekonomik ve politik çelişkiler nedeniyle kısa bir süre sonra sonlanacağını düşünüyorlardı). Eserlerinde sık sık gündeme getirilen ekolojik sürdürülebilirlik konusunu kapitalizmi sonlandırabilecek bir mekanizma olarak değil, gelecekte kurulacak özgürce örgütlenmiş üreticilerden oluşacak toplumun gereksinimlerine yönelik ele aldılar. Marx'ın açıkça belirttiği gibi, gelecekte kurulacak herhangi bir toplumsal yapının varoluşu, tümüyle doğa ile kuracağı yeni ve dengeli bir ilişkiye bağlı olacaktır.

Bugün radikal ekolojistler Marx'ın savlarına ek olarak, sadece kapitalizmin sona erişinde küresel ekolojik krizin merkezi bir rol oynayacağını öngörüyorlar. Bizler insanlık tarihinde ilk kez olmak üzere Marx ve Engels'in de dahil olduğu XIX. yüzyıl düşünürlerinin (Marsh buna bir istisna olarak kabul edilebilir) hayal bile edemeyecekleri bir durumla; gezegenimizdeki yaşamın ekolojik gerekçelerle sona erme olasılığı ile karşı karşıya kalıyoruz. Ancak, Marx ve Engels'in sermaye birikiminin eleştirisinde kullandıkları yöntemi kullanmaksızın, bu karmaşık sorunu kavramaya bile başlayamayız. Ekolojik problemlerin çözümü için ne olduğu belirsiz bir "postmodernizm" adına "modernizmi" ve aynı zamanda kapitalizmin sistematik bir eleştirisini yapmamızı sağlayan (Marksist -ç.n.-) düşünce biçimini reddetmek bir hata olur. Aksine modernizme (kapitalizmin ötesinde bir modernizm) hâkim olmak ve onu dönüştürmek için böyle bir düşünce biçimine gereksinimimiz olduğunu kavramak zorundayız. Çünkü diğer koşullarda bizim bildiğimiz biçimiyle dünya üzerindeki yaşamın yok olacağı kesindir. İnsanlığın zincirlerinden başka kaybedeceği hiçbir şeyi yoktur. Ama kurtarabileceği bir gezegeni vardır.

VII-) MARKSİST EKOLOJİ ANLAYIŞI ÜZERİNE[1]

GÖKSEL N. DEMİRER-METİN DURAN-ETHEM TORUNOĞLU

"Acayipleşti havalar
Bir güneş, bir yağmur, bir kar,
Atom bombası denemelerinden diyorlar,
Stronsium 90 yağıyormuş
Ota, süte, ete...
Umuda, hürriyete, kapısını çaldığımız büyük hasrete.
Kendimizle yarışmadayız gülüm
Ya ölü yıldızlara hayata götüreceğiz,
Ya dünyamıza inecek ölüm."
(Nazım Hikmet)

VII.1-) Giriş

Marx ve Engels'in ekolojiye yaklaşımlarının temel ve ortak özelliği, diyalektiğin tarih ve toplumsal yaşam üzerindeki etkisinin altının çizilmesi ile toplumsal eylemlerle doğa ve doğal

[1] Özgürlük ve Dayanışma Partisi'nin 26-28 Haziran 1998 tarihinde İstanbul'da düzenlediği I. Çevre ve Ekoloji Konferansı'nda sözlü olarak sunulan tebliğ.

süreçlerin birbirleri üzerindeki karşılıklı diyalektik etkilerini vurgulamalarıdır. Alman ekolünden gelen tüm XIX. yüzyıl bilimcileri gibi, Marx ve Engels de toplumu, doğa güçlerinin bir türevi olarak gören, mekanik materyalizm yöntemi doğrultusunda algılamıştır. Bu nedenle, Marx ve Engels çalışmalarında toplumun doğa üzerindeki var olan/potansiyel etkilerini öne çıkartarak, toplumsal alan üzerinde yoğunlaşmıştır.

Marx ve Engels insanı "doğanın geri kalan bölümüyle algıları, davranışları, kullandıkları alet ve makineler yardımıyla, dönüştürücü yetileri ve tüketim alışkanlıkları aracılığıyla, diyalektik bir etkileşim içinde olan doğal bir varlık" olarak görmüşlerdir.

Marksizm'e göre, toplum kavramının temelinde nasıl insanlar arası ilişkiler varsa, insanların diğer canlı türleri ve doğa ile etkileşimleri de "doğa" kavramını oluşturur. Ancak, üretim biçimi, tarih boyunca varolan çeşitli toplumlarda (neolitik çağ, feodalizm ve kapitalizm) insanın doğayı algılayışını ve onunla olan ilişkisini doğrudan belirlemiştir. Örneğin, neolitik çağda küçük gruplar halinde yaptığı basit aletlerle avlanarak yaşayan insanlar doğa ile uyumlu ve ona zarar vermeyen bir ilişki içindeyken, kapitalist toplumda doğa, işçi emeği ile birlikte, üretimin ve artı değerin maksimize edilmesine yönelik bir girdi olarak görülmüş ve sınırsızca kullanılmıştır.

Ekoloji ve diyalektik materyalizm, XIX. yüzyılda toplum ve doğa bilimleri alanlarında yaşanan büyük gelişmelere koşut ve eşzamanlı olarak ortaya çıkmış ve karşılıklı olarak birbirlerini etkilemiş/geliştirmiş kavramlardır. Marksist anlayışa göre, ekoloji diyalektiğin canlı sistemlerine uygulanmasıdır.[1] Bu bağlamda, Marksist Ekoloji anlayışının genel bir çerçevesini çizme çabası öncesinde, Marksizm'in ekolojiye bakışını tümüyle be-

[1] H. L. Parsons, Marx and Engels on Ecology, Greenwood Press, 1977.

lirleyen diyalektik materyalizmin, doğal süreçlerden derlenmiş örneklerle birlikte, kimi okuyucuları sıkmak pahasına, kısa bir bölüm halinde sunulmasının gerekli olduğunu düşünüyoruz.

VII.2-) Diyalektik Materyalizm ve Doğa

Diyalektik anlayışta doğa (ölçülebilir kütle, enerji ve benzeri niteliklere sahip maddeler ve bunlar arasındaki ilişki) kavramı, en basitinden en karmaşığına dünya üzerindeki tüm varoluş biçimlerini, tüm güçleri, bütünsellik ve çeşitliliği, tüm nitel ve nicel değerleri içinde barındırır. Diyalektik anlayış doğal bilimler kadar toplumsal olgular için de geçerlidir. Diyalektik materyalizm toplum ve doğadaki süreç ve olayların birliktelik/çelişki, gelişim, dönüşüm/dönüştürme ve sönümlenme mekanizmaları ile kendilerinden sonraki olayları şekillendirirken, bir yandan da kendilerinin yok olduğunu ileri sürer.

Diyalektik doğaüstü metafizik ya da mistik açılımları reddederken, küçük ama sürekli değişimler ile basit ya da karmaşık süreçlerin birbirini izleyerek sonuçta büyük nitel dönüşümlere (sarsıntılara) yol açtığını savlar. Bir insanın doğumu/ölümü, bir toplumsal düzenin bir devrimle yıkılarak yeni bir toplumsal düzene dönüşmesi diyalektik sürece örnekler oluşturur. Her yeni süreç, bir ölçüde, etkileşim içinde olduğu ve ona kendi kimliğini veren süreçlerin reddi ve karşılıklı bağımlılığı sonucu ortaya çıkar. Ancak eski ve yeni süreçler arasındaki çelişki aralarındaki birliktelik ve benzerliklerden daha önemli bir rol oynar.

Diyalektik düzen ve eylem tüm canlıların birbirleriyle ve fiziksel çevreleriyle ilişkilerinin temelidir. Böylesi bir ilişki ağı, doğadaki fiziksel ve biyolojik düzenin varlığının, devamının ve dönüşümünün ancak diyalektik bir süreç sonucu olduğunu gösterir.

Diyalektik materyalizm doğaya, birbirinden kopmuş, soyut ve bağımsız nesnelerin, olguların (fenomenlerin) rastlantısal bir yığını olarak değil, aralarında bağıntı bulunan, birbirine bağımlı ve birbirini şartlandıran nesne ve olayların tam bir bütünü olarak bakar.

Bunun için, diyalektik metot, doğanın bir parçasının (fenomenin) soyutlanmış olarak, onu kuşatan diğer parçalar ya da olgular dışında ele alınması halinde, anlaşılmasının olanaksız olduğunu düşünür. Çünkü, doğanın herhangi bir alanında herhangi bir olgu, onu kuşatan şartların dışında ele alındığı, bu şartlardan kopartıldığı durumda anlamsızlaşır. Yani herhangi bir olgu ancak kendisini kuşatan olgularla kopmaz bağlarının olduğu ve onlar tarafından şartlandırıldığı (dönüştürüldüğü) bilinciyle ele alınırsa, anlaşılabilir ve açıklanabilir.

Örneğin bitki havadan oksijen alır, fakat kendisi de havaya karbondioksit gazı ve su buharı verir. Bu hem havayı hem de bitkiyi sürekli olarak değişikliğe uğratan karşılıklı bir etkileşimdir. Güneş ışığının sağladığı enerjiden yararlanan bitki, topraktan aldığı kimyasal maddelerin yardımıyla, kendi gelişmesine sağlayacak organik maddeyi sentezler. Kendisi değişirken, aynı zamanda toprağı, dolayısıyla kendi türünün ilerdeki yaşam şartlarını da dönüşüme uğratır. Kısacası, bitki ancak kendisini kuşatan ortamla birlikte varolabilir. Bu karşılıklı etkileşim varoluşun evrensel şartıdır.[1]

Diyalektik doğayı bir durgunluk ve hareketsizlik, sükûnet ve değişmezlik olarak değil, sürekli bir hareket ve değişim halinde, içinde daima bir şeylerin doğup geliştiği, bir şeylerin çözülüp dağıldığı ve yok olduğu sürekli bir yenilenme ve gelişim hali olarak görür.

---

[1] G. Politzer, Felsefenin Temel İlkeleri, Sosyal Yayınlar, 1979.

İşte bunun içindir ki, diyalektik metot, olguların, sadece birbirleriyle olan karşılıklı şartlandırmaları açısından değil, aynı zamanda, değişimleri, gelişimleri, ortaya çıkışları ve yok oluşları açısından da ele alınmalarını gerektirir.

Mekanik enerjiyi elektrik enerjisine dönüştüren hidroelektrik santrallar, elektrik enerjisini mekanik enerjiye dönüştüren motorlar, kimyasal enerjiyi ısı enerjisine dönüştüren tepkimeler sürekli hareket halindeki maddeye örneklerdir.[1]

Hareket maddenin varoluş tarzıdır. Hiçbir yerde ve hiçbir zaman hareketsiz madde var olmamıştır ve olamaz. Uzay boşluğunda hareket, gök cisimleri üzerindeki küçük kütlelerin mekanik hareketi, ısı, elektrik akımı ya da manyetik akım biçiminde molekül titreşimi, kimyasal bileşim ve ayrışım, organik yaşam, evrende tek tek her maddenin atomu, her an bu hareket biçimlerinin birinde ya da birkaçında yer alır. Maddesiz hareket nasıl düşünülemezse, hareketsiz madde de düşünülemez.[2]

Diyalektik materyalizm, gelişim sürecini küçük ve göze görünmeyen nicel değişmelerden, görünen ve radikal nitel değişmelere geçtiği, içinde nitel değişmelerin derece derece değil fakat hızlı, ani ve sıçramalar biçiminde meydana geldiği bir süreç olarak kavrar. Bu değişmeler küçük ve hissedilmeyen nicel değişmelerin birikiminin sadece olası değil fakat zorunlu bir sonucudur.

Örneğin bir litre su alalım. Bu suyu iki eşit kısma bölelim, nicel bir değişiklik olan bölme işi suyun niteliğini asla değiştirmez; yarım litre su yine sudur. Her defasında daha küçük parçalar elde ederek bölme işine devam edebiliriz. Bir damla su, bir topluiğne başı kadar su gibi. Miktarı ne kadar küçülürse küçülsün, su hep sudur. Herhangi bir nitel değişme olmaz. Fa-

---

[3] a.g.e.

[2] F. Engels, Anti-Dühring, International Publishers, 1939.

kat bir an gelir ki moleküler bölme işine kadar ineriz. Kimyasal bir metotla su molekülünü 2 hidrojen ve 1 oksijen atomuna ayrıştırabiliriz. Bu ayrışma sonrası elde edeceğimiz şey artık su değil, hidrojen ve oksijendir. Bu moleküller suyun özelliklerini taşımaz. Bu işlem sonrası su nitel bir değişime uğramıştır.[1]

Diyalektik doğadaki varlıkların ve olguların iç çelişkiler içerdiğini kabul eder. Çünkü bu varlıklar ve olguların bir negatif ve bir pozitif yanı; bir geçmişi ve bir geleceği ile yok olan ve gelişen yanları vardır. Bu karşıtların mücadelesi (eski ile yeni, doğmakta olan ile ölmekte olan, yok olan ile gelişmekte olan arasındaki mücadele) gelişim sürecinin ve nicel değişimlerin nitel değişimlere çevrilmesinin ana nedenidir.

Gelişmenin ilkesi olarak çelişkinin incelenmesi, bize, çelişkinin başlıca karakterlerini ortaya çıkarma olanağını verecektir.[2]

Örnek olarak suyun buhar ya da buza dönüşmesini ele alabiliriz. Böylesi bir dönüşüm ancak bir iç çelişkinin varlığıyla açıklanır. Bir yandan molekülleri birleştirici kuvvetlerle öte yandan, her moleküle özgü hareket (kinetik enerji) arasındaki çelişki. Su 0-100 derece arasındaki haliyle düşünülürse, bu çelişki/mücadele gözle fark edilmez. Görünen yan (olgu) gerçek durumu, özü, yani birleştirici ve ayırıcı kuvvetler arasındaki mücadeleyi örter. İşte suyun sıvı halinin gerçek içeriği birleştirici ve ayırıcı kuvvetler arasındaki mücadele ya da iç çelişkidir. Ve bu çelişki suyun buhar ya da buza ani dönüşümünü açıklar. Yeni bir hale geçiş bu karşıt kuvvetlerden birinin diğerine baskın gelmesiyle olasıdır. Suyun sıvı halden katı hale geçişinde molekülleri birleştirici kuvvetler, sıvı halden buhar haline geçişte ise molekülleri birbirinden ayırıcı kuvvetler baskın gel-

[1] G. Politzer, Felsefenin Temel İlkeleri, Sosyal Yayınlar, 1979.
[2] a.g.e.

miştir. Bu nitel değişim baskın olmayan kuvvetin ortadan kalktığını değil, sadece baskın kuvvete göre daha zayıf bir durumda olduğunu gösterir.

VII.3-) Marksist Ekoloji Anlayışı

Marksizm-ekoloji ilişkisi, kapitalist değer üretiminin Marksist materyalist yöntemle eleştirisinden ayrı düşünülemez. Bu yöntem, aynı zamanda, Marksizm'in tarihsel, toplumsal ve ekonomik olgulara yaklaşımıyla iç içedir. Marksist ekoloji anlayışı, toplumların yaşamlarını sürdürebilmeleri için üretmeleri gerektiği ve insani gereksinimleri karşılamaya yönelik bu üretimin bileşenlerinin insan emeği ve doğal kaynaklar olduğunu savlar. Marksizm'e göre üretimin sınırları toplumsal üretim ilişkileri, gereksinimler ve bu üretim için gereken doğal kaynakların ve doğal süreçlerin sınırlarıyla belirlenir. Marksist değer teorisi, kapitalizm koşulları altında bu üretim sürecinin nasıl işlediği, neleri hedeflediği, sınırları ve diğerleri yanında, ekolojist ve anti-kapitalist bir kalkınma teori ve pratiğinin geliştirilebilmesinin de öncüllerini sunmaktadır.[1]

İnsanın doğal süreçlerin evrimsel bir ürünü olduğundan hareketle, Marx ve Engels insanın/toplumun doğayı, kendi amaçları doğrultusunda, yönlendirme ve değiştirme güdüsünün bilincindeydi. Bütünsel ve diyalektik bir doğa anlayışına sahip olan Marx ve Engels, toplumsal bilim alanındaki çalışmalarında sadece tutucu idealizm ve doğaüstücülükle mücadele etmediler, insanın tarih ve doğanın şekillenmesindeki yaratıcı gücünü ortaya çıkartmaya uğraştılar. Ancak toplumsal bir varlık olan insanı aynı zamanda doğal bir varlık, doğayı ise insanın bir parçası olarak algıladılar. Marx ve Engels'i ekolojiyle ilgilenen di-

[1] Paul Burkett, "On Some Common Misconceptions About Nature and Marx's Critique of Political Economy", CNS, Vol.7, No: 27, 57-80.

ğer bilimcilerden ayıran en önemli nokta onların doğa bilimlerini soyut değil, insana ait gereksinim ve sorunlarla iç içe görmeleri ve yaratıcı insanın toplumun olduğu kadar, doğanın da dönüştürülmesindeki rolünü vurgulamalarıdır. Böylelikle, evrensel gelişiminde insan, kendi tarihini doğal bir süreç olarak kavrayabilmekte ve doğayı kendisinin bir parçası olarak görmektedir.

Emek, insan ve doğanın bir etkileşimidir. İnsan, doğa ile olan bu materyalist etkileşimini düzenler ve kontrol eder. Emeği aracılığıyla dünyayı değiştiren insan, aynı zamanda kendi doğasını da değiştirir. Marx bu etkileşimde, yaratıcı insan emeğinin, hayal gücü, amaçları ve istekleri doğrultusunda doğal süreçlere damgasını vurabilme gücünün altını özellikle çizer. Doğanın insanı belirleyen/yönlendiren temel nesnel güç olması ile, insanın doğaya "karşı çıkması" gerçekleri, çelişki gibi görünse de, iç içedir. İnsan, emeği ve kullandığı makineler aracılığıyla doğayı kendi gelişimi doğrultusunda yönlendirir.

Marx'a göre insan doğayla diyalektik/organik bir ilişki içindedir. Doğal kaynakları insan için sadece maddesel değerler/nesneler değil, yaşamını sürdürebilmesi için gerekli tüm gereksinimlerin sağlayıcısı olarak gören Marx, doğayı sanatsal gelişime esin kaynaklığı ederek, insanın kendini tinsel anlamda gerçeklemesinin de aracı olarak görüyordu. Ona göre doğal bilimlerin konusunu oluşturan bitkiler, hayvanlar, madenler, atmosfer ve diğerleri aynı zamanda insan bilincinin, tinsel gelişiminin, yaşamının ve davranışlarının temel kaynağıydı. Doğayı insanın varolması için sürekli bir ilişki/etkileşim içinde olması gereken "inorganik vücudu" olarak tanımlayan Marx fi-

ziksel ve tinsel yaşamıyla doğaya bağlı olan insanı doğanın bir parçası olarak belirtmiştir.[1]

Doğanın bir parçası olan insan, Marx'a göre, doğaya karşı eylemsel (dönüştürücü) olduğu kadar alıcıdır da. Kendi itkilerini karşılayabilmek için çeşitli doğal nesnelere gereksinim duyan insan, bu nesnelerle ihtiyaçlarını giderir.

"Doğal bir varlık olan insan, yaşamın tüm doğal güçlerinden yararlanır. Bu doğal güçler insanda, güdü biçimindeki eğilimler ve yapabilirlikler olarak ortaya çıkar. Diğer yandan insan doğada, hayvan ve bitkiler gibi, bağımlılık ve sınırlılıkları olan bir yaratıktır."[2]

Uygarlığın ilk dönemlerinde insanın sadece yaşamını sürdürebilmesi için gereksinim duyduğu maddeleri sağladığı doğal kaynakların, süreç içinde, emeğin üretkenliğinin artması, artı-değer üretimi ve sermaye birikiminde nasıl etkin bir rol oynadığını ise Marx şöyle açıklar;

"Eğer işçi kendisi ve ailesi için gereken tüm ihtiyaçları üretmeye kalkarsa, toplumun geri kalan kısmı için ücretsiz (gönüllü) çalışmaya zamanı kalmaz. Emeği belli bir üretkenlik düzeyine sahip değilse, işçinin kendi istekleri doğrultusunda kullanacağı ek zamanı olamaz. Böylesi bir ek zaman olmaksızın artı-değer üretilemez, yani ne köleci ne kapitalist toplum ne de sermaye sınıfı olabilirdi.

...Uygarlığın ilk dönemlerinde, insan emeğinin üretkenliği oldukça düşük olmakla beraber, bu emekle karşılanması gereken ihtiyaçlar da çok fazla değildi. Ayrıca, yine eski çağlarda, toplumun başkalarının emeklerine bağlı olarak yaşamak duru-

[1] Karl Marx, The Economic and Philosophic Manuscripts of 1844, Intemational Publishers, 1964, sf. 112.

[2] Karl Marx, The Economic and Philosophic Manuscripts of 1844, Intemational Publishers, 1964, 180.

munda olan kısmı, doğrudan üretim yapan kısmına göre çok azdı. Emeğin üretkenliğindeki artışa paralel olarak yaşayan kısmı hızla arttı. Bunun yanı sıra, uzun süreli bir gelişimin ürünü olan sermaye ve onu oluşturan ilişkiler zinciri ortaya çıktı. Sermayenin temelini oluşturan üretken emek insanlığa doğanın değil, binlerce yıllık tarihi bir sürecin hediyesiydi.

Toplumsal üretimin gelişmişlik düzeyinden bağımsız olarak, emeğin üretkenliği fiziksel (doğal) koşullara da bağlıydı. Bu durum insanın ve onu çevreleyen doğanın yapısı ile ilintiliydi. Bu doğal koşullar iki temel ekonomik gruba ayrılır; 1) verimli topraklar, balık ve benzeri, insanın geçimini sağladığı doğal zenginlikler, 2) şelaleler, ırmaklar, ormanlar, kömür, vb. emeğin araçları olan doğal zenginlikler. Uygarlığın ilk dönemlerinde insanlık için daha önemli olan birinci gruptaki doğal zenginlikler, uygarlık ilerledikçe yerini ikinci gruba bıraktı.

...Karşılanmayı bekleyen doğal gereksinimlerin azlığı, toprağın verimliliği, hava koşullarının uygunluğu, vb. emeğin kendini idame ettirebilmesi ve yeniden üretebilmesi için gerekli olan emek miktarını/zamanını düşük düzeyde tuttu. Böylelikle işçi kendisi için gerekenden çok fazla bir emeği başkaları için üretti.

...Sermayenin üretkenliğini artıran sadece toplumsal emeğin üretkenliğinin tarihsel süreçteki gelişimi değil, aynı zamanda doğal üretkenliğidir de."[1]

Marx'ın 1844'te çıkan Ekonomik ve Felsefi Yazılar çalışmasında yer alan ekolojik/doğacı materyalizm vurgusu toplumsal insanın ekonomik ve politik sorunları üzerine yaptığı araştırmalar sonucu ortaya çıkmıştır. Marx insanın kendi gereksinim ve eylemleri doğrultusunda doğaya yön vermesi olgusuna yoğun bir biçimde eğildi. Marx insanın doğanın geri kalan kıs-

[1] Karl Marx, Capital, I.Cilt, International Publishers, 1967, 511-515

mıyla olan ilişkilerinin önemini göz ardı etmedi. Ancak doğanın ve toplumun şekillenmesinde ekonomi politiğin önemini daha ön plana çıkarttı.

"İnsanın doğa ile bütünlüğü insanın doğa ile mücadelesi içinde şekillendi. Açlık ve benzeri zorunlu gereksinimlerle doğaya yönelen insan, emeği karşılığında doğal ürünlerden yararlandı."[1]

"Kullanım değeri olan ürünlerin yapımında harcanan emeğin, üretilen zenginliğin tek kaynağı olduğunu söylemek yanlıştır. Bu ürünlerin yapımı için gereken maddelerin elde edilmesi bir önkoşuldur. Çeşitli kullanım değerleri için gerekli olan emek ve hammadde oranı büyük ölçüde değişse de, kullanım değeri olan ürün her zaman için doğal bir içeriğe sahiptir. Bir eylem olarak hammaddenin elde edilmesine yönelik emek, hangi biçimde olursa olsun, insan varlığının ve insan ile doğa arasındaki madde değişiminin, toplumsal biçimlerden bağımsız olan, koşuludur."[2]

VII.4-) Teknoloji ve Çevresel Yıkım

Doğa insanın dönüştürücü etkisi/emeği öncesinde de vardı. İnsanlar yaşamlarını sürdürebilmek için doğanın sunduğu pek çok zenginliği (balık, kereste, maden cevherleri ve benzeri) doğadan alarak kendi gereksinimleri yönünde kullandı. Doğa insanlara hammadde dışında günümüz teknolojisinin temellerini oluşturan bir "doğal-teknoloji" de sundu. Örneğin ilkel insanların avlanmak, kesmek, parçalamak ve benzeri için kullandıkları çeşitli aletler (taşlar, sopalar ve diğerleri) yine doğanın bir ürü-

[1] Karl Marx ve Friedrich Engels, The German Ideology, Intemational Publishers, 1947, 57.

[2] Karl Marx, A Contribution to the Critique of Political Economy, C.H.Kerr, 1904, 33.

nüydü. Vahşi hayvanların avlarını öldürmek, parçalamak ve yemek için diş ve pençelerini kullanmaları, bu aletlerin insanlar tarafından kullanılmasının esin kaynağı idi. Ayrıca insanların örtünmek için kullandıkları hayvan derileri ve hayvanların bir taşıma aracı olarak kullanılması da bu "doğal-teknoloji"ye birer örnek olarak verilebilir.

Teknolojinin ilk ürünleri tümüyle doğal maddelere dayanmakta ve sadece insanın yaşamsal gereksinimlerini karşılamaya yönelikti. Teknolojinin bugün ulaştığı yıkıcı boyut ve hizmet ettiği amaçlar sadece teknoloji kavramının ile açıklanamaz. Bugün büyük miktarlarda atmosfere verilen atık gazların, nehir ve göllere boşaltılan endüstriyel sıvı atıkların, tarımsal kimyasalların, yiyeceklere eklenen zararlı katkı maddelerinin, dünyanın çeşitli bölgelerinde kullanılan biyolojik ve kimyasal silahların, vd. sorumlusu gerçekten teknolojinin kendisi mi? Yoksa bu etkinliklerden elde edilen artı-değeri paylaşan ve bu artı-değeri daha da yükseltmek için teknolojiyi bir araç olarak kullanan sınıflar mıdır? Bakın Gus Hall bu konuda ne diyor: "Çevreyi kirlenmesinin gerçek sorumluları büyük kâr elde eden tekeller ve çokuluslu şirketlerdir... Bu kirliliğin etkilerine en çok maruz kalan kurbanlar ise emekleri ile çalışan kesimlerdir".[1]

Ekonomik ve toplumsal piramidin en tepesinde yer alan sermaye sahibi sınıflar siyasal iktidarın, sermayenin, üretim araçlarının, teknolojik bilginin, emeğin ve teknik personelin kontrolünü tümüyle elinde bulundurur. Üretimin tüm bileşenlerinin içerildiği ve kontrolünün en tepedeki sermaye sahibi sınıflarca yönlendirildiği bu piramit, kontrolü elinde bulunduran kesimlerin istek ve talepleri doğrultusunda işletilir. Bu çerçevede teknoloji bu işleyişin, dolayısıyla çevresel yıkımın sorumlu-

[1] G. Hall, "Ecology: Can We Survive Under Capitalism?", Intemational Publishers, 1972, 7.

su değil, sadece bir parçasıdır. Tıpkı emeğini satarak yaşamını sürdürmek zorunda olan işçi sınıfı gibi. Bu üretim piramidini parçasal olarak ele alıp belli bir bölümünü ya da bölümlerini çevresel yıkımın sorumlusu olarak görmek, eksikli bir bakış açısı olacaktır. Doğru olan piramidi bir nedensellik ilişkisi çerçevesinde bütünsel olarak ele almaktır.

Yukarıdaki belirlemeden bu piramitte yer alan her birey ya da grubun çevresel yıkımdan eşit olarak sorumlu olduğu sonucu çıkar mı? Kesinlikle hayır. Bu üretim piramidini yönlendirme gücüne sahip ve bu üretim sürecinin sonucu oluşan faydayı (artı-değeri) elde eden sermaye sahibi sınıflar bu yıkımın tek sorumlusudur. Burada onların güdümünde yürütülen siyasal iktidarı, şekillenen toplumsal, ekonomik, kültürel ve diğer yapılanmaları ve bunların üretim sürecindeki etki ve yansımalarını da gözden kaçırmamak gerekir. Tekelleşme, küreselleşme, vb. süreçlerin sonucunda kapitalist üretimin koşutu haline gelen çevresel yıkım, kapitalist üretim biçiminin içsel bir parçasıdır ve bu üretim biçimi sürdükçe kaçınılmazdır. Kapitalist üretim biçiminin önceliği kâr maksimizasyonu yerine çevresel duyarlılığa ve çevresel yıkımın giderilmesine vermesi ise kendisini reddetmesi demektir.

Kapitalist üretim sürecine emek girdisi sağlayarak ve üretilen malları tüketerek, kapitalist üretim sürecinin sürmesini sağlayan emekçi sınıflar da çevresel sorunlardan dolaylı olarak sorumludurlar. Ancak yönetsel güce sahip olmayan bu sınıflar, var olan üretim sistemini belirleyememekte ve yaşamlarını kapitalist sınıfın güdümünde sürdürmek durumundadırlar. Ayrıca, çevresel yıkımın karşılığı olarak üretilen artı-değerin paylaşımında emekçi kesimlere düşen ancak kendi işgüçlerini yeniden üretebilecek bir miktardır. Günümüz koşullarında bu miktar açlık sınırında ve her türlü güvenceden yoksun bir yaşam düzeyine indirgenmiştir.

İnsanın olduğu kadar, doğanın da kapitalist üretim süreci tarafından amansızca sömürülmesi, varolan kapitalist sistem içinde yapılacak elektrik tasarrufu, pet şişe toplama, vb. küçük çaplı reform ve iyileştirmelerle ya da çevreyi kirleten endüstriyel işletmelere para cezası verme gibi önlemlerle çözülebilecek bir sorun değildir. Tümüyle demokratik, katılımcı, toplumsal, eşitlikçi, saydam, vb. niteliklere ulaşmamış ve iyi eğitilmiş, kolektif bilince sahip, inisiyatif kullanabilen bireylerden oluşmayan bir sistemde böylesi önlemler sonuç alıcı olamaz.

Marx Avrupa'da yaşanmakta olan sanayi devrimi hakkında şunları yazar: "Bu süreç doğal gelişimi/süreçleri yok etmekte, ve doğal ilişkileri para ilişkilerine dönüştürmektedir".[1] "Kapitalin kendini kontrol edememesi, insan-insan ve insan-doğa arasındaki çarpık ilişkiler olarak ortaya çıkar. Sadece şehirleri ülkelerden ayırmakla kalmaz, insanları şehirlere toplar, endüstri ve tarım sektöründe çalışan işçileri yoksullaştırır. Zenginliğin iki asıl kaynağından ilki olan insanı olduğu kadar diğeri olan toprağı da soyar"[2]. Marx'ın burada ve diğer pek çok yerde[3] vurguladığı kapitalist üretim biçimi ve ilişkilerinin insanı olduğu kadar doğayı da tükettiği ve sömürdüğüdür. Yine Marx'a göre insanlığın görevi kapitalist düzene son vererek, kendi kurtuluşu yanında doğayı da kurtarmasıdır.

VII.5-) Kapitalist Üretim Biçimi ve Ekoloji

Kapitalizm, Marx'ın tarif ettiği üzere, her şeyi yok eden büyük bir güçtür. Üretimin sürekli artırılması ilkesi ile işleyen ka-

---

[1] Karl Marx ve Friedrich Engels, The German Ideology, Intemational Publishers, 1947, 57.

[2] Karl Marx, Capital, Cilt I, International Publishers, 1967, 505-507.

[3] Kapital Cilt I, 206-207, 386-388, 603; Cilt III, 101-103, 745; Ekonomik ve Felsefi Yazılar, 210; Grundrisse 489-490.

pitalist sistem kendinden önce varolanlarla birlikte, kendi yarattığı değerleri de yok etmektedir.

Marx ve Engels, kapitalizmin, kendi kontrolündeki teknoloji ve sürekli büyüyen pazarla birlikte, feodalizmin mübadele ekonomisinin yerine geçtiğini vurgular. Feodalizm doğaya uyum sağlayıp ona tabi iken, kapitalizm ve kapitalist üretim biçimi doğayı kendisine tabi kılmayı ve ona boyun eğdirmeyi hedefledi.

"[Kapitalizmle beraber] tarihte ilk kez olmak üzere, doğa insanlık için bir obje (nesne) ve kullanım değeri haline geldi ve kendisi için var olan bir güç olarak algılanmaktan çıktı. Bu eğilim sonucu, kapital, doğal süreçleri zorlayarak, onu kendi gereksinimleri için sınırsızca kullandı."[1]

"Kapitalist üretim sürecine 'bedava' -hammadde- olarak giren doğal kaynaklar, kapitalin bir parçası olarak değil, doğanın kapitale bir hediyesi ya da bu süreçte doğanın üretken güçlerinin insan emeğine bir katkısı olarak görülür. Kullanılan doğal kaynaklar kapitalist üretimin üretkenliğini artırmaya hizmet eder."[2]

Kapitalist sistemi yönlendiren itici güç sermaye birikimidir. Bu nedenle endüstriyel ve mali politikalar, üretim araçlarını elinde bulunduran sermaye sahiplerinin toplam gelirden aldıkları payı maksimize etmek üzere kurulmuş ve işletilmektedir. Bu politikaların neden olduğu adaletsiz gelir dağılımı, bir yanda yoğun bir sermaye birikimini doğururken, diğer yanda kitlelerin alım gücünün sürekli düşmesine neden olur.

Üretimi insani gereksinmeler yerine, artı-değer güdüsüne bağlayan bu çarpık yapı, artı-değer motivasyonunun olmadığı ya da yetersiz bulunduğu alanlarda, insani gereksinmeleri göz ardı

[1] Karl Marx, Grundrisse, Penguin Books, 1973, 410
[2] Karl Marx, Capital, III.Cilt, International Publishers, 1967, 745

etmektedir. Bu durum gerçek üretim kapasitesinin kullanılmamasını ve doğal olarak işsizliği, yoksulluğu ve bunların sosyal sonuçlarını da beraberinde getirmektedir.

Gündemdeki küresel çevresel/ekolojik yıkımın kapitalist sistem kaynaklı olup olmadığı konusunda bazı kesimler "bu sorunların kapitalizm öncesi süreçte de -bugün yaşanmakta olan boyutta olmasa da- varolduğunu ve tıpkı cinsiyet ayrımı, ırkçılık ve savaş gibi bu sorunların da sadece kapitalist sistemle açıklanamayacağını" öne sürmektedir.

Tarihsel olarak çevresel/ekolojik sorunların, eşitsizliğin ve savaş olgusunun kapitalizmden çok eskilere dayandığı bir gerçek. Ama kapitalizm kendisinden önce varolan bu sorunları kendi işleyiş biçiminde yeniden üretmiş, içeriklerini olduğu kadar, boyutlarını da yeniden "döllemiştir".

Örneğin, tarihte dünyanın sadece belli bir bölgesini ve ancak sınırlı bir insan kitlesini etkileyen savaş olgusu, kapitalizm boyunduruğundaki günümüz dünyasını topyekûn bir imha olasılığı ile karşı karşıya bırakmıştır. Emek sömürüsü de kapitalizmden eski bir olgudur. Feodal düzende köylülerin tarımsal ürünlerinin bir kısmını toprak sahibi beylere vermek zorunda oldukları bilinir. Oysa, ancak kapitalizmle üretici kesimler kendi boş zamanları, üretim araçları ve üretim süreci üzerindeki kontrolü tümüyle yitirerek, emeklerine yabancılaşmışlardır. Bu örnekler çevre boyutunda da geçerlidir. Kapitalizm öncesi varolan küçük ölçekli bölgesel çevre sorunları, günümüzde tüm ekosistemi ciddi boyutta tehdit eder boyuta ulaşmıştır.

Kapitalist sistem, yaşamın diğer alanlarında olduğu gibi, çevresel/ekolojik bozulma boyutunda da çözebilmekten uzak olduğu sorunlar yaratmayı sürdürüyor. Kapitalizmin çevresel yıkıma neden olan mekanizmaları şöyle sıralanabilir;

Kapitalist üretim biçiminde, doğal kaynaklar artı-değer birikimine yönelik bir meta olarak görülmekte ve artı-değeri yükseltme çerçevesinde, bozulmayı önleyici/azaltıcı teknolojiler ve yatırımlar ancak kâr güdüsüyle ele alınmaktadır. Bu kısırdöngü sonucu çevre kirliliğini önlemeye yönelik yatırımlar ve ayrılan kaynaklar hızla artmasına karşın, ekolojik/çevresel yıkım şiddetlenerek sürmektedir.

Yine kapitalist sistemin işleyişi gereği kendi varlığına tehdit oluşturabilecek, her türden ulusal ve uluslararası toplumsal hareketlenmeleri kontrol altında tutabilmek için elinde bulundurduğu, sürekli geliştirdiği ve yeri geldiğinde kullanmaktan çekinmediği yüksek teknolojili savaş mekanizması da doğal kaynaklar üzerinde başlı başına ayrı bir tehdit oluşturmaktadır.

Yeni pazar oluşturma ve varolan pazarlardaki tüketimi körükleme çerçevesinde, kapitalist sınıf elinde bulundurduğu medya araçları ile kitlelere yeni tüketim kalıpları aşılamaktadır. İnsani gereksinimler yerine israfa yönelik bu tüketim kalıpları hem üretim hem de tüketim sonrasındaki depolama/giderim süreçlerinde doğaya gereksiz yükler getirmektedir.

Üretim maliyetini ve doğal olarak da artı-değer marjını belirlemede en önemli girdilerden birisi olan ucuz hammadde arayışı çerçevesinde, kapitalizm tüm dünya çapında birçok doğal kaynağı sorumsuzca tüketmektedir.

Ucuz işgücü kapitalist üretim biçiminin en vazgeçilmez parçasıdır. Kapitalizmin bu konudaki yüzü sağlıksız işyeri koşulları, meslek hastalıkları, yetersiz işyeri güvenliği kaynaklı iş kazaları ve benzerleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Marx'ın "sermayenin ulusal sınırlar tanımadığı"na yönelik belirlemesi en açık biçimiyle çevresel/ekolojik bozulma boyutunda somutlanıyor. Kapitalizm ucuz hammadde, ucuz emek ve yeni pazar arayışlarına, günümüzde bir de tehlikeli sanayi atıklarını

depolayabileceği ve/veya kirletici üretim teknolojileri transfer edebileceği, çevresel yasa ve yönetmeliklerin yetersiz olduğu, ülkeler arayışını ekledi.

Çevre ve ekoloji ile uyumlu alternatif üretim teknolojilerinin geliştirilmesi ve bunların kullanıma sunulması konusundaki kontrol yine kapitalist sınıfların elinde. Dolayısıyla kullanılacak üretim teknolojileri, toplumsal gereksinimlere ve çevreye uyumlulukları ile değil, kapitalist üretim biçimine uygunlukları çerçevesinde kitlelerden bağımsız olarak belirleniyor.

Özetle, kapitalist krizin çeşitli yüzleri, dünya çapında yaşanmakta olan çevresel krizin çeşitli yüzleri olarak karşımıza çıkıyor. Bu çerçevede çevresel bozulmayı"ideolojiler üstü" ya da "çağdaş toplumun kaçınılmaz getirisi" olarak görmek tarafsızlık kılıfı altındaki taraflı bir saf alış değil ise, kara bir cahilliğe denk düşüyor.[1]

VII.6-) Ekoloji ile Uyumlu Bir Sosyalizme Doğru

Çevresel uygulamalar reel sosyalist deneyimin "sicil"indeki önemli başlıklardan biri. Sosyalizmin kapitalizmden yola çıkış noktasındaki tartışılmaz farklılığı, yaşanan reel sosyalizm pratiğiyle çevresel/ekolojik yıkım konusunda, ne yazık ki, büyük bir benzerliğe dönüştü. Bunun nedenleri bu "sicil"in bütününden ayrı düşünülemez. Reel sosyalist deneyimin çözümlemesi bu çalışmanın kapsamı dışında olmasına karşın, bu nedenler, konumuz çerçevesinde, şöylece özetlenebilir; 1) sosyalizmin salt bir ekonomik kalkınma modeli olarak algılanarak sistemin en önemli güvencesini oluşturan insan faktörü ile demokratik içeriğinin öne çıkarılamaması, 2) dünya çapındaki askeri, ekonomik ve kültürel kapi-

[1] G.N. Demirer ve E. Torunoğlu, "Çevresel/Ekolojik Yıkıma Siyasal bir Yaklaşım", Ve Kirlendi Dünya: Çevre Bilim Yazıları, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı Kitaplığı, Öteki Yayınları, 1997, 97-101.

talist kuşatma, 3) teknoloji ve endüstriyel büyümede kapitalist ülkelerin "gerisine düşme" kaygısı, 4) kitlelerde burjuva demokrasisi illüzyonlarıyla şekillenen özel mülkiyet ve aşırı tüketim eğilimi.

Ancak, çevresel/ekolojik yıkım boyutunda salt reel sosyalist ülkelerin pratiği göz önüne alınarak, sosyalist teorinin bu sorunların çözümünde başarısız olduğu sonucuna varmak yüzeysel bir yaklaşımdır. Üretimin, kapitalist piyasa mekanizması doğrultusunda, artı-değer güdüsünün başlı başına bir amaç olduğu değil; insani gereksinimler doğrultusunda, demokratik işleyişe sahip politik bir mekanizmayla, kontrollü olarak yönlendirilmesine dayanan sosyalist teori, teknoloji üretimi ve kullanımı süreçlerinde mantık olarak kapitalizmden farklılaşmaktadır. Sosyalizmin hedeflerini kapitalizmin "başarı" tanımlarından tümüyle soyutlayarak, katılımcı bir sosyalist demokrasi, bilgi edinme ve ifade özgürlüğü ile insan hakları gibi kavramları içselleştirmesi hayatın tüm alanları gibi çevresel/ekolojik bozulma alanındaki başarısının da belirleyici önkoşuludur.

Günümüzdeki küresel çevresel/ekolojik yıkım kapitalizmin doğasında varolan kontrolsüz sermaye birikimi sürecinden kaynaklanmaktadır. Kapitalist sistem (dönemsel olarak istem dışı yaşadığı ekonomik bunalımları saymazsak), hiçbir doğal fren mekanizmasına sahip değildir. Sistemin işleyişi gereği sermayeyi oluşturan birimler, ekonomik bunalım ortamları ile karşılaşmamak ya da varolanlardan bir an önce kurtulmak amacıyla kısa vadeli ve kâr marjı yüksek yatırımlara yönelmekte ve uzun vadeli planlara yanaşmamaktadır. Oysa, ekoloji ve çevresel değerlerle uyumlu etkin bir ekonomik modelin uygulanabilmesi ancak uzun vadeli bir planlama ile mümkündür.

Sosyalizm, tam bu noktada kapitalizmden farklı olarak rasyonel bir frenleme mekanizması sunmaktadır. Kaynak ve işgücü dağılımında kapitalizmin rekabetçi piyasa vurgusu, sosyalizmde demokratik ve katılımcı bir planlamaya dönüşmektedir. Reel sos-

yalist deneyimde demokratik ve katılımcı ayağı oldukça tartışmalı olan sosyalist planlama, kuramsal olarak çevresel/ekolojik değerlerle uyumlu ve insani ve doğal gereksinimlerle sınırlı bir ekonomik model sunmaktadır. "İnsani gereksinimler"in sınırı ise sosyalizmin daha önceki uygulamalarında eksik olan demokratik ve katılımcı niteliğiyle, yani sistemi oluşturan bireyler tarafından belirlenecektir. Bunun gerçekleştirilebilirliği ve yöntemleri -doğal olduğu üzere- birçok kesim tarafından tartışma konusu yapılmış ve yapılmaktadır. İnsan doğası ve ekolojik/çevresel değerlerle uyumlu yeni bir sosyalist dalganın en temel koşulu onun demokratik ve katılımcı özünden geçmektedir.

Planlama bazında yaşanmış reel sosyalist deneyim, vurguyu insani değerlerden çok kapitalizmin gerisine düşmeme ve savunma amaçlarına yaptı. Bu alanlarda başarılı olduğu söylenebilecek olan reel sosyalizm, amaçlarını belirlemede yetkiyi -dolaylı da olsa- kapitalizme verdi. Başka bir deyişle, "savaşı düşmanın normlarıyla" sürdürdü ve sonunda insana yabancılaşmış bir sisteme dönüştü. Reel sosyalist pratiğin neden olduğu çevresel/ekolojik yıkım bu yabancılaşmadan ayrı düşünülemez.

Bu pratikten çıkarılacak ders, sosyalist planlamanın zorunlu olarak çevresel bir yıkıma neden olacağı değildir/olmamalıdır. Temel vurgusunu insani gelişime ve doğal değerlerin korunmasına yapmış bir sosyalist planlama, topyekûn bir yıkıma gitmekte olan yeryüzünün tek çıkışıdır.

Ekolojik değerlerle uyumlu bir sosyalist toplum projesi, kapitalizmin yaşamın tüm alanlarında yerleştirdiği insan doğasına aykırı koşulları ve uygulamaları sadece politik anlamda değil, düşünce biçimi ile de tüm sonuçlarıyla birlikte ortadan kaldırmak zorundadır. Çevresel yıkım boyutuyla da, bilimsel ve teknolojik girdiler kadar, sosyal, kültürel ve eğitsel anlamda da köklü bir yeniden yapılanışa gereksinim vardır.

Böylesi uzun vadeli bir sürecin pratik anlamdaki ilk vurgusu, uzun erimli katılımcı/demokratik bir planlama ile yürütülmesi gereken önleyici çevre politikaları üzerine olmalıdır. Önleyici çevre politikalarında, herhangi bir toplumsal proje hayata geçirilmeden önce doğaya getireceği yük bilimsel yöntemlerle ve siyasi iktidarın güdümlemesinden uzak, bilim insanları tarafından belirlenir. Daha sonra olası çevresel yüklerden etkilenecek kitlenin kendi belirlediği temsilcilerin, bilim çevrelerinin, yerel ve merkezi yöneticilerin de katılımıyla oluşturulacak ve demokratik işleyişe sahip bir komisyon aracılığıyla toplumsal fayda temelinde bir karara ulaşılır. Bu karar, aksi bilimsel olarak kanıtlanmadıkça ya da söz konusu kitlenin talebinde gerekçeli bir değişiklik olmadığı sürece kalıcıdır. Bilgi edinme, kendini ifade, karar alma süreçlerine toplumsal/demokratik bir katılımın şart olduğu böylesi bir pratikten,: toplumsal faydaya uygun ve ekolojik değerlerle uyumlu politikalar çıkacaktır.

Önleyici çevre politikaları ancak uzun vadeli bir planlama ile hayata geçirilebilir. Bu planlama sürecinin kendisi kadar kimler tarafından ve hangi öncelikler gözetilerek yapılacağı da yaşamsal öneme sahiptir. Kapitalist sistemin neden olduğu yıkımın onarımı sürecinde, bölgesel farklılıkların giderimi aciliyet taşımaktadır. Bu nedenle merkez ağırlıklı işlemek durumunda olan bu mekanizma uzun vadede yerel inisiyatiflerce yürütülmelidir.

Planlama sürecinin demokratik niteliği ancak kitlelerin aktif katılımıyla sağlanabilir. Bireyler ait oldukları birikimlerin (mahalle, köy, işyeri vb.) gereksinimlerini, yine bu birimlerdeki kendi örgütlülükleri aracılığıyla toplumsal planlama sürecine bir girdi olarak katacaklardır. Bu demokratik işleyişin güvencesi siyasal iktidar değil, özgür iradeli bireylerden oluşan kitleler olacaktır.

Toplumun farklı kesimlerinin taleplerini bir "ortak fayda" kavramı içinde ancak bir sosyalist iktidar birleştirebilir. Örneğin, sosyalist çerçevede gündeme gelen bir toplu taşıma projesi, özel araç

sayısında % 95'lik bir azalma sağlayabilir. Şehirlerarası yolcu ve mal taşımında demiryolu altyapısı geliştirilip yaygın kullanıma sunularak, kentsel hava kirliliğinde en büyük paya sahip motorlu taşıt araçlarından kaynaklanan CO_2, NO, SO_2, kurşun gibi kirleticiler % 5 seviyesine indirilerek, sera etkisi, ozon tabakasının tahribi ve asit yağmurları gibi çok daha geniş ölçekli sorunların çözümü yönünde önemli bir adım atılmış olur. Sadece toplu taşımacılığa ve demiryolu taşımacılığına yönelik böylesi bir proje hayata geçirilebildiğinde, hava kirliliğiyle ilgili gelişmeler yanında, ulaşım kaynaklı yaralanma ve ölümlerin getirdiği sosyal ve -sağlık harcamaları bazında- ekonomik kayıplar, önlenebilirken, ulaşımla ilgili olarak oluşturulmuş büyük bir bürokratik yapılanma da (hukuksal, kanuni, polisiye) ekonomi üzerindeki tüm yüküyle birlikte ortadan kaldırılabilir.

Kapitalist tehdidin olmadığı bir dünyada askeri harcamalar sadece bölgesel savunma ve kamu güvenliği alanları ile sınırlandırılabilir. Gereksinim fazlası askeri işgücü ve teknolojik birikim ise tahrip olan çevresel/ekolojik değerlerin onarımı ile diğer toplumsal amaçlı projelere sunulabilir.

Bunların yanında artı-değer güdüsünün yönlendirmediği bir toplumda hiçbir işlevi kalmayacak iş (siz "tüketim" diye okuyun) alanlarını bir düşünelim; reklam sektörü, mali danışmanlık, borsa, sigortacılık vb. varlıklarını salt kapitalist sisteme borçlu olan bu sektörlerin, işlevsiz hale geldikleri durumda tükettikleri işgücü, enerji, kaynak kayıpları yine toplumsal faydaya yönelik alanlara akıtılabilecektir.

İnsan doğası ve ekoloji ile uyumlu bir toplum projesi bizi yukarıda anılan sektörlerin gereksizliğine ve sonlandırılmasına davet ederken akıllara "bu sektörlerde çalışanların işsiz mi kalacağı?" gelebilir. "İş" kavramının vahşi kapitalist rekabet ortamı tanımlarından çok farklılaşacağının altını çizerek devam edelim: Kapitalizm kaynaklı yıkımın onarımı sürecinde önemli bir emek talebi

doğacaktır. Bunun yanında yine kapitalizm kaynaklı sermaye ve enerji yoğun, dolayısıyla aşırı çevre kirliliğine neden olan teknolojilerden insan işgücüne ağırlık veren, çevre ile uyumlu, üretim sistemlerine geçildiğinde yoğun bir emek talebi yani, "iş olanağı" ortaya çıkacaktır. Ayrıca, üretim süreci bir zorunluluk değil de, insani gereksinmelerle sınırlı olacağından, gereksinim fazlası işgücü kitlelere eşit bir biçimde dağılmış, gündelik çalışma süresinde kısalma olarak gündeme gelecektir. Ortaya çıkan gereksinim fazlası bu zaman, kitlelerin kişisel gelişim çabalarında ve demokratik planlama sürecine aktif katılımı olarak somutlaşacaktır.[1]

VII.7-) Sonuç

Yukarıda Marx ve Engels'in çalışmalarından alıntılarla gösterildiği üzere, Marksizm bugün yıkıcı boyutlarda yaşadığımız ekolojik sorunların öncüllerini günümüzden 150 yıl önce teşhis etmişti. Ancak, o dönemde yaşanılan çevre sorunlarının sınırlı boyutlarda olması ve insanın sömürüsünün doğanın sömürüsünden çok daha şiddetli olması nedenleriyle, ekolojik kaygıları toplumsal modellerinin ana bileşeni olarak kullan(a)madılar.

Bugün gelinen noktada ise çevre sorunları insanlığın geleceğini tehdit etmektedir. Eşitlikçi toplum talepleri doğayla uyumlu yaşam talepleriyle örtüşmediği sürece eksik kalacaktır ve bu nedenle ekoloji, sosyalist politikalarda dikkatle üzerinde durulması gereken bir noktadır.

Marksizm'in temel kuramları böylesi sosyalist politikaların oluşturulması için gerekli öncülleri bizlere sunmaktadır. Örneğin, teknolojinin insanı özgürleştiren yönünü gelişme için bir

[1] G.N. Demirer ve E. Torınoğlu, "Çevresel/Ekolojik Yıkıma Siyasal bir Yaklaşım", Ve Kirlendi Dünya: Çevre Bilim Yazıları, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı Kitaplığı, Öteki Yayınları, 1997, 101-107.

zorunluluk olarak gören Marx, kapitalizmin güdümlediği teknoloji ve endüstrinin insanı meta kölesi haline getirdiği saptamasını yaparak, bizlere sosyalist toplumlarda endüstrileşme konusunda önemli açılımlar sunmaktadır. Marx'ın çalışma tanımı bize Marksizm'in endüstriye bakışı ya da başka bir deyişle, kapitalist ve sosyalist endüstriyel yapılanma arasındaki farklar konusunda yeterince veri sunmaktadır.

Marx çalışmayı (ya da bu bağlamda üretimi) zorunlu çalışma ve özgür çalışma olarak ikiye ayırır. Zorunlu çalışma insanın doğal ve zorunlu maddi ihtiyaçlarını (bu kapitalizmin tanımladığı sınırsız ihtiyaçtan çok farklı bir tanımdır) gidermek üzere yapmak zorunda olduğu üretim faaliyetidir. Beslenme, barınma ve giyinme gibi ihtiyaçlar insanların temel maddi ihtiyaçlarıdır ve bunların sağlanması zorunlu çalışmayı gerektir. Marx'a göre doğa insanlara zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak üzere her türlü materyali sağlar. Özgür çalışma ise zorunluluk dışında, insana üretmenin keyfini tattıran, onu toplumsallaşmaya yönlendiren sosyal ve kültürel alanlardaki üretimdir.

Marx zorunlu çalışmanın birincil olduğu gerçeğinden yola çıkarak bu çalışmayı optimize edecek makine, teknik, bilimsel ve teknolojik birikimi olumlu görür. Ona göre zorunlu üretimin teknoloji ve/veya endüstri aracılıyla rasyonalizasyonu özgür çalışmaya daha fazla zaman ve alan yaratır. Sonuçta Eric Fromm'un da dediği gibi "Marx'ın asıl amacı insanları ekonomik (zorunlu) ihtiyaçların doğurduğu baskı ve bağımlılıktan (yani yabancılaşmadan) kurtarmaktı. Böylece insanlar insan olmanın onurunu ve bütünselliğini yeniden kazanabilirler".[1]

İnsanların zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak üzere doğadan yararlanması ve bu ihtiyaçları karşılayacak teknolojiye sahip olması doğa ve insan arasında antagonist bir çelişki anlamına

[1] Eric Fromm, Marx'ın İnsan Anlayışı, Artan Yayınevi, 1995

gelmez. Sosyalist bir toplumda önemli olan, teknolojiyi kapitalizmin yarattığı ikame ihtiyaçların tatmini (substituted satisfaction) için değil, katılımcı demokrasi yoluyla belirlenen zorunlu ihtiyaçların karşılanması için kullanılan, teknolojik ve endüstriyel bir yapılanmanın hayata geçirilmesidir.

Özetlemeye çalışırsak, günümüzde yaşanılan ekolojik problemler teknoloji ve/veya endüstrinin kaçınılmaz sonuçları değildir. Doğanın tahribi ve yenilemez kaynakların hızla tüketimi artı-değer güdümlü kapitalist işleyişin doğrudan bir uzantısıdır. İnsanı olduğu kadar doğayı da üretimin bir girdisi ve kâr maksimizasyonu için sömürülecek bir meta olarak gören kapitalizm varolduğu sürece ekolojik yıkım boyutları büyüyerek sürecektir. Sosyalist bir planlama çerçevesinde, tam katılımcı demokrasi tabanında saptanan zorunlu maddi ihtiyaçları karşılamaya yönelik, sınırları belirlenmiş, daha doğrusu araç olmaktan çıkmamış bir endüstrileşme doğaya düşman olmak zorunda değildir. Yani sorunun çözümü endüstrinin yok edilmesinde değil, varolan kapitalist endüstriyel yapının maksimum kâr güdümünden çıkarılarak insanı ve insanın doğanın tüm bileşenleriyle uyum içinde yaşamasını merkezine koyan yeni bir yapıya kavuşturulmasındadır. İnsan ve doğayla uyumlu endüstrilerin gerektiği kadar kullanıldığı sosyalist bir toplumsal yapılanma, insanlığın bugün sahip olduğu bilgi ve deneyim birikimiyle mümkündür. Asıl olan bu bilgi ve deneyim birikimini somutlaştıracak politikaların oluşturulması ve hayata geçirilmesidir.

Bu çerçevede, Marksist Ekolojinin çerçevesinin çizilmesine katkı olarak, içerdiği tüm sınırlılık ve yetmezliklerin de bilinciyle, aşağıdaki belirleme ve önerileri tartışmaya açmak istiyoruz:

VII.7.1-) Belirlemeler

Ø Ekolojik sorun, kapitalist meta üretimi, değişimi ve paylaşımındaki çarpıklıklar ile doğal kaynaklar üzerindeki anti-demokratik karar alma ve kontrol mekanizmalarından kaynaklanan sınıfsal bir olgudur.

Ø Ekolojik sorunların çözümü salt ekolojik duyarlılığın değil, siyasal, sınıfsal, toplumsal ve ekonomik girdilerin tümünü kapsayan geniş ölçekli bir yaklaşımla gündeme gelebilir. Bu bağlamda ekolojik sorunlar, yeryüzünün ve insanlığın topyekûn kurtuluşuna yönelik bütünsel bir siyasal programın en öncelikli gündemlerinden birini oluşturmalıdır.

Ø İnsan doğada varolan türlerden biridir. Yaşamını sürdürebilmek için doğadaki diğer türlerle etkileşim içinde olmak gereksinimindedir. Düşünebilme ve alet yapabilme yetenekleri insanı doğadaki diğer türlerden farklılaştırır. Ancak bu farklılaşma zorunlu olarak insanın "doğaya hükmetme" ya da diğer türlere zarar verme eğilimini de beraberinde getirmez.

Ø Ekolojik krize neden olan etkinliklerden sağlanan fayda (artı değer) insan türü içinde eşit olarak paylaşılmamaktadır. İnsan türünün belli bir kesimi (sermaye sahibi sınıf) bu faydanın büyük bir bölümüne el koymaktadır. Bu eşitsiz bölüşüm ise ekolojik krizin sorumluluğunun bütünsel olarak insan türüne mal edilemeyeceğinin en önemli gerekçesidir. Dolayısıyla ekolojik krizin sorumluluğu insan doğasının değil, vahşi kapitalist sistemin işleyiş biçiminin bir sonucudur. Bu bağlamda, ekolojik duyarlılığın ilk ve kaçınılmaz koşulu anti-kapitalist, anti-emperyalist bir vurgu olmalıdır.

Ø Doğadaki bütün türlerin yaşamlarını dış etkiler olmaksızın sürdürebilme hakkı vardır/olmalıdır. Bu bağlamda, insan türüne olduğu kadar, diğer bir canlı türüne ya da bir doğa parçasına öncelik veren yaklaşımlar mahkûm edilmelidir. Gereksi-

nimi duyulan, doğanın bir bütün olarak kavranılması ve bu yönde, bütünü kapsayan çözüm arayışlarına gidilmesidir.

Ø Sosyalizmin ilk büyük dalgasının konu üzerindeki pratiğine yapılan göndermelerle, ekolojik krize yaklaşımda sosyalizmi, kapitalizmle aynı kefeye koymak ve sözde "ideolojiler-üstü" bir yaklaşımı hedeflemek yanlış ve temelsiz bir savdır. Yaşamın diğer alanları gibi ekoloji alanında da "sınıflar-üstü" bir kavram yoktur.

Ø Kapitalist birikim sürecinin genişlemesi ve uluslararası boyutta hareketliliği, çevresel konularda verilen mücadelede gözden kaçırılmaması gereken bir somutluktur. Eğer belirli bir coğrafi bölgenin doğal dengesi ya da bir sınıfa ait insanların çevresel güvenliğinin, dünyanın diğer bölgelerinin ya da diğer bir sınıfın çevresel yıkımı pahasına sağlanması istenmiyorsa, sorunun uluslararası boyutu gündemde tutulmalıdır.

VII.7.2-) Öneriler

Ø Ekolojik duyarlılık çerçevesinde (tehlikeli atık taşınımı, tarımsal gübreler, endüstriyel atıklar ve benzeri) geliştirilen yerel mücadeleler, sorunun sınıfsal niteliğine yapılacak vurguyla politikleştirilmeli ve ulusal/uluslararası boyutta sistematik olarak örgütlenmelidir.

Ø Sermaye birikiminin dinamikleri ve çevresel yıkım arasındaki ilişki ile kapitalist sistemde bu yıkımın neden kaçınılmaz olduğu vurgulanmalıdır.

Ø Yoksul güney ülkelerinde meydana gelmiş/gelecek olan, kuzeyli kapitalist ülkeler kaynaklı çevresel/ekolojik suçlarda, buna neden olan kuzeyli ülkenin kendi ülkesinde uyguladığı yasa ve yönetmeliklerin yaptırımları geçerli olmalıdır. Bunu kuzeyli kapitalist ülkelerin kabul edeceği beklenmediğinden, güney ülkeleri

bu çevresel/ekolojik suçlara karşılık gelen tazminatları kuzey ülkelerine olan borçlarından düşmelidir.

Ø Konu üzerindeki medya tekeli konuya duyarlı kişiler, örgütler ve uluslararası kuruluşlarca kırılmaya çalışılmalıdır. Bu konuda işbirliği olasılıkları zorlanmalıdır.

Ø Kitleleri soruna aktif bir taraf haline getirebilmek kitlesel bilgilenme süreçlerinin yaratılabilmesinden geçmektedir. Bu amaçla yayınsal ve eğitsel etkinlikler düzenlenmelidir.

VIII-) KÜRESEL ÇEVRE KİRLENMESİ ve TÜRKİYE[1]

ÖZGÜR ORHANGAZİ-GÖKÇER ÖZGÜR

Çevre ve çevre sorunlarına yönelik tartışmalar uzun yıllardan beri varolsa da, bu tartışmalar hiçbir zaman son yıllardaki kadar kapsamlı ve etkili olmamıştır. Bu tartışmaların boyutları gün geçtikçe büyümekte ve tartışmalarda taraf olanların sayısı artmaktadır. Ancak, bugünün insanı gerçekçi bir çevre bilincine sahip olmaktan çok uzaktır. Çevre bilinci denildiği zaman birçok insanın aklına sadece yerlere çöp atmamak, parklardaki çimleri ezmemek ya da fidan dikmek gelmektedir. Kapsamı, ilkokul ders kitaplarının ötesine geçmeyen, bu bilinç(sizlik)in ortaya çıkışı ise bir tesadüf değil; her alanda tanık olduğumuz dezenformasyon süreçlerinin sayısız örneklerinden yalnızca birisidir. Yapılmak istenen ise hedef şaşırtmak ve sorunun asıl nedenlerinin göz ardı edilmesini sağlamaktır.

---

[1] Bu çalışmaya verdiği destek ve makalenin son hali üzerine yaptığı eleştiri, öneri ve katkılar nedeniyle, Çevre Mühendisleri Odası Başkanı Ethem Torunoğlu'na teşekkür ederiz.

İnsanı içinde bulunduğu çevrenin ya da ekosistemin bir parçası değil, hâkimi olarak gören bu genel kanıya göre çevrecilik savunmasız durumdaki hayvanlara ya da bitkilere duyulan merhametin bir uzantısıdır yalnızca. Bu tür çevrecilik hareketlerinde görebileceğimiz en gerçekçi öne çıkış ise "ormanları koruma"nın ötesine geçememektedir. Ekosistem içindeki canlı cansız tüm varlıkları bir bütünlük içinde göremeyenler çevre felaketlerini de birbirinden bağımsız olarak ele almaktadır. Örneğin, tüm Türkiye'de büyük bir etkinliğe sahip olan Türkiye Erozyonla Mücadele ve Ağaçlandırma Vakfı (TEMA) özel üniversitelerin kampus kurmak uğruna yaptığı orman katliamlarına seyirci kalmaktadır. 1998 yılında Beşiktaş Belediyesi ile TEMA'nın organize ettiği "5 Haziran Dünya Çevre Günü Yürüyüşü"ne katılan eylemcilerin ise "Yeşile uzanan eller kırılsın"[1] sloganı, bu tür eylemlerin ciddiyetini göstermektedir. Bu durum sadece ülkemize has bir özellik değildir; atmosferdeki karbondioksit miktarını aşağı çekmeyi amaçlayan 1992 Rio Zirvesi'ni, ticari rekabeti kaybetmemek adına sabote eden ABD Başkanı Bill Clinton'ın, ABD plajlarında "çöp toplama" kampanyalarına öncülük etmesi bu konudaki sayısız örnekten biridir.

Bu tür nahif kampanyaların çevre bilinci üzerinde olumlu bir etkisinin olmayacağı açıktır; aslında bu tür davranışların tek etkisi kendi hafifliklerini zaman içinde tüm çevreci hareketlere mal etmeleridir. Öyle ki, kendilerini muhalif olarak tanımlayan insanlar arasında bile "çevre" ve "çevrecilik" kelimelerinin telaffuz edilmesi tebessümlere yol açmaktadır.

Oysaki; çevrecilik "doğayı severim; içinde vitamin vardır (!)" türünden saçmalıkların çok ötesindedir. Çevre sorunları, öncelikle, yaşama dair sorunlardır; çünkü insanlık, doğada sa-

[1] Emek, 6 Haziran 1998, s.9.

hip olduğu bütün başat rolüne rağmen, bir kaplumbağa ile aynı ekosistemi paylaşmaktadır. Yani bu ekosistemdeki herhangi bir bozukluk ya da gerileme bu sistemdeki tüm canlılar gibi insanı da doğrudan etkilemektedir. Çevre felaketleri bir ekosisteme zarar verebilir ya da onu bir bütün olarak yok edebilir; ancak bu, dünyadaki yaşamın tamamen bitmesi anlamına gelmez. Örneğin, ozon tabakası tamamen yok olsa bile milyonlarca yıl sonra bugünkünden farklı bir tür yaşam biçimi ortaya çıkabilir; ama bu yeni sistemde ne insana ne de bugün dünya üzerinde yaşayan canlılara yer olacaktır.[1] Dolayısıyla gerek çevre sorunlarını gerek çevre bilincini insanın ve diğer canlıların yaşam hakkı kavramı dışında düşünmek mümkün değildir.

Günümüzde çevre kirliliği, tüm gezegeni kaplayan boyutlara ulaşmış durumdadır. Dünyanın birçok bölgesinde insanlar, çevre felaketlerine karşı korumasız, nükleer tehdit ve radyasyondan habersiz bir yaşam sürdürmektedir. Bilim insanları ise bu olumsuzlukların devamı halinde dünyadaki tüm canlıların ciddi biçimde tehdit altında olduğunu vurgulamaktadır. Halbuki, insanlığın gelişiminin ilk dönemlerinde yaşam, doğal çevre ile uyum içindedir. Ancak, dünyadaki teknolojik gelişmelerin hızlı artışı karşısında ekolojik sistemin bu hassas dengesi giderek bozulmuştur. Bu tehlikeli gelişmenin seyircisi durumunda olan insanlık ise dünyada dengeli bir çevrenin korunamaması halinde tüm canlıların varlığının sürmesinin olanaksızlığını acaba ne zaman anlayacak?

---

[1] Adını ABD'li bir kimyacıdan alan bu durum, Urey Etkisi olarak bilinir. Ozon tabakasının yok olduğu bir durumda, dünyaya doğrudan gelen UV ışınları ve diğer kısa dalgaların dünya yüzeyindeki suları iyonize etmesi sonucunda ortaya çıkan oksijen molekülleri Ozon tabakasını oluşturmaktadır. Bu konudaki ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Demirsoy, "Evrenin Çocukları: Yaratılışın Öyküsü", Ankara: Meteksan, 1991, s.185-188.

1998 yazı başlarında başlayan yağmur dönemi dünyayı etkisi altına aldı. Barajları, setleri ve köprüleri yıkan seller ölümcül sonuçlara yol açtı. Trabzon'da yaklaşık üç saat süren yağmur, Sürmene ilçesi ve haritadan silinen Beşköy beldesinde büyük mal ve can kaybına neden oldu, ocakları söndürdü...

Yağışların etkili olduğu bir başka ülke olan Çin'in birçok bölgesinde barajlar yıkıldı. Harekete geçirilen askeri birlikler setleri yıkarak sel sularının kırsal kesime yayılmasını sağlamaya çalıştılar. Sel, eylülün ortasında da Meksika'nın Chiapas eyaletinin Valdivia köyünü yok etti.

Dünyadaki benzer sel baskınlarının verdiği zararlar ürkütücü boyutlara ulaştı. 240 milyon kişiyi etkilediği söylenen bu yaz selleri, resmi açıklamalara göre şimdiye kadar 2 binin üzerinde insanın ve sayısı bilinmeyen diğer canlıların yaşamlarına mal oldu. Yaklaşık 14 milyon kişi evini terk etmek zorunda kaldı.

Gün geçmiyor ki; yeni bir çevre felaketi haber bültenlerinde yer almasın. Büyük Okyanus'ta 30 metreye kadar yükselen dalgalar sahilleri yerle bir etti. Deniz dibindeki deprem ya da yanardağların patlaması sonucunda oluşan bu dev dalgalara karşı konulan uyarı ağları da para etmiyor. Hatırlanacağı gibi bu dev dalgalar, 1993'te Endonezya'da bir adanın tamamını kapladı ve 2 bin kişinin yaşamını yitirmesine yol açtı. Yeni Gine'de bu nedenle yaşamını yitirenlerin sayısı ise 3 bini aştı.

Dev dalgalara yol açan depremin merkezi Büyük Okyanus'ta idi. Ama yerkabuğu, dünyanın başka bölgelerinde harekete geçecek şekilde etki alanını genişletti. Örneğin, 1998 Haziranının ilk günlerinde başlayan depremlerin, dünyanın dört bir yanını salladığı ortaya çıktı. Türkiye de bundan nasibini aldı.

Bu ve benzer felaketler bize, geleceğimizi bugünden tahmin etmenin olanaksızlığını gösteriyor.

Ozon tabakasındaki delinme ve hava kirliliğinin yaşamda olumsuzluklara neden olabileceği ve doğal yaşamın temellerini dinamitleyeceğini küresel gözlükle niçin göremiyoruz?

Doğanın intikamının daha büyük olmaması ve acısının yoksul ülkelere çektirilmemesi için insanlığın bir an evvel harekete geçmesi gereklidir. Bu noktada ekolojik felaketin dünyadaki ve Türkiye'deki somut verilerinin sergilenmesi de önem kazanmaktadır. İşte dünya gündemini son günlerde meşgul eden çevresel felaketlerden bazı örnekler:

VIII.1-) Dünya..

"Doğal" felaket "El Nino" (İspanyolca'da küçük çocuk) geçtiğimiz yıl tüm dünya kamuoyunu meşgul ediyor, haber bültenlerinde baş sıraları alıyordu. Birçok bölgede insanlığın korkulu rüyası haline gelen El Nino'nun ortaya çıkış nedenleri hakkında ise görüşler çeşitliydi. Egemen görüş bunun "doğal" bir felaket olduğu yönündeydi. El Nino'nun 4 ile 7 yılda bir ortaya çıkan iklimsel ve meteorolojik bir olay olduğu kesin, ancak son ortaya çıkışında niçin bu kadar etkili ve tahrip edici olduğunu açıklamaya gelince "doğallık" tantanaları bir şey açıklayamaz oluyor. Oysa bu "doğallığın" altında vurdumduymaz kapitalist yağmacılığın kendi kendine koyduğu birçok yasaklama ve kısıtlamaya rağmen dünyaya yaymaya devam ettiği sera etkisi yapan karbondioksit, metan, nitrikdioksit ve klorofloro-karbon gazlarının atmosferde yoğunlaşması olgusu yatıyor. Örneğin, merkezi Maryland'da bulunan İklim Değişikliklerini Tahmin Etme Merkezi (NOAA) başkanı Ants Leetmaa'ya göre dünya El Nino felaketini ucuz atlattı ve atmosferde sera etkisi yapan gazların kullanımının artması halinde El Nino periyotları sıklaşacak.[1]

[1] Hürriyet, 6 Mayıs 1998, s.6.

İşte "El Nino"nun marifetlerinden bazıları:

13 Ekim 1997: Guatemala'daki aşırı yağış ve sel. İki büyük nehir taştı.

28 Ekim 1997: Meksika'nın güney sahillerinde saatte 400 kilometre hızla esen kasırga. 20 bin evsiz.

4 Kasım 1997: ABD'de 76 saat sürekli kar fırtınası.

15 Ocak 1998: ABD ve Kanada'da buz fırtınası. 350 milyon dolarlık hasar.

9 Mart 1998: ABD'nin Florida eyaletinde saatteki hızı 410 kilometreyi bulan hortum. 38 ölü, 250 yaralı.

11 Mart 1998: Peru'da şiddetli yağış ve sel. 40 kilometre eninde 300 kilometre boyunda bir göl oluşuyor.

20 Mart 1998: Florida'da üç ayrı hortum. 43 ölü.

28 Mart 1998: ABD'de dondurucu soğuklar. Şili'de açlıktan karaya vuran fok balıkları.

8 Mayıs 1998: Peru'da aşırı yağış ve sel.

12 Mayıs 1998: Brezilya'da dört gün aralıksız yağan yağmur.

19 Mayıs 1998: ABD'nin güneydoğusunda fırtına. 35 ölü, 130 yaralı. Elektrik hatlarını ve çatıları yıkan beysbol topu büyüklüğünde dolular.

Diğer taraftan, çevreci örgütlerin mücadelelerine ve alınmaya çalışılan pek çok önleme rağmen doğal kaynakların tükenmesinin, endüstriden kaynaklanan kirliliğin ve ozon tabakasındaki deliğin büyümesinin önüne geçilemiyor. 20. yüzyılda dünyanın ısısı bir santigrat derece arttı. Massachussetts Üniversitesi'nden Michael Mann'a göre; "20. yüzyılın başında bir ısınma var, bugüne kadar görülmemiş bir şey ve bu devam ediyor. Öyle ki 1990'larda, 20. yüzyıl öncesine oranla dünyanın ısısı 2 Fahrenheit derece daha yüksek... Son dönem ısıdaki bu değişi-

me bakıp bunu meydana getirebilecek nedenleri incelediğimizde, mesela güneşin parlaklığındaki değişme veya sera gazı emisyonlarına baktığımızda bu boyutlardaki ve anormal derecedeki değişimi ancak sera gazlarının yaratabileceğini görüyoruz."[1] Öte yandan Amerikalı ve İngiliz meteoroloji uzmanları 1990'ların son 600 yıllık dönemin en sıcak yılları olduğunu ve 1998'de sıcaklığın 7 derecelik artışla ortalama 21 derecede seyrederek rekor kırdığını açıkladılar.[2]

Bu da dünyanın felaketlerle boğuşmasına neden oluyor. Ekolojik dengeyle 100 yıldır oynayan insanlık, artık "kirliliğin faturasını" ağır ödemeye başladı. 1998 yazında ısınan yerkürenin beraberinde getirdiği iklim değişiklikleri birçok yeri vurdu. Kıbrıs Rum Kesimi'nde aşırı sıcaklar birçok insanın ölümüne yol açarken Fransa, aşırı ısınan hava nedeniyle hava kirliliğine esir düştü.[3]

Meteorolojik felaketler günümüzden 100 yıl önce başlayan bir sürecin eriştiği evrelerden biri. Endüstri Devrimi ile başlayan kirlenme, yaktığımız kömürden arabaların egzoz gazına kadar her şey, havadaki karbondioksit, metan ve nitrikoksit oranının artmasına yol açtı. Havanın içinde miktarı çoğalan bu gazlar dünya ısısının atmosfer içinde artmasına neden oldu. Bu durum yerküreyi belirli bir sıcaklıkta koruyan ekolojik sistemde değişikliklere neden olarak dünyamızın ısınmasını sağladı. Kutuplarda eriyen buzul kütleleri, artan sıcaklık, kuraklık yaşayan bölgeleri daha da suya muhtaç kıldı. Son yüzyıl içinde yerküremizin sıcaklığı bir derece daha arttı. Bugün dünyanın dört bir yanında çekilen acı 100 yıldır insanlığın ekolojik dengeyle oynamasının faturasıdır. Ancak, hala bozmakta olduğumuz ekolojik sistem can alarak öcünü alıyor. Sıcaklar ve sellerle artan

[1] GazetePazar, 24 Mayıs 1998, s.11
[2] Nature dergisinden aktaran Yeniyüzyıl, 24 Nisan 1998, s.24.
[3] Milliyet, 11 Ağustos 1998, s.16.

hastalıklar, gelecek nesilleri de tehdit ediyor. Afrika, artan sıcaklıkların getirdiği sivrisineklerin taşıdığı hastalıklarla savaşırken sele maruz kalan ülkeler de kolera, ishal gibi hastalıklarla boğuşuyor.

VIII.1.1-) Küresel Isınma İklim Değişikliğini Nasıl Etkiliyor?

Yapılan araştırmalara göre son buzul çağının yaklaşık 10.000 yıl önce sona ermesinden bugüne, küresel yüzey sıcaklıklarındaki dalgalanmalar 1°C'den biraz fazlaydı. Ancak, son 200 yıl içerisinde küresel sıcaklık 0,5°C arttı. Sera gazları emisyonlarının bugünden itibaren durdurulmuş olması halinde bile, gelecek yüzyılın sonuna kadar 1-3,5 °C'lik bir artış beklenmektedir.

Küresel sıcaklıktaki bu artışın ilk etkisi; iklim kuşaklarının değişmesi ve gece-gündüz, yaz-kış arasındaki sıcaklık farklarının azalması şeklinde ortaya çıkacaktır. Böylece mevcut iklim kuşaklarının Kutuplara doğru birkaç yüz kilometrelik genişlemeler kaydetmesi beklenmektedir. Bunun sonucunda da bu bölgelerde bitki ve hayvan nesilleri arasında bu değişikliğe ayak uyduramayanlar yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaklardır.

Diğer bir yandan küresel anlamda yağış rejimlerinin de değişmesi beklenmektedir. Isınan hava daha fazla su buharı tutma kapasitesine eriştiği için daha fazla yağmur damlacıkları oluşturmaktadır. Bunun sonucunda daha önceden yağış alan bölgelerde eskiye göre daha fazla yağışın olacağı, buna karşılık öteden beri kuraklıkla karşı karşıya kalan bölgelerde bu sorunun giderek daha yoğun olarak yaşanacağı tahmin edilmektedir.

Deniz ve okyanuslardaki öncelikli sorun buzulların erimesiyle mevcut deniz seviyelerinin yükselmesidir. Bunun yanında

sıcaklık farkına göre hareket eden okyanus akıntıları da çok daha farklı bir seyir gösterecektir. Örneğin, Atlantik Okyanusu'nda kutuplardaki buzulların soğuk suyu ve Ekvator'dan gelen sıcak su akıntılarının dengeli bir biçimde Avrupa kıtası yakınlarındaki buluşması, iki su kütlesi arasındaki sıcaklık farkı sayesinde gerçekleşmektedir. Bu iki su kütlesi arasındaki sıcaklık farkının azalması, bu buluşmanın gerçekleşmemesi, dolayısıyla deniz ürünlerinde ve Kıta Avrupasının mevsimsel sıcaklıklarında bir düşmeye yol açacaktır. Bunun yanında dünyadaki karbonun % 95'ini barındıran denizlerde suyun ısınması, daha fazla CO_2'in açığa çıkmasını, ardından da okyanuslarda su sıcaklığının tekrar yükselmesi gibi zincirleme, kontrolsüz ve çok ciddi etkileri beraberinde getirecektir.[1]

VIII.1.2-) Dünyamızı Saran Nükleer Tehlike

Nükleer fizik alanında ilk önemli çalışmalar, içinde bulunduğumuz yüzyılın başlarında gerçekleşti. Fizik dehalarının ortaya çıkardığı bu yeni enerji kaynağı herkesin aklını başından almıştı. 1919 yılında Rutherford tarafından gerçekleştirilen ilk nükleer tepkime ve 1942 yılındaki ilk denetimli tepkime insanlığa yeni bir kapı açıyordu. Ancak açılan kapıdan içeri ilk girenler mahşerin dört atlısı (savaş, ölüm, hastalık, kıtlık) oldu. 1945 yılında teslim olması an meselesi olan Japonya'nın Hiroşima ve Nagazaki kentlerine atom bombaları atılması sonucunda toplam 250 bin kişi hayatını kaybetti. Bombalar sonucu oluşan nükleer kirlenme ise aradan yıllar geçtikten sonra bile yeni zararlar vermeye devam etti.

II. Dünya Savaşı sonrasında nükleer enerji denildiğinde insanların aklına atom bombaları ve nükleer savaş geliyordu. Bu

[1] Yunus Arıkan, "Küresel Isınma, İklim Değişikliği ve Doğal Afetler", TMMOB Birlik Haberleri, Ağustos-Kasım 1998, s.41-44.

imajı değiştirmek isteyen ABD Başkanı Dwight Eisenhower ise 1953'te işte tam da bu sırada "barışçıl amaçlı nükleer enerji" palavrasını ortaya attı. Bu iddiaya göre nükleer enerji korkunç felaketlere neden olsa da kontrollü bir biçimde kullanıldığında insanlık için ucuz, temiz ve güvenli bir enerji kaynağı olabilirdi. Ancak "barışçıl amaçlı nükleer enerji" kullanımı iddiaları hiçbir zaman gerçekleşmedi. II. Dünya Savaşı sonrasının iki kutuplu dünyasında nükleer enerji konusundaki araştırmalar nükleer silah geliştirme projeleriyle bir arada götürüldü. İlk olarak ABD'nin New Mexico çölünde deneme amaçlı patlattığı atom bombasının ardından dünyada toplam 2 bin 48 adet nükleer deneme yapıldı.[1]

Nükleer denemelerin artması sonucunda ise ABD, İngiltere, Fransa, Rusya ve Çin gibi nükleer güce sahip devletler, bir araya gelerek nükleer tekeli ellerinde tutmak istediler. Yapılan anlaşmalara göre 1967 yılına kadar elinde nükleer güç bulunduran ülkeler "nükleer güç" sayıldı ve diğer ülkelerin bu tür denemelere girişmesi engellenmek istendi. Ancak bu korkunç gücün cazibesi nedeniyle yapılan anlaşmalar kâğıt üzerinde kaldı.

Nükleer enerjinin ucuz, temiz ve güvenli olduğu iddialarının ise hiçbir zaman bilimsel temeli olmadı. Bu enerji türünün yüksek bir maliyete sahip olduğu gerçeği son 50 yılda değişmedi; diğer taraftan -bir kısmı halktan gizlenen- nükleer kazaların ortaya çıkması ile Batı dünyasında nükleer enerjiye verilen destek geri çekilmeye başladı. Pazar kaybeden nükleer enerji lobileri ise az gelişmiş ülkelere yönelmeye başladılar.

---

[1] "Bu denemelerin 1.032'sini yapan ABD, liste başında yer alırken, bu ülkeyi 715 deneme ile eski SSCB izliyor. Fransa'nın, 1960'tan bu yana 210 deneme yaptığı kaydedilen raporlara göre bunların ilk birkaçını Cezayir topraklarında, daha sonra da Güney Pasifik bölgesindeki adalarda gerçekleştirdi." Milliyet, 31 Mayıs 1998, s.18.

Nükleer araştırmaların başlatıldığı 1940'lı yıllardan itibaren birçok nükleer kaza yaşandı; ancak dünya kamuoyunun bu tür kazalara yönelik tepkisinin artması ise Ukrayna'daki Çernobil faciasıyla oldu. Çernobil Santralı'nın dördüncü reaktörünün 26 Nisan 1986 tarihinde zehirli radyoaktif gaz yayarak patlaması sonucu ilk etapta 3576 kişi hayatını kaybetti. Açığa çıkan radyoaktif bulutların yayılması sonucunda başta Ukrayna olmak üzere tüm Karadeniz ülkeleri, Akdeniz havzası ve hatta Kuzey Avrupa radyoaktif serpintiden etkilendi. Kaza sonrasında Ukrayna'da radyasyondan kaynaklanan hastalıklar dört kat arttı. Ukrayna Sağlık Bakanlığı'nın kazadan 12 yıl sonra yayınladığı istatistiklere göre patlamadan sonra çocuklar radyasyondan en fazla zarar gören kesimi oluşturdu.[1] Bunun anlamı ise kazanın etkisinin kuşaklar boyu devam etmesi demekti. Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya'da yapılan araştırma sonuçlarına göre, kazadan en çok etkilenen bu üç bölgedeki 400 bin insanın evlerinden çıkarılıp başka bölgelere taşındığı ortaya çıktı. Raporda, 9 milyon insanın doğrudan veya dolaylı yollardan radyasyondan etkilendiği belirtildi. Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya sağlık bakanlıkları verilerine göre, tiroit kanseri ve lösemi olaylarında büyük artışlar gözlendiği, kazanın yol açtığı kanser vakalarının ise 2005-2010 yıllarında doruğa ulaşacağı kaydedildi.[2]

Bu tür nükleer kazalar dışında kimi nükleer denemelerin de insanlara zarar vermek üzere bilinçli olarak yapıldığı zaman içinde ortaya çıktı. Örneğin 1960-1965 yılları arasında Hollanda Deniz Kuvvetleri gemi personelinin radyasyondan nasıl etkilendiği konusunda bir araştırma sürdürdü. Bu araştırma sırasında askerlere, üzerlerinde herhangi bir koruyucu elbise olmaksızın, düşük ölçekli radyasyon verildi. Bu çalışma ile öğrenilmek istenen bir nükleer saldırı sırasında gemilerin hangi bölümleri-

[1] Emek, 30 Nisan 1998, s.7.
[2] Radikal, 27 Nisan 1999, s.9.

nin daha güvenli olduğunu tespit etmekti. Bütün bu yapılanlardan habersiz olan kimi askerlerin kansere yakalanması ve bunu askerlerin bağlı olduğu sendikaya bildirmesi sonucunda bu "deney" ortaya çıktı.[1]

Türkiye'de ise radyasyonun zararı bir yana az miktarda alındığında nasıl da yararlı olduğu anlatıldı. Çernobil kazasının ardından Batı Avrupa'da tahminen 100-200 bin kadın, sakat çocuk doğurma endişesiyle kürtaj olmayı seçerken[2], Türkiye'de yetkililer gözümüzün içine bakarak çay içti o günlerde. Dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Başbakanı Turgut Özal, Sanayi ve Ticaret Bakanı ve aynı zamanda da Radyasyon Güvenliği Komitesi Başkanı Cahit Aral, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Başkanı Prof. Dr. Ahmet Yüksel Özemre... Çernobil Kazası denildiğinde gözümüzün önüne yalnızca çay içen bakan görüntüsü gelmiyor mu!

Soğuk savaş döneminde birçok ülkede benzeri olaylar yaşandı. Soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte nükleer tehdidin de ortadan kalkacağı sanıldı; ancak "YDD"nin barbarlık çağında vahşetin her türlüsüne ihtiyaç vardı. Batı dünyası, özellikle de ABD, oluşturmaya çalıştığı tek kutuplu dünyada mutlak hegemonyasını kurmak için nükleer güce ve silahlara halen ihtiyaç duymaktadır. Diğer taraftan eskinin Doğusu, yeninin Rusya'sı ise kaybettiği itibarı ve gücü elinde bulunan nükleer silahlar sayesinde geri almaya çalışmaktadır. Ancak, Rusya'da nükleer alanların korunması için ayrılan bütçenin yetersizliği ve çalışanların maaşlarının ödenmemesi nedeniyle nükleer madde kaçakçılığının ve hırsızlığının arttığı herkesin malumudur. Buna rağmen Rusya'nın elinde 6 bin savaş başlığı bulundurması ve Rusya parlamentosu alt kanadı Duma'nın START-2'yi

[1] Cumhuriyet, 12 Eylül 1998, s.17.
[2] Gazetepazar, 17 Ocak 1999, s.5.

(Strategic Arms Reduction Treaty-Stratejik Silahların Azaltılması Sözleşmesi) imzalamaması ve ABD'nin elinde 8750 nükleer başlık bulunması tehlikenin boyutunu ortaya koymaktadır.[1] NATO'nun Kosova'ya müdahale etmesi üzerine ortaya çıkan Rusya-ABD gerginliğinde ise bu silahların 'iş olsun' diye tutulmadığı görüldü. Rusya Güvenlik Konseyi Sekreter Yardımcısı Vyaçeslav Mihailov şöyle diyordu: "Eğer ülkeye karşı topyekûn bir saldırı diğer yöntemlerle savuşturulamamışsa, son çare olarak nükleer silahlar kullanılabilir. (...) Nükleer silahlarımız, ulusal güvenliğimizin garantörüdür, aynı zamanda bizim ve müttefiklerimizin saldırıya uğramasına karşı caydırıcı güçtür."[2]

Nükleer silahların etkinliğini kaybetmeyip tam tersine koruduğu böyle bir süreçte kimi hayalperestler, soğuk savaş sona erdiği için nükleer silahlarda bir değişiklik yapılmasını ya da tamamen ortadan kaldırılmasını beklemekteydi; ancak, ABD beklenilmeyeni yaptı ve radyoaktif madde alaşımlı konvansiyonel silahlar üretti. 1991 yılındaki Körfez Savaşı'nda ve 1999 yılındaki Kosova Müdahalesi'nde ABD ordusu tarafından kullanılan füzelerde ve top mermilerinde uranyum atıkları kullanıldı. 'Eksiltilmiş Delici Uranyum' (DPU) olarak bilinen bu mermi ve füzelerden binlercesi kullanıldı. "İngiltere Atom Enerjisi Ajansı'na göre, Irak topraklarına 40 ton uranyum bırakıldı ve dağıtıldı"[3]; ayrıca, birçok ABD askeri de bu atıklardan etkilendi. Savaş sonrasında bu mermilerden dolayı ortaya çıkan radyoaktif kirlilik konusunda hiçbir önlem alınmaması nede-

[1] Milliyet, 14 Mart 1998, s.18. Ayrıca, ABD Enerji Bakanlığı verilerine göre Rusya'nın elinde halen zenginleştirilmiş 1200 ton uranyum ve 150 ton plütonyum bulunmaktadır. "Bu maddelerin yarısı nükleer silahların içinde bulunurken, geri kalan 650 ton madde 11 ayrı bölgede" depolanmıştır. (Cumhuriyet, 2 Aralık 1998, s.11.)

[2] Cumhuriyet, 16 Mart 1999, s.10.

[3] Emek, 11 Haziran 1998, s.11.

niyle savaş enkazları yöre insanları için hâlâ bir tehlike oluşturmaktadır.

NATO'nun her gece Yugoslavya'yı bu tür silahlarla bombaladığı bir sırada sık sık hata yapan uçakların Yugoslavya'da bulunan nükleer santralları bombalama olasılığı nükleer felaket için mutlaka nükleer saldırı gerekmediğini gösteriyordu. Diğer taraftan Tuna kıyısında bulunan petrol rafinerilerinin bombalanması ve rafinerilerdeki petrolün Tuna nehrine sızması başlı başına bir çevre felaketiydi. Ancak Yugoslavya'daki rafinerilerden sızan petrolün Tuna nehri yoluyla, Bulgaristan'da bulunan Kozloduy Nükleer Santralı'nın soğutma sistemine zarar verme olasılığı ikinci Çernobil faciasını gündeme getirdi. Bulgar yetkililerin Tuna üzerinde bariyer oluşturarak petrol geçişini engellemeleri sonucunda ikinci bir nükleer kaza zorlukla atlatıldı.[1]

Nükleer enerjinin -askeri ya da sivil- bütün bu yıkıcı etkilerinin yaşanmış olmasına rağmen uluslararası nükleer enerji lobileri faaliyetlerine devam etmektedir. Bu tür kurumların ve kişilerin iddiası, her işte olduğu nükleer santrallarda de risk payının olduğu ancak santrallarda kullanılmaya başlanan yeni teknolojilerle bu risklerin en aza indirildiği yönündeydi. Örneğin Akkuyu Santral ihalesine katılan Kanadalı şirket AECL, Amerikan Uzay ve Havacılık Dairesi (NASA) gibi birçok müşterileri olduğuyla övünüyor ve inşa ettikleri CANDU nükleer santrallarının zararsızlığını anlata anlata bitiremiyordu. İhale öncesi şirketin bir yetkilisi basına şu demeci vermişti: "Bir kişinin beş saatlik uçak yolculuğu sırasında ya da yediği bir muzdan alacağı radyasyonla, aynı kişinin bütün bir yıl boyunca bir

[1] Cumhuriyet, 10 Mayıs 1999, s.6.

CANDU santralı sınırında yaşaması durumunda alacağı radyasyon aynıdır."[1]

Buna benzer sayısız örnek basında sık sık yer almıştır. Nükleerci lobinin öyle iddiaları vardır ki insanın aklına ister istemez Turgut Özal'ın "Radyasyonun azı yararlıdır" sözleri geliyor. Bütün bu iddiaların temel noktası, santralların radyoaktif sızıntıya imkân tanımayacak şekilde inşa edildikleri ve kaza riskinin çok az olduğuydu. Ancak bu iddialar, nükleer enerjinin en önemli sorununu göz ardı etmektedir. Nükleer santralların en önemli sorunu nükleer atıklardır; çünkü modern bilim bu soruna henüz bir çare bulamamıştır. Nükleer atıkların taşınması ve depolanması sırasında radyasyon sızıntısı olduğu ise kimsenin reddedemeyeceği bir gerçektir.

1998 yılında Almanya'da ortaya çıkan CASTOR skandalı bu gerçeklerin Alman yetkililerince de kabul edilmesine yol açmıştır. CASTOR, "Cask for Storage and Transport of Radioactive Material" (Radyoaktif Maddelerin Taşınması ve Depolanması için Varil) kelimelerinin kısaltmasıdır ve radyoaktif maddelerin içinde taşındığı özel varillerin adıdır. Santrallardan alınan radyoaktif atıklar, bu varillerin içine konur ve -iddialara göre- çevreye zarar vermeyecek şekilde toprağın altında depolanır. Ancak 1998 yılındaki bir sevkıyatta atıkların taşınması sırasında radyasyon sızıntısı olduğu ortaya çıktı. Almanya'da nükleer sanayinin çevreye verdiği zararları kontrol etme ve yetkili devlet birimlerini haberdar etme görevinin yine nükleer sanayi tarafından sürdürülmesi nedeniyle bütün bu gerçekler yıllar boyunca bir sır olarak kalmıştı. Nükleer sanayi kendi kendini teftiş ediyor ve hiçbir tehlikenin olmadığı yönünde rapor veriyordu. Olayın açığa çıkması üzerine dönemin Çev-

[1] Hürriyet, 6 Haziran 1998, s.17.

re Bakanı Angele Merkel ise bütün olanlardan habersiz olduğunu söylemek sorumsuzluğunu gösteriyordu.[1]

Benzer olayların artması ve gizli kalmış nükleer kazaların basına sızması sonucunda Batı dünyası nükleer projelerini geri çekmeye başladı. Nükleer enerji üretiminde 1990'ların başında başlayan gerileme 1998 yılında had safhaya ulaşmıştır. Örneğin, Almanya 1998 yılında iki santralını kapatırken, eski Doğu Almanya'da bulunan Sovyet yapısı santralların tamamını kapatma kararı almıştır. İsveç, İsviçre ve İspanya 2000 yılına dek ülkelerindeki nükleer santralların tümünü kapatacağını açıklarken İngiltere de inşa edilmesi planlanan 3 santralın projelerini iptal etmiştir. Sonuç olarak, 1998'de kapanan santralların kapasitesi 5 bin 318 megavat iken kullanıma sokulan nükleer santralların kapasitesi 2 bin 58 megavatta kalmıştır; yani 3 bin 260 megavatlık nükleer enerjiden vazgeçilmiştir.[2] Nükleer enerji aleyhine oluşan bu negatif bilanço ömrünü tamamlayan santralların ya da kapatılan santralların yerine yeni santralların bilinçli olarak kurulmamasından kaynaklanmıştır; yani nükleer enerji geri çekilmektedir.

VIII.1.3-) Yeni Nükleer Savaşlara Doğru

Nükleer enerji yönündeki çalışmaların nükleer silah üretimiyle bir arada yürütüldüğünü daha önceden belirtmiştik. Milyarlarca doların harcandığı nükleer silah sektörünün yıllar boyunca savunduğu iddia, nükleer silahların caydırıcı olduğu ve sıcak çatışmaları engellediği yönündeydi. Ancak zaman içinde İsrail, Hindistan ve Pakistan gibi bölgesel çatışma riski sürekli mevcut olan ülkelerin de nükleer silahlara sahip olması sonucunda nükleer silahlar dünyadaki en büyük istikrarsızlık nedeni

[1] Ülkede Gündem, 29 Mayıs 1998, s.7.
[2] Wise News Communique, 16 Kasım 1998, sayı: 499/500.

olmuştur. Hindistan ve Pakistan arasında yıllardır devam eden silahlanma yarışının nükleer silahlara da kayması ve 1998'de iki ülkenin birbiri ardına nükleer denemelere girişmesi tüm dünyada endişe yaratmıştı. 1999 yılında Keşmir nedeniyle başlayan sıcak çatışma, nükleer tehlikenin başlı başına bir gerginlik nedeni olduğunu göstermiştir.

İki ülke arasında başlayan nükleer silah rekabeti sadece iki ülkeyi değil bütün dünyayı ilgilendirmektedir. Hindistan ve Pakistan arasında tırmanan gerginlik kurulan nükleer ittifaklar nedeniyle Çin'den Doğu Akdeniz'e dek bütün Asya kıtasını etkilemektedir. Pakistan'ın nükleer silah programına Çin'in başından beri destek verdiği bilinmektedir. Pakistan Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Şamşad Ahmed'in Hindistan'ın nükleer deneme yapmasının hemen ardından Çin'e gidip Çin Dışişleri Bakanı Tang Ciasuan ile görüşmesi bir tesadüf değildir.[1] Bu görüşmenin üzerinden birkaç gün geçtikten sonra da Çin nükleer denemelere girişen Hindistan'ı uyarmış ve bu ülkeyi sorumsuzlukla ve ahlaksızlıkla suçlamıştı. Hindistan'ın nükleer silahlanmasına gerekçe olarak "Çin tehdidini" göstermesi ve bunun sonucunda ise Hindistan'ın Pekin Büyükelçisi Vicay Nambiar'ı geri çekmesi bölgede farklı ittifaklar ve yakınlaşmaların olduğunu gösteriyordu.

Hindistan'ın gerçekleştirdiği nükleer denemeden birkaç hafta sonra Pakistan da bir nükleer deneme yapınca gerginlik had safhaya ulaştı. Pakistan Başbakanı Navaz Şerif "korkak bir ulusu temsil etmiyorum" sözleriyle övünürken, Batı dünyası ve nükleer gücün patronları Asyalı bu iki yoksul ülkeye nükleer sorumsuzlukları nedeniyle ekonomik yaptırım uygulamayı düşünüyordu. Denemelerin hemen ardından ABD Başkanı Bill Clinton, Pakistan'a ağır ekonomik yaptırımlar uygulanmasını

[1] Cumhuriyet, 19 Mayıs 1998, s.9.

öngören bir tasarıyı Temsilciler Meclisi'ne ve Senato'ya gönderirken, Pakistan'ın en büyük ticaret ortağı Japonya da bu ülkedeki büyükelçisini geri çekmeyi gündeme getirmişti. Diğer taraftan, İran Dışişleri Bakanı Kemal Harazi, nükleer silaha sahip olan ilk Müslüman ülke için Pakistan'ı tebrik etmiş ve bu alanda bir işbirliği gündeme gelmiştir. Bununla da yetinmeyen İran, Rusya ile nükleer alandaki işbirliklerini geliştirmeyi düşündüklerini de açıklamıştı. Bu konu hakkında İran Devlet Yardımcısı ve Atom Enerjisi Örgütü Başkanı Gulamrıza Agazade ise Rusya ile yapılması planlanan işbirliğinin sivil amaçlı olduğunu iddia etmişti.[1] Ayrıca, Irak da bu gelişmelere kayıtsız kalmamıştı; Saddam Hüseyin'in oğlu Uday'ın yönettiği Babil gazetesi, Arapları, nükleer bomba yaparak geçmişteki hesapları gözden geçirmeye ve Siyonistlerle hesaplaşmaya çağırıyordu.[2]

Bu durum ise bölgede –ABD dışında- nükleer silahlara sahip tek ülke olan İsrail'in tepkisine yol açtı. Bu işbirliği geçekleştiği takdirde İsrail'in de nükleer denemelere girişeceği iddiası Suudi Arabistan gazetelerinde yer almıştı.[3] İsrail ile birçok askeri anlaşma yapmış olan Türkiye hakkında "nükleer silah üretimine geçmek istediği" iddialarının böyle bir dönemde çıkması ise ilgi çekicidir.[4] Ayrıca, 11-12 Mayıs tarihlerinde Ka-

---

[1] Radikal, 19 Mayıs 1998, s.10.

[2] Cumhuriyet, 3 Haziran 1998, s.8.

[3] Radikal, 30 Mayıs 1998, s.10.

[4] Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK) eski Başkanı Prof. Dr. Mehmet Ergin döneminde hazırlanan bir raporun TBMM KİT Komisyonu'na gönderdiği yıllık çalışma raporuyla TAEK'in sadece enerjiyle ilgilenmediği ortaya çıkmıştır. Raporda, nükleer enerjinin ülkenin iç ve dış itibarını ve rekabet gücünü artırdığına değinilmesinin yanı sıra nükleer enerji araştırmalarına Türkiye'den sonra başladıkları halde Hindistan ve Pakistan'ın bugün nükleer silahlara sahipken Türkiye'nin geride kalmasından da hayıflanılıyor. Cumhuriyet, 9 Haziran 1998, s.1.
Ayrıca, Nükleer Enerji Bilgilendirme Örgütü Başkanı Dave Martin'in "Türkiye'nin kendi yakıtını, dış piyasadaki büyük ucuzluğa karşın üretme

zakistan'ın eski başkenti Almatı'da düzenlenen Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün zirve toplantısında Pakistan başbakanı Navaz Şerif'in, Türkiye ile nükleer alanda işbirliği yapmak isteğini doğrudan Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e bildirdiği de basında yer aldı. Nükleer tehlikenin yayılması nedeniyle bir kabine üyesinin "Biz de önümüzdeki on yıl boyunca bu teknolojileri öğrenmeliyiz. Gerekli yatırımların yapılması kaçınılmazdır" dediği ve nükleer savunma tedbirlerinin teknik olmasa bile siyasal olarak hükümet gündemine girdiği de iddialar arasında bulunmaktaydı.[1]

Pakistan'ın ABD emperyalizminin nüfuz içinde olması ve Pakistan-İran askeri ittifakına ABD'nin kesinlikle izin vermeyeceği, bugün için doğru olsa da yarının ne getireceğini bilemeyiz; ayrıca, ABD'nin bölgedeki en büyük düşmanı İran'ın da bir zamanlar ABD'nin Ortadoğu'daki sadık dostu olduğu unutulmamalıdır.

Gerginliğin gittikçe tırmanması üzerine her iki ülke de birbiri ardına yeni nükleer denemeler yaparak nükleer yarışı hızlandırdı. İki ülke arasındaki gerginliğin 1999 yılında Keşmir'de silahlı çatışmaya yol açmasına rağmen nükleer silahların, şimdilik, kullanılmamış olması kullanılmayacağı anlamına gelmemektedir. Nükleer silahların sahip olduğu büyük tahrip gücü ülkeleri bu konuda hassas olmaya itmiş; bu aşırı hassasiyet ise zaman zaman büyük hatalara yol açabilmiştir. Örneğin, 1995 yılında Norveç'ten atılan bilimsel amaçlı bir füzeyi Rus yetki-

girişiminin ekonomik açıdan anlamsız olduğunu ve temelde, nükleer silah yapma isteminin varsayılabileceğini" ifade etmesi, bu iddiaların nedenlerinden biridir. (Cumhuriyet, 5 Ağustos 1998, s.9) Martin'in bu iddiasının gerçek olması maliyet nedeniyle pek mümkün olmasa da dikkate alınması gerekmektedir. ABD'nin ve İsrail'in Ortadoğu'da ortaya çıkacak bir nükleer tehlikeye karşı tedbir almaması kaçınılmazdır.

[1] Radikal, 1 Haziran 1998, s.11.

lilerinin ABD saldırısı sanması üzerine Rus füzeleri de alarma geçmiş ve misilleme yapmak için hazırlanmıştı. Yapılan hata ise füzelerin ateşlenmesinden sadece 7 dakika önce anlaşılmıştı. Benzer bir hatanın bölgede gerçekleşmesi ise Çin'den Doğu Akdeniz'e kadar olan bölgeyi mutlak yok oluşa götürebilir. Ne yazık ki kronik yoksulluğun pençesindeki bu iki ülke, bütün bunlara rağmen, bütün varını yoğunu nükleer silahlara harcamaktadır.

VIII.2-) Türkiye

Son yıllarda çevre felaketlerinin ulaştığı ciddi boyuttan ve tüm dünyada bu konuda etkin bir muhalefetin örgütlenmesinden dolayı çevreci hareketin devletler ve sermaye üzerindeki baskısı, şüphesiz, artmıştır. Ancak bu baskının ciddi bir yaptırım gücünün olduğunu söylemek için henüz çok erkendir. İnsan hayatı pahasına kâr elde eden sermayedarlar ve onların temsilcileri en hayati konularda bile kendi istekleri uğruna çözümsüzlük üretmekten kaçınmamaktadır. Örneğin 1992 yıllında toplanan Rio Zirvesi'nde ABD heyeti 2000 yılında atmosferdeki karbondioksit miktarının 1990'daki seviyesine çekilmesine karşı çıkmıştır.[1] Küresel ısınmayı engellemeyi amaçlayan bu

[1] "Küresel iklim değişikliklerini önlemeye yönelik bu sözleşme kuzeyli (ABD, Kanada, Avrupa, Japonya) ve güneyli (Asya, Afrika, Latin Amerika) ülkeleri karşı karşıya getirdi. Görece daha az kirli bir çevreye sahip güneyliler 'kalkınma' çabalarını çevresel önlemlerle kesmek/askıya almak istemiyorlar. Kuzeyli ülkeler ise yaşam tarzlarını ve alışkanlıklarını değiştirecek ve sanayide maliyet artıracak bir düzenlemeyi tek başlarına yüklenmek istemiyorlar. AT karbon emisyon düzeylerini 2000 yılına kadar 1990 düzeyinde tutmayı önerdi; (...) dünyanın en çok karbondioksit üreten ülkesi ABD, buna, endüstriyel üretimi düşüreceği ve işsizliği artıracağı nedeniyle uzun süre direndi. Daha sonra kabul edilen bu metin ise oldukça yetersizdir. 153 ülkenin imzaladığı bu anlaşmayı, Türkiye kendisinin gelişmiş ülkeler arasında sayıldığı ve bu durumda kendisine ağır mali yükümlülükler getireceği gerekçesiyle imzalamadı." (Göksel Demirer, "Çevre Sorunları ve Ka-

girişimin başarısız olması ise iklim değişikliklerinin artarak sürmesi anlamına geliyor. ABD heyeti, kısa bir dönem içinde olabilecek böyle bir iklim değişikliğinin felaketlere yol açacağını bilmesine rağmen Amerikan sanayisinin rekabet gücünü korumak adına bu konudaki inadından vazgeçmedi.

Bu türden çözümsüzlüklerin tek sorumlusunun, vitrine neoliberalizmi koyan, emperyalizm olduğu da sanılmamalıdır. Dünyanın çeşitli bölgelerindeki yerel egemenler, kendi hâkimiyet sınırları içinde benzer davranışları devam ettirmektedir. Örneğin 22-23 Haziran 1998 tarihlerinde BM Avrupa Ekonomik Komisyonu tarafından Danimarka'da düzenlenen toplantıda Türk heyeti, üzerinde üç yıl çalışılmış olan ve toplantıda imzaya açılan çevre sözleşmesini imzalamamıştır. Dönemin Çevre Bakanı İmren Aykut'un "... bazı çekinceler ortaya çıktı. Bunlar daha çok sözleşmenin iç hukukumuza uygun olmamasından kaynaklanıyordu. Bu nedenle toplantıyı izlemeyi tercih ettik"[1] sözleriyle özetlediği gibi Türk heyeti toplantıyı gerçekten de "izlemiş"tir.

Bugüne kadar imzalanan sözleşmeler içinde en radikali sayılan sözleşmenin imzalanmamasının arkasında yatan nedenin ise Genelkurmay Başkanlığı'nın itirazı olduğu sonradan ortaya çıkmıştır.[2] Söz konusu anlaşmanın Genelkurmay'ı endişelendiren maddesi ise şuydu: "Bu sözleşmenin ilgili hükümleri çerçevesinde, vatandaşlık, milliyet ve ikametgâh ayrımı yapılmaksızın ve tüzel kişi olması durumunda nerede tescil edilmiş olduğu ya da faaliyetlerinin etkin merkezinin neresi olduğu konusunda ayırım yapılmaksızın, halk çevresel konularda bilgiye erişme, karar alma sürecine katılma olanağına ve yargıya başvurma

---

pitalizm", Kriz Nasıl Aşılabilir Dizisi: IV, İstanbul: Sorun Yay., 1992, s.31.)

[1] Ülkede Gündem, 26 Haziran 1998, s.12.

[2] Özgür Bakış, 5 Haziran 1999, s.16.

hakkına sahip olacaktır."[1] Genelkurmayın endişesi ise anlaşmanın diğer ülkelerin vatandaşlarına da bilgi verilmesi zorunluluğunu getirmesiydi. Yapılan operasyonlar sırasında ormanların ve köylerin de "kazara" yanabileceğini bilen Genelkurmay, bu konularda bilgi istenmesi durumunda "askeri sırların" da dışarıya sızmasından endişe ediyordu.

Çevre ile askeri güvenlik arasında nasıl bir bağlantı olduğunu anlamak için de basında çıkmış haberleri şöyle bir gözden geçirmek gerekecektir. Örneğin, "Diyarbakır'ın Kulp, Hazro ve Silvan ilçeleri kırsalında başlatılan askeri harekât devam ediyor. Askeri birlikler PKK gerillalarının barındığını öne sürdükleri Kulp'un Goderni (Taşköprü), Silvan'ın Cumat (Dağcılar) ile Hazro'nun Baterh köyleri arasında bulunan ormanları dört ayrı noktada ateşe verdiler. Çıkan yangın kısa sürede geniş bir alana yayıldı."[2] Diğer taraftan benzer bir olayın yaşandığı Diyarbakır'ın Lice ilçesinin Kayacık beldesinde durum trajikomik bir hal almıştır. "Belde yakınlarındaki ormanlık alanları yakan İlçe Tabur Komutanlığı'na bağlı askerler, yangını söndürmek isteyen köylülere, 'Ormanlarınız bölücü, yardım ve yataklık yaptıkları için yanmayı hak ediyorlar' dedikleri bildirildi. Böylece ormanlar da TCK'nin "yardım ve yataklık" fiilini düzenleyen 169. maddesine konu oldu."[3]

Greenpeace'ın Türkiye koordinatörü Tolga Temuge ise Kürt nüfusun yoğun olduğu kentlerde, ormanların ve köylerin devlet tarafından yakılmasına karşı olduklarını, ancak bunu dile getiremediklerini söyledi. Temuge, bu tür tahribatları dile getirdiklerinde "devletin zorluklarıyla" karşılaştıklarını belirterek, "Böyle olursa Greenpeace yok edilir" dedi. Greenpeace üyelerinin ormanların ve köylerin yakılmaması için bireysel müca-

[1] Ülkede Gündem, 26 Haziran 1998, s.12.
[2] Ülkede Gündem, 20 Temmuz 1998, s.12.
[3] Ülkede Gündem, 9 Ağustos 1999, s.12.

dele verebildiğini söyleyen Temuge, Greenpeace'ın özgür davranamadığını vurgulayarak "Greenpeace'ın Körfez Savaşı sırasında 'savaş bitsin doğa tahrip edilmesin' dediği için 800 bin üyesini kaybettiğini bildirdi."[1]

Haziran 1998'de Mardin ve civarında başlatılan harekât sırasında Mardin'in Aluca, Zeytina ve Xırbıkatır köyleri, Mardin'in Danin geçidi, Dalin (Sivrice) ve Epşi (Şenköy) köyü çevresi, Dargeçit ve Gercüş arasındaki ağaçlık alanlar ile Ömerli ilçesi sınırları içinde bulunan Hob geçidi çevresindeki ormanlar "gerillalar barınıyor" gerekçesiyle ateşe verildi.[2] Yine aynı zamanlarda PKK gerillalarının eylemlerini artırmasını gerekçe gösteren asker ve korucular, Tiyaks (Narlıca) köyünden Kulp köprüsüne kadar uzanan ormanlık alanlardaki ağaçları kestiler.[3] Siirt'in Eruh ilçesindeki ormanlık alanlar Eruh Jandarma Taburu ile Çırpılı Jandarma Karakolu'na bağlı askerler tarafından 3 Eylül 1998 günü ateşe verildi. Sık ormanlıkların bulunduğu alanda yayılan alevler daha önce boşaltılan Şerike (Ortaklı), Taxike, Baleşa, Kalendera, Misaşa ve Rexene köylerindeki bahçelere ulaşarak köylülere ait fıstık ve bıtım ağaçlarının da kül olmasına neden oldu.[4] Şemdinli ilçe merkezi çevresinde askeri birliklerin konuşlandığı bölgelerin çevresinde bulunan ormanlık alanlar 7 Eylül 1998'den itibaren ateşe verildi.[5]

Bir yandan "terörle mücadele" adı altında Kürt illerinde ormanların yakılması "çevre politikası" haline gelirken, diğer yandan Orman Bakanlığı tarafından fidan dikimi projeleri hazırlanıyor.[6] Projede, ağaçlandırma, bakım ve erozyon kontrolü

[1] Ülkede Gündem, 24 Ağustos 1998, s.12.
[2] Ülkede Gündem, 28 Haziran 1998, s.11.
[3] Ülkede Gündem, 10 Haziran 1998, s.12.
[4] Ülkede Gündem, 6 Eylül 1998, s.3.
[5] Ülkede Gündem, 13 Eylül 1998, s.12.
[6] Ülkede Gündem, 19 Temmuz 1998, .s12.

yapılması öngörülüyor. Orman Bakanlığı projesini, sadece büyük yatırımlar yapılan GAP'la sınırlı tutarken, ormanların yakıldığı iller kapsam dışı kalıyor.

Bunların yanı sıra Prof. İbrahim Kabaoğlu, Genelkurmay ve DSİ'nin sözleşmeye itiraz etmeleri konusunda şu yorumu getiriyor: "Uzunca bir sırlar listesi zaten sözleşmede yer alıyor. Türkiye'nin bunun ötesinde sırrı ne olabilir? Bütün kirli çamaşırları Strasbourg'da yıkanmaya çalışılıyor. Sır ne olabilir? Akkuyu'da yapılmak istenen nükleer santralın arkasındakiler bir sır olabilir. Enerji politikaları, Fırtına Vadisi ya da Gökkafes sır olabilir. (...) DSİ'nin Dicle ve Fırat'a ilişkin, Güneydoğu'daki büyük barajlara ilgili bir kaygısı olabilir."[1]

Çevre Bakanı'nın uluslararası çevre anlaşmalarını engellediği bu dönemde kabinenin diğer bakanları da Aykut'tan geri kalmayarak çevre konusundaki hassasiyetlerini gösteriyorlardı. Ekmeğin poşetle satılması gerektiği tartışmalarının başladığı sıralarda atık poşetlerin çevre kirliliği yaratacağı endişelerini Tarım Bakanı Mustafa Taşar kendine has üslubuyla yanıtlıyordu. Yoksulluk nedeniyle şehir çöplüklerinden poşet toplayanları kastederek "Dünyanın hiçbir yerinde bizde olduğu gibi doğal çevre hizmeti gerçekleşmiyor" diyerek bu konudaki çözüm(süzlük)ü de göstermekten geri kalmıyordu.[2]

Ancak ne bu sözler ne de bu tür davranışlar Türkiye için yeni bir durumdu. Çevre Bakanlarının çevre katliamlarının destekçisi olmaları, bakanlığın kurulmasından beri, neredeyse bir gelenek haline gelmişti. Eylül 1998'de İspanya'da imzaya açılan "İklim Değişikliği Sözleşmesi"ni de imzalamayan İmren Aykut gerekçesini söyle açıklıyordu: "...Türkiye bir süre daha karbondioksit üreten teknolojiyi kullanmak zorunda; biz bir sü-

[1] Özgür Bakış, 7 Haziran 1999, s.16.
[2] Radikal, 22 Ağustos 1998, s.18.

re daha havayı kirleten termik santralları yapacağız ama doğaya zarar vermeyeceği yerlere yapacağız."[1] Danıştay'ın kapatma kararı verdiği Gökova Termik Santralı'nı çalıştıran Aykut'un "doğaya zarar vermeyen yerlere" yapılan termik santrallar sözleriyle ne demek istediği ise ayrı bir tartışma konusudur.

Öte yandan Türkiye; tarım, sanayi, turizm gibi sektörlerde sürdürdüğü ekonomik faaliyetlerini, çevreyi kirleterek ve doğayı tahrip ederek gerçekleştiriyor. Bu sorunların giderilmesi "iddiasıyla" kurulan Çevre Bakanlığı ise yetkisiz, teşkilatsız ve parasız. Bakanlık, otorite kuramıyor, denetim işlevini yerine getiremiyor, gerekli araştırmaları yapamıyor. Çevre Bakanlığı, Çevre Kirliliğini Önleme ve Kontrol Genel Müdürlüğü'nün "Türkiye'nin Çevre Sorunları" başlıklı raporuna göre[2], ülkede yaşanan çevre sorunları ana başlıklar halinde özetle şöyle:

Türkiye'de bulunan 14 termik santraldan sadece Çayırhan ve Orhaneli Termik Santralı'nda baca gazı arıtma tesisi bulunuyor. 80 ilden 21'inde ölçüm cihazı bulunmadığından Sağlık Bakanlığı hava kirliliği ölçümleri yapamıyor. Mevcut ölçüm istasyonlarının yetersizliği nedeniyle sağlıklı sonuçlar alınamıyor. 2 Kasım 1986'da yürürlüğe giren Hava Kalitesini Koruma Yönetmeliği tam olarak uygulanamıyor.

2 bin 900 yerleşim yerinden yalnızca yüzde 1.5'inde arıtma tesisi bulunuyor. Diğer yerleşim alanlarının atık sularının yüzde 98.9'u doğrudan deniz, göl ve nehirlere veriliyor.

İncelemesi yapılan 9 bin 325 endüstriyel işletmeden ise yalnızca yüzde 9'unda, 36 Organize Sanayi Bölgesi'nden sadece 6'sında arıtma tesisi bulunuyor. Türkiye sanayisinin yüzde 50'sinin bulunduğu Marmara havzasında, arıtma tesisi olmayan fabrikaların oranı yüzde 70. Çukurova, Mersin, Tarsus, Trakya,

[1] Cumhuriyet, 30 Eylül 1998, s.18.
[2] Cumhuriyet, 5 haziran 1998, s.17.

Bursa Karacabey, Gediz, Manisa, Salihli ve Konya ovaları gibi tarım alanlarında, verimi arttırmak için suni gübre ve tarım ilaçları bilinçsiz kullanılıyor. Kimyasal gübre kullanımına bağlı olarak topraklar giderek çoraklaşıyor ve verim azalıyor.

Ege Bölgesi'nin en önemli havzaları Gediz, Büyük Menderes, Küçük Menderes ve Susurluk havzaları sanayileşme, çarpık kentleşme ve bilinçsiz tarımsal uygulamalar sonucu kirlendi. Kütahya ve Eskişehir'de bulunan 15 büyük sanayi kuruluşu Porsuk Çayını kirletiyor.

Deniz ve kıyıların temizliği turizm sektörü için büyük önem taşıdığı halde, ülkede bulunan 4 bin 459 turistik tesisin yalnızca 848'inde arıtma tesisi bulunuyor.

Boğazlar'daki yoğun ve kontrolsüz deniz trafiği (yılda 52 bin gemi), yarattıkları kirlilikle balıkçılığa yaptıkları olumsuz etkinin yanı sıra taşıdıkları tehlikeli yüklerle de İstanbul ve Çanakkale ile Marmara Denizi'ni tehdit ediyor. Karadeniz'den Marmara'ya yılda "1 milyar 520 milyon ton" organik karbon, buna karşılık Marmara'dan Karadeniz'e yılda 350 bin ton organik karbon taşınıyor.

Türkiye'de günde ortalama 63 bin ton, yılda 22 milyon 995 bin ton çöp üretiliyor. İl, ilçe ve belde olmak üzere toplam 2 bin 878 belediye merkezinin çoğunda atıklar düzensiz (vahşi depolama) olarak depolanıyor.

1950 ile 1991 arasında 2.6 milyon hektar orman alanı yangın, tarla açma, yerleşim ve yanlış ormancılık çalışmaları nedeniyle yok oldu. Yaklaşık 22 bin hektarlık ormanlık alan da turizm ve başka amaçlara tahsis edildi.

Dünya Doğayı Koruma Vakfı'nın (WWF) Avrupa örgütlerince hazırlanan Avrupa Ormancılık Karnesi'nde 15 Avrupa ülkesi arasında yapılan değerlendirmede Türkiye'nin ormancılık karnesi şöyle açıklandı: "Üretimde yüzde 45 ile dokuzuncu,

Çevrede yüzde 35 ile on dördüncü, Sosyal Kültürel Çalışmalar'da yüzde 44 ile on beşinci, Koruma Alanlarının Yönetiminde yüzde 45 ile altıncı." Raporda Türkiye ormanlarını tehdit eden unsurlar ise şöyle sıralandı: Yasal boşluklar ve yanlış politikalar; evsel ve endüstriyel odun ihtiyacının karşılanmasındaki açığın büyümesi; ormanların kent yaşamının gelişmesiyle rant baskısı altında ezilmesi; yasaların turizm sektörüne tanıdığı ayrıcalık; orman köylüsünün düşük yaşam standardı ile özellikle batı ve güney bölgelerindeki orman yangınları.[1] Türkiye'de son 64 yılda tam 1 milyar 501 milyon 441 hektarlık orman kül oldu.[2]

Dünyamızın, özellikle görece olarak geri sayılan yörelerinde; sözgelimi tropikal yörelerde ormanların ne denli büyük bir hızla yok edildiğini ve bu sürecin kaçınılmaz sonuçlarının bu yörelerde yaşayanlara nelere mal olduğunu artık hemen herkes biliyor. Oysa, hemen hemen aynı nedenlerle ülkemizde de ormanlar azalıyor. Araştırmalara göre ülkemizde, 1950-1997 döneminde % 27,2'si yangınlar, % 7'si tarlaya dönüştürme, % 1'i yerleşme, % 8,9'u başarısız ormancılık çalışmaları, ama %56'sı yasal düzenlemeler sonucu olmak üzere toplam 2,6 milyon hektar alan ormansızlaşmıştır.[3]

İstanbul'u kuşatan ormanlar, aşırı göçle ve beraberinde gelen kaçak yapılaşmayla yok ediliyor. Yasal boşluklar, talan edilen yeşil alanların yerleşim merkezi olarak görünmesine olanak tanıyor. Orman Bakanlığı'nca hazırlanan "1998 Yılı Yangınlarla Mücadele Ana Planı"nda kaçak yapılaşma ve imar mafyası "yangın tehlikesi" olarak görülmezken anayasanın 169. maddesinde de yasadışı kentleşme sonucunda işgal edilen ormanlık alanların bile "orman dışına çıkarılmasına" yasal olanak

[1] Radikal, 1 Temmuz 1998, s. 24.
[2] Radikal, 18 Haziran 1999, s.3.
[3] Yücel Çağlar, Baltalar Kafamızda, Ankara, 1998, s.122-123.

sağlanıyor. İstanbul'u sarmalayan ve bilim çevrelerince "kent ormanları" adı verilen ormanların, aynı bölgedeki imar talanına "yeni gelişme alanı açmak" için yakılması da yağmaya karşı "idari ve yasal hoşgörü" nedeniyle "cezasız kalan suçlar" kapsamına giriyor.[1]

Son 10 yılda İstanbul'un yerleşim alanları "yasadışı" olarak yüzde 90 oranında arttı. 'Beton'un yüzde 20'si yeşil alanların üstüne dökülerek ormanlara tecavüz sürdürüldü. Bunun en belirgin örneği Sarıyer, Beykoz, Ayazağa, Tarabya ve Maslak'ta görüldü. Bu bölgeyi içine alan 50 kilometrekarelik bir alanda İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi tarafından yapılan bir araştırmaya göre, 1984-1994 döneminde toplam 3 bin 511 hektarlık bölüm yerleşim alanına dönüştü. Bu alanın 652 hektarının ise daha önce yeşil alan olduğu ortaya çıktı.[2]

VIII.2.1-) Ve "Memleketimden Çevre Manzaraları"...

Ford firması Türk ortağıyla birlikte Türkiye'de otomobil fabrikası kurma başvurusu yapması üzerine İzmit Körfezi'nde iki milyon metrekare SEKA fidanlığı Ford-Koç ortaklığına "armağan" edildi. Başta çevreciler olmak üzere çeşitli sivil toplum kuruluşları bu devir işlemine tepki gösterirken, TEMA Vakfı bu konuda sessiz kalmıştı. TEMA'nın sessizliğinin anlamı uzun süre geçmeden anlaşıldı. Ford, TEMA'ya "Henry Ford Avrupa Çevre Koruma Ödülleri"nde Türkiye'yi temsil etme yetkisi verdi.[3]

Turizmin başkenti Antalya'da metan gazının açığa çıkması nedeniyle 10 gün süren çöp yangını, yüksek gerilim hatlarıyla

---

[1] Cumhuriyet, 16 Eylül 1998, s.1, 3.

[2] Radikal, 19 Eylül 1998, s.3.

[3] Özgür Bakış, 13 Mayıs 1999, s.14. Ancak Marmara Depremi nedeniyle "yanlış hesap Bağdat'tan döndü"; şu günlerde ise şu soru zihinleri kurcalamaktadır: Acaba Demirel, fabrika için Çankaya'nın bahçesini verecek mi?

arasında yarım metre kalmış olması ve yakınındaki dinamit depoları dolayısıyla endişe yarattı.[1]

Belediyenin yeni imar planına göre, Bodrum'da kalan bahçeler de yapılaşmaya açıldı. 11 milyon metrekarelik alana sanayi sitesi ve terminal öngören planda zeytinlikler de toptancıya feda ediliyor. Mimarlar Odası Bodrum Temsilcisi Öktem İren, Bodrum Belediye Başkanı Tuğrul Acar'ın hazırlattığı ve 23 Haziran 1998'de alelacele belediye meclisinden geçirdiği yeni ilave revizyon imar planı ile Bodrum yarımadasında 11 milyon metrekarelik arazinin imara açılacağına dikkat çekerek, şunları söylüyor: "Yeni inşaat alanı yaratılıyor. Bu da yaklaşık 35-50 bin nüfus demek. Zaten Bodrum'da hiçbir altyapı ve su yok. Bu nüfusu kaldıramaz. (...) Son beş yıl içinde Bodrum'a gelen büyük para sahipleri arazileri kapatıyor."[2]

Fethullah Gülen'in başkanlığını yaptığı Sema Eğitim Vakfı, doğal yarımada konumunda bulunan Dragos'ta satın aldığı 19 yıllık Dragos Oteli'ni gerekli yasal izinleri almadan hastaneye çeviriyor. Çevre sakinleri, binanın hastaneye dönüştürülmesi halinde Dragos'un biteceğinden endişe duyuyorlar.[3]

Türkiye'nin henüz doğallığı bozulmayan tatil beldelerinden birisi olan Turgutreis de sonunda kent bilincinden yoksun yatırımcıların dikkatini çekti. Turgutreis'te yöre halkını ve turistleri denizle buluşturan sahil şeridine, deniz dolgusuyla yapılması planlanan 400 yat kapasiteli marinanın imar izni belediye tarafından verildi. Turgutreis'te bulunan balıkçı barınakları, yat limanının bitirilmesiyle tüm deniz kirliliğinin toplanacağı yer olacak. Marina seçildiği yer itibariyle ekolojik sorunlara yol açacağı gibi doğal dengeyi de bozacak.[4]

---

[1] Radikal, 10 Haziran 1999, s.3.
[2] Radikal, 1 Temmuz 1998, s. 24.
[3] Radikal, 22 Ocak 1999, s.3.
[4] Cumhuriyet, 2 Ekim 1998, s.16.

Avrupa ve Asya'nın önemli sulak alanlarından olan ve "İzmir Kuş Cenneti" diye bilinen Gediz Deltası'na İzmir Ticaret Odası tarafından liman yapılmak isteniyor. Sivil toplum örgütleri ve bilim adamları bu projenin Türkiye doğasına asla onarılamayacak bir yıkım getireceğine dikkat çekiyorlar. Kuşları kovalayıp onların yuvaları üzerine dükkânlar yapıp para kazanacaklar.

Dünyadaki yuva yerleri Nil Nehri ve Birecik'te bulunan kelaynakların sayısında büyük bir düşüş yaşanıyor.[1] 50 tanesi Türkiye sularında tespit edilen Akdeniz fokları, Akdeniz'de yapılan araştırmaya göre 300 tane kalmış durumda.[2]

Dünya Çevre Günü dolayısıyla Vakıflar Bankası'nda düzenlenen toplantıda konuşan Çevre Bakanı İmren Aykut, iki bin 900 belediyenin bulunduğu Türkiye'de sadece 141 yerde kanalizasyon sistemi olduğunu ve bunlardan yalnız 43'ünde arıtma tesisi bulunduğunu belirtti. Aykut, kanalizasyon sularının yüzde 99.85'inin hiç arıtılmadan deniz, göl ve akarsulara bırakıldığını bildirdi. Endüstrinin ürettiği zehir ve ağır metalleri içeren atıksuların da yılda 930 milyon metreküp olduğuna işaret eden Aykut, bu tür atıksuların yüzde 22'sinin arıtıldığını, yüzde 78'inin ise hiç arıtılmadan doğrudan deniz, göl ve akarsulara bırakıldığını kaydetti.[3]

Kütahya'nın Murat Dağı'ndan doğarak Menemen'in Maltepe köyü açıklarında denize dökülen Gediz, sınırlarından geçtiği Gediz, Uşak, Turgutlu, Kemalpaşa, Salihli ve Manisa'daki evsel ve sanayi atıklarıyla kirleniyor. Gediz'e 401 kilometrelik akışı boyunca, önce Uşak'ın Deri Organize Sanayi Bölgesi atıkları, ardından Manisa'daki 55 deri fabrikasının atıklarıyla

[1] Ülkede Gündem, 20 Mayıs 1998, s.12
[2] Milliyet, 30 Mart 1998, s.4
[3] Radikal, 6 Haziran 1998, s.5.

kanalizasyon suları eşlik ediyor. Salihli'de tabakhanelerin ve belediyenin boşalttığı atıklar, Alaşehir çayı yoluyla Gediz'e ulaşıyor. Verimli tarım alanlarını "zehir" akan Gediz ile sulamak zorunda kalan köylüler Gediz'in kirletilmesine karşı Bergama benzeri bir eylem süreci başlattılar.[1]

VIII.2.2-) Karadeniz Ölüyor...

Türkiye'de, denizdeki canlı yaşamının ve kıyı alanlarının korunmasıyla ilgili yeterli yasal düzenlemenin bulunmaması ve hükümetlerin çarpık yapılaşmaya göz yumarak kendi yasalarını dahi uygulamaması yeni çevre felaketlerine davetiye çıkarıyor. Diğer taraftan aşırı balıkçılık teknikleri, sıvı atıkların denizlere deşarjı, kıyı alanlarının kentsel, endüstriyel ve yanlış turizm yatırımlarına harcanması deniz yaşam alanlarını hızla tüketiyor. Doğal Hayatı Koruma Derneği (DHKD) Deniz ve Kıyı Programı Sorumlusu Filiz Demirayak'ın 8 Haziran 1998 "Dünya Okyanuslar Günü"nde yaptığı açıklamaya göre, "her yıl '20 milyon ton' istenmeden avlanan deniz kaplumbağası, deniz kuşu ve deniz memelisi, ölü olarak denize atılıyor. Kentleşme ve turizmdeki gelişmeler nedeniyle dünyadaki deniz kaplumbağası üreme alanlarının yüzde 70'i kaybedilirken, Akdeniz fokları da yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakıldı. Denizlerde aşırı avlanmaya bağlı olarak balık stoklarının azalmasına karşın 8 bin 749 olan balıkçı sayısı 9 bin 710'a" çıkmıştır.[2]

Televizyon haberlerinde görmeye alışık olduğumuz balinaların ve yunusların karaya vurması olaylarına, artık, ülkemiz kıyıları da tanık oluyor. Basında çıkan haberlere göre ülkemiz kıyılarında yılda yaklaşık 4 bin 500 yunus ölü olarak karaya vu-

---

[1] Radikal, 26 Ocak 1999, s.3.

[2] +Cumhuriyet, 10 Haziran 1998, s.18; ayrıca bkz. Yeni Yüzyıl, 10 Haziran 1998, s.24.

ruyor.[1] Yunus ölümlerine kimileri 'sonar'ı gerekçe gösterirken balıkçı ağları ve denizlere bırakılan kimyasal maddelerin varlığı da göz ardı edilmemelidir. Bu durumun en yoğun yaşandığı deniz ise şüphesiz Karadeniz'dir. Çernobil kazasının ardından radyoaktif kirliliğe maruz kalan Karadeniz'in dertleri bununla da bitmemektedir. Karadeniz'e dökülen Tuna, Dinyeper ve Dinyester nehirlerinin taşıdığı tonlarca ağır metal ve zehirli maddeler nedeniyle deniz yaşamı yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmış durumdadır.

Bu kirlenme sadece Karadeniz'i değil, İstanbul Boğazı'nı ve Marmara'yı da tehdit etmektedir. Marmara Denizi'nde uzun bir süredir derin sularda üreyen balıklara rastlanmaması bu sorunun ulaştığı boyutları göstermektedir. 1999 Ocağında Marmara Denizi'nde gerçekleşen bir deniz kazası, Marmara'daki kirliliği tahmin edilmez boyutlara çıkarmıştır. 22 Ocak'ta Armutlu açıklarında meydana gelen kazada, gaz sıkışmasından dolayı ambarları patlayan 'Marmara' adlı tankerde yangın çıkmış, mürettebattan iki kişi ölürken sekiz kişide yaralanmış, dört denizci de kaybolmuştu. İstanbul Üniversitesi Çevre Mühendisliği öğretim görevlilerinden Prof. Dr. İlhan Talınlı'nın açıklamalarına göre denize dökülen yanmamış benzin "...daha sonra ışığı keserek fotosenteze engel olacaktır. (...) Petrol, denizin dibine iyice çöktüğünde dip balıkları etkilenecek"tir.[2]

Bu tip kazalara yönelik bir eylem planı olmadığı için yangından sonra yayılan petrolün denizden çekilip arıtılmasının zamanında yapılamadığı bu kazayla ortaya çıkmıştır. Kazanın olası sonuçları ise şöyle: i-) Martı ve karabatak gibi deniz kuşlarının petrole bulanması sonucu uçma özelliklerini kaybederek ölmeleri, ii-) balıkların bünyesine giren petrolün besin zinciri

[1] Milliyet, 10 Nisan 1998, s.4.
[2] Radikal, 23 Ocak 1999, s.3.

yoluyla insanlara da geçmesi ve kanserojen etki göstermesi ve iii-) asit yağmurlarının oluşup yeşil alanlara zarar vermesi. Uzmanların yaptığı yorumlara göre, kaza sonucunda denize dökülen tonlarca benzinin denize verdiği tahribatın telafi edilmesi için yaklaşık on yıl geçmesi gerekmektedir. Ancak bu süre zarfında benzer bir kazanın tekrarlanmayacağını kimse garanti edemez. Böyle bir kazanın tekrarlanması durumunda ise bölgedeki doğal hayat tamamen yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır.

Karadeniz'e geri dönersek; ekolojik açıdan hassas bir dengeye sahip olan Karadeniz, "atık denizi" haline geldi. Canlı türleri hızla yok oluyor, bulaşıcı hastalıklar artıyor. Turizm ve balıkçılık iflas noktasında... Karadeniz Teknik Üniversitesi Çevre Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin araştırması doğrudan ve nehirler yoluyla kentsel ve endüstriyel atıkların boşaltılmasının Karadeniz'i katlettiğini ortaya koydu. İstanbul'da yapılan "Karadeniz ve Türk Boğazları İçin Uluslararası Güç Birliği" toplantısında belirtildiği gibi deniz kirliliği sonucunda Karadeniz'deki 23 ticari balık türü 5'e inerken, tüm dünyadaki radyoaktif atıkların, kimyasal ve zehirli çöplerin büyük kısmı Karadeniz'e dökülüyor.[1]

Karadeniz'e kıyısı bulunan 6 ülkenin yanı sıra Karadeniz havzasında yer alan Avrupa ülkeleri de nehirler kanalıyla atıklarını Karadeniz'e boşaltıyor. İnsan ve çevre sağlığını tehdit eden birçok zehirli ve kimyasal atığın Karadeniz'e atılması Karadeniz'i yok olma aşamasına getirdi. Karadeniz'e kıyısı olan 6 ülkenin kıyılarındaki yerleşim merkezlerinde hiçbir arıtma ve çöp işleme tesisi bulunmuyor. Kıyılarda yaşayan 10 milyon insanın lağım ve çöp gibi evsel atıkları da doğrudan Karadeniz'e atılıyor.

[1] Cumhuriyet, 3 Ekim 1998, s. 18.

1990 yılında Karadeniz dünyanın en kirli ve en hızlı kirlenen denizi olarak kabul edilmeye başlandı. 1980'li yıllarda Karadeniz kıyılarına vuran zehirli varillerin sırrı bir türlü çözülemiyordu. Zaman zaman da kıyıya II. Dünya Savaşı'ndan kalma patlamamış bombalar ve Alman ordusuna ait gemi parçaları vuruyordu. Çernobil kazasının radyoaktif etkileri Karadeniz'i daha da kötü bir duruma sokuyordu. Raporlar ürkütücüydü. Karadeniz'de bazı canlı türlerinin artması sonucu kendi ekosisteminde barınan türler ya çok azalmış ya da tamamen ortadan kalkmış durumdaydı. Yosunların artışı sonucu suyun içindeki oksijen azaldığından deniz organizmaları ölmeye başladı. Karadeniz'e taşınan ve istenmeyen canlı türü haline gelmiş olan denizanası toplam 900 milyon tona ulaşmıştı. Bu canlı küçük balıkları ve larvalarını yok ediyordu. Karadeniz balıkçılığının temelini teşkil eden 23 türden yalnızca 5'inin balıkçılığı yapılabiliyordu. 1980'de 850 bin ton balık tutulurken 1994'te bu rakam 410 bin tona düşmüştü.

"1998 Okyanus Yılı"nda Karadeniz'in dünyanın en kirli denizi olduğu resmen kabul edildi. Karadeniz'e komşu olan ve aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 6 ülke kurtarma çalışmalarını hızlandırdı. Dünya Bankası ve uluslararası örgütler, Karadeniz için kredi musluklarını açtı. Bu amaçla Rus bilim adamları Karadeniz'de araştırmaya başladılar. Dalgıçların denizin dibinde karşılaştıkları şeyler korkunçtu: Alman savaş gemileri. Bu gemilerde insanı dehşete düşüren binlerce tonluk biyolojik ve kimyasal silah yer almaktaydı. Karadeniz Teknik Üniversitesi'nden Doç. Dr. Mehmet Tüfekçi'nin belirttiği gibi "Rusya Olağanüstü Durumlar Bakanlığı tarafından Karadeniz'in en alt bölümlerinde yapılan araştırmalara göre bu zehirlerin varillerden sızması halinde Karadeniz ve Karadeniz'i çevreleyen ülkelerde büyük felaketler yaşanacak. Savaş sonrasında 1946-47 yıllarında ABD, İngiltere ve Rusya tarafından Nazi

filosuna ait çok sayıda gemi zehirli silahlarıyla birlikte Karadeniz'de batırıldı. Özellikle Karadeniz'in kuzey sahası kimyasal ve biyolojik bomba mezarlığı gibi. Rus bilim adamlarının yaptığı incelemeler sonucunda kimyasal ve biyolojik silah ihtiva eden metal kapların aşınmaya başladığı, her yıl bombalardan birkaçının açıldığı ve bu nedenle Ukrayna ve Rusya kıyılarında toplu balık ölümlerinin yaşandığı belirtildi."[1]

VIII.2.3-) Karadeniz Çevre Yolu

Uzun dönemde yapılan bu doğa tahribatlarının yanı sıra Karadeniz kıyısına yapılması planlanan otoyol projesi ile Karadeniz sahilindeki doğal hayat, tamamen yok olmak tehlikesiyle karşı karşıyadır. Karadeniz halkına şirin görünmek adına bu projeye hiçbir yöneticinin ve politikacının karşı çıkmaması ise durumun vahametini bir kat daha artırıyor. Öyle ki, Karadeniz halkı -otoyol lobisinin manipülasyonları sayesinde- bu projeye karşı çıkılmasını, "Karadeniz'e yol yapılmasına karşı çıkmak" olarak algılamaktadır. Oysa karşı çıkılan 'Karadeniz'e yol yapılması' değil; otoyol projesinde ısrar edilerek demiryolu gibi alternatiflerin peşinen göz ardı edilmesidir. Diğer taraftan Karadeniz'e karayolu yapılması zorunluluk olsa bile proje böyle bir amaca uygun değildir. Çünkü yapılması planlanan projenin amacı ne ulaşımı kolaylaştırmak ne de doğal hayata mümkün olduğunca az zarar vermektir. Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği'nin (TMMOB) Trabzon yerel temsilcileri ve uzmanlardan oluşan bir heyetin bu konu üzerine yaptığı araştırma ortaya çıkarmıştır ki karayolunu planlayanların asıl amacı, yolu mümkün olduğu kadar falezlerin üzerinden geçirmek ve yol yapımında deniz dolgusuna yer vermektir. Bu durumda ise ma-

[1] Gazetepazar, 7 Mart 1999, s.10.

liyetler artmakta ve bu sayede yüklenici firmalar daha çok kâr elde edebilme imkânına kavuşmaktadır.

Yapımı sürdürülen Samsun-Sarp sahil yolu projesi, 250 kilometrelik bölümün deniz dolgusuyla geçilmesini öngörüyor. Karadeniz Ulaşım ve Çevre Gönüllü Çalışma Grubu tarafından hazırlanan raporda, projenin Doğu Karadeniz kıyılarını yok edeceği belirtildi. "Proje, çevre ve kıyı açısından tam bir katliamı getirmektedir. Yol çok büyük ölçüde deniz dolgusuyla yapılacaktır. Projenin ilk maliyeti adına yapılan bu katliam, doğal yaşamın, kıyıların, kumsalların, koyların ve denizdeki canlı yaşamın yoğun olduğu sahillerin yok olmasına neden olacak, Karadenizliyi sadece denizi seyreder bir duruma getirecektir. Doğal alanların yok edilmesinin bir ekonomik karşılığı olmayacağı gibi, deniz-kıyı yapısı ve dolgunun riskleri hesaba katıldığında ileride büyük ölçekli deniz tahribatları ortaya çıkacak ve büyük ekonomik kayıplara neden olunacaktır."[1]

TMMOB'un hazırladığı "Karadeniz Sahil Yolu; İnceleme, Değerlendirme ve Öneriler" başlıklı rapor, Karadeniz sahil yolu projesinde herhangi bir onay olmadığı halde inşaata başlandığını da gözler önüne sermiştir. Sonuç olarak inşaat şirketlerinin kârı ve yerel toprak sahiplerinin rant hırsı uğruna koyların, kumsalların ve falezlerin doldurulmasıyla büyük bir kıyı felaketine yol açılmıştır.[2]

TMMOB Başkanı Yavuz Önen, Karadeniz Sahil Yolu Projesiyle ilgili yaptığı bir açıklamada şu noktalara dikkat çekti: "Yapımı hızla süren Karadeniz sahil yolunu bölünmüş duble yola çevirme adına bilimsel planlama ilkeleri tamamen bir yana bırakılarak projesi dahi olmadan daha yüksek kâr uğruna çok

[1] Cumhuriyet, 12 Ağustos 1998, s.18.

[2] Karadeniz Sahil Yolu, TMMOB Birlik Haberleri, Aralık 98-Nisan 99, s.6-12.

yüksek bir kıyı katliamına tanık olmaktayız. Doğanın dengesi bozulacak ve ileride deniz ilerlemesi yaşanacak. O zaman tüm yatırımlar boşa gitmiş olacak. (...) Yapımcı firmalar yüksek kâr sağlamak için tonlarca patlayıcı maddeyi defalarca kullanarak deprem etkisi yapan galeri atışları yapıyor. Bu da bölgede sık sık yaşanan büyük sel ve heyelan felaketlerini artıracak. Deniz tahkimatları yapım işleri yüzde 40-60 oranında kârlı olduğundan 'daha çok vurgun için' yol güzergâhı denize kaydırılmıştır. Sinop-Gerze yolu için Devlet Planlama Teşkilatı 23 trilyon liralık ihale üst sınırı belirlemişti. Daha sonra Devlet Planlama Teşkilatı devre dışı bırakıldı. İhale üst sınırı 65 trilyon lira olarak belirlendi."[1]

VIII.2.4-) Akdeniz Kararıyor...

Karadeniz'de bunlar olurken, benzer felaketlerden Akdeniz de payını almaktadır. 12 Eylül dönemi ve sonrasında bir taraftan koylara, kumsallara ve antik kentlerin üzerine tatil merkezleri yapılması, diğer taraftan da yazlık edinme salgınının yayılması ile Akdeniz ve Ege kıyı şeridi tamamen talan edilmiştir. Turizmcilerin arıtma tesisi yapmaktan kaçınmaları veya maliyet nedeniyle varolan tesisleri çalıştırmamaları sonucunda kıyılardaki kirlilik tahammül edilmez boyutlara ulaşmıştır. Arıtma tesisi yerine kanalizasyonu denizin altından borularla 100-200 metre açığa bırakmak gibi "dâhiyane" çözümler bulan turizmciler, ters bir akıntıda hatalarıyla burun buruna gelse de çoktan iş işten geçmiş durumdadır. Akdeniz Üniversitesi Çevre Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi'nden Doç. Dr. Tuncay Neyişçi'nin yaptığı açıklamalara göre, yaz aylarında nüfusu 400 milyonu bulan Akdeniz havzasında kentsel ve sanayi atıklarının yüzde 85'i hiçbir arıtmaya tabi tutulmadan doğrudan

[1] Cumhuriyet, 20 Mart 1999, s.3.

denize bırakılmaktadır. Neyişçi'nin basına yaptığı açıklamalara göre "Süveyş Kanalı'ndan geçerek Avrupa ülkelerine petrol taşıyan dev tankerlerden yükleme, boşaltma, taşıma ve tank temizleme işlemleri sırasında her yıl 2 milyon tondan fazla ham petrol Akdeniz'in sularına karışmaktadır. Kıyılardan ve Akdeniz'e boşalan nehirlerden ise yılda 120 bin ton mineral yağ, 12 bin ton fenol, 75 bin ton deterjan, 100 ton cıva, 3 bin 800 ton kurşun, 4 bin ton fosfor ve daha tonlarca zehirli madde" Akdeniz'e taşınmaktadır.[1]

Akdeniz'in başına bela olan bir diğer sorun da "Katil Yosun" ve "Terörist Yosun" olarak bilinen iki alg (suyosunu) türünün istilasıdır. "Katil Yosun", Caulerpa Taxifolia, olarak bilinen tür Almanya'da bir akvaryumda kullanılırken daha sonra Monako Oşinografi Müzesi'nin isteği üzerine Monako'daki bir akvaryuma konulmuştur. 1984 yılında akvaryumun su değişimi sırasında, yanlışlıkla, Akdeniz'e karışan bu tür şimdiden Fransa, İspanya, İtalya ve Hırvatistan kıyılarını istila etmiştir. "Terörist Yosun", Caulerpa Racemosa, ise Uzakdoğu kökenli bir alg olmasına rağmen Süveyş Kanalı'ndan Akdeniz'e girmiş ve Doğu Akdeniz'e yayılmış durumdadır.[2]

Hemen hemen hiçbir düşmanı olmadığı için hızla yayılan "Katil Yosun" denizlerdeki oksijeni tüketerek diğer canlıların yaşam alanlarını da tehdit etmektedir. Bu konudaki tek umut ışığı ise "Katil yosunları" yiyen "Elysie" adı verilen deniz salyangozlarının Akdeniz'deki varlığıdır. "Terörist Yosun"un ise dip yapıyı istila ederek kaya oyuklarını yavaş yavaş kapatıp üzerini kapadığı süngerlerin ölümüne neden olduğu; ayrıca çevresindeki balıklar için besin ve barınak oluşturan sualtı çayırlarını bozup yok ettiği ve geceleri aşırı oranda oksijen tükettiği

[1] Cumhuriyet, 9 Haziran 1998, s.3.
[2] Bayram Öztürk, "Katil Yosun, Terörist Yosun", Cumhuriyet Bilim Teknik, 26 Haziran 1999, sayı 640, s.9.

söylenmektedir. "Katil yosun" henüz Türkiye sahillerinde görülmezken "Terörist Yosun" 1991 yılından beri Türkiye sahillerine yayılmaktadır.[1]

Bu yosun türlerinin yol açacağı etki konusunda bilim dünyasında tam bir görüş birliği bulunmamaktadır. Birçok bilim adamı Akdeniz'in bu yabancı yosunlardan tamamen kurtarılması gerektiğini iddia ederken, İstanbul Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi öğretim üyesi ve Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Başkanı Prof. Dr. Bayram Öztürk bu konuda acele edilmemesi gerektiğini ve Terörist Yosun'un sanıldığı kadar zararlı olmadığını savunmaktadır.[2] Her konuda olduğu gibi Çevre Bakanlığı'nın bu konu hakkında bir planı mevcut değildir ve bütün araştırmalar ya da mücadeleler gönüllü kuruluşlar tarafından yapılmaktadır.

VIII.2.5-) "Her Yer Bergama, Hepimiz Bergamalıyız!"

Bu slogan, son yıllarda ülkemize damgasını vuran en önemli çevre hareketinin simgesi oldu. Bergamalıların direnişi son yıllarda ülkemizde gelişen çevre hareketleri içinde en bilinçli örgütlenme olarak da kendini gösterdi. "Köylerinizden altın çıkarıp sizi zengin edeceğiz" türünden sözlerle göz boyamaya çalışan Eurogold şirketinin yalanlarına kanmayan yöre halkı, söz konusu maden işletildiğinde ortaya çıkabilecek ekolojik ve ekonomik zararları bilimsel analizlerle ortaya koymaktan da ge-

[1] Radikal, 14 Nisan 1998, s.2.

[2] "Bu yosunun Akdeniz'in ekolojik dengesini değiştireceği hatta diğer türler üzerinde baskı kuracağı da ileri sürülüyor. Buna karşın, şimdiye kadar yapılan birçok çalışmada bu yosunun Akdeniz'de her hangi bir türün azalmasına veya neslinin tükenmesine neden olmadığı bilinmektedir. Üstelik yosunun yayıldığı alanlarda Gün balıkları, Hani balıkları ile Karagöz gibi balıkların beslenmesi için uygun olduğu da belirlenmiştir. (Francour ve dig., 1995)" (Bayram Öztürk, "Katil Yosun, Terörist Yosun", Cumhuriyet Bilim Teknik, 26 Haziran 1999, sayı 640, s.9.)

ri kalmadı. Bergamalıların gösterdikleri bilinç düzeyi ve kararlılık, umudunu bu topraklardan kesmiş birçok kişiyi de hayrete düşürdü.[1] Ancak Bergamalı köylüler haklı mücadelelerinde hiçbir zaman yalnız kalmadılar; bu ülkenin bütün namuslu insanları Bergamalılara ihtiyaç duydukları desteği vererek, konuyu bir dünya meselesi haline getirdiler. Böylece bu toprakların 'altın'cı filolara geçit vermeyeceği de gösterilmiş oldu.

Bergama yöresinde altın çıkarmak istediğinde ne yazık ki Eurogold da yalnız değildi. Devlet başından beri bu girişime arka çıktı; öte taraftan –gerekçesi nedir bilinmez- birtakım "bilim adamları" da madenin işletilmesine destek verdiklerini Eurogold'un gazetelere verdiği tam sayfa reklamlarla duyurdular. "Türkiye Altın Çağı'na Giriyor!" sloganı ile verilen ilanlarla hem kamuoyu yanıltılmaya çalışılmış hem de basına rüşvet verilmiş oldu.[2] Eurogold'a sağlanan destek bununla da sınırlı kalmadı; CHP Bergama İlçe Başkanı Oktay Konyar'ın "Bergama davası polisiyle, MİT'iyle, jandarmasıyla, ajanlarıyla uluslararası boyutlara ulaşmış bir dava"[3] sözleri, emperyalist şirketin ahtapot kollarının nerelere ulaştığını gösteriyordu. Konyar'ın sözünü ettiği durum 1998 Haziranında ortaya çıkmıştı. Bergama halkına verilen desteğin günden güne artması birçoklarını tedirgin etmiş olacak ki, 1998 Ağustosunda "Dünya Gençleri Bergama Buluşması '98" etkinliğiyle 30'u aşkın ülkeden 2 bin gencin Bergama'da bir araya gelmesi engellenmek istendi. Buluşma öncesi son hazırlıkların tamamlandığı dönemde MİT tarafından hazırlanan bir rapor, söz konusu bu-

[1] Nilüfer Kuyaş Gazetepazar'daki köşesinde, Biyolog Doç. Dr. Barbaros Çetin'in şu sorusuna yer veriyordu: "Siz toplumbilimciler, Bergama'da Kaymaz'da, Çorlu Karaahmet Köyü'nde vs. son yıllarda hızla artan taşralı ekolojik başkaldırının sosyo-ekonomik, siyasal ve etik yönlerini değerlendirmenin ciddi takipçisi misiniz?" Gazetepazar, 9 Ağustos 1998, s.10.

[2] 5 Ocak 1998; Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet ve Radikal gazeteleri.

[3] Emek, 6 Haziran 1998, s.9.

luşmanın Türkiye Devrimci Komünist Partisi (TDKP) tarafından organize edildiğini iddia etti. Bu rapor üzerine Kültür Bakanlığı vermeyi taahhüt ettiği yardımı geri çekti.[1] Ancak bütün bunlar 'Buluşma'nın coşkusunu azaltamadı ve Bergamalıların haklı sesi bastırılamadı. Konser ve tiyatro oyunlarının yanı sıra, düzenlenen söyleşi ve panellerle de Eurogold'la benzeri şirketlerin gerçek yüzü gösterilmeye çalışıldı. Ayrıca, gençlerin ekin toplayan köylülere yardım etmesi, onarım gerektiren yapıların restore çalışmalarına katılması ve tıp fakültesi öğrencilerinin köylerde sağlık taraması yapması, kimi "öğrenci gelenekleri"nin üzerinden yıllar geçse de sürdürüldüğünü göstermiş oldu.

TMMOB Çevre Mühendisleri Odası'nın yayınladığı bir araştırmaya göre, siyanürlü altın üretimiyle yörenin katledilmesi altın yumurtlayan tavuğu kesmektir. Yöredeki tarım arazileri 1. ve 2. sınıf tarım arazileri olup miktarı 200 bin dekarın üzerindedir. Buradan elde edilen tarımsal ürünler arasında yüksek değerli ve ihraç edilen endüstri bitkileri önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca yörede bulunan jeotermal enerji kaynaklarıyla sıfır maliyetle seracılık yapmak mümkündür. Bergama Ticaret Odası verilerine göre, 1995'te kayıtlara giren pamuk, tütün, domates ve zeytinyağı üretiminin değeri yaklaşık 42 milyon dolardır. [2]

Madenin ülkeye vereceği zarar ekolojik ve ekonomik alanlarla da sınırlı kalmadı; maden birtakım değerlerin nasıl ayaklar altına alındığının da çarpıcı bir örneğidir. Örneğin İzzettin Önder'in "(maden) Bergama'ya kuş uçuşu en fazla 2 km. mesafede Çamköy var. Bu köye giderken yolun hemen solunda tel örgüler ve tel örgülerin arkasında da sanki bir garnizonu koruyor misali askerler görülüyor. O askerler ki, bir zamanlar Çanak-

[1] Ülkede Gündem, 30 Temmuz 1998, s.12.
[2] S. Alevcan, G. N. Demirer, A. Kaya, E. Torunoğlu, "Altın, Bergama, Demokrasi", Ankara, 1998, TMMOB Çevre Mühendisleri Odası.

kale'yi geçilmez yapan insanların torunları!"[1] sözleriyle betimlediği durum madenin bir diğer vahim sonucudur.

Devletin işletilmesi yönünde açık destek vermesine rağmen madenin çalıştırılması anayasal bir suçtur. TC Anayasası'nın 45. maddesindeki "Devlet tarım arazileri ile çayır ve meraların amaç dışı kullanılmasını ve tahribini önler" hükmü bu toprakların anayasa güvencesinde olduğunun ispatıdır. Ayrıca 3573 sayılı "Zeytinciliğin Islahı ve Yabanilerinin Aşılattırılması Hakkındaki Kanun'un Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi ve Yürürlükten Kaldırılması Hakkındaki Kanun"a göre "... zeytinlik sahaları içerisinde ve bu sahalara en az 3 km. mesafede zeytinyağı fabrikası hariç, zeytinliklerin vegetatif ve generatif gelişmesine mani olacak kimyevi atık bırakan, toz ve duman çıkaran tesis yapılamaz" hükmü hiçbir tartışmaya mahal vermeyecek şekilde konuya açıklık getirmektedir. Çünkü bölgedeki dağlık ve yamaçlık kesimler çam ve zeytin ağaçlarıyla kaplıdır; madencilik ve cevher hazırlama sırasında ortaya çıkacak olan tozun yöredeki tarım alanlarına zarar vermesi ise kaçınılmazdır. Diğer taraftan madenin siyanürlü atıklarının depolanacağı atık barajı yöreyi tehdit eden en büyük sorundur. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü'nün Türkiye depremselliğiyle ilgili haritalarında 1. sınıf aktif deprem kuşağı ve aktif jeotermal alanı olarak gösterilen yörede böyle bir barajın atıkları sızdırması kaçınılmazdır.[2]

---

[1] Cumhuriyet, 17 Haziran 1998, s.7.

[2] Bütün bu hukuksal çerçeveye rağmen bölgede hukuksuzluğun devlet eliyle sürdürülmesi akla ister istemez Yatırım Üzerine Çoktaraflı Anlaşma'yı (MAI) getiriyor. Türkiye'nin de üyesi bulunduğu OECD ülkeleri arasında imzalanması planlanan söz konusu anlaşma, her ne kadar geri çekilmiş gibi gözükse de farklı kılıflar içinde tekrar gündeme gelecektir. Bu anlaşmalarla yapılmak istenen Eurogold gibi 'Çokuluslu Şirket'leri "kısıtlayan" hukuksal çerçeveden kurtarmaktır.

Madenin işletilmesi durumunda ortaya çıkacak zararlar bir yana Eurogold'un daha şimdiden doğaya verdiği tahribat telafi edilmez boyutlardadır. Madeni işletebilmek için yaklaşık on yıldır uğraş veren Eurogold -yöre halkının beyanlarına göre- bu uğurda 25 bin çam, 15 bin zeytin ağacını yok etmiştir. Ayrıca kapısı mühürlü olan depoya 20 ton siyanür depolayarak bu siyanürün 2-3 tonunu kullanmıştır. Yağmurlu bir günde taban plastiklerinin yüzeye çıkmasıyla da atık barajının güçlü izolasyon maddesi ile kaplandığı iddialarının yalan olduğu anlaşılmıştır. Her dinamit atıldığında yöredeki içme sularının kahverengi akmasına ise birçok kişi tanık olmuştur.[1]

Eurogold, madeni çevreye zararı dokunmayan bir ekonomik atılım olarak göstermeye çalıştıysa da dünyadaki benzer madenlerden örnekler gösteren Bergamalılar durumun hiç de öyle olmadığını başarıyla kanıtlamıştır. Bergamalı bir heyetin 1997 Ocağında, benzer bir madenin yaklaşık yetmiş yıl işletildiği Kıbrıs-Lefke'ye gitmesi, çoktan unutulmuş olan Lefke'deki felaketi tekrar zihinlere kazımıştır. ABD'li CMC şirketi tarafından 1974'teki Türk askeri müdahalesine dek yetmiş yıl işletilen madenin bugünkü durumu, bu tür madenlerin yol açtığı çevre felaketlerinin boyutunu göstermektedir. Lefke Çevre ve Tanıtma Derneği'nin bu konudaki feryatlarına maden, metalürji ve jeoloji mühendisleri de katılmaktadır. Derneğin Mayıs 1997'de yayınladığı rapor bölgedeki maden atıklarının, düşük tenörlü cevher yığınlarının, kimyasal çözücülerden kalma atıkların ve tesislerden kalma çeşitli türdeki hurda yığınlarının doğa tahribatına devam ettiğini göstermiştir. Rapor, ayrıca, 1920'li yıllardan kalma atıklar yüzünden deniz kıyısına yakın yerlerde 30 bin ton cıva içeren atıkların bulunduğuna da dikkat çekmektedir. Son 2.5 yılda Lefke ve çevresinde 210 kişinin kanserden

[1] Cumhuriyet, 17 Haziran 1998, s. 7.

ölmesi ve ölenlerin büyük bir bölümünün maden işçileri olması felaketin ulaştığı boyutu göstermektedir.[1] Diğer taraftan, cıvalı atıkların bunca yıl zarfında besin zinciri yoluyla insanlara ve diğer canlılara geçme olasılığı da halen mevcuttur. 1974'te 12 bin olan kasaba nüfusunun halkın yöreyi terk etmesi nedeniyle 4 bine düştüğünü ise Lefke Belediye Başkanı Mehmet Zafer açıklıyor.[2] İşin trajik yanı ise CMC şirketinin 1974'te adayı terk etmesiyle birlikte verdiği zararlar konusunda hiçbir şey yapmayarak kendini düze çıkarmaya çalışmasıdır.

Bergamalıların Kıbrıs-Lefke'ye yaptığı bu ziyaretin basında yer alması üzerine Eurogold da sessiz kalmadı ve siyanürlü altın madenciliğinin zararsız olduğunun en iyi kanıtının Lefke'deki maden olduğunu açıkladı. Bu durumda Eurogold'un "zarar"dan sadece "mali zararı" anladığı ve iddialarını bu kavram üzerine kurduğu anlaşılmaktadır.

Ancak, bu safsatalara kimsenin inanmadığını belki de en iyi Eurogold biliyor. Eurogold, 1997 yılında, Bergamalı köylülerin siyanürlü altın madenciliği konusundaki düşüncelerini öğrenmek amacıyla bir araştırma şirketine yaptırdığı anket sonucunda istenmediğini bir kez daha görmüştür. Benzer çalışmalar daha önceden de bağımsız kuruluşlar tarafından yapılmış ancak Eurogold bu sonuçları kabul etmemişti. 1990 yılında Norveç'te imzalanan "Bergen Anlaşması"nın "sanayi tesislerinin kurulabilmesi için yöre halkının onayı gerekir" hükmü uyarınca Bergama Çevre Kurulu'nun yörede düzenlediği referandum, halkın Eurogold'u istemediğini kanıtlamıştı. 13 Ocak 1997 tarihinde 8 köyde yapılan referandumla 2 bin 386 seçmenin tamamına yakına "siyanürlü altına hayır" oyunu vermiş ancak Eurogold bu

[1] Milliyet, 30 Ocak 1997, s.4.
[2] Milliyet, 30 Ocak 1997, s.4.

gerçekleri kabul etmek istememişti.[1] Ancak gerçekler Eurogold tarafından finanse edilen anketle de ortaya çıkmıştır.

Diğer taraftan, Eurogold'un "destekçileri", geçmişteki bu tür kazalar anımsatıldığında suçu kullanılan eski teknolojiye yıkarak Eurogold gibi "modern" şirketlerin böyle hatalara düşmeyeceklerini her fırsatta dile getirmektedir. Bu noktada, vurgulanması gereken husus, sorunun kaynağı siyanürlü altın madenciliğinde kullanılan eski teknoloji değil, siyanürlü altın madenciliğinin kendisidir. İspanya'da, Kanada-İsveç ortaklı Boliden firması tarafından işletilen benzer bir madende 1998 yılında meydana gelen siyanür sızıntısı, "modern" madenciliğin çözüm olmadığını göstermiştir. Siyanür sızıntısı nedeniyle yöredeki 2 bin çiftçi bu kazadan etkilenmiş ve kazanın zararı 120 milyon doları bulmuştur. Atıkların yeraltı sularına karışması nedeniyle Avrupa'nın en büyük doğal rezervi sayılan Donana Milli Parkı'ndan 12 ton ölü balık toplanmıştır.[2]

Kaza sonrasında durumu idare etmeye çalışan hükümetin "Boliden, zehirli çamuru temizlemek, köylünün zehirlenmiş ürünlerini piyasa fiyatlarından satın almak ve çiftçiler için bir acil durum fonu oluşturmak sözü verdi" sözlerinin koca bir yalan olduğu ise Boliden'in pişkin açıklamalarıyla ortaya çıkmıştır. Boliden Başkanı Andrew Bulow'un "İspanya mahkemelerinin kararlarına saygılı olduklarını, ancak şirketin, yasal sorunlara karşı yeterli garanti sigortasına sahip bulunduğunu"[3] ifade etmesi, emperyalist şirketleri koruma altına alan MIGA (Çok ta-

[1] Cumhuriyet, 16 Eylül 1997, s.18.
[2] Emek, 5 Mayıs 1998, s.12.
[3] Emek, 5 Mayıs 1998, s.12.

raflı Yatırım Garanti Ajansı) türü kuruluşları, akıllara getirmektedir.[1]

Sonuç olarak, Eurogold ve benzeri şirketler için insan sağlığı ve doğal hayat yerine kârın önemli olduğu anlaşılmıştır. Bu tür şirketlerin amacı, toprakların ve insanların binlerce yılda elde ettiği birikimi ve zenginliği -o toprakların geleceğini de yok ederek- gasp etmek ve işleri bitince neden oldukları zarara aldırmadan çekip gitmektir. Emperyalizmin geleceğe yönelik bütün planları bu tür davranışları meşrulaştırmak üzerine kurulmuştur. Ancak Bergamalılar göstermiştir ki henüz son söz söylenmemiş ve o kendisinden nefret edilen "son insan" henüz ölmemiştir. Kısaca, milyarlarca dolarlık sermayeye ve birçok devletin resmi desteğine sahip Eurogold, Bergamalı köylüler tarafından engellenmiştir.

VIII.2.6-) Enerji

Enerji sorununun, 21. yüzyıla damgasına vurmaya hazır su sorunu ile birlikte -ki su zaten enerji işinin bir parçası- ciddi boyutlara ulaşmasını beklemek yanlış olmaz. Enerji işi üçe ayrılıyor. Üretim, iletim ve dağıtım. Enerji üretiminde ölçek ekonomileri, yani kapasitelerin büyüklüğü çok önemli; ve yatırımlar büyük. İletim de aynı şekilde. Onun için ilk evrede üretim ve iletim devlet tekelleri halinde gelişmiş. Bu büyük üretim sistemlerinin tam kapasitede ucuz üretim yapabilmesi enerjinin son tüketici tarafından, bedeli karşılığında, kullanılabilmesini gerektirdiğinden dağıtım da devlet tekeli olarak yapılmış. Sermayenin içine girdiği kârlılık bunalımıyla yeni alanlara yönelmeye başlamasıyla "özelleştirme" evresi başlamıştır.

---

[1] Bu tür ayak oyunları ile yargı denetiminden kurtulmaya çalışan tek şirket, elbette ki, Boliden değil; Eurogold'un ortaklarından biri olan Fransız La Source de MIGA üyesidir.

Enerji sıkıntısının ancak özelleştirmeyle aşılacağı yönünde görüşlerin dayatılmasıyla 'darboğaza' sürüklenen Türkiye, kaynaklarını kullanamıyor. Enerjide dışa bağımlı hale gelen Türkiye, 1998 yılında kullanılan enerjinin yüzde 62.3'ünü ithal ederken enerji ihtiyacının sadece yüzde 37.7'sini iç üretimle karşıladı. Türkiye'de stratejik öneme sahip enerji sektöründe 'ciddi sıkıntılar yaşanacağı korkusu' yaratılarak bir an önce yapılması gerektiği savunulan özelleştirmelerde kamu yararı göz ardı ediliyor. Buna karşılık, yüksek potansiyele sahip yenilenebilir enerji kaynaklarına yeterli araştırma ve yatırım yapılmadığını rakamlar da ortaya koyuyor. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı verilerine göre[1] Türkiye 1998'de 76.3 milyon ton petrol eşdeğeri enerji tüketti.

Türkiye'yi ciddi bir enerji darboğazı beklediği savıyla özelleştirmelere kapı aralamak isteyen devlet, İstanbul'da Aralık 1998'de düzenlediği "Enerji Şûrası"nda bu sektörün kamu denetiminden çıkarılmasını istedi. Enerji Şûrası'ndan çıkan sonuçlar şunlar: Enerji kamu kontrolünden çıkarılsın; Uluslararası tahkime gidilsin; Nükleer santrallara izin verilsin; Çevre maliyeti yüksek yabancı sermaye gelsin.[2]

Öte yandan TMMOB 2. Başkanı Celal Beşiktepe de enerji sektörünün nükleer, yap-işlet-devret ve yap-işlet lobilerine teslim edildiğini belirterek, halen inşası süren hidroelektrik santralların kasıtlı olarak tamamlanmadığına dikkat çekmektedir. Beşiktepe, yabancı ve yerli sermayeye yeni yatırım alanları açmak için "enerji krizi" senaryoları hazırlandığını savunmaktadır: "Bu senaryolarla ciddi bir enerji darboğazı havası estirilmekte, özelleştirmelere zemin hazırlanmaktadır. TEAŞ verilerine göre 22 bin megavat toplam kurulu gücümüze karşılık, tü-

[1] Cumhuriyet, 15 Nisan 1999, s.13.
[2] Cumhuriyet, 10 Aralık 1998, s.13.

ketimimiz yıl içinde 14 bin 145 megavatlık kurulu güçle karşılanmaktadır. Yani tüketim gücünün yüzde 49 fazlası, kurulu gücümüz mevcuttur. Bugün hidrolik potansiyelimizin sadece yüzde 20'si, linyit potansiyelimizin de yüzde 30'u kullanılmaktadır. Yani günlük fiili tüketimimizin yüzde 49 fazlası kurulu güce ve bugünkü kurulu gücümüzün 3 katı kadar hidrolik ve termik kaynaklara sahibiz. Türkiye'de enterkonnekte sistemi ve dağıtım şebekesini yenileyici yatırımlar yapılmaması nedeniyle kurulu gücün yüzde 25'i iletim-dağıtım hatlarında kayboluyor. Bu kayıpların OECD ülkelerindeki oranı yüzde 5-8'dir. Kayıpların önlenmesi Akkuyu'da kurulacak 1000 megavatlık 3 nükleer santrala eşdeğer bir enerjinin geri kazanımı demektir."[1]

Türkiye'de "enerji darlığı" olduğu iddiasına dayananlar, "karanlıkta kalmamak için tek çarenin nükleer santral kurmak olduğunu" iddia edenler, bu iddialarını temellendirmekten uzak kalıyorlar. Örneğin Türkiye'de nükleer enerji santrallarının kurulmasının hangi maddi temele dayandırıldığı açıklanamamıştır. Nükleer enerjiyi santrallarıyla teknolojisiyle bütünlük içinde ele almaktan uzak yalnızca "karanlıkta kalacağız" yaygaralarıyla bezeli bir anlayış karşımızdadır. Türkiye'deki bu konuyla ilgili "tartışmalı" santrallara bir göz atalım.

VIII.2.6.1-) Nükleer Enerji ve Akkuyu

Enerji kaybında, OECD ülkeleri arasında şampiyonluğu kimselere kaptırmayan Türkiye'de yetkililer nükleer santraldan başka bir şey görmezken Almanya, Kanada, İngiltere, Avusturya, İsviçre ve Yunanistan basını Türkiye'yi Akkuyu'daki santraldan vazgeçmeye çağırarak tehlikelere dikkat çekiyorlar. Akkuyu ihalesine katılan üç konsorsiyumdan birinde yer alan

[1] Cumhuriyet, 13 Aralık 1998, s.4.

Kanada'da yayımlanan The Gazette, nükleer endüstrinin nükleer santral yapmadan da ayakta kalabileceğine dikkat çekerken, aynı ülkede yayımlanan Montreal Gazette 4 Temmuz 1998 tarihli sayısında "Kanada nükleer endüstrisi sallanıyor. Kanada'nın kendi evinde hiç satışı yok" başlığıyla şu görüşlere yer veriyor: "Bırakın halkın görüşünü almayı, halkın haberi bile olmadan bir yasa çıkardılar. Bunun sonucunda Türkiye ve Çin'e yapılan satışta belki de gelecekteki tüm mega projelerde çevre etkisi değerlendirmesi göz ardı edilecek. Bu projeler çevre etkisi çalışmasının dışında tutulacak."[1]

Batı'da pazar kaybeden nükleer enerji şirketleri, rotalarını az gelişmiş ülkelere çevirmiştir. Bu yeni durumdan Türkiye'nin payına Akkuyu'ya yapılması planlanan nükleer santral düştü.[2] Türkiye'nin nükleer enerji tekelleri tarafından cazip görülmesinin bir diğer nedeni ise hükümetlerin Bergama'daki madende, Yeniköy ve Yatağan termik santrallarında görüldüğü gibi Danıştay kararlarını uygulamamasıdır. Çünkü nükleerci lobi milyarlarca doları gömdüğü Akkuyu'nun yarım kalmasını istememektedir. Ancak hükümetlerin bu "dostane" tutumunu yeterli bulmayan lobi, Danıştay'ın tamamen devre dışı kalması için "Uluslararası Tahkim"i dayatmaktadır.[3] Bu durum ise -şimdilik

---

[1] Adı geçen gazetelerden aktaran Cumhuriyet, 7 Eylül 1998, s.18. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için, bkz: Çemobil, Ümit Oktan, İzmir Kitaplığı, 1995, İzmir.

[2] Böyle bir fırsatın doğması ise nükleer enerji tekellerinin iştahını kabarttı. Kanada'da yayımlanan "The Global and Mail" gazetesi 5 Kasım 1997'deki bir haberinde Akkuyu'daki santral ihalesini Kanadalı AECL şirketinin alması durumunda Kanada'da 125 bin kişiye istihdam sağlanacağını müjdeliyordu. (Emek, 8 Nisan 1998, s.5.)

[3] "ABD Ticaret Bakanı'nın Türkiye temasları, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Cumhur Ersümer'in yanına iki Danıştay üyesini de alarak ABD'ye gitmesinin altında 'Tahkim Yasası' çalışmaları yatıyordu. (...) Nükleerciler 'Tahkim Yasası' ile ilgili pürüzlerin bir önce ortadan kaldırılması için çalı-

askıya alınan- MAI'nin fiili olarak yürürlüğe konulması demektir. Akkuyu'nun inşasına talip olan NPI şirketinin Genel Müdürü Fischer'in açıklamalarına göre, santralın finansmanı için başvurulan 14 ülkeden çeşitli bankalar, uluslararası tahkim koşulunu öne sürmektedir.[1]

Aslında, Türkiye'de bir nükleer santral kurulması projesi 1970'li yıllara dayanmaktadır. 1970'li yıllarda yapılan çalışmalara göre Türkiye'nin 1980'lerin başında 10 bin megavatlık bir enerji açığıyla karşı karşıya geleceği tahmin edilmiş ve bu açığın da kurulacak bir nükleer santralla giderilmesi düşünülmüştü. Ancak bu tahmin zaman içinde yanlış çıkmış, bugün için Türkiye enerji açığına değil, enerji fazlasına sahip olmuştur. Bunun nedenleri ise enerji talebinin yanlış hesaplanması ve 1970'lerdeki petrol krizi nedeniyle enerji tasarrufu ve verimliliğinin artmasıdır. Söz konusu araştırmanın içinde yer alan İTÜ Nükleer Enerji Enstitüsü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Tolga Yarman'a göre bu tür şartlardan ve değişen dünya konjonktüründen dolayı nükleer enerji santralları bir zorunluluk olmaktan çıkmıştır.[2] Yarman'a göre Türkiye için nükleer reaktörler teknik bir zorunluluk değil, siyasi bir tercihtir. Ayrıca, Sibirya doğal gazının Türkiye'ye gelmesi ve Ortaasya petrollerinin Türki-

---

şırlarken yetkililer bu yasayı ve gelişmeleri kamuoyunun bilgisinden uzak tutmaya çalışıyorlardı." (Cumhuriyet, 1 Haziran 1998, s.16.)

[1] Cumhuriyet, 23 Temmuz 1998, s.6.

[2] Nükleer reaktörleri savunanların sürekli enerji ihtiyacından söz ettiklerini ve gelecekte karanlıkta kalma tahminleri yaptıklarını belirten Yarman, "1970'li yıllarda yapılan enerji ihtiyacı tahminleri hiç tutmadı. En az bire iki yanılma oldu. Bir özeleştiri yapın. Yine aynı şablonlarla 2000'li yıllar için tahminlerde bulunmayın. Türkiye'nin enerji konjonktürü değişti. İsveç'in, Fransa'nın güneş enerjisi umudu Türkiye'nin umuduyla aynı olamaz. Ayrıca Ortadoğu'nun göbeğinde kimse sizi el parasıyla nükleer gerdeğe sokmaz" dedi. Emek, 8 Mayıs 1998, s.6.

ye'den geçirilmesi projeleri durumu 1970'lere göre daha da farklı kılmıştır.[1]

Diğer taraftan, santralın planlandığı yıllarda Akkuyu'da yapılan araştırmaların eksik olduğu ise sonradan ortaya çıkmıştır. Bu tür santralların inşa edildiği yerlerde "mikrosismik" yani "minik, hissedilmeyecek kadar az şiddetli sarsıntılar"ın dahi olmaması gerekirken; yörede Ecemiş Fay Hattı'nın bulunduğu 1989'da Dokuz Eylül Üniversitesi'nden Prof. Dr. Sungu Gökçen ve arkadaşları tarafından tespit edilmiştir.[2] Kanada'nın The Ottawa Citizen gazetesi ise Kanadalı firma AECL'nin Akkuyu yöresi için hazırladığı sismik raporları uzmanlarına inceletip bu raporun yüzeysel olduğunu ve profesyonel sismoloji uzmanlarının standartlarını taşımadığını vurgulayarak şu uyarıyı yapmaktadır: "Ankara'daki Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden Semih Yücelman, Akkuyu bölgesinde 8 ve daha büyük depremlerin olabileceğini öne süren raporlar hazırladı. AECL ise 6.5 ölçeğinde bir depreme göre tasarı yapıyor. Reaktörün 6.5 büyüklüğündeki bir depreme bile dayanacağı kuşku taşıyor."[3]

Ayrıca, nükleer santrallar savunulduğunun aksine çok pahalı enerji kaynaklarıdır. Çünkü inşa maliyetleri 3-4 milyar doları bulan santralların işletme maliyetleri de oldukça yüksektir ve kurulması planlanan santralları yerli hammaddeyle çalıştırarak maliyeti düşürmek mümkün değildir. Bunun nedenleri ise i-)

---

[1] Tolga Yarman nükleer enerji uzmanı olduğu halde Akkuyu'da yapılması planlanan santrala karşı çıkışını şu sözlerle açıklıyor: "Nükleer bilim adamı olup, nükleerden yana tavır almak meslek gereği olmadığı gibi, nükleere karşı tavır almak mesleğe ihanet değildir. Nasıl ki işte örneğin lağımcı, mesleği gereği pislik yemek zorunda değildir, ya da pislik yemezse, mesleğe ihanet ediyor değildir!" Prof. Dr. Tolga Yarman, "Kökten-Nükleerci Yaklaşımın Dayanılmaz Hafiflikleri-1", Cumhuriyet, 5 Temmuz 1998, s.4.

[2] Prof. Dr. Tolga Yarman, "Deprem ve Nükleer Santral Projesi", Cumhuriyet, 1 Temmuz 1998, s.7.

[3] Aktaran Cumhuriyet, 7 Eylül 1988, s.18.

nükleer santrallarda kullanılması düşünülen nükleer yakıtın toplam maliyete oranı yüzde biri geçmemektedir, ii-) Türkiye'de bulunan doğal uranyum gizili 1000 megavatlık bir santrala sadece 30 yıl yetmektedir, iii-) bu gizilin nükleer yakıt olarak kullanılabilmesi için yurtdışında işlenmesi gerekmektedir, iv) Türkiye'de büyük ölçüde bulunan "toryum, 'fisil' (atom çekirdeğinin parçalanması sonucu nükleer enerji verebilir) değil, 'fertil' (nükleer enerji sağlayacak madde üretebilir) bir maddedir; yani toryum atom çekirdekleri bir nükleer reaktörde enerji üretiminde, doğrudan kullanılamaz.[1]

Nükleer enerji savunucularına göre "nükleer enerji, Türkiye'nin bugün olmasa da gelecekte olması muhtemel enerji açığına en kestirme çözüm olacaktır." Bu iddialara göre enerji konusunda 1970'li yıllarda yapılan tahminleri yanlış çıkaran unsur, 1970'li yıllardaki kriz nedeniyle ülke ekonomisinin ortalama büyüme hızının beklenenden düşük çıkmasıdır; ayrıca "Türkiye ekonomisinin son yıllarda yüzde 6-8 arasında bir büyüme gerçekleştirmesi enerji ihtiyacının artmasına neden olacaktır". Öncelikle büyüme hızının sabit kaldığını ve enerji ihtiyacının arttığını varsayalım; yüksek maliyetli bir nükleer santral kurmanın ekonomiye ne gibi bir getirisi olacaktır; ya da hem kronik dış ticaret açığı hem de kamu sektörü açığı olan Türkiye bu maliyeti hangi kaynaklarla karşılayacaktır? Diğer taraftan nükleer enerjiye oranla çok daha ucuz olan hidroelektrik enerji kaynaklarının yüzde 80'inin kullanılmadığı uzmanlar tarafından dile getirilmektedir.[2]

Bütün bu masrafların "bir biçimde" karşılandığını ve santralın Ecemiş fay hattı üzerinde bulunmasına rağmen hiçbir dep-

[1] Prof. Dr. Tolga Yarman, "Kökten-Nükleerci Yaklaşımın Dayanılmaz Hafiflikleri-1", Cumhuriyet, 5 Temmuz 1998, s.4.

[2] Prof. Dr. Tolga Yarman, "Kökten-Nükleerci Yaklaşımın Dayanılmaz Hafiflikleri-1", Cumhuriyet, 5 Temmuz 1998, s.4.

remden[1] etkilenmediğini varsaysak bile atık sorunu nasıl halledilecektir. Nükleer atıkların doğaya ve insanlara zarar vermesi kaçınılmazdır; bunun gerçekleşmesi için sanıldığı gibi bir kaza gerçekleşmesi gerekmemektedir; bu, er ya da geç olacaktır. Bu gerçeği nükleer enerji şirketleri de bilmektedir. Akkuyu'ya talip NPI şirketinden bir yetkili bu sorunu şöyle "çözmeyi" planlamaktadır: "Akkuyu yöresinde çok yer var. Daha olmazsa Toroslar'ın altına gömer, 20 yıl saklarız. Bu 20 yıl içinde gerekli çözümü Türkiye'deki parlak, zeki insanların bulacağına inanıyoruz."[2] Bu durumda nükleer enerji savunucularına sormak gerekiyor; 20 ya da 30 yıl sonra bu tür zararlarla yüz yüze gelindikten sonra enerji talebinin karşılanmış olmasının bir anlamı olacak mıdır?[3]

Bu gerçeklere rağmen Akkuyu'ya nükleer santral yapmak isteyen nükleerci lobinin amacına ulaşmak için seçtiği yol ise yine dezenformasyon[4] olmuştur. Bir taraftan nükleer enerji şirketleri bu yönde çalışmalar yaparken, hükümetler de şirketlere ellerinden geldiğince yardımcı olmaktadır. Örneğin, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'ndan sorumlu Devlet Bakanı Edip

---

[1] Greenpeace Akdeniz Ofisi Enerji Sorumlusu Melda Keskin'in açıklamalarına göre, Uluslararası Atom Enerji Ajansı (IAEA) nükleer enerji santrallarının depreme dayanıklılığı konusunda 10 yıldır açıklama yapmaktan kaçınmaktadır.

[2] Cumhuriyet, 1 Ağustos 1988, s.9.

[3] Santral projesiyle birlikte yörede iki adet uluslararası nükleer atık çöplüğünün kurulmasının planlandığı da unutulmamalıdır. (Emek, 8 Nisan 1998, s.5.)

[4] Dezenformasyon sürecinde basının rolü de unutulmamalıdır. Örneğin, 29 Haziran 1998 tarihli Hürriyet gazetesi, "Dünyada nükleer santrallar iki tiptir. Biri Batı tipi dediğimiz çok güvenli ve ince hesaplanmış santrallar, diğeri de Doğu tipi dediğimiz Komünist blokun santralları. (...) Batı tipi santrallarda böyle bir olayın (Çemobil kazası) meydan gelmesi mümkün değil." haberiyle nükleer kazalar konusunda "bilimsel" açıklamalar yapmaktaydı.

Safder Gaydalı'nın "Batı ülkelerinde bana gösterilen resimlerde bir yerde nükleer santral varken, yanındaki gölde balık tutan insanlar gördüm. Yine nükleer santralın yanında bağda şarap tesisleri var. Nükleer atık söz konusu olsa kimse kendi toplumunu sırf enerji uğruna öldürmek istemez" sözleri, bu konudaki en yetkili isimlerden birinin nükleer enerjinin güvenilirliği konusunda ne tür bir yöntem kullandığını göstermektedir.[1] Dezenformasyon öyle bir boyuta ulaşmıştır ki ilköğretim okulları 6. sınıfında okutulan 1998 basımı Sosyal Bilgiler kitabında "Akkuyu mevkiinde nükleer santral kurulma aşamasındadır. (...) Devletimiz bu santralın çevreye ve insanlığa zarar vermeyecek şekilde yapımını gerçekleştirme konusunda titiz davranmaktadır. Gelişen sanayimiz için bu yolla sağlanacak enerjiye de ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü yurdumuzda nükleer enerji santrallarına hammadde sağlayacak uranyum yatakları mevcuttur" 'bilgileri' yer alabilmektedir.[2]

Ayrıca, Türkiye'de nükleer maddeler konusundaki denetimlerin yeterince yapılmadığı göz önüne alınınca santralların nasıl kontrol edileceği konusu açık değildir. 1999 Ocak ayında İstanbul'da yaşanan olay radyoaktif denetim konusunda Türkiye'nin zayıflığını gözler önüne sermişti. İki hurdacı kardeş, kurşun blokla kaplı radyoaktif kobalt 60 maddesini parçalamaya çalışarak radyasyona maruz kalmış ve aynı özelliğe sahip diğer blok bulunamamıştı. Tıbbi amaçlar için Ankara Numune Hastanesi'nde kullanılan kobalt 60 maddesi TAEK denetiminde

[1] Cumhuriyet, 16 Haziran 1999, s.12. Diğer taraftan Bakan Gaydalı'ya şunları sormak gerekmektedir: Çernobil faciası sonrasında radyasyon konusunda halkı bilinçlendirmesi gerektiği halde radyasyonlu çay içmeye teşvik edenler ya da radyasyonlu olduğu için Avrupa'nın satın almaktan vazgeçtiği fındıkları askeri birliklere ve ilkokullara dağıttıranlar bunları ne uğruna yapmıştı?

[2] Cumhuriyet, 14 Aralık 1998, s.12.

depolanması gerekirken, her nasıl olmuşsa, hurdacılara satılmıştır.

Bu olay ertesinde tartışmalar nükleer santralların güvenilirliği üzerine yoğunlaşınca, başta TAEK olmak üzere yetkililer, bu iki olay arasında ilgi kurulamayacağını iddia etmişlerdir. Ancak, bu kazayla ortaya çıkan şudur ki, bu kadar az miktardaki radyoaktif maddenin dahi denetimi yapılamazken, nükleer santralların ve atıkların denetimi nasıl yapılacaktır? Kazaya neden olan Kobalt 60 maddesinin kullanıldığı radyoterapi cihazından Türkiye'de sadece 50 adet bulunmasına rağmen bu kadar az sayıdaki cihaz bile yeterince denetlenememektedir.[1] Ayrıca Türkiye'nin günde 1000 ton hurda demir ithal ettiği ve bunların radyoaktif denetimden geçirilmediği Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi'nin eski üyesi Ünal Erdoğan tarafından açıklanmıştır.[2]

Diğer taraftan, Türkiye'de bazı nükleer yanlısı (danışman) profesörlerin yıllardır "CANDU" tipi reaktörlerin tercih edilmesine yönelik özlemlerini dile getirmeleri, ihalenin şartnamesinin başta ancak bu tür reaktörlerin kazanabileceği biçimde düzenlenmesi ve daha sonra itirazlarla değiştirilmesi tesadüf değil. Greenpeace Akdeniz Ofisi'nden Melda Keskin'in belirttiği gibi "CANDU tipi ağır su reaktörleri, normal basınçlı su reaktörlerinden farklı olarak, tükenmiş yakıt çubukları 2 kat fazla plütonyum içermektedir ve yakıt yükleme boşaltma işlemi reaktör çalışırken yapılabildiği için nükleer bomba maddesi biriktirmeye yönelik bir uygulamanın denetimi de oldukça zordur. Kanada reaktörlerinin müşterilerine bakınca da tercihteki etkenler hakkında kabaca bir fikir sahibi olunabilir: Hindistan, Pakistan, Arjantin, Romanya, Tayvan, Güney Kore ve Çin."[3]

---

[1] Radikal, 12 Ocak 1999, s.3.
[2] Cumhuriyet, 12 Ocak 1999, s.8.
[3] Ülkede Gündem, 18 Temmuz 1998, s.2.

Bu durumda Türkiye'nin nükleer bilgiye sahip olması ve bunun sonucunda nükleer silah üretebilme olasılığı, Doğu Akdeniz'de ve Ortadoğu'da hızla yayılması olasılığını gündeme getiriyor. Elinde nükleer silahlar bulunduran İsrail, bir süre önce Türkiye ile askeri işbirliği anlaşması imzaladı. Askeri uzmanlara göre, eğer bu anlaşmayı imzalayan Türkiye nükleer silahlara sahip olursa, Ortadoğu'da zaten hassas olan dengeler sarsılacak. Aynı çevrelere göre, askeri anlaşma imzalayan iki ülke arasında stratejik olarak çembere alınmış bulunan ve Kürt illerinde Fırat sularını biriktiren Atatürk Barajı'nın inşasından sonra su konusunda hayati sorunlarla karşı karşıya bulunan Suriye, Türkiye ile İsrail'e tutsak konumuna düşmemek için nükleer silahlanma yollarını arayabilir. Devamlı olarak silahlanan, jeopolitik olarak Türkiye ile sürekli yarışta bulunan ve nükleer silahlara sahip olmak isteyen Irak'ın tepkilerini önceden hesaplamanın da mümkün olmayacağı ifade ediliyor. Irak, Güney Kürdistan'ı Türkiye'ye kaptırma tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğu için risk daha da artıyor.

Sonuç olarak Türkiye'nin nükleer sicili daha şimdiden oldukça kabarıktır. Diğer taraftan yapılması planlanan santralların yüksek maliyeti, atık maddeler sorunu ve nükleer enerji şirketlerinin 'uluslararası tahkim dayatması' Türkiye'nin nükleer enerjiden vazgeçmesi gerektiğini göstermiştir. Bütün bu nedenlere rağmen nükleer enerji santrallarının inşa edilmesinin telafi edilmez ekolojik tahribata ve ekonomik zararlara yol açması kaçınılmazdır.

VIII.2.6.2-) Bak Yaklaşıyor Fırtına! (Ya da Çamlıhemşin Fırtına Vadisi Hidroelektrik Santralı)

Yıllardır çevre düşmanı enerji kaynaklarına alternatif olarak savunulan hidroelektrik santrallar, akarsu vadilerindeki doğal

ve kültürel çevre değerleri gözetilmeden planlandığı için çevreye duyarsız yatırımlar arasında yer almaya başladı. Türkiye, Gökova konusundaki tartışmaların diğer bir örneğine ise Rize'nin Çamlıheşin ilçesindeki Fırtına Vadisi'nde yapılması planlanan hidroelektrik santralı ile tanık oldu. Kimilerinin 'termik santrala karşı çıkan çevreciler hidroelektriğe de kulp taktı' yorumunu yaptığı bu konuda yapılması planlanan barajın savunulacak herhangi bir noktası bulunmamaktadır. Akarsuyu debisinin kimi mevsimlerde santral için gerekli olan miktarın da altına düştüğü ve birim maliyetinin diğer hidroelektrik santralların çok üstünde olduğunun bilinmesine rağmen baraj inşaatı çoktan başlamıştır.[1]

Baraj inşaatı öncesinde hazırlatılan Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) raporunun yanlışlıklarla dolu olduğu mahkeme kararlarıyla tespit edilmiştir. 205 Çamlıhemşinlinin Trabzon İdare Mahkemesi'nde Çevre Bakanlığı aleyhine açtıkları dava (bu davaya, daha sonra TMMOB Çevre Mühendisleri Odası da Çamlıhemşinliler yanında müdahil olarak katılmıştır) nedeniyle bilirkişi olarak atanan Prof. Dr. Doğan Kantarcıoğlu, Prof. Dr. Bedri İpekoğlu ve Doç. Dr. Lütfi Akça'nın hazırladığı rapor, üretilecek elektriğin çok pahalıya mal olacağını ve projenin amortismanını bile karşılayamama riski taşıdığını göstermiştir. Bilirkişi raporu, ÇED raporundaki iddiaların aksine, barajın önemli çevre tahribatlarına yol açacağını da ortaya çıkarmıştır. Santralı yapacak BM Holding 1996'da İngiliz Knight Piesold firmasına çevresel etki değerlendirme (ÇED) raporu hazırlattı. Önce bu, sonra da Parmaş'ın 1998'deki iki raporu reddedildi. Bakanlık, Parmaş'ın ek raporuna, 26 Haziran 1998'de Başba-

[1] Bir şeyin altını önemle çizmek gerekiyor; karşı çıkılan şey hidroelektrik santrallar değil; santralın başka yer kalmamış gibi Fırtına Vadisi'ne yapılmasıdır. Buraya yapılacak olan bir hidroelektrik santral yöredeki doğal hayatı olumsuz etkileyeceği gibi ekonomik olarak rantabl da değildir.

kan M. Yılmaz'ın protestoya rağmen temel attığı gün onay verdi. Çamlıhemşin Vakfı yöneticileri, 'bilim değil para aşkına' rapor vermekle suçladığı Parmaş'ın raporu için "Bitki örtüsü kasım-şubat arasında, bölge kar altındayken belirlendi" dedi.[1] Parmaş'ın daha önce verdiği 'siyanürlü altın zararsızdır' içerikli raporların mahkemece bozulduğu da ortaya çıktı.[2]

Bern Anlaşması'yla koruma altına alınan Fırtına Vadisi'nde yapımına devam edilen Dilek-Güroluk Hidroelektrik santralı için yapılan doğa katliamının her gün yeni bir boyutu ortaya çıkıyor. Çamlıhemşin girişimcileri Trabzon Şube Başkanı Yaşar Yurtseven'e göre "Kesilecek ağaç sayısı gerçekte 19 bin 155'tir. Fırtına vadisinde bizim tespitlerimize göre toplam 25 bin 540 ağaç katledilecek."[3] Öte yandan katliam ağaçlarla da sınırlı kalmıyor. Fırtına Deresi'nde yaşayan ve Bern sözleşmesiyle koruma altına alınan denizalası cinsi balıklar da ölü olarak kıyıya vurmaya başladı.[4]

Santralın yapımına onay veren Çevre Bakanlığı'nın uzmanlara hazırlattığı rapor ise oldukça ilgi çekici, uzmanlar hazırladıkları raporla santralın doğal yapıya vereceği zararları uzun uzun anlatıyorlar. Çevre Eğitimi ve Yayın Dairesi Başkanlığı'nın santralla ilgili raporunda "Bu tür endemik bir floryaya yapılacak santralın olası olumsuz etkisi kaçınılmazdır. Dinamit patlamalarının zemindeki ince toprak tabakasını harekete geçirmesi kaçınılmazdır. Bölgenin çok dik bir yapı arz etmesiyle

[1] Radikal, 6 Eylül 1998, s.1, 5.

[2] Öte yandan, Fırtına Vadisi'nde yapılan hidroelektrik santralın ÇED raporunun "çürük" çıkması, bu çalışmaları hazırlayan şirketleri gündeme getirdi. Ankara Üniversitesi Orman Fakültesi Dekan Yardımcısı Biyolog Doç. Dr. Barbaros Çetin, Çevre Bakanlığı'ndan ayrılan bazı kişilerin ÇED büroları açarak, ekolojik özellikleri tam olarak araştırmadan rapor hazırladığını bildirdi (Radikal, 8 Eylül 1998, s.3).

[3] Milliyet, 3 Ocak 1999, s.3.

[4] Radikal, 7 Aralık 1998, s.24.

tünel güzergâhı üzerindeki yerleşim alanlarında büyük hasarlar söz konusudur. Ayrıca tünel bacalarına ulaşmak için yol yapılması gereklidir. Bu hem bitki örtüsünü yok etmek hem de toprağı harekete geçirmek için yeterli bir tehlikedir" denmesine rağmen "sağır" kulaklar bu uyarılara aldırış etmediler.

TEMA'nın Rize temsilci yardımcısı, elektrik mühendisi Şafak Morgül, santral için Çamlıhemşin'de yapılan ilk ÇED toplantısında BM Holding Yönetim Kurulu Başkanı Bülent Kuyumcu'nun, santralın toplam gücünü 180 megavat olarak açıkladığını belirtti. Morgül, "Santralın kurulu gücü üç adet 60 megavatlık türbin jeneratörle toplam 180 megavattır. Bunlardan ikisi yılın sadece 30-40 günü, yani ya mayıs ya da haziran aylarında taşkın kar suları zamanında çalıştırılacak. Yılın 11 ayında ise santral tek türbinle 60 megavat olarak faaliyet gösterecek" diye konuştu. Bunun için doğayı katletmenin anlamsız olduğunu belirten Morgül, 180 megavatın da Türkiye enerji havuzunun binde 3'ü olduğunu söyledi.[1]

Çamlıhemşin'deki Fırtına Vadisi Türkiye florasının yüzde 28'ini oluşturuyor. Bu özelliğiyle dünya çapında korunmada öncelikli olarak kabul edilen 200 bölgeden biri. İnşaat, bölgedeki 2 bin 460 değişik türden bitkinin sonu demek. Kesilecek olan 56 bin ağaç ile yeraltı tünellerine alınacak sudan kaynaklanan iklim değişikliklerinin neler olabileceği doğru dürüst etüt bile edilmedi. Tünellerin açılması için 700 tondan fazla dinamit patlatılacak. Bölge birinci dereceden heyelan bölgesi. Bölgede toprak kalınlığı birçok yerde 20 santimetrenin üzerinde değil. Patlamanın yol açacağı heyelan santral alanı dışındaki bölgelerde de doğal yaşamın sonu demek. Fırtına Vadisi, dünya çapında kuş koruma alanı olarak 217 hassas bölgeden biri.

[1] Radikal, 9 Eylül 1998, s.3.

Buna karşılık inşaatı yapacak olan ve sahipleri ANAP'a yakınlıklarıyla tanınan şirket yılda 25 milyon dolar kazanacak. Yani İstanbul Boğazı'ndaki lüks villalardan yılda 10 tane alabilecek bir miktar.[1]

Çamlıhemşin'de uygulanmaya başlanan proje, Anayasa, Çevre Kanunu ve Yönetmelikleri, Milli Parklar Kanunu, Orman Kanunu, Turizm Kanunu, Bern Sözleşmesi ve Rio de Janerio Sözleşmesi hükümlerine aykırı.[2]

17 avukatın 205 Çamlıhemşinli adına 1997 Ağustosunda açtığı davaya Çevre Bakanlığı'nın gönderdiği savunma ise alay eder gibi. Bakanlık, denizalası balığının yok olacağı iddialarına karşı balığın yaşamını devam ettirmesi için yıllık ortalama akımının yüzde 16'sı oranında su bırakılacağına işaret ederek, balığın yumurtlama amaçlı göçüne olanak tanımak için de mayıs-ağustos aylarında daha fazla su bırakılacağını bildirdi. Eylül-kasım aylarında da haftada bir gün 12 saat süreyle yıllık ortalamanın yüzde 50 mertebesinde suyun tünellere alınma noktasından dereye aktarılacağını kaydeden bakanlığın bu açıklama(ma)larına dayanak gösterecek bir araştırma olmadığı ve balıkla ilgili literatür bilgilerine başvurulduğu öğrenildi. Çevre Bakanlığı'nın mahkemeye gönderdiği savunmada "denizalasının yumurtlaması için eylül-kasım aylarında haftada bir gün, 12 saatte 15 kilometre hareket edeceği gerçeğinden hareketle ayda dört kez su bırakılacağı"nı bildirmesi bölgede alay konusu olmuştur.[3] Çünkü Çevre Bakanlığı'nın bu tezine göre balıkların soylarını devam ettirmek için yumurtlama günlerine ya takvime bakarak ayarlamaları ya da bakanlıktan "uygundur" yazısını beklemeleri gerekmektedir. Öte yandan santralın bölgedeki kuş türlerini olumsuz etkileyeceği iddialarına bakanlığın yanıtı

[1] Radikal, 3 Eylül 1998, s.24.
[2] Emek, 13 Eylül 1998, s.12.
[3] Radikal, 21 Ocak 1999, s.3.

"kuştur, uçar-kaçar!" mantığıyla şöyle oldu: "Sözü edilen endemik kuş türleri hareket kabiliyetine sahip olup, faaliyet türü itibariyle faaliyetten etkilenmeleri mümkün değildir."[1]

Bakanlığın bu gerçekdışı beyanları üzerine Çamlıhemşin Doğasını Koruma Girişimi adına açıklama yapan Avukat Şekip Okumuşoğlu'nun şu sözleri yöre insanının çaresizliğini ve kapıya dayanan felaketin boyutunu gözler önüne seriyordu: "Eğer bu proje bu aldatmaca ÇED raporu ile devam ederse bir hiç uğruna 102 hektarlık bir alan yok edilmiş olacak. 68 bin 34 ağaç kesilmiş, derelerde soyunu devam ettireceklerini söyledikleri balık türleri yok edilmiş, heyelan ve göçüklerle geri kalanlar alanlar da mahvedilmiş olacaktır. Şimdi yapılması gereken tek bir şey kalmıştır; bu faaliyet Fırtına Vadisi'ne daha fazla zarar vermeden ivedilikle durdurulmalıdır."[2]

Santralın yapımına karşı çıkan yöre halkını bir felaket de haklı çıkardı. Ruhsatsız olduğu için önce kapatılan ancak daha sonra yeniden faaliyete geçen taşocağında patlatılan dinamitlerin etkisiyle kayan tonlarca toprak ve kayalar, Ayder yaylasına giden asfalt yolu kapadı. Toprak, en küçük patlamalarla sürekli olarak yer değiştirmeye, kayalar çatlamaya başladı.[3]

VIII.2.6.2.1-) "Son Durum"

Fırtına Vadisi'nde ekosistemi yok etmeye yönelik yeni bir doğa katliamına karşı yöre insanının, dernek, vakıf ve meslek odalarının yürüttüğü mücadele, hukuksal zemine de taşınmıştır.

Trabzon İdare Mahkemesi'nin, Bilirkişi Raporu'na ve bilimsel gerçeklere dayanarak verdiği, ÇED Raporu'nun iptali ve yürütmenin durdurulması yönündeki karar, Başbakanlık tali-

[1] Radikal, 27 Aralık 1998, s.3.
[2] Cumhuriyet, 18 Nisan 1999, s.12.
[3] Radikal, 15 Aralık 1998, s.3.

matı ile "görmezden" gelinmiştir! Ancak, Çamlıhemşinlilerin "inadına isyan, inadına fırtına" söylemiyle yürüttükleri mücadele sonunda; Trabzon İdare Mahkemesi 23 Eylül 1999'da 2. (İkinci) kez yürütmenin durdurulmasına karar vermiştir. Mahkeme; Çamlıhemşin Dilek-Güroluk HES için verilen "ÇED Olumlu Belgesi" içinde hukuka uyarlık bulunmadığı kararına varmıştır.

Şimdi, söz "hukukta ve kararın uygulanması"nda...

VIII.2.6.3-) Çanakkale-Çan

Çanakkale'nin Çan bölgesinde kurulacak termik santral, yöre halkını ayaklandırdı. Çanlılar, Kazdağları'nı ve 378 bitki türünü etkileyecek çalışma için sıkı örgütlendi. Santralın yakınında ayrıca kül barajı alanı kurulması planlanıyor. Radyoaktif madde ve ağır metaller içeren katı atıkların kül barajında toplanacağı belirtiliyor. Santralın yapımını engellemek için bir araya gelen Çanakkale halkına ek olarak 22 kitle örgütünü de içeren 'Çevre Platformu' Yürütme Kurulu üyesi Reyhan Erdem'e göre, kül barajından yeraltı sularına karışan atıklar göl, gölet, baraj ve denizlere taşınacak ve bu atıklardaki ağır metaller zehir etkisi yaratarak kaynakları kullanılamaz hale getirecek. Çanakkale içme suyunun ve sekiz köyün ovasını sulayan Atik Hisar Barajı kirlenecek. Toprağın geçirgen oluşu bunu hızlandıracak. Soğutma suyunun Kocabaş çayından alınarak aynı akarsuya verilmesi ise ekolojik dengeyi bozacak, canlı yaşamını sona erdirecek.[1]

Çanakkale'nin Çan ilçesinde kurulacak olan "Akışkan Yataklı Termik Santralı" için TÜBİTAK Marmara Bölge Temsilciliğince verilen Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) raporunun formaliteyi yerine getirmek için hazırlandığı ortaya çıktı.

[1] Pazar, 22 Kasım 1998, s.4.

Santral için verilen ÇED raporu ihale bittikten sonra formalite icabı hazırlandı. [1]

Bu konuya ilişkin, sürecin başından bu yana onurlu bir mücadele veren, çevre biliminin doğrularını, kamu ve halk yararına dile getiren Çevre Mühendisleri Odası'nın görüşleri ise özetle şöyledir: "Türkiye Elektrik Üretim-İletim A.Ş. (TEAŞ) tarafından Çanakkale'nin Çan İlçesi'nde, Durali, Yayla ve Kulfa Köyleri arasında yer alan bir bölgede yapımı planlanan Akışkan Yataklı Termik Santral, 2.160 MW olarak tasarlanmıştır. Yörede ve Kaz Dağları ekosisteminde ciddi çevresel bozulmalar yaratabilecek olan santralla ilgili birçok araştırma ve çalışma Odamız tarafından da yapılmıştır. Bu raporda, Odamızın da temsil edildiği ÇED İDK toplantılarına ilişkin detaylı bilgiler ve bu kapsamda Odamızın projeye ilişkin görüşleri yer almaktadır.

Odamızın da etkin olmaya çalıştığı bu süreç, zengin deneyimler kazandırmış ve Çanakkale'de gündemde olan çevresel duyarlılığın ilgili kişilere yansıtılması açısından başarılı olmuştur. Odamız, 'bilgi sahibi olmadan, fikir sahibi olmama' genel çalışma ilkesi çerçevesinde çok kısa sürede ÇED Raporu'na ilişkin genel saptamalar yapmış ve bunu da toplantıya sunmuştur. ÇED Raporu'nun çevresel etkileri irdeleme ve santral teknolojisini sunma konusundaki yetersizliği nedeniyle kabul edilmemesi, sürecin sonu değildir. Gelinen nokta bir aşamadır. Ancak, Revize ÇED Raporu'nun da incelenmesi, yöre insanının beklentilerinin bilinmesi ve konuya duyarlılığın geliştirilmesi kısa dönemde yapılması gereken acil bir iş olarak görülmelidir."[2]

---

[1] Radikal, 27 Kasım 1998, s.3.

[2] ÇMO, Çan Termik Santrali Arşivi'nden, 30 Kasım 1998.

Revize ÇED raporunun değerlendirildiği 14.06.1999 tarihli toplantıda, ÇMO'nın dile getirdiği ve yazılı olarak sunduğu görüşler de aşağıda verilmiştir. Termik santralların en önemli atıklarından biri olan CO_2 emisyonları hakkında revize rapor içinde tek bir kelime dahi bulunmamaktadır. Sistemden kaynaklanan CO_2 miktarı ne kadar olacaktır?

Çan Meteoroloji İstasyonunda saatlik gözlemler yapılmadığı için, Çanakkale Meteoroloji İstasyonu verileri kullanılarak, dağılım modelinin çalıştırıldığı belirtilmektedir. Çan İlçesi deniz kenarından içeride bulunmaktadır. Yani Çanakkale'ye göre karasaldır. Diğer taraftan Çan ile Çanakkale meteoroloji istasyonunda kaydedilen rüzgâr verilerine göre, iki merkezin rüzgâr hızları çok farklıdır. Çanakkale'de ortalama rüzgâr hızı 4.0 m/s iken, bu değer Çan için sadece 1.5 m/s'dir. Hâkim rüzgâr ise bölgenin genel karakteristiğini yansıtmakta olup Kuzeyli yönlerdendir. Çanakkale İli, Çan'a kuş uçuşu 25 km kadar uzaklıktadır. Aşağı yukarı aynı mesafede olan Gönen İlçesi, Çan gibi daha karasal özelliğe sahiptir ve saatlik verileri mevcuttur.[1]

VIII.2.6.4-) Gökova

Gökova'da yaşanan durum ise, takınılan tüm maskelere rağmen, gerek bakanlığın gerek devletin çevrecilik anlayışının "dostlar alışverişte görsün"den öteye gitmediğinin en açık örneğini oluşturuyor. Dönemin Çevre Bakanı İmren Aykut'un bu konu üzerine yaptığı açıklamalar ise devlet politikasının çözüm üretmek yerine hedef şaşırtmak olduğunu gösteriyordu. Bakan Aykut şöyle diyordu: "Benim santralları kapatma yetkim var. Ama bu yetkimi kullanmama gerek yok. Çünkü dediğiniz gibi ortada Danıştay gibi yüce bir merciinin kapatma kararı zaten var. Tabii ceza yazabilirim, ama kamuya ceza yazamıyorsunuz.

[1] Çan Termik Santralı'na ilişkin ÇMO Raporu

Zaten o yüzden ben hemen özelleştirmeyi savunuyorum. Bunlar özelleştirilince ceza yazmak kolay olacaktır. (...) Ortada en yüce yargının verdiği kararlar var. Bu kararlara uyulmaması çok üzücü. Ama ülkemizin de enerjiye ihtiyacı var. Ben, bu santralları kapatmamız gerekiyor, dediğimde, bana enerji açığı var dediler mi susuyorum."[1] Diğer taraftan "enerji açığını" bahane edebilmek için bölgede zaman zaman elektrik kesintileri uygulanması da bu konudaki bir diğer komployu oluşturuyor. Türkiye'de elektrik dağıtımının enterkonnekte sistemiyle yapılmasına rağmen, bölge insanına termik santralları kabul ettirmek için "enerji açığı" bahanesiyle elektrik kesintisi uygulanması devletin hukuku çiğnemesinin yanı sıra geliştirdiği sayısız yöntemlerden sadece biridir.

Türkiye'de uygulanan enerji programlarının "enerji ihtiyacı"nı karşılamak yerine bazı grupların kâr ihtiyacını karşılamaya yönelik olması artık bir sır değildir. Gökova, Yeniköy ve Yatağan santrallarının yapılması ve işletilmesi, devletin bu tercihinin ifadesidir. Avrupa'nın terk ettiği teknoloji ile bir Polonya firmasına kurdurulan bu üç santralın her birine 25 yıllık ömür biçilmesine rağmen Yeniköy'ün 12 yılda, Yatağan'ın ise 16 yılda iflas etmesinin başka bir açıklaması yoktur. Gazetelerde çıkan şu haber, olayın gerçek boyutunu bir kez daha gözler önüne seriyor: "Gökova'da iki ünite çalışır hale gelmişti. Ama çok yeni kurulmuş olmasına rağmen sık sık baş gösteren arızalar sonunda Gökova tamamen devre dışı kalırken, santrallarda en çok görülen arıza şekli olan kazan patlaması sonunda bir hafta önce iki üniteli Yeniköy termik santralı devre dışı kaldı. Teknoloji çok eski. Sık sık arıza olması doğal. Bu gidişle bu santrallar 25 yıl dayanmaz. (...) Bizimkiler nasıl bu santrallarla övünmekten geri kalmazlarsa, antik araba sahipleri de arabaları

[1] Cumhuriyet, 4 Ağustos 1998, s.18.

ile gurur duyarlar. Ama küçük bir arızada hurdacılarda parça ararlar. İşin acı tarafı santralların hurdacısı da yok. Biz de sıkıştık mı Polonya'ya koşuyoruz. Bu gidişle Gökova'nın parçaları sökülüp Yatağan'a, Yeniköy'e takılabilir. Böylece Gökova kavgası da son bulur."[1]

VIII.3-) Marmara Depremi ve Sonuçları

17 Ağustos 1999 günü saat 03.02'de Türkiye son yılların en büyük felaketlerinden birini yaşamıştır. Deprem gerçeği bir kez daha kendini göstermiş, eski tecrübelerden ne kadar ders alınabildiğini de gözler önüne sermiştir. Bu coğrafya her ne kadar bu tür felaketlerin yabancısı değilse de bu son deprem acı bir gerçeği de ortaya koymuştur. Ülkenin en çok sanayileşmiş ve kişi başına düşen gelir bakımından en önde gelen Marmara Bölgesi deprem karşısında çaresiz kalmıştır. Çok geniş bir alanı etkileyen Marmara depremi, büyük bir yıkıma yol açmıştır.

Yaşanılan deprem felaketinin Richter ölçeği ile 7.4 büyüklüğünde olmasının yanı sıra çarpık kentleşme ve sanayileşme, gerekli planlamaların yapılmaması ve inşaat kurallarına uyulmaması sonucunda felaketin faturası çok büyük olmuştur. Resmi rakamlara göre 15 binin üzerinde insan yaşamını kaybetmiş, on binlerce insan da yaralamıştır. Türkiye topraklarının yüzde 92'si aktif deprem kuşağında bulunmasına ve nüfusunun yüzde 95'i bu kuşaklarda yaşamasına rağmen deprem gerçeği karşısında yeterli tedbir alınmamıştır. Böylesine deprem riski taşıyan bir ülkede insanlar kaderlerine terk edilmiştir. Oysaki Kuzey Anadolu Fay (KAF) hattı olarak bilinen bu kuşağın varlığı ve hareketliliği 1940'lı yıllardan bu yana bilinmektedir. Bu gerçeğe rağmen petrol tesisleri ve kimyevi madde üreten fabrikalar, bu hat üzerinde yer alan İzmit Körfezi civarında yoğun-

[1] Cumhuriyet, 17 Temmuz 1998, s.18.

laşmıştır. Bu türden bir çarpık sanayileşmenin ve onun getirisi olan çarpık kentleşmenin faturasını ise on binlerce insan canıyla ödemiştir. Gölcük, Yalova, Akyazı gibi yerleşim bölgelerinin suya doymuş alüvyonlu zeminler üzerinde bulunması yıkımın boyutunu artırmıştır. 1960'lı yıllarda "millet plan değil, pilav istiyor" diyenler ve 1990'ların sonunda SEKA fidanlığına fabrika kurulmasını desteklemek için "gerekirse Çankaya'nın bahçesini veririm" diyenler on binlerce insanın hayatını kaybetmesinin de sorumlularıdır.[1] Bu plansızlığın sadece TÜPRAŞ'taki ekonomik zararı 20 milyarı aşmıştır. Bu zararın yanı sıra deprem bölgesindeki mükelleflerin geçmişe dönük borçlarının silinmesi, bina ve arazi gibi emlak vergi türleri başta olmak üzere bazı vergi kalemlerinde muafiyet getirilmesi ve üretimin gerilemesinden dolayı vergi gelirlerinin yüzde 20 azalacağı tahmin edilmektedir. Bu nedenlerle bütçede oluşacak gediğin ise borçlanma yoluyla doldurulmaya çalışılacağı açıktır. Ağır borçların ve yüksek faizlerin faturası ise her zaman olduğu gibi emekçilere kesilecektir.[2]

Depremin ilk günlerinde ülkede görülmemiş bir seferberlik başlatılmıştı; kimilerine göre bu bir "sivil" uyanıştı. Çünkü yetkililer üzerlerine düşeni zamanında yapmamış ve kulaklarının üzerine yatmayı alışkanlık haline getirmişlerdi. Deprem sonra-

[1] "1969 seçimleri dönüm noktası oldu. 'Pilavcılar' kazandı. Marmara bölgesi Demirel'in ikinci başbakanlığında yükselen sermaye sınıfının üretim ve yatırım merkezi oldu. 'Patates tarlaları' otomobil, oto lastiği fabrikalarıyla dolmaya başladı. Koç'un Ford montaj fabrikalarını, Sabancı'nın lastik fabrikaları, İPRAŞ rafinerisi, yabancı şirketlerin yatırımları izledi. İzmit Körfezi, çevresi, Bursa, Adapazarı, Gebze, İstanbul, Çorlu hiç hesapta yokken apansız sınai üretimin can damarı haline geldi. Tek bir karayolu üzerinde 30 yıl içinde 300 kilometre boyunca uzayacak bir megapolün birbirlerine eklenen çekirdekleri kök salıyordu." Ertuğrul Kürkçü, Radikal İki, 29 Ağustos 1999, s.4.

[2] Özgür Bakış, 24 Ağustos 1999, s.7.

sında yaşanılan olaylar, bu görüşlerin bir kısmını doğruladı. Ülke içinde ve dışında hareketlenen yardım kampanyaları, depremin hemen ertesinde büyük rakamlara ulaştı. Ancak alışıldık "devlet" anlayışı bu çabaların da önünü kesmeyi bildi. Yurtdışından gelen kurtarma ekipleri, bürokratik engeller nedeniyle saatlerce havaalanında bekletildi. Hayatta kalabilen ve enkaz altında kurtarılmayı bekleyen binlerce kişi ise bu nedenle ölüme terk edilmiş oldu. Depremden canını kurtarabilen insanlar da ilgisizlikten kurtulamadı; gıda, ilaç ve barınak gibi hayati ihtiyaçlar uzun süre karşılanmadı. Bütün bunlar olurken Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, "Altımız çürük, ama 1500 yıldır olduğu gibi bundan sonra da bu toprakların üstünde yaşamaya mecburuz. Türkiye bir süre daha bu şoku yaşasa da, bu şokun altında kalmaz" diyerek depreme karşı bilimin ışığında önlemler alınması gerektiğini söylüyordu.[1] Milliyet gazetesinden Umur Talu ise Demirel'in bu pişkin açıklamalarına olan tepkisini 24 Ağustos 1999 günkü yazısında şöyle dile getiriyordu: "Hayır asıl tepemiz çürük. Sizler çürüksünüz. Çürüksünüz ve hepimizi çürüttünüz." 1967 Adapazarı depreminde dönemin başbakanı olan Demirel'in o dönem aldığı bilimsel önlemler ise "devlet yaraları saracaktır" söyleminin dışına çıkmamıştı. 1967 Adapazarı depremini de yaşamış olan Emel Gözüyılmaz, Demirel için şöyle diyordu: "(1967 Adapazarı depreminde) başbakandı Süleyman Demirel. Çok iyi hatırlıyorum bize gelip şöyle söylemişti, 'Bir daha böyle bir felaketle karşılaşmayacaksınız. Bir daha böyle binalar yapılmayacak.' Acaba onca insanın kanına giren bu insan, şimdi yatağında rahat uyuyor mu?"[2]

Deprem nedeniyle direnme gücünü kaybetmiş insanlar, tek başlarına bırakılmışlığın ıstırabını yaşadılar. Deprem sonrasında ortaya çıkan bu "yeni" ama bildik felaket sadece ülke gün-

[1] Aktaran Cumhuriyet, 23 Ağustos 1999, s.7.
[2] Özgür Bakış, 27 Ağustos 1999, s.1.

demine damgasını vurmakla kalmadı; dış basının da bu konuya eğilmesine neden oldu. ABD'den New York Times gazetesi "Devlet Nerede?" diye sorarken, Fransız haber ajansı AFP de "Katil depremin arkasından gelen artçı şoklar devletin temellerini sarstı" yorumunu yapıyordu.[1]

VIII.3.1-) Felaketin Asıl Sorumluları

Her ne kadar bu felakete hazırlıksız yakalanmış olunsa da deprem Türkiye için bir sürpriz değildi. Yakın geçmişte yaşadığımız Erzincan, Dinar ve Adana-Ceyhan depremlerinin yanı sıra İzmit Körfezi civarında bir deprem olacağı bilim adamları tarafından da öngörülüyordu. Hatta 19 Mart 1999'da Jeofizik Mühendisleri Odası ve Kocaeli Yüksek Öğrenim Derneği'nin ortaklaşa düzenlediği bir toplantıda bu tehlikeye işaret edilmiş ve yerel yöneticiler deprem konusunda uyarılmıştı. Jeoloji Mühendisleri Odası İstanbul Şube Başkanı Oğuz Gündoğdu, toplantı sonrasında görüştükleri yerel yetkililerin depreme hazırlıklı olduklarını ve gerekli sivil savunma tedbirlerini aldıklarını iddia ettiklerini aktarıyordu.[2] Adana depreminin ardından dönemin Bayındırlık ve İskân Bakanı Yaşar Topçu ise şöyle diyordu: "Buradan Türk halkına ifade etmek istiyorum ki, bu konuda dünyada en ileri olan ülke Japonya'nın elinde bulunup da Türkiye'de bulunmayan hiçbir araç gerecimiz yoktur. İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Sakarya gibi depreme fazla maruz olan bölgelerde de deprem senaryolarımız hazırdır."[3]

İmar yetkisi olan belediyeler, yeterli teknik personele sahip değilken türlü çıkar ilişkileri nedeniyle de denetimsizlik imar izinlerine hâkim olmuştur. İmara açılmaması gereken bölgeler-

[1] Aktaran Cumhuriyet, 23 Ağustos 1999, s.7.
[2] Radikal, 23 Ağustos 1999, s.9.
[3] Radikal, 24 Ağustos 1999, s.24.

de meclis kararlarıyla yapılaşmanın önü açılmıştır. Örneğin Beylikdüzü gibi heyelan bölgelerinde dahi 10-15 katlı binaların yapımına izin verilmektedir.[1] Tedbirsizlik sonucunda binaların denetimi, müteahhitlerin vicdanına bırakılmıştır. Bu deprem aynı zamanda binaların gittikçe dayanaksız yapılması gerçeğidir. Eski binaların yüzde 75'i hâlâ güvenliyken, yıkılan binaların yüzde 90'ı son 10 yılda inşa edilen binalardır.[2] Bunun sorumluları ise günah keçisi haline getirilmiş birkaç müteahhit değil, sistemin bütünüdür. Mimarlar Odası Genel Başkanı Oktay Ekinci'nin sözleriyle bu sistemin adı "kat karşılığı cinayet"tir.[3]

Bugüne kadar içi boşaltılmış imar yasalarını, kaçak yapılaşmayı teşvik eden, imar aflarını savunanlar da doğrudan sorumluluk sahibidir. Deprem sonrasındaki imar tartışmalarında eksik kalan yön ise çarpık kentleşmenin sosyal boyutlarıdır. Ekonomik ve sosyal nedenlerden dolayı sanayi bölgelerinde yoğunlaşan nüfusun konut, hastane, okul ve benzeri ihtiyaçlarını göz ardı edebilmek mümkün değildir. Ancak sanayi ve ticaret merkezleri kurulurken, bu bölgelerde çalışacak kişilerin ve ailelerin konut ihtiyacı gerek sermaye gerek "sosyal" devlet tarafından düşünülmemiştir. "Başını sokacak bir yer" arayan insanların, simsarların eline düşmesi kaçınılmazdır. "Trafik canavarı" gibi bir de "hırsız müteahhit" anlayışı yaratmanın nedeni ise yukarıda saydığımız etkenlerin ve ilişkilerin göz ardı edilmesini sağlamaktır. Çünkü ortadaki ilişkiler tam bir "saadet zinciri" halini almış ve bu zincir insanlarımızın hayatları pahasına gelişmiştir.

Çarpık kentleşmenin büyük bir rant kaynağı olması nedeniyle bu "saadet zinciri"nin mensuplarına birçok alanda rastla-

[1] Radikal, 21 Ağustos 1999, s.11.
[2] Radikal, 22 Ağustos 1999, s.12.
[3] Cumhuriyet, 24 Ağustos 1999, s.3.

nılmaktadır. Örneğin 4 Ağustos 1999'da yani depremden sadece 13 gün önce İçişleri Bakanı Sadettin Tantan tarafından yayımlanan ve kaçak binaların derhal yıkılmasını isteyen genelgeye ilk karşı çıkanlar, deprem sonrasında şehircilik dersi vermeye kalkan medya olmuştu. Kaçak yapılaşmaya karşı çıkmanın nafile bir uğraş olduğunu belirten gazeteler şöyle manşetlerle çıkmıştı: "Tantan bu defa çuvalladı... Kaçak yapılar yıkılınca içinde yaşayanlar ne olacak?"[1] Aynı günlerde söz konusu gazetede "Kaçak Yapı Ülkeyi Kurtarır" başlığıyla çıkan bir haberle kaçak yapılaşma ve yağmalama açıkça savunulmaktaydı. Bu haberde "Türkiye'deki 3 milyon kaçak yapı legal hale getirilerek, 30-35 milyarlık iç borç kapatılabilir" denilmekteydi.[2] İç borçları karşılamak için getirilen bu dâhiyane çözümün sahibi ise İstanbul Ticaret Odası (İTO) Başkanı Mehmet Yıldırım idi. Ancak, bu fikrin babası Yıldırım değildi; Yıldırım'ın yaptığı açıklama, yıllardır yapılan işlere sadece yasal bir kılıf hazırlamaktı. İmar yasalarına ve yönetmeliklerine uymayan yapı inşa eden müteahhitlerin ilgili belediyeye gerekli "ceza"yı ödemesi halinde binanın yıkılmayıp oturma izninin verilmesi yıllardır süregelen bir alışkanlıktı. Kendi ifadesine göre yüzde 65'i kaçak olan İstanbul'un ve 14 bin kaçak yapısıyla Boğaz'ın, Yıldırım'ın ve dostu "gazetecilerin" iştahını kabartmasını anlayışla karşılamak gerek. Ancak, ne yazık ki doğa, bizim gösterdiğimiz anlayışı gösteremedi ve benzer uygulamaların sürdürüldüğü deprem bölgesinde on binlerce insanı hayatından etti.

Deprem sonrasında birtakım imar yetkilerinin belediyelerden alınarak Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'na devredilmesi ise konuyu geçiştirmekten başka bir anlama gelmemektedir. Mi-

[1] Gözcü, 8 Ağustos 1999, aktaran Oktay Ekinci, Cumhuriyet, 12 Eylül 1999, s.7.

[2] Gözcü, 11 Ağustos 1999, aktaran Oktay Ekinci, Cumhuriyet, 12 Eylül 1999, s.7.

marlar Odası Genel Başkanı Oktay Ekinci'nin de belirttiği gibi imar yetkilerinin üniversiteler ve meslek odalarının denetimine açılmadığı bu yeni düzenlemenin tek anlamı yağmanın yer değiştirmesi olacaktır. Ekinci şöyle demektedir: "Önemli olan yetkinin Ankara'da ya da yörelerde olması değil, bilimsel ve toplum çıkarları doğrultusunda denetlenmesidir. Bizce bir belediye başkanının yetkiyi denetimsiz kullanması ne kadar tehlikeliyse, bir bayındırlık bakanının denetimsiz kullanması da o kadar tehlikelidir."[1] Ekinci'ye göre, imar yetkilerinin yanlış kullanılmasının tek nedeni belediyeler değildir. 1985 yılına kadar Bayındırlık Bakanlığı elinde bulunan yetkiler birçok "spekülatif planlama kararları"na yol açmıştır. Yetkilerin belediyelere devredildiği 1985 yılından sonra ise 3194 sayılı İmar Yasası'nda ve 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası'nda merkez yönetime tanınan ayrıcalıklar nedeniyle birçok yağma projesi hem Bayındırlık Bakanlığı'nın hem de Turizm Bakanlığı'nın onayıyla gerçekleşmiştir.[2] Bayındırlık Bakanı Koray Aydın tarafından bakanlar kuruluna sunulan yeni imar yasa tasarısı ise imar ve inşaat denetleme yetkilerini "özel müşavirlik kuruluşları"na bırakmayı öngörmektedir. Uzmanlık alanlarında yetkin olan TMMOB'a bağlı tarafsız meslek odaları ve üniversiteler ise yasa tasarısı tarafından bir kenara bırakılmıştır. Özel müşavirlik kuruluşların nasıl bir denetleme yapacağını tahmin etmek hiç de zor değildir; Fırtına Vadisi ve Çanakkale Köprüsü projeleri için benzer kuruluşlar tarafından hazırlanan ÇED raporlarına bakmak yeterli olacaktır. İTÜ Çevre Mühendisliği Bölümü Başkanı Prof. Dr. İlhan Talınlı bu konuda şöyle demektedir: "Her şey yapılıyor, tamamlanıyor; ondan sonra da 'Hocam Şuna göre bir ÇED raporu hazırlar mısın?' deniliyor." Bu mantıkla hareket eden yürütme ise "Türkiye'nin en küçük iline en

[1] Cumhuriyet, 25 Ağustos 1999, s.7.
[2] Cumhuriyet, 25 Ağustos 1999, s.20.

yoğun sanayii kurarak otoyollar yapmış, denizleri de doldurarak imara açmıştır."[1]

Deprem sonrasında başlayan bir diğer tartışma da tüm ülkede yaygın olan "betonarme karkas yapılar"ın güvenilirliği olmuştur. Deprem sonrasında bölgeye giderek incelemelerde bulunan İstanbul Teknik Üniversitesi ve Karadeniz Teknik Üniversitesi'nden bilim adamları şu görüşte birleşmektedir: "Kurallarına aykırı uygulanması konusunda böylesine yaygın bir davranışa olanak sağlayan; çünkü kuralsız inşa edildiğinde de ayakta durabilir ve hatta uzun yıllar kullanılabilir bir aldatıcı özellik taşıyan betonarme karkas sistemde inat etmek, toplumun bilimle olan ilişkisinin de henüz güven verici düzeylerde olmadığı bir süreçte, insanları göz göre göre ve bilerek ölüme sürüklemek demek değil midir?"[2] Sadece yüzyıllık bir mazisi olan ve Türkiye'nin geleneksel yapı biçimine uygun olmayan betonarme sistemin bu denli yaygın olmasının nedeni çimento ve inşaat sektörlerinin dayatmalarıdır. Ayrıca çok katlı binalar yaparak arsa rantını en iyi artıran sistem de yine betonarme sistemdir. Ahşap ve yığma gibi geleneksel sistemlerle inşa edilen yapılar, bu depremle güvenilirliklerini tekrar göstermişlerdir. Ancak gerek bu geleneksel yapı teknikleri gerek "çelik iskelet" gibi yeni yöntemler maliyet nedeniyle tercih edilmemektedir. Yapısal Çelik Derneği Başkanı Prof. Dr. Tevfik Seno Arda, Yapı dergisinin 214. sayısında (Eylül 1999) şöyle diyor: "Hiçbir yaşam, yapıda kullanılacak çelikten daha ucuz değildir." Çelik beton içinde "gizli kalmadığı için kolayca denetlenebilmektedir."[3]

---

[1] Cumhuriyet, 30 Ağustos 1999, s.5.

[2] Cumhuriyet, 21 Ağustos 1999, s.4.

[3] Aktaran Oktay Ekinci, Cumhuriyet, 21 Eylül 1999, s.4. Arda, teknik konularda haklı olabilirdi; ancak Türkiye'de insan yaşamının yapı maliyetinden daha değerli olduğu noktasında yanılmaktaydı. Yoksa, depremin üzerinden

Yapılan binaların depreme dayanıklılığının kontrolü ise bugünkü mevzuatla mümkün değildir. Türkiye Deprem Vakfı 2. Başkanı Prof. Dr. Semih Tezcan dayanıklılık kontrolünün yapılamayacağını şu sözlerle açıklıyor: "Yasal zorunluluk haline getirilemez. Çünkü 'Bu yapı usulüne uygun yapıldı' derler, işin içinden çıkarlar. Yani deprem olduktan sonra bir olay olmadan kimseye yasal bir zorunluluk getirilemez. Yani polis devletiyle bu iş yürütülemez."[1] Denetimsizliğin ve plansızlığın böylesine hâkim olduğu bir ülkede ise apartman altlarında bulunan işletmelerin alan genişletmek için kolonları kesmesi sadece ufak bir ayrıntıdır. Çünkü balık baştan kokmuştur ve deprem sonrasında yapılan "resmi açıklamalar" durumu idare etmeyi ve hedef şaşırtmayı amaçlamaktadır. Eleştirilerin yönü sorunun kaynağına kaydığı zaman ise Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in yaptığı gibi suç, doğanın üzerine atılmaya çalışılmaktadır. "Depremi eleştirin, devleti değil; bu yıkıntıları deprem yaptı" sözlerinin sahibi Demirel, devleti yürütmeyle eş tutmaktadır. Bu sayede yürütmenin başında bulunan kişilere yöneltilecek eleştiriler engellenmekte; yöneltilebilecek suçlamalar devlet düşmanlığıyla eş tutulabilmektedir. Depremin enkazı üzerinde yapılan bu siyasi manevralar, basında da geniş yer etmiştir. Örneğin Orhan Bursalı 23 Ağustos 1999 günü şöyle yazmaktadır: "Demirel'in

---

2 ay bile geçmemişken depremden çok büyük zarar görmüş Yalova'nın tekrar kıyı yağmasına açılması başka ne ile açıklanabilir? Deprem sırasında kıyılardaki dolgu alanlarının çöktüğü bilinmesine rağmen Yalova Belediyesi depremi bahane ederek Atatürk Bahçe Kültürleri Araştırma Enstitüsü'nün kullanımında bulunan deniz kenarındaki birinci sınıf tarım alanını yerleşime açmayı planlıyor. Yalova Belediyesi'nin bu çalışması yeni bir girişim değil. Belediye daha önce de bu araziyi yapılaşmaya açmak istemiş; ancak İstanbul 4. İdare Mahkemesi'nin 29 Nisan 1993 tarihli kararıyla bu çaba engellenmiş, karara itiraz eden belediyenin Danıştay'a başvurması sonucunda Danıştay 6. Dairesi 22 Eylül 1994 tarihli kararıyla belediyenin isteğini geri çevirmişti. Cumhuriyet, 5 Ekim 1999, s.4.

[1] Cumhuriyet, 23 Ağustos 1999, s.3.

başında fötr ile cenaze namazı kılarken ilginç bir resmi de vardı. Uzun uzun bu fotoğrafı seyrettim. Demirel kaç kez afetzedelerin cenaze namazını kılmıştı? Demirel 40 yıl daha orada kalsa, afetzedelerin cenaze namazını kılmanın ötesine geçemeyecektir."[1] Demirel'in aldığı en büyük tepki ise deprem bölgesine yaptığı ziyaret sırasında yuhalanmasıydı; birçok televizyon kanalı bu haberi atlasa da Kanal 7 televizyonu ve yabancı basın bu habere yer verdi.[2]

Bu konuda hiçbir eleştiriye tahammül edemeyen Başbakan Bülent Ecevit de yeni kader arkadaşıyla aynı hisleri paylaşmaktadır. Deprem sonrasında yaptığı yayınlar nedeniyle Kanal 6 televizyonuna şimdiye değin verilen cezaların en yükseği olan bir hafta kapatma cezası, Ecevit'in "emriyle", verilmiştir. Ecevit'in Bakanlar Kurulu toplantısında Devlet Bakanı Yüksel Yalova'ya "RTÜK size bağlı değil mi? Halkı kışkırtan bu tür yayınların kısıtlanması gerekiyor. RTÜK'le konuşup bunlara bir çekidüzen verelim" sözlerinin ardından 2 hafta boyunca toplanmamış olan RTÜK olağanüstü olarak toplantıya çağrılmıştır. Toplantı sonucunda ise Kanal 6 televizyonuna 7 gün kapatma cezası verilmesinin yan sıra "toplumu şiddet, terör ve teknik ayrımcılığa sevk eden ve toplumda nefret duyguları oluşturacak yayınlara imkân verilmemesi" ilkesini ihlal ettiği gerekçesiyle bir de uyarı cezası verilmiştir.[3]

---

[1] Cumhuriyet, 23 Ağustos 1999, s.7.

[2] Nilgün Gürkan, Radikal İki, 29 Ağustos 1999, s.5. "Dünyada çocuklarına 'Cumhur' ya da 'Devlet' adını veren bir başka ülke daha yoktur. (...)Ad seçimi devletin Türkiye'deki anlamı hakkında ipucu veriyor, ama bu anlamı ne kadar yükseğe koysanız az kalır. Devlet ebedi, güçlü, yüce ve kutsaldır. Çok sıkı, otoriter bir babadır. Ama çocukları şimdi ayaklanma provası yapıyor. Çünkü deprem Türk devletinin temel direklerini fena sarstı. (...) Devletin simgesi olan Demirel... Adapazarı ziyaretinde ıslıklandı, yuhalandı." Süddeutsche Zeitung, aktaran Radikal, 22 Ağustos 1999, s.12.

[3] Cumhuriyet, 25 Ağustos 1999, s.6.

Deprem tahribatının ve sonrasında devam eden koordinasyonsuzluğun sosyal patlamalara yol açabileceği afet bölgesinde incelemeler yapan Meclis Deprem Araştırma Komisyonu tarafından da belirtilmiştir.[1] Böyle bir ortamda "alışıldık" tedbirlerin uygulamaya konulması kaçınılmazdı ve yetkililer de bu amaçla "üzerlerine düşeni" yapmıştır. Binaları yıkılan müteahhitlerin, suç delilleri olan enkazları alelacele kaldırıp denize dökmesine göz yumulmuştur. Deprem bölgesinde hukuki altyapının aradan günler geçmesine rağmen kurulmaması ve müteahhitlerden şikâyetçi olan depremzedelerden dava harcı istenmesinin tek bir anlamı vardır: Devlet müteahhitlerin suç ortağı olmaya devam etmektedir.[2] Bu durum baro başkanlarını dahi çileden çıkarmış ve İstanbul Barosu bölgede hukuk büroları kurmuştur. İstanbul Baro Başkanı Yücel Sayman, savcılıklar gerekli soruşturmayı yapmadan suç kanıtları sayılan enkazların kaldırılmasının suç ve delil yok etmek anlamına geldiği uyarısında da bulunmuştu. Sayman, bu uyarıları İçişleri Bakanlığı'na iletmesine ve bakanlılığın bu konuda güvence vermesine rağmen enkazlar hükümet kararları doğrultusunda kriz masalarının gözetiminde görülmemiş bir hızla kaldırılmıştır.[3] Deprem sonrasında gıda, tıbbi malzeme ve çadır gibi hayati ihtiyaçları karşılayamayan devlet, enkaz kaldırmayı büyük bir süratle sürdürmüştür. Görgü tanıklarının ifadelerine göre enkaz altında günlerce beklediği için çürüyen cesetler bu "gayretkeş çabalar" sırasında parçalanıp dağılmıştır. Hükümet üyelerinden ve bölge milletvekillerinden Yaşar Okuyan bu iddiaları yalanlayamamış ve "yolları açmak için" bu çalışmaların yapılması gerektiğini

[1] Cumhuriyet, 18 Eylül 1999, s.1, s.19.
[2] Cumhuriyet, 25 Ağustos 1999, s.4.
[3] Cumhuriyet, 28 Ağustos 1999, s.7.

iddia etmekle yetinmiştir.[1] Diğer taraftan enkaz kaldırma çalışmaları durdurulsa dahi deprem bölgesindeki adliyelerin bu türden davalara hazır olmadığı Türkiye Barolar Birliği Başkanı Eralp Özgen tarafından açıklanmış ve devletin bölgedeki adliyelerde yeni düzenlemelere gitmesi istenmişti.[2] Ancak devlet enkaz kaldırmaktan bu tür işlerle uğraşamamıştır.

Ayrıca, deprem sonrasında valilik önünde protesto gösterisi yapan depremzedelerin coplanması ya da Adapazarı gezisi sırasında Ecevit'i yuhalayan bir kadının gözaltına alınması devletin varlığı değildir de nedir? Çünkü varolan devlet, polis devletidir ve doğal afet karşısında dahi bu mantıkla hareket eder.

VIII.3.2-) Deprem Sonrasının "Aksilikleri"!

Deprem felaketinin hemen ardından gerek yurtiçinden gerek yurtdışından birçok insan yardım için seferber olmuştu. Televizyon ekranlarına yansıyan görüntüler ve yazılı basında çıkan haberler herkesi tedirgin etmiş; insanlar bir şeyler yapabilmek için çırpınmaya başlamıştı. Yıllardır süren husumetleri bir yana bırakan Yunanistan, Ermenistan ve Güney Kıbrıs gibi ülkeler de dahil olmak üzere tüm dünya yardıma koştu. Ancak deprem bölgesinden gelen haberler, asıl felaketin deprem sonrasında yaşananlar olduğunu gösteriyordu. Yurtdışından gelen enkaz kaldırma ve kurtarma ekipleri saatlerce havaalanlarında bekletiliyor; TÜPRAŞ yangını nedeniyle Rusya'dan gelen yangın söndürme ekibi yetkililerin ilgisizliği nedeniyle ancak yangının ikinci günü göreve başlayabiliyordu.

---

[1] Cumhuriyet, 28 Ağustos 1999, s.7. Hükümetin yangından tek kaçırdığı mal deprem enkazı değildi; ülke gündeminin deprem konusuyla dolu olduğu sırada 50 milyonu etkileyecek olan Sosyal Güvenlik Yasası da alelacele meclisten çıkarıldı.

[2] Cumhuriyet, 30 Ağustos 1999, s.5.

Deprem bölgesine gönderilen tıbbi malzemeler ve gıda maddeleri ise koordinasyon eksikliğinden sokak ortasında bırakılıyor; güveliğin bir türlü sağlanamamasından dolayı ise yağma olayları baş gösteriyordu. Bölgedeki karmaşanın bir türlü giderilememesi ve ihtiyaçların karşılanmaması tüm insanları çileden çıkarıyordu; öyle ki iktidar partisinin milletvekilleri bile bu duruma isyan etmekten geri kalmadılar. "Devlet afet bölgesinde yok" diyerek DSP'li bakanlarla tartışan DSP Kocaeli milletvekili Turhan İmamoğlu deprem sonrasında haberleşme ağının çökmesinin traji-komik nedenini de şöyle açıklıyordu: "İllerde valilerin kullanabildiği TSB telsiz sistemleri vardı, mandala bastığınızda Türkiye'nin tüm illerine ulaşabiliyordunuz. Cep telefonu çıkınca bunu söküp atmışlar."[1]

Basında çıkan haberler yerel yetkililerce kurulan kriz masalarının "kriz"e neden olduğunu, yardımların bir türlü düzenlenemediğini, enkazdan kurtulan insanların salgın hastalıklar ve açlığın pençesini düştüğünü söylüyordu. Depremin ikinci gününde dahi kurtarma ekipleri İstanbul'daki deprem bölgelerine bile ulaştırılamamıştı.

Bütün bunlar olurken tüm dünya yeni bir şokla sarsıldı; Sağlık Bakanı MHP'li Osman Durmuş sorumsuzca, hiçbir yardıma ihtiyaçları olmadığını söylüyor, yurtdışından gelen ekiplerin gitmeleri gerektiğini ima ediyordu. Ermenistan'ın göndermek istediği 20 kişilik kurtarma ekibi ise açıkça geri çevrildi. Bölgede çalışan gönüllü kuruluşlar da Durmuş'un hışmına uğradı; başta AKUT olmak üzere bu tür ekipler "şov yapmakla" suçlandı.[2] Durmuş'un sözlerinin ilk etkisi derin bir şok oldu;

---

[1] Cumhuriyet, 24 Ağustos 1999, s.5.

[2] Oysaki asıl şov yapanlar, MHP bayraklarıyla donatılmış araçlarla deprem bölgesine gelen MHP'lilerdi. MHP bayraklı yardım arabalarının deprem bölgesindeki faaliyetleri basına da yansımıştı. 22 Ağustos 1999, s.4. Diğer taraftan deprem bölgesindeki "yerel iktidar" olanaklarını kullanarak egola-

böyle bir dönemde yardımları reddetmenin hiçbir mantığı yoktu. Kamuoyu Durmuş'tan "özür dilemesini" beklerken, Durmuş durmadı ve devam etti.

TÜPRAŞ yangını nedeniyle bir taraftan petrolle kaplı diğer taraftan da enkazlarla beraber cesetlerin de yüzdüğü Körfez sularını banyo ihtiyacı için adres göstermesine ne denir bilemiyoruz. Durmuş, yabancı ekiplerin böyle bir denize hem de banyo ihtiyacını gidermek için girmeyeceğinden yakınıyor ve bu ekipleri "kamuoyuna şikâyet ediyordu." "Benim insanım gider bu denizi kullanır" sözleri ise bakanın kendi insanlarına neleri layık gördüğünü gösteriyordu. Tuvalet olmamasından yakınanlara camilerin tuvaletlerini kullanmalarını isteyen Durmuş, "sürekli su verilemeyen, içme suyu sıkıntısı çekilen ve kanalizasyon sisteminin tahrip olduğu kentlerdeki depremzedelere sağlam kalan tuvaletleri kullanmalarını ve buraları temizlemelerini" öneriyordu.[1] Diğer taraftan ceset kokularının ortalığı kapladığı deprem bölgesinde maske takmanın gereksiz olduğunu, yeterli ambulansın mevcut olduğunu ve salgın hastalıklar bulunmadığını söylemek de yine Durmuş'un marifetleri arasındaydı. TÜPRAŞ yangını sonrasında açığa çıkan hava kirliliği-

---

rını tatmin etmeye çalışanlar da türemişti. Radikal'den Aslı Aydıntaşbaş şöyle yazıyor: " (...) Her yerde olduğu gibi burada da 'Ben kriz masasındanım' diyerek hoyratça dünyayı yöneten sert ve güzel bayanlar var. 'Ben kriz masasındanım' cümlesi, 'Ben emniyettenim', 'Ben KGB'denim', 'Çekilin, ben doktorum' gibisinden bir şey. Emirler yağdırıyor, listeler yapıp, ekipler oluşturuyor, cep telefonlarında konuşuyorlar, tertemiz bir komando pantolonu ve beysbol şapkasıyla sert bir genç, masa sorumlusu Mustafa Bey'le bağıra çağıra kavga ediyor; 'Abi, böyle mi konuşmuştuk? Bana birkaç yabancı ekip ver, ben çıkıp belli bir bölgeyi tarayayım.' Oysa yabancı ekipler, Ramboluk ve kahramanlık değil, dakikaların altın gibi değerli olduğu şu saatlerde yaşam kurtarmak çabasında. Saatler boyu yırtınan bu gencin peşine takılmayacak kadar ciddiler." Radikal, 23 Ağustos 1999, s.2.

[1] Cumhuriyet, 23 Ağustos 1999, s.4.

nin olası bir yağmurla Gölcük'e inmesi riskine karşı da, bakan, Gölcüklülere başka yere gitmelerini tavsiye ediyordu.[1]

Sağlık Bakanı Osman Durmuş'un sözleri bir noktadan sonra "gaf"ı aştı ve bölgede görev yapan bir doktor bakanı cinayet işlemekle suçladı. Bir Yunan armatöre ait soğuk hava deposu gemisini ve ABD'ye ait yüzer hastaneyi geri çeviren Durmuş, bu davranışına gerekçe olarak, deprem bölgesinde her türlü tıbbi malzeme ve personelin bulunduğu iddiasını gösterdi. Durmuş, depremin üçüncü gününde doktora ihtiyaç olmadığını açıklarken Türk Tabibler Birliği'nin bölgedeki ekipleri acil olarak pratisyen hekim gönderilmesini istiyordu.[2] Bir televizyon programında açık açık "Yunan kanı gelmesin" diyen bakan, ABD'lilerden de yardım etmek istiyorlarsa para yollamalarını istiyordu.[3] Bölgede görevli bir doktor, bakana tepkisini şöyle dile getiriyordu: "Hastalara en ilkel şartlarda müdahale ediyoruz. Ağır derecedeki hastaları ve yaralıları, askeri helikopterlerle İstanbul ve Bursa'ya gönderdiğimiz halde hafif ve orta dereceli yaralıların artışı nedeniyle zor günler yaşıyoruz. Müdahale etmezsek hastaları kaybedebiliriz. Durmuş'un bu gerçeklerden haberi olmasa gerek. Yoksa burada bir enjektöre, bir gazlı beze muhtaç olduğumuzu görür ve yardımları geri çevirmezdi. Bu açıklamayı bile bile yapıyorsa cinayet işliyor."[4]

Bakan Durmuş'un deprem sonrasındaki gayretkeş (!) çabalarını gören kimi yerel yetkililer de üzerlerine düşeni yaptılar. Eğitilmiş köpekleri ve teçhizatlarıyla deprem bölgesine gelen İsveç yardım ekibi gitmeye zorlandı. İsveç ekibinden Lars Baeckman, yetkililerin başından beri kendilerine zorluk çıkardığını ve "(23 Ağustos) saat 10.00'da Türkiye'yi terk etmeleri-

[1] Radikal, 23 Ağustos 1999, s.15.
[2] Radikal, 23 Ağustos 1999, s.3.
[3] Radikal, 23 Ağustos 1999, s.1.
[4] Cumhuriyet, 23 Ağustos 1999, s.7.

nin" istendiğini açıkladı.[1] Kendini "şimdiye değin hep yanlış anlaşılmış bir partinin yanlış anlaşılmış bakanı" olarak tanımlayan Osman Durmuş ise bunun üzerine "Hayır, böyle bir şey yok. Bunlar maalesef yanlış anlamalar" demekle yetiniyordu. Oysaki Türkiye insanı gerek Durmuş'u gerek Durmuş'un partisini daima çok doğru anlamıştı. Toplumun Bakan Durmuş'a duyduğu öfke daha sonra "Durmuş'u durdurma kampanyası"na dönüştü ve bu amaçla imza toplandı. Kamuoyu bakanın istifa etmesini isterken Boğaziçi Üniversitesi'nin 161 mensubu Başbakan Ecevit'e bir mektup yollayarak bakanın görevden alınmasını istedi.[2]

Bakanın bu açıklamalarına Sağlık Bakanlığı'ndaki üst düzey kadrolar da destek verdi. Sağlık Bakanlığı Bilge İşlem Daire Başkanı Suat Duranay, fazla sağlık personelinin bölgede karışıklık yaratacağı iddiasında bulunuyordu.[3] Bakanın ve yardımcılarının görüşlerindeki bu ısrarları, sarf edilen sözlerin bir patavatsızlığın değil; Türkiye'de gittikçe ağırlık kazanmaya başlayan ırkçı anlayışın bir dışavurumudur.[4] Durmuş'un takındığı

---

[1] Cumhuriyet, 23 Ağustos 1999, s.4.

[2] Radikal, 28 Ağustos 1999, s.9.

[3] Radikal, 21 Ağustos 1999, s.1.

[4] Hükümet ve MHP Durmuş'a sahip çıkmakla kalmamış; hatta onu desteklemiştir. Durmuş'un olay yaratan sözleri, sadece kendisine ait değil, aynı zamanda bir siyasi partinin zihniyetidir. Örneğin, Radikal gazetesine gönderilen ve Durmuş'u destekleyen şu e-postaya bir göz atmak yerinde olacaktır.
"OKU BUNLARI! HATTA GEL ÖTÜKEN'E diğer sayfaları da oku.
Yoksa sen de YAHUDİ misin? Mason?
Şunu bil yeter; Bunların her ikisi de asla İNSAN değillerdir! Burdan itibaren aşağıyı dikkatli oku geri zekâlı budala!
AKUT!!!?
AKUT; Everest Tepesi'ne tırmanan ilk Yahudi dağcı Nasuh Mahruki tarafından kurulmuş, bir Yahudi örgütüdür.
AKUT sayfaları tarafından hazırlanmıştır.
Bu adrese gidildiğinde karşınıza çıkacak manzara YAHUDİ manzarasıdır, MASONİK bir manzaradır!

tavır hükümetin diğer üyeleri tarafından da sürdürülmüştür. Hükümet yurtdışından gelen yardım malzemelerinden gümrük almayı ısrarla sürdürmüş; bu durumu ise "mevzuat böyle" diyerek geçiştirmiştir. Bu anlayış, "gâvura muhtaç olmamak" için kendi insanlarını bile bile ölüme terk edebilmektedir. MHP kadroları bu tavırlarında o kadar kararlıdır ki, kamuoyundan gelen istifa çağrılarına kulak tıkanmış, Durmuş MHP grubunda bir de alkışlanmış ve tebrik edilmiştir. MHP Genel Başkanı ve başbakan yardımcısı Devlet Bahçeli, "Surda gedik açmak isteyenler başaramayacak, Osman Bey'in yanındayız, arkasındayız" demiş ve Durmuş'un çalışmalarını Birleşmiş Milletler görevlilerinin dahi takdir ettiğini söylemiştir.[1] Başbakan Ecevit ise "Sağlık hizmetleri çok iyi yürüdü, sayın bakanın da büyük katkısı oldu" sözleriyle Durmuş'un sorumsuzca işlediği insanlık suçlarına ortak olmuştur.[2] Kısaca "yaptıklarımız yapacaklarımızın teminatıdır" diyen siyasi liderler, bu zor günlerinde birbirlerine destek olmuşlardır.[3]

Yapılan tüm siyasi manevralara ve "suçlu devlet değil depremdir" gürültülerine rağmen bu felaketten kimlerin sorumlu

---

Ayrıca, AKUT veya KIZIL HAÇ'la ortak çalışma içindedir. Bu bilgiler ışığında AKUT konusunda görüşleriniz değişti mi, değişmedi mi bunu size bırakıyoruz...

Malum Medya paçavralarının, Sağlık Bakanımız Sayın Osman Durmuş'a ne için yüklendikleri gayet açık değil mi?

Ne garip!...

Dr. BARBUNYA da bir YAHUDİ idi...(!)" Aktaran İsmet Berkan, Radikal, 25 Ağustos 1999, s.3.

[1] Radikal, 25 Ağustos 1999, s.1, s.8.

[2] Radikal, 25 Ağustos 1999, s.8.

[3] Ancak, Demirel, Ecevit ve Yılmaz, Adana depremi sonrasında da alışıldık "devlet büyüktür, yaralarınızı saracaktır" sözlerini sarf ettikten sonra bölgeyi kaderiyle baş başa bırakmışlardır. Yılmaz'ın 20 bin yeni konut yapma sözü vermesine rağmen daha sonra bu sayı 5 bine indirilmiş; ancak bu 5 bin konut da tamamlanamamıştır. Radikal, 28 Ağustos 1999, s.1., s.24.

olduğunun tüm kamuoyu farkındadır. Depremzedeler, deprem sonrasında açığa çıkan öfkelerini protestolarla ortaya koyarken bir grup hukukçu da hukuk yollarını zorlamaktadır. Çağdaş Hukukçular Derneği İstanbul Şubesi, "deprem felaketinin baş sorumluları oldukları gerekçesiyle" Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Başbakan Bülent Ecevit, Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu, Bakanlar Kurulu üyeleri, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri, depreme maruz kalan illerin valileri, ilçelerin kaymakamları, il ve ilçelerin belediye başkanları hakkında suç duyurusunda bulundu.[1]

Ancak, gerek devlet gerek Kızılay, depremin üzerinden günler geçmesine rağmen gerekli düzenlemeleri yapamadılar. Deprem bölgesinde yeterli çadır bulunmadığından birçok afetzede kendi yaptığı derme çatma çadırlarda kalmak zorunda bırakıldı. Depremzedelerin zaman zaman yağmur altında kalmasına rağmen bu soruna bir türlü çözüm bulunamadı. Diğer taraftan çadır dağıtımında yetersiz ve yavaş kalan devlet, resmi binaların onarılması söz konusu olduğunda oldukça hızlı davrandı; kısa bir süre içinde ihaleler yapıldı. Ancak bu süratin nedeni daha sonra ortaya çıktı. Onarım ihaleleri telefon talimatıyla ANAP ve MHP'li müteahhitlere verilmişti.[2] Ancak, yaklaşan kışa rağmen konut sorunu bir türlü çözülemedi. Geçici prefabrik konut-kalıcı konut ikilemi günlerce kamuoyunu meşgul etmiş; ancak somut bir adım atılmamıştır. Binlerce konuta ihtiyaç duyulan deprem bölgesi büyük bir pazar haline gelmiştir. Prefabrik-kalıcı konut tartışmaları ise bu pazardan pay almaya çalışan farklı sermaye gruplarının boy ölçüşmesidir.[3] Bu tartış-

[1] Cumhuriyet, 25 Ağustos 1999, s.1, 19.
[2] Cumhuriyet, 21 Eylül 1999, s.9.
[3] Bu konuda İzzettin Önder şöyle demektedir:
"Kapitalizm, bir sistem olarak; hayatının son demlerinde kapitalizmin hizmetine girmiş olanların toplumu kandırmak için savladığı gibi insana hiz-

malar, MHP'li iki bakanı bile birbirine düşürebilmektedir. Bayındırlık ve İskân Bakanı Koray Aydın, prefabrik yapıları desteklerken yine Devlet Bakanı Sadi Somuncuoğlu ise bu seçeneğe karşı çıkmakta, kalıcı konut yapımına başlanmasını istemektedir. Ortada böylesine büyük bir pazar varken DSP'nin ve ANAP'ın tartışmanın dışında kalması beklenemezdi. ANAP ve DSP Somuncuoğlu'nu desteklerken, MHP Genel Başkanı ve başbakan yardımcısı Devlet Bahçeli'nin Aydın'dan yana tavır alması nedeniyle bakanlar kurulu prefabrik konutta karar kılmıştır.

VIII.3.3-) Depremle Gelen Çevresel Sorunlar

Türkiye'nin sanayi kuruluşlarının İzmit-İstanbul-Çorlu hattında yoğunlaşmış olması nedeniyle deprem Türkiye'nin ekonomik yapısını da vurmuştur. Bunun yanı sıra başta TÜPRAŞ olmak üzere birçok sanayi kuruluşlarında meydana gelen kazalar büyük bir ekolojik felakete de yol açmıştır. Fay hattı üzerinde bulunan sanayinin depreme karşı hazırlıksız olması ve bu tür felaketler için "Acil Eylem Planı"na sahip olmaması sorunu de-

---

met eden bir sistem değildir. (...) Böyle bir sistemin güdümündeki hükümet, önce insanların duygularına seslenerek, onları bağış yapmaya çağırır, ikinci aşamada da müteahhitlere yeni iş alanları açar. Kısacası, böyle bir devlet, maliyeti topluma, yararı ise özel sermayeye yönlendirir. Enkaz altında insan kurtarma hangisine giriyorsa ona göre hükmünüzü veriniz. Öte yandan şaibeli de olsa, derhal ihale yaparak prekapitalist evrelerin ya da inşaatların yaptırılması hangi gruba giriyorsa, hükümetin bu iki olaydaki çabukluğunu da ona göre değerlendiriniz.

Kapitalistler bağış kampanyasından da yararlanır. Felaket alanını firmalar panayırına çeviren sermaye, bir yandan kendi reklamını yaparak, yeni açılacak alanları zorlarken, diğer yandan da fiyatlar ve vergi avantajları yoluyla maliyeti topluma yıkar. Böyle bir zihniyet içinde, kalıcı evler yerine prefabrike barakaların yapılması ya da siyasilerin yandaşlarına yeni ihalelerin verilmesi veya sorumlu müteahhitlerden hesap sorulmaması fevkalade doğaldır ve sistemle uyumludur." Cumhuriyet, 21 Eylül 1999, s.4.

rinleştirmiştir. TMMOB Çevre Mühendisleri Odası ise sanayi kuruluşlarından sızabilecek kirleticilerin (hammadde, ara ürün, ürün, atık, vb.) ekosistemlerde yeni ve ciddi sorunlara yol açabileceği uyarısında bulunmaktadır.[1]

Türkiye'nin en büyük petrol rafinerisi TÜPRAŞ'ta çıkan yangın doğanın bu tür hafiflikleri kaldırmayacağını da ispatlamıştır. Yıllar önce gerekli ön çalışmalar yapılmadan deprem kuşağına kondurulan tesisin 8.4 şiddetindeki bir depreme dayanabileceği iddia ediliyordu.[2] Ancak 17 Ağustos depremiyle bir bacanın yıkılması sonucunda rafineride yangın çıktı. Bir deponun alev almasıyla başlayan yangın engellenemediği için kısa bir sürede kontrolden çıktı; tonlarca petrol havaya, toprağa ve denize karışmıştır. Kamu İşletmeleri Geliştirme Merkezi Vakfı (KİGEM), deprem sonrasında TÜPRAŞ ile ilgili hazırlanan rapora göre 1990'ların başından beri özelleştirme kapsamına alınan TÜPRAŞ'ın yönetim kademelerinin atanmasının ve denetlenmesinin Özelleştirme İdaresi'nin yetkisine verildiği, kuruluşun kadrolarına yetkin kişilerin değil de siyasi mekanizmalara yakın kişilerin getirildiği açıklanmıştır. Özelleştirme İdaresi'ne devredilen bütün kurumlar gibi bakım-onarım da dahil olmak üzere bütün yatırımları durdurulan TÜPRAŞ'ta nitelikli işgücü giderek azaltılmış, yönetim kademeleri felç edilmiştir. Bunun sonucunda ise depremin hemen ardından başlayan yangın sorumsuzluk nedeniyle uzun bir süre kontrol altına alınamamıştır. Yangının ilk günü rafineriye gelen belediye itfaiyesi "yangın kontrol altına alındığı" gerekçesiyle geri çevrilmiştir. Yangının

---

[1] Y. Arıkan, G. N. Demirer, M. Duran, A. K. Dündar, C. Dündar, M. Erdem, K. Güngör, E. Torunoğlu, "17 Ağustos 1999 Marmara Depreminin Çevresel Etkileri Üzerine Ön Rapor", TMMOB Çevre Mühendisleri Odası, 27 Ağustos 1999.

[2] TÜPRAŞ Genel Müdürü Hüsamettin Danış ise tesisin 9 şiddetindeki bir depreme dayanabileceğini iddia etmektedir. Milliyet, 27 Ağustos 1999, s.6.

3 tankta sürdüğü sırada yangın ekibi dahil tüm personelin hiçbir soğutma yapmaksızın tesisi terk etmesi sonucunda yangın 4 tanka daha sıçramıştır. Yangın, ancak iki gün sonra yabancı ekiplerin müdahalesiyle söndürülebilmiştir. Piyasa değeri 2.5 milyar dolar olan TÜPRAŞ'ın özelleştirme nedeniyle yıllardır içi boşaltılmış; denetimsizlik ve niteliksizleştirme nedeniyle de felaketin boyutları artmıştır.[1]

Boğaziçi Çevre Bilimleri Enstitüsü yetkilileri ise yanan 30 bin ton petrolün çevrede yarattığı kirliliğin etkisinin 5-10 yıl daha süreceğini açıklamıştır. Yangın sonucunda açığa çıkan kükürtdioksitin, diğer gaz ve partiküllerin asit yağmurlarına yol açması ise kaçınılmaz olarak görülüyor. Bu yağmurlardan öncelikle yeşil alanlar etkilenecek olsa da havaya karışan partiküllerin solunum yolu hastalıklarına da yol açması muhtemeldir. Denize yayılan petrol, deniz kuşlarının uçma yeteneğini kaybederek ölmelerine yol açarken zaman içinde deniz dibine çöken petrol ise denizin havayla temasını keserek dipteki canlıların toplu ölmelerine neden olacaktır.[2]

TÜPRAŞ'tan akan petrol ve denize dökülen moloz nedeniyle ise İzmit Körfezi'ndeki sualtı yaşamı tamamen ölmüştür. Dokuz Eylül Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden gelen bilim adamlarının bölgede yaptıkları incelemelere göre Körfez'de 25 metrenin altında oksijen bulunmamaktadır; 150 metrenin altı ise tam bir ölü denizdir.[3] Ancak sorunun bir de bütüncül yönü vardır. Bu denli geniş bir alanın deprem sonrasında böylesine bir ekolojik felakete uğramasından bütün bir ekosistem etkilenecektir. İTÜ Çevre Mühendisliği Bölüm Başkanı Prof. Dr. İlhan Talınlı'ya göre "Deprem sonrası felakete bağlı olarak, böyle bir ekosistemde rafinerideki yangın, yerle

[1] Cumhuriyet, 21 Eylül 1999, s.9.
[2] Milliyet, 22 Ağustos 1999, s.7.
[3] Radikal, 9 Eylül 1999, s.6.

bir olan bir meskun mahaller ve akut insan ölümleri, yaralanmalar, doğrudan insan sağlığı tehditleri ile birlikte çevre, kısa süreli etkiyi en üst düzeye almıştır. Bu akut etkinin etkileri de insan, bitki, hayvan, deniz, göl, orman, yeraltı suyu ve toprakta uzun vadede ortaya çıkacaktır."[1]

Marmara Depremi nedeniyle zarar gören Aksa Akrilik Fabrikası'ndan da yaklaşık 6 bin 400 ton akrilonitril maddesi havaya, denize ve toprağa karışmıştır. Akrilonitril maddesinin en az siyanür kadar zehirli olmasına ve kanserojen özelliği bulunmasına rağmen fabrika yetkilileri herhangi bir riskin olmadığını iddia etmişlerdir. Ancak, 38°C'de alev alabilen akrilonitril, "karıştırılmaması gereken maddelerle ya da basınç, ışık, su, ve oksijen yardımı ile şiddetli kimyasal değişikliklere uğrayarak ani ölümlere neden olabilmektedir."[2] Diğer taraftan havaya karışan maddenin zaman içinde kristalleşerek toprağa ve besinlere karışacağını söyleyen ÇMO Başkanı Ethem Torunoğlu, bu sızıntının sonuçta büyük bir tarımsal kirliliğe yol açacağına işaret ediyordu.[3] İstanbul'un sebze ihtiyacının bu yörede bulunan tarım alanlarından karşılandığı göz önüne alındığında milyonlarca insanın risk altında olduğu görülecektir. Fay hattı üzerinde bu tür fabrikaların kurulmasına izin veren yetkililer, ancak kazadan sonra fabrikayı kapatarak bir kez daha "testi kırıldıktan sonra" müdahale etmişlerdir. 12 yıldır eksik ruhsatla çalışan Aksa Fabrikası, bu türden zehirli maddelerin üretimini yapan fabrikaların çevresinde bulunması gereken koruma bandını bile kazadan sonra yapmıştır.

---

[1] Radikal, 29 Ağustos 1999, s.5.

[2] Y. Arıkan, G. N. Demirer, M. Duran, A. K. Dündar, C. Dündar, M. Erdem, K. Güngör, E. Torunoğlu, "17 Ağustos 1999 Marmara Depreminin Çevresel Etkileri Üzerine Ön Rapor", TMMOB Çevre Mühendisleri Odası, 27 Ağustos 1999.

[3] Cumhuriyet, 12 Eylül 1998, s.9.

VIII.3.4-) Depremin Bazı Sonuçları Üzerine...

17 Ağustos 1999 Marmara Depremi büyük bir yıkıma yol açmış ve ancak toplumdaki ve yönetim mekanizmalarındaki zafiyetin nelere yol açabileceğini de göstermiştir. Yıllardır süregiden "adam sende"cilik, para hırsı ve insan hayatına değer vermeyen anlayışlar bu felaketin boyutlarını artırmıştır. Depremin hemen ertesinde televizyon ekranlarının başına koşan Türkiye halkı, önce deprem felaketinin boyutu nedeniyle daha sonra ise başta cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu başta olmak üzere yöneticilerin acizliği nedeniyle toplumsal bir yıkıma uğramıştır. Depremin hemen ertesinde sansür dahil bildik mekanizmalar işletilmiş, rant kaygısı ve para hırsı deprem enkazı üzerinde tekrar başlatılmıştır.

Bu depremin bu denli acı sonuçlar doğurmasının tek nedeni ise daha önce yaşanılan depremlerden yeterli derslerin çıkarılmayıp önlem alınmamasıdır. Bugüne değin sürdürülen spekülasyona ve ranta dayalı popülist politikaların bir an önce terk edilmesi gerekmektedir.

Bu nedenle, yıllardır dışlanan bilim hayattaki yetkin konumunu tekrar almalıdır. 1980'lerde Özal'ın "gerekirse bilimi de ithal ederiz" sözleriyle başlayan zihniyet artık iflas etmiş ve Marmara Depremi'nde enkaz altında kalmıştır. Gerek TMMOB'a bağlı meslek odaları gerek üniversiteler, kendi alanlarındaki yasaların hazırlanışında ve uygulanmasında söz sahibi olmalı ve denetim yetkisi bulunmalıdır.

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in dediği gibi "altımız çürük"tür ve deprem gerçeğiyle daha birçok kez yüz yüze geleceğiz. Ancak yine Demirel'in dile getirdiği "biz bu abdestle daha çok namaz kılarız" anlayışına artık bu ülke insanının tahammülü kalmamıştır; kalmamalıdır. İnsanların hayatları üzerine kumar oynayanların, insanları bile bile ölüme yollayanların hesap vermesi gerekmektedir. Boşa geçen her dakika olası yeni

felaketlerde ya da maceralarda daha fazla insanın ölmesi demektir.

VIII.4-) "Sonsöz" Yerine

Çok bilinen bir sözle noktalamak gerekiyor herhalde: "Son sözümüz henüz söylenmedi!"

Kapitalist üretim ilişkilerinin yok ettiği doğa ve insana dair her şey, yeni bin yıla yaralı ve hüzünlü girmemize neden oluyor. Ancak, her şeye rağmen umudumuzu yitirmeden ve doğaya, insana, geleceğe dair özlemlerimizi yeniden örerek, bir güzelliğe doğru yola çıkmamız gerekiyor. Bergama'dan, Büyükeceli'den, Fırtına'dan, Polat Amca'dan, Sebahat Abla'dan, Ken-Sara-Wiva'dan, Can Yücel'den, Karacaoğlan'dan ve Nazım Hikmet'ten beslenen bir insan ve doğa sevgisiyle yola koyulmanın tam zamanıdır...

IX-) SÜRDÜRÜLEMEZ "MODERN ZAMANLAR" ve MARKSİZM

TEMEL DEMİRER–YÜCEL DEMİRER

Henry A. Kissinger'in, "Yeni dünya düzensizliği";[1] Guy Sorman'ın, "Küreselleşme hatalı bir fikir,"[2] diye betimlediği "Modern Zamanlar"ı, Haluk Gerger de şöyle tarifler: "Bu modern zamanlar nasıl zamanlar? Bir yanda, özellikle üretici güçlerin gelişmesinde, tarihte ilk kez insanlığın tamamının yaşamın zorunluluklarından özgürleşmesini mümkün kılabilecek baş döndürücü gelişmeler. Sınıfsız ve sömürüsüz bir toplumun altyapısını oluşturan kazanımlar. Bireyin yetkinleşmesinin önündeki engelleri yıkmaya yarayan atılımlar. İnsanın akılcı ve paylaşımcı bir yaşama akıp giden muhteşem serüveninde gelinen bir dönemeç...

Öte yandansa, kültür, bilgi, bilinç edinme olanaklarının en fazla gelişmiş olduğu toplumlarda en fazla ortaya çıkan akıl

[1] Henry A. Kissinger, Radikal, 2 Haziran 1999, s.10
[2] Guy Sorman, Cumhuriyet, 4 Kasım 1999, s.9

almaz ruhsuzluk, gerilik, belleksizlik, düpedüz karanlık bir cehalet. Kıyıcı bireyciliğin gayya kuyusunda boğulan dayanışmacı toplumsallık, yani insan doğasının ta kendisi.

Küreselleşmenin insanı alçaltan, ahmaklaştıran yükselen değerleri. Görgüsüz sıradanlığı, kör uyumu, fabrikasyon benzerliği, ruhsuz renksizliği dayatan bir burjuva demokrasisi. Özelleştirmeyle özgürlüğü, bencil hırslarla insan haklarını, pazarla demokratikleşmeyi, sömürü ile gelişmeyi özdeşleştiren bir yitik insan kültü. Hepsinin üstünde kâr fetişi. Ve şiddet... Yaşamın her alan ve boyutunda ve en çok da içimizde. Yüreğimizi çalan nefret, saldırganlık, şiddet. İnsan, insanın kurdu. Bu modern zamanlar nasıl zamanlar? İnsancıl yardımı artık ordular, hava bombardımanları, silah tüccarları yapıyor. 'Kapitalizmin görünmez eli'nin bütün haşmetiyle yeryüzüne inmiş sureti, yazgımıza egemen: Suçluyor, yargılıyor, cezalandırıyor. Tarihin yazdığı en büyük yıkım gücü onun elinde. Tarihin yazmadığı inşa gücü de tekelinde.

Vuruyor, yıkıyor, öldürüyor. Saldırıyor, yağmalıyor, doğanın da, insanın da özünü emiyor, hortumluyor, boşaltıyor. Ruhu çalınmış, belleği yitmiş, bilinci çarpılmış insanlık, bir yerlerde tükenen, bir yerlerde yaşamak için didişen insanlık, bu böcekleştirilmeye çalışılan hayalet ordu, izliyor onu sadece... Tapıyor O'na. (...)

Modern zamanlar, taarruz zamanı. Modern zamanlar, karmaşık elektronik cihazlara dönüştürülmüş savaş uçaklarını kullanan uzman pilotların, imha planlarını bilgisayarlarda yapan bilim aristokratlarının, askeri strateji oluşturan lümpen şövalyelerin zamanı. Modern zamanlar, borsa zamanı, global yatırımın karmaşık matematiksel hesabı, imaj sihirbazı, reklamcı, pazarlamacı.

Modern zamanlar, aristokratik Orta Çağ'dan burjuva barbarlığına az gidip uz giden, bir arpa boyu yol alıp barutunu tü-

keten yitik insanın zamanı. Modern zamanlar, kahrolası zamanlar..."[1]

Bu ön çerçeve ardından, "Modern Zamanlar"ı verilerin kesin diliyle sergileyerek devam edelim...

IX.1-) Küreselleşme "Faturası"

BM Kalkınma Programı (UNDP) tarafından hazırlanan 1999 İnsani Gelişme Raporu, küreselleşmenin[2] olumsuzluklarının her geçen gün daha da derinleştiğine ve insan yaşamını her yönüyle tehdit ettiğine dikkat çekiyor. Raporda şu sözler yer alıyor: "Küreselleşme aslında insanların yaşamlarının zenginleşmesi ve ortak değerlerin baz alındığı küresel bir toplumun yaratılması için büyük fırsat, ancak küreselleşme olgusunda hâkimiyetin şirketlere ve piyasalara geçmesi yüzünden kârlar ve fırsatlar eşit olarak dağılamıyor." Küreselleşmenin sonuçlarının "trajikomik" olarak değerlendirildiği UNDP raporunda insanlar ve ülkeler arasında "tehlikeli" kutuplaşmalara dikkat çekiliyor.

Günümüzde yerkürenin en zengin 5 ülkesi, dünya gayri safi milli hasılasının yüzde 86'sını, dünya ihracat pazarlarının yüzde 82'sini, doğrudan yabancı yatırımın yüzde 68'ini, telefon hatlarının yüzde 74'ünü elinde tutuyor. Buna karşılık dünyanın en yoksul ülkesinde bu oranlar yüzde 1'i geçemiyor. Yine bir diğer örnek, Güneydoğu Asya krizine ilişkin: Krizin 1998 ve 2000 yılları arasında küresel ticaretin 2 trilyon dolar azalmasına yol açacağına, milyonlarca insanın işsiz kalacağına, iş güvencesinin her geçen gün azalacağına ve dünyanın her yerinde sosyal hizmetlerde kesintiye gidileceğine dikkat çekiliyor. Raporda,

---

[1] Haluk Gerger, Özgür Bakış, 18 Mayıs 1999, s.4

[2] Bu konuda bak: Küreselleşmenin Ekonomik, Teknolojik, Sosyal, Siyasal, Kültürel Boyutu, Sungur Savran, "Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu", s.1-37, TMMOB Yayını 1998; Samir Amin, Küreselleşme Çağında Kapitalizm, çev: Vasıf Erenus, Sarmal Yayınevi, 1999.

küreselleşmenin kültürel boyutu da işleniyor. İster gelişmiş ister gelişmekte olan ülkeler olsun, insanların tek yönlü bir kültürün hâkimiyeti altına girmekte olduğu vurgulanırken bu gelişme, "ABD için en büyük ihracat sanayii ne silah ne de otomotiv. ABD'nin önem verdiği en büyük pazar müzik, film ve eğlence endüstrisi" sözleri ile belirginlik kazanıyor.[1]

Yani bilgi işlem araçları, bilgi işlemin kendisi, bilgi depolama ve dağıtma, başta ABD olmak üzere hızla birkaç büyük devletin, şirketin denetimine geçtiği bu eşitsizlikte küresel düzeyde dolaşan fonların yüzde 70'inden fazlasını 10-15 ABD bankası denetliyor. Uluslararası haber akışı CNN, ABC, CBS gibi dev telekomünikasyon şirketleri, bunlara ve birçok gazeteye, kitap-dergi-basım şirketine sahip birkaç tekelin kontrolünde. Küreselleşme ekonomik, teknolojik, sibernetik denetimin, hatta siyasi iktidarın küresel çapta bir avuç insanın, eski deyimle bir "mali oligarşinin" elinde toplanmasına olanak sağlıyor.[2]

Dünya Bankası'nın, mali krizin 200 milyon yeni yoksul yarattığını açıkladığı[3] dünyadaki 225 kişinin serveti, 2 milyar 600 milyon yoksul insanın yıllık kazancına eşittir.[4] Zenginliğin yüzde 85'i, nüfusun yüzde 20'lik bir diliminin elinde toplanmıştır. En yoksul yüzde 20'lik nüfus ise zenginliğin ancak yüzde 1.3'üne sahiptir.[5] 1980'den 1990'a dünya ticaretinin yüzde 70'ini kontrol eden, 120 en yoksul ülkeden daha çok ihracat yapan, zenginliği dünyadaki en yoksul 2.5 milyar insanın geli-

[1] Cumhuriyet, 12 Temmuz 1999, s.11
[2] Ergin Yıldızoğlu, "Ya Küreselleşme, Ya Kuzey Kore", Cumhuriyet, 7 Temmuz 1999, s.4
[3] Özgür Bakış, 4 Haziran 1999, s.11
[4] Nazif Oflazoğlu, Özgür Bakış, 5 Temmuz 1999, s.13
[5] Susan George, Le Monde Diplomatique, Ocak 1999

rine denk düşen[1] ÇUŞ'ların yatırım alanlarından Arjantin, Brezilya, Şili, Peru, Filipinler, Pakistan gibi ülkelerde yoksulluk sınırının altında yaşayan kent ve kır nüfusu 2-3 kat artmıştı.[2]

Bunun yanında, Afrika'dan Balkanlar'a Latin Amerika'dan Afganistan'a dünyanın dört bir yanında süren savaşlarda yüz binlerce çocuk savaşçı kullanılıyor. Merkezi İsviçre'deki 'Çocuk Askerlerin Kullanımını Durdurma Koalisyonu/ Coalition to Stop the Use of Child Soldiers' adlı uluslararası sivil toplum örgütü, halen 300 bin çocuğun silah altında olduğunu bildiriyor. BM Çocuklar ve Silahlı Çatışma Özel Temsilcisi Olara Otunnu, 1987-1998 kesitinde yaşanan silahlı çatışmalarda 2 milyondan fazla çocuğun öldüğünü söylüyor.[3] Ayrıca yeryüzündeki 6 milyarı aşkın insanın neredeyse 1 milyarını, yaşları 15 ile 24 arasında değişen gençler oluşturuyor. Bu genç nüfusun yüzde 95'i ise Güney ülkelerinde yaşarken, Dünya Lutherci Kiliseler Birliği Başkanı Christian Krause'nin söylediği gibi "YDD", "zenginler düzeni"ydi. "Küreselleşen pazarlar"dan dünya nüfusunun yalnızca yüzde 12'si nemalanabiliyordu. Kişi başına düşen gelir gibi okuma yazma oranı da örneğin, birçok Afrika ülkesinde 1960 yılı düzeyine inmişti![4]

BM Kalkınma Programı'nın 1998'de yayımladığı rapora göre, dünya nüfusunun beşte biri en yüksek gelirli ülkelerde yaşıyor ve dünya gelirinin yüzde 86'sını, dünya ihracatının yüzde 82'sini, dış yatırımların yüzde 68'ini ve telefon hatlarının yüzde 74'ünü elinde bulunduruyor. Dünya nüfusunun en yoksul beşte birlik diliminin ise bu kategorilerin tümündeki payı ancak yüzde 1'ler civarında seyrediyor.

---

[1] Ignacio Ramonet, Le Monde Diplomatique, Ocak 1999
[2] Yüksel Akkaya, Sol Dergisi, No:28, 19 Mart 1999, s.36
[3] Ayça Atay, Cumhuriyet, 13 Temmuz 1999, s.6
[4] Deniz Kavukçuoğlu, "Nurussa'nın Bebeği ya da "YDD"" Cumhuriyet, 7 Temmuz 1999, s.17

Dünyanın en zengin 200 kişisi, 1994-98 döneminde servetlerini iki kattan fazla katlayarak 1 trilyon doların üzerinde bir varlığa ulaştı. En zengin yüzde 20'lik kesimle en yoksul yüzde 20'lik kesim arasındaki gelir eşitsizliği, 1960'ta 30'a 1 iken, 1997'de bu oran 74'e 1 oranına yükseldi. Tanzanya'nın dış borç ödemeleri sağlık harcamalarının tam dokuz katı, eğitim harcamalarının ise dört katı düzeyinde bulunuyor. Zengin sanayileşmiş ülkeler dünyadaki tüm patentlerin yüzde 97'sini elinde bulundururken, 130 ile 145 milyon insan kendi ülkelerinin dışında yasal göçmen olarak yaşıyor. Raporda, örgütlü suç da vurgulanıyor. Buna göre, örgütlü suçun yıllık 'ciro'su 1.5 trilyon dolar olarak hesaplanıyor. Rapor, 1995'te sadece uyuşturucu ticaretinden elde edilen para miktarının 400 milyar dolar olduğunu, bunun dünya ticaretinin yüzde 8'ini oluşturduğunu belirtiyor.[1]

Dünya zenginlerinin 1994'le 1998 arasında servetlerini ikiye katladığından söz etmiştik. Bunların toplam serveti, dünyadaki tüm insanların toplam gelirlerinin yüzde 41'inden fazlasını oluşturuyor! En yüksek gelire sahip ülkelerde yaşayanlar dünya nüfusunun beşte birini oluşturuyor ve toplam gayri safi milli hasılanın yüzde 86'sını kazanıyorlar, buna karşılık en aşağıdaki beşte bir yüzde 13'le yetiniyor! Dünya üzerinde 1 milyar 300 bin kişi günde 1 dolardan daha az parayla geçiniyor! 1 milyar kişi açlık sınırının altında yaşarken, bunların 160 milyonunu çocuklar oluşturuyor! En zengin 200 kişinin gelirlerinin yüzde 1'i dünya üzerindeki herkesin ilköğretime ulaşmasına yetiyorken, dünyada 850 milyon kişi okuma yazma bilmiyor![2]

Umur Talu'nun "Küresel Körleşme,"[3] diye betimlediği gidişattaki BM verilerine göre, 6 milyar nüfuslu dünyada 800 mil-

[1] Radikal, 13 Temmuz 1999, s.13
[2] Ayşe Düzkan, Gazetepazar, "Adaletin Bu mu Dünya?", 1 Ağustos 1999, s.5
[3] Umur Talu, Milliyet, "Küresel Körleşme", 13 Ağustos 1999, s.4

yon kişi açken;[1] 'Forbes' Dergisi'nin araştırmasına göre, 400 ABD'li zenginin toplam serveti 1 trilyon doları aşarken, Türkiye'yi beşe katlayan bu rakam, Çin'in yerli üretiminin toplam değerinin de üstünde![2] Bill Gates'in 1998 yılında 51 milyar dolar olan serveti, bir yıl içinde 39 milyar dolar artarak 90 milyar dolara ulaştı;[3] ama "ABD'de ailelerin yüzde 9.7'si yani 10 milyon insan aç. ABD Tarım Bakanı Chicago'da düzenlenen bir konferansta yaptığı konuşmada, 'Ülkenin her eyaletinde açlık tehlikesinin ciddi bir sorun olarak kendini duyurduğu'ndan söz etti."[4]

Ya "küreselleşmenin" Türkiye'si mi? BM'nin 'İnsani Gelişme Raporu' 1999'da ekonomik göstergelerin yanı sıra insani faktörlerin de hesaba katıldığı 'İnsani Gelişme Endeksi'ne göre, Türkiye 1998'de 69. sırada yer alırken, 1999'da 86. sıraya geriledi. Raporda, 174 ülke, erişilen insani gelişim düzeyine göre sıralanırken, bu sıralamada, gelir gibi ekonomik göstergelerin yanı sıra okuryazarlık, okullaşma, kadının konumu, Internet ve telefon kullanımı ve yaşam süresi gibi etkenler de göz önünde bulunduruldu.[5]

IX.1.1-) Neden?

Yaşanan vahşetin "nedeni" ne mi? Elbette kapitalizm; küresel kapitalizmin neo-liberal saldırganlığı... Bilmeyen yok: "Bir üretim tarzı olarak kapitalizm, sürekli bir genişleme ve yayılma dinamiğine sahiptir. Bu niteliği itibariyle de, evrensellik eğilimini bünyesinde barındırmaktadır. Soruna bu tarzda yaklaşıldığında, küreselleşmenin yeni ve orijinal bir şey olmadığı söyle-

[1] Cumhuriyet, 23 Eylül 1999, s.11
[2] Milliyet, 25 Eylül 1999, s.8
[3] Milliyet, 28 Temmuz 1999, s.8
[4] Cumhuriyet, 16 Ekim 1999, s.12.
[5] Radikal, 13 Temmuz 1999, s.13

nebilir. Kapitalist üretimin özünde var olan bir eğilimin gerçekleşmesi olarak görülebilir.[1] Elbette sistemin evrenselliğini özünde taşıyor olması, onun aşamalarındaki ayırt edici yanlarını ve her yeni durumun ortaya çıkardığı somut durumlarını görmezlikten gelmeyi veya hafife almayı gerektirmez. Süreklilik içindeki değişimi ve ortaya çıkan yeni olguları tahlil etmeden realiteyi anlamak olanaksızdır. Sıkça kullanılan küreselleşme kavramı yaklaşık 1980'lerin başında ortaya çıkmaya başlayan yeni eğilimleri ve süreçleri tanımlamak için kullanılıyor. (...) Herkes kavrama istediği anlamı yükleyedursun, kapitalist üretimin tarihinde yeni bir sayfa açıldığına şüphe yoktur."[2]

Richard Sennet'in, "Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde Çalışmanın Kişisel Sonuçları" (1998) adlı yapıtında, "Geleneksel ve yasal denetimden gittikçe daha fazla kurtulan 'yeni kapitalizm' yalnızca işçi sınıfının değil, elit profesyonel tabakasının da ahlaki gelişmesinin temel koşullarını tahrip ediyor. (...) Çalışma dünyasının kavranılmazlığı (yabancılaşma -y.n.-) giderek artıyor," diye betimlediği "yeni sayfa" ile "Büyük sermaye, neo-liberalizmi yedeğine alarak saldırıya geçerken şu üç sloganı ön plana çıkardı; ve neredeyse bunları dağa taşa yazdırdı: Liberalizasyon, deregülasyon, privatizasyon. Bunlardan birincisi, sermayenin hareketini sınırlayan tüm düzenleme ve korumaların tasfiyesi, sermayenin serbestçe hareketini sağlayan 'serbestleşmeydi'... İkincisi, devletin bir düzenleyici olarak ekonomiden ve toplumdan elini çekmesi demektir. (...) Üçüncü

[1] Bu konuda bak: Devrimci Gençlik Seçme Yazılar, Okyanus Yayıncılık 1999; "Değişimin Boyutları", s.212-218; "Kapitalizmin Bireyinin Geleceği Var mıdır?", s.245-252; "Küresel Değişimin Arka Sokakları", s.253-261.

[2] Fikret Başkaya, Sömürgecilik, Emperyalizm, Küreselleşme, Öteki Yayınevi 1995, s.39

slogan olan privatizasyon (özelleştirme) de bunlarla örtüşüyordu."[1]

DÜNYADAKİ SERBEST TİCARET BÖLGELERİ[2]	
AND PAKTI	Bolivya, Ekvator, Peru, Kolombiya, Venezüella
NAFTA ÜLKELERİ	ABD, Kanada, Meksika
UEMOA ÜLKELERİ	Fildişi Sahili, Burkina Faso, Togo, Benin, Nijerya, Mali, Senegal
SADC ÜLKELERİ	Angola, Botswana, Lesoto, Malawi, Mozambik, Maritus, Namibya, Güney Afrika, Swaziland, Tanzanya, Zimbabve
MERCOSUR ÜLKELERİ	Arjantin, Brezilya, Paraguay, Uruguay
SAARC ÜLKELERİ	Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Nepal, Butan, Maldiv Adaları, Sri Lanka
KUZEYDOĞU ASYA SERBEST TİCARET BÖLGESİ	Japonya, Hong Kong, Tayvan, Güney Kore
AFTA ÜLKELERİ	Endonezya, Filipinler, Malezya, Brunei, Singapur, Tayland

Bu koordinatlarda, -"kriz aşılıyor," yollu[3] spekülasyonlara karşın- yaşanan sürecin kavranması için küresel kapitalizmin,

[1] Fikret Başkaya, Küreselleşme mi Emperyalizm mi? Piyasacı Efsanenin Çöküşü, Ütopya Yayınevi 1999, s.15

[2] Cumhuriyet, 22 Mayıs 1999, s.13

[3] "ABD ekonomisinde bir fasit daire oluşmaya başladı. Borsaya güvensizlik, sermaye kaçışını, bu da doların zayıflama eğilimini, bu zayıflama eğilimi, dolar kâğıtlarından kaçışı hızlandırıyor, bu da tekrar dolara yansıyor. (...) Borsanın ayakta tuttuğu ABD tüketici talebi çökmeye başlarsa, bunun arkasından borç yükü de gelip kapıya dayanır. Bu koşullarda ABD dünya ekonomisindeki arzı emen büyük bir talebin kaynağı olmaktan çıkarken Wall

en erken ve eksiksiz tasvirinin Komünist Manifesto'da olduğunun... Kapitalizm "tarihi"; yani yerini er ya da geç bir başkasına bırakacağının... unutulmaması gerekiyor![1]

Tıpkı, 1997'nin 2 Temmuz'unda Tayland'ın dolara bağlı sabit kur sistemini bir devalüasyon yaparak terk etmesiyle başlayan Asya krizi[2] gibi... Asya krizi ile Tayland'ı diğer ülkelerdeki devalüasyonlar izledi, yabancı yatırımcı piyasadan çekilmeye, kredi muslukları kapanmaya, borsalar çökmeye başladı. IMF tarafından önerilen tedbirler, sorunları çözmek yerine krizi derinleştirdi, Endonezya'da siyasi bir çöküntüye yol açtı. Bölgede şiddetli bir ekonomik daralma yaşandı, şirketler birbiri ardına

---

Street'teki bir çalkantı ani bir gerileme, küresel resesyon tartışmalarını tekrar gündeme getirir." (Ergin Yıldızoğlu, Cumhuriyet, "Dünya Ekonomisinde Müthiş Toparlanma", 27 Eylül 1999, s.13)

[1] Ancak eklemeden geçmemek gerek: "YDD'nin, YDD ile kastedilen globalleşmenin, emperyalizmin merkezlerinde neş'et eden dışsal bir süreç olarak kavranışının çok örneği var. (...) Bunun arkasında, oldukça geri bir emperyalizm kavrayışının izleri var. Marksist kuramda emperyalizm, Lenin'den beri, kapitalizmin en yüksek aşaması ve kapitalist üretim ilişkilerinin sadece dünya sathında değil, toplumlar sathında yaygınlaşması olarak düşünülür. Emperyalizmi esas itibariyle sömürgeciliğin, hatta kadim fetihçiliğin, talancılığın çağdaş devamcısı olarak görmek ve çevre ülkeler (veya Güney) açısından dışsallaştırmak, emperyalizmi anlamamak demektir. (...) 'YDD' formülüyle özetlenen 'şeyler' karşısında yerel/ulusal/bölgesel alternatifler geliştirmenin vasatı ulus-devletin tarihsel geleneği içinde aranmaz; bir 'yeni/den kuruluş' olmak zorundadır." (Tanıl Bora, Birikim Dergisi, Eylül 1998, No:112, s.35-36)

[2] Kriz konusunda bak: Asuman Suner, "AREA (Asya'da Yeni Altenatifler İçin Bölgesel Değiş Tokuş) ile Doğa Asya Bölgesi ve Ekonomik Kriz Üzerine Yuvarlak Masa Tartışması", Toplum ve Bilim Dergisi, Bahar 1999, No:80, s.112-142; Özgür Üniversite Forumu Dergisi, Ocak-Şubat-Mart 1999, No:6; Fikret Başkaya, "Finansal Kriz mi? 'Piyasacı Fundamentalizmin' Çöküşü mü?", s.5-17; Robert Brenner, "Dünya Kapitalizminin Aslında Daha Korkunç Görünen Krizi: Neoliberalizmden Buhrana", s18-27; Orhan Dilber, "Herkesin Krizi Kendine", s.39-45; David Yaffe, "Kriz: Kapitalizmin Çıkmaz Sokağı", s.46-51.

iflas etmeye, işsizlik hızla artmaya başladı. Bu arada, hisse senedi fiyatlarındaki büyük düşüşlerden, şirketlerdeki mali sıkıntılardan faydalanmak isteyen ABD ve Avrupa çokuluslu şirketleri, bankaları devreye girip bölgenin önemli şirketlerini ucuza kapatmaya koyuldular. 'Asya mucizesi' çığırtkanlığı böylelikle çöktü...

"Asya Kaplanları"nı kedileştirip emekçileri açlığa mahkûm eden mali krizi "Yaratıcı yıkım" olarak "sunan" 'International Herald Tribune' yazarlarından Enver İbrahim, "Sonuç olarak pazar ekonomisi yeniden canlanacak,"[1] derken 'Far Eastern Economic Review'e göre, bölge ülkelerinde şimdi çok farklı bir manzara var. Hemen hepsinde borsalar hızla yükseliyormuş![2] İyi de, "Yatırım Bankası Merril Lynch ile Yönetim danışmanlığı şirketi Gemini Consulting'in hazırladığı 'Dünya Zenginlik Raporu'nda ifade edildiği gibi küresel krizin, dünyada sayıları 6 milyon olan, dolar milyonerine yaradığı ve bunların servetlerinin yüzde 12 artarak 21 trilyon 600 milyar dolara ulaştığı gerçeği atlanabilir mi?[3]

Ve denilebilir ki Sosyalist Sektörel Ülkeler Topluluğu deneyiminin likide olduğu koşullarda devreye giren neo-liberal yıkımın[4] "Yeni Dünya Düzen(sizliğ)i"ni ("YDD"); kapitalist kalkınmanın sürdürülemezliğinin en açık kanıtıdır...

---

[1] Enver İbrahim, International Herald Tribune, 2 Haziran 1998

[2] Far Eastern Economic Review, 1-8 Temmuz 1999

[3] Radikal, 20 Mayıs 1999, s.13

[4] "Rusya, liberalleştirme, özelleştirme gibi, Batı'nın öğütlerini harfi harfine uyguladı. Ama Rusya ekonomisi çöktü. 1989 yılında 100 olan 'yurtiçi milli hasıla', yani üretilen gelir, 1997 yılında, 52.2'ye düştü. Rusya yarı yarıya yoksullaştı." (Özer Ertuna, Radikal, "Canberra Toplantısı", 26 Temmuz 1999, s.13) Nedeni şu haber sergilemiyor mu: "IMF'nin 'bumerang' kredisi: Rusya'ya verilen 4.5 milyar dolarlık borç yine IMF'nin kasasına dönecek." (Cumhuriyet, 30 Temmuz 1999, s.5)

IX.1.2-) "Sürdürülemez Kalkınma"

"Sürdürülebilir kalkınma kavramının insanlığın gündemine gelmiş olması, içine sürüklendiği tehlikeli gidişatın 'bilincine varılmakta' olduğunun bir göstergesi sayılabilir." Çünkü "Bugünkü kalkınma sürdürülemez bir kalkınmadır. Aydınlanma felsefesinden beri geçerli sayılan paradigma iflas etmiş bulunuyor. Marx'ın yazdığı gibi , kapitalist üretim tarzı zorunlu olarak zenginliğin iki kaynağı olan toplumu ve doğayı aşındırıyor. İşte çıkmaz buradadır. Zira her seferinde daha fazla üretmeye ve tahrip etmeye mahkûm bir uygarlık söz konusudur."[1]

"Kalkınmanın sürdürülemezliğinin semptomları dört grup altında toplanabilir. (...) Bir tanesi kirlenmedir. (...) İkincisi yenilenebilir kaynakların azalması veya zayıflaması, canlı türlerinin yok olması, ki bunlar küresel planda ortaya çıkıyor. (...) Üçüncü grup emareler de şunlar: Bir dizi yenilenemez kaynağın tükenmeye yüz tutması. İşte, bildiğimiz, en açık örnekler madenlerin ve fosil yataklarının tükenmesidir. Dördüncü grup emareler de, şehirlerdeki trafik tıkanıklığı, gürültü vesaire. (...) Bu ekolojik sorunların temelinde yatan, doğrudan doğruya aşırı üretim ve aşırı tüketimdir. (...) Demek ki, bugünkü kalkınma, kalkınma değildir. (...) Kapitalist üretimin egemenliği altında, üstelik kapitalizmin yeni bir alt evresi olan küreselleşme çağında sürdürülebilir kalkınma olanaklı mıdır?"[2]

Elbette değildir. Çünkü, "Ekonomik-sosyal-ideolojik bir sistem olarak tarihin sahnesine çıktığından bu yana kapitalizm, bir türlü üstesinden gelemeyeceği üç temel çelişkiyle maluldur. Bunlardan birincisi emekle sermaye arasındaki çelişkidir. İşçi-

---

[1] Fikret Başkaya, Sömürgecilik, Emperyalizm, Küreselleşme, Öteki Yayınevi 1995, s.100-101

[2] Fikret Başkaya, "Sürdürülebilir Kalkınma Kavramının Politik Ekonomik Boyutları", Sürdürülebilir Kalkınma Sempozyumu, TMMOB Yayını 1996, s. 15-16-19

lerin yegâne amacı kâr etmek olan sermaye sahibine bağımlılığı ve bu bağımlılıktan kaynaklanan çelişki bir üretim tarzı olarak varlığını sürdürdükçe, kapitalizmin asla üstesinden gelemeyeceği bir çelişkidir. (...)

İkinci temel çelişki zengin merkezlerle yoksul-sefil çevre arasındaki çelişkidir. Böyle bir kutuplaşma ne tesadüfün sonucudur, ne de belirli bir bölgeyle sınırlıdır. Bu ikinci temel çelişkinin nedeni ekonomik faaliyetler (ticaret-yatırım) sürekli küreselleşirken emek pazarının bu sürecin dışında kalmasıyla emek pazarının 'parçalanmışlığının' ulusal sınırlar içine hapsedilmesiyle ilgilidir. Elbette kutuplaşma sadece çevre merkez arasında artık demode olmuş bir kavramı kullanmak gerekirse gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasında ortaya çıkan bir olgu değildir. Doğrudan kapitalizmin doğasında ve mantığında mündemiç olan bir eğilimle ilgilidir. (...)

Üçüncü çelişki de kapitalist rantabilite (kâr) kaygısıyla gezegenin geleceğini koruma ve güvence altına alma gereği arasındaki çelişkidir. Zira kapitalist için ne pahasına olursa olsun rantabiliteyi (kârlılığı) koruyup sürdürmek esastır ve kâr hesabı (ekonomik hesap) kısa vadeyle sınırlıdır (en fazla 10-15 yıl gibi...) Oysa doğanın kendisini yenilemesi için gerekli süre çok daha uzundur. 'Ekolojik maliyeti' içselleştirme yönündeki tüm yöntemler de bu temel çelişkinin aşılmasında etkili değildir. Tam tersine 'kalkınmanın' her ileri aşaması daha büyük bir çevre tahribatı, ekolojik risklerin daha da artması anlamına gelmektedir. (...)

İnsan toplumlarıyla doğal çevre arasında hiçbir dönemde bir 'uyum' söz konusu olmamıştır. Kapitalist üretim tarzının egemen üretim biçimi haline geldiği sanayi devrimi öncesinde ilişki insan toplumları aleyhineydi. Sanayi devrimi sonrasında ise

bu ilişki değişti ve doğal çevrenin ve insan toplumunun üretici faaliyetlerinden zarar gördüğü bir döneme girildi."[1]

"Doğal çevre üzerindeki baskının iki kaynağı var. Birilerinin şımarık üretim ve tüketimi, başkalarının da yoksulluğu. Aşırı 'kalkınmış' ülkeler çok ürettikleri, çok tükettikleri, çok kirlettikleri için doğa tahribatına neden oluyorlar. Ve bugün gezegenin yüz yüze geldiği ekolojik sorunun asıl sorumlusu OECD ülkeleridir. (...) Hâkim anlayış, insan ne kadar çok tüketirse, o ölçüde refaha ve mutluluğa yaklaşacağı 'bilincini' kafalara sokuyor. (...) Üçüncü Dünya Ülkeleri'nde üretilen hububatın önemli bir bölümü kendi açlarını doyurmak için değil, 'aşırı gelişmiş' ayrıcalıklı ülkelerin hayvanlarını beslemek için kullanılıyor. Ortalama bir Kanadalı, ortalama bir Etopyalıdan 436 kat fazla enerji kullanıyor. ABD'de kişi başına 112 kilo, Hindistan'da 2 kilo, Türkiye'de 16 kilo et tüketiliyor. (...)

İnsanlığın ve uygarlığın geleceğini kurtarmak ve güvence altına almak, ancak neoliberalizmin püskürtüldüğü, etik kaygıların ön plana çıktığı ve yeryüzünün lanetlilerinin de özneleri arasına dahil edildiği bir kontekste mümkündür. Başka bir ifade ile, insanı 'üretim faktörü', 'emek faktörü', şimdilerde insan kaynakları; doğal çevreyi de paraya çevrilebilir bir 'nesne', kâr edilebilir 'bir şey' olarak gören kapitalist üretim tarzı aşılmadıkça, insanlık ve uygarlık mevcut 'ileriye doğru kaçışın' bedelini ödemekten kurtulamayacaktır. O halde insanlık için sınav anı gelip çatmıştır. Ya insanlık gerçekten 'tarihin öznesi' olduğunu kanıtlayacak, ya da bir 'üretim nesnesi' ve 'insan kaynağı' sayılma statüsüne boyun eğecek... Zaten insanın tarihin öznesi olduğunu kanıtlaması için gerekli zaman da giderek daralıyor..."[2]

---

[1] Fikret Başkaya, Özgür Politika, 13 Mayıs 1999, s.2
[2] Fikret Başkaya, Özgür Politika, 14 Mayıs 1999, s.2

Kapitalist kalkınmanın sürdürülemez[1] vahşetiyle zaman daralıyor! Çünkü Roma Kulübü'nün 1990 yılındaki verilerine göre dünyadaki hammadde rezervleri tükenmek üzeredir.

DÜNYANIN TÜKENEN HAMMADDE REZERVLERİ[2]	
GÜMÜŞ	8 yıl
ÇİNKO	10 yıl
CIVA	11 yıl
KÜKÜRT	13 yıl
KURŞUN	15 yıl
WOLFRAM	21 yıl
KALAY	21 yıl
BAKIR	26 yıl
NİKEL	33 yıl
PLATİN	34 yıl
FOSFAT	41 yıl
MANGAN	46 yıl
ALÜMİNYUM	54 yıl
BOKSİT	54 yıl
DEMİR CEVHERİ	52 yıl

[1] "Bir ideoloji olarak sürdürülebilir kalkınmayı çok cazip bulanların başında, kapitalist kalkınmanın her şeyi kârla satılabilecek bir metaya dönüştürme telaşıyla dünyayı bir harabeye dönüştürmesini engellemek isteyenler geliyordu. (...) Genel olarak kalkınmanın değil de sadece işin teknik boyutunun sorgulanması söz konusu olduğu sürece 'sürdürülebilirlik' neoliberalizme karşı bir tehdit oluşturmaz. Ne yazıktır ki sürdürülebilir kalkınmanın savunucuları, kalkınma sözcüğünden çok başındaki sürdürülebilir kelimesine vurgu yaparak kendilerini araçlaştırılmaya açık bir hale getirmiştir. (...) Ekonomi, yani kapitalizmin ta kendisi sorunun aslını teşkil eder ve asla çözümün bir parçası olamaz." (Harry Cleaver, "Doğa, Neoliberalizm ve Sürdürülebilir Kalkınma", Bir Adım Dergisi, "Başlarken", Mart 1999, s.92-94)

[2] Club of Rome, Herausforderung des Wachsums, s.62-72

Ayrıca kapitalist talan, "alacakları"nın tahsili için "dünyanın akciğerleri" olarak anılan Yağmur Ormanları'nı bile yok ederek, insan(lık)ın soluğunu kesmektedir.[1]

YAĞMUR ORMANLARININ DURUMU[2]			
YAĞMUR ORMANLARI ÜLKELERİ	ORİJİNAL ORMAN ALANI (1000 km²)	YILLIK ORMAN KAYBI (%)	KALAN ORMAN ALANI (1000 km²)
BURMA	500	3.3	80 / %16
BOLİVYA	90	2.1	45 / %50
BREZİLYA	2860	2.3	1800 / %63
EKVATOR	132	4.0	44 / %33
FİLDİŞİ SAHİLİ	160	15.6	4/ %2.5
GABON	240	0.3	100 / %42
GUYANA, SURİNAM ve FRANSIZ GUYANASI	500	0.12	370 / %74
HİNDİSTAN	1600	2.4	70 / %4
ENDONEZYA	1220	1.4	530 / %43
KAMBOÇYA	120	0.75	20 / %17
KAMERUN	220	1.2	60 / %27
KOLOMBİYA	700	2.3	180 / %26
KONGO	100	0.8	80 / %80
LAOS	110	1.5	25 / %23
MADAGASKAR	62	8.3	10 / %16

[1] Türkiye'de ise, "Ormanlar turizm adına yağmalanıyor: Bodrum-Çiftlik bölgesinde değeri 5 trilyonu bulan araziler, 49 ve 99 yıllığına 20-30 milyar TL karşılığında yağmalanıyor." (Ozan Yayman, Cumhuriyet, 16 Ağustos 1999, s.18) "Orman Mühendisleri Odası Genel Başkanı Salih Sönmezışık, 1998 yılı sonu itibariyle 29 bin 770 kişi ve kuruluşa 9 milyar metrekare som orman alanının 'peşkeş çekildiğini' açıkladı"! (Cumhuriyet, 16 Temmuz 1999, s.3)

[2] A-Politika Dergisi, No:7, Aralık 1997, s.10

MALEZYA	305	3.1	84 / %27.5
MEKSİKA	400	4.2	110 / %27.5
ORTA AMERİKA	500	3.7	55 / %11
NİJERYA	72	14.3	10 / %14
PAPUA YENİ GİNE	425	1.0	180 / %42
PERU	700	0.7	420 / %60
FİLİPİNLER	250	5.4	8 / %3
TAYLAND	435	8.4	22 / %5
VENEZÜELLA	420	0.4	300 / %71
VİETNAM	260	5.8	14 / %5
ZAİRE	1245	0.4	700 / %56

İş bunlarla da sınırlı değildir! Doğadaki canlıların[1] ya da bir bütün olarak doğanın kapitalizm tarafından talanı[2] canlı türlerinin tükenişini devreye sokmaktadır. Uluslararası Botanik Kongresi Başkanı Peter Raven, "Doğal çevrenin bu şekilde tahrip edilmesi halinde, 21. yüzyılın ortalarında yağmur ormanlarının sadece yüzde 5'i kalacak,"[3] derken; "İnsanlık önlem almazsa 100 yıl içinde tüm canlı türlerinin üçte ikisi yok olacak.[4] Bu o-

[1] 'The Independent'ın verdiği habere göre, 1996 yılında İngiltere'deki askeri deneylerde 11 bin 221 hayvan, kobay olarak katledildi. (Cumhuriyet, 25 Kasım 1997, s.8)

[2] "İlaçta doğaya dönüş: Dev ilaç firmaları sentetik ürünler yerine artık bitkilere yöneldi. New York Times gazetesinin araştırmasına göre, bitki özüne dayalı ürünlerin satışı, 1997'de yüzde 18 artarak 3.6 milyar dolara ulaştı. 1994'ten bu yana ise satış yüzde 75 arttı." (Aslı Aydıntaşbaş, Radikal, 30 Temmuz 1998, s.24)

[3] Peter Raven, Cumhuriyet, 4 Ağustos 1999, s.20

[4] Türlerin tükenişi konusunda bak: Yeşil Atlas Dergisi, "Çevre Özel Sayısı", No:1, Kasım 1998; Ali Demirsoy, "Genetik Sığınak", s.14-21; Oğuz Kurdoğlu, "Vahşi Doğa'nın Son Kaleleri", s.22-29; Yavuz Baydar, "Tükenen Gezegen", s.102-103.

ran 65 milyon yıl önce dünyaya çarptığı sanılan dev göktaşının verdiği hasardan fazladır"![1]

IX.1.3-) "YDD" Vukuatı!

Diyarbakır'a atık gömen SHELL'de ifadesini bulan[2] uluslararası ticaretin ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesini amaçlayan;[3] emek hareketlerini ulusal sınırlara hapseden "YDD"; "karşılıklı bağımlılık"ta değil, Kuzey'in hâkimiyetinde somutlanıyor. Dış dinamik içselleşerek, iç dinamiği belirlemeye başlıyor. Çevre toplumları global çapta üstten (merkezden) değiştiriliyor. Küresel pazarın girdabına sürüklenen toplumsal ilişkiler, asalaklığı ve lümpenleşmeyi güçlendirip dünyanın lanetli sahipsizlerini yaratıyor. Güney'i yok ederek, dünyanın Kuzeylileştirilmesi eğilimini devreye sokuyor. Yani "tek sözcükle, burjuvazi, kendisine tıpatıp benzeyen bir dünya kurmaktadır. (...) Dünya pazarını sömürmekle burjuvazi, bütün ülkelerin üretim ve tüketimine kozmopolit bir karakter veriyor."[4]

---

[1] Radikal, 4 Ağustos 1999, s.24

[2] Bu konuda bak: Murad Akıncılar, "Çokuluslu Şirket Cinayetleri", Özgür Bakış, 13 Mayıs 1999, s.8.

[3] "EUROGOLD şirketi, siyanürle altın arama amacını gerçekleştirmek için Tahkim Yasası'nı bekliyor"ken (Özgür Bakış, 27 Temmuz 1999, s.14); ya da "Çevreciler uluslararası tahkim kaygısı"nı (Asuman Abacıoğlu, Cumhuriyet, 21 Temmuz 1999, s.6) dile getirirken; bir "Prof.", Arif Esin ise, "Uluslararası tahkim 'karşılıklı bağımlılık' aracılığıyla kalkınmanın yasal zeminidir," (Milliyet, 28 Temmuz 1999, Avrupa Baskısı, s.18) diyor!

[4] K. Marx, F.Engels, Komünist Manifesto, s.33-32

BAZI ÇOKULUSLU ŞİRKETLERİN TOPLAM GELİRLERİNİN BAZI ÜLKELERİN GSYİH'LERİYLE KARŞILAŞTIRILMASI[1]	
WAL*MART (Wal*Mart Mağazaları zinciri): 119.3 milyar dolar	YUNANİSTAN: 119.1 milyar dolar
VOLKSWAGEN AG: 65.3 milyar dolar	YENİ ZELANDA: 65 milyar dolar
IBM (International Business Machines) 78.5 milyar dolar	MISIR: 75.5 milyar dolar
MİTSUBİSHİ: 128.9 milyar dolar	GÜNEY AFRİKA: 129.1 milyar dolar
SONY: 55 milyar dolar	ÇEK CUMHURİYETİ: 54.9 milyar dolar
GENERAL ELECTRIC: 90.8 milyar dolar	İSRAİL: 92 milyar dolar

Kuzey hâkimiyetinin "düzen" arayışlarıyla körüklenen düzensizliğin oluşturduğu yeni durum, kapitalizmin genel krizi kapsamında anlaşılabilir. Ekonomik, sosyal ve politik parametreler global krizin, bütüne şamil olduğunu ortaya koymaktadır. Kriz fazları daralırken, "dünya küçük bir köye dönüşmekte"dir. Sarsıcı nitelikler kazanan kriz, dünyanın çehresini hızla değiştirirken, "YDD" Kuzey'den Güney'e postmodern eksenli gerici müdahaleyi örgütlüyor.

Dünyanın Kuzeylileştirilmesinde somutlanan altüst oluş kesitinde, kapitalist üretim anarşisiyle bolluk içinde yoksulluk yaşanmaktadır. Kuzey'in daldığı postmodern labirentte kapitalizm, sistem olarak içerici esnekliğini yitirip dıştalayıcılık, marjinalleştiricilik ve kutuplaştırıcılık zemininde yıkıcılığı öne çıkarıyor. Bu durum; emeğin, kapitalizm tarafından mass edilebilmesini ve yeni-sürekli istihdam alanları açabilmesini "im-

[1] Foreign Policy-Türkiye Baskısı, Kış 1998-99, s.12 (Bütün şirket gelirleri Mart 1999 mali yılı ya da öncesine aittir.)

kânsız" kılıyor. Sürekli istihdamın yerini, Kuzey'de "Bilgi Toplumu" denilen kontrol teknolojisinin ve teknokrasinin dar istihdamı alıyor. Klasik tanımlı emek ve bütün olarak Güney, Kuzey'in düzenlemelerine fazlalık oluyor. Yani global ölçekli dıştalayıcılık ve marjinalleştiricilik "YDD" müdahalesinin temel "mantık(sızlığın)ı"nı oluşturuyor.

Dünya mali kriz tehdidiyle sarsılıyor. 1881 yılında F. Engels, borsalarda spekülasyon yapan kapitalistlere "kupon kesiciler" der ve üretken bir fonksiyonu olmayan, "toplumun sırtında yük olan sınıf" diye tanımlardı. Yani kapitalizm, F. Engels'e göre, "kumarhane cehennemi"ydi. "YDD", Engels'in tespitini, bir kez daha doğruladı. Asalak "YDD" klasik sınıf tanımlarını, bilimsel teknolojik gelişmeler potasında deformasyona uğrattı: Uluslararası kumanda ekonomisinin, "esnek üretim"li boğucu edimleri; kafa gücünün, üretim sürecinde etkin pozisyonlara geçmesi; Tahvil, hisse senedi, ortaklık payları vb. yollarla "mülkiyetin yaygınlaşması"; vs. sınıflı rejimi perçinleyen apolitikleştirici ideolojik paketler haline sokuldu. Yani Kuzey'in kontrolündeki bilimsel teknolojik gelişimin gidişatı, piyasanın önemini ve işlevselliğini artırmıştır. Kuzey kapitalizmi bir "üretim toplumu" olmaktan çok, rantiye bir "tüketim toplumu"na dönüşmüştür. Kapitalist toplumda metalaşma ve "şeyleşme" süreçleri büyük hız kazanırken, kapitalist toplumun şekillendirip sürüleştirdiği insanlar üretimden çok tüketimle, toplumsallıktan çok bireysellikle ve emekten çok metayla ilgilenerek, Jane Smiley'in "Tüketim çılgınlığı"na dikkat çektiği anlamsızlığın[1] tutsakları kılındılar.

[1] Jane Smiley, Möö Üniversitesi, çev: Nur Nirven, Güncel Yayıncılık 1999

IX.1.4-) Tüketim Çılgınlığı

Erdal Atabek'e, "İnsan bedeni özelleştiriliyor";[1] İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Tasarım Bölümü Öğretim Üyesi Yard. Doç. Dr. Can Özcan'a, "Kapitalist toplum yapısı, tasarımcıya sınırsız oranda olanak sunuyor; ancak belli kurallar dahilinde. Bu kuralın vazgeçilemez unsuru da ne kadar üretir ve tüketirsen o kadar başarılısın oluyor";[2] Prof. Dr. İlhami Kiziroğlu'na, "İnsanlık kendi sonunu mu hazırlıyor?,"[3] dedirten "tüketim çılgınlığı" ile sarsılan dünyada; yeni ürünler, yeni alışkanlıklar, yeni eğlenceler, yeni "markalar" çılgınlığı sürükleyen öğeler; daha fazla tüketim insanların bilinçaltına ve üstüne yerleştirilen "çip"ler gibi toplumları sürüklüyor. Bu gidişatta tüketim ve "mutluluk" özdeşleşiyor. "Ne kadar tüketirsen o kadar mutlusun" ifadesi insanların beyinlerine yerleşiyor. Güney ülkelerinde ise bunun "özlem çılgınlığını" yaşıyorlar. İsteri krizi içindeler. Ellerine fırsat geçebilen dar çevreler bunu sonuna kadar kullanıyor. Tüketim, marka, insan benliği iç içe geçmiş. İnsan benliği, tüketim ve markalar arasında kaybolmuş. Marka, benliğin yerini almıştır!

Erdal Atabek'in deyişiyle, "... 'Kışkırtılmış tüketim' yeni bir olgudur. Yeni bin yıla bu olgunun gerçekleriyle giriyoruz. 'Kışkırtılmış tüketim', insanların gereksinmeleriyle bağlantısı koparılmış, malların birer 'kimlik belgesi', birer 'kulüp üyelik kartı', 'kişilik simgesi' olarak kabul edildiği yeni bir tüketim modeli. Yalnız ekonomik açıdan değil, toplumsal açıdan, ruhbilimsel açıdan incelenmesi gereken bir olgu. Salt pazarın genişlemesiyle değil, tüketimin niteliğinin değişmesiyle kendini

---

[1] Erdal Atabek, Cumhuriyet, "Biyolojik Sömürgecilik (2)", 16 Temmuz 1999, s.2

[2] Can Özcan, Cumhuriyet, 14 Temmuz 1999, s.20

[3] İlhami Kiziroğlu, Cumhuriyet, 5 Haziran 1999, s.2

gösteren yeni bir olgu. (...) 'Kışkırtılmış tüketim' yeni bir ahlak yaratmaktadır. Bu 'yeni ahlak' hangi değerleri taşımaktadır?

Öncelikle insanlar artık 'elde etmek istedikleri için çalışmak, hak etmek, kendini yetiştirmek, işe yaramak, verimli olmak gerektiği' yolundaki değerleri terk etmektedir. Bu değerlerin yerini 'elde etmek için yolunu bulmak, hiç zaman kaybetmemek, şimdi almak, kendi dışındaki herkesten yararlanmak, hiçbir sınırlayıcı kuralı kabul etmemek, sadece kendi işine yaramak' almaktadır. Bu tutum da üzerine hiçbir sorumluluk almama, kendi sorumluluğunu da başkasının üzerine yıkma davranışını yaratmaktadır. 'İstediklerini elde etmek' için her yol uygulanır görülünce de yalan söylemek, kandırmak, aldatmak, şiddet kullanmak son derece 'doğru, haklı ve meşru' sayılmaktadır. 'Kışkırtılmış tüketim', toplumların ve insanlarının ahlakının bozulmasının temelidir."[1]

Ve doğal sonuç: Kuzey'inden[2] Güney'ine dünyada tüketim özlemi, maddeyi insan benliğinin üzerine çıkartıyor. Artık insanlar çevreye, "tükettiğin kadar konuş, markan kadar konuş" dercesine bakıyor ve bakılmak istiyor. "Mutluluk" anlam değiştiriyor. "Tüket, mutlu olursun", ya da "Seni ancak markalar mutlu eder," demcesine insan benliğinin üzerine çöreklenmiş bir yılan gibi çıngırağını öttürüyor. Bu ses her yere yayılıyor. Kulaklar bu çıngırağın sesine alışmış. Duymak, görmek, bunu yaşamak istiyor. Madde, mal, tüketim, marka, her şeyin önünde gidiyor. Arkasında milyarlarca insan, bunu izliyor. Hatta yaka-

[1] Erdal Atabek, Cumhuriyet, "Kışkırtılmış Tüketimin Yeni Ahlakı...", 11 Ekim 1999, s.4

[2] Merkezi Danimarka'da bulunan 'Avrupa Çevre Ajansı'nın (EEA) raporuna göre, 'Avrupa'da da çevre kalitesi düşerken; her yıl on binlerce kişi hava kirliliğinden kaynaklanan hastalıkların yanı sıra radyasyon ve ozon tabakasının yol açtığı kanser nedeniyle yaşamını yitiriyor'..." (Asuman Abacıoğlu, Cumhuriyet, 23 Temmuz 1999, s.12)

lamak için kovalıyor. Yakalayabilen yakalıyor, yakalayamayan gelecek sefere diyor, koşmayı sürdürüyor.

Bu noktada BM istatistiklerine bakıyoruz, dünya gelir bölüşümü daha da bozuluyor. Gelir farklılıkları arasındaki uçurum büyüyor. Ve en önemlisi, uzmanların hazırladıkları raporlar; 10 yıl, 20 yıl sonra uçurumun çok daha büyük olacağını yazıyor! Bir taraftan tüketim ile mutluluğu, marka ile kimliği "özdeşleştiren" "YDD", "yeni yarınlar" sunuyor. Diğer yandan, yarın "Kuzey ile Güney Ülkeleri arasındaki" uçurumun daha da büyüdüğü bir vahşet yaşanıyor. Dünyamız hızla, "bu çelişkinin" içine sürükleniyor.[1] Milyarlar, bu durumu kabullenebilir mi?

IX.1.5-) "İyi de, Ne Oluyor?"

ABD'nin, IMF, Dünya Bankası, OECD, Dünya Ticaret Örgütü gibi, sözde uluslararası kurumların "YDD"nin gezegen ölçüsünde serpilip güçlenmesi için etkin bir silah olarak kullandığı koşullarda Claude Cabanes'in deyişiyle, "Gezegenimiz liberalizmin buzlu suyunda boğulmakta"yken;[2] ulus-devletin klasik "vatandaşlık formu" ölmektedir. Çünkü, küreselleşme kendiliğinden bir süreç değil, II. Dünya Savaşı sonrası dönemin hegemonik gücü ABD'nin dünya piyasalarını Amerikan sermayesine açma stratejisinin 1980'lerde aldığı biçim. 1980'lerde hızla genişleyen, 1990'larda "yükselmekte olan piyasaları" etkisi altına alan mali sermaye içinde en büyük parçayı ve belirleyici çıkarı ABD kaynaklı mali sermaye (bankalar ve fon yönetim kurumları) oluşturur. ABD-Wall Street-IMF ekseni, dünya piyasasını, çeşitli ülkelerin ulus devletlerinin iç piyasaları üzerindeki denetimini zayıflatarak, işte bu mali sermaye için

[1] Erol Manisalı, "Tüketim Toplumu Bindiği Dalı Kesmiyor mu?", Cumhuriyet, 26 Mayıs 1999, s.10

[2] Claude Cabanes, L'Humanite, 29 Haziran 1999

açmaya çabalıyor. Ekonomik kriz içinde borçlanma gereksinimi artan yerli büyük sermaye ve ulus devletlerin hükümetleri de basınca direnemedikleri ölçüde iktidarlarını yavaş yavaş kaybediyorlar. "Ulus devletin zayıflaması"nın ekonomik boyutu işte böyle işliyor. Ancak kimi ulus devletlerin, ulusal ekonomileri üzerindeki denetimleri zayıflarken, ABD ulus devletinin dünya ekonomisi üzerindeki etkisi ve denetimi artıyor. Avrupa ülkeleri bu sürece iradelerini birleştirerek, bloklaşarak direnmeye çabalıyorlar.

İkincisi: Bugün ulus devlet "vatandaşların" siyasi iradelerini birleştirip (siyasi partiler, seçimler, parlamento, hükümet), vatandaş olmaktan doğan (burjuva cumhuriyete ve demokrasisine ilişkin) haklarını kullanarak ekonomik siyasi, sosyal yaşama, toplumsal refaha ilişkin ortak çıkarlarını (kapitalizm sınırları içinde kalarak) ifade ettikleri, yaşama geçirdikleri en gelişkin, kapasiteli siyasi düzlem ve aygıt. Bu denklemi tersten kurarsak, görürüz ki o çok yüceltilen vatandaşlık hakları, ulus devletin dolayımından geçerek gerçekleştirilir, "vatandaş" böyle var olur. Ulus devletin, sınırları dışındaki bir ekonomik ve siyasi irade karşısında zayıflamaya başlaması, vatandaşlardan bu ulus dışındaki siyasi odağa bir iktidar transferi yaratmaya, böylece de "vatandaş kimliğini" kanatmaya başlar, onu bir başka siyasi kimliğe, liberal demokrasinin, karanlık yüzünde sık sık rastlanan, sömürge tebaası kimliğine doğru bir dönüşüme zorlar. Öldürür.

Vatandaşlık kimliği, buna bağlı olarak cumhuriyet ve demokrasi, yalnızca ekonomik düzlemde, küreselleşme tarafından tehdit edilmiyor. Bunlara yönelik hukuksal, siyasi, askeri düzlemlerde, çok daha doğrudan tehditler var. NATO'nun gerekli gördüğünde, dünyanın her yerine, BM onayına başvurmadan, müdahale etmesine olanak sağlayan yeni konsepti bu tehditlerin başında geliyor. NATO'nun yeni konseptiyle birlikte de askeri

zorlamaya dayanan bir uluslararası hukuk düzeni doğum yapmış oldu.

Küreselleşmede demokratik dinamikler görenler, NATO'nun yeni konseptine dayanarak, "insan hakları" adına Kosova'da giriştiği müdahalede de demokratik dinamikler gördüler. Öyle ya NATO bir "uluslararası cemaatin iradesi" adına bir "ulus devletin" kendi halkına baskı uygulamasını engellemek için müdahale etmedi mi?

Burada da sorulması gereken bir seri tatsız soru var: "Bu sık sık atıfta bulunulan uluslararası cemaat kim?" "Bugün, artık neden, uluslararası müdahalelerin yasal, teknik çerçevesini belirleyen BM değil de bu 'uluslararası cemaat'in iradesi gündemde?" Nihayet, bu yazının konusuyla doğrudan ilişkili soru: "Bu uluslararası irade, "kurtardığı' halkı nasıl bir yönetime layık görüyor." Öyle ya vatandaşlık kimlikleri yadsındığı için ayaklanan Kosovalı Arnavutları bir soykırımdan korumak üzere müdahale eden NATO, bu bölgenin yönetimini, pekâlâ Arnavutlara verebilirdi. Vermedi, aksine, Kosova'da da, belirsiz bir süre için, Dayton anlaşmasından sonra, Bosna'da uygulanan bir "himaye edilen bölge protektora"[1] yönetimini, uygulamaya koydu. Böylece, Arnavutların, dün Yugoslavya'nın parçasıyken, pazarlık konusu edebildikleri bir vatandaşlık hakkı da, şimdi tümüyle hem de belirsiz bir süre için ortadan kaldırılmış oldu. Vatandaşlık hakkının, yabancı bir irade tarafından, üstelik de zor kullanılarak ortadan kaldırılmasından sonra kurulan yönetimlerin ise tarihte kesin, belirgin bir adı var: Sömürge!

[1] Yerli kabilelerin yaşadığı, devlet statüsünde olmayan bir toprak karşısında Avrupa devletlerinin konumu (1836); Üstün bir devletin himayesi altına alınan topraklar (1844).(Oxford Lügatı). İngiliz Protektorası altındaki Mısır'da... (1922); Klimanjaro'dan Viktorya gölüne kadar uzanan İngiliz Protektora'sı... (1902)

Evet, dünya ekonomisini uluslararası mali sermayeye açmak, ulus devletlerin ekonomileri üzerindeki denetimlerini azaltmayı, hatta kaldırmayı gerektiriyordu. Prof. Dr. İzzettin Önder'in, "Sermayenin gücüne güç katacak,"[1] dediği MAI[2] ile bu sürece bir yasal çerçeve sağlanmak istendi. Bu olmayınca da Dünya Ticaret Örgütü bünyesindeki yeni anlaşmalar[3] ya da "uluslararası tahkim"[4] gündeme geldi.[5] Küreselleşmenin ve hukukunun korunması için de "uluslararası cemaat" adı altında ABD iradesine tabi yeni bir siyasi otorite şekillenmeye, NATO yeni

---

[1] İzzettin Önder, Cumhuriyet, 30 Mayıs 1999, s.7

[2] MAI konusunda bak: Evrensel Kültür Dergisi, Mayıs 1998, No:77; Nuray Sancar, "MAI'ye Hayır!", s.25-28; Fatih Polat, "Küresel Kapitülasyonlar MAI ve Bağımsızlık", s.29-31; Levent Tüzel, "MAI: İnsanlığı Geleceğine Yönelik Bir Tehdit", s.32-33; Fikret Başkaya, "İyice Güdükleşmiş Ulusal Alanın Sonu", s.34-35; İzzettin Önder, "Çevre Ülkelerinde Nispi Fakirleşme Görülecek", s.36-37; İktisat Dergisi, Ağustos 1998, No:381; Türkel Minibaş, "Küreselleşen Sermayenin Anayasası: MAI", s.28-30; İzzettin Önder, "Uluslarüstü Sermaye Anayasası: MAI"s.33-34; Türkiye MAI Karşıtı Çalışma Grubu, MAI: 21. Yüzyılın Sömürgecilik Bildirgesi - Globalleşmeye Karşı Enternasyonalizm, TMMOB Yayını 1999.

[3] "Küreselleşmenin Anayasası için çalışmalar farklı zeminlerde yürütülürken MAI'den sonra TEO (Transatlantik Ekonomik Ortaklığı) devreye sokuluyor." (Serkan Demirtaş, Cumhuriyet, 28 Mayıs 1999, s.13) Ayrıca WTO (Dünya Ticaret Örgütü) MAI benzeri bir faaliyeti, "Uluslararası tahkim oluşturulmalı... İthalatta kota ve gümrükler kaldırılmalı... Eğitim ve sağlık tam olarak liberalleşmeli... Devlet okulları ve hastaneler özelleştirilmeli... Tarımda tam liberalizasyon sağlanmalı... Elektronik ticaret önündeki engeller kaldırılmalı..." türünden talepler doğrultusunda "Millenium Round" çabasıyla yürütüyor. (Özgür Bakış, 30 Mayıs 1999, s.8)

[4] HADEP'in "Sömürgeci zihniyet"; KİGEM'in, "Sermayeye teslimiyet"; ÖDP'nin "Tehlikeli gidiş"; EMEP'in, "Emperyalist tekellere peşkeş"; SİP'in, "Vatana ihanet"; Enerji-Yapı Yol Sen'in, "Kuşatma" olarak mahkûm ettiği "Uluslararası Tahkim" konusunda bak: Nazif Oflazoğlu-Tülay Kılınç, "Tahkim Sevdasının Ardında Ne var?", Özgür Bakış, 8 Temmuz 1999, s.10; ve Işık Kansu, "MAI ve Uluslararası Tahkim İçin Yeni Gerekçeler", Cumhuriyet, 28 Haziran 1999, s.17

[5] Le Monde Diplomatique, Mayıs ve Temmuz 1999

konseptiyle de bir askeri aygıta kavuşmaya başladı. Bu koşullarda ulus-devlet kalkıyor diye sevinmeden önce bunun yerine ne geliyor diye düşünmekte fayda var![1]

Çünkü, 'Walt-Whitman' Merkezi Başkanı Benjamin Barber'e göre, mevcut sistem, yurttaşlık değerlerinin içini boşaltırken, tüketici yaratan bir aygıta dönüşmekte ve kamusal alanı yok etmektedir. Yani "YDD" ile "Önü ardı kesilmeyen iç savaşlar ve kardeş kavgalarının pençesinde bir dünya çıkar karşımıza. Ulusların içten patlıyor. Birleşme süreci ile kaos eğiliminin birlikte varolması nasıl izah edilebilir? (...) Tüketici kapitalizm, tıpkı etnik ya da dinsel köktencilik gibi egemen ulus devlete karşı savaşıyor. Biri pazarını büyütmek için sınırları delip geçerken, öbürü otonom topraklara sahip olmak istiyor."[2]

"YDD"nine sunduğu karmaşalar demeti küresel düzensizliği, eşitsizlik uçurumunun derinleşmesini, toplumsal dıştalanmanın yaygınlaşmasını, iş-değer kavramlarındaki bunalımı, kitlesel işsizliği, milliyetçilik ve köktendinciliğin ayaklanmasını, kimlik arayışlarını, Güney'in açlığını gövdelendirdi... Düş kırıklığı ve belirsizlik, "YDD"nin geleceksizleştirmesinde somutlanırken, insanlığın önüne sürülen "pazar paradigma"sı, "her derdin devası" olarak sunuluyor. Söz konusu durumda, Michel Beaud'un deyişiyle, "Para her şeyin üstündedir. Dünyanın güç durumda olan insanlarının yardımına koşmak yerine, tüm kaynak ve zekâlar paranın sağlığı için seferber edilmektedir. Para, toplumsal geleneklerin aksine, ölçü, rehber ve en yüksek değer sayılmakta, büyülemekte ve kör etmekte"dir.[3] Yani saldırganlık ve karmaşayı körükleyen paranın

[1] Ergin Yıldızoğlu, "Vatandaşlığın Ölümü", Cumhuriyet, 12 Temmuz 1999, s.11

[2] Benjamin Barber, Le Nouvel Observateur, 10 Nisan 1996

[3] Michel Beaud, Le Monde, 6 Eylül 1994

padişahlığında, kapitalist talan en güçlü parametre haline gelmektedir.

Neo-liberal çılgınlığın, manipülatif hayalleriyle devreye sokulan kapitalist soygunun "tehlikeli eğilimler"i insan(lık)ı, "olmak ya da olmamak" ikilemine kodlamıştır. Küresel değişim, insan(lık)ın tercih kesitidir. Tercih, "YDD" nesnelliğinin dayatmacalarıyla somutlanırken, ertelenemez özellikler kazanmaktadır. Ve Samir Amin'in ifadesiyle, "Hepimiz aynı gezegende yaşıyor ve onun kaderini paylaşıyoruz. Küreselleşmenin kendisi, beş yüz yıl önce Amerika'nın fethiyle başlayıp Aydınlanma Çağının evrenselliğinde devam ettiği için yeni bir şey değil. Ama değişimin ve her türlü iletişimin evrenselleşmesi ve yıkım araçlarının küresel yıkım yeteneği kazanmasıyla birlikte, küreselleşme son kırk yılda tartışmasız yeni bir evreye girdi. (...) Günümüzün gerçek gerici ütopyası yeni liberalizmdir."[1]

"YDD"nin "tüm iktidar küresel pazara" sloganıyla taçlanan küresel işlerliği ile toplum dışına itilen sahipsizlerin konumu, toplumsal dokuları yıpratıp sarsarken, siyasal açıdan da "YDD" düzenlemelerini imha edecek patlatıcıyı biriktirirken, Kaos İmparatorluğu, küresel eksenli bir altüst oluşa kapı açmaktadır. "Barbarlığın yükselişinden korunmak", dünya kapitalizmine karşı mücadele etmekle mümkündür. İnsan(lık), "Yeni Düzen(sizlik)"in dünyayı Kuzeylileştirmesine başkaldırmak ya da vahşet dışlileri arasında yok olmak ikilemine mahkûmdur. Orta yol yoktur!

Çünkü neo-liberal vahşet salgın bir hastalığı andırıyor. Özgürlük, bağımsızlık ve direniş hakkı konusunda liberal "fikir hastalığı"nı yaygınlaştırıyor. "En korkuncu, vücut hastalığı değil, fikir hastalığıdır" diyen Çicero haklı! Bilindiği gibi Platon, "Devlet" adlı yapıtında, devletin varlığını insan cemaatlerinin

[1] Samir Amin, Kaos İmparatorluğu

kendilerini yönetme yeteneğinden yoksun oluşları ile açıklar. Site yurttaşlarının "güdülmesi" gerektiğini, bu güdümün ise bizzat yurttaşların yetersizliğinden ötürü bir zorunluluk oluşturduğunu vurgular. Aslında ekonomiden, siyaset ya da kültürden dile kadar "YDD"nin yaptığı budur; yani, Platoncu hâkimiyet anlayışıyla ve zorla "insanlığı gütmek"tir! [1]

Bu bağlamda insanlığın sorunları, kapitalizmin mevcudiyetinden kaynaklanmaktadır. Kapitalizme karşı alınması gereken tavır ise, sadece işçi sınıfının değil, tüm emekçi insanlığın sorunu olmaktadır. Eric J. Hobsbawn, "Yeni Düzen(sizlik)" soru(n)un, sadece sınıfın değil, insan(lık)ın "olmak ya da olmamak" ikilemine kilitlendiğine dikkat çekerken şunları der: "Katlanarak artan üretim ve kirlilik yüzünden, bugün, yaşanmaz duruma gelmiş bir yerkürenin sorunlarıyla iç içeyiz. Bu sorunların azı, dünyanın zengin ülkelerine, çoğu ise yoksul olanlara pay edilmiştir. 21. yüzyıla yaklaşırken, ulusla ve uluslararası, sistemli ve planlı bir eylem olmadan, tüketici pazar eko-

[1] Örneğin tahminlere göre bundan 10 yıl önce dünyada yaklaşık 10 bin dil konuşuluyordu. Bugün insanlığın yüzde 95'i 100 kadar dil konuşuyor. Beş büyük dil insanlığın yüzde 50'sine egemen olmuş durumda. Mark Pavel, "bir dil yok olduğunda, dünyayı kendine özgü bir kavrama biçimini de kaybediyoruz" derken haklıdır. Antropologlara göre ilk sömürgecilik dalgası başladığında, güney yarımkürede, kuzeydekine göre 6 kat daha fazla dil konuşuluyormuş. Sömürgecilik, hem fiziki yok etme hem de ekonomik çıkar ile egemen dili özdeşleştirerek yerel dillerin yok edilmesini hızlandırmıştır. (New Scientist, Ocak 1996) İngilizcenin yaygınlaştığı azgelişmiş bölgelerde konuşulan dillerin yüzde 80-90'ı bu süreç içinde yok olmuşlar. İngilizce yani sömürgeciliğin dili yaygınlaşırken kültürü, bununla birlikte de hem kendilerini hem de diğer halkları görme biçimleri, önyargıları, ırkçılığı yaygınlaşmış, zaman zaman da sömürge halkının okumuş kesimleri tarafından içselleştirilmiş. Böylece emperyalizm, kültürel yani içsel boyutta kazanmış. Görünen odur ki globalleşme, teknolojik gelişme, bu dil soykırımına ve egemenlik-bağımlılık ilişkilerinin dile taşınması sürecine ivme kattı. Althusser'in dediği gibi ideoloji, dil içinde yaşıyor. Bu yüzden de, dil yolu ile Kuzey'in toplumsal egemenliği Güney'e taşınıyor.

nomisinin merkezi kalelerine bir saldırı yapılmadan, bütün bu sorunlar çözülemez. Sorunlar, kendi kendilerini çözemeyecekler. İşte sosyalistlerin liberallere hatırlattıkları şey budur. Bu hak eylemi ve planlama, özgürlüğün, aklın ve uygarlığın değerine inananlar tarafından üstlenilmezse, birileri tarafından üstlenilmesi gerekeceğinden, bütün bunların değerlerine inanmayanlar tarafından üstlenilecektir. Ne yazık ki, bu görevi üstlenmek üzere olan 19. yüzyılın en tehlikeli olgusu; aklın, ilerlemenin ve büyük devrimler döneminin değerini temsil ettikleri için liberalizme de, sosyalizme de aynı derecede düşman olan, sağcı, demagojik, yabancı düşmanı ideolojilerdir. Tehlike işte burada. Rosa Luxemburg, 20. yüzyılda tarihin gerçek alternatifinin 'Ya Sosyalizm Ya Barbarlık" olduğu konusunda uyarmıştı bizi. Sosyalizmimiz yok; barbarlığın, özellikle teknolojiyle birleşmiş barbarlığın yükselişinden korunalım." (Eric J. Hobsbawn)

Dünya tablosunu kavramak için Marksist olmak gerekmiyor; gerçeğe gözünü kapatmamak yeterli. Örneğin, "yapı çözmecilik/deconstruction" kuramının "yaratıcısı" Jacques Derrida, 1993'te yayımladığı "Marx'ın Hayaletleri/Spectres de Marx" adlı yapıtında, "YDD" karşısında "Yeni Enternasyonal"in kaçınılmaz olduğunu ve Marksizm'in radikal eleştiri ruhunun yeniden canlandığını ifade ederek ekliyor: "İnsanlığın tarihinde, hiçbir zaman bu kadar çok sayıda insan, bu kadar fazla şiddet, eşitsizlik, dıştalanma ve ekonomik baskı altında ezilmemişti. (...) Dünyada hiçbir zaman bu kadar çok erkek, kadın ve çocuk, böylesine aşağılanmamış, aç bırakılmamış veya katledilmemişti. (...) Marx'sız gelecek olamaz, Marx'ın anısı ve mirası olmayan bir gelecek yoktur."

IX.2-) "YDD"nin Panzehiri: Marksizm

Louis Althusser'in deyişiyle, tarih biliminin Marx tarafından kuruluşu, insanlık açısından dünyayı değiştirmenin -hâlâ aşılamamış- yeni teorik ve pratik devrimci olanağını sunmuştur: Bu da, "Marksist felsefe ya da diyalektik materyalizm"dir. Çağımızın görüşleri en geniş yaygınlık alanı kucaklamış Marksizm bir praksis fenomonolojisidir. Öyle ki XX. yüzyıldaki toplumsal başkaldırıların sosyo-kültürel oluşumu Marksizm'den mutlaka etkilenmiştir.[1]

Marx'ın mirası, dünyanın kavranıp değiştirilmesi özetidir. Ancak Marksizm'in, eksiksiz ve son noktası vurulmuş bir şablon ya da reçete olduğu da zannedilmemeli. Sürekli inşa halindeki aşkın bir dönüştürme faaliyeti olan Marksizm, kesinlikle son sözü söylemedi; o, ilk sözü söyledi. Başlattığı eylemin yaratıcı biçimde süreğenleştirilmesini istedi. Amacı insanlığın özgürleşmesi ve kesintisiz olarak özgürleşme alanlarının genişletilmesiydi.

"YDD" patentli küreselleşmenin neo-liberal saldırısı, dünya kapitalizmini dengesizlik sürecine kodlamıştır. Dengesizliği kavramak için öncelikle Marksist eleştiri silahını yerli yerinde ve yeniden kullanmayı 'olmazsa olmaz' kılıyor. Yani süreklilik ve yenilenme ile iç içe geçmiş eleştiri açısından "Marx, gerisinde birçok şantiye bırakan ebedi yeniden başlamanın filozofudur."[2] Bu bizi Marx'ın teorisinin bütünselliğni görmeye götürür. Manifestoyu yüzüncü yılında da güncel kılan bu "bütünsellik"tir. Bütünsellik, öncelikle, Marksizm'in bir bilgi olarak toplumsal tümlüğü açıklama kıskançlığını gösterir; devamla, her yeniden başlamanın Marksizm alanının yeniden kurulması

[1] Örneğin, gezegenimizin hâl-i pür melali karşısında, "Marx şimdi hayatta olsaydı" başlıklı makalesinde Samuel Brittan bile, Marx'a hak veriyor. (Financial Times, 14 Mart 1996.)

[2] Etienne Balibar, "Marx'ın Felsefesi", Birikim, 1996, s.13.

olarak genişlemesi olduğunu betimler. Bu halde, "toplumsal tümlüğü açıklamaya yönelen" ve bu yolda "toplumun birimsel bir bilgisini" elde etmeye çalışan ilk Marx'tan çağdaş Marksistlere, "toplumsal kurtuluş" için örgütlenen ilk sınıf hareketinden üçüncü dünyada "devrim bildirisi" dağıtan on yedi yaşındaki gence, geniş ve tarihsel bir bütünlük olarak teorik-pratik Marksizm alanı gözümüzün önünde belirmelidir. Bu öyle büyük bir şantiyedir ki, eğer içinde kaybolmayacaksak, Lenin'in birçok kez belirttiği gibi, rehberimiz "devrimci eylem" olacaktır.

İsa'ya da Musa'ya da yaranmak gibi bir derdi olmayan Marksizm'in hayatiyet kaynağı, oluşumun her evresinde eleştirmek ve eleştirilmek oldu. Bu nedenle Marksist devrim kavramı, temel özelliğini, öncelikle kopuş olmasında değil; sürekliliğinde aradığı için şu notu düştü: "Biz dogmatik bir tarzda dünyanın geleceğini kestiriyor değiliz, tersine yeni dünyayı eskinin eleştirisi yoluyla bulup çıkartmaya uğraşıyoruz. Geleceği bina etmek ve her şeyi bütün zamanlar için bir kerede yerli yerine koymak bizim işimiz olmadığına göre, şu anda yapmamız gereken şey daha da açıktır, kastettiğim varolan her şeyin amansızca eleştirilmesidir. Bu eleştiri hem vardığı sonuçlardan, hem de çatışmaya gireceği muhtemel güçlerden korkmaması anlamında amansız olmak zorundadır." (K. Marx)

Bu bağlamda, "Emin olduğum bir şey varsa, o da benim Marksist olmadığımdır" diyen Marx, insanlık ve emek cephesi için hâlâ güncel ufuk çizgisidir. İnsanlığın özgürleşme mücadelesinin teorisyeni Marx, kapitalizmin tarihsel bir düzen ve sonu olduğunu saptayan devrimci düşünürdür. Varsın kimileri, "Bir tane Marx yok ki. Bir sürü Marx var... Hepsini saymak mümkün değil. Bir de her çağın kendine ait Marx'ı var. 19. yüzyılın Marx'ıyla, 20. yüzyılın Marx'ı aynı mı? (...) 90'lı yılların başından beri III. Marx, 21. yüzyılın Marx'ı yavaş yavaş

şekillenmeye başladı,"[1] desin. "Bir tane Marx" var... Marx'ı, kendilerine göre "kategorize" edip onu, "utangaç" bir vazgeçişle eleştirmeye kalkışanlar, ürkek liberallerdir.

Aslı sorulursa her vazgeçiş, Prévert'in, hazan mevsiminin "Ölü Yapraklar" şiirini anımsatır! Tıpkı Marx'tan utangaçça vazgeçerek kategorize edip işlevsizleştirenler gibi! Marx'ın düşüncesi, "niyete" göre "tashih" edilemez. Edilirse de Marksizm olmaz... Guy Sorman'ın, "İşe yaramaz" diye nitelediği Marx'a yöneltilen "liberal-demokrat eleştiri", paranoyak vazgeçişleri pazarlar. Çoğumuz -bıkmak pahasına- yığınla Marx eleştirileri okuduk; tanır, biliriz... "Marx eleştirisi", vazgeçen için "rüştünü ispat" komedisidir. Bunlardan biri Marx'ın, 'London School of Economics (LSE)'te, "İnsanlığa karşı suç işlediği" gerekçesiyle "yargılanma"sı;[2] bir diğeri de Taha'nın "eleştiri" komedisi[3] ya da benzerleridir![4]

"Sosyalizm deneyimleri"ni "mutlaklaştıran" Taha Akyol'un "eleştiri"leri büyük ölçüde, "Mutluluğun öğelerinden biri olarak

---

[1] Express, No:91, s.10

[2] Cumhuriyet, 10 Temmuz 1995, s.18

[3] "Düşünce dünyamız kapalı toplumdan açık topluma geçiş yaşıyor. Bizim kuşak artık özeleştiri yapmalı" diyen Taha Akyol, Marksizm ve Kurulabilen Sosyalizme dair bir dize yazı kaleme aldı. Bu konuda bak: Taha Akyol, Gazetepazar, "Marksist Sol", 23 Kasım 1997, s.7; Taha Akyol, Gazetepazar, "Sosyalizm Üretebilir mi?", 30 Kasım 1997, s.7; Taha Akyol, Gazetepazar, "Bir 'Sosyalizm' Kurmak", 7 Aralık 1997, s.7; Taha Akyol, Gazetepazar, "Sosyalist Sanayileşme", 14 Aralık 1997, s.7; Taha Akyol, Gazetepazar, "Sosyalizm 'Verimli' midir?", 21 Aralık 1997, s.7; Taha Akyol'un eleştirilerine yanıt için bak: Deniz Can Saner, "Taha Akyol'un Sosyalizm Eleştirileri", Bir Adım Dergisi, "Başlarken", Mart 1999, s.79-83.

[4] Sürekli inşa halindeki bir dinamik olarak Marksizm yeni sorular sorarken, aradığı yeni yanıtlarla da yeni mücadele alanları açarken; kendisini sosyalist devrim mücadelesinin "eylem kılavuzu" Marksizm'in, temel derdi dünyayı değiştirmek olmayanlarla tartışmasının da bir sınırı olmalıdır. Bu konuda bak: Gündüz Fındıkçıoğlu, "Marksizm'i Nasıl Yorumlamalı?", İktisat Dergisi, No:378, Nisan 1998, s.68-80.

bireysellik"[1] vurgusunun altını çizen John Stuart Mill'in sanrıları üzerine temellenmiştir: "Siyasi ve felsefi kuramlarda da, başarı, başarısızlığın gözden saklayabilecek olduğu kusur ve sakatlıkları ortaya çıkarır. Halkın kendi yetkisini kendisine karşı kısıtlamaması gerektiği anlayışı, halk hükümetinin ancak hayal edilebildiği, ya da uzak geçmişte varolmuş bir şey diye kitaplarda okunduğu sıralarda bir aksiyon olarak kabul edilebilirdi. Keza bu anlayışı Fransız ihtilalindeki gibi geçici sapmalar da uyarmadı; bu sapmaların en aşırısı, yönetime el koyan bir azınlığın eseriydi; hepsi de, halk kurumlarının devamlı işleyişine değil; monarşik ve aristokratik zorbalığa karşı patlak veren ani ve tepkisel bir isyana dayanmaktaydılar. Bununla birlikte zamanla demokratik bir cumhuriyet ortaya çıkıp yeryüzünün büyük bir kısmına yerleşti ve kendini uluslar topluluğunun en güçlü üyelerinden biri olarak hissettirdi; seçimle gelen ve halka karşı sorumlu olan hükümet, gelişmeleri izlemek üzere varolan gözlem ve eleştirilerin konusu oldu. Artık 'kendi kendini yönetme' ve 'halkın kendi üzerindeki iktidarı' gibi sözlerin sorunun gerçek halini ifade etmedikleri anlaşılmıştı. İktidarı kullanan insanlarla o gücün üzerinde kullanıldığı insanlar daima aynı değildirler; sözü edilen 'kendi kendini yönetme' de her bireyin kendi tarafından yönetilmesi değil, aksine bütün diğer kimseler tarafından yönetilmesidir."[2]

Henri Descroche'in işaret ettiği üzere, tarihte bir alay toplumcu proje vardır;[3] ama bunlardan Marx'ı ayıran; yine Marx'ın deyişiyle, "Büyük ve güzel, yani evrensel yararı olan

---

[1] John Stuart Mill, Özgürlük Üstüne, s.77, Belge Yayınları, 1985, Çev: Alime Ertan

[2] John Stuart Mill, Özgürlük Üstüne, s.13-14, Belge Yayınları, 1985, Çev: Alime Ertan

[3] Descroche Henri, Sosyalizm, Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Cilt:8, ekler s.2757, "Toplumcu Projelere Bir Gözatış", İletişim Yayınları

şeylere inançsızlık, çoğu zaman bu şeyleri imkânsız kılar. Bunu denemekten kaçınmak için söze şöyle başlanır; 'Bu imkânsızdır' ve denenmediği için gerçekten imkânsız hale gelir" diyen imkânsızlığa meydan okuyan eleştirel cüretidir. Bu nedenle Marksizmin eleştirel olarak kurulmuş olması gerçeği, daha geçerli sosyal bilgiye ulaşmanın da mümkün olması anlamına gelirken; dünyayı değiştirmenin yolunu açmaktadır.

Bu noktada belirtmeden geçmeyelim: "İnsanlığın özgürleşme yolundaki köklü bir adım olarak sosyalizm, aynı zamanda yeni ve devrimci bir üretim sisteminin doğuşunu da ifade eder. Bu yeni üretim sistemi özgürleşmenin maddi temelini oluşturur. Burjuva toplumun üzerinde yükseldiği ekonomik sistemden bu yeni üretim sistemine geçiş, elbette, uzun bir tarihi dönemde yeni toplumsal değerlerin yaratılmasıyla başarılacaktır." Bunun için sosyalistlerin, "Toplumsal yarar/bireysel ve toplumsal ihtiyaçların karşılanması"; "Nitelik, üretkenlik ve yaratıcılık"; "Sosyalist eşitlik ilkesi"; Bireyin/toplumun söz ve karar hakkı"; "Sosyalist üretim sistemi: Özgür üreticiler birliği" konularıyla "Toplumsal mülkiyet" ve "Piyasayı sönümlendirecek demokratik planlama" konularında net yanıtlar üreterek,[1] tüm bunları enternasyonalist Dünya Devrimi perspektifine bağlamaları gerekiyor.

IX.2.1-) Kapitalizmin Krizi ve Devrimin Güncelliği

Süreklilik içindeki kopuşla yeniden başlayan sosyalist politikanın, temel parametresini kriz ve sınıf savaşımı oluşturur. Ancak güncele kilitlenmiş bir kriz anlayışı ile ne dünyada ne de Türkiye'deki soru(n)ların, yapısal boyut veya derinliğiyle kavranması mümkün değildir. İki kavram kilit önemde. Çünkü kriz, dünya kapitalizminin krizi ve egemen güçlerin yeniden

[1] Deniz Karasu, Bir Adım Dergisi, "Başlarken", Mart 1999, s.72-78

örgütlenme girişimiyle devreye giren iç çatışmaların, hegemonya kapışmasının, sınıf mücadelelerinin sonuçlarını yansıtıyor. Yani kapitalizmin krizi, konjonktürel değil; kapitalist sistemin yapısal çözülüşünün ürünü. Kendinden önceki toplumları radikal biçimde değiştiren kapitalizmin, tüm radikal özelliklerini yitirip topyekûn bir tutuculuğa dönüştüğü "YDD" boyutunda durmadan yapısal soru(n)lar üreten kapitalist tutuculuk mezar kazıcılarını daha hızla üretmektedir.

"YDD" ile kapitalizmin uluslaşma ve modernleşme modelinin krizinin derinleşmesiyle birlikte dış dinamik içselleşirken, burjuvazi, meşruiyet krizi yanında "demokrasisinin" kriziyle de sarsılıyor. Böylelikle burjuvazi için, "YDD"de ifadesini bulan daha otoriter-dıştalayıcı toplum sözleşmesi dayatmacalarına olan ihtiyaç acilleşiyor. Devlet ile egemen sınıf arasındaki bağ daha da iç içe geçerken, özerk ve "sivil" alanlar ihlal edilip azınlığın, ezilen insan(lık) çoğunluğuna yönelik otoriter zorbalığında somutlanıyor.[1]

"YDD"nin "gibiler dünyası"nda, Dario Fo'nun ifade ettiği üzere, "Sokaktaki vatandaş için bütün bu rezilliklerin sona ermesi fazla bir şey ifade etmiyor. Bir skandal çıksın. Birkaç kişinin kirli çamaşırları ortaya dökülsün. Homurdanıp söylenmek için malzeme olsun. O kadarı yetiyor sokaktaki vatandaşa. Sonra da bunun adı 'özgürlük' oluyor." Oysa "özgürlük" bu olmadığı gibi, sokağın da böyle olmaması gerekiyor. Ama oluyor. Çünkü otoriter zorbalık, insan(lık)ı küresel ölçekte gergedanlaştırıyor. Yani Eugene Ionesco'nun "Gergedan"ı gerçeğe dönüşüyor. Bulaşıcı bir hastalık gibi yayılan otoriter

[1] Manifesto'nun sözü bir kez daha kulaklarımızda çınlamaktadır: "Feodal toplumun yıkıntılarından fışkıran çağdaş burjuva toplumu, sınıf çatışmalarını ortadan kaldırmamıştır. Yaptığı şey, yalnızca, eski sınıfların yerine yeni sınıfları, yeni sömürü koşulları, yeni savaşım biçimleri koymak olmuştur."(Manifesto, s.29) Sahi, şimdi olan da bu değil midir?

dayatmacanın insanları gergedanlaştırması ve başkaldıran Berenger, küresel kapışmanın iki kutbunu oluşturuyor. Soru(n), insan olmak ve kalmak fiiline kodlanıyor. Böylelikle de, "Önce söz mü eylem mi?" sorusuna, "Sözün lafazanlığını aşan bilinçli eylem" yani "Devrimin güncelliği" yanıtını vermek insan olmak ve kalmak fiilinin 'olmazsa olmazı' oluyor.

"Olmazsa olmaz" için politik olan her şey, insani etkinlik sınırlarındadır. Bu nedenle devrim günceldir; süreklidir. İnsan etkinliğinin rafine ürünü olan devrim, geleceği hedefleyen sürekli-sınırsızlıktır. Zıtların mücadelesiyle ortaya çıkan devrimin, araçsal-dönüştürücülükle sınırlandırılması, olsa olsa, reel-politiker bir cinayet ya da bürokratik bir intihardır.

Devrim, hiçbir nedenle güncellik vurgusu ertelenmemesi gereken gelecektir. Çünkü "Devrim'in (...) dünyayı hiç beklenmedik bir anda yakaladığı doğrudur ve bununla birlikte en uzun sürmüş bir çabanın tamamlayıcısı, on insan kuşağının üzerinde çalışmış olduğu bir yapıtın ani ve şiddetli bitimidir. Eğer olmamış olsaydı da eskimiş toplumsal her yerde, burada daha önce orada daha sonra, çöküp dağılmaktan geri durmayacaktı; yalnızca birdenbire yıkılacak bir yerde parça parça dökülmeye devam edecekti. Devrim, uzun sürede yavaş yavaş ve kendiliğinden tamamlanacak olan şeyi, ihtiyaçlı ve ıstıraplı bir çabayla, hiçbir şeye aldırmadan, aniden tamamlamıştır. Yaptığı şey bu olmuştur."[1]

Devrimci için gelecek, çağrılmış, göze alınmış bir belirsizlik, kaygı ve gerilim alanıdır. Kendi mantıksal iç bütünlüğüyle bizi bekleyen ilerideki bir şimdiki zaman ya da rastlantısal bir boşluk alanı da değildir o... Gelecek, ancak insan eylemleriyle doldurulabilecek bir boşluktur. İçinde henüz imkân halinde va-

[1] Alexis de Tocqueville, Eski Rejim ve Devrim, Kesit Yayınları-1995, s.59

rolanın gerçekleşebileceği alan olmakla belirlenen boşluk... Boşluk, tasarım, eylem ve irade gücüyle anlamlı kılınabilir...

Devrimci eylem, geleceği şimdide yaşar. Yarını bugünde kazanabilmek için şimdinin sınırlarını zorlar. Geleceği şimdide yaşama tutkunluğu, gergin ipte yürüme cesaretidir; ve acı çekme, kırılma riskini göze almakla başlar. Geleceğin tarihini bugünde yaşayarak yazmak, insan(lık)ın yeryüzündeki serüvenini anlamlandırmaktır. Çünkü geçmiş ve gelecek, devrimci eylemde birleşerek kristalleşirken; tarihi yapan da, anlamlandıran da insan(lık)ın başkaldıran eylemidir...

Bunun kanıtı, 1917 Ekim Devrimi ile ayağa kalkan yoksullardır. Onlar, insanın insana kul olmadığı, sömürülmediği, dünyanın zenginliklerinin doğrudan üreticilerince tasarruf edildiği, sınıfların ortadan kaldırıldığı, insanlar arasındaki ulusal, sınıfsal ve cinsel farklılıkların silindiği, savaşların ve ırk ayrımcılığının yok edildiği sınıfsız bir özgürlük dünyasını kurmanın mümkün olduğuna inanmışlar ve başkaldırmışlardı...

"Ya sonrası" mı? Ekim Devrimi'ne Marx gibi bakmak gerek: "Proletarya devrimleri... durmadan kendilerini eleştirir, her an kendi akışlarını durdurur, yeni baştan başlamak üzere, daha önce yerine getirilmiş gibi olana geri dönerler, kendi ilk girişimlerinin kararsızlık, zaaf ve zavallılığıyla alay ederler... kendi amaçlarının muazzam sonsuzluğu karşısında boyuna, daima yeniden gerilerler, ta ki her türlü geri çekilişi olanaksız kılıncaya ve bizzat koşullar haykırıncaya kadar: Hic Rhodus, hic salta!"

IX.2.1.1-) "Sosyalizm Eleştirileri"

"Felsefe bir cehd'dir" diyerek bir başkası olmamak ve de Goethe'nin ölüm yatağındaki son, "Biraz daha ışık" sözünü terennüm edebilmek için, "YDD"nin postmodern durumunda yok

sayılan ya da önemsenmeyen devrimci felsefeye yeniden dinamizm kazandırmak gerek. Bunun için Kafka'nın, "Belirli bir noktanın ötesinde artık geriye dönüş yoktur. İşte bu noktaya ulaşmak gerekir"[1] saptamasının yakınındaki cehd; şimdi ihtiyacımız olan şey. Çünkü cehd'i içeren Marksist felsefe anlamak, pozisyon belirlemek ve yaşama uygun eylemler için elzem olan pratiktir.

"İdeolojilerin sonu" yaygaralarıyla körüklenen korkuya ve boş vermişliğe karşı çıkan Marksistler için cehd, felsefe tarihini bilmekten daha çok bir şeydir. Tarihi bilmek, ancak güncel soru(n)ları aydınlatıyorsa anlamlıdır. Çünkü 'olmazsa olmaz' olan eleştiriyi; hep olması gereken için kapsamında ele alan filozoflar, yaşadıkları toplumun ve çağın soru(n)larıyla cebelleşerek yanıt ürettikleri için Gramsci ya da Makyavel gibi filozofturlar...

Ancak eleştiri deyince durup, düşünmek gerek! Ferit Edgü'nün, 'Ders Notları'nda, "Eleştirmen golünü ya ofsayt ya da penaltıdan atar, nedeni basit: hem oyuncu, hem hakemidir o" dediği tipler; ya da Goethe'nin, yazarın ürünlerinden, yapıtlarından geçinen, onun sofrasından yiyen, sonra da bu sofranın yemekleri üzerine ileri geri konuşan yüzsüz konuğa benzettiği "eleştirmenler" de herkesin malumu! Ancak, soru(n)ları kavramak için eleştiri 'olmazsa olmaz' kılan Marksist yöntem; "Sizi eleştirenlere pençelerinizi değil, ellerinizi uzatın" diyen Montaigne'nin uyarısını unutmadan, kısır tartışmalara çanak tutmaz. Çünkü Marksizm için Alman felsefecisi Heim Zöht'ün deyişiyle, "Felsefe bir cehd'dir."

"Yaşamı bir prensipler mücadelesine dönüştürme eylemi" anlamı taşıyan cehd, Marksist yöntemin felsefesine içkin ve daha da gerilere uzanan bir bakıştır. Örneğin Platon, Akademisi-

[1] F. Kafka, Aforizmalar, s.16, Sis Yayıncılık-1997

nin kapısına, "Matematik bilmeyen bu kapıdan giremez" diye yazarken, cehd'in ilk habercilerinden olmuştu. Felsefi planda, eğer teorisist bilgiçlik değilse; felsefeyi bir cehd olarak kavrayanlar için kavramların kendi değerler dağarcığını sorgulaması imkân dahilindedir. Çünkü cehd ile bilen insan, bilinciyle hesaplaşandır; tıpkı duvarcı ustası gibi; ördüğü duvarın üstünde çalışır ve taşlarından birini iyice düzeltmeden ve gelişigüzel kullandığı an, kendisiyle beraber ördüğü duvarın yıkılıp gideceğini bilir.

Bir düşünürün kurduğu felsefi sistemin bütün prensiplerine en başta kendisi sadakat göstermesi mücadelesine denk düşen cehdin felsefeden uzaklaştığı yerde (soyut yüzeyselliği, sığ bilginin emek verilmemiş hafifliği, oturmamışlığı, eğri büğrü duran terimleri ve kimsenin bir fikir öbeği elde edemediği karmaşayla!) teorisist bilgiçlik boy verir. Bir yazısında (teorisist felsefi bilgiçliği eleştirircesine!) Montaigne, "Platon'da, Kallikles der ki felsefenin fazlası zararlıdır. Felsefe bir kerteye kadar iyidir, hoştur, faydalı olduğu kerteyi aşacak kadar derinlere gidersek çileden çıkar, kötüleşiriz; herkesin inandığı, uyduğu şeyleri küçümseriz; herkesle doğru dürüst konuşmaya, herkes gibi dünyadan zevk almaya düşman oluruz. Kimseyi yönetemeyecek, başkalarına da kendimize de hayrı dokunmayacak bir hale geliriz; boş yere şunun bunun sillesini yeriz" der.

Teorisist bilgiçliğin düşünce ile eylem arasında gövde/gölge ilişkisi kuramayan eleştiri felsefesi; Ferit Edgü ile Goethe'nin tariflediği tiplemede somutlanırken; Edgar Morin'in deyişiyle, "Çıkar ve iktidar hesaplarına uyarak" bir yılan kıvraklığıyla durmadan deri değiştirilmesine, günah çıkartılmasına davetiye çıkarırken; ideoloji, partizanlık, tavır, dünya görüşü, yaşam felsefesi değiştirenlere de engin hareket alanı sunar.

Ancak görüşlerine bağlı kalanları inanılmaz bir küstahlıkla suçlayanlar bir gün bile yaşadıklarını düşünmezler; yaşadıkları

tarihin-toplumun belleği olmadığına inanırlar! Tarihin musala taşında nutuk çeken imamlara benzeyenler hakkında; "Yaşam üstüne düşünmek -elbette ölümün karşısındaki yaşam üstüne- soruşturmayı derinleştirmekten başka bir şey değildir" diyen Andre Malraux ekler: "Günah çıkartmak bir şey öğretmez. Çünkü günahlarımızı itiraf ettiğimiz anda, bir başkası olursunuz!"

Bir başkası olanların; sosyalizm ya da Marx ve Lenin veya Ekim "eleştirileri"ne Rosa Luxembourg; "Lenin, Troçki ve arkadaşları, verdikleri örnekle dünya proletaryasına yolu açan öncüler oldular, hatta Hutten gibi bağırabilecek tek kişi onlar: 'Ben cesaret ettim!' İşte Bolşeviklerin siyasetinde kalıcı olan budur. Bu anlamda iktidarı ele geçirerek ve sosyalizmin gerçekleşmesini pratik sorunu olarak ortaya koyarak yolu uluslararası proletaryaya açma, tüm dünyada sermaye ile emek arasındaki zıtlaşmayı önemli ölçüde geliştirme değerini koruyor. Rusya'da sorun ancak ortaya konulabilirdi. Sorun Rusya'da çözümlenemez. Bu anlamda gelecek her yerde Bolşevizm'indir" derken; "yeryüzü aşkın yüzü olsun" cüretiyle donanmış sosyalist başkaldırıdan ne anlaşılması gerektiğini tarifliyordu.

Bunun ötesinde; Zgibiew Brezezinski "mahreçli"; "Bolşevizmin başlattığı iç savaşın cephe savaşlarını hariç tutarsak, 'devlet terörü' ile 1917-1923 arasındaki dönemde 160 bin aydın (profesör, öğretmen, yazar, edebiyatçı, şair, üniversite öğrencisi), 170 bin mülk sahibi, memur, subay, 50 bin polis ve jandarma, 1 milyon köylü ve işçi, 40 bin din adamı öldürülmüştür"[1] "bilgileri"nin veya "Leninizm'in gerçek içeriği, açık olmaktan uzaktır. Lenin kendini yetkin bir teorisyen başarılı bir devrimci önder ve iç savaş sırasında da etkin bir bunalım dönemi yöneticisi olarak kanıtlamıştı. Ne var ki, bir devlet yapısı örgütleyicisi

[1] Zgibiew Brezezinski, Totaliter Diktatörlük ve Otokrasi, Ankara 1964, s.137

olarak böyle bir başarı sergileyemedi,"[1] türünden "saptamalar"ın ne önemi olabilir?

IX.2.2-) "Komünist Manifesto"nun Dünyası

1848'de kaleme aldıkları "Komünist Manifesto"nun, 1872'deki Almanca baskısına yazdıkları önsözde, Marx ve Engels, "Son yirmi beş yıl içinde durum ne kadar değişmiş olursa olsun, Manifesto'da ortaya konulan genel ilkeler ana çizgileriyle bugün her zamankinden daha doğrudur" diyorlardı. Söz konusu doğruluk saptaması; haklılığını hâlâ koruyor.

"YDD" koşullarında akıl, postmodern hurafelerle güçsüzleştirilmişken; insan(lık)a kasteden burjuva ideolojisinin, "miadını doldurduğu"nu iddia ettiği, ancak güncelliğinden bir şey yitirmeyen Marksizm'in; sosyal sefalete son vermenin, felsefenin sefaletine son vermekten geçtiğinin altını çizerek, "Komünist Manifesto"nun dünyayı değiştirmenin yolunu aydınlattığının unutulmaması kaydıyla! Devrimci eleştirinin başkaldırı yöntemi Marksizm; dünyayı değiştirmek için sadece insana güvenirken; eleştirel aklın, eleştiriyi, seçmeyi ve gerçekleştirmeyi kapsadığının altını özenle çizen bir Aydınlanmadır. Immanuel Kant'ın deyişiyle, "Aydınlanmacılık, insanın taksiratlı reşit olmayan durumunun son bulmasıdır. Reşit olmamak, başkalarının güdümü olmadan aklını kullanamama beceriksizliğidir. Reşit olmama durumunun taksiratlı olmasının nedeni, aklın kusurundan değil ama birinin kendi aklını kullanmasında yeterince kararlılık ve cesaret gösterememesidir. Bundan dolayı aydınlanmacılığın şiarı, sapere aude! yani kendi aklını kullanma cesaretine sahip ol'dur."[2]

---

[1] Milner Robin, Dejevskiy Gulland ve Nikolay, Rusya ve Sovyetler Birliği Tarihi, Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, Cilt:8, s.149-150, İletişim Yayınları, Çeviren: Metin Çulhaoğlu

[2] Beantwortung der Frage: Was ist Aufklarung, 1784

"Komünist Manifesto"suyla Marksizm; "YDD" koşullarında her zamankinden daha önemlidir. Kapitalizmin sistemsel mantığını açıklamayı başaran Marx; "YDD"nin küreselleşme süreciyle tekrar gündeme gelen bir düşünürdür. Çünkü kapitalizmin tarihte ilk kez gerçekten evrensel bir sistem haline geldiği kesitte bulunuyoruz. "Komünist Manifesto"da Marx ve Engels'in deyişiyle bütün Çin setlerini yıkarak dünyanın dört yanına yayılan kapitalizm betimlemesindeki; "Dünya pazarım sömürmesi sonucu, burjuvazi her ülkede üretime ve tüketime kozmopolit bir nitelik verdi" kehanetinde somutlanan kapitalizmin kendisini evrenselleştirme yani küreselleşme dürtüsü salt bir güçlülük belirtisi değil; aynı zamanda da hastalıktır, kanserli bir büyümedir. Sosyal dokuyu tahrip ettiği gibi, doğayı da tahrip eden yıkımdır. Marx'ın söylediği gibi, çelişik bir süreç özelliği taşıyan kapitalist küreselleşme; kapitalizmin evrensel olarak başarılı olamayacağının doğrulandığı kesittir. Çünkü kapitalizm zenginlerle yoksullar, sömürücülerle sömürülenlerin çelişkilerini küreselleştirmekten başka bir şey yapmamakta ve "başarıları", başarısızlıklarına kodlanmaktadır.

Örneğin Ottowa Üniversitesi ekonomi profesörü Michel Chossudovsky, "YDD" kapitalizminin manzarasını şöyle anlatıyor: "Kurumsal ve finansal piyasaların küresel ölçekte yeniden yapılanması, çoğunlukla, spekülatif alışverişlerden üretilen muazzam özel zenginliklerin birikimini hızlandırmıştır. Sadece ABD'de dolar milyarderlerinin sayısı 1982'de 13 iken 1996'da 149'a ulaşmıştır. Gezegenin dolar milyarderleri kulübü 450 üyeye sahiptir. Bunlar tek başlarına, dünya nüfusunun yüzde 56'sının yaşadığı yoksul ülkelerin toplam ulusal gayri safi üretiminden çok daha fazlasını ellerinde tutmaktadır. (...) Mal ve hizmet üretmek boşunadır. Zenginleşmenin esası reel ekonominin dışında oluşmaktadır. (...) Aynı anda, mal ve hizmet üreticileri kitlesinin gelirleri, yani ücretlilerin büyük bölümünün ya-

şam düzeyleri de düşmeye devam ediyor; kolektif sağlık ve eğitim programları kesintiye uğruyor, eşitsizlikler artıyor. Uluslararası Çalışma Örgütü'ne (İLO) göre işsizlik, dünyada aktif nüfusun üçte birine yakın bir milyar dolayında insanı etkilemektedir."[1]

Kurulabilen sosyalist ülkeler topluluğunun likidasyonundan sonra eski Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nde işsizlik Batı Almanya'ya göre 2-3 kere daha fazlayken; ücretler Atı'nın yüzde 80'i düzeyindedir. Rusya'da yaşanan tahribatın boyutları ise tek kelimeyle bir felakettir. Örneğin 1996 yılı sonunda Rusya ekonomisi, 1989 yılı seviyesine göre yüzde 50 gerilemiştir. Bu sarsıntı ABD ekonomisinin 1929 yılında, dünya kapitalist sistemi krizinden dolayı yaşadığı tahribattan daha vahimdir. 1992'de enflasyon yüzde 2505'e yükselirken; resmi verilerde işsizlik 1993'te yüzde 9.3'e çıkmıştı. Bu arada devletin ödeyemediği kamu çalışanı ücretlerinin (sayılarının 65-67 milyon kişi olduğu tahmin ediliyor!) tutarı, 1996'nın ortasında ulusal gelirin yüzde 26'sına ulaştı. Bütün bunların sonucunda, Rusya emekçilerinin yüzde 22'si, yani resmi yoksulluk sınırı altında yaşıyor. Bugün ortalama ücretin satın alabildiği et, SSCB'de alınabilen miktarın ancak 3'te 2'si kadar. Aradan geçen 5 yıl içinde, Rusya'da ortalama yaşam süresi, kadınlarda yüzde 74'ten 72'ye, erkeklerde ise 62'den 58'e düştü.

Yıkım ve yağma korsanlığıyla, küresel kapitalizmin birleşik dünya pazarını oluşturmak isteyen kolektif "YDD" sömürgeciliği; başta ABD, Japonya ve Almanya olmak üzere Kuzey sermayesinin iç içe geçmesiyle, çokuluslu şirketlerin talanında somutlanırken; 1996'da dünyada gerçekleştirilen 349 milyar dolar tutarındaki yabancı sermaye yatırımlarının dörtte biri sa-

[1] Le Monde Diplomatique, Aralık-1997

dece ABD'ye gitmiştir.[1] Öte yandan, ABD kökenli çokuluslu şirketlerin dış yatırımlarının dörtte üçü Batı Avrupa, Kanada ve diğer Kuzey ülkelerine yönelmiştir.[2] Doğrudan yabancı sermaye yatırımları bir bütün olarak değerlendirildiğinde ise, 1991 itibariyle bu yatırımların yüzde 81'inin Kuzey'de, özellikle de ABD, İngiltere, Almanya ve Kanada'da yoğunlaştığı gözlemleniyor.[3]

Ergun Adaklı'nın deyişiyle, "Yeni düzenin kaotik dengeleri"nin "tek gerçeği aşırı merkezileşme"de[4] somutlanırken; post-Marksistler ya da postmodernler, kapitalizmin küreselleşmesini, "Komünist Manifestosu"yu terk etme "nedeni" ilan ederlerken; Immanuel Wallerstein'in deyişiyle, "Bugün gözümüzün önünde bir sistem çökmekte"dir.[5] Çünkü, artık kapitalizmin kendi iç mantığı dışında kaçış yolları, emniyet supapları veya düzeltici mekanizmaları kalmamıştır. Kapitalizm savaş halinde değilken bile, emperyalistler arası rekabetin eski yöntemlerini uygulayamıyorken bile, kapitalist rekabetin sürekli gerilim ve çelişmelerine tabi bulunuyor. Aşağı yukarı coğrafi sınırlarına ulaşan ve eski başarılarını destekleyen mekânsal yayılması sona eren kapitalizm artık kendi dışından beslenemez; ve kendi ölçütleriyle başarısı arttıkça -bir başka deyişle, kârı ve sözüm ona büyümeyi azamileştirdikçe- insani ve doğal dokuyu yiyip bitirir. O halde solun artık şunu anlama zamanı geldi: Kapitalizmin küreselleşmesi bizim için bir olanaktır. Ve tabii ki bu, her şeyden önce, sınıf mücadelesi denen ve günün postmodern modasına hiç uygun olmayan şey için yeni olanak demektir!

---

[1] Radikal, 19 Ocak 1998, s.13
[2] William K. Tabb, Monthly Review, Haziran-1997, C:49, No:2, s.22
[3] Linda Weiss, New Left Review, Eylül-Ekim.1997, No:225, s.101
[4] Ergun Adaklı, Emek Kitap Dizisi, Mart-1998, No:3, s.7
[5] Immanuel Wallerstein, Birikim, Aralık-1997, No:104, s.36

21. yüzyılın sunduğu olanağı değerlendirmek için, "Bir amaç vardır, ama yol yoktur; bizim yol dediğimiz şey duraksamadan başka bir şey değildir"[1] diyen Kafkaesk açmaza ya da Nikos Kazancakis, "İnsanın görmemesi gerekeni gördün ve kör oldun; insanın uçurum kenarında dayanabileceğinden fazla raksettin ve düştün" abartılarına aldırmadan; Hasan Bülent Kahraman'ın, "İlk cümlesinden son cümlesine kadar romantik bir metindir";[2] ya da Ali Rıza Kardüz'ün, "Komünist Manifestosu burjuvazinin yok olacağı, kapitalizm çöktükten sonra komünizmin kapitalizmin yerini alacağı varsayımına dayanır. Radikaller bir adım daha ileri atarak, işçi ihtilaliyle, bilek ve silah gücü ile kapitalist sistemi yıkıp bir an önce komünist sistemi onun yerine geçirmenin bayraktarlığına soyunmuştur"[3] diyerek nitelediği "Komünist Manifesto"ya ilişkin spekülasyonlarını elimizin tersiyle iterek; sosyalizmin, kurulabileniyle yani kamu mülkiyeti (üretim araçları üzerindeki kolektif mülkiyet ya da özel mülkiyetsizlik), tek parti sistemi ve merkezi planlamanın oluşturduğu bileşkeyle sınırlı olduğu yanılgısından uzak durup; üretim araçlarını toplumsallaştırıp sosyalist demokrasi doğrultusunda "özgür üreticiler topluluğu"nun toplumsal mülkiyetini kurarak, özgürlükçü enternasyonalist siyaseti toplumsallaştıran 21. yüzyıl sosyalizminin eşikte olduğu kavranmalıdır.

"YDD"nin asalak özel mülkiyet ve kâr sistemini muştuladığı üzere, 21. yüzyıl; "Manifesto"nun yüzyılı olacaktır. Yeter ki, Marx'ın, bir peygamber değil; dünyayı değiştirmek isteyen eylemci-filozof olduğu; ya da Marksizm'siz, evrenin ve toplumun kavranamayacağı yani Marksizm'in ücretli köleliğe karşı isyanın ideolojisi olduğu; yani "ilerlemeci" değil, devrimci özellikleriyle devrimci Marksistlerin, araştırmacı; hayalci; sorgula-

[1] F. Kafka, Aforizmalar, s.20, Sis Yayıncılık-1997
[2] Hasan Bülent Kahraman, Radikal, 13 Mart 1998, s.17
[3] Ali Rıza Kardüz, Sabah, 4 Mart 1998, s.9

yan; romantik; radikal; yanlış yapmaktan korkmayarak, "Manifesto"daki "Komünistlerin teorisi tek bir tümcede özetlenebilir: Özel mülkiyetin kaldırılması" ilkesi unutulmadan ve "İnsanla ilgili hiçbir şey yabancımız değildir" diyerek; "Yeni Düzen(sizlik)" dünyası "Komünist Parti Manifestosu" doğrultusunda değiştirilmeye cüret edilsin!

IX.2.2.1-) Komünist Parti Manifestosu

Avrupa'da birbiri ardına patlak veren devrimlerin hemen arifesinde bir siyasal savaşım rehberi Manifesto,[1] o günden beri "Dünyayı dolaştı; hemen hemen bütün dillere çevirdiler onu, ve bugün de çok çeşitli ülkelerde, proleter harekete kılavuz hiz-

[1] Komünist Manifesto, Adalet Birliğinin (Komünist Birlik) Kasım-Aralık 1847'de Londra'da yapılan II. Kongresinde Marx ve Engels'in savundukları görüşlerin Birlik tarafından kabul edilmesinin bir sonucu olarak doğdu. Komünist Manifesto önce Paris'te başlayan ve daha sonra Viyana, Prag, Budapeşte, Berlin, Münih, Milano, Roma, Hollanda ve Danimarka'ya yayılan 1848 devrimleri olurken yazıldı. İşçi sınıfının yaşadığı mahallelerde barikatlar kurulurken Louis Philippe İngiltere'ye sürgüne gidiyor ve Paris'te devrimci geçici hükümet kuruluyordu. Hükümetin ilk kararları arasında, insanlığın büyük Fransız Devrimi'nin İnsan Hakları Beyannamesi'nden sonraki ilk büyük kazanımları vardı. Monarşi ve kölecilik lağv ediliyor, Herkese İş Hakkı Kararnamesi ile seçmen kitlesini bir çırpıda çeyrek milyondan 9 milyona çıkaracak olan, 21 yaşın üstündeki bütün erkeklere oy hakkı tanıyan kararname yayınlanıyordu. Baudelaire'in, insanlığın mutluluğunu aramaya çıktığı bir zaman olarak tarif ettiği 1848'in Paris'inde Marx, üç yıldan beri sürgün olarak yaşamaktaydı.
Almanca yazılmış Manifesto, devrimden birkaç hafta önce Paris sokaklarına çıktığında çok az insan farkına vardı. Kongrenin görevlendirmesi sonucu Marx ve Engels tarafından kaleme alınan Manifesto, Şubat 1848'de Almanca olarak yayınlandı. Hemen ardından belli başlı Avrupa dillerinde de baskıları yapıldı. Devrimin yenilmesi ile bir süre için ortadan kaybolan Manifesto, 1880'lerde ortaya çıkan kitlesel işçi partilerinde Marksizm'in etkinliğinin artmasıyla oluşan dünya tarihsel bir geleneğin manifestosu haline geldi. Manifesto giderek sadece en önemli Marksist klasik değil, en önemli politik klasik haline geldi.

metini görüyor."[1] "Manifesto'nun genel ilkeleri şu başlıklar altında toplanabilir. a) Tarihi materyalizm. b) Sınıf mücadelesi. c) Sosyalizmin kaçınılamazlığı ve d) Sosyalizme giden yol."[2] "Bu yapıt duru ve parlak bir deha ile yeni bir dünya anlayışını, toplumsal yaşamı da kucaklayan tutarlı bir materyalizmi, en geniş ve en derin gelişim öğretisi olarak diyalektiği; sınıf savaşımının kuramını ve proletaryanın -yeni, Komünist toplumun yaratıcısının dünya tarihindeki devrimci rolünü açıklar."[3]

Komünist Manifesto 1848 Şubatında modern proleter partinin ilk çekirdeği sayılan Komünistler Birliği'nin[4] mücadele programı olarak ilk yayınlandığında 'yalnızca birkaç ülkedeki yüzler'i temsil ediyordu. Oysa daha 19. yüzyıl bitmeden çok sayıda ülkede milyonların temsilcisi, onların bilinci ve programı, ilham kaynağı ve yol göstericisi haline gelmişti.[5] Manifes-

---

[1] F. Engels, "Komünist Birliğin Tarihi Üzerine...", Marx-Engels, Seçme Yapıtlar, c:3, s.220, Sol Yay.

[2] Paul Sweezy, Yüzyıl Sonra Komünist Manifesto, çev: Olcay Göçmen, Yücel Yayınları, 1975, s.14.

[3] V.İ.Lenin, Marx, Engels, Marksizm, 2. baskı, s.13, Sol Yay.

[4] Komünistler Birliği, 1847'de kurulan, çoğunluğunu Almanların oluşturduğu dar bir devrimci grup.

[5] "Komünist Manifesto Türkçeye ilk olarak Mustafa Suphi ve Şefik Hüsnü gibi seçkin sosyalistler tarafından çevrildi. Dolayısıyla Manifesto'nun serüveni biraz da sosyalist hareketimizin serüvenidir. Manifesto'nun yayınlandığı 1848 yılında Avrupa devrimlerle çalkalanıyordu. Bu devrimler vesilesiyle işçi sınıfı, sosyalizm, anarşizm ve komünizm gibi terimler Türkçeye de girmeye başladı. Marx'ın adı ise ilk kez 1871 Paris Komünü vesilesiyle duyuldu. Komün Osmanlı'da geniş yankı uyandırmıştı.
25 Temmuz 1871'de Sadrazam Ali Paşa imzasıyla yayınlanan bir Emirname söze şöyle başlıyordu: (Komünist fikirler) 'dokuz on yıl içinde habis ruhlar gibi Avrupa'nın her tarafına yayılmış ve bu fikirleri benimseyenler Enternasyonal adıyla büyük bir dernek kurmuşlardır. Bu gibi fikirleri tanıyan Komün taraftarlarının Paris'i ne hale soktukları hâlâ gözlerimizin önündedir... Bu zararlı heyetin fesat çerçevesini Osmanlı İmparatorluğu topraklarına kadar genişletmeye çalışması ihtimalden uzak değildir.' Resmi ba-

to'nun ilkelerini kılavuz alan Ekim Devrimi'nin ardından ise artık tüm kıtalardan yüz milyonlarca insanın ilham kaynağı ve mücadele programıydı. Çünkü "Komünist Manifesto, kapitalist sömürü sistemini irdelemesi ve proletaryanın zaferinin bilimsel açıklamasını yapması ile diğer metinlerden ayrılarak bugüne kadar canlı kalmıştır. Manifesto, o güne kadar insanlığın ütopyalarda, edebi metinlerde, filozofların 'toplum ideallerinde' ifadelendirdiği sömürüsüz, insanca ve daha güzel günlerin; yani kurtuluşun; yani devrimin yolunu, tüm insanlara gösterdi. Hem de yaşamın içinden bakan her gözün görebileceği bir berraklıkta... (...) Ekim Devrimi, proletaryanın iktidarı ele geçirebileceğini ve devrimi yapabileceğini gösterdi. Açılmış olan bu yoldan devrim, ezilen tüm halklara ulaştı. 20. yüzyıl devrimler ve karşı devrimler çağı oldu.

Bu durumda komünistler ne için savaşıyor? Komünistlerin niçin savaştığına ilişkin Manifesto'da çizilen program hâlâ canlılığını korumaktadır. 'Komünistlerin teorisi tek bir tümcede özetlenebilir: Özel mülkiyetin kaldırılması.' Komünistler, insa-

---

sına göre 'Paris'i yerle bir eden eşkıyanın kumandanı Karl Marx denilen ve hâlâ Enternasyonal nâm Cemiyetin Reisi bulunan pehlivan'dı. (...)
Komünist Manifesto'nun Türkçe çevirisi ilk olarak Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sında tefrika edilmeye başlanır. (...) Manifesto'nun tam çevirisi Aydınlık dergisinin 12. sayısından itibaren tefrika edilmeye başlanır ve 1923 yılında kitap olarak yayınlanır. İstanbul Evkaf Matbaası tarafından Manifest, Komünist Beyannamesi, adıyla yayınlanan kitap Doktor Şefik Hüsnü tarafından çevrilmiştir. (...) Manifesto konusunda şöyle diyordu Mustafa Suphi: 'Bizim takip ettiğimiz hedefler tatbik olunamaz bir hayal değil, belki mağdur amele ve rençberleri açlık ve kulluktan kurtaran, refah ve medeniyete, hayata çıkarabilecek yegâne bir yol, hem hak ve adalet yolu olduğunda bir an bile tereddüt etmek büyük günahtır. Ancak, bu yola gidebilecek insanların ruhlarında mukaddes bir ateşin de yanmaya başlaması, şarttır.' İşte Manifesto'nun serüveni bu ateşin serüvenidir." (Sema Kaya, Sosyalist Alternatif, "Komünist Manifesto'nun Türkçedeki Serüveni: 'Marx Denen Pehlivan' ve Manifestosu", No: 5, s.20)

nın insan tarafından sömürülmesinin ve azınlık bir asalak grubun, çoğunluk üzerindeki egemenliğinin gerekçesi olan özel mülkiyetin ortadan kaldırılması için savaşıyorlar. Sermayenin azgın saldırılarını, fabrikaları, meydanları ve ülkeleri özgürleştirecek eylemle yanıtlıyorlar."[1]

IX.2.2.1.1-) Manifesto'nun Önemi

Bir yapıtın, uzun zaman diliminde güncelliğini koruyabilmesi az rastlanan bir durumdur. Hele söz konusu yapıt, artan bir hızla değişmekte olan toplumsal yaşama ve onun ortaya çıkardığı toplumsal ilişkilere yönelik çözümlemeler üzerine yükseliyorsa bu büsbütün dikkate değer bir durumdur. Kuşkusuz bunun nedenini onun yönteminde aramak gerekir. Bu yöntem Diyalektik Tarihsel Materyalizm yöntemidir. Yöntemin ustalıkla kullanılması sayesindedir ki, yazarları; büyük bir alçakgönüllülükle, "Komünistlerin vardıkları teorik sonuçlar, yalnızca varolan bir sınıf savaşından, gözlerimizin önünde cereyan eden tarihsel bir hareketten doğan ilişkilerin genel ifadeleridir,"[2] derken; sosyalistlere, işçi sınıfının tarihsel görevlerini ortaya koyan bir eylem kılavuzu armağan etmenin onur ve ayrıcalığını hak ediyorlardı. Gerçekten de onlar içinde bulundukları koşullarda, "gözlerinin önünde cereyan eden tarihsel bir hareketten doğan ilişkilerin genel ifadelerini ortaya koymuşlardır. Yani ne sınıflı toplum ne sınıf çatışması, ne kapitalist üretim ilişkileri içerisinde kadın ve çocuk emeğinin sömürüsü, ne toplumsal statü bakımından kadının utanç verici durumu, ne kapitalist üretimin toplumun küçük bir bölümü (kapitalistler) için servet, toplumun büyük bir bölümü (işçiler, küçük üreticiler, işsizler vd.) için sefalet biriktiren doğası ve ne de bu koşulların bir so-

[1] Devrim Dergisi, "Bütün Ülkelerin İşçileri Birleşin", No: 12, 15 Nisan 1998, s.23.
[2] K. Marx-F.Engels, Komünist Manifesto, 2. Baskı, s.127.

nucu olarak ortaya çıkan kültürel yozlaşma, ahlaki çürüme ilk kez Manifesto tarafından keşfedilip ortaya konmuş olgular değillerdir. Bunlar Marx ve Engels'in gerek kendilerinden önceki düşünürler, gerek çağdaşları tarafından açıkça görülüp tespit edilmiş gerçeklerdir. Marx ve Engels'in diğer tüm düşünürlerden farklı olarak yaptıkları şey, bu apaçık gerçekleri kendi bilimsel yöntemleri ışığında ele alarak bundan bir dizi tarihsel sonuca ulaşmak olmuştur.

En genel hatlarıyla bu sonuçları özetlemek gerekirse; o güne kadar kaydedilen yazılı tarih bir sınıf savaşımları tarihidir. Tarihsel süreç içerisinde; üreticiler ile üretim araçları arasındaki ilişki zemininde belirlenen üretim biçimleri varlıklarını ancak, mevcut üretici güçler üzerinde egemenlikleri devam ettiği sürece koruyabilirler. Toplumsal gelişmenin belli bir evresinde, üretim ilişkileri ve onun tarafından koşullanan mülkiyet biçimleri, üretici güçlerin gelişme ihtiyacına cevap veremez duruma gelir. Bu noktada üretim biçimi, üretici güçlerin ayak bağına dönüşür. Çelişkinin çözümü, çatışan sınıfların güç ilişkileri tarafından belirlenir. Tarih boyunca, sömüren ve sömürülen, "Ezen ile ezilen birbiriyle sürekli karşı karşıya gelmişler, kesintisiz, kimi zaman üstü örtülü, kimi zaman açık bir savaş, her keresinde ya toplumun tümüyle devrimci bir yeniden kuruluşuyla ya da çatışan sınıfların mahvolmalarıyla sonuçlanan bir savaş sürdürmüşlerdir."[1]

Diğer tüm toplumsal örgütlenme biçimlerinden farklı olarak burjuvazinin egemen olduğu çağın ayırıcı özelliği, mevcut toplumsal yapıyı giderek daha açık görülebilen düşman iki kampa -burjuvazi ve proletarya- bölmesi ve böylece sınıfsal farklılıklar ile çatışmaları birleştirmiş olmasıdır. Kapitalist üretim koşullarında, "burjuvazi ile karşı karşıya gelen bütün sınıflar içerisinde yalnızca proletarya gerçekten devrimci bir sınıftır.

[1] K. Marx-F.Engels, Komünist Manifesto, 2. Baskı, s.23.

Öteki sınıflar modern sanayi karşısında erirler ve nihayet yok olurlar. Proletarya ise onun özel ve temel ürünüdür."[1]

Kapitalizm bir yandan üretimi toplumsallaştırırken, diğer yandan üretilen değerlere burjuva mülkiyet ilişkileri çerçevesinde bireysel el koymayı koşullayan doğası onun dönemsel ticari bunalımlarının temel nedenidir. Yani kapitalizm doğası gereği bunalım üretir. Kapitalizm koşulları içinde bu bunalımlar, üretici güçlerin bir bölümünün tahrip edilmesi, yeni sömürü alanları kazanılması, eski egemenlik alanlarındaki sömürünün daha da şiddetlendirilmesi vb. biçimlerde aşılabilmektedir. Ancak bu, gelecekte daha kapsamlı ve sarsıcı bunalımların zeminini hazırlamaktadır aynı zamanda. Çünkü, "Sanayinin, burjuvazinin elde olmayarak teşvik ettiği ilerleyişi, emekçilerin rekabetten ileri gelen yalıtılmışlıklarının yerine, birliktelikliklerinden ileri gelen devrimci dayanışmaları koyar. Demek ki, modern sanayinin gelişmesi, burjuvazinin ayaklarının altından, bizzat ona dayanarak ürettiği ve mülk edindiği temeli çeker alır. Şu halde, burjuvazinin ürettiği her şeyden önce, kendi mezar kazıcılarıdır. Kendisinin devrilmesi ve proletaryanın zaferi, aynı ölçüde kaçınılmazdır."[2]

Burjuvazinin sınıf iktidarına son vermek anlamına gelen, proletaryanın zaferi her şeyden önce, toplumsal ilişkileri üretici güçlerin gelişme ihtiyaçlarına cevap verecek biçimde düzenlemelidir. Burjuva özel mülkiyet yerini toplumsal mülkiyete bırakmalıdır. Böylece üretim toplumun ihtiyaçları temelinde örgütlenebilecek, bireysel rekabetin çürütücü etkisi, yerini toplumsal dayanışmanın yüksek ahlaki normlarına bırakacak ve bu temel üzerinde özgürleşen birey, kendi yeteneklerini geliştirebilmenin ve bunları toplumsal gelişmenin ihtiyaçları temelinde seferber edebilmenin maddi olanaklarına da kavuşabilecektir.

---

[1] K. Marx-F.Engels, Komünist Manifesto, 2. Baskı, s.123.
[2] K. Marx-F.Engels, Komünist Manifesto, 2. Baskı, s.125.

Bu yeni toplumda, bireyin özgür gelişimi bütün toplumun özgür gelişiminin temel koşulu olacaktır. Bu tarihsel bir zorunluluktur ve bu zorunluluğu içinde bulunduğu toplumda kendisini egemen sınıf olarak örgütleyebilecek tek bir sınıf, proletarya omuzlayacaktır. Böylece proletarya tarihsel misyonunu gerçekleştirmek ve insanlığın sınıflı toplum serüvenine son verebilme olanaklarına da kavuşmuş olacaktır.[1]

Bunun içindir ki "Lenin, Karl Marx başlıklı makalesinde, Komünist Manifesto'yu şu sözlerle özetler: 'Bu yapıt, duru ve parlak bir deha ile yeni bir dünya anlayışını, toplumsal yaşamı da kucaklayan tutarlı bir materyalizmi; en geniş ve en derin gelişim öğretisi olarak diyalektiği; sınıf mücadelesi kuramını ve proletaryanın -yeni, komünist toplumun yaratıcısının dünya tarihindeki devrimci rolünü açıklar.'

Lenin'in sözleri Komünist Manifesto'nun teorik özünü en iyi bir biçimde özetlemekle kalmıyor, onun sonradan kazandığı olağanüstü tarihsel öneme de ışık tutuyor. Komünist Manifesto'yu, onun tarihini ve muazzam tarihsel etkisini değerlendirenlerin neredeyse ittifak halinde birleştikleri ortak görüş şudur. Tarihte hiçbir politik belge bu kadar ünlenmemiştir.

Manifesto, herhangi bir çatışmayı değil, modern toplumun temel çatışmasını dile getiriyordu. Manifesto, çağdaş tarihin iki temel sınıfı arasında, proletarya ile burjuvazi arasında patlak verecek büyük tarihsel mücadelenin temellerini ortaya koymakla kalmıyor, sesi, sözcüsü, manifestosu olduğu sınıfı, yani proletaryayı bu mücadelede burjuvaziye karşı ideolojik-politik, bakımdan silahlandırıyordu. Onun burjuva düzenin mezar kazıcısı ve yeni bir toplumun kurucusu olmak şeklindeki temel tarihsel rolünü ortaya koyuyor ve bu büyük tarihsel mücadelenin temel ilke ve amaçlarını açıklıyordu.

---

[1] İsmet Kaymaloğlu, Sanat Eylemi Dergisi, "150. Yılında Komünist Manifesto'dan Öğrenmek", No: 8, Nisan-Mayıs 1998, s.4-5-6.

Komünist Manifesto'nun tarihsel öneminin ne anlama geldiğini Manifesto'nun kendisinden de okuyabiliriz: '(Komünistler) proleter hareketi biçimlendirmek ve kalıba sokmak üzere kendilerine özgü hiçbir sekter ilke getirmezler... Komünistlerin vardıkları teorik sonuçlar, hiçbir biçimde, şu veya bu sözde dünya reformcusu tarafından icat olunmuş ya da keşfedilmiş düşüncelere ya da ikelere dayandırılmamıştır. Bunlar, yalnızca varolan bir sınıf savaşından, gözlerimizin önünde cereyan eden tarihsel bir hareketten doğan ilişkilerin genel ifadeleridir.'

Komünist Manifesto'nun tarihsel yaşam gücü buradan gelmektedir. Ancak tarihsel hareketin kendisinden çıkarılan bir teori, bu aynı tarihsel hareketi ilerletme ve onunla birlikte gelişip güçlenme devrimci yeteneğini de gösterebilir. Komünist Manifesto'nun, onun şahsında devrimci Marksizm'in, sosyalizmin ve modern uluslararası işçi hareketinin tarihindeki kendine özgü benzersiz yeri buradan gelir. Komünist Manifesto kaleme alındığından beri dünya komünist ve işçi hareketi muazzam bir teorik ve pratik deneyim edinmiştir. Bu Komünist Manifesto'nun önemini azaltan değil, tam tersine ona büyük bir tarihsel önem kazandıran bir gelişmedir. Zira tüm bu tarih Komünist Manifesto'da temelleri ve genel ilkeleri konulan bir tarihsel gelişme doğrultusunun kesin bir doğrulanmasıdır. Manifesto'nun işaret ettiği hedeflere kuşkusuz ki hâlâ ulaşılamamıştır. Dahası 20. yüzyılın ikinci yarısındaki gelişmeler, özellikle de son on yılın gelişmeleri, insanlığı bir bakıma bu hedeflerden bir hayli uzaklaştırmıştır. Fakat son birkaç on yılın tanıklık ettiği genel gerileme üzerinden değil, tarihsel süreci bütünüyle bakıldığında, Manifesto'nun işaret ettiği gelişme doğrultusu parlak biçimde doğrulanmıştır."[1]

[1] Kızıl Bayrak Dergisi, "Komünist Manifesto 150 Yaşında", No: 48, 21 Mart 1998, s.26.

IX.2.2.1.2-) Diyalektik Materyalist Manifesto

"Uluslararası işçi hareketinin programını yazma görevi kendilerine verildiğinde, Marx ve Engels, sosyalizmin teorisinin bilimsel temeller üzerinde kuruluşuna ilişkin kendi görüşlerinin bir sistem halinde inşasını tamamlamış bulunuyorlardı. Dolayısıyla, 'Manifesto'nun yazımına başladıklarında, diyalektik ve tarihsel materyalizm, Marx ve Engels elinde geliştirilmiş bir düzeye ulaşmış, 'Manifesto' da, bu yeni bilimin işçi sınıfının politik mücadelesine uyarlanmasının bir sonucu olarak doğmuştur. (...)

Marx'ın ve Engels'in sosyalizmin bilimsel temeller üzerinde inşası için yürüttükleri çalışmalarının bu kısa özeti, 'Komünist Parti Manifestosu'nun, işçi hareketinin ekonomik, ideolojik ve siyasal bütün sorunlarına, sistematik bir bakış açısının olgunlaştığı bir sırada yazıldığını göstermektedir.

Lenin, Manifesto'nun teorik ve siyasi önemi hakkında şunları söyler: 'Bu eser dâhiyane bir parlaklık ve açıklıkla, yeni bir dünya kavramını, toplumsal hayat alanını da kucaklayan tutarlı materyalizmi, gelişmenin en kapsamlı ve en derin öğretisi olarak diyalektiği sınıf mücadelesinin ve proletaryanın yeni komünist toplumun yaratıcısının dünya çapındaki tarihsel devrimci rolünün teorisinin ana hatlarını sunar.' (...)

Çünkü Marx ve Engels; 1. Kapitalist dünyanın devrimci tarzda dönüştürülmesinin zorunlu olduğunu, 2. Bunun için siyasi iktidarın proletarya tarafından ele geçirilmesi gerektiğini, 3. Bunun önkoşulunun da, proletaryanın dünya çapında bir siyasi partide örgütlenmesi olduğunu düşünüyorlardı.

Bütün bunların gerçekleşebilmesi için; Proletaryanın burjuva demokrasisinin dar perspektifinden ayrılması; Kendisine özgü bir dünya görüşüne ve ayrı bir politik plana sahip olması;

İlkel mücadele biçimlerinden ve geri örgütlenme biçimlerinden kurtulması gerekiyordu.

Manifesto, bütün bu amaçlara uygun olarak, bütün ülkelerin proleterlerini bir program etrafında örgütlemeye uygun bir belge olarak tasarlanıp yazılmıştır.

Bu yüzden, Manifesto, Marksizm öncesinde ileri sürülmüş çeşitli sosyalist görüşlerin tam bir eleştirisi üzerinde de yükselmişti. Tarihin ilerlemesinin insanların iradesinden bağımsız toplumsal yasalara bağlı olduğu genel fikriyle, bu ilerleme sürecinde devrimci sınıfların rolü hakkındaki tezler, Manifesto'da, pratik eylemin programı halinde formüle edilmişti. Bu yüzden, Manifesto, aynı zamanda, bütün Marksist dünya görüşünün tam bir özetidir.

Diyalektik ve tarihsel materyalizmin dünyayı yalnızca yorumlamak için değil, aynı zamanda değiştirmek için de güçlü bir silah olarak inşa edilmiş olması, Manifesto'nun güçlü içeriğinin başlıca dayanaklarından birisi olmuştur. Diyalektiğin devrimci özünün materyalist tarzda yeniden açığa çıkarılması ve büyük bir incelikle işlenmesi için, mücadeleler içinde geçen zaman, yeni devrimci öğretinin temel tezlerini, heyecanlı ve parlak edebi bir üslupla ve en özlü bir biçimde açıklayabilmek için gerekli birikimi sağlamıştı. (....)

Devrimci işçi sınıfı politikasının uygulanabilmesi için vazgeçilmez iki yöntem ilkesi bunların iki örneğidir:

Hareket halindeki başlıca güçlerin durumu ve etkileri, bunların hangi eğilimlere sahip oldukları ve birbirleriyle çatışmalarının nedenleri ve sonuçları,

Yaşanan durumun çözümlenmesi, başlıca hedeflerin ve taleplerin formüle edilmesi: Bunlara ilişkin olarak, 'Manifesto'nun, ikinci ve özellikle dördüncü bölümleri değerli örneklerle doludur.

Bu özellikler, Manifesto'yu komünistlerin hareketleri için önceden hazırlanmış bir reçete olmaktan çıkarır ve devrimci mücadelenin tarihi şartlara göre yürütülmesini öğreten bir 'pratik' kitabı olarak da önem kazanmasına yol açar. Ama bunu yaparken, nesnel koşullarla ilkeler arasındaki ilişkiyi önemser. Manifesto, 'somut koşullar' kavramının ilkesiz oportünizme yol açmasını önleyecek önlemler koyar. Örneğin, partinin kendi somut siyasetini formüle ederken özgül, yerel şartlar kadar, ilkeleri de göz önüne almasının zorunlu olduğunu söyleyen bölümde, bu ilkeler şöyle özetlenir: İşçi sınıfının acil ihtiyaçları için yaptığı eylemler, nihai hedeflere tabi kılınmalıdır; Proletaryanın ulusal ve enternasyonal görevlerinin birliği sağlanmalıdır; Çeşitli devrimci ve ilerici akımların desteklenmesi sırasında, müttefiklerin yanılgıları karşısında eleştirel bir tavır takınmaktan kaçınılmamalıdır.

Bu üç ilke, özel ve genel arasındaki ilişkiyi açıklayan diyalektik kurallara uygun olarak formüle edilmiştir. Bu kurallar, bütün bir Marksist-Leninist politika biliminin dayanaklarını oluşturmuş, strateji ve taktik, azami ve asgari program gibi kavramların türetilmesinde de bu diyalektik mantık ilkesi kullanılmıştır.

Manifesto'da, diyalektik materyalizmin başlıca kategorilerinin uygulanmasını da izleyebiliriz. Değişik üretim biçimlerinin tarihte birbiri ardına gelişini gösterirken, niceliksel değişikliklerin niteliksel değişikliklere yol açacağını ileri süren yasaya dayanılır. (...)

Manifesto'da, Marx ve Engels kapitalizmin çöküşünün kaçınılmazlığını gösterirken, bunun kendiliğinden olmayacağını da belirttiler. Bu saptama, hem kendilerinden önceki evrim teorilerinden farklı olarak, toplumsal ilerlemede devrimlerin rolünü öne çıkaran yeni bir tarih anlayışını sergiliyordu; hem de, kapitalizmin mezar kazıcısı rolünü kapitalist sistemin kendisi

tarafından yaratılan proletaryaya yükleyerek, çelişkinin içsel karakterine güçlü bir vurgu yapıyor ve diyalektiğin materyalist temeller üzerinde yeniden inşa edilmesinin doğuracağı sonuçlardan birisini örnekliyordu. Materyalist diyalektiğin, kendisinden önceki metafizik ve idealist sistemlerden farklı olarak, 'dünyanın anlaşılmasıyla yetinmeyip onun nasıl dönüştürüleceğini bilmek' istemesinin sonucudur bu. Bir şeyi 'dönüştürmek için kavramak', onun içerdiği çelişkiyi ya da bir çelişki içindeki yerini kavramak demektir. Örneğin kapitalizmin ekonomik ve politik yönleri, Marx'tan önce de birçok araştırmacı tarafından incelenmiş, kapitalizmin işleyiş yasalarına ilişkin ilk bulgular, burjuva araştırmacılar tarafından saptanmıştı. Fakat, Marx bütün bunlardan farklı olarak, kapitalizmin nasıl dönüştürüleceği problemini, araştırmasının temel noktası olarak almıştı.

'Manifesto', soyut bir başlangıç olarak konulmuş olan 'komünizmin hayaleti'nin nasıl somut bir hale geleceğini gösteren bir cümle ile sona erer: 'Varsın egemen sınıflar bir komünist devrim ürküntüsüyle tir tir titresinler. Proleterlerin zincirlerinden başka kaybedecek şeyleri yok. Bir dünya var kazanacakları. Bütün ülkelerin proleterleri birleşin'!"[1]

IX.2.2.1.3-) Manifesto'nun Gücü

Sosyal-demokrat "hezeyanlar"a karşın,[2] "Eric Hobsbawm'a göre, Manifesto'ya gücünü veren iki önemli özellik vardır: İlki;

[1] Aydın Çubukçu, Özgürlük Dünyası Dergisi, "Komünist Manifesto'da Diyalektik Materyalizm", No: 90, Haziran 1998, s.49-51-52-56.

[2] "20-21 Mart 1998 tarihinde Frankfurt'ta Sozialismus ve sol sosyal-demokratların dergisi olan spw tarafından '150. Yılında Manifesto' adlı bir panel ve tartışma toplantısı düzenlendi. Toplantıya Elmar Altvater, Joachim Bischoff ve Frank Deppe gibi Almanya'da sosyalizm konusunda araştırma ve yazılarıyla tanınan kişiler de katıldı. Toplantıda başlıca beş konu vardı: 'Manifesto'dan 150 yıl sonra gerçek gelişme', 'kapitalist üretimin gelişme ve kriz eğilimleri', 'sınıf ilişkileri ve sosyal mücadelelerin gelişme eğilimle-

kapitalizmin güçlü göründüğü zamanda bile bu üretim biçiminin geçiciliğinden söz etmesidir. İkincisi ise, kapitalist gelişmenin uzun erimli tarihsel gelişme eğilimlerini vurgulamasıdır. Hobsbawm burada özellikle globalleşmeyi, dünyanın kentleşmesini ve kapitalizmin aileyi tahrip etmesini belirtir. Sonuncuya örnek olarak Batı ülkelerinde çocukların yaklaşık yarısının evlilik dışı doğmasını ya da büyütülmesini gösterir.

Hobsbawm devrim konusu üzerinde, kapitalizmin Manifesto'da öngörüldüğü gibi yıkılmaması üzerinde özellikle durur. Hobsbawm'a göre Manifesto'nun determinist bir şekilde o-

---

ri', '21. yüzyılda kapitalizm ve sosyalizm: Tahminler, potansiyeller ve perspektifler', 'sosyalistler, işçi hareketi, partiler: Deneyimler ve sonuçlar.'

Toplantıdaki tartışmalarda ortaya çıkan belirlemeler şöyleydi: 1980'li yılların ortalarından itibaren sermaye bazı ülkelerde kâr oranının düşmesini durdurdu, artışa geçti. Bunu çevrenin ve toplumun aleyhine yaptı. Kâr oranının düşmesi artık, esas olarak zorla yeniden bölüşümle engelleniyor. Bu ise toplumda karşı çıkışı artırıyor... Kâr oranı konusu Marx'daki gibi ele alınamaz. Siemens, Volkswagen gibi tekeller kârların yaklaşık yüzde 30'unu finans piyasasından sağlıyorlar. Kâr oranının içeriği değişmiştir... Marx kapitalizmin gelişmesini öngörebildiği kadar proletaryanın gelişmesini öngöremedi. Sermayenin uluslararasılaşması doğal bir süreç, ama bütün ülkelerin işçilerinin birleşmesi öyle değil. Komünistlerin görevi işçileri sınıf haline getirmektir. Bourdieu'nun belirlemesiyle; sınıflar yapısaldır, birileri onları öyle çağırmadıkça öyle değildir. (Burada öncü parti anlayışı gündeme gelmektedir)... Küreselleşmeyi emperyalizm olgusu dışında tartışmak doğru değildir. Ancak emperyalizmle küreselleşme arasında da fark vardır: Emperyalizm ulusal devletten hareket eder ve onun içindir. Küreselleşme ise bugünkü boyutunda ulusal devletten hareket etmez ve daha çok uluslararası kurumlar aracılığıyla yürür... Bir toplum düşünün ki nüfusun bir bölümüne ihtiyacı yok. Kapitalist ülkelerde işsizliğin geldiği aşama budur. ABD'de çalışan yoksullar ortaya çıktı. Sürekli iş değiştirmek zorundalar. Hem ev sahibi hem işsiz olanlar var... 20. yüzyıldaki sosyalizm deneyimi, kapitalist dünyanın içine sosyalist unsurları yerleştirmeye çalışmak olarak tanımlanabilir... Ekonomi sadece nesnel bir olgu değil. Ekonominin aynı zamanda kültürel boyutu da var. Ekonomik etkinlik aynı zamanda kültürel bir sorundur... Sosyalizm kısaca üretim demokrasisi olarak tanımlanabilir." (Yazın Dergisi, "150. Yılında Manifesto", No: 81, s.11.)

kunması doğru değildir. Proletaryanın kapitalizmi yıkması ve komünizmi kurması kapitalizm analizinin sonucu değildir. Bu düşünce insanın doğası ve amacı hakkındaki felsefi bir düşünceden doğar. Hobsbawm burada Marx'ın 1843-44'te yazdığı 'Hegel'in Hukuk Felsefesi Eleştirisine Giriş'ten bir pasajı örnek olarak gösterir. Marx henüz kapitalist üretimin doğası ve işçi sınıfı hakkında pek az şey bilirken, proletaryanın kendini ancak tüm toplumu kurtararak kurtarabileceğinden söz etmektedir.

Hobsbawm'a göre, kapitalist gelişmenin devrimci bir proletarya ortaya çıkarması kapitalist üretim analizinden çıkarılabilecek bir sonuç değildir. Bu, kapitalist gelişmenin olası ama zorunlu olmayan sonuçlarından biridir. Keza kapitalizmin proletarya tarafından devrilmesi de komünist gelişme yolunun açıldığı anlamına gelmez. Manifesto, bu konuda, oldukça aşamalı bir değişim yolunun açılması ötesinde bir iddiada bulunmaz.

Manifesto, kapitalizmin geçici bir evre olduğunu, mezar kazıcıları tarafından mutlaka yıkılacağını ve insanlık tarihinin hiçbir döneminde kurtuluşun koşullarının bu kadar olgun olmadığını belirtir, ama bu saptama, tarihsel değişmenin insanlar aracılığıyla gerçekleştiğinin belirtilmesinden dolayı determinist olarak yorumlanamaz. Mezar, insan eylemiyle kazılmalıdır. Önsöz'ün sonunda Hobsbawm, Manifesto'nun kapitalizmin devrimci değişiminin yanı sıra onun kendini yıkma olasılığını da gördüğünü belirtir. "Sosyalizm ya da barbarlıktan hangisinin gerçekleşeceği 21. yüzyıla kalmıştır,"[1] diyen Eric Hobsbawm Manifesto'nun güncelliği konusunda da şunların altını çiziyor: "Manifesto, Sovyet komünizminin sona erişinden, Marksist partilerin ve hareketlerin dünyanın pek çok yerinde gerilemesinden sona bile bir klasik olarak kalmaya devam ediyor. Bu inanılmaz baş yapıtın 21. yüzyıl eşiğinde dünyaya söyleyecek

[1] Yazın Dergisi, "Hobsbawm ve Manifesto", Yıl:16, No: 81, s.25.

hâlâ pek çok sözü var. (...) Manifesto'nun gücünü sağlayan iki şey var. Bunlardan ilki, kapitalizmin daimi ve sarsılmaz olmadığına, 'tarihin sonu'nu getirmediğine, tam tersine insanlık tarihinde geçici bir dönem olup tıpkı kendinden öncekiler gibi başka tür bir toplum tarafından aşılacağına dair öngörüdür.

İkincisi ise, kapitalist gelişimin gerekli, uzun dönem tarihsel eğilimlerinin ortaya konmasıdır. Marx ve Engels, 1848'e gelindiğinde kapitalizmin halihazırda dönüştürmüş olduğu dünyayı anlatmıyorlardı. Onlar, bu dünyanın nasıl mantıksal olarak kapitalizm tarafından dönüştürülmeye mahkûm olduğunu öngörüyorlardı.

Bugün bu dönüşümün büyük ölçüde gerçekleşmiş olduğu bir dünyada yaşıyoruz. Hatta biz Manifesto'daki öngörülerin gücünü, bizimle metnin yayımlandığı zaman arasında yaşayan kuşaklardan daha berrak bir biçimde görebiliriz. İkinci Dünya Savaşından ulaşım ve iletişim devrimine gelinene kadar, üretimdeki küreselleşmenin ve her ülkede üretimin ve tüketimin kozmopolit bir karakter kazanmasının sınırları vardı. (...)

Eğer bu bin yılın sonunda Manifesto'nun başka başka küreselleşmiş bir kapitalizm öngörüsünün keskinliğinden etkilenmememiz nasıl mümkün değilse, aynı şekilde öngörülerinin bir diğerinin gerçekleşmemiş olması da aynı derecede çarpıcıdır. Burjuvazinin proletaryada her şeyden çok, kendi mezar kazıcılarını yaratmadığı bugün artık açıktır. 'Burjuvazinin yıkılışı da proletaryanın zaferi de' aynı derecede 'kaçınılmaz' olmamıştır...

Manifesto öncelikle bir tarihsel kaçınılmazlık belgesi olarak okunmuştur ve gerçekten de Manifesto'nun gücü kapitalizmin kendi mezar kazıcıları tarafından gömülmeye mahkûm olduğuna dair okuyucularına verdiği güvenden kaynaklanır büyükölçüde. Yine de, yaygın bir sanının aksine, Manifesto determi-

nist bir belge değildir. Mezarlar, bizzat insanların eylemleri tarafından ya da bu eylemler aracılığıyla kazılacaktır."[1]

"Şüphesiz Komünist Partisi Manifestosu'nun önemi, onun salt komünist düşüncenin ilk programatik belgesi olmasıyla sınırlı değildir. Onun önemi; içeriğinden; burjuvazi ve proletarya arasındaki sınıf savaşımının tarihsel gelişimine ve yönelimine ilişkin ileri sürdüğü tutarlı görüşlerden, bu görüşlerin pratikte defalarca kanıtlanmasından kaynaklanmaktadır. Marx ve Engels, Komünist Partisi Manifestosu'nda toplumların tarihine materyalist bakış açısıyla yaklaşmış, sınıf savaşımı kuramını ayakları üzerine dikmiş, bu mücadelede tarafların -burjuvazinin ve proletaryanın- konumunu yalın bir şekilde açıklamış, proletaryanın burjuvazi karşısında, komünistlerin burjuvazi ve proletarya karşısındaki tutumunu açık bir şekilde özetlemişlerdir. (...)

Manifesto'daki temel düşünce nedir? Bu soruyu Engels şöyle yanıtlar: 'Manifesto ortak eserimiz olduğu için, kendimi, onun çekirdeğini oluşturan temel önermenin Marx'a ait olduğunu belirtmek zorunda hissediyorum. Bu önerme şudur: Her tarihsel çağda egemen olan iktisadi üretim ve mübadele biçimi ve ondan zorunlu olarak doğan sosyal yapılanma, o çağın üzerine kurulu olduğu temeli meydana getirir ve o çağın politik ve düşünce tarihi, ancak bu temele dayanarak açıklanabilir; dolayısıyla insanlığın bütün tarihi (toprakta ortak mülkiyete dayanan ilkel kabile düzeninin dağılmasından bu yana), sınıf mücadelelerinin, sömüren ile sömürülen, ezen ile ezilen sınıflar arasındaki mücadelelerin tarihidir; bu sınıf mücadeleleri tarihi, bir evrimler dizisi meydana getirir ki, bu evrimler dizisi içinde bugün, sömürülen ve ezilen sınıfın -proletaryanın- sömüren ve e-

[1] İngiltere'deki Verso Yayınevi'nin yayımladığı (Nisan-1998) Manifesto'ya Eric Hobsbawm'ın önsözden nakleden: Ayşe Ozil, Virgül Dergisi, Komünist Manifesto 150 Yaşında", Temmuz-Ağustos 1998, No:10, s.31.

zen sınıfın -burjuvazinin- boyunduruğundan kurtuluşunu, aynı zamanda ve nihai olarak toplumun tümünü sömürülmekten, ezilmekten, sınıf ayrılıklarından ve sınıf mücadelelerinden kurtarmaksızın elde edemeyeceği bir aşamaya ulaşmıştır.'[1]

Bu öz, Komünist Partisi Manifestosu'nda, ilk alt başlık olan 'Burjuvalar ve Proleterler' bölümünün ilk tümcesinde şöyle özetlenmiştir: 'Şimdiye kadarki bütün toplumların tarihi, sınıf savaşımları tarihidir.'[2]

İşte kapitalist toplumun iki temel sınıfı olan burjuvazi ve proletarya, toplumların sınıf savaşımları tarihinin en son ve en keskin mücadelesini yürütüyor. Marx ve Engels, Komünist Partisi Manifestosu'nda, bu en son ve en keskin mücadelenin kuramını ortaya koydular. Bu mücadelede burjuvazinin konumunu üretim ilişkilerinin mantığı çerçevesinde değerlendirdiler. Kapitalist sistemin çürüyen, yıkılan en son sömürü sistemi olduğunu berrak bir şekilde belirlediler."[3]

IX.2.2.1.4-) Manifesto'nun Güncelliği

Manifesto'yu önemli olması yanında güncel kılan nedir? Komünist Manifesto, insanlık tarihindeki en önemli çağ olan kapitalizmin büyük tarihsel serüvenini açıklayan yaratıcılığıdır... Örneğin, "1848'de tarif edilen kapitalizm ve dünya, yıllar sonra, kapitalizm tarafından dönüştürüldüğü haliyle bugün içinde yaşadığınız dünyaya daha çok benzemektedir. I. Savaş'ın sonunda meydana gelen motorlu araçlardaki devrim, II. Sa-

---

[1] K.Marx-F.Engels, 'Manifesto Partîya Komunîst/ Komünist Partisi Manifestosu, 1872 Almanca Baskıya Önsöz, Dönüşüm Yay., Engels, 1888 İngilizce Baskıya Önsöz, s.89.

[2] K.Marx-F.Engels, 'Manifesto Partîya Komunîst/ Komünist Partisi Manifestosu, 1872 Almanca Baskıya Önsöz, Dönüşüm Yay., s.104.

[3] Faruk Aydın, Güney Dergisi, "Manifesto 150 Yaşında...", No: 4, Nisan-Mayıs 1998, s.30-31-32-33.

vaş'ın sonunda meydana gelen telekomünikasyon devrimi ve nihayet 80'li yıllarda yaşanan mikroelektronikteki sıçramayla dünya 'global köy' haline gelmiştir. İşçi sınıfının siyasal hareketinin ise hegemonyasını kuracak bir devrimle sonuçlanacağım belirtir.

1848'in dünyasının sanayi devi İngiltere'nin sadece buharla çalışan dokuma makineleri ve onları dünya pazarlarına taşıması aylar alan buharlı gemileri vardı! Kapitalizmdeki uzun dönemli eğilimleri gören Marx şöyle diyor Manifesto'da: 'Ürünleri için devamlı olarak genişleyen pazar aramak ihtiyacı burjuvaziyi kürenin yüzeyinin her tarafında dürtmektedir. Her yere sokulmalı, her yere yerleşmeli ve her yerde ilişkiler kurmalı. Burjuvazi; dünya pazarını sömürmek yoluyla her ülkedeki üretim ve tüketime kozmopolitan bir karakter vermiştir... Ülkenin üretimi tarafından karşılanan eski ihtiyaçların yerini, uzak ülkelerin ve iklimlerin ürünlerini gerektiren yeni ihtiyaçlar almıştır. 21. yüzyıla girerken üretimin, tüketimin, sermayenin dolaşımının ve değerin realizasyonunun globalleştiği bir dünyayı yıllar öncesinden öngörmüştür...

Marx'a göre burjuvazi üretim araçlarını sürekli bir devrime tabi tutmadan varolamaz. Böylece üretim ilişkilerini ve toplumdaki ilişkilerin bütününü değiştirir. 'Üretimin durmaksızın devrimcileştirilmesi, bütün sosyal koşulların sürekli taciz edilmesi, hiç bitmeyen belirsizlik ve kışkırtma burjuva çağını daha önceki bütün çağlardan ayırır. Bütün sabit, neredeyse donmuş ilişkileri, arkasından gelen eski ve kutsal fikirler silsilesiyle beraber silip süpürüyor, yeni oluşmuş olanlar katılaşamadan antika oluyorlar. Katı olan her şey eriyip havaya karışıyor, kutsal olan her şey ruhani saygınlığını kaybediyor.' Marx'ın, kapitalizmin, bu 'sabit', 'donmuş', 'kutsal' ilişkilerin en yaygını olan aileyi ortadan kaldıracağı öngörüsüne, çok değil 60'lı yıllardan önce bile inanılmıyordu. Ama bugün gelişmiş Batı ülkelerinde,

büyük şehirlerdeki bütün hanelerin yarısı tek kişinin yaşadığı hanelerdir. Çocukların neredeyse yarısı tek-ebeveynli ailelerde büyümektedirler.

Bu derin değişim süreci kendini edebiyat,[1] resim, müzik vb. gibi bütün estetik alanlarda da gösterdi. Edebiyatta klasisizmin yerini alan modernizm durağan bir toplumdaki geleneksel ilişkilerin yerine, çelişkilerle dolu, patlamaya hazır bir toplumun çıplak, doğrudan, umut ve umutsuzluk dolu ilişkilerini kendisine konu alır. Kübizm ve sürrealizm resimdeki bütün donmuş anlayış ve fikirleri ortadan kaldırdılar. 'Sosyal koşulların sürekli tacizi, bitmeyen belirsizlik ve kışkırtma', ilişkilerin ve fikirlerin 'silinip süpürülmesinin' estetik ifadelerini Salvador Dali'nin ya da Picasso'nun eserlerinden daha iyi nerede görebilirsiniz?

Manifesto'nun en önemli tespitlerinden biri de kapitalist ekonominin kaçınılmaz olarak girdiği periyodik krizlerdir. Modern üretici güçlerdeki devasa gelişme ile modern üretim ve mülkiyet ilişkileri ki, -burjuva egemenliğinin koşuludurlar- yan yana duramazlar. 'Bu krizlerde sadece var olan üretici güçlerin büyük bir bölümü değil, daha önce yaratılmış üretici güçler de periyodik olarak yok edilirler.' Söylemeye gerek yok ki, bu 'yok etme' bir grup kapitalistin iradi-ekonomik kararları ile olmaz. Çok yüksek bir iktisadi soyutlama düzeyinde anlatılan 'toplumun kendisini içinde bulduğu anlık barbarlık durumu', iktisadi düzeyde kendini ifade eden krize bulunan siyasi çözümdür. Burada ilginç olan, kapitalizmin emperyalizm aşamasına girmesiyle insanlığın yaşadığı iki büyük savaşın, üretici güçlerin neredeyse topyekûn imhasına yol açmış olmalarının Marx'ın anlattığının en mükemmel örnekleri olmasıdır. Son

[1] Bak: Aydın Çubukçu, Evrensel Kültür Dergisi, "Manifesto ve Edebi Estetik", No:81, Eylül 1998, s.13-15.

dünya savaşından bu yana yaşanan bölgesel savaşlar, soykırımlar, milyonlarca insan etkileyen açlık, kuraklık gibi felaketler 'barbarlık' durumunun örnekleri değil midir? Gelişmiş burjuva toplumlarının 'medeni' insanlarının 'barbarlık' durumunda ne hale geldiklerini anlamak için 'Apocalypse Now', 'Deer Hunter', 'Ein Deutches Leben' ya da 'Schindler's List' gibi filmleri hatırlamak yeter.

Komünist Manifesto'nun en özgün ve önemli siyasal tezi, bütün tarihin sınıf mücadeleleri tarihi olduğu tezinden kaynaklanır. Modern burjuva toplumunun antagonistik sınıfları burjuvazi ve proletaryadır, proletarya ile burjuvazi arasındaki mücadele bir proletarya devrimi ile ve proletaryanın kendisini egemen sınıf olarak örgütlemesiyle sonuçlanacaktır.

En önemli bölüm olan 1. Bölüm: 'Şimdiye kadarki bütün toplumun tarihi sınıf mücadeleleri tarihidir.' diye başlar. 'Özgür yurttaş ve köle, patrisyen ve pleb, lord ve serf, lonca ustası ve kalfa, yani ezen ve ezilen devamlı birbirinin karşısında durdular, kimi zaman gizli, kimi zaman açık kesintisiz bir savaş sürdürdüler, her seferinde ya toplumun geniş bir yeniden örgütlenmesiyle ya da rakip sınıfların ortak mahvıyla sonuçlanan bir savaş.' Bildiğimiz gibi sınıflar ve sınıf mücadelesi tezi Marx'a ait değildir, Marx'ın önceli olan ilk komünistler, sosyalistler tarafından ortaya atılmıştır. Burjuva fikir ve politika adamları da toplumda çıkarılan birbirlerinden farklı olan sınıfların varlığını zımnen kabul ederler. Marx'a ait olan teori bütün tarihin sınıflar mücadelesi tarihi olduğu, kapitalizmin tarihin sonu olmadığı ve proletaryanın da kendisinden önceki ezilen sınıflar gibi burjuvazi ile mücadelesinden yeni bir toplum kurarak çıkacağıdır. Eğer bu mümkün olmazsa, 'kimi zaman gizli kimi zaman açık' kesintisiz olarak süren savaş iki tarafın da 'mahvıyla' sona erecektir. 'Böylesine devasa üretim ve değişim araçlarını bir araya getiren bir toplum, büyüsüyle yarattığı yeraltı dünya-

sının güçlerini kontrol edemeyen bir büyücüye benzer' (Yıllar sonra Rosa Lüksemburg bu seçimi 'ya barbarlık ya sosyalizm' olarak koyacaktır.)

Bütün tarihin sınıflar mücadelesi tarihi olduğu üzerinde fazla durmak gerekmez. Feodalizmden kapitalizme, mutlak monarşiden burjuva demokrasisine geçişin, bunun saf olarak gerçekleştiği Avrupa'daki tarihi, birbirini kovalayan devrimler, karşı-devrimler ve iç-savaşların tarihidir. Böyle saf olarak gerçekleşmediği, burjuvazinin kapitalist-emperyalist sermaye ihracı ile kendisini şekillendirdiği ülkelerde bile siyasal egemenliğini kurabilmesi toplumsal ihtiyaçlarla mümkün olabilmiştir, olmaktadır.

İşçi sınıfının politik hareketinin burjuva toplumunun demokratikleşmesinde oynadığı merkezi rolü kanıtlamanın da aynı şekilde üstünde çok fazla durmak gerekmez. 1880'lerde kitleselleşen sosyal demokrat ve komünist partiler ezilen sınıflar için son 100 küsur yılda elde edilen bütün ekonomik, demokratik ve siyasal kazanımın tek sebebidirler.

Marx'ın tartışmaya yol açan, gerçekleşmediği için yanlış olduğu öne sürülen tezi şudur: 'Burjuvazi her şeyden önce kendi mezar kazıcısını üretmiştir. Onun (burjuvazinin-b.n) düşüşü ve proletaryanın zaferi kaçınılmazdır'. İşçi sınıfı aynen Marx'ın öngördüğü gibi kendisini bir sınıf olarak örgütleyerek burjuvaziye karşı sadece koşullarını iyileştirmek için değil, kapitalizmin büyük krizleri sırasında, barbarlığın eşiğine gelindiğinde zaman zaman neredeyse iktidara gelerek burjuvaziye karşı mücadele etmiştir. I. Savaş sonrasında İtalya'da, Macaristan'da ve Almanya'da olduğu gibi. Rusya'da iktidara geldiği gibi. II. Savaş öncesinde ve sonrasındaki benzer dünya koşullarında İspanya'da, İtalya'da, Fransa'da ve Yunanistan'da ve Çin'de olduğu gibi. En uzunu Rusya'da, 1923'te 'tek ülkede sosyalizm' kurulana kadar devam eden bu kısa dönemler, 'bir kişinin özgür

gelişmesi herkesin özgür gelişmesinin koşuludur', 'herkesten verebileceği kadar, herkese ihtiyacı kadar' demokrasisine ulaşabilmenin imkânlarının yakalanabildiği tek anlardır. İnsanların kendi kendilerinin efendileri olabilecekleri tarihsel imkânını fark ettikleri bu anlar, görülmemiş bir enerjiyi, iradeyi, özveriyi, yaratıcılığı, artistik ve estetik zenginliği, çeşitliliği ortaya çıkarmışlardır. Ancak, proletaryanın zaferi kaçınılmaz olmamıştır. II. Savaş'ın sonundan itibaren Batıdaki kitlesel işçi partileri örgütlülüklerini korumakla beraber, amaçlarını elde olanı korumak olarak belirleyerek ve artçı bir mücadele sürdürürken, sosyal-demokrat partiler burjuva partileri haline gelmişlerdir. Giderek büyüyen refah devleti, ekonomik istikrar ve yüksek istihdam 1970'lerin sonlarına kadar sürmüştür. İşçi sınıfı Marx'ın öngördüğü gibi sürekli ağır yoksulluk koşulları altında yaşıyor olmaktan çıkmıştır. Kapitalizmin karşıtını etkisizleştirme potansiyellerini Marx 1848'de tam olarak görememiştir. Ancak, tarihi materyalizm kaba determinist bir teori değildir. Proletaryanın zaferi ancak bilinçli insan eylemi dolayımıyla mümkündür. Tarihsel olarak demokrasiye ulaşmanın başka imkânının olmaması ile bu imkânın gerçekleşmesi arasında zengin, karmaşık ve çok katlı süreçler vardır."[1]

Marx ve Engels, Komünist Partisi Manifestosu'nun ilk yayımlanmasından 24 yıl sonra (1872 Almanca baskıya önsöz'de) şunu tespit ettiler: "Genel ilkeler, ana çizgileriyle bugün de hâlâ doğruluğunu korumaktadır. Bu ilkelerin siyasi uygulanışı Manifesto'nun kendisinin de belirttiği gibi her yerde ve her zaman o günün tarihsel koşullarına bağlı olacaktır."[2]

---

[1] Sevil Kurdoğlu, Sosyalist Alternatif, "Komünist Manifesto 150 Sene Sonra Hâlâ Güncel", No:5, s.18-19.

[2] Karl Marx-Friedrich Engels, Komünist Partisi Manifestosu, Türkçe-Kürtçe, Dönüşüm Yayınları, İstanbul, Nisan 1994, s.80.

Manifesto, devrimin en iyi veya en çabuk nasıl yapılacağına dair bir el kitabı değildi; aksine, mücadelelerin yönelimi hakkında komünistlerin birbirini izleyen kuşakları için önemli bir yönergeydi.

Kimileri, 'Marx ve Engels 100 yılı aşkın bir süredir ölüdürler; artık bu eskimiş Manifestonun olsa olsa antika veya yazın değeri vardır' diye haykırıyorlar. Aynı zamanda, örneğin, 'globalleşme', 'üçte iki toplumu', 'orta tabakanın yoksulluğa düşmesi' gibi sözüm ona şimdiye kadar hiç görülmeyen yeni gelişmelerden söz ediyorlar.

Manifesto'da bu ve birçok diğer görünüm biçimleri sadece anlatılmakla kalınmadı; aynı zamanda her şeyden önce onların bağlantıları açıklandı. Dahası; bu gelişmelerin kapitalist gelişme gidişatından kaynaklandığı bilimsel olarak kondu.

Burjuva bilimciler bunalımın beraberinde getirdiği görünümler üzerine kafa patlatır. Onlar bu bağlamda ne gerçek açıklamalar, ne de çare bulabilirler. Ve biz de, onların bunu asla beceremeyeceklerini biliyoruz. Çünkü kapitalizm, ancak kendisinin yerle bir edilmesiyle giderilebilecek olan çelişkileri ve felaketleri üretmektedir.

Manifesto'nun, gerçekte onun yaşını hiç göstermeyen küreselleşme ve yoksullaşma üzerine bazı ifadelerine kısaca göz atarsak;

Sermaye, salt daha önceki üretim; biçimlerini imha etme eğilimine sahip değil, aynı zamanda ekonomik ele geçirme halinde, bütün iktisatlara, daima yeni üretim araçlarını ve tekniklerini zorla kabul ettirme eğilimine sahiptir. Bir sermaye grubu diğer sermaye gruplarıyla, daima daha hızlı, daha iyi, daha kârlı üretmek için sürekli rekabet halinde bulunduğundan, teknikte sürekli olarak devrim yapılmaktadır. Bununla ilgili olarak Manifesto'da şunlar söylenmektedir: "Burjuvazi, üretim araçlarını

ve böylelikle üretim ilişkilerini ve onlarla birlikte, toplumsal ilişkilerin tümünü sürekli devrimcileştirmeksizin varolamaz."[1]

Bir iş sürecinin dünyanın çeşitli yerlerindeki çeşitli kişilerin düzinelerle farklı çalışma faaliyetlerine gittikçe daha fazla bölünmesi anlamına gelen bilgisayarlaşma, üretim araçlarının devrimcileştirilmesinin yeni bir adımından başka bir şey değildir.

Çokuluslu şirketlerin üretimi enternasyonalleştirmesi, ulusal sanayilerin dayandığı zemini çekip almaları şeklinde görünürdeki en yeni gelişme üzerine çoklarının kafası karışmaktadır. Kapitalin kâr uğruna bütün yerkürede çırpınması karşısında çokları apışıp kalmaktadır. Bu güya yeni gelişimin arka planları Manifesto'da okunabilir. Orda şöyle denmektedir: "Ürünleri için sürekli genişleyen bir sürüm gereksinmesi burjuvaziyi yerkürenin dört bir yanına kovalıyor, o her yere girmek her yerde bağlantılar kurmak zorundadır. Burjuvazi, dünya pazarını kendisi sömürmekle, bütün ülkelerin üretimine ve tüketimine kozmopolit bir nitelik verdi. Gericileri derin kedere boğarak, sanayinin ayakları altından üzerinde durmakta olduğu ulusal temeli çekip aldı... Ulusal sanayiler, kurulmaları bütün uluslar için bir ölüm-kalım sorunu haline gelen yeni sanayiler tarafından yerlerinden ediliyorlar."[2] Ve "Büyük sanayi dünya pazarını kurdu. Dünya pazarı, ticarete, gemiciliğe, kâra komünikasyonuna ölçüsüz bir gelişme kazandırdı."[3]

Yani globalleşme, aslında kapitalizmin hiç de yeni değil, bilakis daha 150 yıl önce Manifesto'da ortaya konulan başlıca

---

[1] Karl Marx-Friedrich Engels, Komünist Partisi Manifestosu, Türkçe-Kürtçe, Dönüşüm Yayınları, İstanbul, Nisan 1994, s.108.

[2] Karl Marx-Friedrich Engels, Komünist Partisi Manifestosu, Türkçe-Kürtçe, Dönüşüm Yayınları, İstanbul, Nisan 1994, s.108-109.

[3] Karl Marx-Friedrich Engels, Komünist Partisi Manifestosu, Türkçe-Kürtçe, Dönüşüm Yayınları, İstanbul, Nisan 1994, s.106.

bir eğilimidir. Güya en yeni gelişimin diğer yanı da, nüfusun gittikçe daha geniş kesimlerinin yoksullaşması, Manifesto'da salt tespit edilmekle kalmadı; aynı zamanda açıklandı: "Burjuvazi, yeni sermaye, hangi oranda gelişiyorsa, iş buldukları sürece yaşayan ve emekleri sermayeyi artırdığı sürece iş bulan proletarya da modern işçi sınıfı da aynı oranda gelişiyor."[1] "İşin iğrençliği arttığı oranda ücret azalıyor."[2]

'Yeni yoksulluk', 'üçte iki toplum', 'güvencesiz iş akitleri' vs. üzerine burjuva ve küçük burjuva sollar arasında heyecanlı yürütülen güya yeni tartışma, Manifesto gibi 'eski' yazılara dayansa, daha iyi olurdu. Orada tam da bu gelişmenin gerekliliği incelenmekte ve şu saptanmaktadır: "Modern işçi, sanayinin gelişmesiyle yükseleceği yerde, gittikçe daha çok kendi sınıfının varlık koşullarının altına düşüyor. İşçi yoksullaşıyor ve yoksullaşma, nüfustan ve servetten daha hızlı gelişiyor."[3]

Başka bir ifadeyle bu, giderek daha artan yoksullaşma (veya Manifesto'da adlandırıldığı gibi 'Pauperisierung=sefilleşme'), işyerlerinin gittikçe daha büyüyen esnekleştirilmesi ve güvensiz hale gelmesinin, kapitalist gelişmenin normal seyrini oluştururken, Keynesçi güya refah toplumunun az sayıda emperyalist devlette kapitalizm için hiç de tipik olmayan görünümleri gibi geçici görünümler olduğu anlamına gelir.

Ama Manifesto, yalnızca sermayenin, burjuvazinin ve proletaryanın gelişme yönünü belirtmez; aynı zamanda da, insanlığın şimdiye kadarki tarihi temelinde, geleceğin neyi getireceğini öngörür. Manifesto'da şöyle denir: "Proletarya siyasi ege-

---

[1] Karl Marx-Friedrich Engels, Komünist Partisi Manifestosu, Türkçe-Kürtçe, Dönüşüm Yayınları, İstanbul, Nisan 1994, s.112.

[2] Karl Marx-Friedrich Engels, Komünist Partisi Manifestosu, Türkçe-Kürtçe, Dönüşüm Yayınları, İstanbul, Nisan 1994, s.113.

[3] Karl Marx-Friedrich Engels, Komünist Partisi Manifestosu, Türkçe-Kürtçe, Dönüşüm Yayınları, İstanbul, Nisan 1994, s.119.

menliğini, tüm sermayeyi burjuvaziden tedricen koparıp almak, bütün üretim araçlarını devletin, yani egemen sınıf olarak örgütlenmiş proletaryanın elinde merkezileştirmek için kullanacaktır... Başlangıçta bu, elbette, yalnızca mülkiyet hakkına ve burjuva üretim ilişkilerine despotça müdahale aracılığıyla; tüm üretim tarzını dönüştürmenin aracı olarak kaçınılmaz önlemler ile olabilecektir."[1]

IX.2.2.1.5-) Savaşarak Yaşayan Manifesto

"Günümüz dünyasında Manifesto, diyalektik ve tarihsel materyalizmin gücünü en iyi yansıtan bu metin, dünyayı değiştirmek isteyenlere sadece geniş bir perspektif ve sarsılmaz bir inanç vermiyor. Kapitalizmin emperyalist aşaması, proleter devrimler ve ulusal kurtuluş savaşları, ayaklanmalar ve yenilen devrimler, faşizm ve savaş, üretici güçlerin muazzam gelişimi gibi Manifesto'yu izleyen yüzyıldaki çarpıcı değişiklileri kavramak, bugünü açıklamak ve insanlığın komünist geleceği uğruna verilen mücadelenin genel ilkelerini güncelleştirmek için bir kez daha Manifesto'ya başvurmak gerekiyor.

Küçük bir azınlığın dünyanın büyük çoğunluğunun çıkarlarına rağmen kâr için her şeyi göze aldığı, savaşların, açlığın, ırkçılığın ve cinsiyetçiliğin kol gezdiği, faşizm ve şeriat gibi karşı devrimci akımların yükseldiği bugün, Manifesto güncelliğini sadece ve sadece gerçeklerden alıyor.

Emperyalist ideologlara yanıt niteliği taşıyan Manifesto'da, diyalektik ve tarihsel materyalizm, insanlık tarihini açıklamak için kullanıldı. Tüm tarihin sınıf mücadelelerinin tarihi olduğunu anlatan Marx ve Engels, sınıflı toplumların sonuncusu olan

[1] Karl Marx-Friedrich Engels, Komünist Partisi Manifestosu, Türkçe-Kürtçe, Dönüşüm Yayınları, İstanbul, Nisan 1994, s.130.

kapitalizmin gelişimini ve yıkılmasının zorunluluğunu bu temelde açıkladı.

Emperyalizmin ideologları, 1990'ların başında kapitalizmin nihai zaferini ilan ettiler. SSCB ve Doğu Bloku yıkılmış, bu savaştan özel mülkiyet kazanarak çıkmıştı. Hegel'e başvurarak 'tarihin sonunu' müjdeleyenler, 'büyük anlatıların sonunu' haber verenler, ücretli emek ve sermaye arasındaki çelişkinin belirleyici olmaktan çıktığını hatta hiçbir zaman belirleyici olmadığını söyleyenler, toplumun bütünlüklü açıklamasının (ve dolayısıyla bütünsel bir değişikliğin) olanaksız olduğunu anlatan çağdaş agnostikler kapitalizme övgülerini düzdüler. En son küreselleşme ideolojisinin iddiası ve yaygınlığı bu kervana katıldı.

Manifesto'da Marx ve Engels şunu söylüyordu: 'Bu anlamda, komünistlerin teorisi tek bir tümcede özetlenebilir. Özel mülkiyetin kaldırılması'. Bu hedefin taşıdığı anlamı milyonlarca işçi her günkü yaşantısından biliyor. Kapitalizmin varlığının yarattığı sonuçlar ve sınıf mücadelesinin belirleyici gücünü ancak bu düzenin sürmesi için var güçleriyle çalışanlar görmezler ya da görülmesini istemezler.

Marx ve Engels, kapitalist sistemin doğasının krizlerle malul olduğunu Manifesto'da çarpıcı olarak belirttiler. Üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki çelişkinin kaçınılmazlığını vurguladılar. Manifesto'nun izleyicilerinin analiz ettikleri emperyalist aşama bu çelişkiyi daha da derinleştirdi. İki dünya savaşına yol açan iki yapısal kriz ve 1960'ların sonundan bugüne kadar uzanan üçüncü büyük bunalımın arkasında var olan sınıf çatışması Manifesto'nun açıklama gücünü kanıtladı.

Mezar kazıcısını her gün üreten kapitalizmin dünya pazarını sömürmesi sonucu, burjuvazi her ülkede üretime ve tüketime kozmopolit bir nitelik verdi. Tüm eski ve yerleşik sanayiler yıkıldı veya her geçen gün yıkılıyor. Yeni sanayiler tarafından kenara itiliyorlar... Yeni sanayiler artık yerel hammadde değil,

dünyanın en uzak bölgelerinden gelen hammaddeleri kullanıyorlar; ürünleri evde değil, kürenin dört bir köşesinde tüketiliyor...

Kapitalizmin her geçen gün artan uluslararasılaşması, sınıf mücadelesinin uluslararası karakterinin güçlenmesinden ve sermayenin krizinin yaygınlaşmasından başka bir sonuca ulaşmıyor. Kapitalizmi yok etmenin olanakları da artıyor.

Manifesto kapitalizmin doğduğu andan itibaren karşıtını, yani işçi sınıfını da yarattığını anlatır. Marx ve Engels'in, kapitalizmin 'mezar kazıcısı' olarak adlandırdıkları işçi sınıfının o günkü en kalabalık kesimi hizmetçilerdi. Yıllar sonra işçi sınıfı toplumun en büyük sınıfı haline geldi. Son yirmi yılda yükselen hizmet sektörü 'beyaz yakalı' ücretli emekçilerin de işçi sınıfına dahil olmasını sağlayarak proletaryayı güçlendirdi. (...)

Manifesto'nun ruhu olan aşağıdan sosyalizm, yüzyılın büyük değişimleri tarafından doğrulandı. (...) Tarih devam ederken Manifesto, tek bir cümle ile hâlâ dünyayı değiştirmenin programıdır. 1990'lı yıllar kapitalizmin derin bir krizle sarsıldığı, kapitalist sınıfın işçi sınıfına azgınca saldırdığı, emperyalist saldırganlığın sınır tanımadığı yıllar oldu. İstikrarsızlık ve belirsizlik, bu tablonun parçalanmasının da olanaklarıyla...

1990'lı yıllar uluslararası yaygınlıkta, eşzamanlı ve daha da birleşmiş bir işçi hareketinin ayakları üzerinde durduğu ve geleceğe yürümeye hazırlandığı bir sürecin başlangıcıdır. 1990-1996 Almanya, 1991-1997 Yunanistan, 1996 Hindistan, 1995 Fransa'da 'Kızıl Sonbahar', 1989-1991, 1995-1998 Türkiye işçi hareketleri sermaye sınıfının saldırı programını engelliyor. 1996 Meksika, 1998 Endonezya ve Güney Kore, sırtüstü yatan Asya Kaplanları uluslararası kapitalizmin krizinin derinliğini gösteriyor.

Marx, 'İşçi sınıfı ya devrimcidir ya da hiçbir şey' derken, işçi sınıfı hareketinin, toplumsal kurtuluşu, yani siyasi mücadeleyi bayrağına yazmadan kazanamayacağını anlatmaktaydı. Manifesto, siyasal mücadelenin devrimci örgüt olmadan var olmayacağını belirtti."[1]

"Manifesto'nun kapitalizmin tahlilindeki saptamalarını, kapitalizmin çelişki ve açmazlarını bugün gözlerimizle görüyor ve yaşıyoruz. Artı-değer peşinde, durmadan yeniden üretim çılgınlığındaki, her şeyi metalaştıran kapitalizmin ekonomik sistem olarak tam bir tüketim isterisine dönüştüğünü gözlerimizin önüne sermeye televizyon reklamları bile yetiyor. Böylelikle insanları ve çevreyi nasıl kirlettiğini bir kez daha kavrıyoruz her gün. Ve kapitalizmin (emperyalizmin) her an dünyanın herhangi bir yerinde bir savaş odağı yaratmadan varlığını sürdüremez hale geldiğini.

Ve kapitalist düzende sömürünün adaletsiz dağılımından çok, esas olarak üretim mekanizmasında, işçinin ödenmeyen emeğinin yarattığı artı-değerde yattığını, dolayısıyla esas düzen yapısını hedef almayan 'adil düzen' sloganlarının birer aldatmaca olduğunu.

Hele sosyalist ülkeler bloğunun dağılarak bir karşı ağırlık olmaktan çıkmasından sonra bütün gelişmiş denilen ülkelerde çalışanların yaşam koşullarının gerilediğini sosyal hakların her geçen gün daha da kısıtlandığını ve hatta onca övünülen demokrasilerin bile tehdit altında bulunduğunu, faşizmin yeniden bir tehdit oluşturmaya başladığını, işsizliğin her yerde baş edilemez boyutlara vardığını, keza yabancı düşmanlığının tehlikeli bir nitelik aldığını görüyoruz. Manifesto diyor ki; işçi sınıfının sefaleti o ölçüye varır ki, burjuvazi onun sırtından geçineceği

[1] Volkan Yıldırım, Enternasyonal Sosyalizm Dergisi, "Geleceğe Bakış", No: 3, Mart-Nisan 1998, s.17-18

yerde onu beslemek zorunda kalır. Dolayısıyla artık bu topluma hükmedemez, toplumu yönetemez hale gelir. Yıkılmak zorundadır. Er geç!"[1]

IX.2.3-) 2000'lerin Eşiğinde Marksizm

Kurulabilen Reel Sosyalist Ülkeler Topluluğu'nun likidasyonuyla esen "postmodern" rüzgârların sarsıntısıyla, Marksizm üzerine neler söylenmedi, neler? Cepheden karşı saldırı, her şeyin "sonunu" ilan edip; "yeni zamanların kavramları, kapitalizm içi sosyalizmi" keşfetti! Marksist teoriyi "renksiz" bulan eleştiriler, "çok renklilik" söylencesine sarılıp "Elveda proletarya" haykırışları arasında "sivil toplumcu-dernekçi" eylem hattının kendiliğindenciliğine kodlandılar. "Postmodern" hezeyanların, kırk dereden su getiren "güncellik" vurgusu; nihayetinde, kendi kendine gelin güvey olan kendiliğindenciliğin ötesine geçemedi.

Ehli risksizliğiyle maruf olan, karnından konuşan "postmodern" hezeyanlar; Marksist teorik faaliyeti, "Hır çıkaran", "Hesap kesen", "Mangalda kül bırakmayan", "İfrata kaçan", "İfrit eden", "İhtilaf yaratan", "İnfial uyandıran" dinozor aykırılığı ilan etti! Yani Marksizm'den söz etmenin, kürek gibi dille büyük laf söylemeye eşitlendiği; eveleyip geveleyerek yuvarlak laflar eden risksiz "postmodern" modasının yükselen değer olduğu koşullarda; kimin arabasına binerse onun türküsünü çağıranlar; Marksist teoriden söz edenlere, "Bıyık altından gülmeyi" görev addetti!

Dobra dobra konuşmanın riskli bulunduğu; çamura yatmanın meşrulaştığı; eşitlikçi-özgürlük ütopyalarının çıkmaz ayın son çarşambasına ertelendiği; imkânların çarçur edildiği koşul-

[1] Sevim Belli, Odak Dergisi, "Manifesto Yaşıyor", No: 75, 3 Nisan 1998, s.20-21.

larda, suya sabuna dokunmadan, süklüm püklüm edilgenlikle Marksist teorinin savunulamayacağı çok açık! Yeni solcuların hışmına uğramak pahasına altını çizerek söylüyoruz ki: "Postmodern" hezeyanlarıyla Marksizm'in iflahı kesilmek isteniyor. Lamı cimi yok; böyle bu!

Bastığı yerde ot bitmeyen burjuva egemenliğinin, insanların basiretini bağlayarak, bostan korkuluğu gibi yaşamaya mahkûm ettiği koşullarda; burnundan kıl aldırmayan "postmodern" hezeyanları; soru(n)ların çözümü için "önerebildiği", boş gezenin boş kalfalığıyla iştigal etmekte iken; Marksist teori, ezbere iş görmeden; ezilip büzülmeden eyvallahsız olmak; gaza basmak adına gaf yapmadan ve "Gelen ağam, giden paşam eyyamcılığı"na prim vermeden zülfüyâre dokunmakla mükelleftir!

80'lerin sarsıntılarıyla bata çıka ilerlemek için çırpınan Türkiye solunun, bir arpa boyu yol alıp almadığı hâlâ tartışma konusuyken, bıçağı kemiğine dayayan koşulların ağırlaşmasıyla, hem nalına hem mıhına vuran çok standartlı, "postmodern" patentli genişlikler de; pire için yorgan yakan teorist sekterlikler de; bir baltaya sap olmayan açmazın iki versiyonu olmanın ötesine geçemedi. Bu ortamda "Marksizm'den elde kalan görece en sağlam yapılar neler? Bugüne kadar Marksizm'de hep yanlış anlaşılan ya da yorumlanan özel alanlara ilişkin neler söylenebilir? 70 yıllık reel sosyalizmin, Marksizm'in gelişimi üzerindeki etkileri nasıl değerlendirilebilir? Marksizm'in özne-nesnellik, tikellik-bütünlük, temel-üstyapı, bilinç-ideoloji, vb. gibi geleneksel ikilemlerine nasıl yaklaşılabilir?"[1] sorularına yanıt aramak acil bir gereksinim olarak kendini dayatıyor.

[1] Metin Çulhaoğlu, "Bin Yıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu" Sarmal Yayınevi, Eylül 1997

IX.2.3.1-) Önemli ve Önemsiz...

Dehşet denges(izliğ)i diye anılan "YDD" koşullarında, gelecek umudunun eleştirel yargılarına gereksinim olduğu kanısındayız. Bunun için, "2000'lerde insan(lık)ı ne bekliyor?" sorusunu, hayatta karşılığı olmayan hayallere prim vermeden ve "Marksizm bir dogma değil; diyalektik yöntemdir" uyarısını unutmadan yanıtlanmak gerek. Ancak "Marksizm'i bir siyaset olarak benimsemek dönemleri geri dönemlerdir"[1] ya da "Kapitalizm komünizme doğru gidiyor. Kapitalizm ne zaman komünizm olmaz? Başkasını sömürdüğünde..."[2] diyen Çetin Altan'ın, teknoloji fetişizmiyle tarihsel-güncel gerçeklerine; Toktamış Ateş'in Kemalist laf ebeliklerine;[3] Murat Belge'nin "sivil toplumcu" beklentilerle kutsanmış "küresel Menşevizmi"yle "AB benzeri yapıların oluşmasıyla, sol tekrardan ortaya çıkmaya başlayacaktır. (...) Yani daha büyük birimler içerisinde sol politikalar oluştuğu zaman asıl süreçlerin başlayacağını umuyorum"[4] diyen dünya reformculuğuna; "Teknikerlerin yerini robotlar alacak" genellemesi ardından sığınmış spekülasyonların ardından, dilinin altındaki baklayı, "İlk İşimiz Gazi'yi Atatürkçülerden kurtarmaktır"[5] diyerek çıkaran Atillâ İlhan'ın "Kuvay-ı Milliye"ci görüşlerine; "Sol dediğimiz şey relatif bir kavramdır"[6] diyerek belirsizliğin bilgeliğine soyunan Etyen

---

[1] Çetin Altan, Geleceğin Solu, Solun Geleceği, (Kolektif) Alan Yayıncılık, s.19

[2] Çetin Altan, Geleceğin Solu, Solun Geleceği, (Kolektif) Alan Yayıncılık, s.25

[3] Toktamış Ateş, Geleceğin Solu, Solun Geleceği, (Kolektif) Alan Yayıncılık, s.31-44

[4] Murat Belge, Geleceğin Solu, Solun Geleceği, (Kolektif) Alan Yayıncılık, s.45-60

[5] Atillâ İlhan, Geleceğin Solu, Solun Geleceği, (Kolektif) Alan Yayıncılık, s.114-134

[6] Etyen Mahçupyan, Geleceğin Solu, Solun Geleceği, (Kolektif) Alan Yayıncılık, s.179-197

Mahçupyan'ın; "İnsanlar muhakkak surette yeni düşünüş tarzlarına geçmek zorunda. Bu tabii kapitalizmden başka bir şekilde bir kopuş olabilir diye şimdiden öngörüyorum, ama tamamıyla bu yeni bir sistem mi olur yoksa Marx'ın öngördüğü bir sistem mi olur, o konuda düşüncem yeni sistem biçiminde olacağı yönünde"[1] diyerek papatya falı açan Ender Eren'e; 21. yüzyıl haritasında yeri olmayan klasik sosyal demokrasinin umutsuz sözcüsü Ercan Karakaş'ın, "Solun yüzyılı aşkın süredir savunduğu temel değerler bugün için de geçerlidir. Nedir bunlar? Eşitlik, özgürlük, adalet, dayanışma, barış demokrasi. Sosyal demokrasi dün olduğu gibi bugün de bu değerlere sahip çıkıyor"[2] diyen sanrısına aldırmadan tabii...

Küreselleşme ile daha da iç içe geçen insan(lık)ın makus talihini değiştirecek olan 21. yüzyıl sosyalizmi, öncelikle özgürlükçü, çoğulcu, çoksesli, farklılıkları yadsımayan, enternasyonalist-kamucu insan(lık) hareketi niteliği taşıyacaktır. Monolotik, sekter, lider sultasına dayanan tektip dayatmacalara 'Hayır' diyen sosyalizm, yabancılaşmayı ve yöneten/yönetilen ikilemini aşmayı asli görevi addederek; cinsiyetçiliği reddederek yeni yüzyıl dünyasına kadınların damgasını vurmasına yol açacaktır. Bu konuda, "Yüzyılın başında ne söylediysen şimdi de o doğrudur, diğerleri yanlıştır dersen, bu da 'Her şey Kuran'da yazar' demeye benzer. Tez ve antitez değişmişse sentez de değişik olacak dedik. Ama evrensel değerler var. İnsanların mutluluğu araması var, karnının tok olması var. Sevgi var, bunlar değişmez. (...) Hedef bunlar. Mücadele de bu doğrultuda olacaktır. Mücadele sürecektir. Çok büyük sürprizler de olabilir. Olumlu

[1] Ender Eren, Geleceğin Solu, Solun Geleceği, (Kolektif) Alan Yayıncılık, s.91

[2] Ercan Karakaş, Geleceğin Solu, Solun Geleceği, (Kolektif) Alan Yayıncılık, s.139

ve olumsuz anlamda"[1] diyen Mihri Belli'nin uyarılarını unutmadan; ve Faik Bulut'un, "Türkiye'de sol yükselirse Ortadoğu'yu çok etkiler. (...) Ben 2000'li yıllarda Türkiye'de sol kıpırdanmanın sol dalgaya dönüşeceği umudundayım,"[2] saptamasını ciddiye alan hazırlıkla...

IX.2.3.2-) Onca Terslikten Sonra...

"İyi ama yaşananlar" mı? İnanç yitimini, güven sarsılmasını devreye sokan reel sosyalist birinci dalganın likidasyonu, "dönüşüm" diye adlandırılan karşı devrim sürecini "YDD" ile devreye soktu. Ama, Ergin Yıldızoğlu'nun da ifade ettiği gibi, "Her şey duvarın yıkılmasıyla başlamadı; daha önce de işler yolunda gitmiyordu."[3] Çünkü Marksistler ideallerine yabancılaşmıştı. Ancak Duvarın yıkılmasından kısa bir süre sonra neoliberal vahşetle karşı karşıya kalan insan(lık), kapitalist "uygarlık"ı yeniden tartışmaya başladı. Masis Kürkçügil'in deyişiyle, "Dünya sosyalist hareketi sandığımızın aksine çok ciddi bir eleştirel sahiplenmeye gidiyor. İşçiler bir şeyi yaptığı zaman aydınlardan çok daha tutarlı bir şekilde kendi geçmişini özümser ama ona kutsal bir kitap gibi sahip çıkmaz, eleştirel sahiplenme dediğimiz eksiğini aksağını görerek bir önceki deneyimden çıkardığı derslerle birlikte yeni deneylere girer. (...) Neoliberalizmin yükselişi durmuştur veyahut da emekçi hareketin düşüşü durmuştur. Şimdi tersine gidiş söz konusudur. Ama şunu da söylemeliyiz, bu süre zarfında aşırı sağ yükseliyor. (...)

---

[1] Mihri Belli, Geleceğin Solu, Solun Geleceği, (Kolektif) Alan Yayıncılık, s.64

[2] Faik Bulut, Geleceğin Solu, Solun Geleceği, (Kolektif) Alan Yayıncılık, s.71-80

[3] Ergin Yıldızoğlu, Geleceğin Solu, Solun Geleceği, (Kolektif) Alan Yayıncılık, s.280-294

Ama şimdi artık solun solu, gerçek sol, ayakları üzerinde dikilmeye başladı. Durum budur. Yarın ne olur bilinmez."[1]

Bu bağlamda 21. yüzyılda büyük sürprizler olacak. Battal olmayan bir dünyaya gidiyoruz. Manifesto'nun, sosyalizmin "tarih öncesi bitti"; tarih başlıyor. Şimdi Marx'ın tarif ettiği dünyada tüm gerçekliğiyle yaşıyoruz. Bu dünyada sol, muhalefet, demokratlık ve başkaldırı, sosyalizm dışında mümkün olmayacağı gibi, 21. yüzyılda sosyal-demokrasinin bir geleceği de olmayacak. Dünya çapındaki kapitalist denetiminin vidaları gevşerken, insan(lık), 2000'li yılların ilk 20-25 yılında köklü altüst oluşlara tanık olacak. Bu kesit çağın umudu yaratmak gibi, bir felaketi, katastrofu da yaratma potansiyellerini içeriyor. Ömer Laçiner'in deyişiyle "Devrimci dönüşümlerin olacağı bir çağa giriyoruz."[2] Ve Nail Satlıgan'ın işaret ettiği gibi, "Kapitalizm gerçekten 21. yüzyılın eşiğinde insanlığı önemli bir dönüm noktasına getirmiş durumda. Yani insanlığın kapitalizmden kurtulması gerekiyor. Kapitalizmden kurtuluşun, bugüne kadar formüle edilmiş, tek tutarlı ve bilimsel yolu sosyalizmdir. (...) Sonuç olarak sosyalizm insanların ihtiyaçlarının giderilmesi, kapitalizm içinde demokratik hak ve özgürlükler önünde duran yapısal tahditlerin ortadan kaldırılması projesidir."[3]

Mustafa Sönmez'in, "Dünya artık yeni bir satıhta"[4] diye tariflediği ortamda tehlikeler büyürken; dipten gelen dalganın ipuçları da boy veriyor; işçi hareketi kıpırdanıyor. Kıpırdanma, küresel sol dalgaya dönüşme olasılığını içeriyor. Heterojen ö-

[1] Masis Kürkçüğil, Geleceğin Solu, Solun Geleceği, (Kolektif) Alan Yayıncılık, s.150-159

[2] Ömer Laçiner, Geleceğin Solu, Solun Geleceği, (Kolektif) Alan Yayıncılık, s.160-178

[3] Nail Satlıgan, Geleceğin Solu, Solun Geleceği, (Kolektif) Alan Yayıncılık, s.198-215

[4] Mustafa Sönmez, Geleceğin Solu, Solun Geleceği, (Kolektif) Alan Yayıncılık, s.216-230

zellikleriyle anti-kapitalist eksene oturmuş ezilenlerin tarihsel bloku, 21. yüzyılı yaratacak kavganın başkaldırı kutbunu oluşturacak. Bunun şimdiden nasıl gerçekleşeceğine ilişkin bir reçete sunmak mümkün değil. Ama Gennadiy Zyganov'un, "Devrimler çağı bitti" zırvasının ya da "Devrim bir hicran mı?" sorusunun, çok yakın gelecekte gülümsenerek anımsanacağından kimsenin kuşkusu olmasın! Çünkü burjuva düzenini "Kurtlar toplumu" olarak tanımlayan Hobbes'un, burjuva devleti de, efsanevi canavar 'Leviathan'a benzetmesini gerektiren gerçekler değişmemiştir.

IX.2.3.3-) Başkaldırı Ufukta...

21. yüzyılda insan(lık)ın büyük soru(n)larını sosyalist devrim çözecektir. Ancak insan(lık)ı sosyalizmin zaferine götürecek hiçbir tarihsel otomatizm yoktur; ve de ikilem yine/hâlâ "Ya Sosyalizm, Ya Barbarlık"tır. 20. yüzyıldaki kurulabilen sosyalist ülkeler topluluğunda yaşanan deneyimden dersler çıkaran devrim, sadece barbarlığı önlemekle kalmayacak; enternasyonalist değerlere sımsıkı bağlı anti-bürokratik sosyalist demokrasiyi, özgür üreticiler topluluğunu; Lenin'in deyişiyle, "Sosyalizm yukarıdan kararnamelerle kurulamaz. Resmi bürokratik otomatizm sosyalizmin özüne yabancıdır; yaşayan yaratıcı sosyalizm, halk kitlelerinin kendilerinin yaratacağı bir şeydir" diyerek, kuracaktır.

Bu konuda "Kapitalizm bir sömürü sistemidir, değişik biçimler alabilir bu sistem, ama temelleri değişmez. İnsanlık bunca yıllık mücadelelerin sonunda sömürüye karşı mücadelenin son bulmasını kabullenmeyecektir. Emek sermaye çelişkisinin olduğu yerde sömürüye karşı bir mücadele bayrağı yükselecektir" diyen ve sosyalizmin bir üst kimlik olduğunun altını çizen Aydemir Güler ekliyor: "Evet 20. yüzyıldaki sosyalist sistem kapitalizm ile girdiği mücadeleden yenilgiyle çıktı. O mücade-

leyi göğüsleyecek bir donanıma sahip olamadı. Dolayısıyla 21. yüzyıl sosyalizmi atasından ders almalıdır. Atasının sunduğu dersleri iyi değerlendirmelidir. Bağların tamamen koparıldığı, tarihin reddedildiği bir sosyalizm türü bence olmayacak. 20. yüzyılın sosyalizm deneyimlerini Ekim Devrimi'nden başlayarak tüm Doğu Avrupa'sıyla, Üçüncü Dünya Ülkelerindeki sosyalizme yönelen rejimleriyle, Uzakdoğu'daki deneylerle, hâlâ kısmen bir mücadelenin sürdüğü Kore Halk Cumhuriyeti'ni, Küba'yı kendimizin, sosyalizmin tarihi olarak görüyorum. Yenilgiyi de kendi yenilgimiz olarak görüyorum. (...) 20. yüzyılın sosyalizmi bizim ideal sosyalizmimiz değildi, reel sosyalizmimizdi. Olabilendi, gerçekleştirilebilir olandı."[1]

"Sovyetler Birliği açısından yenilgi sayılabilecek bir durum, bir şeyleri yeniden keşfetmeyi, sosyalizmin değerlerini yeniden sorgulamayı gerektirmiyor" diyen Levent Tüzel içinse, "Sosyalizm açısından ümitli olmak için yeterli veri var. Toplumsal çatışma, buna yol açan üretim araçlarının özel mülkiyeti ve ürünlerin paylaşımında toplumsallık olmadığı sürece, elbette işçi hareketi var olacak"tır.[2]

"2000'li yılların ilk çeyreğini 20. yüzyılın son çeyreğiyle bağlantılandırarak değerlendirebiliriz. (...) 21. yüzyıla atfedilen önem aslında 20. yüzyılın son 20 yılında yaşadıklarımızla ilgili. 21. yüzyılın ipuçları, iki kutuplu dünyanın ortadan kalkması, Sovyet Bloku'nun çözülmesi ve Yeni Dünya Düzeni çerçevesinde küreselleşme rüzgârıyla bize yeni bir ortam sunuyor. (...) Bütün bir 20. yüzyıla baktığımızda, bu deneylerin geldiği nokta, bu tarihin öncelikle eleştirel bir değerlendirilmesini yapmamız, sadece eleştirel bir betimlemekle, fotoğrafını çıkartmakla

[1] Aydemir Güler, Geleceğin Solu, Solun Geleceği, (Kolektif) Alan Yayıncılık, s.99-113

[2] Levent Tüzel, Geleceğin Solu, Solun Geleceği, (Kolektif) Alan Yayıncılık, s.253-261

kalmamamız, o eleştirel değerlendirmenin, eleştirel sahiplenmesiyle 21. yüzyıla giden patikayı örmemizi gerektiriyor. Ve bu konuda önceden belirlenmiş bir yolumuz yok. Bir tür deneme yanılma yöntemiyle yolumuzu bulmak durumundayız. Bize her şeyi sunan nihai bir teori de yok" diyen Ufuk Uras'ın, 21. yüzyıl sosyalizmi konusundaki ön belirlemeleri de şöyle: "1830'lu yıllarda, Robert Owen'ın ortaya koyduğu bir sözcük sosyalizm. O günden 'Owen' okuması biçimindeki sosyalizmden geriye ne kaldıysa, 1900'lü yıllardan da bugüne baktığımızda devletçi, bürokratik bir sosyalizm modelinin açıkça iflas ettiğini ve bizim özlemlerimize denk düşmediğini ifade etmemiz gerekir. İnsanların kendi kendini yönetme fikriyatı, yöneten-yönetilen ilişkisinin ortadan kalkması ve insanın insan olması mücadelesi ise sol, 21. yüzyılın sosyalizmi açıkça özgürlükçü olmak durumundadır."[1]

Yeninin eşiğindeyiz; "Türküler yaşanmaz oldu!/ Her gün bir başka zehir./ Görmedik,/ Bir bahçe, bir çiçek, bir şehir/ Görmedik bir gülen,/ Hasılı bir ferah, bir rahat:/ Uğruna çekilen, derttir, minnettir/ Senden yana olduğumuz sebeptir/ Kolektif hayat!" (Enver Gökçe) diyerek üretilen bugünden geleceğe gidiliyor. Egemenler, zalimler, kanlılarımız sıkı durun, ufkunda başkaldırının filizlendiği ve Şirin Tekeli'nin deyişiyle, "Kadınlar(ın) dünyanın geleceği"[2] olacağı 21. yüzyıl geliyor!

O halde, "Zamanı gelmiş bir fikrin önünde hiçbir güç duramaz" diyen Victor Hugo'nun vurgusuyla "Şimdi Marksizm ile "YDD"ye başkaldırı zamanıdır" demek gerekiyor!

---

[1] Ufuk Uras, Geleceğin Solu, Solun Geleceği, (Kolektif) Alan Yayıncılık, s.263-279

[2] Şirin Tekeli, Geleceğin Solu, Solun Geleceği, (Kolektif) Alan Yayıncılık, s.231-247

IX.2.3.4-) Şimdi Marksizm Zamanı!

Üretkenliğini ve insana ait olabilmenin tüm olanaklarını yitiren kapitalist "uygarlık", "emek"e, sanayi toplumunun aksesuarına dönüşmekten başka bir seçenek bırakılmamıştır. Marx'ın, "İnsanların dünyasının değersizleşmesi, nesnelerin dünyasının değer kazanması ile ters orantılı olarak artar," diye betimlediği "YDD" vahşetiyle somutlanan kitlelerin eksik tüketimi, sömürüye dayalı barbarlığın kendini var ettiği zeminken; "Marx eleştiri"leri ya da "III. Marx" arayışları, akıntıya kürek çeken çırpınışlar değilse nedir?[1]

Çağımız, Marx'ı bir kez daha doğrulayıp güncelleştirirken; "III. Marx" arayışları ya da "Marx eleştirileri" de neyin nesidir? Liberal "objektiflik ve tarafsızlık" adına devreye sokulan Marx eleştirilerinin unutmaması gerek: "Aynı" anda, "farklı" cepheden olaya "bakmak" iddiasındaki liberal bakış, aslında taraflı ve tüketici tutarsızlıklardan mustariptir. Saf tutmayan "tarafsız" bakış yoktur ve olamaz...

"Yeni Düzen(sizlik)" dünyasında Marksizm hiç bugünkü kadar iddialı olmamıştı, çünkü Marksizm'in merkezinde duran kapitalizmi kavrama-değiştirme misyonu insanlık açısından hiç bu kadar yakıcı olmamıştı... Marksizm hiç bu kadar iddialı olmamıştı, çünkü Marksizm'in geride bıraktığımız 1.5 asırlık tarihinden çıkan dersleri çalışabilmek için Marksistler hiç bu kadar uygun bir fırsat yakalamamışlardı...

Marx eleştirilerine verilecek en iyi yanıt, "Ulus-devlet ideolojisinden, yüksek teknoloji dünyasına"[2] spotlarıyla pazarlanan neo-liberal düşüncenin, gezegenimizdeki vukuatını sergilemektir. Gerçekten, liberalizm insanlığa ne vermiştir? Neoliberal saldırının "YDD" boyutu insanlığa ne vaat etmektedir?

---

[1] Bu konuda bak: Piyasa Sosyalizmi Tartışması, Derleyen: Osman Akınhay, Belge Yayınları, 1992.

[2] Canan Barlas, Milliyet, 30 Eylül 1995, s.19

Liberalizmin ve Marx'ın öngörüleri meydandadır; gerçekler de! Marksizm, bu olumsuzlukların aşılmasının devrimci yöntemi değilse nedir? "Marx eleştiri"leri ya da "III. Marx" arayışları giderek "etkinliği"ni yitirmektedir. Çünkü serbest piyasa söylemi açısından, esen rüzgârlar artık yön değiştirmektedir. 21. yüzyıl eşiğinde mali krizle tanışan gezegenimiz sarsılırken kapitalizm, kaldıramayacağı küresel "riskler"le tanışıyor.[1] Örneğin, gezegenimiz bir gecede 1 ila 6 trilyon dolarlık sıcak para kayışıyla sarsılıyor. Dengesizlik büyüyerek yaygınlaşıyor. Gidişat, Marx'ın öngördüğü doğrultudadır; bunun kanıtı gezegenimizin ekonomik ve ekolojik hal-i pür melalidir!

IX.3-) Ekolojik Soru(n)lar Büyürken

Malum ya, "Ozon tabakası incelmeye, dünya ısınmaya ve kirlenmeye devam ediyor. Avrupa'nın büyük bölümü asit yağmurlarının etkisi altında. Enerji santrallarından kaynaklanan çevre kirliliği yüzünden gelecek yıllarda 'bitki ve su yaşamının' hasar göreceği öngörülüyor."[2] Hasılı çevre sorunları büyüyor!

IX.3.1-) İklim Değişimi Konferansı Fiyaskosu

BM'nin, Arjantin'in başkenti Buenos Aires'te 161 ülkenin katılımıyla 2 Kasım 1998'de başlayan ve 14 Kasım'a kadar sü-

---

[1] Öte yandan neo-liberalizmin vazgeçemediği enstrümanlarından 'Dünya Bankası' ve 'IMF'nin politikaları, Prof. Dr. John Weeks'in işaret ettiği üzere, "Uluslararası sermayenin sömürü aracı"dır. Güney'de yaşanan facianın sorumlusu Marx'ın eleştirdiği kapitalizmdir. Kaldı ki kapitalizmin Güney'deki talanı, Kuzey'de de farklı değildir. Örneğin kapitalizmin kalesi ABD'de durum içler acısıdır. Lüksemburg'da uluslararası yardım grubunun hazırladığı rapora göre, Amerikalı yoksul çocukların yaşam standartları, dünyadaki en gelişmiş 18 Batılı sanayileşmiş ülkenin 15'inin gerisindedir. Nüfusun yüzde 15'i ve çocukların yüzde 22'si yoksulluk sınırı altındadır. (The New York Times, 16 Ağustos 1995)

[2] Asuman Abacıoğlu, Cumhuriyet, 4 Haziran 1999, s.9

ren İklim Konferansı'nda sonuç alınamadı.[1] 'Anlaşmazlıklar' başka bir zirveye havale edilerek 'top taca' atıldı. Dünyanın önde gelen gazetelerinin, olayı "Buenos Aires'te dağ fare doğurdu, üstelik bu fare anemik" şeklinde vermeleri, sorunun ileri bir tarihte çözüme ulaşabileceği olasılığını da ortadan kaldırıyor. Görünen o ki, gezegenimiz, çözüm yönünde dişe dokunur hiçbir somut adım atılmadan, bugün olduğu gibi yarın da El Nino'ların, Mitch'lerin gazabı karşısında korumasızdır.

Aslında gezegeni tehdit eden iklim dengesizliklerine neden olan etkenlerin çevreye ve canlılara verdiği zararların önlenmesine ilişkin çabalar yok değil. 80'li yıllarda güç kazanan çevre duyarlılığı, ülkelerin konuyla ilgili somut adımlar atma yönünde çaba göstermelerine yol açmıştır. Bilimsel araştırmaların da ortaya koyduğu gibi, iklim dengesizlikleri, karbon emisyonlarının koruyucu ozon tabakasını zayıflatarak 'sera etkisi'ni[2] aşırı ölçülerde artırması sonucu ısının yükselmesinden kaynaklanmaktadır. Karbon emisyonları, bugünkü düzeyinde tutulup giderek azaltılmak bir yana, sürekli artmakta ve küresel tehdidi önlenmesi olanaksız boyutlara ulaştırmaktadır.[3] Buna karşılık, katı ve sıvı yakıtlardan kaynaklanan karbon gazı emisyonlarını önce bugünkü düzeyinde noktalayıp[4] sonra da tedrici bir biçim-

---

[1] Küresel ısınma konusunda daha önce toplanan Kyoto Konferansı'ndan da bir sonuç çıkmamıştı. Bu konuda bak: Tacim Karadağ, Enternasyonal Sosyalizm, No:3, Mart-Nisan 1998, s.10-11

[2] Türkiye, dünyadaki sera gazı üretimi sıralamasında 25'incidir. (Cem Ulutaş, Cumhuriyet, 2 Haziran 1998, s.18)

[3] "Küresel ısınma felaket habercisi. İşte tehlike işaretleri: 2025 yılında dünyadaki araba sayısı 1 milyara ulaşacak. Bu rakam II. Dünya Savaşı'nda 40 bindi... 4.630 tür memelinin dörtte biri ve 9.675 kuş türünün yüzde 11'i yok olma sınırında... Mercanlar, küresel ısınma nedeniyle tehlike altında... Ormanların yüzde 80'i yok oldu... Kentlerde yaşayan 1 milyar insan hava kirliliği tehdidi altında..." (Cumhuriyet, 23 Eylül 1999, s.20)

[4] "Doğalgaz da havayı kirletiyor." (Cem Ulutaş, Cumhuriyet, 4 Ekim 1996, s.20)

de azaltmak, kapitalist ekonomi işlerliğinde, kolay değil. İklim zirvelerinin Rio'dan Kyoto'ya, New York'tan Buenos Aires'e başarıya ulaşamamasının başlıca nedeni de bu. Önce saptanması gereken şudur: İklim dengesizliklerinin yaratıcısı, atmosfere aşırı ölçülerde karbon emisyonu gönderen zengin Kuzey ülkeleridir. Bu konuda başı çeken ise ABD'dir.

ABD, atmosfere en çok karbondioksit gönderen on üç sanayi ülkesi arasında, 4.8 milyon ton'la (kişi başına 19.13 ton) en önde yer almaktadır. Onu Çin, Rusya, Japonya, Almanya, Hindistan, Ukrayna, Kanada, İtalya, Fransa, Güney Kore ve Meksika izliyor. Biraz da bu nedenle 1992 Rio Zirvesi öncesinde, Paris'te binlerce hükümetlerdışı örgütün (ONG) katılımıyla düzenlenen konferansta, 'sanayileşmiş ülkelerin, dünyanın geri kalan bölümüne ödemeleri gereken çevresel borçları olduğu' düşüncesi üzerine temellendirilmiş bir 'yurttaş eylem planı' hazırlanmış ve zirvenin dikkatine sunulmuştu.

Ne var ki, bu çağrılara ne Rio, ne Kyoto ne de Buenos Aires zirvesinde kulak verildi. ABD, Arjantin Zirvesi öncesinde, savsaklayıp durduğu karbon emisyonunu 1990'a göre bugünden 2010'a kadar yüzde 7 oranında düşürmesini öngören Kyoto Protokolü'nü imzalamıştı. Ama iklimsel felaketlerin baş sorumlusu olmasına, enerji tüketimindeki savurganlığının herkes tarafından bilinmesine karşın, bu kez de, 'karbon emisyonu indirimine önce gelişmekte olan ülkeler' başlasın diye tutturmuştur. ABD, aslında bu uzlaşmaz tutumuyla yükümlülüklerinden sıyrılmak istemektedir. O kadar ki Washington, pazar yasalarının 'gaz kirlenmesini' de içine alacak biçimde genişletilmesini talep etmektedir. Böylece sera etkisi yaratan gaz emisyonu hakkını yoksul ülkelerden satın almanın peşindedir. Kısaca ABD, kolay ve tatlı kârları için dünyayı gerçek bir tufanın içine atmakta sa-

kınca görmeyen güçlü lobilerin baskısıyla 'uluslararası anlaşmalara yan' çizmeyi sürdürmektedir.[1]

IX.3.2-) Susuz Günler Eşikte

Susuzluğa bağlı hastalıklardan her yıl çoğunluğu çocuk olmak üzere 5 milyon insan yaşamını yitiriyor. 2050 yılında su rezervleri daha da azalacak ve dünya nüfusunun üçte ikisi su sıkıntısı çekecek. TEMA Vakfı'nın yayın organında 'Dünya Su Rezervleri' ile ilgili yapılan değerlendirmeye göre dünya, temiz su kaynakları açısından oldukça yoksul bir görünüm sergiliyor. Dünyada toplam 1.4 milyar metreküp su bulunuyor, ancak bu suyun yüzde 98'i Okyanus ve denizlerdeki tuzlu sudan oluşuyor. Dünyadaki temiz suyun çoğu kutuplarda, yüzde 1'i ise göller, nehirler ve ulaşılabilir aküferlerde bulunuyor.

Kuzey ülkeleri ile Güney ülkelerindeki kişi başına düşen su miktarları da büyük farklılıklar gösteriyor. ABD'de kişi başına tüketilen günlük su miktarı 600, İsrail'de 260, Avrupa'da 200 litreyken, Filistin'de 70, Afrika'da ise 30 litre civarında su tüketiliyor. Güney'in sıcak ülkelerinde, gecekondu mahallelerinde ise günde iki litre su dahi lüks kabul ediliyor. Dünya Su Konseyi Başkanı Mahmut Ebu-Zeyid'in su tüketimiyle ilgili değerlendirmesi de şöyle: "1950'lerde sadece birkaç ülkenin böyle bir sorunu vardı. Fakat 1990'larda 300 milyon insanın yaşadığı 26 ülkede susuzluk çekiliyor. 2050 yılı için yapılan tahminlere göre dünya nüfusunun üçte ikisinin yaşadığı toplam 66 ülkede, orta ya da şiddetli su sıkıntısı çekilecek."

Dünya su tüketiminin büyük kısmı, tarım ve üretimde harcanıyor.[2] Dünya Kaynakları Enstitüsü'nün bildirdiğine göre,

---

[1] Hüseyin Baş, "Arjantin'de Fiyasko", Cumhuriyet, 22 Kasım 1998, s.3

[2] Türkiye Ziraatçılar Derneği Genel Başkanı İbrahim Yetkin, "Ergene'de artık su değil, zehir akıyor. Nehirlerden sulanan tarım alanları kuruyor. Tarımsal alanların tahribi yalnızca Trakya'nın yaşadığı bir sorun değil. Gide-

kullanılan suyun sadece yüzde 8'i insanlar tarafından tüketiliyor. Dünyada 1.2 milyar insan içme suyundan, 2.9 milyar insan da sağlık hizmetinden mahrum yaşıyor.[1] Susuzluktan kaynaklanan hastalıklar yüzünden her yıl çoğunluğu çocuk 5 milyon insan yaşamını yitiriyor.[2]

Nasıl yitirmesin? İşte Türkiye'den bir iki örnek: "Tifo dehşeti: İçme suyuna kanalizasyon karışması sonucunda Antep'in Sarıkat köyünün tamamı tifoya yakalandı"![3] "Diyarbakır'da zehirli su paniği: Bağlar beldesinde içme suyundan zehirlenen çok sayıda kişi hastaneye kaldırıldı"![4] "Shell'in paravan şirketi olduğu belirlenen Perenco'ya ait kuyulardan sızan petrol Dicle'ye sızıyor"![5] Bu kadarı bile, yeterince açıklayıcı değil mi?

IX.3.3-) Biyoteknoloji[6] ve Uluslararası Tekeller (Ya da Kapitalizmin Zehirli Besinler Dünyası!)

Görülen o ki eğer ezilen geniş yığınlar seslerini etkin bir biçimde yükseltmeyi başaramazlarsa, 21. yüzyılda da, küresel boyutlara ulaşan ültraliberal ortamda yeşeren vahşi kapitaliz-

---

rek hızlanan kentleşme, sanayi kuruluşlarının yaygınlaşması, karayolları yapımı ve turizmin gelişmesi, izlenen günübirlik ve yanlış politikalar nedeniyle bunlar," (Cumhuriyet, 6 Haziran 1999, s.13) diyor.

[1] Bu konuda bak: Cuma Çakmak, "Dünya Su Potansiyeli Developmanı ve Çevresel Sorunlar", TMMOB, Çevre ve Mühendis Dergisi, No:18, 1999, s.50-52.

[2] Cumhuriyet, 13 Temmuz 1999, s.12

[3] Özgür Bakış, 2 Temmuz 1999, s.14

[4] Özgür Bakış, 31 Temmuz 1999, s.14

[5] Özgür Bakış, 12 Ağustos 1999, s.14

[6] Bu konuda bak: Semra Somersan, "Genetik kirlenmeye karşı organik tarım", Gazetepazar, 23 Ağustos 1998, s.18; Semra Somersan, "Genetik kirlilik davaları başlıyor", Gazetepazar, 16 Ağustos 1998, s.17.

min egemenliği artarak -doğaya ve insan(lık)a rağmen[1]- sürecek. Zenginin zenginleşeceği, yoksulun sürekli yoksullaşacağı, gelir dağılımının daha adaletsiz duruma geleceği bir dünya kapıda. Küreselleşmenin kaymağını yiyen büyük ABD şirketleri, en kısa sürede en fazla kâr adına gezegeni, havası, suyu, doğasıyla soyup soğana çevirmeleri yanı sıra yirmi yıldan bu yana da insanların günlük ekmeklerini sağladıkları tarımlarına el koymanın yollarını aramaktadır. Deli inekler, hastalık saçan peynirler, diowsinli tavuklar, hormonlu etler, ölü hayvan sularıyla hazırlanan yemlerle beslenen kasaplık hayvanlar ve çiftlik balıkları, soya ve mısır benzeri transjenik ürünler, zehirli maden suları ve coca türü içecekler giderek artan biçimde Avrupa'nın gelişmiş ülkeleri dahil, insan sağlığını gezegen boyutunda tehdit etmektedir.[2] Ama bunu önlemek, bırakınız yoksul ülkeleri, örneğin Fransa gibi zengin bir ülke için bile sanıldığı kadar kolay değildir. Çünkü bu alanda büyük kârlar sağlayan dev Amerikan tekelleriyle başa çıkmak hemen hemen olanaksızdır. Örneğin Fransız hükümeti 'transjenik mısır çeşitlerinin genetik olarak değişime tabi tutulmuş organizmalar, OGM'lerin ülkeye girmesine onay vermiştir. Ancak çok geçmeden bunun neden olabileceği riskleri fark ederek yeni transjenik ürünlerin AB'ye girmesinin önlenmesi yönünde girişimde bulunmuş, ama bunda kuşkusuz ABD'nin dayatmasıyla başarısız kalmıştır.

Ana hatları artık iyice belirginleşen olgu, tarım ve besin ticaretinin küreselleşmesidir. Ve her şey bu muazzam pazar sa-

---

[1] "Alerji, kaşıntı, cilt bozuklukları gibi fiziksel rahatsızlıklardan kansere, sinir hastalıklarından iktidarsızlığa kadar birçok hastalığın temelinde çevrenin hoyratça kirletilmesinin yattığı saptandı." (Milliyet, 15 Ocak 1999, s.5)

[2] "İneklerde 'deli dana' hastalığının yayılmasının ardından tavuklarda 'dioksin' çıkmasıyla ortaya çıkan genetik gıda 'çözümü' gezegene tehdit. (...) Genetik gıdaların sadece sağlığı tehdit etmediği, genetik tohumların vahşi yaşamın dengesini altüst ettiğine dikkat çekiliyor." (Radikal, 21 Haziran 1999, s.11)

vaşının küresel boyutta yaygınlaştığını ortaya koymaktadır. ABD bu alanın da tek başına egemen olduğu serbest pazar içinde yer almasının uğraşındadır. Bunu büyük ölçüde başarmıştır. Konusunun uzmanlarının genellikle sordukları şudur: "21. yüzyıl YDD efendisinin boyun eğmekte direnen ya da sadece ekonomik ve sosyal gelişmeye aç halkların hizaya getirilmesinde 'besin silahının' da devreye sokulduğu bir yüzyıl mı olacaktır?" Sorunun yanıtı net. Amerikan yönetimi besin silahını yirmi yıldan bu yana salt Üçüncü Dünya'nın yoksul ülkelerine karşı değil, Batı'nın kimi zengin ülkelerine karşı da başarıyla kullanmaktadır. Gerçekten de tarımsal üretim büyük Amerikan şirketlerinin artan tehdidi altındadır.

L'Humanite'nin 30 Haziran 1999 tarihli yazısında Gerald Le Puill 'Besin silahı geleceğimizi nasıl tehdit ediyor' başlığı taşıyan özgün yazısında, konunun devindiği çapraşık mekanizmayı yeteri açıklıkla ortaya koymaktadır. Ana hatlarıyla aktarıyoruz: BM gıda örgütü FAO'nun verilerine göre kişi başına doğrudan tüketime yönelik gıda bugün, otuz yıl öncesine oranla yüzde 18 daha yüksek düzeydedir. Sözü geçen dönemde kişi başına düşen ortalama günlük tüketim gelişmekte olan ülkelerde 1950 kaloriden 2474 kaloriye ulaşmıştır. Dünya ortalaması ise 3679'dur. Bu, Batı Avrupa'da 3500 kalori, aralarında Çad ve Etiyopya'nın da yer aldığı onu aşkın Afrika ülkesinde ise bu rakam, dün olduğu gibi bugün de 2000 kalorinin altında seyretmektedir. Az beslenen insan sayısında, mutlak rakam olarak, azalma yok. Günümüzde 800 milyon insan az beslenmenin pençesinde yaşam savaşı vermektedir. Yine BM verilerine göre dünya nüfusu 2000 yılında 6 milyara, 2010'da ise 7 ila 8 milyara ulaşacaktır. Uluslararası Gıda Politikaları Enstitüsü IFPRI'nin hesaplamalarına bakılırsa gıdadaki talep artışı hububatta yüzde 55, hayvansal ürünlerde ise yüzde 75 artacaktır. Gelişmiş ülkelerde talep sadece yüzde 2 artarken bu, gelişen

ülkelerde yüzde 174 gibi büyük oranlara yükselecektir. Buna karşılık, üretimde olası kazançlar Amerika, Avrupa, Okyanusya kıtalarının büyük ihracatçı ülkelerinde odaklanmış olacaktır. Öte yanda 'suyun' giderek az bulunur olması, dünyanın nüfusu en yoğun bölgelerindeki yeşil devrimi frenlerken kentleşme politikaları tarım alanlarının asıl işlevinden çıkarılması eğilimini hızlandıracaktır.[1]

Bu bağlamda biyoteknoloji ve uluslararası tekeller gerçeğine göz atarsak: Tüketici Politikaları Enstitüsü'nden (Consummer Policy Institute) Dr. Michael Hanson ve Jean Halloran'ın hazırladığı bir çalışma, genetik mühendisliği yoluyla değiştirilmiş besinlerin, farklı türlerin (bitki ve hayvan) genlerini birbirine aşıladığı için (transgenetic), diğer besinlerden farklı olduğuna işaret ettikten sonra bunların yarattığı riskleri, çeşitli araştırmaların sonuçlarına dayanarak şöyle özetliyor: Zehirleyici etkiler yaratmak;[2] alerjik özelliklerin bir türden diğerine geçmesi;[3] antibiyotiklere karşı bağışıklığın artması; genlerin karışması yoluyla zararlı otların, böceklerin, virüslerin direncini arttırması;[4] genetik kirlenme.

Kaliforniya Üniversitesi Çevre Bilimleri Bölümü'nce yayımlanan bir başka araştırma da, bunlara ek olarak, bitkilerde genetik mühendisliğinin çevrede bitki çeşitliliğini tehdit ederek direnç kazanmış bir zararlı otun veya böceğin yaygın tahribat riskini arttırdığına işaret ettikten sonra, bu alandaki gelişmelerin esas olarak dünyanın sekiz büyük şirketi[5] tarafından ve ta-

---

[1] Hüseyin Baş, "Zehirli Besinler Tehdit Ediyor", Cumhuriyet, 11 Temmuz 1999, s.9

[2] Tryptophan amino asit olayı Mayeno, A.N., G.J. Gleick 1994

[3] Soya fasulyesi-Brezilya fıstığı olayı. The New England Journal of Medicine, 1996, 334 (11)

[4] ABD Tarım Bakanlığı'nda yapılan bir toplantı, 1997.

[5] Bayer, Ciba Geigy, ICI, Rhone Poulenc, Dow / Elanco, Monsanto, Hoescht ve Dupond

rımsal sorunları çözmek için değil, kâr amacıyla yürütülmesinin ciddi bir tehlike yarattığına işaret ediyor. GATT anlaşmasının patentler üzerine getirdiği koruma yasalarının, çiftçilerin genetik olarak değiştirilmiş tohumları yeniden kullanmalarını, paylaşmalarını, saklamalarını ve yeni türler üretmelerini yasakladığı, böylece dünya tarımının geleceğinin birkaç şirketin elinde kaldığına dikkati çekiyor.

Dünyanın en büyük biyoteknoloji ve tohum şirketlerinden Monsanto'nun yayınlarına göre "Dünyanın hızla artan nüfusunu doyurmanın tek yolu genetik mühendislik". Bir uluslararası yardım kurumu olan Christian Aids ise tam aksini savunuyor. Christian Aids'in raporuna göre, "Bugün dünyada, tüm nüfusu bir buçuk kez doyuracak kadar besin var. Sorun besin kıtlığı değil, bunun eşitsiz olarak dağıtılmış olması. Avrupa ve Amerika'da birikmiş besin dağlarına karşılık Afrika'da açlık var." Üstelik Christian Aids'e göre, "Genetik olarak değiştirilmiş besinler tüm dünyada küçük köylü tarımını tehdit ediyor."[1]

Gerçekten de genetik mühendisliğinin etkileri,[2] tarımda açlığa yol açan sosyo-ekonomik yapıları, mülkiyet ilişkilerini değiştirmek bir yana, bunları büyük kapitalist işletmeler lehine daha da bozuyor.[3]

Diğer taraftan genetik olarak değiştirilmiş tarım ürünleri çoğunlukla insanların tüketimi için değil, daha kârlı olan hayvancılıkta kullanılıyor. ABD'de üretilen soya fasulyesinin yüzde

---

[1] BBC, 21 Mayıs 1999

[2] "Kansere neden olduğu tespit edilen 25 bin ton buğdayın Çanakkale'de piyasaya sürülmesinin ardından, Manisa'da da 30 bin ton kanserli buğday sürüldü. Manisa Ziraat Odası Başkanı Hüseyin Danç'ın açıklamalarına göre, 'embriyo kararması' bulunan ve 'alfotoksin' içeren söz konusu buğdayın, tüccarlarca un fabrikalarına dağıtıldığı ve ekmekle unlu mamullere karıştırıldığı belirtildi." (Ülkede Gündem, 21 Ağustos 1998, s.12)

[3] J Perry, "Feeding the World?" Splice, Cilt 4, sayı 6, 1998

95'i ve mısırın yüzde 60'ı bu şekilde tüketiliyor.[1] Biyoteknolojinin önemli bir kısmı hayvan yemi üretmek için kullanılıyor, ancak dünya nüfusunun büyük bir kısmı, özellikle yoksullar zaten çok az et yiyor. 1980'lerden bu yana IMF yapısal uyum programlarının korumacılığı kaldırmasıyla yerel üreticiler, uluslararası şirketlerin ve dünya fiyatlarının baskılarına dayanamayarak çökerken, dış borç ödemeye hizmet eden ihracat gelirlerini arttırdığı için, örneğin, Mısır'da bugün insanlardan çok hayvanlar için besin üretiliyor. Mısır aradaki açığı (IMF, azgelişmiş ülkelere tarım sübvansiyonlarını kaldırmaları için baskı yapadursun) ABD'den ithal edilen sübvansiyonlu tahılla kapatıyor.[2] Kısaca, biyoteknoloji firmalarının açlığı önleme iddiası yalan! Novartis, Zeneca gibi dev şirketler, dünya tohum ticaretini elinde tutan Cargill isimli tekelci şirketle işbirliği içinde, GATT anlaşmasının getirdiği avantajları kullanarak, yine biyoteknoloji yoluyla köylüye büyük bir tuzak hazırlıyorlar. Biyoteknoloji firmaları, köylünün elinden kendi tohumunu saklama ve geliştirme hakkını almayı amaçlıyor.

Dev şirketler bugüne kadar, tohum verdikleri köylülerle yaptıkları anlaşmalar yoluyla, genetik olarak değiştirilmiş tohumları bir hasattan fazla kullanmayı yasaklıyorlardı. Şimdi biyoteknoloji yoluyla geliştirilen "intihar eden tohumlar", bu, denetim gerektirdiği için, masraflı uygulamaya kesin bir çözüm getirecek! Genetik olarak değiştirilmiş tohumların içine şimdi, ek bir gen daha ekleniyor. Patenti Monsanto'ya ait bu gen, genetik olarak değiştirilmiş bitkinin tohum vermesini engelliyor. Bitki bir hasadın sonunda "intihar" ediyor. Tohum olarak saklanıp ekildiğinde ürün vermiyor. Özellikle pamuk, buğday ve

[1] M Lappe,. B Bailey, Genetic Transformation of Global Agriculture, 1998
[2] The Ecologist, 1996, Cilt 26, No: 1

soya fasulyesi gibi bitkilere uygulanmaya başlanan bu teknoloji esas olarak azgelişmiş ülke piyasalarını hedef alıyor.[1]

BBC Türkçe Servisi'nin bildirdiğine göre[2] bu uygulamanın kapsamında Türkiye de var. Bu uygulamaya göre Cargill'den tohumluğu bir kere alan çiftçi, hasat sonunda tohum elde edemeyeceği için, sürekli tohum satın almak zorunda kalacak. Yani biyoteknoloji hem ekolojik hem de ekonomik anlamda tam bir tuzak. Ama sorun daha çok teknolojiden değil, onun kullanıldığı sosyo ekonomik koşullardan, küreselleşmeden ve onu denetleyen tekelci kapitalizmden kaynaklanıyor.[3]

IX.3.4-) Silahlan(dırıl)an Yerküre

"YDD" egemenliğinin vazgeçemediği savaşın, yani kapitalist sermayenin aslî birikim alanı militarizmle ilişkisinin yerli yerinde durduğu bir dünyada silahlanma gerçeği ile insan hakları yan yana durabilir mi?

Yeri gelmişken belirtelim: NATO üyesi ülkelerin 1992 yılında silahlanmaya toplam 518 milyar dolar ayırmaları da Kuzey'in dünya üzerindeki totaliter egemenliğini korumak ve talanını derinleştirmek içindi... ABD'nin Savunma Bütçesi için 1994-1997 yılları arasında 210 milyar dolarlık bir rezerv öngörülmüştü. "ABD'nin askeri harcamaları hegemonya amaçlı"ydı.[4]

---

[1] R.A Stenibracher, P.R Mooney, "Terminator technology", 1998; The Ecologist, Cilt 28, Sayı 4; Gen Ethics News 1998, Şubat/Mart

[2] BBC Türkçe Servisi, 21 Mayıs 1999

[3] Ergin Yıldızoğlu, "Biyoteknoloji ve Uluslararası Tekeller, Cumhuriyet, 24 Mayıs 1999, s.11

[4] Dollar and Sense Dergisi, Ocak-Şubat-1994

ABD'NİN ASKERİ HARCAMALARI[1]		
Başkanlar	Mali Yıl	Harcama (milyar dolar)
Jimmy Carter	1980	238
Ronald Reagan	1989	355
George Bush	1992	315
George Bush	1993	294
Bill Clinton	1994	253

Dünyada her yıl 30 milyar dolar düzeyinde silah ticareti gerçekleşiyor. Dünya silah ihracatının 20 milyar dolara denk düşen üçte ikilik bölümü, ABD ve Rusya kaynaklı, ABD'nin yılda

1989-1993 DÖNEMİNDE SİLAH İTHALATI	
ÜLKELER	HARCAMA (Milyon Dolar)
HİNDİSTAN	10.478
JAPONYA	8.256
S. ARABİSTAN	8.039
TÜRKİYE	7.729
YUNANİSTAN	6.257
MISIR	4.614
İSRAİL	3.132
İRAN	2.582
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİĞİ	2.492
KUVEYT	2.308
IRAK	1.945
SURİYE	1.145
BULGARİSTAN	1.121
BAHREYN	616

[1] Veriler enflasyon göz önüne alınarak 1993 rakamlarına uyarlanmıştır.

12.4 milyar dolar, Rusya'nın ise 7.6 milyar dolarlık silah satıyor. Silahta 2.1 milyar dolarlık yıllık ithalat ile başı çeken Hindistan'ı, 1.7 milyar dolar ile Japonya, 1.6 milyar dolar ile Suudi Arabistan, 1.5 milyar dolar ile de Türkiye izliyor. Ortadoğu, silah ticaret hacminin neredeyse dörtte birine alıcı oluyor. Karşılıklı anlaşmalar ve mal mübadelesi şeklinde gelişen silah alımı dışında, 1989-1993 arasındaki 5 yıllık dönemde, bazı ülkelerin gerçekleştirdiği silah ithalatı harcamaları ise şöyle:

DÜNYADA AĞIR KONVANSİYONEL SİLAH TİCARETİ (1989-1993 verileri ile milyon dolar)			
İhracatçı ülkeler		İthalatçı ülkeler	
ABD	56.6	Güney Kore	2.9
Rusya	35.4	İsrail	3.1
Almanya	9.4	Çin	3.4
Fransa	7.8	Pakistan	3.6
İngiltere	6.6	Mısır	4.6
Çin	5.7	Afganistan	6.3
Çek/Slovak C.	2.2	Yunanistan	6.3
Hollanda	1.9	Almanya	6.3
İtalya	1.5	Türkiye	7.7
İsrail	1.1	Suudi Arabistan	8.0
İsviçre	1.1	Japonya	8.3
İsveç	0.9	Hindistan	10.5

1987'de azgelişmiş ülkelerin silah alımları pazarının sadece yüzde 13'üne sahip olan ABD'nin payı 1992'de yüzde 57'ye çıktı. ABD'nin silah teknolojisi lisans anlaşmaları 1990 yılında sıfır iken, bu konuda gelen tekliflerin sayısı 1992'de 7000'e çıktı. 1989-1992 arasında ABD 917 savaş uçağı, 4948 tank, 848 helikopter, 33 savaş gemisi, 484 uzun menzilli füze sattı. Aynı

dönemde Avrupa da (İngiltere, Fransa, Almanya) 216 uçak, 1046 tank, 159 helikopter, 63 savaş gemisi, 797 uzun menzilli füze sattı. Rusya ise 231 savaş uçağı, 515 tank, 11 savaş gemisi, 63 uzun menzilli füze sattı.[1] Ve ABD, 1992'den sonra, 1993'te de 32 milyar dolarlık dünya silah satış rekorunun sahibiydi.

Toparlayalım: Dünyada, silahlanma için dakikada yaklaşık 1.7 milyon dolar harcanıyor![2] Uluslararası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nün verilerine göre, 1997'nin kesinleşmiş ticari rakamlarına göre, silah satıcısı ülkeler arasında aslan payını 21 milyar dolarlık satışla ABD aldı. Bu rakam dünyadaki toplam silah satışlarının yüzde 45'ini oluşturuyor![3] İç savaşlarda kullanılan 1 milyar hafif silah dünya çapında dolaşımda. 1993-1997 arasında [ABD] 200 milyar dolarlık, Rusya 56 milyar dolarlık, İngiltere 34 milyar dolarlık, hafif silah sattı![4]

Bunlar "resmi" veriler; yani gerçeğin sadece öne çıkmış görüntüsü; "resmi rakam"ların ötesindeki gerçek daha vahim! Bu noktada silah ihracatcısı Martin Marietta şirketi Yönetim Kurulu Başkanı Norman Augustine, "Dünya hep birlikte, tehlikeli bir şekilde o mahut noktaya çok yaklaştı," diyor!

IX.3.4.1-) Savaş(lar)la Sarsılan Dünya

Ulusal Savunma Konseyi Vakfı" müdürü Andy Messing Jr., 1996 yılında dünyada 64 bölgesel çatışmanın yaşandığını, bu rakamın 1997'de 67'ye çıktığını belirtti.[5]

---

[1] Wall Street Journal, 28-29 Ocak 1994
[2] Özgür Bakış, 14 Mayıs 1999, s.14
[3] Radikal, 23 Ekim 1998, s.10
[4] Radikal, 5 Mayıs 1999, s.11
[5] Andy Messing Jr., Radikal, 1 Ocak 1998, s.11

DÜNYADAKİ DÜŞÜK YOĞUNLUKLU ÇATIŞMA VE SAVAŞLAR[1]	
NEREŞİ?	NE ZAMANDAN BERİ?
CEZAYİR	1992'den beri
YUGOSLAVYA-KOSOVA	1998'den beri
FAS-BATI SAHRA	1976'dan beri
MEKSİKA-CHIAPAS	1994'ten beri
SENEGAL	1998'den beri
GİNE-BİSSAU	1998'den beri
SİERRA LEONE	1991'den beri
KOLOMBİYA	1963'ten beri
CAD	1994'ten beri
ANGOLA	1998'den beri
KONGO D.C.	1996'dan beri
KONGO D.C.-RUANDA	1997'den beri
ETİYOPYA-SUDAN	1995'ten beri
SUDAN	1983'ten beri
ETİYOPYA-ERİTRE	1998'den beri
ETİYOPYA-SOMALİ	1997'den beri
SOMALİ	1991'den beri
UGANDA	1993'ten beri
SUDAN- UGANDA	1995'ten beri
RUANDA	1990'dan beri
BURUNDİ	1993'ten beri
KOMOR TAKIMADALARI	1997'den beri
TÜRKİYE-GÜNEYDOĞU BÖLGESİ	1984'ten beri
LÜBNAN-İSRAİL	1978'den beri
IRAK KÜRDİSTANI	1988'den beri
AFGANİSTAN	1992'den beri
PAKİSTAN-HİNDİSTAN (KEŞMİR)	1989'dan beri
BURMA	1985'ten beri
ENDONEZYA-BORNEO	1997'den beri
ENDONEZYA-YENİ GİNE	1965'ten beri
ENDONEZYA-TİMOR	1975'ten beri
SELAN-SRİ LANKA	1970'ten beri

[1] Radikal, 5 Mayıs 1999, s.11

IX.3.4.2-) Kapitalizmin Nükleer ve Kimyasal Tehdidi

Hiroşima'ya atom bombası atılmasının 54. yılında yaptığı konuşmada Japonya Başbakanı Keizo Obuçi'nin, "Nükleer silahlara sahip olma yolunda yeni adımlar atıldığını görüyoruz. Silahsızlanmaya daha çok var;"[1] ya da CIA'nın eski Başkanı Oramiral Stansfield Turner'in, "Nükleer silahlar büyük tehlikedir,"[2] dediği gezegenimizde; dünyanın lanetli egemenleri gibi, "Suudiler de nükleer güç peşinde"![3]

HANGİ ÜLKELER NÜKLEER SİLAHLARA SAHİP[4]	
ABD[5]	ÇİN[6]
İNGİLTERE	HİNDİSTAN
FRANSA	PAKİSTAN
BELARUS	KUZEY KORE
UKRAYNA	IRAK
RUSYA	GÜNEY AFRİKA
KAZAKİSTAN	İSRAİL

[1] Keizo Obuçi, Cumhuriyet, 7 Ağustos 1999, s.8

[2] Stansfield Turner, Cumhuriyet, 15 Ağustos 1999, s.12

[3] Cumhuriyet, 5 Ağustos 1999, s.11

[4] Cumhuriyet, 9 Ocak 1999, s.10

[5] 'Washington Post' Gazetesi'nin haberine göre, "ABD'deki Kentucky'de devlete ait bir santralda çalışan binlerce işçinin 1950-1970 yılları arasında bilmeden plütonyum maddesiyle uğraşmak zorunda kaldığı ve yıllarca yüksek radyasyon etkisine maruz bırakıldığı açıklandı." (Cumhuriyet, 9 Ağustos 1999, s.9)

[6] "Çin, yeraltı nükleer denemelerinin önemli bir kısmını, Doğu Türkistan'da yapıyor. Nükleer Savaşı Önlemek İçin Uluslararası Hekimler Birliği (IPPNW) örgütünün bildirdiğine göre, Lop-Nor nükleer deneme alanına birikmiş plütonyum 239 miktarı 48 kg.dır. Bunun, milyonda bir gramının bile kanserojen olduğu belirtiliyor." (Turgut Tarhanlı, Radikal, "Çin Mutfağı, Terör, Özgürlükler", 7 Ekim 1999, s.11)

Hem de "Aşırı silahlanma ve savaş" ve "Sanayileşmenin yarattığı kirlilik"le kapitalist sistem tarafından "Katledilen doğa ve insanlık,"[1] olsa bile; "ABD Senatosu'nun Nükleer Deneme Yasağı Anlaşması'nı onaylamadı"ğı, reddettiği[2] gezegenimizde; olup biten kapitalist egemenlerin umurunda değil! Çünkü örneğin İngiltere'de yayınlanan 'The Express' Gazetesi'nin haberine göre, "İngiltere Savunma Bakanlığı ve Silahlı Kuvvetler'den sorumlu Bakan Doug Henderson Körfez Savaşı'na katılan askerlerin 30'unda zenginleştirilmiş uranyum zehirlenmesi olduğuna dair raporları hasır altı etti. Körfez Savaşı'nda yaklaşık 700 bin zenginleştirilmiş uranyum başlıklı füze Irak'a karşı kullanılmıştı"![3]

Bundan başka, "NATO bombardımanıyla harabeye dönen Kosova ve Sırbistan'da halk kanser tehdidiyle karşı karşıya. Uranyumlu silahların 10 binden fazla sivili kanserden öldüreceği açıklandı"![4] "NATO'dan çevre faciası"![5] "Savaş doğayı vurdu: NATO bombardımanıyla vurulan petrol rafinerilerinden akan kirlilik Karadeniz'de"![6] "NATO Marmara ve Karadeniz'i de vurdu: Balkan ateşinin zehirli mirası 'Mavi Tuna'yı kararttı. Vurulan petrol ve kimya depolarının atıkları nehir yoluyla Karadeniz ve Marmara'yı kirletti"![7]

Bilmeyen yok: "NATO hava saldırıları sırasında, 1200 uçak, 78 gün boyunca bölgeyi bombaladı. Toplam 25 bin uçuş yaparak 17 bin saldırı gerçekleştiren uçaklar, on binlerce bombayı bıraktılar aşağıya. (...) Örneğin Belgrad yakınındaki Pencevo

---

[1] Timur Çakar, Ülkede Gündem, 5 Haziran 1998, s.2
[2] Cumhuriyet, 15 Ekim 1999, s.7.
[3] Cumhuriyet, 27 Ağustos 1999, s.11
[4] Radikal, 1 Ağustos 1999, s.11
[5] Özgür Bakış, 31 Mayıs 1999, s.7
[6] Ümit Otan, 11 Haziran 1999, s.3
[7] Milliyet, 9 Haziran 1999, s.3

bölgesindeki petrokimya tesis, azot fabrikası ve rafineri ile Novi Sad'daki rafineri öncelikli hedefler arasındaydı. Bu hedefler üzerine atılan bombalarla tesisler tahrip oldu, binlerce ton petrol ve azotlu bileşikler kendilerini bir anda Tuna Nehri'nde buldular. Söylemeye gerek yok, sonra da Karadeniz'de. Zaten dünyanın en kirli denizi unvanını taşıyan ve kirliliği (kara kaynaklı) yüzde 70'ini Tuna'dan alan zavallı Karadeniz, bu yetmezmiş gibi savaşın pisliklerini toplamaya başladı.

Bin tondan fazla etilen diklorit, yine bir ton civarında hidrojen klorit Tuna'ya karıştı. Tuna Deltası'nda yapılan ölçümlerde bakır, kurşun, kadmiyum, krom gibi ağır metaller üst sınırın kat kat üstünde ölçüldü. Bu kimyasallar elbette deltadaki tüm canlıları etkiledi. Kimya tesislerinin bombalanmasıyla çıkan yangınlarda oluşan partikül madde dumanları 10 gün süresince 15 kilometre çevreye yayıldı, bunun üzerine bir de yağmur yağdı. Alın size gökyüzünde yağan asit. Romanya'da 12 Mayıs 1999 günü pH 5.4 idi yağmur suyunda, Bulgaristan'da ise 23 Mayıs günü pH 4.2 ölçüldü. Yine Romanya semalarında yüksek oranda (maksimum sınırların 10 kat fazlası) kükürt dioksit, azot oksit ölçüldü."[1]

"International Action Centre'ın bildirdiğine göre ABD ve NATO Kosova'da radyoaktif silah kullanıyor. A-10 tahrip uçaklarının, Apache helikopterlerinin mermilerinde Tüketilmiş Uranyum (Depleted Uranium-DU) isimli son derece zehirli bir radyoaktif madde bulunuyor. Çeşitli kaynaklar, Tomahavk-Cruise füzelerinde de aynı zehirli patlayıcı maddenin olduğunu bildiriyorlar. (...) DU'lar patlama sonucunda yandığında havaya zehirli kansorejen bir madde olan uranyum oksit yayıyor. Encycopedia of Occupational Health and Safety'ye (Çalışma

[1] Sunay Demircan, Radikal İki, "Savaş ve Çevre", 5 Eylül 1999, s.5

Sağlığı ve Güvenlik Ansiklopedisi'ne) göre DU, akciğer ve kemik kanseri ile böbrek hastalıklarına yol açıyor."[1]

Tüm bunların, bir de kimyasal tehdit boyutu var! Örneğin, "Saddam Hüseyin'in kimyasal ve biyolojik silahlarına tepki gösteren ABD ve Avrupa ülkelerinin, 1980'li yıllarda aynı teknolojiyi Güney Afrika'nın ırkçı beyaz rejimine de sattığı ortaya çıktı"![2] "Güney Afrika'daki ırkçı rejimin, siyahları korkunç kimyasal yöntemlerle öldürmeyi planladıkları açıklandı"![3] "Güney Afrika'daki ırk ayrımcılığı döneminde, siyahlara yöneltilen biyolojik ve kimyasal silah kampanyasının ardında bulunan 'Doktor Ölüm' lakablı Wauter Basson, gizli biyolojik ve kimyasal silah projesi programını ABD'den aldığını itiraf etti."[4]

KİMYASAL-BİYOLOJİK SİLAHLARIN BULUNDUĞU ÜLKELER[5]	
ABD:	6 üretim, montaj, depolama ve yok etme fabrikası, 2 deneme alanı, 2 araştırma merkezi.
RUSYA:	3 fabrika, 1 deneme alanı, 6 araştırma merkezi.
KAZAKİSTAN:	1 fabrika, 2 deneme alanı.
LİBYA:	1 fabrika.
İNGİLTERE:	1 fabrika, 1 deneme alanı, 1 araştırma merkezi.
FRANSA:	2 fabrika, 1 deneme alanı.
ALMANYA:	2 fabrika, 1 deneme alanı.
KANADA:	3 fabrika, 1 araştırma merkezi.
IRAK:	3 araştırma merkezi (birisi kimya, ikisi biyoloji).
İSRAİL:	1 araştırma merkezi.

[1] Ergin Yıldızoğlu, Cumhuriyet, 18 Nisan 1999, s.1-8
[2] Radikal, 1 Ağustos 1998, s.10
[3] Milliyet, 14 Haziran 1998, s.22
[4] Cumhuriyet, 8 Ekim 1999, s.8
[5] Gazetepazar, 18 Ekim 1998, s.2

Tüm bunlardan çıkan sonuç şudur: İnsanlığı kırıp, doğayı tahrip ederek "varlığını idame ettiren" kapitalizm, bir savaş makinesidir. Özellikle Güney ülkelerinin savaş teknolojisi fetişizmine hitap ederek,[1] -kapitalizmin aslî birikim dalı- militarizmi körükleyen Kuzey;[2] dünyadaki savaşların da sorumlusudur!

IX.3.5-) Egzoz Gazı Öldürüyor!

"Deli danalar", tüketicisini hasta eden içecekler, "zehir saçan tavuklar", sorgulanan transjenik ürünler... yirmi birinci yüzyılın eşiğinde, Avrupa gibi ileri ülkelerde bile büyük sarsıntılara yol açıyor. Havası, suyu, doğası, besinleriyle gezegen giderek "zehirleniyor". Çoğunca "kobay" olarak kullanılan ya da zengin ülkelerin, birbiri ardından patlak veren skandallarla artık kendi halklarına yedirip içiremediklerini -zehirli atıklar, sigara gibi "zararlılar" dahil üzerlerine boca ettikleri yoksul ülkelerin de bundan nasiplerini fazlasıyla aldıklarından kuşku yok. Sözgelimi ABD ve Avrupa, kanser dahil çeşitli ölümcül hastalıklara neden olduğu bilinen "sigara" tüketimini azaltmak için büyük çabalar gösterirken -örneğin Dünya Sağlık Örgütü, sigaranın "eczanelerde", belki de reçeteyle satılmasının hazırlığı içindedir- bu zehri, önlerine hiçbir engel çıkarılmayan yoksul ülkelere "pazarlama" yarışındadırlar.

---

[1] Prof. Dr. Asaf Savaş Akat, Türkiye'de teknoloji fetişizmine dikkat çekerek; "21. yüzyılda da insan toplulukları esas itibariyle, yüzyıl gibi kısa dönemlerde teknoloji tarafından belirlenmeyecek. (...) Toplumları insanlar yaparlar, teknoloji falan yapmaz," (İktisat Dergisi, Haziran-Temmuz 1999, No:390-391, s.29-30) der.

[2] Oysa; mevcut ekoloji soru(n)ları karşısında TÜBİTAK'ın, "Teknoloji değişmeli" (Cumhuriyet, 9 Temmuz 1999, s.20) dediği gezegenimizde "Kârlılık oranı yüksek olduğu sürece teknolojik dönüşüme sıcak bakmayan kapitalistler, doğayı tahrip etmeyecek yenilenmeye yanaşmazlar." (Özgür Bakış, 9 Temmuz 1999, s.14)

Bütün bunların önde gelen nedeni, büyük oranda ABD kaynaklı ve kendi ülkeleri dahil birden fazla ulusu sömürdüklerinden, yanıltıcı biçimde "çokuluslu" diye adlandırılan dev şirketlerin, küreselleşen piyasa ekonomisinin dayattığı kıyasıya rekabet ortamında ve doğası icabı, daha kısa zamanda daha fazla kâr sağlamayı, kamu sağlığının, her zaman, önünde tutmalarıdır.

Büyük tirajlı bir gazetenin ekinde çıkan bir haber, motorlu araçların egzozlarından çıkan zehirli gazların periyodik ölçümlerinin yapılması gereğine değindiği sırada, BM Dünya Sağlık Örgütü, ağır para cezalarına karşın bizde doğru dürüst uygulanmaması bir yana, sağlığa zararı da fazla ciddiye alınmayan "egzoz gazının" insan sağlığında neden olduğu yıkımları açıklıyordu. Dünya Sağlık Örgütü, Avrupa'da yapılan konuyla ilgili bilimsel araştırmaya dayanarak şu çarpıcı sonuca ulaşmıştı: "Otomobillerin neden olduğu hava kirliliği, her yıl, trafik kazalarından fazla can almaktadır." Le Monde gazetesinin birinci sayfadan verdiği habere göre "motorlu araç trafiğinden kaynaklanan hava kirliliğinin maliyeti" adıyla kaleme alınan ve 17 Haziran'da düzenlenen "Çevre ve Sağlık" konferansında kamuoyuna açıklanan söz konusu araştırmada Dünya Sağlık Örgütü, otuz yaşını geçen yetişkinlerin otomobil trafiğinden kaynaklanan hava kirliliğine uzun süre maruz kalmalarının, yılda solunum ya da kalp hastalıklarından 21.000'inin "erken" ölmesine yol açtığını ortaya koymaktadır. Bu rakam, araştırmanın yapıldığı üç ülkede trafik kazalarında ölenlerin sayısından fazladır.[1]

Fransa, Avusturya ve İsviçre'de gerçekleştirilen söz konusu araştırma, ilk kez, uzun süre ve her gün araba egzozlarından çıkan ve PM 10 adıyla anılan "küçük parçacıkların" insan sağlı-

[1] Sylvia Zappi, Le Monde, 17 Haziran 1999.

ğına verdiği zararı, yadsınmaz bir biçimde saptamıştır. Araştırma, aynı zamanda, otomobil kaynaklı hava kirliliğinin genel hava kirliliğinin yol açtığı yıkımdaki payını da belirlemiştir. Sonuç, tek kelimeyle çarpıcıdır. Örneğin Fransa'da her yıl genel hava kirliliğinden ölenlerin sayısı 31.692'dir. Otomobil kaynaklı kirliliğin bu rakamdaki payı 17.629 gibi ürkünç düzeydedir. "Vakitsiz ölümlerin" sayısının 3314 olduğu İsviçre'de bu ölümlerin 1762'si "otomobil" kaynaklıdır. Bu rakam Avusturya için 5576'da, 2411 düzeyindedir.

Yine aynı habere göre "vakitsiz ölümlerin", yani hava kirliliği ile hız kazanan ölümlerin dışında, zehirli gazlar, özellikle çocuklarda büyük tahribata neden olmaktadır. Sözü edilen üç ülkede her yıl 162.000 çocuk "astım" krizine yakalanmaktadır. Bronşite yakalanan çocukların sayısı ise 300.000'in üzerindedir. OMS, ayrıca "afetin" sağlık maliyetini de hesaplamıştır: 27 milyar Euro!

Fransız "Ulusal Hava Konseyi" Başkanı Jean-Felix Bernard'a göre OMS'nin araştırması, otomobil kaynaklı hava kirliliğinin insan sağlığındaki yıkımı ortaya koymaktadır. Bu niteliğiyle de tıpkı yol güvenliği gibi, uzun vadeli ve temel önlemlerin alınmasını gerekli kılmaktadır. Motorlu araçların giderek artarak yolları doldurduğu büyük metropollerde "havanın niteliği" sürekli olarak ölçüme tabi tutulmaktadır. Örneğin Avrupa'nın hemen hemen bütün büyük kentlerinde ölçüm aygıtları "hava kalitesi"ni "kötü" olarak tanımlamaktadır. Hava kirliliğini ölçmeden görevli "Airparif" ise yakın gelecekte, kirliliğin 7'ye, yani "çok kötüye" ulaşacağını ileri sürmektedir.[1]

[1] Hüseyin Baş, "Egzoz Gazı Öldürüyor", Cumhuriyet, 20 Haziran 1999, s.3

IX.3.6-) Nükleer ve Radyasyon!

"İnsan hayatı ve ekolojik denge hiçbir bedelle ölçülemeyecek kadar değerlidir. Yeni bir Çernobil korkusu yaşamak istemiyoruz. Radyasyonun pasaport sormadığını bir kez daha anımsatıyoruz. Nükleer santrallar kapatılmalı, yenilerinin yapılması engellenmelidir." Rodos'ta düzenlenen uluslararası nükleer toplantının sonuç bildirgesi böyle başlıyordu. Nükleer santralların dünyamıza getirdiği ve getirebileceği felaketlerin tartışıldığı toplantıya Türkiye, Yunanistan, Kanada, İtalya ve Avustralya'dan bilim insanları, nükleer karşıtları, çevreciler, yerel yönetimlerin ve tüketici örgütlerinin temsilcileri katıldı.

Etkinliğin açılışını yapan Yunanistan'ın 12 Adalar Valisi Savvas Karayiannis, nükleer reaktörlere karşı pasif kalınamayacağını belirterek, "Bu tehlikenin sonuçlarından korunamayacaksak böyle bir duruma nasıl razı olabiliriz," diye soruyor. Akdeniz'in atık deposu durumuna getirildiğini, üç kıtanın birleştiği noktadaki bu denizin ölmek üzere olduğunu, ancak bir şeyler yapmak için geç kalınmadığını vurgulayan vali, "Çernobil'den ders almazsak neden ders alacağız. Akdeniz'e bir de nükleer reaktör kurulmasına razı olunamaz" dedi.

Etkinliğe katılan konuşmacılar, Batı'nın nükleer santralları Güney ülkelerine ihraç etmeye çalıştıklarını, gerek nükleer santrallar gerek nükleer denemelerle dünyamızı radyasyona boğanlarla ilgili uluslararası hukukun yavaş işlediğini ve bağlayıcı mekanizmaların iyi çalışmadığını vurguladılar.

Nükleer Fizik Uzmanı Andreas Theofilov, uluslararası alanda harcanan milyarlarca dolara rağmen nükleer enerjinin sürekli itibar kaybettiğine dikkat çekti. Nükleer Fizik Profesörü Thanassis Geranios da en güvenilir reaktörün bile 30 yıl sonra kapatılması gerektiğini ve 2005 yılında 200 santralın kapatıl-

masının gündeme geleceğini belirterek "Ama atık sorunu var, onca nükleer atık ne olacak" diye sordu.

Kanada Federasyon Milletvekili Jim Krypiannis, nükleer santralları 'Rus ruleti'ne benzetip vurulma olasılığının yüksek olduğunu söyledi ve "Herkesi nükleer santral satıcısı ülkelere, başta benim ülkem Kanada'ya, ABD ve Almanya'ya protesto faksları çekmeye çağırıyorum" dedi. Kanada Nükleer Projeler Direktörü David Martin, nükleer santralların yarattığı tehlikeleri ülkesinden örnekler vererek anlattı. Kanada'nın Türkiye'ye santral satmak için ihaleye girdiğini anımsatan Martin, "Kanada bölgenize facia ihraç ediyor. Güvenilir reaktör yoktur. Tüm nükleer santrallar kapatılmalıdır" dedi. Toplantıya Avustralya'dan katılan Canberra Üniversitesi Fizik Profesörü John Taylor, zehirli bulutların dünyada hiç umulmadık uzaklıklara gidebildiğini, Çernobil patlaması sonrası yaşananlardan örnekler vererek anlattı. Konuşmacılar özellikle Kanada'nın satmaya çalıştığı 'CANDU' tipi reaktörlerin ileride askeri amaçlarla da kullanılabileceğine, bunun da büyük tehlike yaratacağına dikkat çektiler.[1]

"Bir musibet bin nasihatten evladır," deseler de ciddiye almayın. Musibet, ondan ders alana nasihattir; aldırmayana değil! Kobalt 60 denilen on santimlik bir maden parçasından kaynaklanan "radyasyon" rezaletinin öncekilere tüy diktiği Türkiye'de, halka kakalamak için işi, radyasyonlu çayları bir güzel içip, fındıkları da gövdeye indiren sorumsuz sorumluların trajikomik şovları henüz belleklerden silinmiş değil. Yakın geçmişteki bu "rezalet" hiç değilse bizim dışımızdaki bir nükleer santral faciasından (Çernobil) kaynaklanıyordu. Oysa bu kez rezaletin, dahası "tasarlanmış" cinayetin failleri içimizden birileri. Kobalt 60'ı ithal edenler, kullananlar, kullanımdan sonra usulüne uy-

[1] Cumhuriyet, 13 Temmuz 1999, s.12

gun biçimde geldiği yere (Amerika) postalamak yerine hurdacılara havale edenler (Ülkede Kobalt 60 ithal eden yüzlerce firmanın bulunduğu söyleniyor) sorumsuzluk zincirinin halkaları arasında yer alıyor. Nükleer fizik konusunun önde gelen uzmanlarından Profesör Tolga Yarman, "zehirli atığın ülkemizdeki yolculuğunun bütün evrelerini denetlemeyen, buna karşılık bu yöndeki haklı suçlamaları 'devletin kurumsallığına' saldırı olarak gören" ilkel ve ehliyet özürlü bir yönetim anlayışı devam etmektedir. "Böyle bir zihniyetle nükleer santral serüvenine sürüklenmek macera olur," derken yerden göğe haklıdır.

Radyasyon saçan on santimlik bir maden parçasını güven altına alamayan "ilkel ve ehliyet özürlü" bir zihniyetin kol gezdiği bir ülkede, nükleer bir santralın ölümcül tehlike içeren tonlarca zehirli atığı nasıl güvence altına alınacaktır? Herhangi bir teknolojik ya da işletme yetersizliğinden kaynaklanması olası bir "kazada" bunun yüz binlerce insana vereceği "ebedi" zararı kim, nasıl önleyecektir? Son savrukluktan sonra bunu sadece düşünmek bile insanın tüylerini diken diken etmeye yetmektedir. İnsan ve çevre sağlığı için ölümcül tehlikeler taşıyan nükleer atıkların güvenli biçimde "yeniden değerlendirilmesi" ya da yerüstü ve yeraltında uygun koşullarda "depolanması" bugün ileri sanayi ülkeleri için bile "henüz" tam olarak çözüme ulaştırılmış değildir. Bu konuda laboratuvar çalışmalarına bile yeni başlanmıştır. Kısaca, artık terk edilme sürecine girmiş olan nükleer santralların güvenli bir biçimde işletilmesi, zehirli atıkların belli güvenlik normlarına uygun olarak "depolanması", gerek teknoloji gerek işletme, gerekse milyarlarca dolara varan harcamalar açısından bizim konumumuzdaki ülkelerin harcı değildir. Ayrıca ekonomik olarak da "rantabl" olmaktan uzaktır.

Peki öyleyse, nükleer santral denilen tehlikeli oyuncakla oynamaya heveslenmek[1] ve onun tonlarla zehirli atığını başımıza sarmak akıl işi midir?[2] Değildir! Ama burası Türkiye'dir! Çünkü Prof. Dr. Edward Teller'in, "Ciddi bir nükleer aksilik olma olasılığı bir gerçektir, bir aksilik olması durumunda oluşabilecek hasar ise sonsuzdur," dediği sorunla yani "Nükleer enerjinin radyasyon tehdidiyle Türkiye 'kahramanlık gösterileri' arasında tanıştı. 26 Nisan 1986'da Ukrayna'daki Çernobil patlaması ardından Türkiye'nin gözü pek politikacıları 'radyasyonlu çay içerek' bu millete bir şey olmayacağını kanıtlamaya çalıştılar."[3]

26 Nisan 1986'daki Çernobil nükleer faciasını unutmak mümkün değil. Tıpkı Karadeniz'deki ürünlerin radyasyondan etkilendiğini kamuoyuna açıkladığı için TAEK Başkanları tarafından "aforoz" edilen Prof. Dr. İnci Gökmen'in ifade ettikleri gibi: "Özellikle Doğu Karadeniz'de radyasyon yüklü bulutların yağmur olup çayların üzerine inmesi ve daha da kötüsü bu çayların deniz yağmurlarıyla yıkanıp temizlenmesine fırsat verilmeden toplanması ile Türkiye bu kazadan olabileceğinden çok daha fazla etkilendi. Zamanın politikacıları temiz çay içerek adeta radyasyonlu çay reklamı yaptılar. O önemde üretilen 140 bin ton çayın yarıdan fazlası eldeki temiz çayları da kirletmek pahasına harmanlanıp iç piyasada da satıldı."[4] Aradan yıl-

---

[1] Nükleer santrallar konusunda bak: Melda Keskin, A-Politika Dergisi, "Radyasyonlu Geleceğimizin Teminatı Nükleer Santrallar", No:3, Nisan 1995, s.42-44; Teori Dergisi, No:102, Temmuz 1998; Tolga Yarman, "Dünyada ve Türkiye'de Nükleer Eneri", s.48-57; Gediz Akdeniz, "Bilim Etiği ve Enerji", s.22-24; Leziz Onaran, "Radyasyon, Sağlık, Etik İlişkileri", s.25-30; ve İksir Doğa Kültürü Dergisi, 22 Nisan 1999, "Nükleer de Nükleer...", s.18-19.

[2] Hüseyin Baş, "Radyasyon", Cumhuriyet, 24 Ocak 1999, s.5

[3] Oktay Ekinci, Cumhuriyet, 27 Haziran 1999, s.17

[4] İnci Gökmen, Cumhuriyet, 26 Nisan 1999, s.18

lar geçmesine karşın Çernobil'in etkisi Karadeniz'de hâlâ sürüyor. Örneğin KTÜ Fizik Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Ali İhsan Kopya başkanlığındaki bir grup tarafından yapılan araştırma, Doğu Karadeniz'de sezyum 137 radyoaktif izotopunun varlığını koruduğunu ortaya koydu![1]

Ama tüm bunlar yeterli olmadı! Gazete sütunlarında şu haberler hiç eksik olmadı: "Akkuyu Santralı için ihale trafiği hızlandı. İhaleye katılan NPI konsorsiyumu Başkanı Ulrich Fischer, 'teklifimiz pahalı değil,' dedi"![2] "Nükleer santral için geri sayım. Siemens Grubu Başkanı Arnold Hornfeld, 'Türkiye gelişmiş dünyanın tercih ettiği nükleer santralden yana tavır koyarsa, bu en iyisidir diyoruz' dedi"![3] Ama, "Dünyanın nükleer enerjiden vazgeçtiği bir dönemde reaktör satmak için müşteri bulmakta zorlanan ve Türkiye'deki ihaleye can simidi gibi sarılan bu şirketlerin sicili hiç de parlak değil," diyen Hacer Gemici, Akkuyu ihalesinde yer alan şirketlerin[4] sabıka listesini şöyle sıralıyor.[5]

AKKUYU NÜKLEERCİLERİNİN SABIKA KAYITI	
ŞİRKET	SABIKASI
WESTINGHOUSE:	ABD'de Washington, Ohio, Idaho ve South Carolina'da nükleer silah tesisleri işletiliyor. Sadece Washington'daki (Hanford) radyoaktif kirliliğin

[1] Cumhuriyet, 13 Mayıs 1999, s.12
[2] Cumhuriyet, 21 Temmuz 1999, s.20
[3] Sabah, 29 Eylül 1999, s.12
[4] "Sahte çevreci TEMA: Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı Başkan Vekili Nihat Koçyiğit'in Akkuyu nükleer santralı ihalesine katılan Alman Siemens ve Fransız Framatom şirketlerinin yerli ortağı olduğu ortaya çıktı." (Arzu Demir, Özgür Bakış, 4 Ağustos 1999, s.14)
[5] Hacer Gemici, Cumhuriyet, "İhalede yer alan şirketler sabıkalı", 6 Ekim 1999, s.13

	temizlenebilmesi için iyimser bir tahminle 30 yıl boyunca 30 milyar dolar gerektiği öne sürülüyor... ABD'deki en son sipariş 1970'li yıllara ait. Sipariş olmadığı için firma yeni iş yokluğundan Orta ve Doğu Avrupa'daki Sovyet tasarımı reaktörlerinin tamamlanmasına yöneldi... ABD'de Westinghouse reaktörleri olağanüstü gecikmelerle ve bütçelerini kat kat aşarak yapıldı. Ortalama bütçe aşımı yüzde 432.8, gecikme ise 5.3 yılı buldu... Public Citizens grubunun 1996 Ekiminde yayımladığı "Nükleer Limanlar" raporunda 12 performans ölçütüne göre ABD'nin en kötü 10 reaktörü içinde 1., 7., 8. ve 9. bu firmaya ait... Westinghouse, Filipinler'in Bataan Yarımadası'nda 1976 yılında aldığı sipariş için diktatör Marcos ile 1.1 milyar dolarlık kontrat imzaladı. 1985'te inşaat bittiğinde santralın fiyatı ikiye katlanarak 2.2 milyar dolara çıktı. Bu rakam, Filipinler'in dış borcunun yüzde 8'i demekti. İnşaat sırasında 13 bin yoksul köylü yer değiştirmek zorunda kaldı...
MITSUBİSHI:	Malezya'daki ortaklığı Asian Rare Earth şirketi, maden işletmesinde oluşan nükleer atıkların depolanması ve idaresi konusundaki büyük ihmali yüzünden halk tarafından mahkemeye verildi. Mahkeme, şirketin yol açtığı kirliliği temizlemesi kararını verdi... Westinghouse ile birlikte çalıştıkları Mihama-2 reaktörü 1992'de devreye girdi. İki buhar jeneratöründen birinde aniden patlayan bir borunun onarımı 3.5 yıl sürdü ve 200 milyon dolara patladı...
AECL:	Kanada'daki tüm reaktörleri yapan bir KİT olan AECL, 1978 yılından beri kendi ülkesinde tek bir sipariş almadı... Kanada'nın en büyük elektrik idaresi olan Ontario Hydro'ya ait 19 adet Candu reaktörle ilgili bağımsız bir bilim kurumu tarafından yapılan inceleme sonucunda 11 reaktörün 'standardın altında' ve 'zor kabul edilebilecek düzeyde'

	olduğu belgelendi. 13 Ağustos 1997'de 7 reaktörün birden kapatılmasına karar verildi...
SIEMENS:	Avusturya'da halk oyuyla açılmadan kapatılan Zwentendorf santralının yapımcı firması... Son yıllarda Rusya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Macaristan ve Bulgaristan'da iyileştirme ve onarım çalışmaları yapıyor. Siemens bu tip işlerde "nükleer kazalardan sorumlu olmadığını" belirten bir madde ile kendini güvence altına alıyor. Nuclear Fuel'in 26.2.1996 tarihli sayısında, Uluslararası Atom Enerji Ajansı'nın 1995 yılındaki teftişinde Siemens ve Interatum'un 1979 yılında Irak'ın gizli atom silahları programına katıldığının belirlendiği ifade ediliyor. Ancak Siemens bunu kabul etmiş değil...
FRAMATOME:	Siemens ile birlikteliğinin adı NPI (Nuclear Power International). Bu grup tarafından üretilen Avrupa Basınçlı Reaktör (EPR), Türkiye'deki ihale şartnamesi satın alınacak reaktör için en az 5 yıl işletme deneyimi aradığı için ihaleye sokulmadı...

Oysa, "Akkuyu'da nükleer santral kurulması planlanan bölge, Marmara gibi 1. derece deprem bölgesinde olan Ecemiş fay hattında ve Bergama Ovacık altın madeni de Batı Anadolu fay hattının üzerinde olduğu ve bu bölgelerde yaşanacak şiddetli depremler sonucu meydana gelecek insani ve çevresel yıkıma" ilişkin uyarısında Çevre Mühendisleri Odası Başkanı Ethem Torunoğlu, "Deprem, nükleer santrallar ve zehirli atıkların depolanması sorununu yeniden gündeme getirdi,"[1] diye haykırıyor! Arif Künar da, "Akkuyu Nükleer Santralı, ısrarla 25 kilometre uzaklığındaki Ecemiş fay hattı yakınına kurulursa yaşanabilecek bir deprem veya nükleer kazanın boyutları Çernobil'den çok daha korkunç olacak,"[2] diyor!

[1] Ethem Torunoğlu, Radikal, "Fay Hattında İlk Uyarı", 31 Ağustos 1999, s.9
[2] Arif Künar, Radikal, "Fay Hattında Santral", 10 Ekim 1999, s.9

Bunların yanında "Akkuyu'da nükleer atık kuşkusu,"[1] yüksek sesle dillendirilirken; "Nükleer Karşıtı Platform"un açıklamasında, "Türkiye nükleer lobinin çöplüğü yapılmak isteniyor,"[2] deniyor! Çünkü GREENPEACE Akdeniz Ofisi sorumlusu Melda Keskin'in deyişiyle, "Türkiye'de nükleer şemsiye altındayız"![3]

Melda Keskin haklı! Çünkü, "Belçika'da faaliyet gösteren Nükleer Savaşı Önlemek İçin Uluslararası Hekimler Birliği'nin yan kuruluşu AMPGN, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu yedi Avrupa ülkesinde 200 nükleer bomba olduğunu açıkladı. Habere göre yedi ülkedeki ABD malı B-61 tipi nükleer bombaların varlığı NATO üst düzey yetkililerince de doğrulandı."[4]

Tüm bunlar yetmezmiş gibi, Akkuyu'nun ihaleye çıkartıldığı günlerde, Japonya ve Güney Kore'deki[5] nükleer kazalar devreye girdi: "Japonya'da, Çernobil'den sonraki en büyük felaket. Nükleer kazada büyük kusur."[6] "30 Eylül 1999'daki nükleer felaketle radyasyon oranı normalin 15 bin kat üstüne çıktı."[7] "Tokaimura'daki nükleer kazanın ardından 10 kilometre çapındaki alanda güvenlik çemberi oluşturuldu."[8] "Ülkede olağanüstü hal ilan edildi."[9] "Japonya'nın Tokaimura nükleer tesisinde meydana gelen kazada Hisaşi Ouçi adlı işçinin, 1986 yılındaki Çernobil kazasından sonra hayatta kalanlardan çok daha

---

[1] Çetin Yiğenoğlu, Cumhuriyet, 9 Ağustos 1999, 18
[2] Cumhuriyet, 30 Ağustos 1999, s.20
[3] Melda Keskin, Özgür Bakış, 18 Ağustos 1999, s.14
[4] Radikal, 7 Ekim 1999, s.10
[5] "Güney Kore'deki bir nükleer santralın su soğutma pompasına yapılan bakım sırasında ağır su sızıntısı nedeniyle meydana kazada 22 kişi radyasyona maruz kaldı." (Cumhuriyet, 6 Ekim 1999, s.11)
[6] Cumhuriyet, 3 Ekim 1999, s.7
[7] Özgür Bakış, 2 Ekim 1999, s.12
[8] Cumhuriyet, 1 Ekim 1999, s.7
[9] Milliyet, 1 Ekim 1999, s.3

yüksek oranda radyasyona maruz kaldığı açıklandı. Kazadan sonra Japonya hükümetinin daveti üzerine bölgeye giden ABD ekibinden Dr. Robert Gale, 1986 yılında Ukrayna'nın Çernobil nükleer tesislerindeki kazaya değinerek Tokaimura kazasında da tesiste çalışanların çok yüksek dozda radyasyon aldıklarını söyledi."[1]

"Yetkililer Japonya'daki nükleer kazayla ilgili açıklamalarında, güvenlikle ilgili standartlara uymadıklarını" ifade edip[2] "Son dört yılda kurallara uygun olmayan üretim yaptık,"[3] derlerken;[4] "Uluslararası Atom Enstitüsü Ajansı (IAEA), Japonya'daki nükleer kazanın düşünülenden çok daha ciddi çapta olduğunu açıkladı."[5] Nükleer kazaya ilişkin olarak, "Hiroşima Valisi Tadatoşi Akima, Japon hükümetinin nükleer enerji konusundaki politikasının kuşku uyandırdığını söyledi."[6]

Ve İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Nükleer Fizik Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi Doç. Dr. Baki Akkuş, "Japonya'daki kaza Akkuyu için ders olmalı,"[7] dedi! Ama dinleyen kim? Bir gazetenin sürmanşetine göre, "Çevre Bakanlığı'nın da yapımı için 'olur' raporu verdiği Çan Termik Santralı'nın proje alanında 13 aktif fay var. Ancak raporu hazırlayanlar arasında bir tek yerbilimci yok. Gökova'nın ardından Çan Termik Santralı da

---

[1] Cumhuriyet, 10 Ekim 1999, s.9
[2] Cumhuriyet, 4 Ekim 1999, s.9
[3] Milliyet, 4 Ekim 1999, s.3
[4] İbrahim Günel'in deyişiyle, "Aynı yerde ikinci hata: Japonya'nın Tokaimura kasabasında 'insan hatası' sonucu meydana gelen nükleer kaza ilk değil. 11 Mart 1997'de aynı yerde ciddi bir yangın ve patlama olmuş, etrafa radyasyon yayılmıştı." (Radikal, 2 Ekim 1999, s.9)
[5] Evrensel, 3 Ekim 1999, s.12
[6] Cumhuriyet, 2 Ekim 1999, s.7
[7] Baki Akkuş, Cumhuriyet, 9 Ekim 1999, s.20

'fay hattı' üzerine kuruluyor. Santral bölgesinde son 105 yılda büyüklükleri 4.2 ile 8 arasında değişen 241 deprem oldu"![1]

IX.3.7-) Kentleşme

"Kent, şimdiye dek, egemen insan kümelerinin egemenliklerini sürdürmelerine yaramış olan etkili bir araçtır."[2] "Kapitalist kent ise, toplumsal ve ekonomik bir birim olmanın yanı sıra, ideolojik ve siyasal bir örgütlenmedir."[3] Yani "YDD"nin daha yakıcılaştırdığı kent sorunu,[4] kapitalizmin kördüğüme çevirdiği

---

[1] Pervin Kaplan, Radikal, 11 Ekim 1999, s.5

[2] Henri Laborit, İnsan ve Kent, çev: Bertan Onaran, Payel Yayınevi 1990, s.189.

[3] Aydın Çubukçu, Evrensel Kültür Dergisi, No:91, Temmuz 1999, s.29

[4] Kent konusunda bak: Cogito, No:8, Yaz 1996, 3'üncü baskı; Egon Ernest Begel, "Kentlerin Doğuşu", s.7-16; Tarık Demirkan, "Tarih Boyunca Kuşatılan Özgürlük Adaları; Kentler", s.17-35; Uğur Kökden, "Kentler Üreten Tarih - Tarih Üreten Kentler", s.37-62; Victor Hugo, "Kentin Felsefesi", s.63-70; Hans Jürgen Helle, "Kentlileşmiş İnsan", s.71-79; Georg Simmel, "Metropol ve Zihinsel Yaşam", s.81-89; Cengiz Bektaş, "Kenti Savunmak / Kentli Olmak", s.91-95; Kevin Lynch, "Metropol Modelleri", s.97-111; Martin Meyerson, "Ütopya Gelenekleri ve Kentlerin Planlanması", s.113-124; Turgut Cansever, "Şehir", s.125-129; Nermi Uygur, "Kentler, Köyler", s.131-152; Hans Blumenfeld, "Kentsel Ulaşım Sorununun Gerçekleri ve Yalanları", s.163-168; Lewis Mumford, "Görünmeyen Kent", s.169-173; Evrensel Kültür Dergisi, No:91, Temmuz 1999; Aydın Çubukçu, "Toplumun Kendine Görünmeyen Yüzü: Kent", s.26-29; Nuray Sancar, "Kentleri Yeniden Yapılandırmak mı? Kalsın!", s.30-32; Celal Beşiktepe, "Halkın Katılma, Denetleme Olanağı Yoksa Demokrasi Yoktur", s.33-35; Hakkı Özdal, "Çalış ve Kentte 'Yaşa'...", s.36-37; Sennur Sezer, "Kültür Kentin Neresinde?", s.38-40; Birikim Dergisi, No:123, Temmuz 1999; Ahmet İnsel, "Yaşam Alanlarımıza Sahip Çıkmak", s.23-25; Rifat N. Bali, "Çılgın Kalabalıktan Uzak", s.35-46; Oğuz Işık-Melih Pınarcıoğlu, "Sultanbeyli Notları", s.47-52; Sema Erder, "Göç, Yerleşme ve 'Çok' Kültürel Tanışma", s.68-75; Şule Takmaz Nişancıoğlu, "Kentlere Dönüş", s.83-86; Teresa P. R. Caldeira, "San Paulo'da Yeni Mekânsal Ayrışma: Duvar İnşa Etmek", s.87-96; Birikim Dergisi, No:124, Ağustos 1999; Murat Sevinç, "Postmodernizm ve Kent", s.54-59; Mürekkep Dergisi, No:10/11, 1998;

alanlardan biridir.[1] "YDD" kapsamında insanlık kentsel otoritarizmin dışlileri arasında övütülürken;[2] aynı zamanda kentler bir rant "arpalığı" olarak kapitalist talanın kollarında sarsılmaktadır.

Özellikle Marmara depremi ile yoğun bir tartışma alanına giren kent sorununun Türkiye'deki en "olgun" (ya da kokuş-

---

Tunahan Aşan, "Türkiye'de Kentsel Popülizm ve Yeni Paradigmalar", s.120-133; Erol Demir, "Kentsel Farklılaşma, Aile ve Akrabalık", s.134-159; Yasemin Özgün-Hatice Yeşildal, "İstanbul'un İki Yüzü", s.216-234; Göksel N. Demirer, Temel Demirer, O. Eylem Doğmuş, Metin Duran, Tayfun Görgün, Kaya Hünler, Nida K. Özbolat, Sibel Özbudun, Özgür Orhangazi, Kahraman Yapıcı, "YDD" Kıskacında Çevre ve Kent, Ütopya Yayınları, 1999, s.315-360; Toplum ve Hekim Dergisi, Cilt:14, No:3, Mayıs-Haziran 1999; Oğuz Işık, "Kentlerde, Kentleşme ve 21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye Kentlerine Dair", s.163-175; Sevin Osmay, "Kent Sosyolojisi ve Kent Araştırmaları", s.176-182; Metin Pınarcıoğlu, "Değişen Koşullarda Sosyo-Mekân ve Müdahale Biçimleri", s.183-187; Sezai Göksu, "Zaman Enlemi, Kentsel/Tarihsel Amnezi ve Mekânsal Planlamanın Deontolojisi", s.188-190; Birgül Ayman Güler, "Yerel Yönetimler: Nereye?", s.191-195; Banu Ulusel-Serpil Koç, "Sağlıklı Kentler", s.196-203; Ata Soyer, "Sağlık ve Eşitsizlikler; Mekân, Konut Mülkiyeti ve İşteki Statüye Göre Bebek Ölümleri", s.209-210; İnsan, Çevre, Kent, Derleyen: Ferzan Bayramoğlu Yıldırım, WALD Yayınları, 1996; İlhan Tekeli, "İnsan Haklarının Yerleşmeye ve Mekâna İlişkin Boyutları Üzerine", s.15-26; Yavuz Önen, "Kentsel Mekân, Çevre, Çoğulculuk ve İnsan Haklarına Genel Bir Yaklaşım", s.27-36; Mehmet Adam, "Kentsel Toplumsal Örgütlenme", s.37-50; Adnan Ekşigil, "Midye Cumhuriyeti", s.51-62; Halil Ünlü, "İnsan, Doğa ve Kentsel Çevre", s.63-70; Burak Boysan-İhsan Bilgin, "Meydanların Varoluş ve Yokoluş Nedenleri", s.71-84; Behiç Ak, "Kentsel Söylemin Değişimi ve Bazı Öneriler", s.85-92; Akın Atauz, "Kentler, Yayalık Durumu ve Otomobiller Üzerine Bir Deneme", s.93-122; Melda Keskin, "Tüketim Toplumu ve Atıklar", s.123-146; Ender Eren, "Kentlerde Enerji Bilinci", s.147-154; Semra Somersan, "Kentsel, Tensel İtiraflar", s.155-168.

[1] Bu konuda bak: Colin Mooers, Burjuva Avrupa'nın Kuruluşu, Dost Kitabevi, 1997.

[2] Bu konuda bak: Richard Sennett, Gözün Vicdanı: Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam, çev: Süha Sertabiboğlu-Can Kurultay, Ayrıntı Yay., 1999.

muş) boyutunu İstanbul örneği[1] sergilemektedir. Örneğin Uluslararası Mimarlar Birliği Genel Başkanı Vassilis Sgoutas'ın, "İstanbul çok çarpık, çok dengesiz. İstanbul'un inşaat çevresinin yüzde 95'i çok kötü. Bunu söylemek zorundayım,"[2] diye betimlediği kent hakkında, yani "26 asırlık geçmişe sahip şehr-i İstanbul'da, Doğal Hayatı Koruma Derneği'nin verilerine göre, 5.110 kilometrelik alan üzerinde 2 bin bitki türü mevcut. (Bu rakam Hollanda ve İngiltere'nin toplam florasından fazla) Bitmedi... Ülke çapında nadir 270, uluslararası ölçekte nadir 41 bitki türünün dünya üzerindeki en zengin popülasyonları ve uluslararası çapta koruma altına alınmış 17 bitki türü de yine bu ilimiz sınırlarında. İyi de bu kimin umurunda? Bugün geldiğimiz noktaya bakın: Fundalıkların yüzde 85'i tahrip edilmiş, meraların sadece 12 bin 500 hektarlık alanı özelliklerini koruyor, kumulların yüzde 79'u elden gitmiş, sulak alanlar betonlaşma nedeniyle kalitesini yitirmiş, sadece 1988-1997 kesitinde 2.200 hektar orman arazisi yok olmuş... Tablo korkunçtur..."[3]

Hasan Bülent Kahraman'ın deyişiyle, "Bugün, yalnız İstanbul'da değil, Türkiye'nin hiçbir kentinde yerleşik bir düzenden söz açılamaz. Yerleşikliğin mekânı olan kent artık göçerliğin simgesidir. (...) Mimarlık ve kent artık ölü iki kavramdır."[4] Çünkü, "Mesele çok derinlerde. Başta İstanbul, en büyük şehrimizin dahi onda dokuzu oturmamış, yahut hâlâ derme çatmaysa... 'Yerelde demokratikleşme' adına, kent rantlarında, 'milliyetçi-muhafazakârlık' adına, 'hürriyetçi sağ' adına, 'sosyal sol' adına ya da 'din diyanet' adına, herkes ne adına olursa

[1] İstanbul'un geçmişiyle bugününü, yitirilen değerleri ve kentin değişen yüzünü, Füruzan, "Sevda Dolu Bir Yaz" adlı kitabında gayet güzel sergiler. (YKY, 1999)

[2] Vassilis Sgoutas, Cumhuriyet, 10 Ekim 1999, s.10.

[3] Tunca Bengin, Milliyet, "İstanbul'da Doğa Katliama Direniyor", 8 Kasım 1998, s.21

[4] Hasan Bülent Kahraman, Radikal, "İki Ölü: Kent ve Mimarlık", 23 Ağustos 1999, s.11

olsun, üstelik mafya boyutlu kökler salan, bir vurgun ve yağma süreci yaşanmaktaysa... Ülkenin zorluklarına aşamamasına dönük çözümlemelerimizi gözden geçirmemiz gerekmez mi?"[1] Elbette gerekir; ama...

"Fizik kent hizmetleri mühendis ve mimar disiplinlerine endeksli olsa da; kent olgusu salt bu disiplinlere endekslenemez. Hizmetlerin mimarlık ve mühendislik çalışmaları başlatılmadan önce, karar almalarda proje öncesi ve sonrası (kentliyle) tartışmayı ilke edinmeliyiz. Kentsel yatırımlardaki karar verme süreçlerinde izlenecek olan aşamalar; etüt (ön çalışma), fizibilite (yapılabilirlik raporu), projelendirme ve yapım (uygulama) aşamaları ve bu aşamaları oluşturan süreçlerde sivil toplum örgütleri, meslek odaları, üniversiteler ve gençlik aracılığıyla kentlinin 'yerel karar alma süreçlerinde' etkin kılınması sağlanmalıdır. Bu sürecin işletilmesi ve etkin kılınması için yukarıdaki ilgili kuruluş temsilcileri ve merkezi yönetim-yerel yönetim temsilcilerinden oluşacak 'kurulların' yaşama geçirilmesi yerel yönetimlerin[2] temel ilkesi olmalıdır."[3]

Ama kapitalist Türkiye'de olmaz! "Neden" mi? İşte basından birkaç haber: "İzmir'in Narlıdere ve İnciraltı bölgelerindeki son yeşil alanda rant kavgası"![4] "Bir yerel seçim daha 'imar suçlarına hoşgörüyle' gerçekleştirildi: 'Kaçak kent'e[5] teslim ol-

---

[1] Tolga Yarman, Cumhuriyet, "Eksiğimiz Çok Derinde", 27 Eylül 1999, s.9

[2] Bu konuda bak: H. Tarık Şengül, İktisat Dergisi, "Türkiye'de Yerel Yönetimler: Deneyim ve Söylem Dönüşümü", Nisan 1999, No:388, s.44-55.

[3] Şevket Çorbacıoğlu, Radikal, "Kendimiz ve Kentlerimiz", 21 Mart 1999, s.9

[4] Serdar Kızık, Cumhuriyet, 26 Temmuz 1999, s.18.

[5] Bu konuda bak: Ruşen Keleş, Cumhuriyet, "Çarpık Kentleşmenin Böylesi...", 27 Eylül 1999, s.2; İhsan Bilgin, Radikal İki, "Türkiye Nasıl Kentleşti?", 12 Eylül 1999, s.4; Yiğit Gülöksüz, Cumhuriyet, "Habitat'ın Adı Kaldı Yadigâr", 4 Temmuz 1999, s.12; Hikmet Çetinkaya, Cumhuriyet, "Rant Yapılaşması...", 21 Ağustos 1999, s.5.

duk"![1] "Doğanın intikamı: Ege'de çarpık kentleşme ve ağaç katliamlarının faturası yağışlarla ortaya çıktı. Bölgede peşi peşine 39 heyelan meydana geldi"![2] "Rant 'demokrasisi' çöktü"![3] İnşaat Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi'nin hazırladığı "Körfez Depremi Değerlendirme Raporu"nda, "Kayıpların nedeni rant[4] düzenidir,"[5] dedi! "Cumhuriyet 75 yılda 115 deprem yaşadı. 1939'da Erzincan'da 33 bin kişi yitirdik. Yıllardır ölüme davetiye çıkartan politikalarla yönetiliyoruz. Bugün yaşadığımız bir deprem felaketi değil;[6] fay hattı üstüne karton kentler

---

[1] Oktay Ekinci, Cumhuriyet, 19 Nisan 1999, s.11

[2] Erdal Alev, Milliyet, 20 Şubat 1999, s.3.

[3] Oktay Ekinci, Cumhuriyet, 27 Eylül 1999, s.6

[4] Bu konuda bak: Metin Göktürk, Radikal, "Tek Umudumuz: Rant", 8 Eylül 1999, s.9; Emin Gürses, Cumhuriyet, "Felaketler Allah'tan, İyi Şeyler 'Büyüklerimizden'...", 21 Ağustos 1999, s.17.

[5] Cumhuriyet, 7 Ekim 1999, s.9

[6] Deprem konusunda bak: Tuncay Taymaz, Cumhuriyet Bilim Teknik, "İstanbul Depremleri: Bugünkü Durum ve Geçmişteki İki Büyük Deprem", No:651, 11 Eylül 1999, s.8-11; Behiç Ak, Cumhuriyet Bilim Teknik, "Bizde Deprem Kültürü Yok mu?", No:652, 16 Eylül 1999, s.9; Raif Ertem, Cumhuriyet, "Yaraladığımız Doğa Titriyor, Sallanıyor", 16 Eylül 1999, s.20; Mehmet Ali Gökaçtı, Radikal İki, "Geçmişten Ders Alsaydık Tarih Tekerrür Eder miydi?", 22 Ağustos 1999, s.3; Zeynep Oral, Milliyet, "Acımasız Olan Doğa Değil, İnsan...", 22 Ağustos 1999, s.25; Prof. Dr. Haluk İyidoğan, "Depremler İstatistik Bilgilerle Anlaşılabilir", 29 Ağustos 1999, s.12; Çevre ve Mühendis Dergisi, "Marmara Depremi ve Çevresel Etkileri", Deprem Özel Sayısı, 1999, s.1-4-5-6-7-8; Evren Balta-Murat Baker, Birikim Dergisi, "Afet Doğal mı, Toplumsal mı?", No: 125-126, Eylül-Ekim 1999, s.38-44; Bilim ve Ütopya Dergisi, No:63, Eylül 1999; Ender Helvacıoğlu, "Çare: Bilim, Plan ve Toplumcu Yönetim", s.4-5; Doç. Dr. Hakan Balamir, "Afet, Siyaset, Dirayet", s.8-9; Prof. Dr. Atila Ansal, "Bina Hasar Görebilir, Ama Can Kaybı Önlenebilir", s.10-13; Bilim ve Ütopya Dergisi, No:64, Ekim 1999; Oktay Ekinci, "Asıl Deprem, 1950'de Hilton Oteliyle Başladı", s.6-12; Doç. Dr. Çağatay Keskinok, "Bu Büyük Yıkım Hangi Politikanın Sonucu", s.14-17; Mehmet Y. Baykurt, Sol Dergisi, "Depremi Felaket Dönüştüren Yeni Sağ Politikalardır", No:55, 1 Ekim 1999, s.26-31; Orhan Pamuk, Varlık Dergisi, "Zelzele", No:1105, Ekim

kuran iktidarın işlediği insanlık suçudur."[1] "Depremin 'sorumlusu' aranmaya devam ediyor ama..." diyen ODTÜ ÖES Şubesi Yönetim Kurulu bildirisi haykırdı: "Sorumlu: Kapitalizmdir"![2]

Doğan Heper'in, "Deprem değil, ihmal öldürüyor,"[3] dediği Türkiye'de, devletinin kitlelerden gizlediği bir "Deprem Raporu"nun[4] olduğu "Sağır Sultan"ın bile malumuyken; deprem katliamına davetiye çıkaran kentsel yapılaşma faciasının gerçek sorumlusu[5] kapitalist devlettir![1] Örneğin Erol Manisalı'nın ak-

---

1999, s.6-10; Güney Dergisi, No:10, Ekim-Kasım-Aralık 1999; Ş. Mahzun, "Deprem! Düzen! Devlet!", s.13-25; Hasan Kıyafet, "Depremzede", s.15; Cogito Dergisi, "Deprem Özel Sayısı", No:20, Güz 1999; Lucius Annaeus Seneca, "Doğa Sorunları – VI. Kitap: Deprem", s.11-20; Ahmet Cevdet Paşa, "Tezâkir", s.25-26; Mustafa Aktar, "Deprem Konusu...", s.88-92; Açıkoturum, "Hayatı Depremin Yasalarına Göre Kurmak Gerekir", s.124-144; Doğan Kuban, "Depremsel Barbarlıklar", s.161-171; Açıkoturum, "Depremin Sosyal ve Siyasal Etkileri", s.172-192; Nuray Mert, "Depreme Dayanıklı Ülke", s.193-195; Atilla Soykan-Çiğdem Soykan, "Psikolojik Deprem", s.215-224; Artun Ünsal, "Herkesin Depremi Kendine mi?", s.285-288.

[1] Cumhuriyet Dergi, No:701, 29 Ağustos 1999, s.1

[2] Sol Dergisi, No:52, 10 Eylül 1999, s.7

[3] Doğan Heper, Milliyet, "Deprem Değil, İhmal Öldürüyor", 18 Ağustos 1999, s.12.

[4] Bu konuda bak: Güneri Civaoğlu, Milliyet, "Gizlenen Rapor", 18 Ağustos 1999, s.19

[5] Kuvvet Lordoğlu, "Sivil Toplum 'Yıldızı' AKUT, deprem bölgelerindeki çalışmalarıyla sivil inisiyatif adına umut yarattı. Ama övgülerin bir kısmı insan gereksinimlerinin giderilmesinin özel sektöre devri vurgusuyla sakatlandı," (Radikal, 11 Ekim 1999, s.9) dediği gidişatta; "Deprem sonrası beceriksizlik aynen sürüyor. Hükümet hâlâ enkaz altında. Depremin üzerinden 55 gün geçti, ama sorunlar çözüleceğine her gün bir yenisi ekleniyor." (Radikal, 10 Ekim 1999, s.1) "Fay hattı pay hattına dönüştü: Hükümet icraatları ve açıklamalarıyla yeni rantçı çevrelere davetiye çıkarmakta ve cesaret vermektedir. Halk can derdindeyken bunlar kâr peşindeler. 'Depremle yaşamaya alışmalıyız' propagandası ile yeni rant alanlarına, çevrelerine meşruiyet kazandırmaktalar." (Dayanışma Gazetesi, Yıl:2, No:79, 1 Ekim 1999, s.11)

tardığına göre, "Bir TV kanalında Sakarya Belediyesi Başkanı, '1967 depreminden sonra hazırlanan raporlarda kent merkezinin bulunduğu yerde artık inşaatın yasaklanması ve kentin yer değiştirmesi açık olarak belirtiliyordu. Ancak kent merkezinde binası ve arsası bulunan varlıklı insanlar buna yanaşmadılar ve engellediler,' demektedir."[2]

DEPREM BÖLGESİNİ KİMLER YÖNETTİ? (BELEDİYE BAŞKA NLARI)[3]				
YER	1984-1989	1989-1994	1994-1999	1999
YALOVA	Cengiz Koçak (ANAP)	Cengiz Koçak (SHP)	İbrahim Uzun (DYP)	Yakup Koçal (ANAP)
İZMİT	Necati Gençoğlu (ANAP)	Sefa Sirmen (SHP)	Sefa Sirmen (CHP)	Sefa Sirmen (CHP)
GÖLCÜK	Zekeriya Savaş (ANAP)	Şaban Aktürk (DYP)	İsmail Barış (RP)	İsmail Barış (FP)
ADAPAZARI	Erkal Etçioğlu (ANAP)	Ünal Ozan (SHP)	Aziz Duran (RP)	Aziz Duran (FP)
DÜZCE	Selahattin Okar (ANAP)	Süleyman Kuyumcu (DYP)	Ruhi Kurnaz (RP)	Ruhi Kurnaz (FP)
GEBZE	Bülent Atasayan (SODEP)	Sedat Tüzün (SHP)	Ahmet Pembegüllü (RP)	Ahmet Pembegüllü (FP)
AVCILAR	Naci Ekşi (ANAP)	Ertuğrul Tığlay (CHP-DYP)	Tahsin Salihoğlu (ANAP)	Mustafa Değirmenci (DSP)

[1] Bu konuda bak EK-II: DEVLET VE DEPREM - Sibel Özbudun

[2] Aktaran: Erol Manisalı, Cumhuriyet, "İnsan Kıyımından 'Talan Ekonomisi' Sorumludur", 25 Ağustos 1999, s.10

[3] Yaşadığımız Vatan Dergisi, No:6, 17 Eylül 1999, s.18.

Kapitalizmin "rant arpalığı"na dönüştürülen altyapı yoksunu kentlerde ciddi bir insan kırımı yaşanmaktadır: "GAP kapsamındaki[1] 174 belediyenin yüzde 93.7'sinde kanalizasyon, yüzde 51'inde ise içme suyu şebekesi yok. GAP belediyelerindeki altyapı yetersizliği salgın hastalıkları beraberinde getiriyor"![2] "Diyarbakır'da tıbbi atık tehlikesi"![3] "Diyarbakır'da altyapı yetersizliği bulaşıcı hastalıklara davetiye çıkarıyor. Diyarbakır hastalıktan kırılıyor"![4]

Bu işin bir yanı, ötekine gelince; "Bir kente yapılabilecek en büyük kötülük, o kentin siluetini değiştirmektir. Silueti değişen bir kentin özel yapısı, doğal dokusu bozulmuş demektir."[5] Türkiye'de kültürel[6] ve doğal dokuları dikkate alınmadan bir beton yığınına çevrilen kentlerin ya da -kasıtla[7]- yok edilen tarihi ve doğal zenginliklerin hal-i pür melali hakkında ise, şu kısa gazete haberleri yeter de artar kanısındayız: "Tepeden inme projeler uygulandıkça, İstanbul banal, sıradan bir şehir haline gelmekten asla kurtulamayacak"![8] "Sarnıç yerine gökdelen: İstan-

---

[1] Dicle Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Kimya Bölümü Başkanı Prof. Dr. Bahattin Gümgüm, GAP'ın tamamlanmasıyla sulanabilir tarımın gelişmesi ve tarımsal ilaçlamanın yaygınlaşması sonucu önemli çevre sorunlarının ortaya çıkabileceğine dikkat çekerek, "Adıyaman'ın kanalizasyon suları Atatürk barajına akıyor," (Cumhuriyet, 11 Ekim 1999, s.18) dedi.

[2] Ülkede Gündem, 18 Ağustos 1998, s.12

[3] Ülkede Gündem, 1 Temmuz 1998, s.12

[4] Naif Kılıç, Özgür Bakış, 26 Mayıs 1999, s.14

[5] Oktay Ekinci, Cumhuriyet, 23 Haziran 1999, s.7

[6] Kültür danışmanlığı hizmeti veren mimar Renzo Zorzi, bir gazetecinin "kültür size fazladan kaç para kazandırıyor?" sorusuna, "Eğer bir kuruluş yaptığı işin toplumun kültür hayatı ile ilgili olduğunu değil de, yalnızca şu kadar ton mal üretmek, şu kadar para kazanmak olduğunu düşünüyorsa, bu Moliere'in 'Kibarlık Budalası' adlı eserindeki ebedi bir tarz olarak 'nesir konuştuğunu bilmeyen Mösyö Jourdain'in durumuna düşer," yanıtını verir!

[7] Bu konuda bak EK-III: KAHROLASI BARAJLAR - Mehrdad Izady

[8] Korhan Gümüş, Radikal İki, "Ya Gürtuna, Dalan'ı Örnek Alırsa?", 9 Mayıs 1999, s.5.

bul Belediyesi'nin 'gökdelen alanı' olarak onayladığı tarihi eser niteliğindeki Hamidiye Sarnıcı'nın yerine iş merkezi yapılacak"![1] "Truva için ölüm fermanı: Çan Termik Santralı'nın yol açtığı asit yağmurlarının Truva'yı yok edeceği iddia edildi. İ.Ü. Arkeoloji Bölümü"den Prof. Dr. Erendiz Özbayoğlu, zehirli gazların taşlar üzerinde oluşturacağı tahribata dikkat çekti"![2] "SİT alanı Assos'u Küçükkuyu'ya bağlayan yol, dört şeritli otoyola dönüşüyor. Bunun için 400 bin zeytin ağacı kesilecek"![3] "Antalya'nın doğal güzellikleri arasında ekolojik değeri bulunan Boğaçay, dere yatağındaki kum, çakıl ve taş ocakları yüzünden bir cehennem görüntüsü içinde. Katliamı yaratan firmalardan Kadıahmetoğulları ise 'Bakanlar Kurulu izniyle' madencilik adı altında doğa tahribatını sürdürüyor"![4] "Pamukkale ölüyor, kurtaran yok"![5] "Tarih ağır hasarlı: Suriçi semtindeki 470 Diyarbakır evi harabe durumunda. Koruma altındaki evlerin restorasyon çalışmalarına ise yıllardır başlanmadı"![6] "Hasankeyf, Diyarbakır surları, Nemrut'ta tarihin imdat sesleri: Beş bin yıllık tarih yok ediliyor"![7] "Hasankeyf, Ilısu Barajı'nın suları altında kalacak"![8] "Eğer proje durdurulmazsa binlerce yıldır uygarlıkların beşiği olan Hasankeyf, Ilısu Baraj Gölü altında kalacak ve Dicle sularına boğulacak. 'Adı Efes olsaydı kurtulurdu' denilen Hasankeyf'in sessiz çığlığı (...) 'kulakları sağır olmayan yüreklere' duyurulur"![9]

---

[1] Erkan Durdu, Radikal, 7 Haziran 1999, s.3
[2] Pervin Kaplan, Radikal, 15 Ekim 1999, s.3.
[3] Fuat Özuğurlu, Radikal İki, "Bir Cinayet Teşebbüsü", 9 Mayıs 1999, s.5.
[4] Oktay Ekinci, Cumhuriyet, 13 Haziran 1998, s.16.
[5] Ömer Yurtseven, Cumhuriyet, 28 Temmuz 1998, s.18.
[6] Naif Kılıç, Özgür Bakış, 11 Ekim 1999, s.12.
[7] Ülkede Gündem, 16 Eylül 1998, s.12.
[8] Kemal Şahin,Özgür Bakış, 21 Haziran 1999, s14.
[9] Celal Başlangıç, Radikal, "Hasankeyf'in Sessiz Çığlığı!", 15 Mayıs 1999, s.19.

Veya Yılmaz Onay'ın naklettiğindeki "yaşananlar"da olduğu gibi: "Ayvalık-Alibey Adası'ndaki Panayia Kilisesi'nin yapımına 1860'da başlandı ve bu görkemli yapı 1863'te tamamlandı. Panayia Kilisesi'nin ön sütunları 1927'de söküldü, 1930'daki yangında çatısı yandı, 5 Ekim 1944 depreminden hasar gördü. (...) Edremit'ten diş doktoru Cemalettin Bey, zamanın genç nahiye müdürü E.K. ile görüşerek Panayia Kilisesi'nin sütunlarını Edremit'te yeni yapılacak hükümet konağında kullanmak istediğini ve sökmek için müsaade edilmesini ister, genç müdür hiç tereddüt etmeden müsaadeyi verir. Dr. Cemalettin Bey, sütunları Edremit'e götürür ve yeni yaptırdığı evin girişine koyar. (...)

Panayia Kilisesi, bunlara rağmen bütün göz alıcılığıyla ayakta durur. 1954 yılında Hulusi Zarplı, adada babası adına bir okul yaptırma Kararı verdi. O yıllarda piyasada demir kıt ve karaborsaydı. O devirde Balıkesir Milletvekili ve Bakan olan Y.S. okulda kullanılmak üzere tahsisten demir çıkarttı. Okul inşaatı Bağder Ahmet ustaya verildi. Temellerde ve inşaatta kullanılmak üzere taş gerekmekteydi. Hulusi Zarplı, Ayvalık'tan traktör ve işçilerini adaya getirip doğru Panayia Kilisesi'ne götürdü. Adanın en görkemli sanat eseri olan kiliseyi hiç düşünmeden, sakınca görmeden yıktırdı. Panayia Kilisesi'ni yıkmakla yetinmeyip şehrin kuzeyinde, Âşıklar tepesinin eteğinde bulunan ve 1915'te inşa edilip dahili sıvası henüz yapılmamış ancak ibadete açılmış yepyeni ve sapsağlam, Ayia Pandeleimonos Kilisesi'ni de yıktırarak taşların bir kısmını okulun inşaatında, diğer taşları da Sakarya mahallesindeki fabrikasının karşısında yaptırdığı binalarda ve fabrika için yaptırdığı ilavelerde kullandı"![1]

[1] Yılmaz Onay, Cumhuriyet Dergi, "Depremin Yapamadığını", No:707, 10 Ekim 1999, 14

Ya kapitalist kent anarşisi mi? O da başka bir soru(n)! "İstanbul'da caddeler, sokaklar, kaldırımlar otomobilden geçilmiyor. Her tarafta hareket var. Bu hareketliliğe ve otomobil bolluğuna karşılık, İstanbulluların şehir içinde pek rahat seyahat ettiği söylenemez. İstanbullular artık bir yere gidecekleri zaman trafik durumuna göre karar veriyorlar," diyen Korhan Gümüş, bunun nedenini şöyle açıklıyor: "Otomobil gibi 'özgürleştirici' bir aletin sürüleştirilmek için kullanımı 19. yüzyıl sonundaki kentsel kamusal hizmetlerdeki büyük gelişmenin 1960'lardan sonra çözülmeye başladığını ve düzenli kamu taşımacılığının ikincilleştiğini gösteriyor."[1]

DÜNYADA TRAFİK KAZALARI (1997)	
ÜLKE	KAZA SAYISI
TÜRKİYE	5.134
GÜNEY AFRİKA	9.981
ÇEK CUMHURİYETİ	1.597
İTALYA	6.198
MACARİSTAN	1.373
İSPANYA	5.604
BELÇİKA	1.364
DANİMARKA	585
FRANSA	7.989
ALMANYA	8.547
JAPONYA	9.640
AMERİKA	41.967
HOLLANDA	1.076
İNGİLTERE	3.599
İSVEÇ	542

[1] Korhan Gümüş, Radikal İki, "İstanbul'un Boğuluşunun Hikâyesi", 13 Haziran 1999, s.6

Kamu taşımacılığının ve toplu ulaşımın "ikincilleşmek" de ne?- defterden silindiği Türkiye -'Economist' Dergisi'nin yayınladığı bir araştırmaya göre- 1997 verileriyle, katedilen her 100 kilometrede meydana gelen kazalardaki ölüm oranlarında dünya birincisidir.[1] Türkiye'de her 100 kilometrede olan 5 bin 134 kazada 11 kişi can veriyor. İkinci sıradaki Güney Afrika'da ise bu rakam 10'dur.[2]

Tam da bu tabloda, "trafik sorunu"nu çözmek iddiasındaki dönemin Bayındırlık Bakanı Ali Ilıksoy, "İstanbul'un trafik sorunu 3. köprü ile çözülemez. 3. köprüden sonra 4., 5. ve 6. köprüler de gündeme gelecek,"[3] derken; "3. köprü yamyamları kimlerdir?" sorusuyla Şener Özer, "Büyük, küçük bütün 3. köprü yamyamları, raylı toplu taşım sistemlerinden çok korkarlar";[4] Celal Başlangıç da, "Çıkar Köprüsü Sivil Topluma Çarptı: Yapımı planlanan üçüncü Boğaz köprüsüne karşı çıkan Arnavutköylüler; dinamik, halkın desteğini alan; bilgiye, eylemliliğe ve örgütlenmeye dayanan sivil toplum[5] muhalefetinin çarpıcı örneğini sergiliyor,"[6] diye ekliyorlar!

---

[1] Bu konuda bak: İbrahim Akyürek, Ülkede Gündem, "Trafik Canavarı Kazandırıyor', 6 Haziran 1998, s.2; Orhan Bursalı, Cumhuriyet, "Otomobil Sahipleri, Göreve!", 24 Aralık 1998, s.6.

[2] Sabah, 10 Ağustos 1999, s.6.

[3] Ali Ilıksoy, Cumhuriyet, 9 Mart 1999, s.9

[4] Şener Özer, Evrensel, "3. Köprü Yamyamları Kimlerdir?", 26 Mayıs 1999, s.5

[5] Bugünlerde pek moda olan "Sivil Toplum" söylencelerinin eleştiri ve değerlendirilmesi için bak: Metin Çulhaoğlu, Sol Dergisi, "Önce Sivil Toplum, Sonra Demokrasi: Hepsi Üç Hafta İçinde!", No:52, 10 Eylül 1999, s.21; Evrensel Kültür Dergisi, No:94, Ekim 1999; Aydın Çubukçu, "İmkânsız Bir Reformculuk Bayrağı: 'Sivil Toplum'...", s.27-30; İhsan Çaralan, "Sivil Toplum Örgütleri Ne Kadar Sivil?", s.31-33; Nuray Sancar, "Sivil Toplum ve İki Devlet Eleştirisi", s.34-36.

[6] Celal Başlangıç, Radikal, "Çıkar Köprüsü Sivil Topluma Çarptı", 12 Haziran 1999, s.19

IX.3.8-) Ve Tüketilen Türkiye

Gazeteler, "Orman Bakanlığı ormana karşı, Çevre Bakanlığı da çevreye karşı";[1] "Çevre katliamı doludizgin";[2] "Çevre katliamına ivedi önlemler alınmalı";[3] "Tarım alanları zarar görüyor: İstanbul'un Silivri ilçesine bağlı Gümüşyaka, Sultanköy ve Marmara Ereğlisi'nde yaşayanlar bölgedeki sanayileşmenin yol açtığı olumsuzluklara tepki gösterdi";[4] "Cennet bataklık oluyor: Dünyada dikkuyruk örneklerinin kuluçkaya yattığı ender ve önemli bölgelerden olan yaklaşık 183 kuş türünü barındıran Konya-Kulu'nun Düden Gölü, kirlilik nedeniyle yok oluyor";[5] "TMMOB Çevre Mühendisleri Odası Başkanı Ethem Torunoğlu, 'Türkiye'nin bir çevre politikası yok' dedi,"[6] uyarılarıyla "haber" olan Türkiye'de yaşanan çevre sorunları açısından değişen bir şey yok![7] Örneğin, "Fırtına Deresi S.O.S. veriyor.[8] Karadeniz'in doğa harikası beldesi, kurulmakta olan hidroelektrik santralı[9] nedeniyle son yılların en büyük ağaç katliamına sahne oluyor. Ağaçlar kesiliyor, bitki türleri yok ediliyor, alabalıklar ölüyor.[10] (...) Böylesine acımasızlık ancak bizim gibi

---

[1] Oktay Ekinci, Cumhuriyet, 20 Haziran 1999, s.7
[2] Evrensel, 23 Haziran 1999, s.12
[3] Cumhuriyet, 22 Haziran 1999, s.12
[4] Cumhuriyet, 17 Ekim 1999, s.3.
[5] Timur Soykan, Radikal, 17 Ekim 1999, s.3.
[6] Özgür Bakış, 29 Nisan 1999, s.13
[7] Bu konuda bak: Semra Somersan, "Türkiye Çevresi Allah'a Emanet", Cogito, No:2, Güz 1994, 4'üncü Baskı, s.43-46.
[8] "Fırtına'ya ölüm emri: SİT alanı olan ve Milli Park sınırları içinde bulunan Rize Çamlıhemşin'deki Fırtına Vadisi'ne dört yeni santral daha yapılmasının planlandığı ortaya çıktı." (Pervin Kaplan, Radikal, 16 Mayıs 1999, s.3)
[9] Yanlış aydınlatma nedeniyle, kullanılan enerjinin yarısının boşa harcandığını belirten Doç. Dr. Faruk Yorulmaz, 'Aşırı ışık kirlilik yaratır,' dedi." (Yusuf Özkan, Cumhuriyet, 2 Mart 1999, s.18)
[10] "Fırtına Vadisi 'ÇED' raporu yanlışlarla dolu." (Ahmet Şefik, Cumhuriyet, 26 Ocak 1999, s.20)

'rant ekonomisi'nin insan, doğa tanımadığı, sınırsız bir açgözlülüğün tüm değerleri yok etmeye çalıştığı ülkelerde yaşanabiliyor"![1]

Öte yandan büyük kentlere kısmi olarak getirilen doğalgaz kullanımı dışında yaşanan hava kirliliği, çöp dağları, yoğun sanayi ve evsel atıkların[2] arıtılması sorunları artarak büyüyor. Son dönemde sayıları plansız biçimde artan tekstil işletmeleri, özellikle Trakya Bölgesi'nde kimyasal atıklarıyla verimli tarım alanlarını zehirlemeye devam ediyor. Ege ve Çukurova'da da çarpık sanayileşme, çiftçileri büyük zarara uğratırken, GAP'la birlikte aşırı sulanan Güneydoğu ovaları, bereket getirmek yerine çoraklaşmaya uğruyor.

Birinci sınıf tarım arazilerinin sanayi kuruluşları tarafından işgal edilmesi, devletin en üst makamları tarafından teşvik ediliyor. Türkiye'de bir türlü durulmayan siyasi gündem, yaşanan çevre sorunlarını kamuoyunun gözünden kaçırıyor. Bu nedenle devletle özel girişimci, yaşanan bu toz duman arasında tesisleri gelişigüzel istedikleri yere konduruyor.[3] Sivil toplum örgütleri bir yana, bundan ekonomik olarak zarar gören kesimler de büyük bir yılgınlık içinde olanları seyrediyor.

Çevre Bakanlığı'ndan yapılan araştırmaya göre, hava kirliliği sadece 59 il ve 10 ilçe merkezinde ölçülebiliyor. 21 ilde ise ölçüm cihazı bulunmuyor. Mevcut ölçüm istasyonlarının ise kapasite açısından yetersiz olduğu belirtiliyor. 2 Kasım 1986'da yürürlüğe giren Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği'nin amacı, her türlü faaliyet sonucu atmosfere yayılan kirleticileri

---

[1] Derya Sazak, Milliyet, 3 Ocak 1999, s.14

[2] "Çevre Bakanlığı verilerine göre Türkiye'de yaklaşık 20 milyon ton tehlikeli, 27 milyon ton endüstriyel atık üretiliyor." (Cumhuriyet, 9 Ekim 1999, s.7)

[3] "Elektromanyetik kirlenme tehlike saçıyor", (Özgür Bakış, 23 Ağustos 1999, s.11)

kontrol altına almak, insanı ve çevresini tehlikelerden korumak olduğu halde, kentlerde kimi yerel yönetimlerin de işbirliği ile düşük kaliteli kaçak kömür kullanımı, egzozları kontrol edilmeyen otomobiller hava kirliliğini artırıyor. Önemli derecede hava kirliliği yaratan Muğla bölgesi termik santrallarıyla Orhaneli Termik Santralı, mahkeme kararına rağmen hükümet tarafından çalıştırılmaya devam ediyor. Motorlu taşıtlarda kurşunsuz benzin kullanımının artırılması için alınan ciddi bir önlem ise henüz yok. TÜPRAŞ'ın mevcut 1 milyon tonluk kurşunsuz benzin üretim kapasitesi bulunmasına karşın toplam tüketim, 300 bin ton civarında. Bunun toplam tüketim içindeki payı ise sadece yüzde 7. (Bu rakam ABD'de yüzde 98, Japonya'da yüzde 100)

Su kalitesi konusunda da araştırmalar olumlu sonuçlar vermiyor. Çevre Bakanlığı'na göre, dünyada her gün 25 bin kişi sağlıksız su kullanımına bağlı olarak ölürken, Türkiye'de de sağlıksız sulardan kaynaklanan kolera, tifo, paratifo, dizanteri, hepatit, ishal gibi hastalıklar giderek artıyor. Dünya standartlarına göre kişi başına düşen kullanılabilir su miktarının 10 bin metreküp olması gerekirken, Türkiye'de kişi başına düşen su miktarı 1.830 metreküp. Suların kirlenmesinde en büyük rol oynayan faktör ise evsel ve endüstriyel atıkların arıtılmaması. Çevre Bakanlığı verileri, ülkemizdeki su kirliliği konusunda yaşanan korkunç tabloyu ortaya koyuyor: İncelemesi yapılan 9325 endüstriyel tesisin yalnızca yüzde 9'unda arıtma tesisi bulunurken, mevcut arıtma tesislerinin çalışıp çalışmadığı ise bilinmiyor. Turistik tesislerin ise yüzde 81'inde arıtma tesisi yok. Çarpık sanayileşmeyle nitelikli tarım toprakları geri dönüşsüz biçimde sanayi ve yerleşim amaçlı olarak betonlaştırılırken, endüstriyel faaliyetler ve evsel kirlilik verimli alanları işgal etmekle kalmayıp, çevresindeki toprakları da bozuyor. Çevre Bakanlığı'ndan bu konudaki bir başka çarpıcı veriye gö-

re, "Organize Sanayi Bölgesi" olarak adlandırılan sanayi oluşumlarına tahsis edilen alanların yüzde 62'sini tarım toprakları oluşturuyor.[1]

Bundan başka -veya en önemlisi-; "Genelkurmay Başkanlığı ve Dışişleri Bakanlığı, 'isteyene bilgi verilmesi zorunluluğu' getirmesi yüzünden, 'Türkiye'nin sırlarının açıklanacağı ve güvenliğin tehlikeye düşeceği' gerekçesiyle karşı çıktığı 'Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Mekanizmalarına Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi'ne güvenlik engeli... Hangi ülkenin vatandaşı olduğuna, nerede oturduğuna bakılmaksızın bütün çevrecilere başka ülkelerdeki çevre sorunlarına müdahale hakkı getiren sözleşmeye Türkiye imza atmıyor"![2] Veya "Hükümet, çevre davalarını sınırlamaya hazırlanıyor"![3] Kolay mı? Burası "Tahkim"in[4] Türkiye'sidir artık!

IX.4-) Ekoloji

Aristo'dan Sokrates'e, Platon'dan Kant'a, Marx'dan Engels'e, Lacan'dan Levi-Strauss'a, vd.lerine kadar uzanan düşünürlerin insanlığın doğadaki işlevini ve varoluş nedenini sorguladığını görürüz. Bu bağlamda çevre soru(n)ları, insan(lık)ı hep ilgilendirdi... Konuyla bağıntılı olarak, önemsenmesi gereken saptamalardan[5] -kimileri- şunlardır:

---

[1] Cem Ulutaş, Cumhuriyet, 5 Haziran 1999, s.7

[2] Radikal, 14 Haziran 1999, s.5

[3] Cumhuriyet, 10 Ekim 1999, s.6.

[4] Bu konuda geniş bilgi için bak: Ayfer Eğilmez, Uluslararası Tahkim Sorunu, TMMOB Yayını, 1999.

[5] Bu konudaki çeşitli görüşler için bak: Felsefelogos Dergisi, Yıl:2, No:6, 1999/1, Mart 1999; Uluğ Nutku, "Doğa-İnsan Bağının Yeniden Yaratılması İçin Üç İlke", s.19-24; Afşar Timuçin, "Kirlenmiş Bir Dünyada", s.25-34; Server Tanilli, "Çevre, Teknik ve Felsefe", s.35-39; Harun Tepe, "Çevre Etiği': 'Toprak Etiği' mi Yoksa 'İnsan Etiği' mi?", s.41-56; Hans Jonas, "Kötü Sona Daha Yakın", s.57-64; Cengiz Çakmak, "Phusis'den Res

Heraklitos: "Doğa karşıtları bir araya getirmeye çalışır ve aynı olanlardan değil, karşıtlardan uyumu yaratır."

Demokritos: "Doğa kendisiyle yetinir."

Seneca: "Doğa zayıfı güçlüye bağımlı kılar (Naturae est enim potioribus deteriora summittere)."

Çicero: "Doğa ile uyum içinde olan her şey iyi sayılmalıdır (Omnia autem, quaesecundum naturam fiunt, sunt habenda in bonis)."

Leonardo da Vinci: "Doğa hiçbir zaman kendi yasalarına karşı çıkmaz."

François Rabelais: "Doğa boşluktan nefret eder (Nature abhorret vacuum)."

Francais Bacon: "Yalnız boyun eğerek doğaya egemen olunabilir."

Leibniz: "Evren, en büyük birlik içinde en büyük çeşitliliği içerir... Gerçekten de olabilir bir dünya, birlikte olabilirlerin bir toplamıdır ve toplam öğeleri, birer tam kavram'dır. Ama bir tam kavram, ancak kendileriyle içten ilişkili olduğu öteki kavramlarla olan bağlantılarıyla tanımlanabilir."

Jean-Jacques Rousseau: "Doğa bütün hayvanlara emreder ve hayvanlar buna uyar. İnsan da aynı etkiyi duyumsar; ama o buna boyun eğmekte, ya da direnmekte kendini özgür bilir. (...) Bu ayırt edici ve hemen hemen sınırsız yetinin, insanın bütün felaketlerinin kaynağı olduğunu; insanı, başlangıçta var olan ve

---

Ekstensa'ya Doğa ve Teknik Anlayışları", s.77-86; Nejat Bozkurt, "Dünyamız Gelecekte Ne Kadar Yeşil Kalabilecek: Felsefe Açısından Çevre", s.87-92; Dieter Birnbacher, "Doğadan Sorumlu muyuz?", s.93-108; Attila Erdemli, "Homo Absconditus", s.109-124; H. Nur Erkızan, "Aristoteles'te Varlık, Doğa ve İnsan", s.125-134; Christine Özbek, "Estetik Algılanan Doğa, Doğa Güzelliği ve Ekolojik Etik", s.135-148; Robert Spaemann, "Siyasal Etiğin Bir Sorunu Olarak Doğaya Teknik Müdahale", s.157-170; Konrad Ott, "Eleştirel Kuram ve Doğa", s.171-190.

içinde akıp gittiği sakin ve masum günlerden zamanın zoruyla çekip çıkaranın da bu yeti olduğunu; insanın bilgilerini ve hatalarını, rezalet ve erdemlerini yüzyıllar boyunca meydana çıkararak insanı, uzun sürede, kendi kendisinin ve doğanın zorbası haline getirenin de gene bu yeti olduğunu kabul etmek zorunda bulunmak, bizim için hazin olacaktır."

Goethe: "İnsan dünyayı yalnızca kendi aracılığıyla, yani safça kendi haddini bilmeden tanırken dünyanın yalnızca, kendisi sayesinde ve onun hatırı için kurulduğuna inanır. (...) Hep söyler ve tekrarlarım, dünya bu kadar yalın olmasa varlığını koruyamazdı. (...) Dünya akıllanmak isteyene mükemmel bir kitap; ama neye yarar? (...) İnsan, dünyanın problemlerini çözmek için değil, ama problemin nerede oluştuğunu aramak ve sonunda da kavranabilir olanın sınırında durabilmek için doğmuştur. (...) Yeryüzünden bir şeyler kazanıp almak için, yeryüzüne çok yakın doğup öyle eğitilmeliyiz."

Carl Linnaeus: "Doğa sıçrama yapmaz (Doğa atlamalarla yol almaz) (Natura non facit saltus)."

P. J. Bailey: "Doğa zorunluluk demektir."

Sir Thomas Browne: "Doğa boşuna hiçbir şey yapmaz (Doğa boş yere devinmez) (Natura nihil agit frustra)."

Ralph Waldo Emerson: "Doğa sır saklamaz."

John Greenleaf Whittier: "Doğa simgelerle ve göstergelerle konuşur."

H. Taine: "İnsan, dünyada yalnız değildir; onu saran bir doğa, onun çevresinde yaşayan başka insanlar vardır."

A. J. Toynbee: "Uygarlıklar, olağanüstü güçlükler sergileyen ortamlar (çevreler) içinde doğarlar... Tehditler ne kadar büyük olursa, teşvik de o kadar güçlü olur."

E. Mounier: "Çevreye aidiyet, çevreye egemenliğe üstün gelecek olursa, psişik tavır ve davranışlara kişiliksizlik yerleşir."

P. Valéry: "Yaşamımız boyunca çevremiz bizim eğitimcimizdir, hem de sert ve tehlikeli bir eğitimcimizdir."

E. Husserl: "Nesnel dünya, kuramsal ve mantıksal bir yapıdır; bu yapı bozulursa dünya, ilke bakımından, algılanabilir olmaktan çıkar; yaşam dünyasıysa, tersine baştan başa somut olarak duyulup yaşanabilir niteliktedir."

Theodor W. Adorno: "Yanlış yaşam, doğru yaşanmaz."[1]

Bacon: "Kudret doğaya bağlı kalmakla kazanılır."[2]

J. Krishhnamurti: "Doğayla bağınızı kaybederseniz, insanlıkla da bağınızı kaybedersiniz."[3]

Victor Ananias: "İnsan tüketirken her şeyi doğadan ödünç aldığını düşünmeli."[4]

Jean Rostand: "Yeryüzünden silinme umudu da içinde olmak üzere, her umudu besleyebilir insanlık."

IX.4.1-) Ekolojik Felaket ve Marksizm

Afşar Timuçin'in, "Marx kirlenmeyi doğal bir vaktini tamamlamışlık olarak görüyor, onu Rousseau gibi bir yanlışa sapma sonucu diye değerlendirmiyor, tersine karşı savını arayan doğal bir dönüşüm olarak, dönüşümün bir sonucu olarak görüyordu";[5] Tolga Yarman'ın da, "Marksist yaklaşım sömürü-

[1] Aktaran: Nejat Bozkurt, Felsefelogos Dergisi, "Doğa, Çevre, İnsan", Yıl:2, No:6, 1999/1, Mart 1999, s.7-18.
[2] Bacon, Felsefelogos Dergisi, Yıl:2, No:6, 1999/1, Mart 1999, s.66.
[3] J. Krishhnamurti, Doğa ve Çevre Üzerine, Ayna Yayınevi, 1999, s.5.
[4] Victor Ananias, Radikal, 10 Ekim 1999, s.4
[5] Afşar Timuçin, Felsefelogos Dergisi, "Kirlenmiş Bir Dünyada", Yıl:2, No:6, 1999/1, Mart 1999, s.33

nün matematiğini oluşturur. Sömürü düzeni olduğu sürece ki, vardır, Marksist ideoloji de olacaktır,"[1] dediği Marksizm,[2] ekoloji konusunda birçok haksız eleştirinin de muhatabıdır.

Oysa; "İnsanın içinde bir alçalmış, bir köleleşmiş, bir terk edilmiş, bir kendini kaybetmiş yaratık olduğu bütün ilişkileri altüst etmek"le mükellef olduğuna dikkat çeken K. Marx'a göre, "İnsan tarihi içinde, insan toplumunun oluşmasında yer alan doğa, yabancılaşmış bir şekle de sahip olsa, gerçek antropolojik bir doğadır. (...)

Ortam ve koşullar insanları oluşturduğu kadar, insanlar da ortam ve koşulları oluştururlar. (...) İnsan koşullar tarafından oluşturuluyorsa, koşullar insanca oluşturulmalıdır. (...) İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar, ama keyiflerine göre kendi

---

[1] Tolga Yarman, İktisat Dergisi, Haziran-Temmuz 1999, No:390-391, s.172

[2] Marksizm konusunda bak: Henri Lefebvre, Marx'ın Sosyolojisi, çev: Selahattin Hilav, Öncü Kitabevi, 1968; Jean Bruhat, Marx, Engels, Marksizmin Gelişimi, çev: Erdoğan Gürkan, Yücel Yayınları, 1975; V. Kelle-M. Kovalson, Tarihsel Maddecilik: Marksist Toplum Kuramının Ana Çizgileri, çev: Ö. Ufuk, Öncü Kitabevi, 1978; Michael Löwy, Dünyayı Değiştirmek Üzerine: Karl Marx'tan Walter Benjamin'e Siyaset Felsefesi Denemeleri, çev: Yavuz Alogan, Ayrıntı Yayınları, 1999; Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Karl Marx'ın Özel Dünyası, Tarihsel Maddecilik Yayınları, 1966; Karl Korsch, Marksizm ve Felsefe, çev: Yılmaz Öner, Belge Yayınları, 1991; Walter Schellenberg, "Kapital" Üzerine Temel Kurslar, çev: Ş. Bakırsan, 2'nci baskı, 1979; Louis Althusser, Kapital'i Okumak, çev: Celal A. Kanat, Belge Yayınları, 1995; Rıza Yürükoğlu, Sosyalizm Nedir?, Birinci Kitap, Alev Yayınları, 1999; Afşar Timuçin, Düşünce Tarihi, İnsancıl Yayınları, genişletilmiş 2'nci basım, 1997; Sungur Savran, Sınıf Bilinci, "150 Yıl Sonra Manifesto", No:20, Bahar 1998, s.97-113; Nadir Koraltan, Sol Dergisi, "Tıkananlar Gerçekten Var", No:28, 19 Mart 1999, s.31-35; John Cassidy, Marksizm ve Gelecek Dergisi, "Karl Marx'ın Dönüşü", No:14, Yaz 1998, s.104-116; Fikret Başkaya, "Sosyalizm Dışında Bir Seçenek Yok", Düşünen Siyaset Dergisi, Yıl:1, No:6, Temmuz 1999, s.47-54; Deniz Can Saner, Yeniden Dergisi, "Marks'ı Tersyüz Etmek", No:30, Aralık 1997, s.24-25; Muzaffer İlhan Erdost, Sol-Onur Yayınları Katalog, "Marx'ı Bilmeden ne Evren ne de Toplum Kavranır", 7 Kasım 1998, s.22-24.

seçtikleri koşullar içinde yapmazlar, doğrudan veri olan ve geçmişten kalan koşullar içinde yaparlar. (...)

İnsan doğanın bir parçasıdır. (...) Doğa insanın organik olmayan bedenidir. (...) İnsanın evrenselliği pratikte, bütün doğayı kendi organik olmayan bedeni kılan bu evrensellikte gösterir: Çünkü doğa: 1-Dolaysız bir yaşama aracıdır, 2-Yaşama etkinliğinin gereci, aracı ve nesnesidir. (...)

Kapitalist üretim; büyük merkezlerde biriken, şehir nüfusunun ağırlık kazanmasıyla, bir yandan toplumun tarihsel hareket gücünü biriktiriyor, diğer yandan insan ve doğa arasındaki özümlemeyi (Stoffwechsel) bozuyor. (...) O (para), bütün dünyanın, insan dünyasının ve doğanın kendi değerini yağmaladı."[1]

Ekoloji sorununa ilişkin kimi saptamalarında Marx, "Doğa yasaları yok edilemez. Çeşitli tarihsel koşullara bağımlı olarak, bu yasaların yalnızca biçimleri değişebilir. (...)

İnsan, bütün araçların ve emek maddelerinin ilk kaynağı olan doğaya sahip çıktığı, ona kendine ait bir şey gözüyle baktığı ölçüde, emeği, tüketim değeri kaynağı ve dolayısıyla da zenginlik kaynağı halini alır. (...)

Dış doğa koşulları, ekonomik bakımdan iki büyük gruba ayrılırlar: Yaşam araçlarıyla ilgili doğal zenginlikleri, yani toprağın verimliliği, balık, su vb.nin bolluğu; ve emek araçlarıyla ilgili doğal zenginlikler, yani çağlayanlar, trafiğe elverişli nehirler, ağaç, maden, kömür vb; kültürün başlangıç aşamasında birincinin, daha yüksek gelişme aşamasında da ikinci tür zenginliklerin önemi vardır. (...)

İnsanlar hangi düzeyde çevre yaratmışlarsa, çevre de aynı düzeyde insanlar yaratır," derken; Engels de şunlara dikkat çe-

[1] Aktaran: Sinan Özbek, Felsefelogos Dergisi, "Ekoloji Felsefesi Bağlamında Hans Jonas'ın Marx Eleştirisinin Eleştirisi", Yıl:2, No:6, 1999/1, Mart 1999, s.69-70-71-72

ker: "İnsanlar şu çelişki karşısında bırakılmışlardır: Bir yanda dünya sistemini genel bağıntıları içinde eksiksiz öğrenmek olanağına sahiptirler; öte yandan da, gerek kendi karakterleri, gerek dünya sisteminin yapısı, bu ödevi bütünüyle çözme olanağını bütünüyle kendilerine vermemektedir. Fakat bu çelişki, yalnızca iki etkenin, yani dünya ile insanın yapılarında sınırlanıp kalmamıştır; o, aynı zamanda, toplam düşünsel ilerlemenin başlıca kaldıracıdır ve insanlığın sonsuz ilerici gelişmesinde her gün ve aralıksız olarak çözülmektedir. (...)

İnsan kendini tanımalı, kendini, bütün yaşamsal ilişkilerin değer ölçüsü haline getirmeli, yargılarını kendi insanlık özüne uydurmalı, dünyayı kendi yapısının isteklerine uygun, gerçekten insancıl bir biçimde kurmalıdır. O, zamanımızın bilmecesini ancak bu yolla çözmüş olur. (...)

Doğada hiçbir şey tek başına meydana gelmez. Her olay/olgu bir başkasını, bir başkası da onu etkiler. (...)

Milyonlarca güneş ve doğa doğup öldü; herhangi bir güneş sisteminde ve yalnızca bir tek gezegende organik yaşam koşulları meydana gelinceye kadar çok uzun bir zaman geçti; kendi ortamlarında düşünme yeteneğine sahip hayvanların gelişmesinden ve kısa zamanda elverişli yaşam koşulları bulmalarından önce sayısız organik varlıklar doğdu ve öldü; düşünme yeteneğine sahip hayvanlar da sonra gaddarca yok edildi. Şuna inanıyoruz ki, madde, her dönüşümünde daima aynı kalıyor, hiçbir niteliği hiçbir zaman kaybolmuyor. Ve bu yüzden yeryüzündeki en yetkin ürününü, düşünen varlığı, hangi zorunlu gereksinmeyle bir gün tazeleyecekse, onu, bir başka yerde, bir başka zamanda yine o zorunlu gereksinmeyle yeniden doğurması gerekecektir."

Bunlardan başka Marx ve Engels, kimi ortak yapıtlarında da şunların altını çizerler: "Mademki insanın karakterini çevre ya-

ratıyor, o halde çevrenin de insana yaraşır bir hale getirilmesi gerekir. (...)

İnsan, bütün bilgisini, algıları vb. duygularıyla ve dünyada elde edilen deneylerle kazandığına göre, dünya öylesine düzenlenmeli ki, insan gerçekten insanca olan her şeyi öğrenip benimsemeli, kendisini insan olarak duymalıdır."[1]

Unutulmasın: "İnsan, doğaya egemen olayım derken, çürüme çağındaki kapitalizmle birlikte üzerinde yaşadığı doğayı mahveden bir sistemle yüz yüze gelmiştir. Marx ve Engels, daha 19. yüzyılın ortalarında bu gidişi gördüler. Engels, Doğanın Diyalektiği'nde, 'Doğa üzerinde insanlığımız zafer kazanıyor diye boş hayallere kapılmayalım. Doğa bizden bunun intikamını alır'[2] der. Bilimsel Sosyalizm hakkında fikri olan çoklarının görebildiği gibi, Engels, daha sanayileşmenin erken çağında, insanın fizik varlığının ve doğanın yıkıma uğratılmasını eleştiren 'İlk büyük ekolojik yazarlardan biridir.'[3] Ve Marx, kapitalist tarımın her ilerlemesinin, yalnızca işçileri soyma sanatında değil, aynı zamanda toprağı soyma sanatında bir ilerleme olduğunu; yine işçilerin verimliliğinin sürekli kaynaklarının tahrip edilmesinde bir ilerleme olduğunu Kapital'in ilk cildinde yazmıştı.[4]

Özetle doğa, Marx'a göre, insan için hayattır, geçim maddesi değil. Marx, kapitalizmin en sonunda yaşadığımız doğayı yıkıma uğratan bir sistem özelliği kazanacağını kesin ifadelerle belirtti. Kapitalizmin tarihteki diğer sistemlerle karşılaştırılamayacak kadar yıkıcı olacağını tahlil etti. Marx, kapitalizmin

---

[1] Aktaran: Nejat Bozkurt, Felsefelogos Dergisi, "Doğa, Çevre, İnsan", Yıl:2, No:6, 1999/1, Mart 1999, s.13-15

[2] K. Marx, F. Engels, Werke, 20, s.452

[3] Bak: Luciana Castellina, "Sozialismus im 21. Jahrhundert" içinde, Bd. 2, Berlin 1985, s.105

[4] K. Marx, F. Engels, Werke, 23, s.529

doğayı yıkıma uğrattığı için de yıkılıp gideceğine vurgu yaptı."[1] Saptamaların önemini, "YDD" ile yaşananlar kanıtladı. Bundan şüphesi olan var mı?

1999 DÜNYAŞINDA "DOĞAL" FELAKETLER ZİNCİRİ[2]	
TARİH	YER
25 Ocak 1999	ABD'nin güney kesimlerini etkisi altına alan hortum
23 Ocak 1999	Meksika'da 6.7 şiddetinde deprem
25 Ocak 1999	Kolombiya'da 6 şiddetinde deprem
14 Mart 1999	İran'ın güneyinde 6.2 şiddetinde deprem
3 Nisan 1999	ABD'nin Lousiana eyaletini etkisi altına alan hortum
3 Mayıs 1999	ABD'nin Oklahama, Kansas ve Teksas eyaletlerini etkisi altına alan hortum
20 Mayıs 1999	Pakistan'ın güneyinde kasırga
5 Ağustos 1999	Olga Tayfunu ve Muson yağmurlarının Çin, Kuzey Kore, Güney Kore, Vietnam, Filipinler ve Tayvan'ı sarsan sel felaketleri
17 Ağustos 1999	Türkiye'nin Marmara Bölgesi'nde 7.4 şiddetinde deprem
24 Ağustos 1999	ABD-Meksika sınırında etkili olan Bret kasırgası
29 Ağustos 1999	Bangladeş'teki Padma Nehri'nin taşması
8 Eylül 1999	Yunanistan'da 5.9 şiddetinde deprem
15 Eylül 1999	ABD'de Floyd kasırgası
20 Eylül 1999	Tayvan'da 7.6 şiddetinde deprem
23 Eylül 1999	Japonya'nın batı kesimini etkileyen Bart Tayfunu
30 Eylül 1999	Japonya'da nükleer sızıntı
30 Eylül 1999	Meksika'da 7.4 şiddetinde deprem

[1] Doğu Perinçek, Bilim ve Ütopya Dergisi, No:45, Mart 1998, s.0-11
[2] Milliyet, 2 Ekim 1999, s.19

ÖDP'nin Çevre Konferansı'nda Ufuk Uras'ın, "Doğa isyan ediyor,"[1] diye haykırdığı tehlikeli gidişatta; örneğin "ABD'nin Minnesota, Wisconsin ve Michigan bölgelerini etkisi altına alan kasırgada 6 kişi ölürken, 150 kişi de yaralandı. Yüzde 90'ı tamamen yıkılan Güney Dakota'daki Spencer kasabası adeta haritadan silindi."[2] "1997 yılında dünyada yaşanan doğal afetlerin yol açtığı ekonomik kayıp 30 milyar dolara ulaştı."[3]

Buna neden kapitalist sistemdir! Kapitalist dünya ekonomisi büyüdükçe doğal sistemler[4] ve kaynaklar üzerindeki baskının gittikçe arttığından şüphesi olan var mı? Tüketim ekonomisine dayanan ve doğal olmayan bu baskıya dünya daha ne kadar dayanabilir? 1950-1997 yılları arasında dünyada fosil yakıt tüketimi 4 katına, kereste kullanımı 3 katına, kâğıt kullanımı 6 katına, buğday tüketimi 3 katına, yakalanan balık miktarı 5 katına çıkmıştır!

Dünyada mineraller hariç besin maddelerinin tamamı ve sanayinin hammaddelerinin yüzde 5'i 4 biyolojik sistem; ormanlar, otlaklar, balık yatakları ve tarım alanları tarafından sağlanmaktadır. Orman kıyımı, erozyon, okyanus ve yeraltı sularının sanayileşme ve tarım ilaçları kullanımı nedeniyle aşırı kirlenmesi sonucunda dünyada ciddi bir yiyecek kıtlığı eşiktedir. Dünyanın birçok ülkesinde doğal kaynaklar neredeyse tamamen tükenme noktasına gelmiştir. Bazı ülkeler orman varlıklarının tamamını bir kuşak içerisinde yitirmişlerdir. Kapitalist sistem, doğanın "faizi"nin yanı sıra sermayesini de tüketmiştir.

Şu anda 6 milyar olan dünya nüfusunun çok kısa bir zaman süreci içerisinde 12 milyara çıkacağı tahmin edilmektedir. Oy-

---

[1] Ufuk Uras, Cumhuriyet, 27 Haziran 1998, s.5
[2] Radikal, 2 Haziran 1998, s.24
[3] Hürriyet, 19 Nisan 1998, s.22
[4] Feynman'ın altını çizdiği gibi, "Doğa yasaları harikulade güzel ve basittir." (Cumhuriyet, 23 Mayıs 1999, s.6)

saki uzmanların yaptığı hesaplamalara göre dünya insanlarının açlık ve hastalıklardan kitlesel bir şekilde ölmeden yaşayabilmesi için maksimum nüfus 8 milyar kişi olarak belirtilmektedir. Bu bakımdan dünyanın gittikçe artan nüfusunu azaltmak ve nüfus artış hızını sıfıra yaklaştırmak gerekecektir.

Dünyanın şu anki çevresel durumundan birinci derecede Kuzey ülkeleri sorumludur. Çevre sorunlarının çok kısa bir sürede çözülmesi gerekmektedir. Aksi takdirde Titanik faciasında olduğu gibi dünya transatlantiğindeki zengin, yoksul herkesin batması kaçınılmaz olacaktır.[1]

IX.4.2-) Marksist Ekoloji

"Yaşadığımız her günün sonunda üç canlı türü daha bir daha geri gelmemek üzere dünya yüzünden silinir"ken[2] "Devrimciler bu ekolojik felaket yönelişini asla kabullenip, kanıksamamalıdırlar. Çünkü sorun yalnızca günümüzü değil, hepimizin ortak geleceğini ilgilendirmektedir. Ve acildir. Çünkü, bugün müdahale etmezsek, yarın müdahale edebileceğimiz ve kazanabileceğimiz hiçbir kaynağımız kalmayacaktır. O halde solun 150 yıllık birikimi ışığında, sorunlarımızın tümüne, geç kalmaksızın sonuç alıcı kararlılıkla müdahale etmeliyiz. Öncelikle çözüme dair programımızı, bunu gerçekleştirmenin yöntemlerini ve otokontrolünü nasıl sağlayacağımızı deklare etmeliyiz."[3]

"Konuyla ilgili politika nasıl oluşturulabilir? Sosyalistler ilk etapta, çevreyi de tıpkı işçi sınıfının kurtuluşu, kadınların kurtuluşu, ulusların kendi kaderini tayin hakkı, ırkçılığa ve gericiliğe karşı mücadele alanı olarak -elbette ki sosyalizm hedefiyle

[1] Dr. İbrahim Birkan, "Dünyanın Çevresel Açıdan Durumu", Cumhuriyet, 7 Haziran 1999, s.17
[2] Radikal, 5 Haziran 1999, s.24
[3] Müslüm Erdoğan, Özgür Bakış, 2 Haziran 1999, s.2

ilişkilendirilmiş şekilde- tarif etmelidir. Bu tarifin içiyse doğanın sömürülmesiyle, emeğin sömürülmesinin birbiriyle diyalektik ilişkisi ortaya konularak doldurulmalıdır. 'Herkese anlamlı iş, makul bir hayat standardı ve temiz bir çevre!', gibi sloganlar daha da zenginleştirilerek, çevreyle ilgili talepleri sosyalist mücadelenin talepleriyle bütünleştirmek; sağlıklı ve yaşanabilir bir çevrenin sömürülenlerin ihtiyaç ve taleplerinin giderilmesiyle olanaklı olduğu ortaya konulup bu ilişki somutlanabilir.

Politik temelin oluşumunda ikinci uğrak noktası, kapitalist ülkelerin ve sistemin deşifre edilmesi; reel sosyalist ülkelerde yaşanan çevre sorunlarının sağlıklı bir özeleştiri süzgecinden geçirilmesidir.[1] Sosyalizmin özeleştirisi daha çok siyasi temelde yapılırken, kapitalist ülkelerdeki duruma ilişkin eleştiri ve teşhir faaliyeti daha çok ekonomik ve ideolojik temel üzerinde yoğunlaştırılmalıdır.[2]

Sosyalistlerin ekolojik politikası belirlenirken ağırlık verilmesi gereken diğer konular ise bütünleyici ve netleştirici işlevler görmelidir. Bunları şöyle sıralamak mümkündür.

Ø İhtiyaçların yeniden tanımlanması: Toplumda üretim ve tüketimin bütün insanların ihtiyaçlarını karşılaması ve doğanın en az maliyetle kendisini yeniden üretmesinin önemli bir boyutu ihtiyaçların yeniden tanımlanmasıdır. Sosyalistlerin özellikle toplumsal üretim ve kolektif tüketimin yeni yöntemlerini

---

[1] Bu konudaki olumsuzluklar yanında, olumlu örnekler de söz konusudur. Örneğin çevre konusundaki sosyalist uygulama için bak: Güneş Ülkesi Dergisi, No:1, Ocak 1999, "Sosyalist Küba ve Çevre-1", s.16-19; Güneş Ülkesi Dergisi, No:2, Mart 1999, "Sosyalist Küba ve Çevre-2", s.28-30.

[2] James O'Connor ve Alexander Cockburn'un da işaret ettiği gibi, "Yaşananları açıklayacak en önemli değişken, emeğin sermaye tarafından sömürülmesi olgusudur." ("Sosyalist Ekoloji Ne Demektir, Neden Başka Türlüsü Olmaz?", 11. Tez Dergisi, No:11, İstanbul 1991, s.160)

geliştirerek, bunu toplumsal bilince, özellikle de emekçilerin bilincine yerleştirmelidirler. Toplu çamaşırhaneler, bulaşıkhaneler, dondurucular, taşıma araçları, bunun örnekleri olabilir.

Ø Çevre korunmasının planlamanın önemli bileşenlerinden birisi olması: Özellikle büyük boyutlu projelerin, Marx'ın tariflediği, insanla doğa arasındaki karşılıklı mübadele ve karşılıklı kontrol ilkeleri doğrultusunda planlanması gerekir. Bu projelerin doğa üzerinde yaratacağı etkiler kısa ve uzun dönemli sonuçlarıyla düşünülmeli, ekolojik anlamda en az maliyetli olan seçenekler tercih edilmelidir.

Ø Üretimi ve hayat tarzlarını düzenleyerek, toplum ihtiyaçlarını, ekolojik politikaların ve planlamanın[1] savunulması.

Ø Enerji ve hammaddelerin korunması ve değiştirilmesi: Bu sosyalistlerin ekoloji politikasının kendisini belki de en fazla dışa vuracağı ve somutlaştıracağı noktadır. Ekolojik açıdan uygun enerji türleri ve alternatif teknolojilerle bütünlendiğinde, -konu bağlamında- müzmin muhaliflikten, yapıcı (kurucu) bir irade olmaya geçilebilir. Örneğin, bugün ülkemizde nükleer santrallara karşı yürütülen mücadelede sosyalistler daha net ve ikirciksiz bir tavır sergileyebilirler. Bu tavır, çevre sorunuyla ilgili eylemlerin içinin de daha fazla doldurulmasını sağlayacaktır. Kapitalist üretim biçimiyle çelişkili olan, pazar güçlerinin hareketi ve sürekli kâr birikiminin gereğiyle bağdaşmayan, bu yüzden de yaygın olarak kullanılması engellenen güneş,[2] rüzgâr, jeotermal vb. enerji türlerine yöneliş, sosyalist siyaset açısından hem ekonomik ve hem de ekolojik açılardan büyük bir haklılık zemini sunar. Bu yöneliş, aynı zamanda gelecekte

[1] Ekolojik planlama konusunda bak: TMMOB Birlik Haberleri Dergisi, Yıl:26, Mayıs-Haziran 1999; " Ekolojik Planlama Dosyası", s.13-72.

[2] Güneş enerjisi konusunda bak: Yeşil Atlas Dergisi, "Çevre Özel Sayısı", No:1, Kasım 1998; Mustafa Cemal, "Güneşe Bakan Dünya", s.30-35.

kurulacak toplumun üzerinde yükseleceği ekonomik ve ekolojik girdileri sağlar."[1]

Tüm bunlara bir de sosyalistlerin ve sosyalist toplumun dayanacağı ekolojik bağlamlı etik temel eklenmelidir. Bu konuda ise Marx'ın şu satırları yeterince açıklayıcıdır: "Toplumun daha yüksek bir iktisadî biçimi açısından, tek tek bireylerce, yeryüzünün özel sahipliği, bir adamın ötekine özel sahipliği kadar saçma görünecektir. Bütün bir toplum, ulus bile, ya da hepsi bir arada varolan toplumların tümü birden bile yeryüzünün sahibi değillerdir, ve boni patres familias (ailenin büyük babası) gibi onu gelecek kuşaklara ilerlemiş bir durumda devretmeleri gerekir."[2]

IX.4.2.1-) Bir "İtiraz"a Kısa Not

Bu konuda Engin Erkiner'in "itirazı" var; şöyle diyor: "Marksist Ekoloji üzerine 'yüksek sesle düşünülmeye' çalışılacağından söz ediliyor. Yapılmak istenen 'düşünmeye çalışmak'sa söylenebilecek fazla bir şey yok; iyi bir çabadır ve çözüme yönelik katkısı da şu veya bu oranda olacaktır, ama bu bizi başka türlü bir düşünme çizgisinin daha doğru olduğunu söylemekten alıkoymaz. Sergilemek ve düşünmek çalışmak için iyidir, ama buradan kalıcı sonuçlar çıkarılamaz. (...)

Marksizm'le Aydınlanmanın ilişkisi incelenmeden 'Marksist ekoloji' iyi bir temenni olmaktan öteye gitmez. Marksizm Aydınlanmadan ne aldı, ne almadı; neleri daha alması ya da almaması gerekirdi. Bu oldukça köklü bir tartışmadır ve bu tartışma yapılmadan -çevre koruması anlamında değil, gerçek anlamda- ekolojinin Marksizm'in içine tutarlı biçimde yerleştirilmesi mümkün değildir.

---

[1] A. Ekber Doğan, Sanat Eylemi Dergisi, No:6, Eylül-Ekim 1997, s.36
[2] Karl Marx, Kapital, Cilt:3, Sol Yayınları 1990, 2'inci baskı, s.682

Marx ve Engels'in yapıtlarında doğanın insanlar tarafından belirli bir sosyal sistem -kapitalizm- çerçevesinde hoyratça kullanılması üzerine pasajlar bulunabilir; ama kapitalizmle sosyalizmin aynı teknik temeller üzerinde kurulması, sosyalizmin üretici güçleri krizsiz olarak daha hızlı geliştirme iddiası, Marksizm'in kapitalizme biçtiği olağanüstü ilerletici misyon; bunlarla ilgili pasajlar daha da fazla bulunabilir. Dahası yaşamış olan sosyalizmin doğanın tahribatında kapitalizmden hiç de geri kalmadığı daha açık vurgulanmalıdır. Sosyalizmin, kapitalizme yetişmek ve geçmek gibi bir sorunu vardı ve doğanın yoğun sömürüsü olmadan bu yapılamazdı.

Yine de yaşadığımız dünyadaki ekolojik felaketlerden, doğadaki her türlü dengenin gittikçe daha fazla bozulmasından öncelikle kapitalizm sorumludur. Hele 1990 sonrasında bu sorumluluk iyice artmıştır. Bunu söylemek, yani tutarlı ekolojist olmanın kapitalizme karşı çıkmaktan geçtiğini savunmak, mutlaka Marksist olmayı gerektirmez. Eğer varolan toplumun sadece sınıfsal yapısını ve bu toplumdaki mülkiyet ilişkilerini değil, sanayi uygarlığının üzerinde yükseldiği teknolojik temelleri de ortadan kaldırmak istiyorsanız; kendinizi anti-kapitalist ya da sosyalist (komünist) olarak adlandırabilirsiniz, ama Marksist olamazsınız.

Burada önemli olanın içerik olduğu, içerik benzedikten sonra buna ne ad takıldığının önemli olmadığı söylenebilir. Doğru gibi görünse de, öyle değildir. Sorunun adlandırmanın ötesinde boyutları var.

Büyük bir teorinin içinde değişiklikler yapmadan, ona günün ihtiyaçlarına göre eklemeler yapmak, kaçınılmaz olarak eklektik bir yapıya ulaşılmasıyla sonuçlanır. Bu eklektiklik ise, bugünün mücadelesi ve geleceğe hazırlık konularında yeterince hazırlıklı olunamamasıyla, günün ihtiyaçlarına yanıt verilmesinin ötesine gidilememesiyle sonuçlanır. Ve unutulmaması ge-

rekir: Aynı zamanda politik bir teori olmak iddiasındaki her teori mutlaka 'nasıl?' sorusuna da -içinde bulunduğu koşullar çerçevesinde- somut yanıtlar vermelidir.

Denilebilir ki, Marx bunları göremezdi. Tersini savunan da yok, Marx'ı suçlamanın anlamı da yok. Sorun, 'özgürlükçü sosyalizm' gibi güzel ama içi boş sözlerin ötesine gidebilmek, hiç değilse bunun yollarını doğru yerde aramaktır."[1]

Erkiner'in "uyarı-itiraz"larını yanıtlayıp ayıklayarak ilerleyelim:

i) 21. yüzyılda Marksizm 19 ve 20. yüzyıldaki yorumlarıyla burjuva Aydınlanması'nın doğrusal uzantısı (ya da mirasçısı) olmayacaktır ve olmamalıdır da. Çünkü Aydınlanma'nın "Avrupamerkezli"[2] vektörleri, Marksizm'in, burjuva tarz-ı siyasetten kopulamamasında ya da "otoriter sosyalizm" olumsuzluklarında önemli bir etmen olmuştur. Bu noktada artık bir "Marksizmle Aydınlanmanın ilişkisini incelemek" yerine sosyalist aydınlanmadan, onun sınıf eksenli bağımsız-eleştirel kavramlarını yaratmaktan söz edilmelidir. Evet, Aydınlanma'nın Marksizm'in "kerterizi" olduğu (dolaylı veya dolaysız) yanılgısından kurtularak Aydınlanma ile süreklilik içinde kopuş diyalektiği ile hesaplaşmak gerek. Bunun için de, "Sorun, 'özgürlükçü sosyalizm' gibi güzel ama içi boş sözlerin ötesine gidebilmek, hiç değilse bunun yollarını doğru yerde aramaktır," yollu "sınırlayıcılıklar"dan vazgeçilmesi gerekiyor. Kim ne derse desin; sosyalizm, doğası gereği – asla "totaliter" değil- özgürlükçü olacaktır. Özgürlükçü sosyalizmi, "güzel ama içi boş söz" olarak nitelemek, eğer bir dil sürçmesi değilse, ciddi bir yanılgıdır...

---

[1] Engin Erkiner, Yazın Dergisi, Yıl:18, No:87, Eylül 1999, s.5

[2] Bu konuda bak: Fikret Başkaya, Haksöz Dergisi, "Avrupamerkezli Yabancılaşmayla Hesaplaşılmalıdır", No:86, Mayıs 1998, s.25-26.

ii) "Marksizm'in kapitalizme biçtiği olağanüstü ilerletici misyon" konusundaki iddialarıyla Erkiner "anarşistlerin görüşleri"yle[1] uyum içinde, bunlara verilen yanıtlardan[2] "bi-haber" görünüyor... Marx'ın, "kapitalizme biçtiği ilerletici misyon" dönemi sona erdiyse, ve bunda anlaşıyorsak; "Marx bunları da dedi," demenin hiçbir anlamı olamaz. Bu bağlamda bir dönem kapanmışsa, Marksistler de "mürit" değillerse, ortada "sürdürülecek bir tartışma" olamaz. Kaldı ki Marksizm, ardında binlerce şantiye bırakan (ve dogmaları olmayan) sürekli bir inşadır, değil mi? Bunların yanında, Kurulabilen Reel Sosyalist Ülkeler Topluluğu'nun "doğa tahribatındaki vukuatlarını vurgulamak" sorunu, Marksist Ekoloji açısından bir tartışma sorunu değil, ders çıkartılması gereken gerçektir. Ama bunların cirosu, sosyalizme değil; "Sosyalizmin, kapitalizme yetişmek ve geçmek gibi bir sorunu vardı ve doğanın yoğun sömürüsü olmadan bu yapılamazdı," diyen bir uygulamaya çıkartılmalıdır!

iii-) "Yaşadığımız dünyadaki ekolojik felaketlerden, doğadaki her türlü dengenin gittikçe daha fazla bozulmasından öncelikle kapitalizm sorumludur. Hele 1990 sonrasında bu sorumluluk iyice artmıştır. Bunu söylemek, yani tutarlı ekolojist olmanın kapitalizme karşı çıkmaktan geçtiğini savunmak, mutlaka Marksist olmayı gerektirmez. Eğer varolan toplumun sadece sınıfsal yapısını ve bu toplumdaki mülkiyet ilişkilerini değil, sanayi uygarlığının üzerinde yükseldiği teknolojik temelleri de ortadan kaldırmak istiyorsanız; kendinizi anti-kapitalist ya da sosyalist (komünist) olarak adlandırabilirsiniz, ama Marksist olamazsınız," yollu iddiaya gelince...

---

[1] Bak: John Clarck, A-Politika Dergisi, "Marksizm ve Teknoloji", No:7, Aralık 1998, s.12-20.

[2] Marx eleştirilerine kapsamlı bir yanıt için bak: Sinan Özbek, Felsefelogos Dergisi, "Ekoloji Felsefesi Bağlamında Hans Jonas'ın Marx Eleştirisinin Eleştirisi", Yıl:2, No:6, 1999/1, Mart 1999, s.65-76.

Yanıtı Cem Eroğul veriyor: "Marx'ın geliştirdiği kuram, devrimi savunduğu için değil, doğru olduğu için devrimcidir. (...) Durum böyle ise, toplum bilimleri alanında, tutarlı bir Marksist'in nasıl davranması gerektiği apaçık ortada: İşçi sınıfı yandaşlığı da dahil, herhangi bir önyargıya izin vermeden, yalnızca bilimsel yöntemler kullanarak ve Marx'ınkiler de dahil, bütün görüşleri eleştiriye açık tutarak gerçekleri araştırmak. Bir Marksist şunu iyice bilir ki, toplum bilimleri alanında katıksız bir bilimsel yansızlık, işçi sınıfı yandaşlığının en büyük göstergesidir. 'Marksizm' nitelemesi, belki yalnızca bu bağlamda anlamlıdır. (...)

Siyasal anlamda Marksizm'in ne anlama geldiğini açık seçik bir biçimde ilk kez ortaya koyan belge, Komünist Manifesto'dur. Orada tanımlanan komünist akımı, bir siyasal akım olarak Marksizm'e özdeş görmek yanlış olmaz. Bu akımın özelliği, daima bir bütün olarak işçi sınıfının uzun erimli çıkarlarını korumaktır. Bu korumanın, değişik koşullarda değişik biçimlere bürüneceği kuşkusuzdur. Ancak özü hep aynıdır.

Marksizm'in siyasal boyutunu felsefi ya da bilimsel boyutlarıyla karıştırmak tehlikeli olabilir. Diyalektik maddecilik bilimsel bir sağgörü; tarihsel maddecilik ise, bilimsel bir kafa yapısı gerektirir. Dolayısıyla bu alanlarda, soğukkanlı bir yansızlık esastır. Buna karşılık, Marksizm uğruna verilen siyasal ve düşüngüsel savaşımda yansızlık gülünç olur. Siyasette, hem kurttan, hem de kuzudan yana olunamaz. Hiçbir siyasal kavga, bilimsel kuşkuculukla yürütülemez.

Durum böyle olduğuna göre, siyasal kavgayı diyalektik ve tarihsel maddecilik alanlarına taşımaktan kaçınmak gerekir. Soğukkanlılığın yitirilmesi, doğruların bulunmasını engeller. (...) Siyasal Marksizm'i felsefe ve bilim alanlarına taşımanın çok tehlikeli olabilmesine karşılık, Marksist siyasal kavgada diyalektik ve tarihsel maddeciliklerin getirdiği güçlü ışıktan ya-

rarlanmamak çok yanlış olur. Marksistlerin hedefi işçi sınıfının egemenliğini kurmak ve bu yolda sınıfsız sömürüsüz bir toplu-ma ulaşmak ise, hiç kuşku yok ki, bu yoldaki savaşımlarında onlara yol gösterecek en güçlü kılavuz, diyalektik maddeci bakış açısı ile Marx'ın temellerini attığı toplum bilimleridir. Başta Marx'ın kendisi olmak üzere, siyasal eyleme girişen bütün Marksistler hep böyle davranmışlardır. Başka türlü Marksist olunabileceğini düşünmek de olanaksızdır. (...)

Sonuç olarak şunlar söylenebilir: Bilimsel bir siyaset olmayacağı gibi, bilimsel Marksist bir siyaset de olamaz. Ancak, siyasal eyleminde diyalektik ve tarihsel maddeciliklerin aydınlığından yararlanmayan bir siyasetçiye de hiçbir zaman Marksist denemez. (...)

Marksizm hem felsefedir, hem bilimdir, hem de siyaset ve düşüngüdür. Bunlar, kendilerine özgü kuralları olan değişik alanlardır. Dolayısıyla, her alan için ayrı bir Marksist olma biçimi vardır. Bu alanlar birbirine karıştırılırsa, ne konuyu anlama, ne de ilgili alanlarda doğru dürüst bir Marksist olma olanağı kalır.

Marksizm'in yeni anlamda felsefesi ya da dünyaya bakış açısı olan diyalektik maddecilik, ilgi duyulan her konuda esasa inmenin yolunu gösteren eşsiz bir ışık kaynağıdır. Bilimler tarihinden beslenen bu ışık kaynağının gücünü sürdürmesi, bilimsel gelişmeleri sürekli olarak izlemesine bağlıdır. Diyalektik maddeciliğin sağlayabileceği bu yaygın bilinç, egemen sınıflar için büyük bir düşüngüsel tehdittir."[1]

iv) "Politik bir teori olmak iddiasındaki her teori mutlaka 'nasıl?' sorusuna da -içinde bulunduğu koşullar çerçevesinde- somut yanıtlar vermelidir," deyişine gelince; bundan öncekiler

[1] Cem Eroğul, Marksizm ve Gelecek Dergisi, "Marksist Olmak Ne Demek?", No: 14, Yaz 1998, s.87-88-89.

gibi "Marksizm ve Ekoloji" de bu çabaların işçi sınıfına "elveda" demeden, selamlayan[1] bir ürünü; çalışma ise devam ediyor.

Özetle; "Köklü çözüm, kamu mülkiyeti ve planlama,"[2] diyen Marksist Ekoloji doğa ve insanın kurtuluşunu birbirinden soyutlamaz. Dünyayı ve insanı değiştirme kavgası bütünselliğindeki "insanın insanlaşma" mücadelesi ekseninde ele alır. "Kısmi kurtuluş" perspektifinin bütünsel bir çöküşe davetiye çıkardığını unutmazken, doğayı "edilgen bir şey" olarak görmez. "Araçsallaştırılmış akıl"a, "Avrupamerkezli yabancılaşma"ya, "salt devlet karşıtlığı"na,[3] "sivil toplumculuk illüzyon-

---

[1] "Türkiye işçi sınıfına selam!/ Selam yaratana!/ Tohumların tohumuna, serpilip gelişene selam!/ Bütün yemişler dallarınızdadır./ Beklenen günler, güzel günlerimiz ellerinizdedir,/ haklı günler,/ büyük günler, gündüzlerinde sömürülmeyen, gecelerinde aç yatılmayan,/ ekmek, gül ve hürriyet günleri./ Türkiye işçi sınıfına selam!/ Meydanlarda hasretimizi haykıranlara,/ toprağa, kitaba, işe hasretimizi/ hasretimizi, ay yıldızı esir bayrağımıza./ Düşmanı yenecek işçi sınıfımıza selam!/ Paranın padişahlığını,/ Karanlığını yobazın/ ve yabancının roketini yenecek işçi sınıfına selam!/ Türkiye işçi sınıfına selam!/ Selam yaratana!" (Nazım Hikmet)

[2] Korkut Boratav, Bilim ve Ütopya Dergisi, No:64, Ekim 1999, s13.

[3] Yeri gelmişken nakledelim: "Kim ne kadar farkında bilmiyorum. Ama bu ülkede Marksist solun ana çerçevesini ve eksenini büsbütün yitirmesi gibi ciddi bir tehlike gündemde. Solun kendi birikimsizliği bir yana, son dönemin önemli siyasal gelişmeleri de bu tehlikeyi boyutlandırıyor. Adeta 'gizli bir el' Marksist solu tarihsel-kuramsal dayanaklarından koparıp bambaşka yerlere taşıyor.

Şöyle bir düşünün: Türkiye'nin son 15 yılına damgasını vuran ve Öcalan'ın yakalanıp yargılanmasıyla yeni bir noktaya evrilen Kürt sorunu; Susurluk olayı; 28 Şubat çıkışı; dinci hareket ve tarikatlara ilişkin tartışmalar; deprem; Yargıtay Başkanı'nın konuşması ve (Ulucanlar-y.n.-) cezaevi katliamı... Bunların hepsi, düşünceyi ve eylemi, devlet-toplum, baskı-özgürlük, otoritarizm-demokrasi ikiliklerine taşıyıp oralara hapseden olaylar ve gelişmelerdir. Bunların hepsi, sermaye sınıfının ve düzeninin perde arkasına gizlenip, kendisini göstermemesini kolaylaştıran başlıklardır. Sonuç da öyle olmaktadır. Artık 'sömürü' kavramı marksist solun dilinde pek az yer bulabilmektedir. Marksist solun önemlice bir bölümü bildiklerini tümden unu-

ları"na[1] prim vermeyen sınıf hareketi eksenli ve enternasyonalist eşitlikçi-özgürlük ütopyasına bağlanmış ezilenlerin tarihsel blokunun (ya da "papağan kuyruğunda toplanan tüm renklerin"[2]) mücadele mevzisidir.

---

tup 'solun ancak devlet eleştirisi üzerinden yükselebileceği' türü sözler edebilmektedir. (...)
Bugün temel paradigmasını devlet eleştirisinin oluşturduğu, bunu aşamayan bir solun gidebileceği tek yer sol liberalizm ya da sivil toplumculuktur. Sivil toplumculuğun özü ise, anarşizmin tersine, şu ya da bu tanımıyla herhangi bir devrim fikrinin toptan reddidir. Açık konuşalım: Böyle gittiğimiz sürece, solun en iyi niyetli, liberalizmden uzak ve devrimci kesimlerinin bile adım adım sol liberalizme taşınması kaçınılmazlaşacaktır. (...)
Döngüden çıkışın, daha açık bir deyişle sermaye sınıfı ve düzeni ile onun devletinin tek bir bütünlük içinde görülmesinin, sınıf hareketinin yükselmesi dışında etkili ve kalıcı bir başka yolu yoktur. Sınıf hareketini çıkar yol yapan, hiç kuşkusuz işçi sınıfının solu her derdinden kurtaracak şifalı kaplıca özellikleri taşıması değildir. Yolun çıkar yol olması, sınıfların nesnel konumlarından ileri gelmektedir. Çünkü sınıf hareketi yapay bir bütünlük ve bu bütünlük içinde devlete 'karşıtlık' taşıdığı ileri sürülen toplum içindeki uzlaşmaz çelişkileri ortaya koyacak potansiyel taşımaktadır." (Metin Çulhaoğlu, Sol Dergisi, "Devlet ve Sınıf Hareketi", No:55, 1 Ekim 1999, s.21)

[1] "Bir yapının STK (Sivil Toplum Kurumu) olup olmadığı gibi bir soru sorulacak olursa: Günümüzde bunu yani bir yapılanmanın STK olup olmadığını, adlarının uzunluğundan anlayabiliyoruz. Adları ne kadar uzun olursa, o kadar kendilerini sivil addetmektedirler. Sivil toplum örgütlerinin en önemli besin kaynağı, haftalık toplantılarıdır. Asla, yalnız yaşayamazlar. Bir de ne kadar çok panel düzenlerlerse, o kadar çok gelişeceklerine inanırlar. Diğer bir ortak noktaları ise, toplantılara, kararlaştırdıkları saatten en az yarım saat sonra gelmeleridir. Bir üye toplantıya ne kadar geç geliyorsa, o kadar mühim bir insan demektir. Bu eski Türk sahne sanatlarından gelme bir gelenektir." (Kadir Şinas, Radikal İki, "Türkiye'de Sivil Toplumların Resmi Tarihi", 17 Ekim 1999, s.16.)

[2] "Bir zamanlar dünya siyah beyazdı. Ama ilahlar dünyayı daha neşeli yapmaya karar verdiler ve renkleri yarattılar. Sarıyı bir çocuğun gülüşünden, kahverengiyi toprağın kalbinden, maviyi bebeklerin gözlerinden esinlenerek buldular. Tüm renkleri dünyaya yaydılar. Herkes bir renk seçti. Ağaç yeşil

IX.4.3-) Çevreci Reformizm ve Toplumsal Muhalefet (Ya da "Yeşiller"e Güvenilebilir mi?)

Gezegenimizin kapitalizm koşullarında bir yok oluşa mahkûm edilmek istendiği gidişatta;[1] Handan Dedehayır'ın deyişiyle, "5 Haziran Dünya Çevre Günü sorumsuzca üretip sınırsızca tüketenler için bir bilanço günü";[2] yani -1 Mayıs'tan farksız- kapitalizme karşı birlik ve mücadele günüdür; ama...

Evet "ama", çevreciler bunu kale almaz! Çünkü; Melih Baş'ın, "Çevreci ideoloji diye ayrı bir ideoloji olmaz, çevrecilik, zaten liberalizmin çevre mühendisliği şeklindeki sektörle kendisini biçimlendirdiği ve aslında isteyerek ortaya attığı bir paradigma; yani zorunlu kalarak değil, isteyerek...";[3] Tolga Yarman'ın, "Çevrecilik liberalizmle uzlaşan bir şeydir. Çünkü, çevreciliğin önermesi şudur; bacaya filtre takarsanız, arıtma tesisi yaparsanız çevre kirliliği önlenir";[4] Osman Konur'un, "Doğa, çevreci için korunması gereken 'doğal kaynaklar', 'hammaddeler'; şehirler ve sakinleri de 'kentsel kaynaklar' ve 'insan kaynaklar'ıdır. Çevrecilik insanın doğayı tahakküm altında tutması sorununa değinmez, bunu sorgulamaz ve kabul eder. İnsan doğanın bir parçasıdır ve ekoloji buna sıkıca bağlılık temelinde hareket eder,"[5] diyerek tariflediği "verili çevrecilik

---

oldu. Sadece papağan kuyruğunda tüm renkleri topladı." (Komutan Yardımcısı Marcos, Milliyet, 30 Haziran 1999, s.27)

[1] Bu konuda bak: İktisat Dergisi, Fikret Başkaya-Uçkun Geray-Melih Baş-Yiğit Gülöksüz-Tolga Yarman, 5-8 Mayıs 1999'da İstanbul'da düzenlenen 24'üncü İktisatçılar Haftası'nın "Ekolojik ve İktisadi Açıdan Dünya'nın Fiziki Tükenişi, Çevre Ekonomisi ve Sürdürülebilir Kalkınma" konulu 4'üncü gün oturumu belge ve tartışmaları, Haziran-Temmuz 1999, No:390-391, s.142-188.

[2] Handan Dedehayır, Radikal, 6 Haziran 1999, s.9

[3] Melih Baş, İktisat Dergisi, Haziran-Temmuz 1999, No:390-391, s.166

[4] Tolga Yarman, İktisat Dergisi, Haziran-Temmuz 1999, No:390-391, s.185

[5] Osman Konur, A-Politika Dergisi, "Ekolojik Devrim mi, Çevrecilik mi?", No:3, Nisan 1995, s.40

profili"; sınırlarını "reformizm"in çizdiği bir sınırlılığa hapsolmuştur!

Bu konuda Enis Batur'un, "Yeryüzüne, hatta uzanabildiği ölçüde evrene en çok zararı dokunan canlı türü İnsan: 'İnsan İnsanın Kurdudur' dememişler boşuna Latinler: Hem kendisi, hem de çevresi için İnsan'dan güçlü tehlike yok. (...) İnsan'ı İnsan'dan korumak, kurtarmak gerek. (...) Bana öyle geliyor ki, en geniş anlamıyla kültürel bir sorunsal olarak tanımlayabileceğimiz çevre konusuna eğilirken rasyonelin alanında kalmakla yetinmek çözümün gerçekleşme sürecini güdükleştirir: Kültür, bir o kadar da, irrasyonel gizilgücüyle ciddiye alınmalıdır,"[1] diyerek -yani sorunu kapitalizmin sorumluluğundan soyutlayarak- sunduğu yanlış; Türkiye'de şöylesi medyatik "sivil toplum"cu haberlerde arz-ı endam eder: "Şairlerden çevre duyarlılığı"![2] "Çevre kirliliğine sanatçı tepkisi"![3] "Boğaz'da çevreci eylem"![4] "Şişli, Feriköy, Arnavutköy gibi semtlerin bazı sakinleri, Sütlüce, Ihlamur, Bomonti ve Arnavutköy vadilerinin korunması amacıyla 'İstanbul Vadiler Hareketi'ni kurdu"![5] "Çevre için 'hukuka saygı' kampanyası başlatıldı"![6] "ÇEKÜL Vakfı Başkanı Metin Sözen: 'Çevreci olmayana oy yok,' dedi"![7] Ya da vb.leri![8]

---

[1] Enis Batur, Cogito, No:2, Güz 1994, 4'üncü Baskı, s.9.
[2] Ülkede Gündem, 4 Eylül 1998, s.12
[3] Radikal İki, 30 Ağustos 1998, s.16
[4] Ülkede Gündem, 8 Haziran 1998, s.12
[5] Ersin Kalkan, Radikal, 11 Haziran 1998, s.3
[6] Bülent Ecevit-Gülçin İlçi, Cumhuriyet, 3 Haziran 1998, s.18.
[7] Cumhuriyet, 3 Ocak 1999, s.20.
[8] Örneğin bak: Sınıf Hareketinde Yön Dergisi, "1985 Mexico Depremi: Yıkıntıdan Yükselen Muhalefet", No:9, Eylül-Ekim 1999, s.16-17; Jack London, Varlık Dergisi, "San Francisco Depremi", No:1105, Ekim 1999, s.18-19.

Oysa durum çok daha farklıdır ve çok daha farklı düzlemde ele alınmak zorundadır. Örneğin, "Nükleer Karşıtı Platform Sözcüsü ve Batı Akdeniz Çevre Platformu Üyesi Bilge Contepe'nin, 5 Haziran Dünya Çevre Günü'ne Türkiye'nin yıllardır süren ve binlerce insanın hayatına mal olan, tarım alanlarını yok eden bir savaş ortamında girdiğini belirtip çevre sorununun kapitalist sistemden kaynaklandığını vurgulayarak, 'Kapitalist sistem bizi ölüme doğru götürüyor. Üçüncü Dünya Ülkelerine çevre sorununu getirenler de zengin kapitalist ülkelerdir. (...) Yakılan yıkılan köylerin, ormanların, tarım alanlarının hesabını vermeden, devlet, bu hesapları vermeden nasıl Dünya Çevre Günü'nü kutlayabilir? (...) TEMA gibi çevrecilik olmaz. Tunceli'de yakılan ormanlardan, tarım alanlarının bombalanmasından, tarım alanlarına mayın döşenmesinden bahsetmeden çevrecilik olmaz'..."[1] demesi; ya da "Dünya Gençliğinin Bergama Buluşması"[2] gibi....

Ya da, Bergamalı[3] Sebahat Gökçeoğlu'nun, "Yılmadık, usanmadık"; Bayram Kuzu'nun, "Burası cephe sahası,"[4] kararlılığındaki militan cüret ile...

Veya, "Çamlıhemşinliler, Fırtına Deresi üzerinde kurulmak istenen hidro-elektrik santralının çalıştırılmasına büyük tepki gösterdi"![5] "Artvinli Cominco'yu pes ettirdi: Kafkasör Cerattepe bölgesindeki altın madeni aramalarını sürdüren Kanadalı şirket tüm çalışanlarını çekti"![6] "Çamlıhemşin'e Akkuyu

[1] Devrim Kılıç, Ülkede Gündem, 5 Haziran 1998, s.11.
[2] Dünya Gençliğinin Bergama Buluşması konusunda bak: Evrensel Kültür Dergisi, No:81, Eylül 1998, s.25-34.
[3] Bergamalılar, "Tahkim kapitülasyonun geri gelmesidir," (Cumhuriyet, 17 Temmuz 1999, s.20) diyorlar.
[4] Cumhuriyet, 25 Temmuz 1999, s.20.
[5] Ahmet Şefik, Cumhuriyet, 12 Mayıs 1999, s.20
[6] Cengiz Yıldırım, Cumhuriyet, 31 Ocak 1999, s.20.

desteği"![1] "Akkuyu'da nükleer enerji santralı karşı eylemde, politikacılara vatana ihanetten suç duyurusu yapıldı"![2] "Doğayı korumak için silahlanıyorlar: Hindistan'da canlılara karşı şiddeti yasaklayan 510 yıllık Hindu Bişnoy Topluluğu, doğayı insana karşı korumak için bu öğretisini bile değiştirmek zorunda kaldı. Topluluk, vahşi hayvanları avcılardan korumak için silahlandı"![3] haberlerindeki toplumsal muhalefet mantığı[4] ile...

Ekolojik sorunların çözümünde de birey tarihin öznesi ise, özne rolünü oynamaya cüret etmeli; ve -nesne konumunu aşamayan- Yeşiller gibi, reformist çevrecilik oyunu oynamamalı; ve ekolojik sorunların çözümünde de "sınıfa dönüş"[5] perspektifiyle kitle inisiyatifine yaslanmış kentsel muhalefet[6] derinleştirilmelidir...

Yeşiller'e ilişkin saptamalarımız kimilerine ağır gelebilir! Ama bir dakika... "Yeşiller bukalemun gibi" diyen Ahmet Arpad ekliyor: "Alman Yeşilleri bukalemun mu? Gittikçe renk değiştiriyorlar. Ülke yönetimine ortak olan Yeşiller kamuoyunda puan yitirmektedir. İktidar acemisi oldukları her geçen gün daha çok ortaya çıkıyor. Çifte vatandaşlık yasasındaki davranışları tutarsız idi. Aylar önce, karşı çıktıkları yasa önergesi meclise geldiğinde 'evet' parmağı kaldırdılar. Sırbistan ve Kosova'da 'bombardımana evet' kararı aldılar. Parti, peşinden gittikleri sağcı sosyal demokrat başbakan Schröder'in avucunun içinde gibi.

---

[1] Cumhuriyet, 16 Eylül 1999, s.18.
[2] Özgür Bakış, 9 Ağustos 1999, 14.
[3] Cumhuriyet, 19 Kasım 1998, s.7.
[4] Bu konuda bak: Tayfun Gönül, A-Politika Dergisi, "Nükleer Santralı Engellemenin Yolunu Zonguldak Halkı Gösteriyor", No:3, Nisan 1995, s.47-49.
[5] Bu konuda bak: EK-IV: SINIFA DÖNÜŞ - Michael Albert
[6] Bak: Korhan Gümüş, Radikal İki, "Kentsel Muhalefet", 14 Mart 1999, s.4.

Yeşiller'in Biefeld'deki olağanüstü kurultayı çok olaylı geçti. Kırmızı boya dolu torba Fischer'in suratında patladı. Partinin Kosova politikası bardağı taşıran damla oldu. Yüz binlerin yurtlarını terk etmesinde suçu sadece Miloşeviç'te bulmayanlar gittikçe artıyor.[1] NATO bombardımanlarının sürgünü hızlandırdığına inananlar, Yeşil Dışişleri Bakanı Fischer'e çok yükleniyor. Ancak dış politikada ipler pek onun elinde değil gibi. İktidar uğruna bir zamanların 'yeşil' ideolojisinden ödün üzerine ödün veren parti yönetimi, kabullenmeye yanaşmasa da şu sıralar bir yol ayrımında. Olağanüstü kurultay, partinin sağdaki yola doğru yöneldiği kanısını uyandırdı. (...)

Yeşiller'in kurucu üyesi Jutta Ditfurth soruyor: 'Fischer, soykırım, sürgün, toplama kampı, Miloşeviç Hitler'den berbat gibi sözlerle Almanya'nın Nazi geçmişini mi unutturmak istiyor?' Almanya'da iktidar olmak demek, Yeşil ideolojiden ödün vermek demek. Geçmişte savaşa karşı çıkanlar, şimdi savaşı onaylamak zorunda. Dışişleri Bakanı Fischer gibi. Ülke yönetimine ortak olmak isteyen kimi Yeşil çoktan renk değiştirdi, bukalemun örneği... Parti içi çatışmalar hızlandı. Yeşiller eriyebilir, zamanla parçalanabilir. Fischer gibileri de SPD'ye transfer olup Hıristiyan Demokratlar ile büyük koalisyona gidebilir."[2]

Yeşiller Partisi'nin Dışişleri Bakanı Joschka Fischer'in, "Yeşiller krizde."[3] "Savaştan başka seçenek yoktu,"[4] dediği NATO'nun Balkan savaşı günlerinde "Yeşiller'i savaş mahvet-

[1] "Amerika ve yamağı İngiltere'nin birlikte kaynattığı savaş kazanından Miloşeviç'e Çarlık tacı çıktı." (Yıldırım Türker, Radikal İki, 18 Nisan 1999, s.3)

[2] Ahmet Arpad, Cumhuriyet, 18 Mayıs 1999, s.7.

[3] Joschka Fischer, Cumhuriyet, 23 Eylül 1999, s.11.

[4] Joschka Fischer, Cumhuriyet, 25 Haziran 1999, s.9.

ti"![1] " Fischer'e yumurtalı protestolarla Yeşiller Partisi'nin Kurultayı olaylı geçti."[2] 'Die Welt' Gazetesi'ne göre, "Yeşiller Partisi lideri Joschka Fischer'i zor günler bekliyor"![3]

Kim ne derse desin; yıllar öncesinden, "Uzun vadede sosyal-demokrasi devleti fethetmez, devlet partiyi fetheder," diye haykıran Max Weber'in tespiti, sosyal-demokratik içerikli "yenilikçi"[4] Yeşiller için de geçerlidir. İrfan Cüre'nin deyişiyle, "Yeşiller, Almanya'da ve tüm dünyada barış, özgürlük, çevre ve aşkın partisi olarak bilinegeldi. Radikal solun ve sosyalist hareketin yenilgisi ardından kurulan ve bir zamanlar milyonlarca insanın katıldığı savaş karşıtı barış gösterilerinin prestijini arkasına almış bu parti, artık bir savaş partisi haline gelmiştir. (...) Kısacık koalisyon süresinde Yeşiller, söylediklerinin tam tersini yapmışlardır. Söylenenlere inanan ve umut eden yeşiller kitlesi ve seçmenler ise, şimdi tam bir hayal kırıklığı içindedir. Barış ve aşkın partisinin, düşmanlık ve savaş partisi haline gelmesi tarihsel diyalektiğin garip bir cilvesidir sanki. (...) Nükleer atıklara, savaşa, çevre kirlenmesine karşı, barış ve özgürlük için polis barikatlarının üzerinde yürüyenler, şimdi polis barikatının öte yanındalar."[5]

Ve artık, bundan sonra, "sosyal-şoven" Yeşiller'e güvenilemez... Çünkü orta sınıfın düşleri de,[6] muhalifliği de nihayete ermektedir... "İyi de, dünyanın çivisinin çıktığı bu durum ve gidişatta ne olacak" mı?

---

[1] Radikal, 14 Mayıs 1999, s.11.
[2] Cumhuriyet, 14 Mayıs 1999, s.11.
[3] Cumhuriyet, 21 Eylül 1999, s.7.
[4] Bu konuda bak: Anthony Giddens, İktisat Dergisi, "Solun Geçirdiği Felcin Ardından", No:392-393, Ağustos-Eylül 1999, s.27-36; Fahrettin Altun, İtaki Dergisi, "Habermas Düşüncesinde Sistem-Eylem Birliği", Yıl:3, No:7-8, Bahar-Yaz 1999, s.19-23.
[5] İrfan Cüre, Özgür Bakış, "Savaş ve Yeşiller", 13 Mayıs 1999, s.6.
[6] Bu konuda bak EK-V: "ORTA SINIFIN SONU" - Lester Thurow

IX.5-) "Yenen Biz Olacağız!"

Dünya Bankası'nın 1997 yılı verilerinden oluşan "1998-1999 Kalkınma Raporu"na göre, 5 milyar 829 milyon civarındaki dünya nüfusunun 2 milyar 48 milyonu düşük gelirli, 2 milyar 285 milyonu düşük orta gelirli, 591 milyonu orta gelirli, 926 milyonu ise yüksek gelirli ülkelerde yaşıyor. Bir başka ifadeyle dünya nüfusunun sadece yüzde 15.9'u yüksek gelirli, yüzde 9.8'i yüksek orta gelirli, yüzde 39.2'si düşük orta gelirli, yüzde 35.1'i ise düşük gelirli ülkelerde yaşıyor.[1]

Bu tablo karşısında Francis Fukuyama, "Sosyalizm son ütopyaydı. (...) Yakın tarihte sosyalizme geri döneceğimizi düşünmüyorum. Geriye elimizde sadece modern liberal ekonomi kalıyor,"[2] derken; "Sorgu"dan tanıdığımız Henri Alleg karşı çıkıyor: "Çözüm sosyalist toplumda!"[3]

Allayıp-pulladıkları "Amerikan Rüyası" gerçek değil, sadece manipülatif bir imge artık! Jean-Marie Guehanna'nın, "Demokrasinin Sonu" adlı yapıtında, "Demokrasinin birçok yerde 'yönetemeyen demokrasi' durumuna düşmesi yanında 'ölüm döşeğinde' olduğu" iddialarını tartışmaya açtığı;[4] ve ILO'nun "Dünya İstihdam Raporu 1998-1999" belgesinde "Küresel işsizliğin kaygı verici boyutlara ulaştığına", ya da ekonomik bunalım nedeniyle toplam işsiz sayısının 150 milyona ulaştığına dikkat çektiği;[5] yine ILO'nun 32 ülkeyi kapsayan raporunda, dünyada uyuşturucu madde bağımlılıklarının 190 milyona ulaştığını ifade edip, "BM verilerine göre dünya nüfusunun yüzde 3.3 ile 4.1'i arasındaki bir kesimi uyuşturucu tüketiyor. Bunlardan 8 milyon kişi eroin, 43 milyon kişi kokain ve 104

[1] Radikal, 19 Ocak 1999, s.13.
[2] Francis Fukuyama, Cumhuriyet, 22 Kasım 1998, s.7.
[3] Henri Alleg, Cumhuriyet, 14 Kasım 1998, s.15.
[4] Jean-Marie Guehanna, Demokrasinin Sonu, Dost Yayınları
[5] Cumhuriyet, 12 Kasım 1998, s.3.

milyon kişi de esrar içiyor. Uyuşturucu pazarında dönen para ise 400 milyon doları (ilaç sanayinin iki katı) aşıyor,"[1] dediği gezegenimizdeki "YDD" çılgınlığı uzun ömürlü olmayacak!

Çünkü "Gelecek krizi önlemek için" yazısında George Soros, "Küresel mali sistemin çöküşe eğilimli" olduğuna dikkat çekerek, "IMF'nin rolü değişsin,"[2] diye tariflediği küresel kriz, yakıp-yıkarak yok eden sarsıcılığıyla ilerlerken; ekonomik yavaşlama ve durgunluk, şirketler arasındaki rekabeti derinleştirerek sertleştirip; tekelleşmeyi, yani siyasi gericiliği güçlendirerek öne çıkarırken "YDD" çılgınlığı azgınlaşsa da, insanlık çözümsüz değil; çözüm, kendini 21. yüzyılda başkaldıran bir insanlık hareketi olarak örgütleyecek sosyalizm'dedir!

Dünyayı sarsan bir kriz var; yaşadığımız bir hayal değil! Yaşananı kimsenin küçümseme ya da "hayalmiş" gibi sunma hakkı yok! Kriz, olağan dedikleri ücretli kölelik sisteminin, yani kapitalizmin, kaçınamadığı "olağanüstü"sünü devreye sokmasıdır! Olaganüstü durumlar, düzenlemeleri ve bireyleri çılgına çevirir. Davranışlarını bozar, sağlıksız, dengesiz, şaşkın bir kırılganlığa mahkûm eder.

Olağanüstü koşullar yıkıcılığın öne çıktığı, soru(n)ların büyüyerek, yanıtını toplumsal düzlemlerde aradığı, tehlike ile imkânların iç içe geçerek, beklenmedik oldu-bittileri toplumun önüne koyduğu altüst oluş kesitleridir. Bu momentlerde "ufacık bir kıvılcım", cirminden büyük bir ateşleyici olabileceği gibi; eşitsiz birleşik gelişim dinamiklerinin tarihi biçimlendirdiği dönemlerdir kriz kesitleri!

İnsan(lık), kapitalist vahşetin eşiğindedir. Kesin ve keskin eşik, Iraklı Abdülkadir Geylani'nin, Kuzeyli gazetecilerin yüzüne haykırdığı netliktedir: "Akbabalar gibisiniz. Virane peşinde-

[1] Cumhuriyet, 6 Aralık 1998, s.3.
[2] George Soros, Milliyet, 8 Ocak 1999, s.9.

siniz ve ölü arıyorsunuz. Sivil ya da asker ölenlerin insan olması size yetmiyor. Çocuk ölüleri görmek istiyorsunuz; kadın ölülerinin fotoğraflarını çekmek istiyorsunuz... Peki söyler misiniz bana, bu ülkeyi kim, ne hakla bombalıyor? Bunu ne düşüneniniz var; ne cevabını arayanınız..."[1]

İşte böylesi bir zaman kesitinde, insan(lık)a gereken "Carpe Diem", yani "günü, anı ya da zamanı yakalamak" yaratıcılığıdır. Unutulmasın, zaman (yani bugün, geçmiş ve gelecek) kavramını yitirmiş insan, dipsiz bir kuyunun boşluğunda hiçlenerek debelenen açmazdır, kördüğümdür. Bir an düşünün Heraklitos'tan bu yana bilincine varılmış sonsuz akıştan kopartılmış dün'süz, bugün'süz, yarın'sız insan(cık)da herhangi bir kalıcılıktan, umuttan, özlemden söz edilebilir mi?

Evet, vahşet kesitinde en korkunç şey zamanımıza dair umudun yaratıcılığını yitirmek ve yerine belirsizliği ikame etmektir! O halde, zamanın gerçeklerine sarılan bir yaratıcılıkla, herkesin kendi hıçkırığında boğulduğu "YDD" sendromunu aşmak için; Bloch'un, "Öylesine yakına geldi ki korkularımız, onların yerine Umud'u arama vaktidir" diye betimlediği bir zamanın kıyısında olduğumuzu kavramalıyız!

Evet, gündelik yaşantımızı korkular bölüyor, saflaştırıyor, altüst ediyor! Korku çok yaygın, korku dört bir yanda! Psikiyatrlar 6500 fobi türü saptamışlar. Hani neredeyse, "Korkuyorum, öyleyse varım!" diyecek halde insan(lık)! Çoğunluk ürkek, korkak, tabansız, ödlek. Çoğunluk siniyor, irkiliyor, yılıyor. Çekiniyor, göze alamıyor, sakınıyor, göze alamıyor; ödü patlıyor çoğunluğun! Korkudan dilini, küçük dilini yutmuş sanki insanlar. Huylanma ile başlayan, "yürek Selanik" ile artan, "can havli" ile davranan, beti benzi atan, ödü kopan, soramayan, eleştiremeyen, kabullenen insan(cık)lar dört yanımızda...

[1] Abdülkadir Geylani, Cumhuriyet, 7 Ocak 1999, s.4.

Malum ya güvenin yerine güvensizliğe; sevginin yerini bağımlılık ya da nefrete; dürüstlüğün yerini açgözlülüğe; üretkenliğin yerini asalaklığa; içtenliğin yerini ikiyüzlülüğe; yaratıcılığın yerini gösterişe bıraktığı tüketim dünyasında sevgi yoktur, "şirin görünmek" vardır... Saygı yoktur, "sayar görünmek" vardır... Dayanışma yoktur, "üstün olmak" vardır... Emeğe değer vermek yoktur, "paranın padişahlığı" vardır.. Bu bağlamda artık yaşamın amacı değişmiş ve sanal dünyanın gösteri toplumunda yaşam aldırmaz-hedonist bir tüketiciliğe kodlanmıştır.

Oysa bu dünyada, zamanın yaratıcılığına yaslanarak umudunu yitirmeden, Fidel Castro gibi direnenler de vardır. Küba Devrimi'nin 40'ıncı yıldönümü kutlamasında, "Maximo Commandante (Başkomutan)" Fidel Castro 1 Ocak 1999 Santiago'sunda aynı balkondaki konuşmasında haykırdı: "Bu balkonda konuşan adam o gün balkonda konuşanla tıpatıp aynı kişi değil, şimdi daha az genç, ama aynı ismi taşıyor, aynı şekilde giyiniyor, aynı şekilde düşünüyor, aynı şekilde hayal kuruyor."[1]

Kapitalizmin dünyayı uçurumun kenarına sürüklemekte olduğuna dikkat çeken Castro ekliyor: "Neo-liberal küreselleşme, insan soyunun geleceğini tehlikeye atıyor. (...) Dünya çapında tekbiçimli bir kültür dayatıyor. (...) Onca spekülasyon, çevre yağmalaması, kanlı savaşlar, bizi dünya çapında kaçınılmaz bir bunalıma götürüyor. (...) Bugünkü iktisadi dünya düzeninin yıkılışı kaçınılmazdır. (...) Bizi düşündüren Devrim'in geleceği değil, insanlığın geleceğidir."[2]

"Çözüm, dünyayı babalarının çiftliği gibi kullananlardan gelmeyecek. Yeni dünya düzeni sistemi çöküşü kaçınılmaz" diyen Castro, serbest piyasa talanını yüceltenleri "ikiyüzlülükle" suçlayıp, "Özgürlük, kardeşlik ve onurdan geçer. Bu iki kavram

[1] Fidel Castro, Milliyet, 3 Ocak 1999, s.16.
[2] Fidel Castro, Cumhuriyet, 8 Ocak 1999, s.6

ise piyasayla bağdaşır şeyler değil. (...) Bunlar piyasayı din haline getiren tutucu, gerici din adamlarından başkası değiller" gerçeğinin altını çizerek ekledi: "Ya vatan ya ölüm, ya sosyalizm ya ölüm... Yenen biz olacağız"[1]

Tam bu koordinatlarda Che'nin silah arkadaşlarından Ramiro Valdez, "Devirler değişebilir. Koşullar ve yöntemler değişebilir. Ama uğruna savaşılan idealler değişmedi"[2] diye haykırırken, Şubat 1939'daki dizelerinde Nazım Hikmet de sesleniyor bize: "Fevkalade memnunum dünyaya geldiğime/ toprağını, aydınlığını, kavgasını ve ekmeğini seviyorum./ Kutrunun ölçüsünü santimine kadar bilmememe rağmen/ ve meçhulüm değilken güneşin yanında oyuncaklığı/ dünya, inanılmayacak kadar büyüktür benim için./ (...)/ Ben ve bizim mahalle bakkalı/ ikimiz de kuvvetle meçhulüz Amerika'da./ Fakat ne zarar, Çin'den İspanya'ya Ümit Burnu'ndan Alaska'ya kadar/ her mil-i bahriye'de, her kilometrede dostum ve düşmanım var./ Dostlar ki bir kerre bile selamlaşmadık/ aynı ekmek, aynı hürriyet, aynı hasret için ölebiliriz./ Ve düşmanlar ki kanıma susamışlar/ kanlarına susamışım./ Benim kuvvetim:/ bu büyük dünyada yalnız olmamaklığımdır./ Dünya ve insanları yüreğimde sır/ ilmimde muamma değildirler./ Ben kurtarıp kellemi nida ve sual işaretlerinden,/ büyük kavgada/ açık ve endişesiz/ girdim safıma./ Ve dışında bu safın/ toprak ve sen/ bana kâfi gelmiyorsunuz." (Nazım Hikmet)

[1] Fidel Castro, Cumhuriyet, 3 Ocak 1999, s.9
[2] Ramiro Valdez, Cumhuriyet, 5 Ocak 1999, s.10

EK-I: DEVLET ve DEPREM[1]

SİBEL ÖZBUDUN

Elinizi vicdanınıza koyun ve bir an için düşünün; haber 7.4 (ABD kaynaklarına göre 7.8) şiddetindeki deprem değil de, "Kocaeli bölgesinde işçiler ayaklandı: Sosyal Güvenlik Yasa tasarısına, Tahkim'e, düşük ücretlere, işten çıkartmalara karşı çıkan işçiler, fabrikaları işgal ettiler. Bölgede üretim tümüyle durdu. Bölge esnafı ve halk, işçilerin eylemlerini destekliyor," olsaydı, deprem bölgesine ulaşması üç gün süren, örgütlenmeyi ise bu satırların yazıldığı sıralarda, yani depremden tam altı gün sonra hâlâ beceremeyen Devlet olaylara kaç saniye, kaç dakika, bilemediniz, kaç saat içinde müdahale ederdi? Polis ve askerler işgal edilen fabrikaları kaç saatte kuşatır, kent sokaklarındaki barikatlar panzerlerle kaç saniyede yıkılır, olayların patlak verdiği günün gecesinde kaç yüz, kaç bin kişi gözaltına alınıp çoktan tezgâha yatırılmış olurdu? Civar illerden üç hilalli pazubentli, uluyan kurt gömlekli, elleri sopalı, muştalı, silahlı

[1] Kurtuluş Teorik-Politik Dergi, No:4, Eylül 1999.

"Devlete yardımcı güçler"in bindirilmiş kıtalar halinde olay yerine intikali ertesi günü bulur muydu?

Depremin ertesi gününden bu yana, TV kanalları ve basın, Devlet'in bölgedeki yokluğundan, örgütsüzlüğünden, eşgüdümü sağlayamayışından yakınıyor; oysa sorun kanımca başka bir yerde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kendini kurguladığı "sebebe-i hikmet"te aranmalı. Ki bu "sebebe-i hikmet" ya da "sebebe-i hükümet" (raisin d'etat), her zaman olduğu gibi, son deprem katliamı vesilesiyle de zirvesinde oturan hazret tarafından bir kez daha, -aba altından sopa gösterilerek- dile getirildi: "Devletten şikâyetçi olmanın, devleti vatandaşın gözünde küçültmenin kimseye bir faydası yoktur."

Evet, trajik bir komedidir, ama Türkiye'de Devlet'in varlık nedeni, -kendi açısından- kendi "bekası" ve "güvenliği", genelde sermaye sınıfı açısından ise, kendilerine kârı yüksek, riski ve denetimi düşük, yaptırımı az olanaklar sunmasıdır altın tepsiler içinde. Bu anlamda Devlet'in aczinden söz etmek, mümkün olmasa gerek. Müteahhitliğe soyunmuş bilmem hangi milletvekilinin, bakan yeğeninin, belediye başkanı amca oğlunun fay hattı ya da bataklık alanı üzerinde, demirden, çimentodan çalarak kondurduğu milyarlık devasa sitelerin, çürük temelli hastanelerin, gecekondu-üniversitelerin, yerleşim merkezi göbeğine yerleştirilmiş yanıcı-zehirleyici atık üreten sanayi kuruluşlarının, rafinerilerin yanı başındaki, bilmem kaç megatonluk patlama rizikolu tüpgaz dolum tesislerinin, (TÜPRAŞ'ın hemen yanında olduğu üzere) gübre fabrikalarının temel atma törenlerinde hevesle, şevkle kazma sallarken görürsünüz "Devlet"i. Bir yandan da "kalkınma" nutukları atıyor, "açılan yeni istihdam alanlarından", "konut kapasitesinin artırılmasından", "2000'lerin Türkiye'sinden söz ediyor, "Devlet'le Millet'in azimle el ele vermesi"nden, "milli birlik ve beraberlik ruhu"ndan dem vuruyordur. Namusunu pazara çıkarmamış bilim insanları-

nın, mimar-mühendis-hekim odalarının, aydınların, sendikaların, gazetecilerin uyarıları, çırpınışları, "düzen düşmanlarının", "kalkınma karşıtı marjinallerin", "modası geçmiş solcuların" "devleti yıpratma" gayretleri, daha da ileri giderlerse "Yunan ajanlığı"dır O'nun indinde.

Ve O kazmasını sallarken, arkasında dizili duran takım elbiseli, beşûş çehreli kurtlar, ucuza kapatılmış devlet/belediye arsası+vergi bağışıklığı/indirimi+geri ödenmeyecek teşvik kredileri+ malzemeden çalıntı yoluyla maliyet düşürümü+düşük işçi ücretleri+yüksek fiyatlandırma+ödenmeyecek SSK primleri+kredi batakçılığı+çevresel önlemlerden kaçınma yolları...nın hesabını yapmaktadırlar, ellerini ovuşturarak.

Hayır, Türkiye'de Devlet acz içinde değil, aksine kudretlidir-kendisine biçtiği misyon açısından. Kendi bekasını güvence altında tutma refleksi son derece gelişkindir; ve bu yöndeki duyarlılığına, azmine diyecek yoktur: 15-16 yaşındaki çocuklara duvarlara yaprakla "yıkıcı/bölücü sloganlar" yazdılar diye günlerce işkence etmekten, aylarca-yıllarca cezaevlerinde yatırmaktan, "bölücülere yardım-yataklık etmesinler" diye köylülere erzak ambargosu uygulamaktan, davarlarına el koymaktan, köyleri yakmaktan sakınmaz, örneğin... 75 yıldır kendi çiftliğinde özenle yetiştirmeye çabaladığı sermaye sınıfına karşı sevecenliği, "Baba"canlığı, kollayıcılığı, bağışlayıcılığı ise sonsuzdur. En yetkili ağızlar, on binlerce insanın canına mal olan, yüz binlerin evsiz-barksız kalmasına yol açan bozuk yapılaşma katliamının üzerinden daha birkaç saat geçmeden, "suçu müteahhitlerde aramanın yanlış olacağını, bunun Allah'ın bir takdiri olduğunu" ilan etmediler mi? Özetle, kime karşı "kerim/kollayıcı", kime karşı "ceberrût" olacağını iyi bilir Türkiye Cumhuriyeti Devleti...

Evet, yanılan başkaları: O'nu "Baba" belleyenler; O'na sırtını dayayanlar; O'nun her sözünü hikmet, her yaptığını kera-

met sananlar; çocukları sokak ortasında sorgusuz-yargısız kurşunlarken, O'na alkış tutanlar; O'nu eleştirmeye cüret edenlerin başına gelenleri "oh olsun!"la, ya da kayıtsız bir omuz silkişle izleyenler; işlerini "içeriden adam bularak", araya "ricacılar" sokarak, küçük rüşvetler vererek yürütmeye çalışanlar; hak aramaya çıkanları "Siz gidin, dayağınızı yiyin; bir şeyler kazanırsanız biz de sebepleniriz nasıl olsa" sinikliğiyle seyredenler; "dünyayı kurtarmak bana mı kaldı?"cılar; "Bana dokunmayan yılan bin yaşasın"cılar, futbolcuların transfer ücretlerini, bilmem hangi yıldızcığın aşk hayatını ezbere bilirken kendi yaşamlarına, çocuklarına, geleceklerine ilişkin hayati kararlara kayıtsız kalanlar... "Devlet Baba"nın çocukları... Şimdi olanca düş kırıklıkları ve insan olanı insanlığından utandıran o devasa acıları içinde, "Devlet nerede?" diye haykırıyorlar.

Devlet "çocukları"nın üzerinden helikopterlerle uçmakla ve enkaz altındaki ölüleri karşısında nutuklar atmakla yetinirken, ve daha ölü sayısı bile tam belli olmadan fırsatı ganimet bilecek müteahhitlik firmalarından hangilerine ne çıkarlar sağlayacağının, hangi uluslararası mali kuruluştan ne kadar kredi koparta-bileceğinin hesabına yatmışken; O'na gözü kapalı güvenenlerin yardımına, Devlet'ten hiçbir şey beklenmemesi gerektiğini bellemişlerin -AKUT gibi gönüllü kuruluşların, sendikaların, sosyalist partilerin, HADEP'li belediyelerin, OHAL'zede Kürtlerin, gençlerin, öğrencilerin, meslek örgütlerinin, İHD'lilerin, maden, inşaat işçilerinin- koşması, Kocaeli Depremi'nin en öğretici yanı olmadı mı?

Bir kez daha vurgulamak gerekir: Türkiye'de Devlet'in, yıkıcılığı örgütlemedeki (bir emekli generalin ilk aklına gelen, "Sıkıyönetim ilanı" önermek olmadı mı?) vurgunculuğu desteklemedeki yetkinliği tartışmasızdır. Ama O'na "Baba" sanını yakıştırıp hâlâ toplumsallık, topluma ilişkin bir yapıcılık (örneğin bir dahaki depremde insanların başına yıkılmayacak ucuz

konutlar, çevreye zehirli gazlar salmayacak tesisler, kâra, ranta değil, insana önem veren planlı bir kentçilik, acil durumlarda etkin bir insani yardım örgütlemesi, temiz denizler, solunabilir bir hava, çocuklara güvenli bir gelecek...) bekleyenler varsa eğer, kendilerini kandırmayı sürdürüyorlar, demektir.

EK-II: KAHROLASI BARAJLAR[1]

[1] Bu yazı; Mehrdad İzadi'nin, New York'taki 'Kürt Kütüphanesi Araştırma Merkezi'nce yayınlanan "Kürt Yaşamı" isimli üç aylık bültenin 1996/Yaz 19. sayısında yayınlanan aynı başlıklı makalesinin özetidir. İngilizce yazı, Ergun Adaklı tarafından çevrildi. Özetleme yapılırken, kimi ara başlıklar tarafımızdan değiştirildi. (Emek kitap dizisinin Mart 1998 tarihli 3. Sayısında yayımlanmıştır.)

"Kürt araştırmacı Mehrdad İzadi'nin bu yazısı, Türkiye'de yaşayan, bu topraklar için çalışan, mücadele veren herkes tarafından okunmalıdır. Bu yazı, bir ibret belgesidir. Okuyan herkes düşünmeli, muhasebesini yapmalı ve kendini sorgulamalıdır. İzadi'nin, yazının bazı yerlerinde dozu artan milliyetçi yaklaşımları, ileri sürdüğü çok önemli bilgi ve dokümantasyonun önemine gölge düşürmez. Ayrıca, İzadi, Türkiye üzerine kesin bilgilere sahip olmadığı için; Harran'ın Araplara ait olduğu, Türkiye'nin toptan elektrik üretimi ya da Ilısu Barajı'nın dolumu geciktiği için Hasankeyf'in henüz tümüyle batmadığı gibi, bazı konularda yanlışlara düşmektedir. Ama yazının temel sorunlaması bunun çok ötesindedir ve mutlaka gündeme girmeli, tartışılmalı, hesabı verilmelidir.

Hesabı bizler, bu topraklar üzerinde yaşayan, bu topraklardan beslenen, can alan, Türküyle, Kürdüyle, Arabıyla, Ermenisiyle, Rumuyla, Lazıyla, hepimiz vereceğiz. Kürtlerin 10 bin yıllık tarihi, kültürü, eserleri sadece Kürtlerin değil, tüm insanlığın mirası ve gururudur. O mirası, hep birlikte sahiplenmek, ortaya çıkarmak ve yüceltmek, gelecek uygarlığımızın kuruluş yolunda vazgeçilmez bir görevdir. Peki, biz ne yapıyoruz?

Bu yazı başka bir gerçeğimizi daha ortaya çıkarıyor. GAP gibi, Türkiye'nin büyük ekonomik-toplumsal projeleri, Çoban Sülü gibi, Özal gibi, Hacı

MEHRDAD İZADİ

Her zaman suya hasret olan Ortadoğu'da, Kürt coğrafyasının zengin su kaynakları ve nehirleri, herkesin göz diktiği zenginliklerdir. Bu suları kullanabilmek için bölge devletleri, bölgeden kıvrıla kıvrıla geçen sayısız nehirlere alelacele baraj kurmaya giriştiler. Zaten bol yağış olduğundan -ki, nehir bolluğunun sebebi de budur- barajlar, çevresindeki diğer halkların yararına yapıldı; bu topraklar üzerinde yaşayan Kürtlerin yararına değil. Oldukça reklamı yapılan GAP projesinin bile, tamamlandıkça daha iyi görülüyor, bu kuralın dışında olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Bir barajın yapımının ardından su altında kalan her vadiyle birlikte, Kürt tarihinin bir parçası daha sulara gömülmektedir. Tarihi Kürt yerleşim alanlarının suya gömülüşü ise, henüz hiçbir şekilde, 1960'larda Mısır'ın tarihi anıtlarının Nil'deki Aswan barajının sularının altında kalmaktan kurtarılmasında olduğu gibi, bir uluslararası tepkiye yol açmamıştır. Kürt olma-

---

Erbakan gibi, kapitalizmin dar kafalı mühendislerince işin sadece teknolojik boyutlarına hapsedilirken; bizler ne yapıyoruz? Bu projeleri, tarihsel, kültürel, felsefi boyutlarıyla, geniş çaplı araştırmalar çerçevesinde ele alıp, inceleyip, topluma görüşlerimiz sunabiliyor muyuz? Ülkemizde sosyalistlerin 1970'lerden sonra alternatif olmaktan çıkmaya başlamasının temel nedenlerinden biri, yukarıdaki sorunda yatıyor.

Kemalist devlet, bu topraklar üzerinde Türk olmayan ne varsa, yok etmeye uğraşıyor. Gerekirse tüm insanlığın 10 bin yıllık tarihini de yok ediyor. (Baraj göllerinin altında kalmayacak olan, Nemrut Dağı'nın tepesindeki, Kommagene Kralı I. Anthiokos mezar anıtlarının, geçtiğimiz aylarda, bilinmeyen (!) kişilerce yıkılıp tahrip edilmesi de gösteriyor ki, Kemalist devlet bu vandalizmi sonuna kadar götürmeye kararlı...)

Sosyalistlerin temel görevi burada ortaya çıkıyor: Bu ülkede, bu toprak üzerinde, hangi ulusa ait olurlarsa olsunlar, tüm değerleri sahiplenmek, kollamak ve yüceltmek. Bu toprakların tarihsel, kültürel ve çok halklı sentezlemesi, ancak böyle gelişebilir." (Ergun Adaklı'nın notu.)

yanların yararına kurulan barajlar, günbegün Kürt mirasını gömmüş, ama bu rezalete karşı bugüne kadar ne Kürtlerden, ne de uluslararası alandan her hangi bir tepki yükselmiştir.

Irak, Dukan'la Başladı

Dukan Barajı'nın inşası, Kürdistan tarihinin Hurri döneminden başlayarak eski Simurum ve Kahrkhar krallıklarının merkezi bölgesi üzerine doğrudan bilgi edinme imkânını ebediyen ortadan kaldırdı, Şemşara'yı ve vadinin geri kalanını yok etti.

Etkileyici bir isim olan "Dukan", "mağara" anlamına gelmektedir Bu isim, bölgedeki yalçın kayalıklara kral mezarları olarak yapılan eski mağara ve odalardan gelmektedir. Şimdi ise bu kral mezarlarının tamamı baraj suları altında kalmıştır.

Dukan Barajı'nın yapımının ardından, Irak otoriteleri baraj programlarını sürdürdüler. Irak, son sınırına kadar bu dağlık bölge nehirlerine baraj yapma işine girişmiştir.

Son dakika arkeolojik seferleri, Şirvan-Diyala nehri üzerindeki Darbendixan, Hamrin baraj alanları ve büyük Zap üzerindeki Bexma'da da gerçekleştirilmiştir. Halepçe'nin batısındaki Darbendixan barajı, bazı Kürt hanedanlarına ve dinsel hareketlere beşiklik etmiş olan tarihi Şehrezor bölgesinin merkezinde yer almaktadır. Bölge Sümerler zamanında yoğun yerleşimi ve zengin ekonomisiyle tanınmaktaydı. Hurri kültürünün merkezlerinden biri olan Şehrezor bölgesinden göç eden Hurriler, 3800 yıl sonra Kerkük olarak adlandırdığımız Arraphe kentinin inşasını üstlenmişlerdi.

Böylece, daha eski Hurri-Kürt uygarlıklarının (Zamua ve Namri) kalıntıları Darbendixan'ın suları altında yok olup gitti.

Darbendixan'ın güneybatısında Xanaqin yakınlarındaki Hamrin arkeolojik kazıları, normalden çok daha hızlı yürütüldü. Saddam Hüseyin'in emirleri doğrultusunda Bağdat metropol

alanına doğrudan su ve elektrik enerjisi sağlayacak olan ve merkeze sadece 30 mil (55 km.) uzaklıktaki, Hamrin Barajı inşaatı mümkün olabilen en hızlı şekilde tamamlandı. Ama bu alelacele arkeolojik kazılar bile, Zagros kültürüyle -örneğin Lullubi ve Hamban- ile Mezopotamya kültürleri -örneğin, İşnuna, Akkad, ve Babil- arasında geçişler ortaya koyan eserler ve malzemeler çıkardı. Bu eski katmanların izleri de Kürt krallığı Şatrepan'ın ve ortaçağdaki Ayyarlar'ın kalıntılarıyla örtülmüştür. Artık Şatrepan kültürü ve krallığı hakkında belki de isminden başka bir şey bilmeyeceğiz. Çünkü, krallığın kalbi olan yerler artık, geniş Haterin rezervuarının suları altında yatıyor. Ortaçağın Ayyarlar'ı hakkında neyse ki, daha çok bilgimiz var. Uygarlığın nehir vadisi yakınlarındaki şehirleri -henüz- sulara gömülmedi.

İran'daki Darbeler Küçük Ama...

Hamadan, Saqiz ve Mahabad barajları çevresindeki yerleşim alanları, en ufak bir arkeolojik araştırma ve kazıya sahne olmamıştır. Her ne kadar İran barajları bilinen herhangi bir arkeolojik alanı suya gömmediyse de, sadece bulundukları bölge dikkate alındığında bile birçok tarihi izi su altında bıraktığı rahatlıkla söylenebilir. Mahabad ve Saqiz, tarihi Menna uygarlığının merkezinde yer alıyordu. Hamadan (eski Ekbatan) ise, Medler'in başkentiydi. Hassanlu ve Ziwiya'nın ünlü arkeolojik alanları ise Mahabad ve Ziwiya'dan bir taş atımı uzaktalar. Hamadan, antik höyüklerle, kaya yazıtlarıyla, mezarlarla tam anlamıyla kuşatılmış durumdadır. Hemen yakınındaki barajların altına nelerin gömüldüğü hiçbir zaman net olarak bilinmeyecek olsa da, Kürt tarihinin günümüzdeki birçok yansımasını yok ettiğini tahmin etmek zor değildir.

Suriye'den Esat Darbesi

Suriye'de, bu ülkedeki en geniş Kürt yerleşim alanı olan Cezire'de, nispeten küçük barajların inşaatları tamamlanmış durumdadır. Rezervuarlarının kapladığı alan açısından hiçbiri, bilinen bir arkeolojik araştırma alanında değil. Ancak Urkeş gibi etkileyici kalıntıları bulunan erken Hurri dönemi kentleri ve erken Halefi dönemi arkeolojik alanları kapsayan bu Kürt bölgesindeki gözlemsel bulgular dahi baraj yapımlarıyla tehlikeye atılan tarihi zenginliği ortaya koyuyor.

Suriye'nin kuzeyindeki Fırat üzerindeki devasa Esat Barajı ise, öncelikle Suriye'nin kendi geçmişini, Arap olduğu kadar ön-Arap Aramiler, Eblan ve hatta Hurri kalıntılarını sulara gömdü. Öte yandan baraj rezervuarı, Esat Gölü'nün kuzeydoğusundaki topraklarda yerleşik Kürt Mahmudi aşiretinin darmadağın olmasına yol açtı. Kısacası, bu Kürtler ata yadigârı tarım alanlarından koparıldılar. Arapların çoğunlukta olduğu Ragga şehrine ve hükümetin kurduğu göçmen köylerine serpiştirildiler. Artık bu göçten sonra Kürt Mahmudi aşiretinin asimilasyondan korunabilmesi olanaksız.

En Büyük Darbe Türkiye'de, GAP'ta

Türkiye'de yaşanmakta olan felakete kıyasla Kürt coğrafyasının Irak, İran ve Suriye parçalarında Kürt tarihi mirasına karşı girişilen yıkım, neredeyse hiç kalır.

Yazının bundan sonraki bölümünde, durmadan "dünyanın en eski" ve "dünyanın ilk" sıfatlarıyla karışılacaksınız. Bu ne bir rastlantı, ne de abartıdır. İnsanoğlunun yerleşik yaşama ilk geçişinin, ilk evcil hayvan besiciliğinin, ilk başlıca tahıl üreticiliğinin, en eski bakır ve bronz işlemeciliğinin, en eski dokumacılığın ve fırınlanmış çömlekçiliğin, yazıya kadar geliştirilen ilk kayıt tabletlerinin icadının; bütün bunların birincil alanı olan

Kürdistan'ın mirası apaçık ortadadır ve arkeolojik alanlarının korunması açısından en yüksek özenin gösterilmesi gereken alanlardır.

1882'nin Encyclopedia Britannica'sı, daha o zaman şöyle diyordu: "Şu kesinlikle söylenebilir ki, Erzurum'dan Kirmanşah'a kadar uzanan Kürt topraklarından daha dikkatli bir araştırma gerektiren, antika eser kâşiflerine daha zengin ürünler vaat eden bir başka doğu ülkesi, bugün için yoktur." (9. baskı.)

Türkiye parçasındaki büyük barajların ilkinin yapımına 1967'de Keban'da ulu Fırat'ın üzerinde başlandı.

1970'lerin ardından Kürt coğrafyasının kuzey parçasının 256 mil karelik (800 km. karelik) bölümü, tüm arkeolojik kalıntılarıyla beraber suya gömüldü.

Fırat üzerinde kurulan büyük barajların benzerleri, Dicle üzerine de kuruldu; bunların en büyüğü, Dicle ve Botan nehirlerinin birleştiği yerin hemen aşağısında kurulan, büyük Ilısu barajıdır.

Ilısu'nun suları altında kalan alanlardaki arkeolojik kayıpların büyüklüğünü tahmin etmek oldukça zor. Çünkü resmi ve yarı-resmi yağmalar nedeniyle hiçbir arkeolojik çalışma tamamlanamamıştır. Tüm bunlara ek olarak baraj hem Eyyubi hanedanının son başkenti olan, hem de Kürt kent mimarisinin günümüze kadar kalmış en önemli örneklerinden biri olan, yaşayan müze Hasankeyfi de sular altında bıraktı.

Hasankeyf kenti güneyden şimdi Dicle'nin suları altında kalmış olan ovaya doğru çıkıntı yapan devasa bir kayanın üzerine kurulmuş bir kaleye sahiptir; Hesn Keyfa adı, "kayanın üzerine kurulmuş kale" anlamına gelmektedir.

Bir şeyden şüphelenmeyen Batılı konuklara kurnazca, sanki bir "arkeolojik" çalışma sürdürülüyormuş izlenimi verilerek anıtlar ve kazı alanları sulara gömülmeden önce tamamıyla

yağmalandı. Gayretkeş Türk mühendislerine haykırmaları tembihlenmişti: "Kalkınma!.. Kalkınıyoruz... Baraj, hidroelektrik enerji dünyasının terimleriyle en uygun alanda kuruluyor." Ilısu'nun enerjisi 380 kw'lık 3 enerji nakil hattıyla Ankara ve Türkiye'nin batısı açısından kalkınma anlamına geliyordu, Kürtler için değil. Gerçekten de Ilısu Barajı sadece Türkiye'nin batısının "kalkınması" için yıl boyu 1.200 megavatlık ucuz hidroelektrik enerji üretmek amacıyla inşa edildi. Peki ya doğunun mirasının sulara gömülmesi? Geçiniz...

Perişan olmuş ahalinin gözleri önünde tarihi kent, bütün anıtları ve geçmişiyle birlikte Ilısu Barajı'nın yükselen suları altında kalmaya başladı. Şehir ve tüm tarihi anıları 1993'te battı, gitti. Geride sadece aşağıda gömülü hatıraların mezar taşı gibi duran, tepedeki kale kaldı.

Hasankeyf'in kaybıyla, oldukça yaygın efsaneye dönüşen Eyyubi hanedanının son 400 yılını, artık kesin biçimiyle kurgulamayacağız.

Ilısu, Dicle üzerindeki barajların en büyüğüydü. Diğer pek çok baraj, bu nehrin tarihi tabanını, geniş bölümler halinde sulara gömdü. Ilısu'nun aşağısında Cizre Barajı, Kürtler'in Babil dönemi kentleri olan Bazabda ve Beqarda'yı ve bunların yanı sıra ortaçağ ve erken yeniçağda uzun süre hüküm süren Boti hanedanına ait tarihi alanları da sulara gömdü. Diyarbakır'ın üst tarafında ise Deve Geçidi, Dicle, Kral Kızı ve Dipne barajları, Çayönü arkeolojik alanlarını kapsayan bölgeyi sular altında bıraktı. Çayönü, insanoğlunun dünyada ilk kez keçi, koyun, buğday, arpa, yulaf yetiştiriciliği ve en eski fırınlaşmış çömlek işlemeciliğini gerçekleştirdiği alandır.

Batman Irmağı ise aynı dönemde, Keyser, Silvan ve Batman barajlarıyla kepaze edildi. Bu barajları geniş ve yaygın vadilerin girişlerine inşa ederek tarihi Silvan-Miyafarqin bölgesinin geniş alanlarının kontrolsüz bir şeklide su altında kalmasına

neden olundu. Kürtlerin klasik Med hanedanı, ortaçağda Merwaniler, daha sonraları erken yeniçağda Süleyman, Sason, Zirqi ve Hazzo hanedanları bu bölgede ortaya çıktılar. Bu zengin vadilerde su basmadan önce çok az bilimsel kazı yapıldığından daha eski tarihlerle ilgili kayıpların tam boyutlarını hiçbir zaman öğrenemeyeceğiz.

Uygarlık Tarihinin Anahtarları Artık Yok

1994'te Michigan Üniversitesinde Richart Redding, Delawere Üniversitesinden Michael Rosenberg ve Londra Kolej Üniversitesinde Mark Nessbitt önderliğindeki uluslararası ekip, Hallan Çemi'de (Silvan'ın kuzeyinde neolotik bölge) on bin dört yüz sene öncesine uzanan bir tarihte dünyanın en eski evcil domuz yetiştiriciliğinin gerçekleştiğini rapor ettiler. Hallan Çemi'deki insanların kesinlikle tarımla uğraşmadıkları halde, bir "tarım" toplumu olarak yerleşik düzene geçtikleri anlaşıldığından, bu keşif, insan tarihindeki herhangi bir dönüm noktasından daha önemliydi. Toplum, temel besin ihtiyacını domuz yetiştirerek karşılamış oluyordu. Bu keşif, yerleşik köy toplumlarının oluşumunu tahıl üretimi esasına dayandıran yerleşik düşünceyi altüst etti. Burada, neolitik bir topluluğun, hayvan evcilleştirmeyi esas olan bir yerleşik köy yaşamının buluşuyla karşı karşıyaydık. Hallan Çemi'nin 100 mil (180 km.) batısında , Çayönü'nde bin yıl daha öncesinden, Kürtlerin atalarının daha geleneksel tahıl üretimi temelinde, bu gezegen üzerinde bilinen en eski çiftçi toplumunu oluşturmuş oldukları gerçeği de açığa çıktığından, bu keşif daha da heyecan vericidir. Hallan Çemi'de bitki üretimi ve çiftçilikten farklı tarzda bir "alternatif"in çok eski bir tarihte ortaya çıkışı, besin üretimi ve insan yerleşiminin kökeni konusundaki geleneksel anlayışı şimdi tümüyle değiştirmiştir. Hallan Çemi, avcılıktan çiftçiliğe

geçişte, can alıcı ilk adımın yoğun tahıl kullanımını kapsamak zorunda olmadığını ortaya koymuştur.

Hallan Çemi'de ve komşu höyüklerdeki "kazılar" Batman Irmağı tabanının su seviyesine göre programlandı ve kazıdan ziyade yüzey toplama gibi kolaycı bir yönteme dayandı. Yakında sulara gömülecek, yaklaşık 80 mil karelik (270 km. karelik) böylesi geniş bir alanın sistematik biçimde kazılması için yeterli zaman ve para yoktu. Hatırlanmalıdır, bunlar baraj inşaatları başladıktan sonra izin verilen, son dakika "arama ve kurtarma" operasyonlarıydı. Aceleye rağmen, Hallan Çemi'de küçük taştan örülmüş on bin yıllık evlerin kalıntıları arasında özenle yapılmış heykellere ek olarak domuz ve keçi resimleri bulundu; resimler bu yerleşik toplumun hayvan evcilleştirmedeki rolünün daha ileri göstergeleriydi. Uzak mesafelerle ticaretin ortaya çıkışıyla, Hallan Çemi'de de karşılaşıldı.

Atatürk Barajı İnsanlık Mirasını Yuttu

Yeniden Fırat'a dönersek, iki yeni baraj tamamlanmak üzereydi. Keban'dan yaklaşık 40 mil (70 km) aşağıda Karakaya Barajı inşa edildi. Karakaya Barajı, tarihi vadileri ve bunların arkeolojik mirasının yayıldığı yüz mili (180 km) aşan bir alanı sular altında bıraktı. Bu sırada, Karakaya'dan aşağıda, Samsat'ta, tüm barajların en yıkıcı olanı Atatürk Barajı henüz inşaat halindeydi.

GAP kapsamındaki -aslında tüm bölgedeki- barajlar arasında Atatürk Barajı, Kürtlere acı veren kayıpların zalim bir abidesi olarak karşımıza dikilmektedir. Atatürk Barajı, kazı yapılmaya dahi ihtiyaç duyulmayan arkeolojik bölgeleri, yaşayan şehirleri ve zamana direnen anıtları ile birlikte sulara gömdü.

Atatürk Barajı'ndaki çalışmalar 1983'ün ortalarında başladı. Aynı yıl dünyanın çeşitli yerlerinde arkeologların ve yağmacı-

ların da bölgeye serbestçe girmelerine izin verildi. Bölgede 315 mil karelik (100 km. karelik) bir alanın, yani Lüksemburg'un üçte biri kadar bir toprağın suya gömülmesi planlanmıştı. Bilinen ya da tahmin edilen yüzlerce arkeolojik alanın suyla kaplanacağı belirlendi. Kazılan yerlerin durumuna ya da alanların temel bulgularının birbiriyle ilişkilerine pek az ya da hiç itina gösterilmeden her türden kazı aletleri ordusu, gruplara ayrılarak değişik arkeolojik alanlardaki toprak örtüsünü kaldırdı ve kamyonlar dolusu ilk dönem sanat eserini ve mermer blokları aldı götürdü. Bölge, arkeolojik çalışmadan çok yağmaya ve vandalizme terk edildi. Arkeologlar da dahil, kazıcıların, yukarı Mezopotamya'nın bu en az bilinen ama en zengin alanlarından biri olan bölgesinde yapacakları tüm çalışmalar için tam 5 yılları vardı.

Lucian'ın Yurdu da Sular Altında

Nevalê Çolê'de, Heidelberg Üniversitesi'nden Harald Heuptman denetiminde gerçekleştirilen ilk kazılar sonucunda içinde sayısız fetiş heykelleri bulunan dokuz bin yıllık zengin bir tapınak gün yüzüne çıkarıldı. Şaşırtıcı biçimde, tapınağın önceden tasarlanarak zemin planı yapılmış, dünyanın ilk yapısı olduğu ortaya çıktı. Nehrin aşağısında, Samsat'ta ise telaşlı kazılar, çılgınca bir telaşla kazıp çıkartmalar ve yağmalar sürerken, mimaride bir dönüm noktasını ifade eden bu bölge, sulara gömülmeyi bekliyordu.

Adıyaman'ın güneydoğusunda ve Urfa'nın batısında, Fırat'ın üzerinde, Commagene Kürt krallığının başkenti Antik Samosata (şimdiki adı Samsat) bulunuyordu. Antik kent MÖ 130 yıllarında Commagene'nin Kürt Zilan kralı II. Sames tarafından yeniden inşa edildiğinde, yaklaşık 4000 yıllık bir geçmişe sahipti. II. Sames kente, eski Kürtçe'de "Sames'in şehri"

anlamına gelen "Sames Sate" adını verdi. Daha sonra burası II. Sames Antiochus tarafından anıtlar ve saraylarla bezendi.

Şehirdeki kazı ve arkeolojik kayıtların ve anıtların toparlanması çalışması 1990'a kadar sürdü. 1983 yılında, en az 6000 yıllık tarihe tanıklık etmiş kat kat ilk dönem eserleri ve 60 metre yüksekliğindeki antik Samsat sitadeli ortaya çıkarıldı. Aralarında III. Samet Antiochus'un sarayı da vardı.

Samsat'taki kazıyı yöneten Ankara Üniversitesi arkeologlarından Nimet Özgüç şunu söylüyordu: "Normal koşullarda 50 yıldan uzun sürecek bir arkeolojik program yürüttüm." (New York Times, 2 Eylül 1983) Nimet Özgüç, "Bu, GAP'taki en büyük baraj projesiydi ve kimse arkeolojiyi düşünmedi" diyerek hayıflanıyordu: "Şimdi herkesin gözü yaşlı." New York Times'ın baraj alanındaki muhabiri Henry Kattin dikkat çekiyordu: "Tarihin büyük bölümünün doğduğu bu bölgede, insanoğlunun refah kazanımları, korkunç boyutlarda kültürel kayıplar pahasına elde ediliyor." Büyük saray ve onun mimarı kalıntıları, sonunda, yükselen sulara gömülmeden önce ne kaparlarsa alıp götüren yağmacılara terk edildi.

Bütün bunlar olurken, Kürtler ne yapıyorlardı? Sürgündeler miydi? Hiç de değil! Bu trajikomik bir ironidir. Sırf kişisel çıkarları uğruna, bu asırda, yaşayan Kürtlerin yaşamına en büyük zararı verebilen insanlara, Kürt halkının tarihi ve kültürel meşruiyetine bu kadar büyük darbe vuran baraj, müstahaktır.

Bu kentin tarih sayfası ebediyen kapanırken, Samsat'ın yetiştirdiği en büyük insanı burada anmak yerinde olacaktır. Grekoromen edebiyatının en parlak yazarlarından Lucian (Lüsyen), MS 120 yılında bir "Soran" Kürdü olarak doğdu. Samsat'ta bir Romalı kasrında hizmet verirken Grekçe öğrendi, kuşaklar boyu insanları zekâsı, bilgeliği ve mizahıyla kendine hayran bıraktı. Grekoromen dünyasındaki şöhretine rağmen Lucian, özel bir bağlılık duyduğu sevgili anavatanı Samsat'ın adını daima

anmayı, her fırsatta vurguladığı etnik kökeninden duyduğu gururu ifade etmeyi, yazılarında hiç unutmadı. İsminin Latince formu, -Lucian- "aydınlık" anlamına geliyor, tıpkı muhtemel Kürtçe ismi gibi: Ruşen.

Lucian'ın sevgili Samsat'ının aydınlığı, 1990'da ebediyen karardı. Hem de çağdaş hemşehrilerinden en ufak bir protesto yükselmeksizin...

Yağma Bitmedi

Atatürk Barajı'ndan aşağıda, Birecik ve Kargamış'ta şu sıralarda iki yeni baraj daha kurulmakta. 1997'de tamamlandığında Birecik Barajı Grekoromen yazarlarınca kısaca Zeugma -"köprü- adıyla bilinen, ikiz klasik dönem kentleri, Apamea-Seleucia kalıntılarını sulara gömecek. 1992'de Batı Avustralya Üniversitesi, Glasgow Üniversitesi ve Antep Müzesi'nden bir son dakika "arkeolojik keşif seferi" çağrısı yapıldı. Zeugma'da Kürt mirasının yağmalanma süreci her ne kadar zaten başlamışsa da, çağrının amacı, alanda nelerin bulunduğunu öğrenebilmekti. Zaten kısıtlı zaman nedeniyle tehlikede olan ekip çalışması, bu sefer başka bir ad altında, yine aynı işe dönüştü: Ekip, alelacele kazılmış bir tünel yoluyla, daha az bilimsel çalışan yağmacıların gözden kaçırdıkları, değerli bronz ve mermer heykelleri ve sanat eserlerini çıkarıp götürdü.

Bir Anahtar Daha Yok Edildi

Aynı sırada, Zeugma'nın birkaç kilometre kuzeyindeki Hacınebi'de Kuzeybatı Üniversitesi'nden Gil Stein başkanlığında bir ekip, 5000 yılından daha eski, büyük bir ticari kentin kalıntılarını ortaya çıkardı. Bu kent, aşağı Mezopotamya'nın en eski kentlerine, örneğin Uruk ve Ur'a benziyordu ve kuşkusuz onlarla ticari bağlantı içindeydi.

Hacınebi'deki bulgulara kadar, arkeoloji ve tarih açısından yerleşik düşünce, Sümerler ve Akadlar gibi aşağı Mezopotamya uygarlıklarının bölgeye ve komşu bölgelere kent kültürlerini taşıdıkları biçimindeydi. Hacınebi tersini ispatlamaktadır.

Bütünüyle yerli yapılarla ve malzeme kültürüyle karşılaşan Hacınebi kazılarının ekip başkanı Gil Stein, gözlemlerini şöyle dile getirdi: "Bu bulgular, pek çok bilim adamının, Mezopotamya ticaretinin ve koloniciliğinin, Anadolu'nun bu zengin kaynaklara sahip bölgelerini karmaşık yapılı toplumlar olmaya zorladığı şeklindeki varsayımlarını altüst edebilir. Genellikle çok daha gelişmiş kent merkezleriyle birleşik tarzda yapılan anıtsal kamu binaları gösteriyor ki, buradaki yerel halk bizim düşündüğümüzden çok daha ileri ve kompleks bir toplum düzeyine ulaşmışlar." (American Archaology, Haziran 1993)

Bölgedeki dağlı kültürleri Mezopotamya'nın ova kültürlerine bağımlı resmeden ve o zamanlar koloni olmaları gerektiğini varsayan eski modeli yıkmada G. Johson daha da ileri gitti: "Kısacası, koloni hipotezi delik-deşik olmuştur."

Hacınebi, Kürtlerin antik tarihine, dağlı kültürlerin aşağı Mezopotamyalı kültürlerden daha aşağı ve onlara bağımlı olmadıklarını defalarca doğrulayan yeni bir sayfa ekledi. Bu satırların yazıldığı sırada, Zeugma, Hacınebi ve yerleri doldurulamayacak diğer arkeoloji alanları, Birecik'teki Atatürk Barajı'nın arkasında sulara gömülüyordu.

Diğer bir baraj, Birecik'ten daha aşağıda, Suriye sınırına yakın, Kargamış'ta inşa edilmektedir. Tamamlandığında, Babil'den kalma Kargamış'ın Mitanni ve yeni-Hitit dönemi harabelerini yeryüzünden silecektir.

Sıradaki?

Türkiye-Suriye sınırından Dersim ve Palu'ya kadar, yukarı Fırat vadisinde Kürtlere ait tüm arkeolojik miras, pek çok yaşayan kent ve aşiretler, yukarıda adları sıralanan beş barajın yarattığı ve birbirinin peşi sıra kıvrılarak devam eden göllerin altında, artık yok edilmiştir. Dicle üzerinde, sadece Diyarbakır'ın hemen yukarısı ve aşağısında 100 millik (180 km.) bir kesim, bugün için bozulmadan durmaktadır. Irak-Suriye-Türkiye sınırındaki Cizre'den Bismil'e kadar olan bütün bölüm sulara gömülmüştür. Dicle ve Fırat'ın kollarında da aynı dönemde yürütülen baraj yapımlarıyla, bölgenin taban arazilerinde bulunabilecek tüm sanat ve arkeoloji eserlerinin yok edilmesi, neredeyse tamamlanmıştır.

GAP Ne İçin?

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Türkiye'nin doğusundaki Kürtlerin önemli bölümünün kalkınmasına destek olmak için tasarlanmış! -Türk hükümeti ve proje hakkında yazan batılı yazarlar böyle söylüyorlar- Bu tür söylemler fazlasıyla basmakalıp; yazarların ve gazetecilerin kendilerinden türetebilecekleri kadar yeknesak ve daha çok Ankara'nın resmi "dilek listesi"ni temsil ediyorlar Böylece kimse Türk iddialarının doğruluğunu araştırmaya girişmiyor.

Şatafatlı medyatik açıklamaların arasında ise esasa ilişkin gerçekler kaybolmaktadır:

1) Nehirlerin iki yakasındaki 1300 mil karelik (5000 km. karelik) verimli Kürt tarım alanları -İsrail devletinin altıda birikesin olarak sulara gömülmüştür; halbuki GAP'ın suladığı tarım alanları, daha barajların altında kalan çiftlik alanlarının düzeyine bile ulaşamamıştır.

2) GAP'ın suladığı biricik en büyük tarım alanı bölgenin dışında, Suriye sınırındaki Harran'ın Urfa tünellerinden sulanan, Arapların yaşadığı ovalarıdır.

3) Barajların tek dişe dokunur üretimleri elektriktir. -24 bin megavat saatlik -, diğer deyişle Türkiye'nin ihtiyacının yarıdan fazlası. Bölge bu elektriğin % 5'inden azını kullanmaktadır.

GAP'dan ucuz elektrikle beslenen Türk sanayii 1990'dan itibaren hamle yapmıştır. 1990'dan bu yana Kürt isyancılarına karşı GAP faaliyetlerini korumak amacıyla, binlerce Kürt köyü ve kasabası acımasızca yıkılmış ve boşaltılmıştır. Raporlara göre, 2.5 milyon Kürt köylüsü bölgedeki büyük şehirlere ve Türkiye'nin batısına göçürtülmüşlerdir. Bunlar, medyanın hâlâ "GAP'ın asıl kazançlıları" diye ilan ettiği, aynı Kürtler midir?!

Kısacası, onca yaygarası yapılan "GAP'ın faydaları"nın yalnızca ikisi işlerlik kazandı; onlar da resmi ağızların orijinal listesine dahil edilmedi: Birincisi, barajlar, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana insanoğlunun kültürel mirasına karşı gerçekleştirilen tek ve en büyük iç savaş göçmen nüfusunu yarattılar, -Ruanda ya da eski Yugoslavya'dakinden daha fazla. Ve bütün bunlar Türkiye'nin sanayileşmiş batısına enerji sağlamak için. Bu arada GAP'ın öne çıkarılan "asıl amacı" -bölge ekonomisini canlandırmak-, batı medyasının ve saf kamuoyunun tesellisi için türetilmiş bir fantezi olarak kalakalıyor. Gerçekten de, GAP'ın gerçek kazanımlarıyla medyatik narkoz arasında büyük bir uçurum var.

Kürtlerin Aymazlığı ve Uluslararası Toplum

Dukan projesinden bu yana geçen son 30 yıl zarfında su altında kalan tarihi kentlerin, arkeolojik alanların, abidelerin, tabletlerin ve belgelerin listesi, kelimenin tam anlamıyla, dehşet vericidir. Bundan daha vahim olan, Kürtlerin, akademik çevre-

lerin ve uluslararası toplumun akıl almaz umursamazlıklarıdır. İşte, gözümüzün önünde, Kürt ulusal arşivi, ulusal müzesi ve ulusal kütüphanesi sulara gömülüyor. Ve tek bir Kürt örgütü, grubu ya da bireyi protesto etmiyor. Kürt yayınlarında tek bir satır, Kürt televizyonu MED-TV'de tek bir dakika bile, bu ulusal felaketin açıklanmasına ayrılmadı. Kürt aydınlarının pek azı ilgi duydu.

Kürtler büyük şeylerin mirasçısı olduklarını sezinliyorlar, ama kimse bu "büyük şeyler"in ne olduğunu tam olarak bilmiyor. Neler kaybettiklerinin farkında bile olmadan, tarihsel izlerinin çok geniş bir bölümünü yitiriyorlar.

Tüm insanlık açısından çok büyük önem taşıyan bunca arkeolojik alanın acımasızca yok edilmesi, yalnızca Kürtler'i değil, herkesi şok etmeliydi. Ama etmedi. Londra'da üslenmiş Saatchi & Saatchi gibi Batılı halkla ilişkiler firmalarının Türkiye'nin çıkarına kotardıkları yaldızlı palavralarla basiretimiz bağlandı.

Dünya bilgilendirilmedi mi, ya da bilgilendirilmiyor mu? Hayır. BM HABITAT Konferansı'nın bazı katılımcılarıyla, bir grup "konuyla ilgili mimar ve şehir planlamacısı" ile bizzat görüştüm; onlara olan biten konusunda tam ve kesin bilgi verdim. Salt konferansa katılımlarının bile bu yıkım faillerine bir ihsan olacağı konusunda uyardım. Sandviçlerini iştahla zıkkımlanırken, benim ateşli öğütlerimi ilgiden ziyade nezaketle dinlediler. Sonra, devletin, kendileri için hazırladığı egzotizmden bol bol iştahla yemek üzere, İstanbul'a gittiler.

Böylesi bir vandalizmi önlemek uygar insanların görevi midir? Belki de. Kürtler açısından ise bu, kimlik ve kendi yurtlarının doğal sakinleri olduklarını ispat sorunudur. Dukan, Hacınebi, Hasankeyf, Samsat gibi alanlar, Kürtlerin ulusal hüviyet defterinin baş sayfalarıdır. Bu gidişat durdurulmalıdır.

Lucian'dan Yurt Sevgisini Öğrenmeliyiz!

Kürt ulusal mirasının başına gelen bu felaket karşısında hiçbir teselli bulamadım. Lucian'ın "Benim anayurdum" diye seslendiği bir yazısındaki 1800 yıllık sözcükleri, en uygun kaside oldu. Her dürüst Kürt gibi, başkalarının zengin ovalarından daha fazla gurur duyduğu dağlık yurdunu övüyor:

"Gerçek bir anayurda sahip olan insan, doğduğu ve beslendiği toprağı sever; sadece küçük bir parçasına sahip olsa, dağlık ve fakir olsa bile. Her şeyin yetiştiği geniş ovaları ve meralarıyla övünenleri gördükçe, kendi ülkesinin değerini unutmaz, insanı doyurmaya elverişli olduğu için şükreder. Belli bir dereceye kadar, bütün insanlar kendi ülkelerine büyük değer biçerler. Dikkat edilirse, her yerde yasa koyucular, en büyük suçlara en sert ceza olarak, sürgüne hükmetmişlerdir. Savaşta, hiçbir başka yüreklendirme asker üzerinde bu kadar etkili olamaz; 'Anayurdunuz için savaşıyorsunuz!' Bunu duyan hiçbir insan korkak kalamaz, çünkü anayurdun isminin duyulması bir korkağı bile kahraman yapar."

EK-III: SINIFA DÖNÜŞ[1]

MICHAEL ALBERT

Politik olarak aktifliğim ilk olarak 1966 yılında başladı. Her şeyin çabucak değiştiği bir dönemdi ve oldukça gelişmiş bir politik bakış açım vardı. Yaklaşık 20 yıl boyunca, yeni medya tesisleri geliştirmekle ve diğer sol projelerle uğraşırken, oldukça sabit, bilinç-artıran, bir gündemim vardı. Bana (ve yazışma arkadaşım Robin Hahnel'e) göre politikleşen insanlar genellikle sınıf analizine ve Marksizm'e eğilirler ve böylece ideolojik olduklarını varsayarlar. Bu politik yörünge bize iki sorunu içeriyor gibi göründü ve bu sorunları belirlemeye çalıştık. 1) Bu bakış açısı insanlara ırk, cinsiyet, soy ve politik hiyerarşi ayırımını göz ardı eden ya da en iyisinden bunları iktisadi ilişkilere göre ikincil kabul eden bir kavramsal sistem sundu. 2) Bu yörünge insanlara ana vurgusu kapitalist ve emekçi arasındaki ilişki olan bir modern ekonomi tasviri sundu ki bu bakış "emek ve serma-

[1] Çev: Metin Duran.

ye" arasında bulunan "koordinatör (yönetici, -ç.n.-) sınıfı"nın rolünü tamamıyla göz ardı etti.

Bu eksikleri

giderebilmek üzere sınıf, ırk, cinsiyet ve otorite çelişkilerine eşit derecede ve eşzamanlı olarak bakabilen ve bir çelişkiyi diğerinden daha az önemsemeyen bir bakış açısı geliştirdik. Bu bakış açısı en açık ve öz ifadesiyle Lydia Sargent, Noam Chomsky, Mel King, Holly Sklar, Leslie Cagan ve bizim tarafımızdan ortak yazılan Kurtuluş Teorisi (South End Basım) adlı kitaptaydı. Ayrıca Barbara Ehrenreich ve diğerlerinin yeni bir sol ekonomik görüş anlayışını da kapsayan yönetici sınıf inşaası teorisini tartıştık ve geliştirdik.

Sanırım yaptığımız etkinin önemi halen tartışılmakta ve tam fark edilmiş değil. İlk gündemle fazla şansımız olmadıysa da önermeye çalıştığımız mesajdaki değişkenin ilgi çektiğini söyleyebilirim. Fazla etkimizin olmadığını söyledim çünkü başka konulara dalmış olan politik bilgelik Kurtuluş Teorisi'nde aramakta olduğumuz şeyin üzerinden hızla atladı.

Evet, ırk, cinsiyet, soy, ekoloji ve otorite ilişkileri entelektüel ve ilerici insanların yol rehberlerinde fevkalade bir yer kazandı ve bu iyiye işaret. Ancak ortada iki önemli sorun var. 1) Kazanımlar konu ve olayların esas yapılarına yönelik değil, sadece dikkat çekme seviyesinde gibi gözüküyor. Bu alanlarda faaliyet gösteren önceki hareketlerin ve Kurtuluş Teorisi içerisinde gelişen benzerlerinin üzerinde durduğu cinsiyet-soy sistemi, çekirdek aile, ırkçı toplumsal yapı sığ ve yüzeysel bir çerçeveye indirgendi. 2) Bu konularda elde edilen kazanımlar sınıf bilincine ilave olarak ve ekonomik indirgemeciliğin düzeltilmesi olarak değil, sınıf bilincinin ikamesi ve ekonomik indirgemeciliğin parodisi olarak gelişti.

Geniş bir yelpaze üzerindeki "solcu"lar madalyonun bir yüzünden – ana eksen olarak sınıf çelişkilerini alan ve ırk-kültür, soy ve akrabalık, devlet ve otorite, çevre ve ekoloji konularını göz ardı eden ya da sadece önemsiyormuş gibi görünen bir perspektiften- zıt yönlü bir miyopluğa -ana eksen olarak daha önceden ihmal edilmiş bu noktalardan birini ele almak ve sınıf ve ekonomiyi tamamıyla ihmal etmek- yöneldiler.

Doğrusunu söylemek gerekirse bunu gelişme olarak görmek oldukça güç. Sanki mecburmuşuz gibi aşırı uçlar arasında gidip-geliyor ve gelecek vaat eden, anlamlı bir yörüngeye ulaşamıyoruz.

Son zamanlarda kaç solcunun emek hareketinden daha çok ırkçılık karşıtlığı veya eşcinsellik tartışmalarına destek verdiğini ya da işçilerin patronları tarafından ezilmesini değil de ırkçılığı veya cinsiyet ayrımcılığını militanca tartıştıklarını anımsıyor musunuz? Bu konu için kaç tane aktivist kendilerini anti-kapitalist olarak görüyor, çok daha az profesyonel-biraz daha iyi ekonomi—kendilerini ırk, cinsiyet, soy ve cinsel konularda ilgileniyorlarmış gibi görüyorlar? Benzer şekilde kaç kişi kendisini anti-kapitalist değil de ırk, cinsiyet, soy ayrımına karşı birisi olarak tanımlıyor? Kent kent dolaşan kaç konuşmacı sınıf değil de bu konular üzerine eğiliyor? Kaç öğretim üyesi veya öğrenci kampuslarda yeni ekonomik değerler ve amaçların kabullenilmesi şikâyetlerinin ötesine geçerek ciddi tavırlar alıyor?

Neden böylesi bir miyopluk meydana geldi? Evet, hatalı ve yanlış gerekçelerle de olsa Marksizm önemini yitirdi. Tabii ki Marksizm'i aşmayı gerektiren, birçok neden, uzun süreden beri vardı. Ve evet, sosyalist etiketini kullanan korkunç otoriter ekonomiler yıkıldı ve bu, yersiz ve mantıksız da olsa, daha iyi ekonomi umutlarını doğurdu. Tahlili yanlış bir biçimde yapılan bu olaylar hikâyenin parçaları. Sanırım, Amerika solcularının

birden fazla noktaya odaklanamama hastalıklarının da etkisi var.

Ancak sorunun diğer bir kısmı bazılarımızın uzun yıllar boyu takip etmeye çalıştığı gündemin diğer yarısıyla ilgili; 1960'ların sınıf-emek mücadelesinin hiçbir zaman çalışan emekçilerle ciddi bağları olmadığı. Bu mücadele koordinatör sınıfın çıkarları doğrultusunda şekillenmişti ki bu sınıfın karakteristik özellikleri kendilerinin ve emekçilerin yaşamları üzerinde göreli bir kontrole sahip olmaları ve yüksek bilgi ve beceri düzeyleridir. Bu yüzden bugün Amerika Birleşik Devletleri emekçileri tüketimciliğin girdabında yaşarken geçmişte "sınıf eksenli hareket"e katılanlar yeryüzünde Gerçek olan bir şey var mı tartışmalarıyla ilgilenmektedir.

Büyük harfle başlayan bir gerçek: Eğer birileri yakın bir gelecekte bu ülkede (ABD'de-ç.n.) sınıf eksenli bir mücadele başlatmaz, bu mücadeleyi diğer mücadelelerle birleştirmez, ekonomik yapıya ilişkin uzun vadeli planlar oluşturmaz, yani hızla sağa kaymakta olanlara ümit ve enerji verecek bir kalkışmayı yaratmazsa gelecekte bizi çok zor günler bekliyor.

Mc Namara'nın Geçit Töreni

Robert McNamara'nın Vietnam Savaşı "kitap"ı beni oldukça öfkelendiriyor. Oldukça detaylı bir cevap vermek gerekiyor ve bunu gelecek sayıda yapacağım. Ancak o kadar bekleyebileceğimi sanmıyorum.

Kitapta sadece yaygın görüşleri savunan yorumcuların yazılarını değil, savaş karşıtı insanların yazılarını McNamara'nın süreci meşrulaştırma çabası yönündeki "özür"ünü de okudum. Bazı solcuların bu adama "çıkışı" için teşekkür ettiğini ve hatta cesaretini övdüğünü gördüm.

Düşünün ki Himmler 1970'de, Zafer Günlerinden 25 yıl sonra, bir kitap yazdı ve "Doğrusunu söylemek gerekirse, yanılmışım. Karşı tarafı yeterince anlayamamışız ve savaşı hafife almamalıydık. Sonuçta bu savaşı kazanamazdık. Bu yüzden ülkemden kaybettiğimiz yaşamlar için özür diliyorum" dedi ve katlettikleri Yahudiler, çingeneler ve komünistlerin cesetlerini ne yaptıklarından bahsetmeye tenezzül bile etmedi. Bu durumda Almanya'da oluşacak tepki ne olurdu? Korku ve isyan. Tartışmasız Almanlar kimsenin böylesine inanılmaz bir canavar, kalın kafalı ve tercihle aşağılık olamayacağını ve birkaç damla göz yaşının bu gerçekleri değiştiremeyeceğini düşünürdü.

Ancak bizim savaş suçlumuz, neredeyse savaş günlerinin duygularını aynen taşıyan ve Vietnam insanlarından sadece birkaç cümle söz eden bir kitap yazıyor. Bu kitap savaşın gerçek amacından, sebeplerinden ve sonuçlarından bihaber. Dünyayı yağmalayan ve güç ve varlık için vahşeti bilinçli olarak kullanan Amerikan ekonomik ve sosyal sistemi için değil de sadece yanlış yaptıkları için özür diliyor. Tek kaygısı çok ileriye gidip gitmediği yönünde ve ilericiler bu insana teşekkürler ediyor.

McNamara'nın Geçit Töreni açısından bakıldığında, bu eski güç simsarının ne kadar acınacak bir halde olduğunu, gerçekten üzgün olduğunu ve söylediklerine yürekten inandığını görebiliyorum. Ancak yine de kendime hâkim olamıyorum. Bana kızgın ve kinci diyebilirsiniz. Bağışlayıcı Hıristiyan ruhumun olmadığını söyleyebilirsiniz. Vietnam Savaşı'nın kalbinde McNamara gibi korkakların değil, kurumların olduğu ve bugüne ilişkin yerel ve uluslararası korkunun kalbinde kaldığı gerçeğini atladığımı söyleyebilirsiniz. Bunların tamamına katılıyorum. Buna rağmen; McNamara hakkındaki duygularım en iyi Dylan'ın onun gibiler hakkında yazdığı dizelerde açıklanmış:

"Sana bir sorum var
Paran o kadar iyi mi
Sana bağışlanmayı satın alacak kadar
Bunun olabileceğini düşünüyor musun
Sanırım bulacaksın
Ölüm çanını yavaş yavaş çalınca
Paran
Ruhunu asla geri satın alamayacak
Ve umarım ölürsün
Ve yakında ölürsün
Naaşını takip edeceğim
Soluk öğleden sonra
Ve gömüldüğünü seyredeceğim
Ölüm yatağına doğru
Ve mezarının başında bekleyeceğim
Öldüğünden emin oluncaya dek."

EK-IV: "ORTA SINIFIN SONU"[1]

LESTER THUROW

Pazar ekonomileri kendilerini kazancın ve varlığın her türlü dağılımına göre ayarlayabilirler. Sınırlı sayıda insanlardan oluşan üst tabakanın büyük bir varlığa ve yüksek bir kazanç düzeyine sahip olduğu ve çoğunluğu oluşturan orta tabakanın dağılımdaki payının düşük olduğu koşullarda piyasa üst tabakanın taleplerine uygun mal ve servisleri daha fazla üretmeye yönelir. Orta tabakaya hitap eden firmalar bir üst tabakanın ya da bir alt tabakanın ihtiyaçlarına hitap etmek durumunda kalırlar ve bunu yapamayanlar piyasadan silinir.

XIX. yüzyıl ekonomistlerinden Spencer tarafından geliştirilen ve Darwin'in evrim teorisi üzerine kurulmuş olan sadece

[1] Lester Thurow, Chuck Collins & Betsy Leondar-Wright & Holly Sklar'ın, "Talih Dönerken: Kalkınma Zararları, Amerikan Servet Uçurumu" kitabına "Önsöz"den... Lester Thurow MIT'deki Sloan School of Management'de yönetim ve ekonomi profesörüdür ve The Future of Capitalism (Kapitalizmin Geleceği) de dahil olmak üzere birçok kitabın yazarıdır... Yazı başlığı derleyen tarafından konuldu... Çev: Metin Duran.

"uyum sağlayan yaşar" tarzı kapitalizmde piyasa koşullarına uyum sağlayamayanlar aç kalır ve iflas ederler. Bu tehdit gerçeği sistemi verimli kılan motivasyonun bir parçasıdır.

Kapitalizmde refahın, gelirin ve kazancın dağılımı mantıksal değildir. Piyasada, üretene ödenen iyi ücretler dışında, herhangi bir adalet kavramı yoktur. Üretim yapmayanlar piyasa dışına itilirler; tüketme hakları yoktur.

Sorun politik. Sürekli artan bir ekonomik eşitsizliğe dayalı bir iktisadi sistemi benimseyenler eşitlik kavramına dayalı bir demokrasiyi nasıl yaratabilirler? Ekonomik olarak kaybeden sınıfın belirli bir noktada politik gücünü kullanması ve piyasa sisteminin bu işleyişini değiştirecek bir hükümeti seçmesi gerekir. Ancak bu noktanın neresi olduğunu bilen yok. Son 25 yıldır ABD'de gelir ve refah dağılımı arasındaki eşitsizlik sürekli olarak artmasına karşın herhangi bir politik tepki gözlenmedi. Belki toplum bu sistem çerisinde adaletsizliğin çok daha uç noktalarına doğu gider; belki de gitmez. Ancak bu kırılma noktasının nerede olduğunu anlamak için deney yapan bu toplum aptaldır.

Geçmişte eşitlikçi demokrasi, belirli bir ön kabule dayalı olarak, adil olmayan kapitalizm ile birlikte görüldü. Bu ön kabule göre hükümetin üç şeyi yapması gerekiyordu: Birincisi hükümet iyi bir gelir ve refaha sahip olmayan insanların çocuklarının birinci sınıf bir eğitim görmesini garanti altına alacaktı. Yani bir sonraki nesil daha iyi yetişecek ve böylece daha fazla kazanacak yeteneklere sahip olacaktı. İkincisi herhangi bir nedenle uyum sağlayamamış olanların ekonomik olarak "yok olması" hükümet tarafından engellenecekti. Üçüncüsü ise hükümetin vergi gelirlerini eşitsizliği azaltmak yönünde kullanacağı bir vergi sistemi geliştireceği idi. Son 20 yıl içerisinde Amerikan hükümetinin bu üç taahhütten gittikçe uzaklaştığı görülmektedir.

Amerikalılar zengin ve yoksul arasındaki ilişkide nelerin adil olup olmadığını tartışmaya alışıktır. Okumak üzere olduğunuz bu kitap sadece zenginlere ve fakirlere ne olduğunu değil, Amerikan orta sınıfına ne olduğunu da tartışıyor. Bu orta sınıf ne en üst yüzde 10'luk ne de en alt yüzde 10'luk dilimde olan insanların sınıfı ve sınıf son 25 yıldır kaybetmekte olan bir sınıftır. ABD toplam gelir ve refahı ile karşılaştırıldığında bu sınıfın refah ve gelirinin sürekli gerilediği görülüyor. Daha da rahatsız edeci olan enflasyona göre ayarlanmış dolar bazında incelendiğinde bu sınıfın gelir ve refahın kesin bir gerileme içerisinde olduğudur. Gayri safi milli hasıladaki büyük artışa karşın bu sınıf ekonomik olarak geçmişte sahip olduğundan çok daha azına sahiptir bugün.

Açık ve cesurca söylemek gerekirse Amerikan orta sınıfı artık Amerika rüyasının bir parçası değil ve nesli tükenmektedir.

ABSTRACT

The argument that the worldview of Marx and Engels is based upon the domination of nature through technological advances is very common in our era. It is commonly said that although Marx and Engels show, to some extent, ecological concerns in their writings, their theoretical climax is technological perfection and therefore Marxism and ecology cannot be compatible.

With the dissolution of the Soviet Union and the Eastern Block, it became apparent that ecological destruction in those countries was just as extensive as that in capitalistic societies. This has intensified the ecological criticism towards Marxism, to the extent that many have condemned it entirely and returned to a renewed reverence for liberal capitalism. However shortsighted this trend may be, it does provide an opportunity to those who still believe that the next socialist era will learn its lesson from the Soviet experience, to reexamine Marxist theory with an ecological perspective.

This book gathers articles from internationally recognized authors who have made considerable contributions to

ecological discussions from a Marxist perspective. In the first article--"Is Sustainable Capitalism Possible?"--James O'Conner provides an account of capitalist production and shows that it cannot be ecologically compatible due to its intentional structure. The article goes on to say that the strategies employed in the name of the environment under the capitalistic mode of production are far from concrete solutions and can only intensify the environmental dilemma.

In "Marxism and Ecology," Gunnar Skirberkk points out that the current socio-economic structure of the world does not include ecological concerns and, when confronted with environmental demands, this structure reduces the political options to socialism or fascism (in fact the incredible influence of globalized capital on local goverments and MAI preparations are proving this). Skirberkk analyzes the ways in which "global" ecological problems affect different societies and different social classes within the same society differently. He concludes that this makes a unified international ecological opposition difficult to form.

Jean-Paul Deléage looks into the capitalistic labor process's views of production and nature in his article "Eco-Marxist Critique of Political Economy." Deléage also discusses why the first socialist efforts failed in ecological practice and what a new socialist movement should be based on in order to include environmental sustainability. He briefly touches upon the basics of tektology and a possible reconstruction of labor-value theory upon the principles of energy and thermodynamics.

Ted Benton's "Marxism and Natural Limits: An Ecological Critique and Reconstruction" is an ecological critique of Marxism. He gives an account of Marxist labor-value theory and points out that the theory does not fully take into account the value of natural resources and therefore needs to be

reconstructed accordingly. He also discusses what should be incorporated into Marxist theory to render it ecologically sound.

"Soviet Environmentalism: The Path Not Taken" by Arran Gare is an article analyzing the environmental movements and progress of ecology as a science in the former Soviet Union before and after the October Revolution. Gare gives a chronological account of the birth and progress of tektology in the former Soviet Union and of the important figures who contributed to the theory.

John Bellamy Foster gives examples of Marx and Engels's writings related to nature in his article "Marx and Ecology," elucidating how Marx and Engels perceived nature, ecology, and the destructive effects of capitalistic production on nature.

Finally, in the article "On Marxism and Ecology" the editors summarize their view of Marxist theory and ecology. Our intention here was not to exhaust or to definitively conclude the issue, but rather to contribute to and to fuel the political ecology discussions in Turkey.

We were careful to select articles that would reflect a wide range of socialist-environmentalist thoughts. However, we do not claim to be objective. As a group of radical socialists we believe that the ecological crisis of our modern society can only be resolved by reconstructing the economical, social, and political relations of humanity from a Marxist perspective. We strongly believe that Marx and Engels not only saw the fact that capitalism cannot be sustainable, but also pointed out that a sustainable life can be achieved only through dialectical, non-dominating, relations between man and nature. It is simply not true that their theory fails to consider the value of natural resources in labor-value analyses or that they presupposed the domination of nature through technological advances.

However, Marx and Engles did not project that ecological destruction could reach a point where it threatens the capitalistic mode of production. If we consider the extent of the current ecological crisis and depletion of natural resources within a historical context, it quickly becomes apparent that Marx and Engels, living at the end of the 19th century, could not foresee the issues presented by the current ecological crisis. That is, they could not have foreseen that capitalism, which utilizes nature as both tap and sink, would be confronted by the limits of what nature could tolerate. The trouble is thus not with the theory itself, but with the translation of that theory into our own times.

CONTENTS

Foreword

1) Is Sustainable Capitalism Possible? - James O'Connor
2) Marxism and Ecology - Gunnar Skirberkk
3) Eco-Marxist Critique of Political Economy - Jean-Paul Deléage
4) Marxism and Natural Limits: An Ecological Critique and Reconstruction - Ted Benton
5) Soviet Environmentalism: The Path Not Taken - Arran Gare
6) Marx and Environment - John Bellamy Foster
7) On Marxism and Ecology - Göksel N. Demirer, Metin Duran ve Ethem Torunoğlu
8) Global Enviromental Pollution and Turkey - Özgür Orhangazi, Gökçer Özgür

9) Unsustainable "Modern Times" and Marxism - Temel Demirer, Yücel Demirer

Addenda:

I) "The State and the Earthquake" – Sibel Özbudun

II) "Damned Dams" - Mehrdad Izady

III) "The Return to Class" - Michael Albert

IV) "The End of the Middle Class" - Lester Thurow

"Marksizm ve Ekoloji", sosyalist-çevreci kesimlerin çeşitli düşüncelerini yansıtan kapsamlı bir çalışmadır. Ancak tarafsız olmak gibi kaygısı da yoktur.

Çünkü "Kapitalizmle beraber tarihte ilk kez olmak üzere, doğa insanlık için bir nesne ve kullanım değeri haline geldi ve kendisi için var olan bir güç olarak algılanmaktan çıktı. Bu eğilim sonucu, kapital, doğal süreçleri zorlayarak, onu kendi gereksinimleri için sınırsızca kullandı," der Marksizm...

Bu nedenle yeryüzündeki insan varlığı ile tüm doğal değerlerin, kapitalizm tarafından "olmak ya da olmamak" ikilemine mahkûm edildiği ekolojik yıkımın insan hakları, demokrasi, emek sömürüsü gibi temel kavramlardan ayrı olarak ele alınamayacağına ve sistem içi popülist söylemlerle değil, ancak Marksist bakış çerçevesinde mümkün olacağına inanıyoruz.